

54258

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İZMİR'DE EĞİTİM VE EĞİTİMCİLER
(1850 - 1950)

DOKTORA TEZİ

SADIYE TUTSAK

DANIŞMAN
Prof. Dr. TUNCER BAYKARA

İZMİR - 1996

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	V-VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	
A. EĞİTİM	1-16
B. İZMİR	17-22
BİRİNCİ BÖLÜM	
TANZİMAT DEVRİNDE KLASİK EĞİTİM ANLAYIŞININ İZMİR'DE UZANTISI VE KÜLTÜR HAYATININ CANLANMASI	
A. SIBYAN MEKTEPLERİ	
1. Binaları	23-25
2. Hocaları	26
3. İslah Çalışmaları	27-29
B. MEDRESELER	
1. İzmir Şehri Medreseleri	30-40
2. İzmir'de Medreselerin İslah Çalışmaları	40-42
C. GAYRİMÜSLİM OSMANLI MEKTEPLERİ	43
1. Gayrimüslim Teb'a Mektepleri	44-46
2. Öteki Gayrimüslim Mektepleri	46-49
D. KÜLTÜR HAYATI	
1. İzmir'in Fikir Hayatı	50-53
2. Neşriyat	53-65
3. Kütüphaneler	65-70
4. Matbaalar	70-75
5. Şahuslar	75-84

İKİNCİ BÖLÜM

YENİLEŞME DÖNEMİNDE İZMİR'DE EĞİTİM

A.MAARİF İDARESİ

1.Maarif Müdürlüğü	85-92
2.Maarif Meclisleri	92-101
3.Teftiş	101-104
4.Maarifin Mali Durumu	104-109

B.TEMEL EĞİTİM

1.Binaları	110-123
2.Muallimleri	123-132

C.ORTAÖĞRETİM

1.Rüşdiyeler	133-141
2.İdadiler	141-163
3.Sultaniler	164-169

D.MESLEK OKULLARI .....

E.ÖZEL OKULLAR .....

1.Türk Mektepleri	202-229
2.Gayrimüslim Osmanlı Mektepleri	230-245

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİNDE İZMİR'DE EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATININ
TEŞKİLATLANMASI

A.MAARİF İDARESİ

1.Maarif Müdürlüğü	246-254
2.Maarif Eminliği	254-264
3.Maarif Müdürlüğü	264-274

B.TEMEL EĞİTİM

1.Binaları	275-293
2.Muallimleri	293-299

C.ORTAÖĞRETİM

1.Ortaokullar	300-306
2.Liseler	307-323

III

D.MESLEK OKULLARI	324-370
E.ÖZEL OKULLAR	
1.Türk Okulları	371-377
2.Yahudi Okulları	378-379
3.Yabancı Mektepler	379-382
F.KÜLTÜR HAYATI	
1.Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri	383-392
2.Kütüphaneler	392-395
3.Neşriyat	395-406
4.Türk Ocağı	406-409
5.Halkevi	410-412
6.Müzeler	412-413
7.İzmir Türk Maarif Cemiyeti ..	414-416
8.Matbaalar	416-418
9.Şahıslar	419-426
SONUÇ	427-429
BİBLİYOGRAFYA	430-448
EKLER	
EK-I: İZMİR MEKATİB-İ SİBYAN NİZAMNAMESİ	449-450
EK-II: İZMİR'DE YAPILACAK MEKTEB-İ RÜŞDİYE NİZAMNAMESİDİR	451-452
EK-III: MÜTEMER-İ İLMİ KARARLARI	453-457
EK-IV: VALİLER	458-451
EK-V: 1923 YILI MAARİF MINTIKALARI HARİTALARI	462-464
EK-VI: RESİMLER	465-476
EK-VII:DİPLOMA ÖRNEKLERİ	477-488

ÖNSÖZ

Bugüne kadar eğitim tarihimiz üzerinde yapılan çalışmalar, umumiyetle Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin genel eğitim anlayışı konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu bütünlük içinde vilayetlerdeki eğitimin gelişme aşamaları gün ışığına pek çıkamamıştır. Son zamanlarda yöresel tarih anlayışının yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan eserlerde, incelenen bölgenin eğitim tarihine çok az yer verilmektedir. Fakat bunun yeterli olduğu söylenemez. Yörelere eğitim tarihi derinlemesine incelendiği takdirde Türk eğitiminin geçirmiş olduğu safhalar daha iyi algılanabilir. Zira Osmanlı devrinde İstanbul'dan, Cumhuriyet devrinde Ankara'dan alınan kararların uygulandığı yerler vilayetlerdir.

Tanzimatın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde hız kazanan yenileşme süreci içinde eğitim hayatına yeni bir anlayışla yön verilmeye çalışılmıştır. Bu anlayış, Cumhuriyet devrinin ilkeleri doğrultusunda yeniden şekillendi. Osmanlı Devleti'nin klasik eğitiminden sıyrılarak günümüzün eğitim düzenine geçiş devresi, Türk eğitim tarihinin en hassas ve karmaşık kısmıdır. En önemli şehirlerimizden birisi olan İzmir'de, bu geçiş süresince neler yaşanmıştı? Kafamıza takılan bu soruyu, "İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)" konusunda bir çalışma yaparak gidermeye çalıştık. Zira bugüne kadar İzmir'le ilgili yapılan çalışmalar arasında eğitim önemli bir yer teşkil etmektedir. Çalışmamızda, vilayet merkezi olması itibarıyla İzmir şehrine ağırlık verildi. Fakat İzmir şehrinin çevresi ve kazaları bu çalışmada gözardı edilmemiştir. Tezi üç bölümde ele aldık. I. Bölüm ; "Tanzimat Devrinde Klasik Eğitim Anlayışının İzmir'de Uzantısı ve Kültür Hayatının Canlanması", II. Bölüm; "Yenileşme Döneminde İzmir'de Eğitim", III. Bölüm; "Cumhuriyet Devrinde İzmir'de Eğitim ve Kültür Hayatının Teşkilatlanması" başlıklarını taşımaktadır. İlk bakışta İzmir'in hayatının burada incelenmesi garip karşılanabilir. Fakat eğitim ve kültür, birbirini tamamlayan ayrılmaz bir bütündür. İzmir'in kültür hayatının canlanmasına katkıda bulunmuş pekçok kişinin okullarda öğretmenlik yapması bunun en güzel misalidir.

Çalışmamızla ilgili kaynakların en önemlisini arşiv kaynakları teşkil etmektedir. Osmanlı devri vesikalarının bulunduğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki İdareler, Yıldız Esas Evrak, Ayniyat Defterleri (Aydın, Maliye), Başbakanlık Evrak Odası Gelen-Giden Defterler Fihristi (Maarif), Mektubî Kalemî Umum Vilayet Belgeleri, Meclis-i Vükela Mazbataları, Maruzat Evrakı, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemî, Dahiliye İdare-i Umumiye Belgeleri, Cevdet (Maarif) gibi tasniflerden faydalanılmıştır. Arşivdeki çalışmalarımız neticesinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut tasnifler içinde İzmir'in maarif hayatına dair çok fazla arşiv vesikasının olmadığı görüldü. Cumhuriyet dönemi arşiv vesikaları Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden temin edilmeye çalışılmıştır. Daha yeni kurulan bu arşivde belge tasnifi konusunda fazla mesafe

alınamamıştır. Bu şartlar altında sadece Bakanlar Kurulu Kararları tasnifinden ve bilgisayara geçen diğer bazı belgelerden faydalanabildik. Milli Eğitim Bakanlığı Arşivi Cumhuriyet Arşivi'ne devredildiği için burada çalışmamıza izin verilmedi. İzmir il Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi tasnif edilmemiş, dağınık bir haldedir. Bu yüzden buradaki dosyalardan faydalanmak zor ve zahmetli oldu. Atatürk Lisesi Arşivi dışında tasnif edilmemiş olan okul arşivleri çok bakımsızdır. Okullardaki eski vesikalar muhafaza edilememiştir.

Aydın Vilayeti hakkında sosyal, iktisadi, idari ve coğrafi bilgiler veren 25 adet Aydın Vilayeti Salnameleri, İzmir'in maarif hayatına dair önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca beş adet Maarif Salnamesi, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde yayınlanmış Devlet Salnameleri, Nevsal-i İktisad ve diğer salnameler arşiv vesikalarından sonra yararlandığımız önemli kaynaklardır. Daha ziyade Cumhuriyet döneminde yayınlanan istatistikler ve yıllıklardan önemli ölçüde faydalanıldı.

İncelediğimiz yüz yıllık süreçte İzmir'in eğitim hayatının ortaya çıkmasında gazetelerin büyük payı olmuştur. Bu konunun kronolojik bir sıra ile takip edebilmemiz bakımından Ahenk, Hizmet, İzmir, İttihad, Köylü, Anadolu, Yeni Asır gibi gazetelerin araştırmamızda önemli yeri vardır. Osmanlı ve Cumhuriyet devirlerinde basılmış olan dergi ve kitapların bu çalışmada yeri yadsınmaz.

Doktora tezimi hazırlarken idari işlemlerde büyük kolaylık sağlayan Tarih Bölümü Başkanı hocam Prof. Dr. İsmail Aka'ya, çalışmalarım sırasında desteğini ve uyarılarını esirgemeyen tez danışmanım hocam Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya, İstanbul ve Ankara'da çalışma yaptığım arşiv ve kütüphane memurlarına, kütüphane çalışmalarım sırasında yakın ilgilerini gördüğüm İzmir Milli Kütüphane çalışanlarına, tezimi bilgisayarda yazma inceliğini gösteren arkadaşım Yaşar Akyol'a, bu çalışmamda bütün maddi ve manevi sıkıntılarımı aşmamda büyük desteğini gördüğüm aileme teşekkür ederim.

İzmir Milli Kütüphane'de yıllarca gönüllü çalışan ve bana olduğu gibi herkesin yardımına hiçbir karşılık beklemeden koşan rahmetli Zelihe Bilge'yi burada rahmetle anıyorum.

Sadiye TUTSAK

12 Ekim 1996

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.

ALA : Atatürk Lisesi Arşivi.

a.g.m. : Adı geçen makale.

a.g.p. : Adı geçen proje.

a.g.t. : Adı geçen tez.

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

BKK : Bakanlar Kurulu Kararı.

Bkz : Bakınız.

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

bs. t. yok : Basım tarihi yok.

bs. y. yok : Basım yeri yok .

Çev : Çeviren.

DEÜ-AİTE : Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

E : Erkek.

EÜ-SBE : Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haz : Hazırlayan.

İMEMA : İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi.

İÜ-EFTB : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

K : Kız veya kadın.

MEMLA : Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi Arşivi.

NKLA : Namık Kemal Lisesi Arşivi.

S : Sayı.

s : Sayfa.

GİRİŞ

A. EĞİTİM

1. Tanzimat Öncesinde Osmanlı Devleti'nde Eğitim: Selçuklularda, diğer İslam ülkelerinde ve Hıristiyan dünyasında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde dine dayanan bir eğitim vardı. Bu düzenin ilk basamağını sıbyan mektepleri, ikinci basamağını medreseler oluşturuyordu¹.

a. Sıbyan Mektepleri: Osmanlı Devleti'nde anne ve babalar kız ve erkek çocuklarını okutmakla mükellefi. Bu yüzden hemen her cami yanında bir mektep açıldı². Sıbyan mektepleri, bir külliye içinde veya ayrı mahalle ve köylerde kurulmuştur. Mektep binaları taştan yapılmış tek katlı ve tek odalıydı. Osmanlı Devleti'nin parlak devrinde, zamanın ihtiyaçlarına göre eğitim verilmiştir. Fakat sıbyan mekteplerinin büyük bir kısmı vakıf yoluyla kurulduğundan zamanla durağanlaşmış, ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmişlerdir³. Bu okullar, vakfiyelerde "Darü'ttalim" veya "Mektep" diye geçiyordu. Fatih Sultan Mehmed'ten sonra "Darü'lilim, Muallimhane, Mektep, Mektephane" olarak adlandırıldılar. Hemen hemen her mahallede bulunduğu için halk arasında "Mahalle Mektebi" adları kullanıldı. Bu mekteplere yaygın şekilde "Sıbyan Mektebi" denilmektedir.

Fatih Sultan Mehmed, kendi medrese teşkilatını meydana getirirken, sıbyan mekteplerinde hocalık yapacaklar için İstanbul'daki Eyüb ve Ayasofya semtlerinde açtırdığı medreselere ayrı ayrı dersler koydurttu. Bu dersler Arapça Sarf ve Nahv, Ede-

¹ Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul, 1970, s.5; Tuncer Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara, 1985, s.86,87.

² Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, Birinci Kitap, b.y. yok, 1930, s.27.

³ Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul, 1980, s.100.

biyat (Maani, Beyan, Bedi), Mantık, Muhasebe, Tedris Usulü, Münakaşalı Akaid (Kelam İlmi), Riyaziyat, Hendese ve Heyet'ten ibaretti. Bu dersleri görmeyenler hocalıktan men edildi. Zamanla bu usül gevşemiş, sıbyan mekteplerinde hoca olabilmek için medrese diploması yeterli görülmüştür. Sonraları sıbyan mektebi hocası olmak çok daha basit şartlara bağlandı. Bir mahalle camisinin imamı ya da müezzini olmak, mektep hocalığı için yeterli görüldü. Kur'an-ı Kerim'den başka Sübha-yı Sıbyan ve Tuhfe-i Vehbi gibi çeşitli risaleleri okuyabilen ihtiyar kadınlar da bu işi yapabiliyordu⁴. Öğrencisi fazla olan mekteplerde hocanın yetiştirdiği bir talebe kalfa seçilirdi. Kalfa hocaya çocukların eğitimi konusunda yardım ederdi⁵. Ezberci bir eğitim anlayışına sahip olan sıbyan mekteplerinde dayakla cezalandırma esastı⁶. Hoca istediği zaman çocukları tokatla, değnekle, falakayla dövebilirdi. Falaka, erkeklerin ayaklarına kızların ellerine vurulurdu. Zaten anne ve babalar, çocuklarını mektebe verirken hocaya "eti senin kemiği benim" diyerek dayağa izin vermişlerdir⁷.

Sıbyan mekteplerinde Elifba, Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Tecvid, Türkçe Ahlak Risaleleri, Türkçe, Hatt dersleri okutulurdu⁸. Ders saatlerinin büyük bir kısmı Kur'an okumak ve Kur'an'dan ayetler ezberletmekle geçiyordu⁹. Kız ve erkek talebelerin sıbyan mekteplerine 7 yaşında gitmeleri gerekirken Anadolu'da çocukların 4 yaşında mektebe gönderilmesi adet olmuştu. Genellikle kız çocuklarının mektepleri ayrıydı. Fakat kız ve erkek çocukların birlikte okudukları sıbyan mektepleri de vardı. Mekteplerde eğitim ve öğretim sabahtan öğleye kadar aralıksız devam ederdi. Öğle arasından sonra ikindiye kadar yine hiç ara verilmezdi¹⁰. II. Mahmut 1824 tarihinde yayınladığı bir fermanla, çocukların sıbyan mekteplerinde okumalarını tekrar şart hale getirmiştir¹¹.

Aileler çocuklarını ders yılı içinde istedikleri zaman götürebilirlerdi. Çocuğun okula başlaması törenle olurdu. Halk arasında "Amin Alayı" denen bu törene "Bed-i Besmele Cemiyeti" adı verilirdi. Tören ailelerin maddi durumuna göre farklılık gösterirdi¹².

b. Medreseler: Samanoğulları ve Gazneliler devrinde inşa edilen medreseler daha ziyade şahıslar tarafından tesis edilmiştir. Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce İslam dünyasında Sünni-Şii çekişmesi vardı. Şii hareketi Sünnilere karşı gittikçe ağır basıyordu. Fakat Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması Sünnilerin büyük

⁴ Koçer, a.g.e., s.7

⁵ Nafi Atuf, a.g.e., s.28.

⁶ Faik Reşit Unat, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s.7.

⁷ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1982, s.59.

⁸ Kodaman, a.g.e., s.101.

⁹ Koçer, a.g.e., s.8.

¹⁰ Nafi Atuf, a.g.e., s.29, 30.

¹¹ Mahmud Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, Matbaa-yı Amire, 1338, s.1.

¹² Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, I-II, İstanbul, 1977, s.91-95.

bir başarısıydı. Selçuklular devrinde, Sünniliği Şiiliğe karşı savunacak eleman yetiştirmek için devlet eliyle Bağdad, Belh, Nişâpûr, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Amül (Taberistan), Musul şehirlerinde medreseler açılmıştır¹³. İslam devletlerinde medrese teşkilatının kurulması ve gelişmesinde en büyük pay Büyük Selçuklu Devleti'nindir. Medrese teşkilatında ilk adımı atan Büyük Selçuklular'dan sonra, diğer İslam devletlerinde medrese açma bir gelenek haline geldi. Yapı ve teşkilat bakımından Büyük Selçuklu Devleti medreselerini örnek alan Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri medreseler kurdular¹⁴. Anadolu medreseleri, genellikle bir vakıf müessesesi olarak ortaya çıkmıştır. Devlet ileri gelenleri, sultanlar, alimler veya kumandanlar birer medrese açarlardı. Vakıf yoluyla medreselere gelir temin edilirdi¹⁵.

Osmanlılarda ilk medrese Gazi Orhan Bey tarafından 1330 tarihinde İznik'te kuruldu¹⁶. Osmanlı Beyliği'nin merkezi olan İznik onların ilim merkeziydi. Daha sonra Orhan Gazi Bursa'yı feth etti. Beylik merkezi ile birlikte ilim merkezi de İznik'ten Bursa'ya taşındı¹⁷. 1363'te Edirne'nin alınması üzerine devlet ve ilim merkezi buraya nakledildi¹⁸. Osmanlılarda yüksek seviyede eğitim ve öğretimi gerçekleştiren medreselerdi. İlmiye sınıfı medreselerden yetişirdi. Medrese eğitimini tamamlayanlara kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik vs. gibi görevler verilirdi. XV. ve XVI. yüzyıllar Osmanlı medreselerinin yükselme devridir¹⁹.

Fatih Sultan Mehmed 1453'te İstanbul'u feth ettikten sonra buradaki sekiz kiliseyi medreseye dönüştürdü. Devrin ünlü müderrislerini ders vermeleri için çağırttı. Meydana getirilen bu külliyyeye "Sahn-ı Seman" adı verildi. Fatih Sultan Mehmed, sekiz medreseyi klasik medrese eğitimi için yeterli görmedi. Sahn dışına sekiz medrese daha yaptırdı. "Tetimme" adı verilen bu medreseler küçük ve kubbesizdirler. Tetimme medreseleri sahn medreselerinde okuyacak talebeyi hazırlardı. Sahn medreselerinde okuyan talebeye "Danışmend", Tetimme medreselerindeki talebeye "Softa" deniliyordu. Talebeye ders verenlere "Müderris", yardımcılara "Muid" adı verilirdi. İlk önceleri medreselerde dersler büyük bir odada yapılıyordu. Sonraları medreselerin çoğalması ve bilgili hoca bulmak imkanının azalması üzerine dersler camilerde okutulmaya başlandı. Bundan sonra medreseler, birer talebe pansiyonu haline geldi²⁰.

Zamanla İstanbul'da medreselerin sayısı arttığı gibi diğer vilayetlerde de yeni medreseler yapıldı. Osmanlı medreseleri dereceleri bakımından aşağıdan yukarı doğru Haşiye-i Tecrid, Miftah, Kırklı, Hariç, Dahil ve Sahn-ı Seman olarak beş sınıfa ayrıldı. Hariç medreseleri, Osmanlılardan önce Anadolu Selçuklu Sultanlarının ve onların

¹³ Mehmet Altay Köymen, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, IV, Ankara, 1975, s.76, 77, 88, 91.

¹⁴ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s.7, 8, 10, 11.

¹⁵ Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984, s.5.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s.1.

¹⁷ Koçer, a.g.e., s.10.

¹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., s.2.

¹⁹ Baltacı, a.g.e., s.19.

²⁰ Ergin, a.g.e., I-II, s.98, 99.

ailelerinin yaptırdıkları medreselerdi. Dahil medreseleri, Osmanlı Padişahlarıyla, şehzade valdeleri, şehzadeler ve padişah kızlarının inşa ettirdikleri medreselerdi. Bu medreselerden sonra en yüksek tahsil, Sahn-ı Seman'da yapılırdı²¹.

Osmanlı medreseleri amaç ve gördükleri hizmet bakımından iki büyük gruba ayrılırlar. Umumi medreseler İslami ilimlerle, İslam dünyasına sonradan giren ilimlerin öğretildiği medreselerdir. Kadı, müderris ve müftü yetiştirmek üzere kurulmuşlardır. Bu çeşit medreseler köylere varıncaya kadar Osmanlı topraklarının her yerinde açılmıştır. İhtisas medreseleri Umumi medreselerin dışında İslam ilimlerinden ya da İslam dünyasına sonradan giren ilimlerden sadece birini öğretmeyi hedefleyen medreselerdi. İhtisas medreselerini Darülhadisler, Darülkuralar ve Tıp medreseleri olmak üzere üç kısımda toplamak mümkündür²². Medreselerin kesin olarak eğitim süresi yoktu²³.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru medreselerde bozulma başladı. Akli ilimler olan Matematik, Kelam ve Felsefe gibi derslerin yerine nakli ilimlerin konulması, bozulmanın birinci sebebiydi. Ulema oğullarına 15 yaşından önce müderrislik ruusları verildi. Talebelerin ders görmeden para ve rüşvetle müderris olmaları medreseleri yozlaştırdı²⁴. İyi medrese eğitimi görenler yerine iltimaslı kişilerin tayin edilmesine, ilmiye sınıflarının parayla alınıp satılmasına rağmen yine de Osmanlı hükümdarları ve vezirleri tarafından camilerin yanına medreseler yapıldı²⁵.

c. Yeni Yüksekokulların Açılması: Osmanlı devletinin üst üste askeri yenilgiye uğraması ve Avrupa'da toprak kaybetmeye başlamasıyla, bazı yeniliklerin yapılması gerekli görüldü²⁶. İlk yenilikler askeri alanda oldu. III. Mustafa zamanında, 1773'te ilk askeri deniz okulu olan "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" açıldı. II. Mahmut, 1826 yılında "Yeniçeri Ocağı"nı kaldırarak, "Asakir-i Mansure-i Muhammediye"yi kurdu. Yeni kurulan orduya subay ve doktor yetiştirmek için 1827'de "Tıphane-yi Amire ve Cerrahhane-i Ma'mure", 1834'te "Mekteb-i Harbiye" açıldı. 1839 yılında iki okul birleştirilerek "Darü'l-ülûm-ı Hikemiye-i Osmaniye ve Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" adını aldı²⁷.

XIX. yüzyılın başlarına kadar devlet teşkilatı içinde eğitim işlerinden sorumlu en yüksek mercii, meşihat makamı kabul edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed kanunnamesinde "Şeyhülislam ulemanın reisidir" hükmü geçerliliğini, XIX. yüzyılın başlarına kadar korumuştur. Fakat Şeyhülislamın, ülkenin her köşesine dağılmış olan çeşitli medreseler üzerinde aynı oranda idari yetkisi yoktu. Ayrıca vakıfların bünyesinde yer alan sıbyan mektepleri üzerinde belli bir devlet idaresi ve otoritesi de

²¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.10-12.

²² Baltacı, a.g.e., s.20-22.

²³ Akyüz, a.g.e., s.51.

²⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., s.67-71.

²⁵ Koçer, a.g.e., s.13, 14.

²⁶ Akyüz, Türk..., s.97.

²⁷ Koçer, a.g.e., s.1, 2.

yoktu. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Osmanlı Devleti'nde ıslahat yapmak isteyen II. Mahmut, vakıfları tek bir idare altında toplamak için 14 Ekim 1826 tarihinde "Evkaf-ı Hümayun Nezareti"ni kurdu. Böylece vakıflara bağlı olan okullar doğrudan devlet idaresi altına girdi. 1838 yılı başlarında devlete yeni bir şekil vermek üzere kurulan "Meclis-i Ahkam-ı Adliye", ülke ekonomisinin gelişmesi için "Ziraat ve Sanayi Meclisi"ni görevlendirdi. Fakat ekonomik kalkınmanın temelinde eğitim ve bayındırlık işlerinin önemini görerek meclis, "Meclis-i Umur-ı Nafia" adını aldı²⁸.

Yenileşme hareketiyle Osmanlı Devleti'nde kurulan askeri okullar yabancı dilde eğitim verdiklerinden, bu okullara iyi öğrenci yetiştirecek yeni okullara ihtiyaç vardı²⁹. Bu yüzden Meclis-i Umur-ı Nafia ve Meclis-i Ahkam-ı Adliye, 1839 yılında "Mekteb-i İrfan-ı Adliye" adında rüşdiye mekteplerinin açılmasına karar verdiler³⁰. Zira sıbyan mekteplerinde yenileşmeye gitmek medreselilerin tepkisini çekebilirdi. Rüşdiyeler, sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında yer alacaktı. Sıbyan mekteplerinin bir uzantısı olarak düşünülen rüşdiyeler, sonradan ortaöğretimin en alt basamağını oluşturdu. İlk rüşdiye mektebi, 1838 yılında sivil memur yetiştirmek amacıyla "Mekteb-i Maarif-i Adliye" adıyla açıldı³¹. Rüşdiye mekteplerinin işlerine bakmak üzere "Mekatib-i Rüşdiye Nezareti" kuruldu³². Mekteb-i Maarif-i Adliye, kısa süre sonra Maarif-i Adliye ve Ulum-ı Edebiye olarak ikiye ayrıldı³³.

2. Tanzimat Sonrasında Osmanlı Devleti'nde Eğitim: 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat fermanında her sahada ıslahat yapılması istendiği halde eğitimden hiç bahsedilmemiştir. Fakat tanzimatçılar buna rağmen çeşitli eğitim müesseselerinde yeni düzenlemeler getirdiler³⁴. Bunlar, marifet³⁵ kelimesinin çoğulu olan maarif kavramıyla ifade edilmiştir. 1846 yılında eğitimde ıslahat yapmak üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat" kuruldu. Meclis, Reisülulema Meclis-i Vala azasından Abdülkadir Efendi'nin başkanlığında işe başladı. Altı üyeden oluşan meclisin maarif alanında aldığı kararlar padişah Abdülmecid'in onayından geçti. Bu kararlar sıbyan mekteplerinin ıslahı, rüşdiyelerin çoğaltılıp düzenlenmesi, yüksek öğrenim basamağını oluşturacak bir Darülfünun açılması, bütün bu işleri gerçekleştirecek daimi bir Meclis-i Maarif'in kurulmasıydı. Bu amaçla aynı yıl Dar-ı Şura-yı Askeri Reisi Mühendis Ferik Mehmed Emin Paşa'nın başkanlığında ve Meclis-i Vala Reisi Sadık Rıfat Paşa ile Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın ortak nezaretleriyle "Meclis-i Maarif-i Umumiye" ku-

²⁸ Unat, a.g.e., s.1, 2.

²⁹ Koçer, a.g.e., s.40.

³⁰ Takvîm-i Vekayı, S.176, 21 Zilhicce 1254.

³¹ Akyüz, Türk..., s.100, 101.

³² Ergin, a.g.e., I-II, s.386.

³³ Kodaman, a.g.e., s.39.

³⁴ Cahit Yalçın Bilim, Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876), Eskişehir, 1984, s.19, 20.

³⁵ Marifet: "1. Bilme, ilm, daniş, 2. Hünar, maharet, isnadlık, san'at". Bkz. Ş. Sami, Kamus-ı Türkî, Der-saadet, 1317, s.1373.

ruldu. Maarif işlerinden doğrudan doğruya sorumlu olan bu meclis, hükümete bağlı ilk örgün eğitimin çekirdeğini oluşturmuştur³⁶.

Bundan sonra medreseler kendi haline bırakılırken yeni eğitim anlayışı hükümetin desteğiyle gelişmeye başlayacaktır³⁷. Evkaf Nezareti'ne bağlı olan okulları belli bir idareye bağlamak, bu işler için Maarif Meclisi'nin bir icra organı olmak ve meclis üyelerinden birisi tarafından idare edilmek üzere 8 Eylül 1846'da "Mekatib-i Umumiye Nezareti" kuruldu. Bu nezaret genel müdürlük mahiyetindeydi. Mekatib-i Rüşdiye Nezareti, 1849 yılında Mekatib-i Umumiye Nezareti'ne bağlandı³⁸. Osmanlı Devleti'nin Ruslarla yaptığı Kırım Savaşı'ndan yenik çıkması, Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuz çekişmelerini gündeme getirdi. Yapılan yenilikleri yeterli görmeyen Avrupa devletlerinin baskısıyla Osmanlı Devleti, 1856'da Islahat Fermanı'nı ilan etti. Bu fermanla Türk çocuklarına mevcut mektepler yeterli görülürken, gayrimüslim çocuklara askerî ve mülkî mekteplerde okuma hakkı verildi. Ayrıca gayrimüslimler, kendilerine ait hususi mektepler kurabileceklerdi. Gayrimüslimlere verilen hakların genişlemesi, eğitimin artık bir devlet siyaseti olarak benimsenmesini gerektiriyordu. Bunun için 29 Nisan 1857'de "Maarif-i Umumiye Nezareti" kuruldu. Nazırlığa, Sami Abdurrahman Paşa getirildi. 26 Şubat 1864'te Maarif Nezareti'nin bir tezkeresiyle Meclis-i Maarif ve Meclis-i Muhtelit kaldırıldı. 3 Haziran 1864 tarihinde "Maarif-i Umumiye Heyeti" kuruldu. Heyet, "Mekatib-i Sıbyan-ı Müslime", "Mekatib-i Rüşdiye ve Adliye" adıyla iki komisyondan oluşuyordu³⁹. 1 Eylül 1869 tarihinde yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Maarif teşkilatına esaslı yenilikler getirdi. Nizamnameye göre Osmanlı devletinin maarif teşkilatı şöyleydi:⁴⁰

- A. Merkez Maarif Teşkilatı
  - 1. Maarif-i Umumiye Nezareti
  - 2. Büyük Meclis-i Maarif
    - a. Daire-i İlmiye
    - b. Daire-i İdare
  - 3. Tahrirat Kalemi
  - 4. Muhasebe Kalemi
- B. Vilayetler Maarif Teşkilatı
  - 1. Maarif Müdürü
  - 2. Meclis-i Maarif
  - 3. Maarif Muhakikleri
  - 4. Maarif Müfettişleri

³⁶ Ruzname-i Ceride-i Havadis, S.316, 29 Muharrem 1263; Unat, a.g.e., s.18, 19.

³⁷ Kodaman, a.g.e., s.36.

³⁸ Unat, a.g.e., s.19, 20.

³⁹ Bilim, a.g.e., s.25-27.

⁴⁰ Düstur, II, Tertib-i Evvel, 1289, s.205, 207, 208; Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin tam metni bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 1869 Nizamnamesi ile şekillenen maarif teşkilatı, 24 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen "Kanun-ı Esasi" ile bir değişikliğe uğramadı. Kanun-ı Esasi'nin 16. maddesinde "Bi'l-cümle mektepler devletın taht-ı nezaretinde teb'a-yı Osmaniyenin terbiyesi bir siyak-ı ittihaz ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbab-ı teşebbüs olunacak ve milel-i muhtelifenin umur-ı itikadına müteallik olan usul-i talimiyeye halel götürülmeyecektir" denilmektedir⁴¹. 1887 yılında gayrimüslim mektepleri denetlemek için "Milel-i Gayrimüslim ve Ecnebi Mektepleri Müfettişliği" kuruldu. Sonra adı, "Mekatib-i Aliye ve Hususiye Müfettişliği" olarak değiştirildi⁴².

a. Temel Eğitim: Tanzimatın ilanından sonra maarif teşkilatında bu gelişmeler olurken sıbyan mektepleri üzerinde çok fazla ıslah çalışması yapılmamıştır. Meclis-i Umur-ı Nafia, sıbyan mekteplerini ıslah için 8 Nisan 1847'de yayınladığı "Sıbyan Mektebi Hocaları Efendilere İta Olunacak Talimat"ı yayınladı. Yirmi bendden oluşan talimatın bazı maddelerinde sıbyan mekteplerinin rüşdiye mekteplerine bir temel oluşturması gerektiği ve amacında bu mekteplere öğrenci yetiştirmek olduğu hükümü vardı. Çocuklar en az dört, en çok yedi yaşında okula başlayacaktır⁴³. Talimatnameye göre sıbyan mekteplerinde Elifba, Amme Cüz'ü ve öteki Cüzler, Türkçe Lugat, Ahlâk, Yazı, İlm-i Hal, Türkçe Tecvid, Kur'an-ı Kerim, Hifz-ı Kur'an-ı Kerim dersleri okutulacaktı. Çocuklar falaka ve dayakla cezalandırılmayacaktı. Sıbyan mektebi hocalarıyla ilgili bir kayıt bulunmayan bu talimatnamede, hocalara yol göstermesi için "Muin-i Mekatib" adıyla müfettişlikler kuruldu⁴⁴. Fakat sıbyan mekteplerinde verilen eğitimle rüşdiye mekteplerine alınan çocukların çoğu Türkçe okuma yazma melekelerini bile kazanamıyorlardı⁴⁵. 1869 Nizamnamesi ile sıbyan mektepleri dışında, temel eğitim seviyesinde iptidai mekteplerin açılması çalışmasına başlandı. Ders programları, talimatnameler ve kitaplar hazırlandı. Fakat bu mektepler, yaygınlık kazanamadı. 1879 tarihinde Maarif Nezareti bünyesinde "Mekatib-i Sıbyaniye Dairesi"nin kurulması temel eğitim sahasında atılan ilk ciddi girişimdir. Bundan sonra hem nicelik hem de nitelik olarak temel eğitimle yakından ilgilenilmiştir. Maarif Nezareti temel eğitimde sıbyan-iptidai ikiliğini ortadan kaldırmak gayesiyle 1882'den sonra ağırlığını iptidai mektepleri üzerine koydu. Bu uygulamayla sıbyan mekteplerinin direnci kırıldı. Pek çok sıbyan mektebi, iptidai mektebi haline getirildi. II. Abdülhamid devrinde iptidai mekteplerine muallim yetiştirmek üzere Darülmuallimler açıldı⁴⁶. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1910 yılında Maarif Nazırlığı'na gelen Emrullah Efendi, iki defa "Tedrisat-ı İbtidaiye Layihası" hazırladı. Fakat Meclis-i Mebusan'dan layiha geçmedi. 1913 yılında

⁴¹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294, s.6. Kanun-ı Esasi'nin tam metni bulunmaktadır.

⁴² Cemil Koçak, "Tanzimattan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, II, s.488.

⁴³ Unat, a.g.e., s.16.

⁴⁴ Akyüz, Türk..., s.106, 107.

⁴⁵ Ruzname-ı Ceride-ı Havadis, S.4539, 10 Muharrem 1286.

⁴⁶ Kodaman, a.g.e., s.113-118.

layiha, üzerinde yapılan bazı tadilatla geçici kanun şeklinde kabul edildi. Bu kanun temel eğitimde düzenlenen ilk kanundur⁴⁷.

b. Rüşdiye Mektepleri: Önceden sıbyan mekteplerinin bir üst sınıfları gibi düşünülerek açılan rüşdiyeler, Tanzimat devrinde ortaöğretimin en alt basamağı haline geldi⁴⁸. 1848 yılında rüşdiyelere muallim yetiştirmek için Darülmuallimin-i Rüşdi açıldı⁴⁹. Mekatib-i Umumiye Nazırlığı'nın kurulmasından sonra rüşdiye mekteplerinin sayıları artmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin ilk kız rüşdiyesi, 1859'da İstanbul'da açılan Cevri Kalfa Kız Rüşdiyesi'dir. 1870'lerden sonra kız rüşdiyeleri önemli şehir merkezlerinde açılmaya başladı. 1875'lerden sonra da askeri ortaöğretimin ilk basamağı olan askeri rüşdiyeler açıldı⁵⁰.

Rüşdiye mektepleri ilk kurulduğu zaman eğitim süresi dört yıldır. Sonradan altı yıla çıkarıldı. 1869 Nizamnamesi ile tekrar dört yıla indirildi⁵¹. Nizamnamenin 23. maddesinde rüşdiye mekteplerinde erkek talebelere "Mebadi-yi Ulum-ı Diniye, Lisan-ı Osmani Kavaidi, İmla ve İnşa, Tertib-i Cedid Üzere Kavaid-i Arabiye ve Farisiye, İlm-i Hesap, Defter Tutmak Usulü, Tersim-i Hudut, Mebadi-yi Hendese, Tarih-i Umumi ve Tarih-i Osmani, Coğrafya ve Jimnastik" dersleri okutulacaktı. Ticaret merkezlerindeki rüşdiye mekteplerine Fransızca dersi konulmuştur. İsteyen talebe bu derslere devam edebilecekti. Kız rüşdiye mekteplerinde ise "Mebadi-yi Ulum-ı Diniye, Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Lisan-ı Osmani Kavaidi, Hesap ve Defter Tutmak Usulü, Mebadi-yi Kavaid-i Arabiye ve Farisiye, nefise-i medar olacak derecede Resm, İmla ve İnşa, Ameliyat-ı Hayatiye, Müntehibat-ı Edebiye, Tedbir-i Menzil, Musiki (Mecburi değildir)" dersleri okutulacaktır⁵². Rüşdiye mekteplerinde ders veren öğretmenlerin menşeleri değişti. Öğretmenlerin bir kısmı Darülmuallimin, bir kısmı da medreseliydi. Fen derslerine subaylar geliyordu⁵³. Rüşdiyelerde muallim-i evvel, muallim-i sani mubassır bulunacaktı. Masraflar vilayetlerin maarif idaresi sandığından karşılanacaktı⁵⁴. 1869 Nizamnamesinden sonra rüşdiye mekteplerinin sayılarında hızlı bir artış oldu. 1848-1869 yılları arasında 138 rüşdiye mektebi açılırken, 1876 yılında bu sayı 287'ye ulaşmıştır⁵⁵. 13 Haziran 1892 tarihinde rüşdiye mekteplerinin programları gözden geçirilerek, öğrenim süresi üç yıla indirildi⁵⁶.

⁴⁷ Nafi Atuf Kansu, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, İkinci Kitap, İstanbul, 1932, s.38, 54, 55.

⁴⁸ Akyüz, Türk..., s.109.

⁴⁹ Cevdet Paşa, Tezaktır, 40. Tetimme, Yay. Cavid Baysun, Ankara, 1986, s.38, 39; Koçer, a.g.e., s.56.

⁵⁰ Akyüz, Türk..., s.109.

⁵¹ Unat, a.g.e., s.44.

⁵² Düstur, II, Tertib-i Evvel, 1289, s.188, 189.

⁵³ Bilim, a.g.e., s.49.

⁵⁴ Düstur, II, Tertib-i Evvel, 1289, s.187, 188.

⁵⁵ Bilim, a.g.e., s.51.

⁵⁶ Unat, a.g.e., s.44.

c. İdadî Mektepleri: Harp okulu ve Askerî Mülkiye'de okumak isteyen gençlerin rüşdiye mekteplerinden sonra eksik bilgilerini tamamlamak ve bu mekteplerin ders programlarını izleyecek bir düzeye ulaştırmak gayesiyle kurulan hazırlık sınıflarına "İdadî" adı verildi. 1845 yılında açılmaya başlayan idadiler, 11-14 yaşlarındaki talebeleri kabul ediyordu. İdadide okuyanlar üç sınıfı buldukları yerde, dördüncü sınıfı ise İstanbul'da toplanarak hepsi birarada ders görüyorlardı⁵⁷. 1869 Nizamnamesi ile dört yıllık rüşdiyelerin üzerine üç yıllık idadî tahsili ilave edilmiştir. Gayrimüslim çocuklar, idadilerde Türk çocukları ile birlikte "Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşa, Mebadi-yi İlm-i Servet-i Mîlel, Hesap ve Defter Tutmak Usulü, Fransızca, Coğrafya, Hendese ve İlm-i Mesaha, Kavanin-i Osmaniye, Tarih-i Umumi, Hikmet-i Tabîiye, Mantık, İlm-i Mevalid, Kimya, Cebir, Resim" dersleri okuyacaktı⁵⁸. Bir süre kâğıt üzerinde kalan bu düşünce, 19 Aralık 1873'te Mülki İdadî'nin açılmasıyla gerçek hayata geçirilebildi. İki yıl sonra Osmanlı vilayetlerinden Mora şehrinde ilk idadî mektebi kuruldu⁵⁹. Vilayet merkezlerinde rüşdiye ile birlikte 7 yıl olan idadî mekteplerinin sancak merkezlerinde açılması 1882-1890 yılları arasında gerçekleşmiştir. 13 Haziran 1892 yılında hazırlanan programa göre beş yıllık sancak idadileri gündüzcü, yedi yıllık vilayet idadileri yatılıydı. Bazı büyük şehirlerde müstakil rüşdiyeler olduğu için idadilerin son dört yılı vardı. Öğrencisi az olan rüşdiyeler kaldırılarak idadilerle birleştirilmiştir. 1902 yılında vilayet merkezlerindeki idadiler mesleklere yöneldi. Temel derslerle birlikte idadilerin bir kısmı ziraata, bir kısmı ticaret şubelerine ayrıldı. Fakat bunda başarı sağlanamadığından eski haline döndü. 1910 yılında yedi yıllık idadiler sultanîyeye çevrildi. 1913 yılında uygulanmasına başlanan "İdadî" programa göre faaliyetlerine devam etti. Rüşdiyeler sancaklarda kaldırıldı. Bu yüzden altı yıla çıkarılan ip-tidai mektepleri, idadilerle birleştirildi⁶⁰.

ç. Mekteb-i Sultani: Tanzimattan sonra rüşdiyeler yüksek okullara iyi öğrenci yetiştiremiyordu⁶¹. Batı kültürüyle aydın bir sınıfın oluşması düşüncesiyle başta Fransa olmak üzere Batı devletlerinin etkisiyle⁶² 1 Eylül 1868'de Galatasaray'da eskiden kışla olarak inşa edilmiş olan bir binada "Mekteb-i Sultani" açıldı⁶³. Fransız liselerine benzeyen Mekteb-i Sultani'nin öğrenim süresi beş yıldır. Bilgi seviyesi düşük olanlar için üç yıllık hazırlık sınıfları açıldı. İdareci ve öğretmenlerin çoğu Fransızdır. Sultanide Ermeni, Rum, İngiliz, İspanyol asıllı öğretmenler de vardı. Osmanlılık

⁵⁷ Bilim, a.g.e., s.65.

⁵⁸ Düstur, II, Tertib-i Evvel, 1289, s.190, 191.

⁵⁹ Bilim, a.g.e., s.65.

⁶⁰ Unat, a.g.e., s.45, 46.

⁶¹ Kodaman, a.g.e., s.209.

⁶² Unat, a.g.e., s.47.

⁶³ Adnan Şişman, Galatasaray Mekteb-i Sultani'sinin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868-1871), İstanbul, 1989, s.23.

fikrinin aşılması için uygulama sahası olarak açılan bu okul, 1877 yılına kadar Türk ve müslümanlardan ziyade gayrimüslim çocukların işine yaramıştır⁶⁴.

d. Darülfünun: Meclis-i Maarif-i Muvakkat kararları arasında Darülfünun'un kurulması da vardı. Uzun süreden beri açılmayan Darülfünun, Sadrazam Fuat Paşa'nın emriyle 12 Ocak 1863 tarihinde eğitime başladı. 1865 yılında Darülfünun binasında çıkan bir yangında ders araç ve gereçleri yandı. Darülfünun bir süre açılmadı. 1869 Nizamnamesi'nde yüksekokul olarak kabul edilen Darülfünun 20 Şubat 1870 yılında Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından ikinci kez açıldı. Cemalettin Afgani'nin sanayi hakkında verdiği bir konferansın bazı sözleri dini inanışlara aykırı görüldüğünden Darülfünun müdürü görevinden uzaklaştırıldı. Konuşmacı, ülkeyi terketmek zorunda kaldı. 1871 yılında kapatılan Darülfünun⁶⁵, 1874-1875 ders yılında sultani binasında tekrar açıldı. 1882'lerde Darülfünun tekrar kapatıldı⁶⁶. II. Abdülhamid tahta çıkışının 25. yıldönümünde Darülfünun-ı Şahane'yi kurdu ve II. Meşrutiyet'in ilanına kadar hiç ara vermeden devam etti. II. Meşrutiyet yıllarında Darülfünun şubelere ayrılmıştır. 1911 yılında Darülfünun'un Ulûm-ı Şeriye, Ulûm-ı Hukukiye, Ulûm-ı Tıbbiye, Ulûm-ı Edebiye ve Fünun şubeleri vardı⁶⁷.

e. Medreseler: Osmanlı Devleti'nin eğitim anlayışında yenileşme yaşanırken, medreseler kendi haline bırakıldı. Medrese öğrencileri yavaş yavaş Batı etkisinde açılan yeni okullara ilgi göstermeye ve bu okullara kaymaya başladı⁶⁸. 1910 yılında çıkarılan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi, genel olarak Osmanlı medreselerinin ıslahını içeriyordu⁶⁹. Hukuk fakültesi müderrislerinden olan Mustafa Hayri Efendi, 1911-1912 yıllarında Maarif Nazırlığı'nda bulunduğu sıralarda medreselerin maddi, bilim ve eğitim konularıyla ilgilenmesi için "Müessesat-ı İlmiye-i Vakfiye Müdür-lüğü"nü kurdu. 1913 yılında Şeyhülislamlığa tayin edilen Mustafa Hayri Efendi, bütün İstanbul medreselerini Darü'l-Hilafetü'l-Âliyye Medresesi adı altında birleştirdi. 1 Ekim 1919 yılında, İslah-ı Medaris Nizamnamesi'ni hazırlayarak hükümete kabul ettirdi⁷⁰. Savaş yıllarında Büyük Millet Meclisi de, 8 Mayıs 1921 tarihinde Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'ni kabul etti. Nizamnamede medreseler Darülhilafe ve Medaris-i İlmiye olarak ikiye ayrılmıştır⁷¹.

⁶⁴ Kodaman, a.g.e., s.211-213.

⁶⁵ Unat, a.g.e., s.50, 51.

⁶⁶ Akyüz, Türk..., s.115.

⁶⁷ Unat, a.g.e., s.53-55.

⁶⁸ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, bs. t. yok, s.227.

⁶⁹ Hüseyin Hatemi, "19. Yüzyıllarda Medreseler", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, II, s.506.

⁷⁰ Unat, a.g.e., s.80.

⁷¹ BCA, BKK, 835.

Tanzimatın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde eğitimin yenileşmesini sağlayan bir dizi kararlar alındı, nizamnameler çıkarıldı. I. Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlı Devleti'nde yeni eğitim anlayışı, kanuni yönden bir düzen içine oturtuldu. Fakat uygulama sahasında yetersiz kalınmıştır. II. Abdülhamid (1876-1909), maarifle ilgili kanunları gerçek hayata geçirmiş, bu konudaki eksikleri gidermiştir. Bu devirde çok sayıda iptidai, rüşdi ve idadi mektepleri açıldı⁷². II. Abdülhamid bu konudaki çabasını hatıralarında "Ben tahta çıktığımdan beri, ilk mekteplerin sayısı on misline çıkmıştır. Bu adet maalesef hâlâ azdır, ve halka kâfi gelmemektedir" şeklinde anlatmaktadır⁷³. Fakat II. Abdülhamid devrinde açılan mektepler, nitelik yönünden eleştirilmektedir⁷⁴.

3. Cumhuriyet Devrinde Eğitim: Milli Mücadele yıllarında İstanbul'da bulunan Maarif Nezareti'nden başka, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'nin çatısı altında Maarif Vekilliği vardı. 3 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde 11 vekillikten kurulan İcra Vekilleri Heyeti arasında yer alan Maarif Vekilliği, ikişer üçer kişilik kadrolardan oluşuyordu. Bu dairelerde Program Heyeti, İlk Tedrisat Müdürlüğü, Sicil ve İstatistik Müdürlüğü mevcuttu⁷⁵. Maarif Vekaleti, Büyük Millet Meclisi'ne bağlı 48 vilayetteki maarif idarelerinden 682'si kapalı olan 3.495 iptidai mektebi, 3.316 iptidai mektebi muallimi, 5 tam devreli sultani, 32 dokuz senelik sultani ve idadi, 13 Darülmuallimin, 4 Darülmuallimat devraldı. Maarif Vekaleti okulların teşkilat ve programlarında bir değişiklik yapmadı⁷⁶. Vekaletin çağrısı üzerine 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da maarif kongresi toplandı. Bu kongre yurdun her yerinden gelen 250 kadın ve erkek öğretmeni biraraya getirdi. Sakarya savaşı öncesinde düzenlenen kongrenin açılış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'de Milli Maarif'in kurulmasını istemiştir⁷⁷. Maarif kongresinde ilkokul programlarının ıslahı ve öğrenim süreleri ile, orta öğretim kurumlarının ders programlarıyla ilgili konular tartışıldı⁷⁸. Savaş yüzünden kongre bir sonuç alınmadan bitti⁷⁹.

Milli Mücadele yıllarından sonra Maarif Nazırlığı kaldırıldığı için Maarif Vekaleti daha da güçlendi. Merkez teşkilatı genişletildi. Teftiş Heyeti, Yüksek Tedrisat Dairesi, Telif ve Tercüme Heyeti kuruldu. İlk ve orta tedrisat daireleri aynı şekilde kalmıştır⁸⁰. 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Birinci Heyet-i İlmiye, Maarif Vekilliği'nin başkanlığında toplandı. Toplantıya Müsteşar, Maarif Vekilliği'nin genel müdürleri, ilgili makamların temsilcileri, Darülfünun müderrisleri yüksek okul müdürleri ve çeşitli dairedaki eğitim kurumları temsilcileri katıldı. Heyet-i İlmiye

⁷² Kodaman, a.g.e., s.251.

⁷³ Sultan Hamit, Siyasi Hatıralarım, İstanbul, 1975, s.189.

⁷⁴ Kodaman, a.g.e., s.252.

⁷⁵ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973, s.19.

⁷⁶ 1929-1930 Ders Senesi Muallim Yılı, İkinci Sene, s.66, 67.

⁷⁷ Akyüz, Türk..., s.201, 202.

⁷⁸ Reşat Özalp-Aydoğan Atatınal, Türk Millî Eğitiminde Düzenleme Teşkilatı, İstanbul, 1977, s.31.

⁷⁹ Akyüz, Türk..., s.202.

⁸⁰ Hasan Ali Yücel, Türkiye'de Orta Öğretim, Ankara, 1944, s.38, 39.

maarif sahasında önemli kararlar aldı⁸¹. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel kanunlarından olan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu"(3 Mart 1924) eğitimde köklü değişiklik yaptı. Bütün ilmi ve eğitim-öğretim müesseseleri Maarif Vekaleti'ne bağlandı. Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin ya da vakıfların yönettiği bütün medreseler ve mektepler Maarif Vekaleti'ne devredildi⁸². Bu kanunla medreseler kaldırıldı. Medreselerin gördüğü işlevi yerine getirmek için İmam Hatip mektepleri açıldı⁸³. 1924 yılında maarif işleri ve kültür meselelerini tartışmak üzere İkinci Heyet-i İlmiye toplandı⁸⁴. Üçüncü Heyet-i İlmiye 26 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihleri arasında Ankara'da düzenlendi. Maarif Vekaleti'nin başkanlığında yapılan toplantıya Müsteşar, Teftiş Heyeti Reisi, Telif ve Tercüme Heyeti Reisi, bazı vekillik müfettişleri, Tedrisat Daireleri Genel Müdürleri, bir kısım daire müdürleri ile lise, öğretmen okulları müdürleri ve öğretmenler katıldı⁸⁵.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin eğitim hayatına Heyet-i İlmiyelerin aldığı kararlar doğrultusunda şekil verildi. 22 Mart 1926 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 789 sayılı "Maarif Teşkilatı Kanunu", Cumhuriyet devrinde maarif hayatına ilk kez kanun yoluyla şekil vermesi bakımından önemlidir. Bu kanunla, ilmi işlerle uğraşması için "Dil Heyeti", Talim ve Terbiye işleriyle ilgilenmek üzere "Milli Talim ve Terbiye Dairesi" tesis edildi. İlk mektepler şehir ve kasaba gündüz, şehir ve kasabada yatı, köy gündüz, köy yatı mektepleri olarak dört gruba ayrıldı. Gündüz ilk mekteplerini vilayet hususi idaresi, şehir ve kasaba yatı mekteplerini kimsesiz çocuklara ait olmak üzere Maarif Vekaleti açacaktır. Bu çeşit okulları aranılan şartları yerine getiren mahalli idareler ve belediyeler, Maarif Vekaleti'nin izniyle açabileceklerdi. Köy yatı mektepleri ise okulu olmayan çocuklara aitti. Bu okullar umumi ve

⁸¹ Yücel, a.g.e., s.22. Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar: 1. Maarif-i Umumiye icraat programı. 2. Milli Hars. 3. Mahallerde ana kitapların tercümesinde takip olunacak esaslar. 4. İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi Teşkilatı. 5. Milli Kamus ve Sarf. 6. Milli Musiki, Milli Lisan ve Edebiyat. 7. Milli Tarih Kütüphanesi. 8. Milli Hazine-i Evrak. 9. Milli Tarih ve Coğrafya Enstitüleri. 10. Etnografya Müzesi. 11. Milli Müze. 12. Mektep Müzesi. 13. Ankara'da âli dersler. 14. Tahsil-i İptidai programlarında ne gibi tadilata ihtiyaç vardır. 15. İptidai tahsilden sonra hayatı tedrisat programı. 16. Tedrisat-ı İptidaiye Kararnamesi'nin tadili layihası. 17. Darülmuallimin ve Darülmuallimat nizamname ve programları. 18. Sultanilerde teşkilat ve tahsil müddeti ve sultani isminin tebdili. 19. Sultani izcilik teşkilatı esasıyesi. 20. Teftiş heyeti nizamnamesi. 21. Asar-ı atika nizamnamesi. 22. İstanbul Darülmuallimin ve Darülmuallimatında bir kısmı tali teşkili. 23. Galatasaray Sultanisi'nin teşkilat ve programları. 24. Darülmuallimin-i Aliyye'de mukayyet talebeye mesleki malumat verilmesi.

⁸² Maarif Vekaleti Mecmuası, S.1, 1 Mart 1341, s.74.

⁸³ Özalp-Ataünal, a.g.e., s.36.

⁸⁴ Yücel, a.g.e., s.26. İkinci Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar: 1. Temel eğitimin altı seneden beş yıla indirilmesi. 2. Orta ve lisenin birer cüz'ü tam sayılması ve her ikisinin üç sene olması ve böylece orta tahsilin yedi seneden altıya indirilmesi. 3. Dört sene olan muallim mekteplerinin beşe çıkarılması. 4. Orta mektep, lise, muallim mektebi programlarının tadili ve içtimaiyat dersinin ilavesi. 5. İlk mektep müfredat programları. 6. Ders kitapları yazdırılması.

⁸⁵ Yücel, a.g.e., s.27. Bu toplantıda alınan kararlar: 1. Devlet ve Vilayet bütçelerinden maariife tahsis edilen paraları en çok verimli bir hale getirmek, mektepleri, müracaat eden bütün çocukları alabilecek surette genişletecek tedbirleri almak. 2. Liselerin düzenlenmesi ve belli merkezlerde kuvvetli liseler yapılması ve yavaş yavaş çoğaltılması. 3. Muallim mekteplerinin belli merkezlerde teksif ve takviyesi. 4. Meslek mekteplerinin belli merkezlerde çoğaltılması ve takviyesi. 5. Yatsız ortamekteplerde muhtelit eğitim verilmesi. 6. Stajyer muallimlere verilecek meslek terbiyesi. 7. Muallimlerin terfileri için kanuni esaslar hazırlanması. 8. Talim ve terbiye işleriyle meşgul olmak üzere bir Milli Talim ve Terbiye Dairesi kurulması.

hususî bütçelerle tesis edilecekti. Orta tedrisat mektepleri liseler, orta mektepler, ilk muallim mektepleri; köy muallim mektepleri olmak üzere dört grupta toplanıyordu. Maarif Teşkilatı Kanunu ile Türkiye'nin maarif teşkilatı oniki mıntıkaya ayrıldı. Vilayet Maarif Müdürleri yeni kurulan "Mıntıka Maarif Eminlikleri"ne bağlandı⁸⁶. Maarif Eminliği Teşkilatı Kanunu 1834 sayılı ve 29.6.1931 tarihli kanunla lağvedildi⁸⁷.

a. İlkokullar: Cumhuriyetin kurulduğu yıl Türkiye'de altı senelik 589'u kız, 4.181'i erkek olmak üzere 4.770 ilk mektep vardı. Bu mevcuda 15 ilk yatı mektebini, 87 lise ve orta mekteplerin ilk kısımlarını ve Darülmualimin mekteplerine bağlı 22 tatbikat mektebini ilave ettiğimizde sayı 4.894'ü bulmaktadır. İlk mekteplerde 62.954'ü kız, 73.107'si erkek olmak üzere 136.061 talebe okuyordu. 10.102 muallimin önemli bir kısmı mesleki eğitim görmemiş kişilerden oluşuyordu. Bu sayının sadece 2.734'ü Darülmualimin mezunu öğretmenlerdi. Özellikle köy mekteplerinde yarım yamalak bir medrese tahsili görmüş, geçici muallimlik ehliyetnamesi almış kişilerdi. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle seviyesinde gittikçe bir düzelme olmuştur⁸⁸.

Muvakkat Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun 16. maddesinde "Köy ve kasabalarda umuma ait yerler ile hükümetin malı olan arsalar mektep inşa edilmek üzere mahalli maarif encümenleri kararile meccanen terk edilebilir" denilmektedir⁸⁹. 1923 yılında devlet ve evkaf tarafından yaptırılmış 2.694 mektep vardı. Mektep olarak inşa edilmeyen 1.207 bina yine devlete aitti. Eğitime uygun olmamasına rağmen bu binalar mektep olarak kullanılıyordu. 959 mektep binası kira karşılığında temin ediliyordu. Bu şekilde eğitimin sağlıklı gelişemeyeceğini bilen hükümet, 1926 yılında Avrupa'dan bir mütehasıs getirterek inşaat dairesini kurdu. Maarif Teşkilatı Kanunu ile resmi ve hususî hiç bir mektebin Maarif Vekaleti'nden planı yapılmadan inşasına müsaade edilmedi. On yıl içinde Türkiye'de sağlık şartlarına uygun 2650 yeni mektep binası yapıldı⁹⁰.

Cumhuriyet devrinde temel eğitim dersleri, devletin felsefesine uygun olarak tekrar düzenlendi. 1924 yılında konulan Müsahabat-ı Ahlâkıye ve Malumat-ı Vataniye dersleri, 1926 yılında Yurt Bilgisi dersine çevrildi. Türkçe, Tarih, Coğrafya, Hayat Bilgisi derslerinin saatleri artırıldı. Din derslerinde birtakım değişikliklere gidildi. 1924 yılında temel eğitimin ders programında bu ders Kur'an-ı Kerim ve Din dersleri olarak geçmektedir. Birinci sınıf dışında diğer sınıflarda haftada ikişer saat okutulmaktadır. 1926 yılında Din dersleri üçüncü sınıftan başlatılarak, haftada birer saate indirildi. Aynı yılda Maarif Vekilliği'nin bir tebliğiyle, ilkokul öğretmenlerinin kâtiplik, vaizlik gibi ek görevlerde bulunabileceği gibi, halka sabah ve akşam namazlarını kıldırabileceği bildirildi. 1930 yılında Din dersleri ilkokul programının beşinci sınıfına alındı. O da sa-

⁸⁶ BCK, BKK, 5360.

⁸⁷ Cumhuriyetin 50. Yılında Millî Eğitimimiz, s.50.

⁸⁸ Faik Reşat Unat, "İlk Orta, Yüksek Tedrisatımızın On Senelik Plançosu", Fikirler, V, S.100, 23 Teşrin-i Evvel 1933, s.22, 23.

⁸⁹ A. Bedri, İlktedrisat Düsturu, İstanbul, 1933-1934, s.6.

⁹⁰ Unat, a.g.m., s.31, 32.

dece öğrencilere velilerinin izni sayesinde haftada yarım saat okutulacaktı. Köy ilkokullarında da din dersi yarım saattir. Fakat isteğe bağlı değildi⁹¹.

1939 yılına kadar köy ilkokulları için ayrı bir müfredat programı yoktu. Bu yıla kadar köy ilkokullarında verilen 3 yıllık tahsilde, şehirlerdeki beş yıllık ilkokul programlarının ilk kısmı okutuluyordu. Birinci maarif şurasında köy ilkokullarında beş yıllık bir eğitime tabi tutulmaları için proje hazırlandı ve uygulamaya geçildi. Dokuz yıl süren bu uygulamadan 1948 sonbaharında vazgeçildi. Şehir ve köy ilkokullarında aynı müfredat programı uygulanmaya başlandı⁹².

1940'lı yıllarda ilkokullardaki ders programı:⁹³

DERSLER	I. SINIF	II. SINIF	III. SINIF	IV. SINIF	V. SINIF
Türkçe	10	7	7	6	6
Tarih	-	-	-	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2
Yurt Bilgisi	-	-	-	2	1
Tabiat Bilgisi	-	-	-	3	2
Aile Bilgisi	-	-	-	2	2
Hayat Bilgisi	5	6	7	2	2
Hesap-Hendese	4	4	4	2	2
Resim İş	4	4	4	2	2
Yazı	4	4	4	2	2
Müzik	1	1	1	1	1
Jimnastik	2	2	2	1	1
TOPLAM	30	28	29	27	25

⁹¹ Akyüz, a.g.e., s.214, 215.

⁹² Fuat Gündüzalp, "Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi", Köy ve Eğitim, V, S.49, Mart 1958, s.1.

⁹³ Muin M. Küley, "Kalkınma Davamız ve Maarif Meseleleri", Kovan, S.3, Birinci Teşrin 1943, s.7.

b. Ortaöğretim Okulları: 1923 yılında Türkiye'deki ortaöğretim mektepleri, halihazırda bulunan idadiler ve sultanilerdi. Mevcud idadilerde "ruh-ı malumat, 'san'at, ticaret ve ziraate' doğrudan doğruya hazırlamak, sultanilerde de 'yüksek mekteplere karşı tam bir hazırlık' yapmaktır". İdadi mekteplerinde umumi derslerden başka zirai, sanayi ve ticari dersler de vardı. Mevcut 42 idadi mektebi talebeleri:⁹⁴

	İPTİDAİ	TALİ	TOPLAM
KIZ	422	27	449
ERKEK	2.692	724	3.416
TOPLAM	3.114	751	3.865

Sultaniler tam devreli, yalnız devre-i evvelali, dokuz senelik kız, on senelik kız, kız sanayi olarak beş kısma ayrılmaktadır. Mevcut 52 sultani mektebinin talebe durumu:⁹⁵

SULTANİLER	İPTİDAİ	I. DEVRE	II. DEVRE	TALİ	TOPLAM
Birinci Devre	2.826	1.285	236	-	4.347
Yalnız Devre-i Evvelali	4.998	1.580	-	-	6.578
Dokuz Senelik Kız	172	-	-	30	202
On Senelik Kız	927	-	-	606	1.533
Kız Sanayi	373	-	-	127	294
TOPLAM	9.296	2.865	236	763	12.954

I. Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar gereğince ilk tahsilden sonra üç senelik birinci devre ve bunun üzerine üç senelik ikinci devre liseleri kuruldu. Liselerin birinci devresi 1 Eylül 1924'te "ortamektep" adını aldı. Böylece ortamektepler lisenin bir kısmı olmaktan çıkıyordu. Liseler, öğrencileri ortamektepten sonra yüksekokula hazırlayıcı bir hale getirildi. 1924 yılında hazırlanan ders programı üç yıl uygulandı. Müfettiş raporları ve muallimlerin mütalaanemelerinin etkisiyle Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve Riyaziye programlarında değişiklik yapıldı. 1 Kasım 1928 yeni harflerin kabul edilmesinden sonra ortaöğretimdeki Arabî ve Farsî dersler kaldırıldı.⁹⁶

⁹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekaleti, Türkiye'de Orta Tahsil, İstanbul, 1339, s.3, 4, 5.

⁹⁵ Türkiye'de Orta Tahsil, s.6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 16.

⁹⁶ Yücel, a.g.e., s.184-186.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ortaöğretim okullarında sürekli bir artış görülmez. İhtiyaca göre ortaöğretim okullarının sayılarında yeni düzenlemelere gidildi⁹⁷.

YILLAR	ORTAOKULLAR	LİSELER
1923-1924	72	23
1924-1925	70	19
1925-1926	71	21
1926-1927	70	19
1927-1928	73	19
1928-1929	71	20
1929-1930	75	19
1930-1931	79	22
1931-1932	77	25
1932-1933	83	30
1933-1934	99	36
1934-1935	98	-
1935-1936	100	-

c. Yükseköğretim: Yüksek öğrenim derecesinde bulunan Darülfünun'a 11 Ekim 1919 tarihinde ilmî bir muhtariyet verildi. Fakat Ankara Hükümeti, Darülfünun'un ilmî muhtariyetini kaldırarak, Maarif Vekaleti'ne bağladı. 21 Nisan 1924 tarihinde hazırladıkları bir talimatname ile Darülfünun teşkilatı yeniden düzenlendi ve Darülfünun'un ilmî muhtariyeti kabul edildi⁹⁸. Darülfünun kendisinden beklenen işlevini gerçekleştiremediğinden⁹⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi 31.5.1933 tarihli ve 2252 sayılı kanunla kapatılması kararını aldı. Darülfünun 31 Temmuz 1933 tarihinde kapatıldı. Ertesi gün İstanbul Üniversitesi faaliyete geçti¹⁰⁰. İstanbul'da bu gelişmeler olurken Ankara'da 1925 yılında Hukuk Mektebi, 1930'da Ziraat Enstitüsü, 1935'te Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1943'te Fen Fakültesi, 1945'te Tıp Fakültesi, 1949'da İlahiyat Fakültesi kuruldu¹⁰¹.

⁹⁷ Aynı Eser, s.48-52.

⁹⁸ Unat, a.g.m., s.13.

⁹⁹ Akyüz, a.g.e., s.224.

¹⁰⁰ Unat, a.g.m., s.14.

¹⁰¹ Akyüz, a.g.e., s.224.

B. İZMİR.

İzmir şehrinde ilk Türk hakimiyeti 1081 yılında başlar. Yörede hakimiyet on-yedi yıl sürmüştür. İzmir'de asıl Türk devri Aydınoğlu Mehmed Bey'in 1317'de Kadifekale'yi almasıyla başlamaktadır. Aydınoğlu Umur Bey deniz kıyısındaki Liman Kale'yi 1329 tarihinde alarak İzmir'in tamamına hakim oldu. Fakat Türkler 1344'te Liman Kale'den çekilmek zorunda kaldı. Kadifekale Türklerin, Liman Kale "gâvur"ların elinde bulunduğundan aşağı İzmir'e "Gâvur İzmir" denilmiştir. Timur'un 1402'de Liman Kale'yi almasıyla İzmir'in tamamı yine Türklerin eline geçti. İzmir'de bir süre siyasi karmaşa yaşandı. İzmir, Aydın sancağına bağlı bir kaza olarak 1426'da Osmanlı ülkesine katıldı. Bu tarihten sonra Kadifekale'de oturan Türkler yavaş yavaş aşağılara inmeye başladı. Daha sonraları hemen herkes aşağıya inmiş, Kadifekale boşalmıştır¹⁰². Bu arada İzmir'de Rum Ortodoks halktan meydana gelen gayrimüslim nüfusta da bir artış oldu. XV. yüzyılda küçük bir kasaba olan İzmir'in¹⁰³ bir Akdeniz limanı olarak ortaya çıkması iki devrede gerçekleşti. İlki XVI. yüzyılın ilk yarısında kısa bir dönemdi. İkincisi XVIII. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başına kadar uzanan uzun bir devreydi. Osmanlı idaresi ile İzmir arasında sıkı bir bağ yoktu¹⁰⁴. 1853 yılında oniki yıl süren doğu seyahatine çıkan Howard, İzmir'de devlet otoritesinin gevşekliğini "Ticaret hayatının yoğun olduğu İzmir şehri bana Türk devlet mekanizmasının en fazla örneklerinden biri göründü" şeklinde anlatır¹⁰⁵. İzmir'de Türklerden başka çeşitli din ve mezheplerden insanlar vardı. Şehirde nüfus XVIII. yüzyılda gelişmeye başlamıştır. Zaman zaman İzmir'de çıkan yangınlar, depremler ve salgın hastalıklardan dolayı pek çok insan ölmüştür. Bu olaylar İzmir nüfusunu doğrudan etkilemiştir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda şehir nüfusunu gösterir tablo¹⁰⁶:

SEYYAH	YIL	GENEL NÜFUS	TÜRK	RUM	ERMENİ	YAHUDİ	AVRUPALI
D'Arvioux	1653	90.000	60.000	-	-	7-8.000	-
Tavernier	1657	90.000	60.000	15.000	8.000	6-7.000	-
Spon	1675	55.000	30.000	10.000	-	-	-
Lebrun	1678	80.000	-	-	-	-	-
Careni	1693	50.000	-	-	-	-	-
Motraye	1699	24.100	14.000	8.000	400	1.500	200
Tournefort	1702	27.200	15.000	10.000	200	1.800	200

¹⁰² Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir, 1974, s.28, 29, 53.

¹⁰³ Melih Gürsoy, *Bizim İzmirimiz*, İzmir, 1993, s.23.

¹⁰⁴ Reşat Kasaba, "İzmir", *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914)*, İstanbul, 1994, s.2, 4.

¹⁰⁵ George William Frederick Howard, *Türk Sularında Seyahat*, Çev. Şevket Serdar Türet, İstanbul, 1978, s.8, 66.

¹⁰⁶ Baykara, *İzmir...*, s.55-57.

Lucas	1714	100.000	60.000	20.000	8.000	-	-
De Saumery	1723	300.000	-	-	-	-	-
Ch. St. Maure	1725	60.000	50.000	8.000	-	4.500	-
Tollot	1731	76.000	50.000	12.000	7.000	7.000	-
Thompson	1733	28.000	15.000	10.000	600	2.000	400
Pockocke	1737	100.000	80.000	10.000	2.000	6.000	-
Riedesel	1768	120.000	-	-	-	-	-
Ch. Gouffier	1766	102.200	65.000	21.000	6.000	10.000	200
Sestini	1778	150.000	97.000	30.000	8.000	12.000	3.000
Miranda	1786	150.000	-	-	-	-	-
Dallaway	1794	100.000	-	-	-	-	-

XIX. yüzyılda İzmir nüfusunu veren çeşitli kaynak ve istatistik olmasına rağmen siyasi tesirlerden dolayı durumu açıkça tespit etmek güçtür. 1826 Yunan isyanı ve diğer olayların etkisi İzmir'de nüfus artışını etkilemiştir. Fakat bazı kaynaklar, yanlış davranarak Rum nüfusunu Türklerden fazla gösterme çabasıdadır¹⁰⁷. Rumları Türklerden fazla gösterme çabasında olan kaynaklar İzmir nüfusunu şu şekilde vermişlerdir¹⁰⁸:

YILLAR	KAYNAKLAR	TOPLAM	TÜRK	RUM	ERMENİ	YAHUDİ	AVRUPALI
1840	Joseph Bargigli	130.000	45.000	55.000	15.000	13.000	12.000
1854	Shepherd	180.000	85.000	60.000	10.000	20.000	5.000
1861	İmpartial	123.787	42.000	46.500	7.000	14.000	14.287
1868	Gazetesi F. Slaars	187.000	40.000	75.000	12.000	40.000	20.000

XIX. yüzyılın sonlarına doğru İzmir sancağı Aydın vilayetinin en kalabalık sancağıydı. Nüfus yoğunluğu bakımından Saruhan, Denizli, Aydın, Menteşe sancakları sıralanmaktadır¹⁰⁹. Aynı tarihlerde iki kaynağın birbirine yakın olarak verdiği İzmir sancağı nüfusu¹¹⁰:

¹⁰⁷ Baykara, İzmir..., s.57, 59.

¹⁰⁸ Bonavantür F. Slaars ve İkonomas, İzmir Hakkında Tedkikat, Çev. Arapzade Cevdet, İzmir, 1932, s.332.

¹⁰⁹ Vital Cuinet, La Turquie D'Asie, Paris, 1894, s.347.

¹¹⁰ Cuinet, a.g.e., s.347; Aydın Vilayeti Salnamesi Mall 1307, II, s.400.

MİLLETLER	Cuinet'ye göre	Aydın Vilayeti Salnamesi'ne göre
Müslümanlar	273.795	279.732
Ortodoks Rumlar	130.957	132.726
Gregoryen Ermeniler	9.165	9.165
Protestan Ermeniler	153 → 10.045	153 → 10.055
Katolik Ermeniler	737	737
Katolik Latinler	1.050	1.050
Bulgarlar	415	392
Yabancılar	54.605	54.525
Yahudiler	18.130	17.306
TOPLAM	489.010	496.055

Avrupa sermayesinin Batı Anadolu'ya girmesi ve yerleşmesinde, Rumların ve Ermenilerin büyük payı oldu. Yöreyi iyi tanıyan, Türk halkının dilini bilen ve ticari deneyimleri olan Rum ve Ermeniler, üreticilerle Avrupa sermaye sahipleri arasında vazgeçilmez bir bağ kurmuşlardır. Batı Anadolu, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında ticaretin en yoğun olduğu bir bölgedir. Ticari ilişkilerin kurulduğu yer, fırtınalara kapalı bir liman şehri İzmir'dir. Doğal olarak, daha içerilerde ve İzmir'de bulunan Rum, Ermeni ve Yahudi toplulukları ile çeşitli Avrupa devletlerinin temsilcileri İzmir'de ticaret kolonileri kurdular. İzmir'de ekonomik ve sosyal bakımdan birbirinden farklı topluluklar oluştu¹¹¹.

1. Türkler: Türkler Bahribaba ile Basmane arasında Tilkilik, İkiçeşmelik, Beyler sokağı ve Hisarönü'ne kadar olan mahallelerde¹¹², yani şehrin güneyinde yaşıyorlardı. Basmane Garı'ndan denize çizilecek bir doğru çizginin kuzeyinde Rumlar, leventenler, yabancılar ve diğer gayrimüslimler yaşıyordu. Kordon boyunca ithalat ve ihracat şirketlerinin ve eğlence yerlerinin bulunduğu yer "Frenk Mahallesi" adını almıştı. Eşrefpaşa ile deniz arasındaki Karataş semtinde Yahudiler¹¹³, Basmane Garı civarında Ermeniler yaşıyordu¹¹⁴.

Diğer adı "Gâvur İzmir" olan Frenk mahallesi tantanalı ve gösterişliydi. Türk İzmir sönük, karanlık, bakımsız ve içe kapanıktı¹¹⁵. Bezmi Nusret, Türk hayatındaki yeknesaklığı şöyle anlatıyor¹¹⁶:

¹¹¹ Orhan Kırmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara, 1982, s.15, 18; *Takvim-i Vekayi*, S.137, 3 Receb 1252'de İzmir limanı, Osmanlı Devleti'nin baş limanı olarak açıklanmaktadır.

¹¹² Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri - 5", *Anadolu*, 18 Mart 1934.

¹¹³ Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet Yayınları, 1970, s.115.

¹¹⁴ Gürsoy, a.g.e., s.143.

¹¹⁵ Taçalan, a.g.e., s.115.

¹¹⁶ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi, İzmir*, 1955, s.16.

“İzmir, eskisinden daha sönük idi. Yahut ki bana öyle görünüyordu. İçtimai hiçbir inkişaf olmamış, bilakis ortalığı derin bir hüznün ve melal kaplamıştı. Sabahtan akşama kadar günlük meşgaleler arasında dolaşmak ve geceleyin sigara ve nargile kokularıyla kahvehanelerde oturmak... İzmir’de geçirilen hayat bundan ibaretti. Müslümanların yaşayışı o kadar yeknesak idi ki, başka bir muhitte çalışan için bu hayata tahammül etmek müşgüldü”.

Eski İzmir’deki hayatın canlı tanıklarından olan Şükrü Yeşilpınar Türk eşrafın kıyafetini ayrıntısıyla anlatmaktadır¹¹⁷:

“Her mahallenin eşraf kısmı yeknesak giyinirlerdi. Başlarında uzun püsküllü, geniş, kulaklara kadar inen bir fes, yakasından ve belinden dikili iki ufak bir kavuşturma, belinden genişçe, hemen bir karış eninde şal veyahut lahür kuşak; ayaklarına kadar inen çuhadan kırmalı ve gayet geniş bir elifi don; en üste de yere kadar uzanan siyah renkli bir cübbe; ayaklarında mest kundura, veyahut sırf kibarların ve o vakit ki asrilerin giydiği kaloç potindi. Bu kaloç potin yürürken gıcırdardı. Çok kimseler buna iyi nazarla bakmazdı. O zamanki hocalar bunun giyilmesine hiç cevaz vermezlerdi. Çünkü pabuçtan gelen şeytanın sesi imiş, Şeytan bunu insanlara gurur gelsin diye yapmış”.

XIX. yüzyılda Türkleri meslekleri açısından üç grupta toplayabiliriz. Birincisi, gelir sahibi olanlar ile büyük tüccarlardı. İkincisi, sabunculuk, kutuculuk, demircilik, kerestecilik, kunduracılık, nalbantlık ve diğer işlerle uğraşan esnaftı. Üçüncüsü, palamut ve incir hanlarında çalışan işçilerdi¹¹⁸. Türkler arasında tüccarlık ve memuriyet saygınlık bakımından birinci sıradaydı. Vilayet idare meclislerine, mahkemelere ve diğer azalıklar memur ve tüccarlar arasından seçiliyordu. Azalık halk arasında önemli bir şeref ve imtiyazdı¹¹⁹. Günlük hayatta genellikle kadınlar evde, erkekler dışarda günlerini geçirirlerdi. Yaz aylarında aileler, cuma günleri kırlara giderek eğlenirlerdi. Kış günlerinde erkekler mahalle mescidi yanındaki odalarda veya mescidde toplanarak helva sohbeti yaparlardı. Türk İzmir’in hayatında camiler, tekkeler ve mescidler kadar “dede”, “baba” veya “sultanlar” önemli yer tutmaktadır. Bunlardan Yusuf Dede, Tezveren Dede, Mızraklı Dede, Ciğer Dede, Hasan Baba, Ali Baba, Ruhi Baba, Bahri Baba, Selâtin Sultan, Emir Sultan, Nur Sultan, İzmirli Efendi, Zekeriya Efendi, Kıbrıslı Efendi, Natırzade Efendi gibi ermişlerin İzmir’de türbe ve yatırları vardır¹²⁰.

2. Frenkler: Frenk Mahallesi, Fasulye semtinden başlayıp Hisar Camii yakınlarına kadar uzanırdı. Frenk mahallesinin iki ucundan da bedesten ve hanlardan geçilerek girilirdi. Bilge Umar, Frenk mahallesine girişi şöyle anlatıyor: “Gümrük binası karşısında Basmane’ye doğru ilerleyip, sağ taraftaki Hisar Camii önüne çıkan yolu geride bırakınca, solunuzda göreceğiniz Çakı Bedesteni ve Çulha Bedesteni adlı hanın içinden Frenk mahallesine çıkarsınız”. Bir kilometre uzunluğundaki bu caddede büyük

¹¹⁷ Ş. Şükrü Yeşilpınar, “Eski İzmir’e Ait Hatıralar”, Fikriyeler, S.268-269, 30 Nisan 1944, s.15.

¹¹⁸ Baykara, İzmir..., s.62.

¹¹⁹ Yeşilpınar, a.g.m., s.17.

¹²⁰ Baykara, İzmir..., s.63.

züccaciye, kâğıt, kırtasiye, tuhafiyeye, manifatura, kuyumcu, kunduracı, gömlekçi mağazaları sıralanıyordu¹²¹. Sayısı çok fazla olmayan Avrupalılar, zaman içinde Rumlarla karışarak Frenk mahallesini genişlettiler¹²².

3. Rumlar: Şehrin doğusunda ikamet eden Rumlar¹²³, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir hayli arttı¹²⁴. Din konusunda çok tutucu olan Rumlar, sadece müslümanlığa karşı değil, hıristiyanlığın diğer mezheplerine karşı da aynı tutumdaydılar¹²⁵. İzmir vilayetinde gayrimüslimler içinde en iyi eğitim gören Rumlardır. Rumların en belirgin özelliği çalışkan ve iktisadi sahada bilgi ve becerilerinin fazla olmasıydı¹²⁶. İzmir'deki varlıklı Rumlar daha çok ticaretle uğraşıyordu. Orta ve alt düzeydekilerin çoğu lokantacılık, meyhanecilik, marangozculuk, boyacılık, temizlikçilik, kürkçülük, toptan bakkaliye ve kasaplıkla uğraşıyordu¹²⁷.

4. Ermeniler: İzmir vilayetinde Ermeniler, Ortodoks Rumlardan sonra en kalabalık gayrimüslim nüfusa sahipti. Protestan ve Katolik Ermenilere göre, daha fazla nüfusa sahip olan Gregoryen Ermeniler İzmir'de önemli bir koloniydi. Gregoryen Ermeniler, Türklere Rumlardan ve Avrupalılardan daha fazla sempati duyarlardı. Katolik Ermeniler Lâtin kiliselerine gittikleri için kendilerini Avrupalı sayıyorlardı. Bu yüzden Gregoryen Ermeniler, Katolik Ermenileri sevmezdi. Protestan Ermeniler, dağınık bir şekilde ikamet ederlerdi¹²⁸. Ermenilerin ekonomik sahada gösterdikleri başarı, XIX. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de Ermeni nüfusun artışı sağladı¹²⁹. İzmir'in iç ticaretine Rumlar, dış ticaretine Ermeniler tacir ve ithalatçı olarak hakimdi¹³⁰. Bankacılıkta başarılı olan Ermeniler, Türkçe'yi iyi konuştuklarından dolayı avukatlık mesleğine yönelmişlerdir. Vilayete hıristiyan avukat yetiştiren en büyük kaynak Ermenilerdi¹³¹.

Paul Lindau, İzmir şehrindeki Ermeni evleri hakkında bilgi vermektedir¹³²:

¹²¹ Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Ankara, 1974, s.18.

¹²² Baykara, *İzmir...*, s.64.

¹²³ Charles Texier, *Küçük Asya*, II, Çev. Ali Suad, İstanbul, 1339, s.164.

¹²⁴ Baykara, *İzmir...*, s.64.

¹²⁵ Rauf Beyru, "19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam", *Üç İzmir*, İstanbul, 1992, s.169.

¹²⁶ Cuinet, a.g.e., s.355.

¹²⁷ *Üç İzmir*, s.172.

¹²⁸ Cuinet, a.g.e., s.357, 358.

¹²⁹ *Üç İzmir*, s.180.

¹³⁰ Daniel Goffinan, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1950)*, Çev. Aysen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 1995, s.77.

¹³¹ Cuinet, a.g.e., s.357.

¹³² Paul Lindau, "1900'lerde İzmir", Çev. Selçuk Ünlü, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. yok, Ekim 1985, s.161.

“Ermeni mahallesinde büyük ve daha iyi muhafaza edilmiş bir kaç evde hatırı sayılır bir refah göze çarpıyor. Doğu'nun bu çok kurnaz ve iddiasız ırkı, burada servet kazanmış. Evler, kendisine has döşenmiş. Kabul salonu hemen girişte bulunuyor, öyle ki dışardan gelindiğinde evin en büyük ve ekseri bölümünü meydana getiren oturma salonuna giriliyor. Bu dekoru Rum evlerinde de görmek mümkün”.

5. Yahudiler: XIX. yüzyılın başlarından ortalarına kadar Musevi nüfusunda da bir artış oldu. Çeşitli ülkelerde hor görülen Museviler, İzmir'de hoşgörülü bir hayat yaşıyorlardı. Türkler ve Ermenilerle iyi anlaşılan Yahudilerin Rumlarla ilişkileri iyi değildi. İzmir'deki yabancıların bazıları da Yahudilerden hoşlanmıyordu¹³³. Yahudiler başka yerlerde olduğu gibi İzmir'de de alıcısı bulunan herşeyin ticaretini yapıyorlardı. Bezirganlık anlayışları çok üstündü. Hatta bazıları ticaret sayesinde büyük servetler elde ettiler. Çiftçiliği bilmeyen Yahudilerin çoğu küçük esnaflık yapıyordu¹³⁴. Yahudilerin en büyük gayesi para biriktirmektir. Kudüs'e yaptıkları hac ziyareti dışında doğdukları yerlerden pek ayrılmazlardı¹³⁵.

Yahudilerin Karataş'tan başka Çivici Hamamı gerilerinde mahalleleri vardı. Buradaki evlerin her katında üç aile birlikte oturuyordu. Yaz aylarında tahta kurusundan kurtulmak için evlerin önüne yatak seren çoktu. Karataş'ta oturan Yahudi ailelerin durumu daha iyiydi. Sahil kıyısında Yahudilerin hayat seviyesi yüksekti¹³⁶.

Türk ordusu 26 Ağustos 1922'de Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçti. 30 Ağustos'ta mevzilerinden sökülün Yunan askerleri geçtikleri yerleri yakıp yıkarak İzmir'e doğru çekiliyordu. Rumlarda Yunan askerleriyle birlikte Batı Anadolu'nun iç bölgelerinden kıyılara doğru çekilmeye başladı. Yunanlılar ve Rumlar, özellikle Çeşme ve İzmir'de toplanarak gemilerle, yelkenli ya da motörlü kayıklarla Yunan adalarına, Yunanistan'a ve başka ülkelere sığındılar. Türk ordusu İzmir'e girdiğinde kaçamayan veya kaçmamış Rumlar için İzmir, artık rahat bir şehir değildi. Zira “Gâvur İzmir” yandığından onlar için yaşanmaz bir hale gelmişti¹³⁷.

Milli Mücadele yıllarından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde sosyo-ekonomik gücün temelini Türkler oluşturacağından, Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere verilen bütün imtiyazlar kaldırıldı. Yeni gelişmeler doğrultusunda İzmir'deki Rum ve Ermenilerin büyük bir kısmı şehri terk ettiler. İzmir'de kalan Yahudilerin büyük bir kısmı fakirdi ve siyasi bir gayeleri yoktu¹³⁸. Cumhuriyet devrinde Türklerle uyumlu yaşayan Yahudi vatandaşlar, İzmir'de birkaç kez kurmak için teşebbüs ettikleri “İzmir Türklük Kültür Birliği”ni 3 Mart 1934 tarihinde kurdular. Cemiyet, 20 Yahudi tarafından tesis edilmiştir¹³⁹.

¹³³ Üç İzmir, s.186.

¹³⁴ Cuinet, a.g.e., s.360.

¹³⁵ Üç İzmir, s.192.

¹³⁶ Nail Moralı, Mütarekede İzmir, İstanbul 1976, s.82.

¹³⁷ Umar, a.g.e., s.330, 332.

¹³⁸ Siren Bora, İzmir Yahudileri Tarihi, 1908-1923, İzmir, 1995, s.257, 258.

¹³⁹ Anadolu, 5 Mart 1934.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DEVRİNDE KLASİK EĞİTİM ANLAYIŞININ İZMİR'DE UZANTISI VE KÜLTÜR HAYATININ CANLANMASI

A. SİBYANMEKTEPLERİ

1. Binaları

Osmanlı devrinde temel eğitim veren sıbyan mekteplerinin İzmir'deki sayısını tam olarak tesbit etmek mümkün değildir. Genellikle her caminin yanında, hemen her mahallede bulunurdu¹. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya gelen Evliya Çelebi, İzmir'de üç Darülcüra ve kırk sıbyan mektebi olduğunu belirtmektedir². Tesbit edebildiğimiz bazı sıbyan mektepleri vardır. İzmir'de Cami-i Atik mahallesinde oturan Hacı Mahmud bin Abdurrahman, cami ile sıbyan mektebi inşa ettirmiştir³. Kâtipzade vakfının Cami-i Atik mahallesinde bulunan külliyesinde bir sıbyan mektebi mevcuttu. Bu mektep XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Katipzade Medresesi ile birlikte inşa edilmiş olmalı. Aynı vakıf Osman Ağazade İsmail Efendi'nin Havva Hatun mülkü üzerinde, dokuz hücreli bir medrese ve bir sıbyan mektebi inşa ettirdi⁴. Bilindiği gibi İzmir'de sık sık yangın çıkıyordu⁵. Abdullah Efendi Vakfı'nın kurduğu caminin yanında bir sıbyan mektebi bulunmaktadır. Mektebin bir tarafında cami, bir tarafında debbağhane, iki tarafında da yol vardı. 1841 yılında çıkan bir yangında sıbyan mektebi ile birlikte bütün

¹ Baykara, İzmir..., s.108.

² Evliya Çelebi, Seyahatname, Anadolu Suriye Hicaz, 1671-1672, IX, İstanbul, 1935, s.96.

³ BOA, Cevdet Maarif, 1673.

⁴ 1 No'lu İzmir Şerhi Sicli, H.1270, s.43; 4 No'lu İzmir Şerhi Sicli, H.1270, s.41.

⁵ Takvim-i Vekayi ve Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetelerinin muhtelif nüshalarında XIX. Yüzyılda İzmir'de çıkan yangınlarla ilgili haberler bulunmaktadır.

küllüye yandı⁶. İzmir'de 1861 yılı Ağustos ayı başlarında çıkan başka bir yangında da onyediy mahalle, yediyüzyetmiş Türk evi, üç cami ve üç sıbyan mektebi yandı⁷. Bu yangında üç mektep ile üç caminin yanması tesadüf olmasa gerek. Muhtemelen yanan mektepler camilerin bitişiğinde veya yakınında bir yerdedi. Bu kadar büyük bir yangında sadece üç mektebin yanması, İzmir'de çok sayıda sıbyan mektebi olmadığını işaretidir.

1869 Maarif Nizamnamesine göre sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi ya da iptidai adı altında yeni usulde eğitim veren mekteplerin açılması için esaslı çalışma, 1870 yılında başlatıldı⁸. İzmir'de ise mekteplerin ıslah çalışmalarına 1872 yılında başlandı. İzmir Rüşdiye mektebi mualliminin sıbyan mektepleri hakkında tuttuğu tahri-rata göre, bu yıllarda İzmir'de onbeşten fazla sıbyan mektebi vardı⁹. 1876'dan sonra temel eğitim veren okullara, sıbyan mektebi yerine 'iptidai mektebi' adı kullanılmıştır¹⁰. İslah çalışmaları sayesinde İzmir'de yeni mektepler açılmaya başlandı. Halil Rifat Paşa'nın Aydın Vilayeti Valiliği sırasında İzmir'de beş-altı kadar beşer sınıflı ilkmektep bulunuyordu¹¹. Bu gelişmelere rağmen sıbyan mekteplerinin durumlarında bir gelişme görülmez. Bu dönemde İzmir'e gelen Cuinet, yeni usulde eğitim vermek üzere açılan Hamidiye, Teslihiye, Namazgâh, Memduhiye, Mecidiye İnas mektepleri dışındaki sıbyan mekteplerini, 'İzmir şehrinde ve civarında müslümanların çoğu camilere bitişik ve giderleri şeyhülislamın kurduğu hayır kurumlarınca (vakıflar) karşılanan ve erkek çocukların gittiği' bir yer olarak anlatmaktadır. Cuinet, İzmir şehri ve civarındaki bu mekteplerin sayısını 30 olarak tesbit etmiştir¹². 1878 yılında İzmir şehrinde 800 talebe ilk tahsilde okuyordu¹³. Cuinet, İzmir şehri ve civarındaki 30 mektepte 1500 talebenin eğitim gördüğünü açıklamaktadır¹⁴.

1893 yılında Aydın vilayetinde temel eğitim sahasında bir hareketlilik görül-mektedir. Merkez Maarif Meclisi her yerde iptidai mektebi açma kararı aldı. İzmir şehrinde evkaf-ı münderise hasılatı ve toplanan ianelerle şehir merkezinde iki mektep inşa edildi. Belediye, önceden inşaatı durdurulan Kemeraltı Camisi'nin karşısındaki mektebin yapılmasına izin verdi¹⁵. Daha sonra Aydın Vilayeti Valisi Hasan Fehmi Paşa'nın gözetimi altında Aydın vilayetindeki kasaba ve köy mekteplerini ıslah için 5 Aralık 1893 tarihinde "Tahrirat-ı Umumiye" ile "Tarifname" hazırlandı¹⁶. Bu yıldan itibaren

⁶ 4 No'lu İzmir Şerhi Sicili, H.1270, s.41.

⁷ Ruzname-ı Ceride-ı Havadis, S.195, 5 Safer 1278.

⁸ Kodaman, a.g.e., s.110.

⁹ BOA, ŞD. 205/65.

¹⁰ Kodaman, a.g.e., s.110.

¹¹ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-2", Anadolu, 22 Mayıs 1944. Bu yazı dizisi bir kitap halinde basıldı. Bkz. Kâmil Dursun, İzmir Hatıraları, Haz. Ünal Şenel, İzmir, 1994.

¹² Cuinet, a.g.e., s.453.

¹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1296, s.114.

¹⁴ Cuinet, a.g.e., s.453.

¹⁵ Hizmet, 5 Temmuz 1893.

¹⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1312, s.519-532.

vilayet mekteplerinin ıslah çalışmalarına hız verildi. 1895 yılına kadar vilayetteki 1878 mektep, yeni usulde eğitim veren iptidai mektebi haline getirildi¹⁷. Fehmi Paşa zamanında vilayetin köylerinde pek çok iptidai mektebi açıldı. 1914'lü yıllarda Aydın vilayetindeki iptidai mekteplerin yüzde yetmişbeşini, Fehmi Paşa devrinde açılan mektepler teşkil etmektedir¹⁸.

Sıbyan mektepleri ve sonradan açılan yeni usuldeki iptidai mekteplerinde talebeler kötü kokulu, rutubetli ve mikroplu dersanelerde okutuluyordu. Bu sağlıksız ortamda talebeler hiç teneffüs yapmadan ders görmekteydiler. Daha küçük yaşta sıtma, verem, çiçek, kızamık vs. gibi hastalıklara yakalanan çocuklar kurtulsalar bile vücutları zayıf düştüğünden hastalıklı yaşamaya mahkumdular. II. Meşrutiyet devrine kadar çocukları muayene etmek için mekteplere hiç doktor girmemesi acı bir gerçektir¹⁹.

Maarif idaresinin bütün ıslah çalışmalarına rağmen vakıfların mektepler üzerinde nüfuzları vardı. İzmir şehrinin Cami-i Atik mahallesinde Mısırlıhade İbrahim Efendi vakfından cami arsası üzerine halkın ve maarif sandığının yardımlarıyla iki odadan ibaret bir mektep inşa edildi. Fakat Evkaf Nezareti, mektebin vakıf malı olduğunu ileri sürerek, burasının mescid olarak kullanılması gerektiğini bildirdi. Vilayet İdare Meclisi de yaptığı müzakerede, mektebin mescid olarak kullanılması kararına vardı²⁰. Maarif idaresi, köy mektepleri binalarının tamiri ve inşası için para tahsis edemiyordu. Kendi haline terk edilen köy mektepleri camilerin ve vakıfların desteğiyle ayakta duruyordu. Eski usulde ders yapan Karaburun kazası mekteplerinde muallim olmadığından çocukları köy hocaları okutuyordu²¹. İzmir merkez kazaya bağlı Bornova nahiyesinin Işıklar köyünde mektep binası bulunmadığı için köy çocukları camide ders görüyordu²². Ödemiş kazasına bağlı Birgi nahiyesinin Mescidli köyünde Hafize Hatun Vakfı'na ait olan cami ve bitişindeki mektep, 1906 yılında harap durumdaydı. Mektep ve cami vakıf tarafından tamir edilecekti²³. Bornova nahiyesine bağlı Pınarbaşı köyünde iptidai mektebi, eğitim yapılamayacak kadar harap bir haldeydi. Mektep binası, eşraftan Hacı Ömer, Müteveli Ahmed Ağaların yardım ve gayretleriyle, ayrıca "Vahid-i nas" adıyla bilinen vakfın 100 liralık yardımıyla bir oda olarak inşa edildi²⁴. Nif nahiyesinin Kızılca köyünde 1911 yılında vakfa ait bir kız mektebi açıldı²⁵.

¹⁷ Aydın Vilayeti Salmamesi, H.1312, s.513.

¹⁸ Hüseyin Rıfat, Ticaret Rehberi, İzmir, 1914, s.86; Devrin canlı kaynağı Ebubekir Hazım Tepeyran, Hasan Fehmi Paşa'nın vilayette "iptidai mekteplerini çoğaltmak için çalıştığını" ifade etmektedir. Bkz. Ebubekir Hazım Tepeyran, "Hatıraları I", Canlı Tarihler, I, İstanbul, 1944, s.113.

¹⁹ Z. M. Sabri, "Mahalle Mektepleri ve Sihat-i Etfal", İttihad, 17 Şevval 1326.

²⁰ Ahenk, 23 Kanun-ı Sani, 1313.

²¹ İzmir, 3 Haziran 1901.

²² Ahenk, 3 Ağustos 1902.

²³ Ahenk, 3 Haziran 1906.

²⁴ Ahenk, 8 Kanun-ı Sani 1907.

²⁵ Ahenk, 6 Temmuz 1911.

2. Hocaları

Sıbyan mektebi hocalığı beratla tevcih ediliyordu. Hafız Süleyman Efendi, Abdullah Efendi vakfının inşa ettirdiği sıbyan mektebine günlük dört akçe verilmek üzere bir beratla görevlendirilmiştir²⁶. Vakıf gelirleriyle idare edilen sıbyan mekteplerinde hocalar camilerde imamet, müezzinlik ve setr gibi işleri de yapıyorlardı. Vakıf gelirleri İzmir'deki sıbyan mekteplerine ulaşamadığından hoca tayin edilemiyordu. Hocalar fikrini ve gücünü sıbyan mekteplerindeki eğitim ve öğretime ayırmadıkları için talebeler iyi yetişmiyordu. Talebelerin durumu, dört-beş sene içinde aldıkları eğitimle İbarat-ı Müttehikeyi (Kuran-ı Kerim) bile okuyamayacak kadar kötüydü²⁷. Taşralardaki mektepler, hocaların keyfine terk edilmiş bir çocuk uğrağıydı. Hoca bilgiliyse elinden geldiği kadar çocukların tahsiliyle uğraşırđı. Bilgili değilse talebeleri su getirmek, kahve pişirtmek gibi işlerde kullanırdı. Mektepleri teftiş eden olmadığından sekiz sene mektebe devam eden talebenin elifbayı bile öğrenememesi hocaya hiçbir sorumluluk yüklemeydi. Zira maarif memurları köylerdeki mektepleri teftişe gitmezlerdi²⁸.

Köylerdeki sıbyan mekteplerinde hocalık vazifesini köy imamları yapıyordu. Kendileri resmi olarak devlete bağılı olmadıklarından yaptıkları işi önemsemezlerdi. Fakat hocalık ve imamlık adı altında köylüden pek çok erzak toplarlardı. Her köy ve kasaba sadece kendi mekteplerinin hocalarını düşünmekle mükellefti. Köy halkı mekteplerin önemini anlayamadıklarından okulun düzeni ve idaresiyle ilgilenmezlerdi. Köylerdeki sıbyan mekteplerinde çocuklar hiç bir şey öğrenemediklerinden yapılan masraf ve fedakarlıklar boşuna gidiyordu²⁹.

Vali Fehmi Paşa'nın gözetiminde kasaba ve köy mekteplerini ıslah etmek için hazırlanan Tahrirat-ı Umumiye ve Tarifname ile kasaba ve köy hocalarına bir düzenleme getirildi. Sıbyan mekteplerinin yeni usulde eğitim veren iptidai mektepleri haline dönüştürülmesi için hocaların eğitilmesi gerekiyordu. Köy hocaları, iptidai muallimlerinin bulunduğu yerlerde kabiliyetlerine göre iki ya da üç ay yeni usulde ders verecek derecede eğitim göreceklerdi. İmtihandan sonra şehadetname alanlar köyelerine geri döneceklerdi. Muallim köye geldiğinde, yeni usulde eğitim ve öğretim verecek mektebin açılışına köy iptidai mektebi komisyonu heyeti ile kasaba maarif komisyonundan bir veya iki kişi hazır bulunacaklardı. Yeni usulde eğitim verecek muallimlerin ahlâksızlıkları görülür veya bu vazifeyi yerine getiremeyecek derecede beceriye sahip değilse yerine başkası tayin edilecekti³⁰.

²⁶ 4 No'lu İzmir Şerhiye Sicilli, H.1270, s.41.

²⁷ BOA, ŞD, 205/65.

²⁸ Hizmet, 27 Ağustos 1889.

²⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1312, s.529.

³⁰ Aynı Eser, s.524, 525, 530, 531.

3. İslah Çalışmaları

Tanzimatın ilanından sonra İzmir’de bulunan sıbyan mekteplerini ıslah etme çalışmalarına ilk kez, şehirde padişah iradesiyle bir rüştiye mektebi açılmasına karar verildiği zaman başlandı. Aydın Vilayeti Maarif Meclisi’nin hazırladığı “İzmir Mekâtib-i Sıbyan Nizamnamesi”ni Vilayet Umumi Meclisi 6 Şubat 1856 tarihinde kabul etti. İzmir’deki sıbyan mekteplerinin ıslah edilerek, diğer yerlere numune olması için bu nizamname o dönemin ilk tahsil anlayışını yansıtmaya bakılmadan önemlidir.

Bu nizamnameye göre, görevini iyi yerine getirmeyen sıbyan mektebi hocaları tekaüd edilecekti. Boşalan görevlere ehliyetli hocalar, Maarif Meclisi tarafından görevlendirilecek bir kişi ile her mahallenin halkı tarafından ihtiyar edilecek iki kişiden oluşan bir komisyon kararıyla seçilecekti. Alınan karar, Maarif Meclisine bildirilecekti. Sıbyan mekteplerinde uygulanacak müfredat programı, komisyon tarafından kararlaştırılması gerekiyorsa da yine de bir program hazırlanmıştır. Buna göre sıbyan mekteplerine alınacak altı yaşındaki çocuğa üç sene Elifba Cüz’ü, Ecza-yı Kur’aniye, Musaf-ı Şerif-i Hatm ile beraber Muhtasar İlm-ı hal Risalesi okutulacaktı. Dördüncü sene İkinci Hatm ile beraber Karabaş Tecvidi ve Ahlâk Risalesi dersleri verilecekti. Beşinci sene üçüncü Hatm ile Birgivi Risalesi ve Muhtasar Fenn-i Hesap Risalesi okutulacaktı. Beş sene sonra başarılı olanlar onbir yaşında rüşdiye mektebine alınacaktı. Bu dersleri daha erken kavrayan talebelerin ara imtihanlarla bir üst sınıfa geçirilmesi caizdi. Bazı teşviklerin yapılması, numune olarak basılacak kitapların masrafı, hocaların maaşlarının arttırılması, bazı yardımcılardan ilave edilmesi ve diğer masraflara gelir bulmak için bir sandık kurulacaktı. İzmir’de bu şekilde ıslah edilecek mektep sayısı altıy bulduğundan, teftiş için nesh hocası tayin edilecektir³¹.

İzmir’de rüştiye mektebinin açılması ve sıbyan mekteplerinin ıslahı için 1857 yılında bir komisyon kuruldu. Komisyon başkanlığına Aydın Vilayeti Defterdarı Ali Nihat Efendi seçildi. Fakat komisyon sıbyan mekteplerinin ıslahında başarılı olamadı³².

Sıbyan mektepleri üzerinde ikinci ıslah çalışması 1872 yılında başlatıldı. İzmir mahallelerinin çoğunda hiçbir yerle bağlantısı olmayan avarız adıyla akçe toplanıyordu. Maarif Meclisi’nin Rum mahallelerinde boş duran mülkleri vardı. 1872 yılında Ali Reis mahallesinde bulunan 100.000 kuruş avarız akçesinin 12.000 kuruşluk faizi ile bir hamam ve hane, iki mağaza, iki dükkan kirasıyla “onyedi mahallenin icaresinden hasıl olan senevî” 19.596 kuruş elde edildi. Maarifin bütün geliri 31.596 kuruşun 3.000 kuruşu İslahhane’ye verilecekti. Geriye kalan 28.596 kuruş ile avarız akçeleri ve boş arsaların kıymetleri birleştirilerek sıbyan mekteplerinin ıslahına tahsis edildi³³. Bu teşebbüs İzmir’de netice vermeye başladı. Aydın Vilayeti Valisi Esad Paşa zamanında Tilkilik, Namazgâh, Arap fırını ve Yavan Çeşme’de mektepler yaptırdı³⁴. Fakat sıbyan

³¹ BOA, İrade, Dahiliye, 23335.

³² BOA, İrade, Dahiliye, 26870.

³³ BOA, ŞD, 205/65.

³⁴ Raif Nezihî, İzmir Tarihi, İzmir, 1927, Birinci Kitap, İkinci Kısım, 12. Forma, s.3, 4.

mekteplerinin durumu genelde kötüydü. Hizmet gazetesinde çıkan bir haber bunu açıkça göstermektedir³⁵.

“İptidai tahsili terakkiyi ümid etmek temelini vaz etmeksizin havada bir bina tutturmağa çalışmak kabilindedir. Bir de buna sekiz on sene evveline gelinceye kadar bir idare-yi muntazama altında iptidai mektepleri olmayup etfal-i vatan gayr-ı muntazam köşe mekteplerinde tahsile mecbur olmakta idi.

Fi'l-hakika birer hususi mekteb demek olan şu iptidailerden oldukça işe yarar şeyler elde etmek de ekserisi ahval-i mechul bir takım kimseler elinde bulunduğundan vücudunda hiçbir faide görülmez idi”.

Aydın Vilayeti Valisi Abdurrahman Paşa, sıbyan mekteplerini ıslah için teşebbüse geçti. İzmir mahallelerinin nüfuzlu kişilerinden olan eşrafdan komisyonlar kurulmaya başladı³⁶. Mekteplerin ıslahı konusunda eşraf çok istekliydiler³⁷. İslah çalışmalarına başlayan komisyonlar, mekteplerde muallimlerin ve sınıflarda talebe miktarının artırılması, beş-altı yaşındaki çocuklara bir şube açılması ve mektep olmayan yerlerde yeni mektep binası inşa edilmesi kararlarına vardılar. Komisyon kararlarının gerçek hayata geçirilebilmesi için gelire ihtiyaç vardı³⁸. Komisyon kararları uygulanmaya başladığında tam bir kargaşa yaşandı. Mesela 1891 yılında muallim maaşlarının ödenmesi için eşrafdan oluşan bir komisyon kuruldu. Bu konuda pek çok iane toplandı. Fakat bu kalıcı bir çözüm olmadığından sadece o zamanki para ihtiyacını gidermişti. Yeni düzenlemeler benimsenmediğinden kısa sürede sıbyan mektepleri eski haline döndü. Bu başarısızlığın en önemli sebebi, mekteplerin sürekli maarif idaresinin gözetimi altında olmaması ve mekteplerden alınan tahsil ücretlerinin hakkıyla tayin edilememesidir. İptidai mekteplerinde yananan karışıklığı gidermek ve yeniden düzenlemek için maarif idaresinden bir azamın gözetimi altında mahallelerdeki nüfuzlu kişilerden bir heyet-i idare kurulması kararlaştırıldı. 1892 yılı Kasım ayı sonlarında Tilki-lik'te Teslihiye İptidai Mektebi'nde Maarif Azası Şemi Efendi, Vükela-yı Duavi'den Hüsnü ve Halid, Rüşumat Nezareti Müsevvidi Rıza ve Osmanzade Ziya Beylerden bir heyet kuruldu. Toplantıda iptidai mektepleri değiştirilmesi ve artırılması, eğitim ve gözetim altında tutulması kararı alındı. Kemeraltı'ndaki Hamidiye İptidai Mektebi'nin gözetimi maarif azası olan Tefvik Nevzad ile Vükela-yı Duavi'den Hakkı, Beyzade Mehmed ve Halim, Ağazade Ahmed Beylerle Müstantik Hakkı Efendi'ye verildi³⁹.

Bu yıllarda İzmir'deki iptidai mektepleri Müsakkafat Vergisi'nden pay aldığı gibi, evkaf-ı mündereseden 110.000 kuruş elde ediyordu. Tamirat masraflarıyla vergiler düşüldüğünde geriye 90.000 kuruş kalıyordu. Her yıl talebeden alınan 60.000 kuruşluk tedris ücreti buna eklenince yıllık net gelir 110.000 kuruşu buluyordu. Fakat muallim maaşları ve çeşitli giderlerin toplamı 170.000 kuruştı. Bu bütçe ile iptidai mekteplerindeki muallim mevcudunu fazlaştırmak ve küçük çocuklar için şubeler açmak mümkün

³⁵ Hizmet, 26 Teşrin-i Evvel 1889.

³⁶ Hizmet, 11 Kanun-ı Sani 1893.

³⁷ Hizmet, 14 Kanun-ı Evvel 1892.

³⁸ Hizmet, 8 Şubat 1893.

³⁹ Hizmet, 3 Kanun-ı Evvel 1892.

görünmüyordu⁴⁰. Buna rağmen Vali Abdurrahman Paşa'nın isteğiyle İzmir'deki iptidai mektebi binalarının tamirine ve şubelerin açılması için inşaat faaliyetine başlandı. Maarife gelir getirmek üzere tesis edilecek binaların yapılması için teşebbüse geçildi⁴¹.

Bu çalışmalar sayesinde İzmir merkez vilayette ve ilçe merkezlerinde iptidai mektepleri yeni usulde ıslah edildi. Kaza merkezleri ile en fazla merkezlerindeki mekteplerinde bir değişiklik olmadı. Vali Fehmi Paşa, eski usulde tahsil veren sıbyan mekteplerinin gücünü kırmak ve bunları yeni usulde eğitim veren iptidai mektepleri haline dönüştürmek üzere ıslah çalışmalarına başladı. Islah çalışmalarının başarıya ulaşması temin edilecek gelire ve muallime bağlıydı. Muallim ihtiyacının nasıl temin edileceği yukarıda açıklanmıştır. Tahrirat-ı Umumiye'ye göre kasaba ve köylerde ıslah edilecek mekteplerin masrafları halkın maddi yardımı, hayır sahiplerinin verdikleri avarız akçeleri, padişah iradesiyle mekteplere terk edilen evkaf-ı münderiseden karşılanacaktı. Mekteplerin ıslahı, köyün en güvenilir nüfuzlu kişilerinden ve maarifin önemini benimseyen beş kişilik bir komisyon tarafından yapılacaktı. Komisyon en gayretli olanı başkan seçilecekti. Sürekli kaymakam ve müdürlerin gözetimi altında bulunacak olan komisyon, köy mekteplerinin iyi bir şekilde idare edilmesine ve düzenine dikkat edecekti. Ayrıca her muallimin mevkisine göre maaş ve aidat tedarik edeceklerdi. Maaşlar avarız akçelerinden evkaf-ı münderiseden ve bunların zahire satışından karşılanacaktı⁴².

⁴⁰ Hizmet, 8 Şubat 1893.

⁴¹ Hizmet, 4 Mart 1893.

⁴² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.519, 520, 524, 525, 529, 530.

B. MEDRESELER

1. İzmir Şehri Medreseleri

Osmanlı Devleti'nin en önemli kültür kurumlarından olan medreseler, İzmir'de fazla gelişme gösterememiştir⁴³. Genellikle cami yanlarında kurulan medreseler, ya caminin adını ya da banisinin ismini taşıyordu. İzmir medreselerinin kuruluş tarihi XVI. yüzyılın başlarına kadar inmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde gittiği birçok yerin cami, mescid, mektep ve medreselerinden ayrıntılı olarak bahsederken⁴⁴ İzmir'deki medreselerden sadece "...Ve cümle bu beldede kırk⁴⁵ medrese vardır. Zira her cami haremünde etrafında medrese hücresi ve talebe ve dersiamları mukarrerdir. Bazıları dersiâmı hasbilerdir. Zira bu şehrin uleması ve talebe ve fukarası çoktur. Amma asalete mahsus medreseler Sultan Selim'in kurşunlu medresesi ve mahkeme kurbinde Kapudan Paşa Medresesi ve Ahmed Ağa Medresesi. Meşhur medarisler bunlardır..." demekle yetinmiştir⁴⁶. 1878 yılında İzmir şehrinde ondokuz medrese vardı⁴⁷. 1891 yılında medrese sayısı 15'e⁴⁸, 1898 yılında 11'e⁴⁹ düşmüştür. 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde İzmir'de onbeş medresenin mevcudiyetinden bahsedilmesine rağmen oniki medresenin adı verilmektedir⁵⁰. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İzmir'de medreselerin durumu iyice kötüleşmiştir. Meşihat makamının isteği üzerine 1914 yılında yapılan tahkikat sonucunda İzmir'de 24 medrese tesbit edildi. Bu sayının içinde şehir ve çevresinde bulunan medrese binaları da olmalı. Medreselerin sadece beşinde 59 talebe eğitim görüyordu. Diğer medrese binaları çoğunlukla haraptı. Medreselerin bir kısmına muhacirler iskan edilmişti⁵¹. M. Kâmil, İzmir'deki medreselerin perişanlığını şöyle ifade ediyor⁵²:

⁴³ Baykara, İzmir..., s.107.

⁴⁴ M. Münir Aktepe, "İzmir Şehri Osmanlı Medreseleri Hakkında Ön Bilgi", Tarih Dergisi, S. 26, Mart 1972, s.97, 113.

⁴⁵ Baykara, İzmir..., s.107'de "Ancak bu 'kırk' sayısı gerçeği tam aksetmese gerek; aslında daha az olmalıdır" demektedir. Aktepe, a.g.m., s.97-98'de "Böyle bir şehirdeki medreselerden Evliya Çelebi'nin daha geniş ölçüde bahsetmesi gerekirken, o sadece 40 medresenin bulunduğunu belirtmekle yetinmiştir".

⁴⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s.96.

⁴⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.74.

⁴⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, M ali 1307, II, s.429.

⁴⁹ Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1316, s.890.

⁵⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.155-160, 234.

⁵¹ Ahenk, 22 Temmuz 1914; Aydın Vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, Emlâk-ı Emiriye Mebani-yi Umumiye İstatistikî, İzmir, 1335, s.4'te İzmir kazasında 27 medrese tespit edilmiştir.

⁵² M. Kâmil, "Medaris-i İslamiye", Ahenk, 30 Eylül 1336.

“Hele İzmir’de bulunan medaris-i islamiyenin dokuz on seneden beri kudretli, kudretsiz, terbiyeli, terbiyesiz bir takım muhacirine mesken olduğu için pekçoğu harab olmuştur.

On seneden beri milletin ev gibi mukaddesatını tahrib eden ve ekserisi ihtiyacdan müstagni olduğu halde yerinden bile kıvıldamayanlar anlardan medrese ve camileri tahliye çaresi düşünülüyor”.

Kurşunlu Medresesi’nde müderrislik yapan Fevzi Efendi, medreselerin muhacirler yüzünden içinde bulunduğu perişan halini şu şekilde zikrediyor⁵³:

“Muhterem medreselerimizin muhacirler yüzünden şu hal-i harabiyesini gördükçe için için yanyorum. Gücümün yettiği kadar bağıyorum.

Hiçbirisi aldurmuyorlar. Ulema-yı dinin günden güne munkarız olduklarını ve hayrî’l-halet yetiştirmeleri için bekası lazım gelen o dar-ı tahsilin bir taraftan harab olub gittiğini gördükçe ciğerim sızlıyor. Ama elden ne gelir?”.

Yunan işgalinden sonra 10 Ağustos 1920’de Sevr Antlaşması’nın imzalanmasının ardından İzmir’in mülki ve idari teşkilatı Yunan Başkomiserliği’nin eline geçti. Yunan Hükümeti tarafından İzmir Yunan Başkomiserliği’ne burada bir Yunan Üniversitesi ve bir de İslam Medrese-yi Aliyyesi’nin açılması emrini verdi⁵⁴. Yunan işgali sırasında İzmir’de böyle bir medresenin tesisine ilişkin bir bilgiye rastlayamadık. Zaten medreselere gelir getiren vakıfların malı olan sebil, dükkan, ev ve arsalar zamanla vakıfla hiç bir ilgisi olmayan kişilerin eline geçti. Bu malların gelirleri, kişilerin şahsi harcamalarında kullanılıyordu. Hatta bu malları şahsi mülkiyetlerine geçirmek için girişimde bulundular. Bunun üzerine Maarif Encümeni Riyaseti, “İzmir ve civarında ber-vech-i beyan sebil, dükkan, hane gibi mebani-yi vakfiye ile, mekteb, medrese ve tekke, hali arsa mevcut olub da buldukları mahalleden tayin ve irae edemeyenlerin ve vakıfları hakkında ve velev ibtidaî olsun malumatı olanların” Namazgâh’taki Kurşunlu medresesinde bulunan komisyona bilgi vermelerini istiyor⁵⁵.

Cumhuriyetin ilanından sonra kapatılan medrese, tekke ve zaviye binalarının Vilayet Hususi İdaresi’ne devredilmesi için İzmir’de bir komisyon kuruldu. 30 Ağustos 1925 tarihinde Vali İhsan Paşa’nın başkanlığında toplanan komisyon, İzmir şehrindeki 12 medreseden sadece Namazgâh mahallesindeki medrese binası, Namazgâh Mektebi’ne bırakıldı. Diğerlerinin satışına karar verildi. Bu binalar satılıncaya kadar Vilayet Hususi İdare’ye devredilecekti⁵⁶. Daha sonra komisyon, Karataş’taki Enveriye sokağındaki Yalıpınar Bektaşî Tekkesi’nin mektebe dönüştürülmesine izin verdi⁵⁷. Satılmayan

⁵³ Fevzi, “Medaris-i İslamiye”, Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

⁵⁴ Yeni Asır, 31 Ağustos 1920; Yunanlılar bugünkü Kız Lisesi’nin bulunduğu binada bir üniversite açmak için çaba sarfetmişlerdi. Türk askerinin 9 Eylül 1922’de İzmir’e girmesi üzerine Yunanlılar bu düşüncelerini gerçekleştiremediler. Bkz. Ziya Somar, “İzmir Kendi Gençliğini Tanımadıktan Sonra”, Anayol, S. 2, 1 Ekim 1947, s.12; Garra Sarmat, d.y. Selanik, d.t.: 1911; 5 Haziran 1995 tarihli röportajdan.

⁵⁵ Sada-yı Hakk, 9 Nisan 1338.

⁵⁶ Yanık Yurd, 31 ağustos 1341.

⁵⁷ Yenigün, 9 Teşrin-i Evvel 1928.

evkaf binaları sonraki yıllarda Evkaf İdaresine bırakılmıştır. Her sene masraf isteyen vakıf binalarının 1937 yılında satışına karar verildi ve çalışmalara başlandı⁵⁸.

İzmir şehrinde tesbit edilen medreseler şunlardır:

a. **Abdülfettah Medresesi:** Türkistanlı Hacı Abdülfettah Efendi tarafından cami ile birlikte yaptırılan Abdülfettah Medresesi Basmane semti civarındadır. 1670 yılından önce inşa edilen medrese, birçok tamir görmüştür⁵⁹.

b. **Ahmed Said Efendi Medresesi:** İzmir'de Hoca Hasan mahallesinde oturan Şeyh Mehmed Ağazade'nin(Hacı Hüseyin Efendi) oğlu olan Ahmed Said Efendi, Cami-i Atik mahallesinde bir medrese yaptırdı. Altı hücreli olan medreseye, 27 Nisan 1895 tarihinde günlük 40 akçe ile müderris tayin edildi. Ahmed Said Efendi'nin vefatı üzerine müderris Naturzade Es-seyyid Ahmed Efendi'nin görevi yenilendi⁶⁰.

c. **Ahmed Reşid Efendi Medresesi (Kâtipzade Medresesi):** Katipzade ailesinden Hacı Mehmed Efendi'nin oğlu Hacı Ahmed Reşid Efendi tarafından Cami-i Atik mahallesinde Mevye Gümrüğü'nün yakınında bir medrese inşa edilmiştir. Dört hücreli olan medrese, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olsa gerek. Aynı devirde Hacı Ahmed Reşid Efendi tarafından Cami-i Atik mahallesinde bir medrese daha inşa ettirilmiştir. Bu medresenin bir tarafında Sarı Hacı Osman oğlu olan Müteveffi Ahmed Ağa'nın veresesi mülkleri, bir tarafında kendi mülkü, bir tarafında Osman Ağazade İsmail Efendi ve Havva Hatun mülkü vardı. Dördüncü tarafından yol geçiyordu. Bu medresede dokuz tahtani hücre, bir fevkani dersane ve küçük bir kütüphane vardı. Medrese binası kargir olarak inşa edilmiştir. Bu iki medreseden ikincisi Kâtipzade Medresesi olmalı. Zira İzmir Şerhi Sicili'nde bu medresenin büyüklüğünden bahsedilmektedir⁶¹. Münir Aktepe Kâtipzade Medresesi'nin, İzmir'de Başdurak'dan İkiçeşmelik caddesine doğru çıkan Kestelli yolu üzerinde bulunduğunu belirtmekte⁶². Kâtipzade Medresesi 1907 yılında harap bir haldeydi. Medresenin tamiri için vakıf hasılatından 49.000 kuruş ayrılmıştır⁶³. 1908 yılında altı hücreli olan Kâtipzade Medresesi'nin müderrisi Vizeli Ömer Lütfi Efendi idi⁶⁴. 1918 yılında medrese harap bir haldeydi⁶⁵.

⁵⁸ Yeni Asır, 10 Son Teşrin 1937.

⁵⁹ Aktepe, a.g.m., s.99.

⁶⁰ BOA, Cevdet Maarif, 854.

⁶¹ 1 No'lu İzmir Şerhi Sicili, H. 1270, s.43.

⁶² Aktepe, a.g.m., s.100.

⁶³ Ahenk, 12 Temmuz 1907.

⁶⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

⁶⁵ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

ç. **Ayşe Hanım Medresesi (Yalı Medresesi):** Kaptan Mehmed Paşa'nın kızı Ayşe Hanım tarafından⁶⁶ XVIII. yüzyılın ortalarında yaptırıldı⁶⁷. Cami-i Atik mahallesinde bulunan medrese deniz kıyısında kargir bir binaydı⁶⁸. Yalı cami civarında bulunduğundan, Yalı Medresesi olarak anılmaktadır⁶⁹. Sekiz hücreli medreseye sonradan bir hücre daha ilave edildi. Talebesine günde beş akçe veren medrese bevvab, kandil, feraş, Kenef-i İbka ve Mutahhar-ı Kenef görevlilerine günlük yedi akçe ödü-yordu⁷⁰. 1898 yılında 7, 1900 yılında 8, 1903 yılında 10 talebe vardı⁷¹. 1908 yılında sekiz hücreli olan medresenin müderrisi Hasan Efendi idi⁷². 1914 yılında hükümet dairesi ile askeri kışla arasında parke taşı döşeniyordu. Bu sahaya bir düzen vermek üzere belediye Yalı Medresesi'ni istimlak etme kararı aldı⁷³.

d. **Berberzade Medresesi:** İzmir'in Cami-i Atik mahallesinde ikamet eden Berberzade Mehmed Efendi'nin yaptırdığı bu medrese⁷⁴, İkiçeşmelik'te bulunuyordu⁷⁵. XVIII. yüzyılın başlarında kurulan Berberzade Medresesi'nin⁷⁶ onbir hücresi, bir dersanesi vardı⁷⁷. XIX. yüzyılın ilk yarısında medresenin müderrisi olan Hacı Mustafa Efendi'nin 1838 yılında vefat etmesi üzerine boş kalan göreve oğlu Mehmed Emin Efendi tayin edildi⁷⁸. 1898 yılında medrese müderrisi Abdi Efendi'nin 5 talebesi vardı⁷⁹. 1903 yılında medresede 9 öğrenci bulunmaktadır⁸⁰. Medresenin 1905 yılında müderrisi Abdullah Fevzi Efendi'den 11 öğrenci icazet almıştır⁸¹.

e. **Bölükbaşı Medresesi:** İzmir'in Kasap Hızır mahallesinin Horasancı sokağında bulunan medrese, Hacı Mehmed Efendi bin Osman Bölükbaşı tarafından inşa

⁶⁶ 1 No'lu İzmir Şerhiye Sicli, H. 1270, s.32; Maarif Salnamesi, H.1316, s.890, 891.

⁶⁷ Aktepe, a.g.m., s.102.

⁶⁸ 1 No'lu İzmir Şerhiye Sicli, H. 1270, s.32; Maarif Salnamesi, h. 1316, s.890, 891'de Medresenin yerinin Hükümet konağı civarında olduğu belirtilmektedir.

⁶⁹ Aktepe, a.g.m., s.102.

⁷⁰ 1 No'lu İzmir Şerhiye Sicli, H. 1270, s.32.

⁷¹ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890-891; Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106, 1107; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

⁷² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

⁷³ Ahenk, 14 Nisan 1914.

⁷⁴ BOA, Cevdet Maarif, 6724.

⁷⁵ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891.

⁷⁶ Aktepe, a.g.m., s.103.

⁷⁷ Baykara, İzmir..., s.108.

⁷⁸ BOA, Cevdet Maarif, 6724.

⁷⁹ Maarif Salnamesi, H.1316, s.890, 891.

⁸⁰ Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

⁸¹ BOA, Y.S. Kâmil Paşa, 86-21/2084.

ettirildi. Hacı Mehmed Efendi Cami avlusundaydı. XVII. yüzyılın ikinci yarısında yapılan medresede ön kadar talebenin kalabileceği odası ve bir müderrisi vardı⁸². Medrese 1900'lerde tamir edilmiştir⁸³. 1918 yılında Bölükbaşı Medresesi harap bir haldeydi⁸⁴.

f. Çorakkapı Medresesi: Bustanizade Mehmed Efendi tarafından cami ile birlikte yaptırılan Çorakkapı Medresesi, Hatuniye mahallesindeydi. 1836 yılında medresenin müderrisliğine Hasan bin Ali tayin edildi⁸⁵. Halk tarafından 1899 tarihinde tamir edilen Çorakkapı Medresesi 7 hücreliydi. 1908'de medresenin müderrisliğini Hacı Edhem Efendi yapıyordu⁸⁶.

g. Darülkura Medresesi: Derviş Mehmed Ağa tarafından Pazaryeri mahallesinde yaptırıldı. Derviş Mehmed Ağa, Kaptan Mehmed Paşa'nın babasıdır. Medrese XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında inşa edilse gerek. Ondokuz öğrencisi bulunan medresenin dokuz hücresi vardı. Ayşe Hanım medresenin bahçesine bir cami inşa ettirmiştir⁸⁷.

ğ. Darülkura Medresesi: İzmir'in Cami-i Atik mahallesinde (İkiçeşmelik semtinin Toraman mahallesi) Tuzcuzade Ahmed Ağa'nın oğlu Şeyhülkura Hafız Mehmed Efendi tarafından yaptırıldı. XVIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olsa gerek. Çünkü medresenin banisi Hafız Mehmed Efendi 1754 tarihinde vefat etmiştir⁸⁸.

h. Faik Paşa Medresesi: Şeyh Mustafa Efendi evkafına bağlı olan Faik Paşa Medresesi, Faik Paşa tarafından yaptırıldı⁸⁹. Münir Aktepe, medresenin XV. yüzyılın sonlarında veya XVI. yüzyılın başlarında yaşayan bir Faik Paşa tarafından cami ile birlikte yaptırıldığından bahsetmektedir⁹⁰. Medrese Basmane civarında Faik Paşa (Altınordu) mahallesindeydi⁹¹. Faik Paşa Medresesi'nde günlük onbeş akçe ile müderrislik yapan İbrahim Efendi, 1823 yılında vefat etti. Medrese mühendisliğine Es-seyyid Mehmed Efendi tayin edildi⁹². Onbir hücreli medresenin⁹³ 1898 yılında 23 öğrencisi

⁸² Aktepe, a.g.m., s.103, 104.

⁸³ Baykara, İzmir..., s.108.

⁸⁴ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

⁸⁵ BOA, Cevdet Maarif, 3385.

⁸⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

⁸⁷ Aktepe, a.g.m., s.104.

⁸⁸ Aktepe, a.g.m., s.104, 105.

⁸⁹ BOA, Cevdet Maarif, 2309.

⁹⁰ Aktepe, a.g.m., s.106.

⁹¹ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890; Aktepe, a.g.m., s.106.

⁹² BOA, Cevdet Maarif, 2309.

vardı. Bu yılda Faik Paşa Medresesi'nin müderrisi Hafız Ali Efendi'dir⁹⁴. Hafız Ali Efendi'nin 1900 yılında 30 talebesi vardı⁹⁵. 1902 yılında Hafız Ali Efendi'den 20 öğrenci icazetname almıştır⁹⁶. Faik Paşa medresesinin 1907 yılında tamire ihtiyacı vardı⁹⁷. Medrese camisinin ve su yollarının tamiri için Temmuz ayında Evkaf Muhasebeciliği'nden 1.980 kuruş havale geldi⁹⁸.

i. Fatma Hatun Medresesi: Hacı Mustafa Efendi'nin kızı Fatma Hanım tarafından Cami-i Atik mahallesinde inşa edilmiştir. 1880'li yıllarda İzmir'de yaşamış olan Fatma Hanım cami, mescid, hastane gibi yerlere birçok malını bağışlamıştı. Büyük bir ihtimalle bu kişi Fatma Hatun Medreselerini yaptıran kişidir. Buradan medresenin XIX. yüzyılın sonlarında yapıldığını söyleyebiliriz⁹⁹.

i. Fazıl Ahmed Paşa Medresesi: İzmir'de Kasap Hızır mahallesinde bulunan medrese, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa tarafından yaptırıldı. Medrese binası, 13 Eylül 1922 tarihinde Frenk mahallesinde çıkan yangında yandı. Sonra istimlaklar sebebiyle tamamen ortadan kalktı¹⁰⁰.

j. Hacı Ali Paşa Medresesi: İzmir'de Cami-i Atik mahallesinde ikamet eden Hacı Ali Paşa tarafından inşa edildi. 1831 yılında boşalan medrese müderrisliğine Hacı Mustafa Efendi tayin edildi¹⁰¹.

k. Hacı Hüseyin Ağa Medresesi (Moralızaade-Morevi Medresesi): Kâtipzade ailesinin ecdadı olan Moralı Hacı Hüseyin Ağa, Kasap Hızır mahallesinde evinin arsası üzerinde bir medrese inşa ettirdi¹⁰². Müftü Cami civarında bulunan medrese¹⁰³ fevkani onüç aded ve tahtani on aded hücreden oluşuyordu. XVIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Morevi Medresesi'nin kurucusu, vefatından sonra büyük oğlu Mustafa Efendi'nin mütevelli, büyük kızı Emine Hanım'ın nazıra tayin edilmesini vasi-

⁹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

⁹⁴ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891.

⁹⁵ Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106.

⁹⁶ Ahenk, 18 Teşrin-i Evvel 1902.

⁹⁷ Ahenk, 9 Temmuz 1907.

⁹⁸ Ahenk, 18 Temmuz 1907.

⁹⁹ Aktepe, a.g.m., s.107.

¹⁰⁰ Aktepe, a.g.m., s.107, 108.

¹⁰¹ BOA. Cevdet Maarif, 101; Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891'de Hacı Ali Paşa, Hatuniye Medresesi'nin banisi olarak verilmektedir.

¹⁰² Aktepe, a.g.m., s.108.

¹⁰³ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890,891.

yet etti¹⁰⁴. Medresenin müderrisi olan Maraşlı Kamil Efendi'nin 1898 yılında 3, 1900 yılında 10, 1903 yılında 17 öğrencisi vardı¹⁰⁵. 1908 yılında yine medrese müderrisi Maraşlı Kamil Efendi idi. Bu yıllarda medresenin 7 hücreli ve ufak bir kütüphanesi vardı¹⁰⁶.

l. Hacı Mehmed Cami Medresesi (Balyanbolu Medresesi): Kasap Hızır mahallesinde Hüseyin Efendi cami ve medresesinin yanındaydı¹⁰⁷. Balyanbolulu Hacı Mehmed Efendi, medreseyi XVIII. yüzyılda yaptırdı¹⁰⁸. On hücreli Hacı Mehmed Cami Medresesi'nin 1908 yılında müderrisi Helvacızade Hafız Ali Efendi idi¹⁰⁹.

m. Hatuniye Medresesi: Tayyibe Hatun tarafından inşa edilen Hatuniye Medresesi, Tilkilik semtinin Hatuniye mahallesinde ve Hatuniye Camisi avlusu içindeydi. Medresenin kuruluş tarihi belli olmamakla beraber, XVII. yüzyılda inşa edildiği kesindir¹¹⁰. Medrese, iç ve dış olmak üzere iki daireden oluşmaktadır. Medresenin birinci dairesi 4, ikinci dairesi 7 hücreliydi¹¹¹. 1898 yılında boş olan müderrislik vazifesinde¹¹² 1899 yılında Said Efendi'yi görüyoruz¹¹³. En son yayınlanan Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Hatuniye Medresesi'nin hücrelerinden Müftü Efendi'nin sorumlu olduğu belirtilmekte¹¹⁴. Buradan Said Efendi'nin İzmir Müftüsü Ahmed Said Efendi olduğunu söyleyebiliriz.

n. İsmail Efendi Medresesi: İzmir şehrinin Şeyh mahallesinde bulunan medrese, İsmail Efendi tarafından kuruldu¹¹⁵.

o. Kemeraltı Cami Medresesi: Ahmed Ağa tarafından Kemeraltı'nda yaptırılan Kemeraltı Medresesi'ne¹¹⁶ banisine izafeten "Yusuf-Çavuşzade Ahmed Ağa

¹⁰⁴ Aktepe, a.g.m., s.108.

¹⁰⁵ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891; Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106, 1107; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

¹⁰⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1326, s.160.

¹⁰⁷ Aktepe, a.g.m., s.115.

¹⁰⁸ Baykara, İzmir..., s.107.

¹⁰⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, II.1326, s.159.

¹¹⁰ Aktepe, a.g.m., s.110.

¹¹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

¹¹² Maarif Salnamesi, H.1316, s.890, 891.

¹¹³ Maarif Salnamesi, H.1317, s.992, 993.

¹¹⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

¹¹⁵ Aktepe, a.g.m., s.111.

¹¹⁶ Maarif Salnamesi, H.1316, s.890, 891.

Medresesi" veya kurulduğu yerin ismi verilerek "Musa Bali Medresesi" deniliyordu¹¹⁷. Medresenin müderrisi Hacı Mustafa Efendi'nin 1898 yılında 6, 1900'de 7, 1903'te 9 talebesi vardı¹¹⁸.

ö. Kurşunlu Medresesi: Yavuz Sultan Selim tarafından Namazgâh'da inşa edildi¹¹⁹. Kurşunlu Medresesi XVI. yüzyılda kurulmuş olmalıdır¹²⁰. Bu medresede otuzyedinci sene müderrislik yapan Müftü Hacı Said Efendi, 27 Nisan 1757 tarihli vakfiye ile medresenin imamına ve Kurşunlu Cami'nin hatibine günde dörder akçe tahsisat bağlamıştır¹²¹. 1889 yılında medresenin müderrisi olan İsmail Efendi günlük kırkyedi akçe alıyordu. Haziran ayında müderrisin ücreti, vakıf gelirlerinden karşılanmak üzere günlük 200 kuruşa çıkarıldı¹²². 19-20 Ekim 1893 tarihli gecede çıkan bir yangında Kurşunlu Medresesi'nin iki odası yandı¹²³. 1895 yılında Zağralı İsmail Efendi'nin yirmiden fazla talebesi vardı¹²⁴. Medrese 1898 yılında harap bir haldeydi. Medrese odalarının ve camisinin tamire ihtiyacı vardı. Bazı yerlerin yeniden inşa edilmesine karar verildi¹²⁵. Medrese 1900'lü yıllarda yeniden inşa edildi¹²⁶. Zağralı İsmail Efendi, 1902 yılında vefat etti¹²⁷. Boşta kalan müderrislik görevine Mehmed Niyazi Efendi tayin edildi. Mehmed Niyazi Efendi, 1906 yılı Mayıs ayında görevini kendi isteğiyle Kuşadalı Musa Kasım Efendi'ye bıraktı¹²⁸. II. Meşrutiyetin ilanından sonra, İzmir şehrindeki diğer medreselerde olduğu gibi, Kurşunlu Medresesi'nde de muhacirler kalıyordu. Muhacirlerin ellerinde kira ile ev ve hanlarda kalacak kadar paraları olduğu halde medreselerden çıkmıyorlardı. İlgililer muhacirleri medreselerden çıkarmadıkları için binalar bakımsızlıktan harap olup gidiyordu. Kurşunlu Medresesi binası, diğer medreseler kadar harap değildi. Zira, medrese müderrisi Fevzi Efendi bu yıllarda medreseyle yakından ilgileniyordu¹²⁹.

¹¹⁷ Aktepe, a.g.m., s.113, 114.

¹¹⁸ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891; Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106,1107; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

¹¹⁹ BOA, İrade, Şura-yı Devlet, 5719; Aktepe, Kurşunlu Medresesi'nin yerini Namazgâh semtinde 816 sokak, nr. 52 olarak tespit etmiştir. Bkz. Aktepe, a.g.m., s.114.

¹²⁰ Baykara, İzmir..., s.107.

¹²¹ Aktepe, a.g.m., s.114, 115.

¹²² BOA, İrade, Şura-yı Devlet, 5719.

¹²³ Hizmet, 21 Teşrin-i Evvel 1893.

¹²⁴ Hizmet, 7 Kanun-ı Evvel 1895.

¹²⁵ Ahenk, 14 Teşrin-i Evvel 1898; Ahenk, 26 Teşrin-i Evvel 1313.

¹²⁶ Baykara, İzmir..., s.107.

¹²⁷ Ahenk, 23 Ağustos 1902.

¹²⁸ Ahenk, 31 Mayıs 1906.

¹²⁹ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

p. Müftü Cami Medresesi (Müftüzade Medresesi): Medrese, Müftüzade Mehmed Efendi tarafından Hatuniye mahallesinde tesis edildi¹³⁰. Müftü Mustafa Efendi Camisi yanında bulunan medrese oniki odalıydı¹³¹. Müderris Mansurizade Said Efendi'nin 1898 yılında 8, 1903'te 15, 1908'de 12 talebesi vardı¹³². 1918 yılında Müftü Cami Medresesi harap bir haldeydi¹³³.

r. Natırzade Medresesi: İkiçeşmelik'te bulunan medresenin sekiz hücre vardı¹³⁴. Medrese Müderrisi Niyazi Efendi'nin 1898 yılında 7, 1900'de 8, 1901'de 7 talebesi mevcuttu¹³⁵.

s. Nerdibanlı (Merdivenli) Medresesi: İsmail Efendi tarafından Osmanzade yokuşu üzerinde¹³⁶ kurulan Nerdibanlı Medresesi on hücreliydi. İsmail Efendi 1710 yılında vefat etti. Medreseyi ölümüne yakın bir tarihte inşa ettirmiştir. Hisar Cami İmamı Mustafa Efendi'nin¹³⁷ 1898 yılında 17, 1900'de 20, 1903'te 35 talebesi vardı¹³⁸. Talebe sayılarından Nerdibanlı Medresesi'nin XIX. yüzyılın başlarında rağbette olduğu anlaşılmaktadır. 1908 yılında medresenin eğitim işlerinden Hisar Camisi İmamı Mustafa Efendi sorumluydu¹³⁹. Nerdibanlı Medresesi 1918 yılında harap olmasına rağmen Bölükbaşı, Müftü Cami, Saçmacı, Kâtipzade medreselerinden daha iyi durumdaydı¹⁴⁰.

ş. Saçmacızade Medresesi: Pazaryeri'nde kurulan Saçmacızade Medresesi¹⁴¹ Saçmacızade Ahmed Ağa tarafından inşa edildi¹⁴². Pazaryeri'nde bulunan¹⁴³.

¹³⁰ Maarif Salnamesi, H.1316, s.890, 891.

¹³¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

¹³² Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890-891; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

¹³³ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

¹³⁴ Baykara, İzmir..., s.108.

¹³⁵ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891; Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106, 1107; Maarif Salnamesi, H. 1319, 406, 407; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

¹³⁶ Baykara, İzmir..., s.107'de Merdivenli Medresesi'nin Osmanzade yokuşunda (945 sokak) olduğu belirtilmektedir.

¹³⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

¹³⁸ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.890, 891; Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106, 1107; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

¹³⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

¹⁴⁰ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

¹⁴¹ Maarif Salnamesi, H. 1316, 890, 891.

¹⁴² Aktepe, a.g.m., s.117.

¹⁴³ Baykara, İzmir..., s.107.

medrese yedi hücreliydi¹⁴⁴. Müderris Ali Efendi'nin medresede fazla talebesi yoktu. 1892'de 2, 1900'de 5, 1903'te 7 öğrencisi vardı¹⁴⁵. 1908 yılında medrese müderrisliği, hükümet imamı olan Osman Efendi'nin uhdesindeydi¹⁴⁶. 1918 yılında medrese harap bir haldedir¹⁴⁷.

t. Salepçizade Hacı Ahmed Efendi Medresesi: İzmir şehri eşrafından olan Salepçizade Hacı Ahmed Efendi malının üçte birini, Küçükhan içinde medrese inşa edilmesini vasiyet etti. 1895 yılında taş ve kargir olarak inşasına karar verilen caminin altında erkek çocuklarına mahsus bir iptidai mektebi ile birer muallim ve müderris odası yapılacaktı. Ayrıca tahtani olarak sekiz odalı bir medrese inşa edilecekti¹⁴⁸. Medrese 1904 yılında açıldı. Müderrislik Hafız Ahmed Efendi'ye tevcih edildi. Fakat müderrisin vefatı üzerine bu görev boş kaldı¹⁴⁹.

u. Şeyh Hacı Mustafa Efendi Medresesi (Üsküdarlı Medresesi): Üsküdarlı lakabıyla tanınan Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Cami-i Atik mahallesinde Meyve Gümrüğü yakınındaki deniz kıyısında bulunan arsası üzerine mescid ve medrese inşa ettirmiştir. Bina XVIII. yüzyılın ortalarında tesis edildi. Hacı Mustafa Efendi hem mescidin imam ve hatipliğini hem de medresenin müderrisliğini kendi uhdesine almıştır¹⁵⁰. Zamanla harebeye yüz tutmuş olan medrese yıkılacak bir hale geldi. Hacı Mahmud Efendi, şehirdeki cemiyet sahipleri ve tüccardan toplanan parayla 1905 yılında medreseyi tamir ettirdi¹⁵¹. Medresenin bir kısmında Darülmualim-i İptidai ders görüyordu. 1908 yılında, Üsküdarlı Medresesi'nin müderrisliği Kulalı Ali Efendi'nin uhdesindeydi¹⁵². Medrese, 1918 yılında harap bir haldeydi¹⁵³.

ü. Diğer Medreseler: Bu medreselerden başka İzmir şehrinde sadece ismini tesbit edebildiğimiz Ahmed Ağa, Alemdar, Bedelzade, Hacı, Molla Ali, Hacı Yusuf Cami, Karabağ, Pabuççuzade¹⁵⁴, Gümrükçü Hüseyin Paşa¹⁵⁵, Darülhilafe¹⁵⁶ med-

¹⁴⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

¹⁴⁵ Maarif Salnamesi, H. 1316, 890, 891; Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1106, 1107; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.367.

¹⁴⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

¹⁴⁷ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

¹⁴⁸ Ahenk, 27 Kanun-ı Evvel 1895.

¹⁴⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.159.

¹⁵⁰ 1 No'lu İzmir Şerhiye Sicill, H. 1270, s.60; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160'da Üsküdar Medresesi'nin yeri Pazaryeri olarak geçmektedir. Medrese, bulunduğu mevkiden dolayı Pazaryeri adını alsaydı gerek.

¹⁵¹ Ahenk, 24 Ağustos 1905.

¹⁵² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

¹⁵³ Fevzi, "Medaris-i İlmiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.

¹⁵⁴ Aktepe, a.g.m., s.99, 101, 102, 109, 113, 116.

reseleri vardı. Cami-i Atik mahallesinde Mahkeme Medresesi, Hatuniye mahallesinde Mahmud Efendi Medresesi¹⁵⁷, Faik Paşa mahallesinde Kadiresül Medresesi bulunuyordu¹⁵⁸.

1919 yılında İzmir sancağında toplam 127 medrese binası bulunuyordu. Bu medreselerin 27'si İzmir, 50'si Ödemiş, 20'si Tire, 1'i Bayındır, 9'u Bergama, 2'si Çeşme, 3'ü Menemen, 5'i Nif, 3'ü Urla, 1'i Karaburun, 1'i Seferihisar, 5'i Kuşadası kazalarında mevcuttu¹⁵⁹.

3. İzmir'de Medreselerin İslah Girişimleri:

a. Mütemer-i İlmi: Zaman içinde, özellikle Tanzimatın ilanından sonra Osmanlı medreseleri eski önemini kaybetti. Kendi haline bırakılan medreselerde okutulan derslerde bir değişiklik olmadı¹⁶⁰. Zaten medreselere konulsa bile bu dersleri okutabilecek müderris bulmak zordu. II. Meşrutiyetin ilanından sonra medreselerin ıslahı için bazı kumıldanmalar oldu¹⁶¹. 7 Ocak 1912 tarihinde İzmir'de¹⁶², medrese eğitimi, tekkelerin kuruluşlarındaki dini gayelerin takip edilmesi ve bunların ıslah edilmesi için bir kongre toplandı. "Mütemer-i İlmi" olarak bilinen¹⁶³ bu kongre ilk kez İzmir'de yapıldı. Toplantıya katılan bir hoca kongrenin önemini şöyle zikretmektedir: "...Evvela. Ne derlerse desinler, memlekette siyaset dedikodusundan maada millet için feyizli işlerde uğraşan Osmanlılar mevcut bulunduğu emniyeti bize büyük teselliler bahş ettiği gibi hayat-ı İslamiyeye son derece taallukda olan ıslah-ı medaris ve tekaya meselelerinin birçok mutahassis ulema tarafından mevki-yi müzakereye konulması bizi devr-i terakkinin inkişafını tebsir etmiştir". Böyle bir kongrenin toplanmasında İzmir ulema ve meşayihinin emeği vardır¹⁶⁴.

Mütemer-i İlmi Kolordu Kumandanı Fazıl İsmail Paşa'nın nezaretinde, Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi'nin başkanlığında 7 Ocak 1912 Cumartesi günü toplandı. Dışarıdan kongreye gönderilen raporların Türkçe olanlarını Darülfırfan Hususi Mektebi'nin

¹⁵⁵ 1 No'lu İzmir Şerhiye Sicili, H. 1270, s.25.

¹⁵⁶ Sada-yı Hak, 22 Mayıs 1337.

¹⁵⁷ Aktepe, a.g.m., s.115.

¹⁵⁸ BOA, Cevdet Maarif, 7104.

¹⁵⁹ Aydın Vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, a.g.e., s.4.

¹⁶⁰ G. B., "Mütemer-i İlmi", Anadolu, 18 Kanun-ı Sani 1912.

¹⁶¹ Şinasi, "Medreselerimizde Feyz-i Meşrutiyet", Ahenk, 16 Şubat 1910.

¹⁶² Ahenk, 9 Kanun-ı Sani 1912.

¹⁶³ Ahenk, 16 Kanun-ı Sani 1912.

¹⁶⁴ G. B., "Mütemer-i İlmi", Anadolu, 18 Kanun-ı Sani 1912.

kurucusu Yusuf Rıza Efendi, Arapça olanlarını Cezayir ulemasından Mehmed Gilani Efendi okudu. Milas Müftüsü Hafız Mehmed Sadık Efendi kongrede kâtiplik yaptı. Toplantıya önemli raporlar gönderildi. Bu raporları; İzmir Valisi Nazım Paşa, Meclis-i Ayan Reisi Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Evkaf Nazırı Hayri Bey, Bursa Mebusu Binbaşı Tahir, Sinob Mebusu Doktor Rıza Nur, Farukizade Abdullah Habib, Doktor Abdullah Cevdet Beyler ile Balıkesir ulemasından Mehmed Asım, Kastamonu Mebusu Ahmed Mahir, Sudurdan Hasan Fehmizade Ali Haydar, Edirne Müftüsü Ahmed Nuri, Priştine Müftüsü Mehmed Hamid, Demirci Müftüsü İbrahim Hakkı, Dimeşk (Şam) ulemasından Mehmed Celaleddin el-Kasımî, Beyrut ulemasından Mahmusat, Kahire'de Nasıriye Medresesi muallimi Tahtavî Cevheri, İstanbul'da Yenikapu Mevlevihanesi post-nişini Mehmed Abdülbaki, Hizmet gazetesi sahibi Filibeli Şeyhbenderzade Ahmed Hilmi Bey, İştîp eski kumandanı Erkan-ı Harbiye-yi Milliyesi Mütেকaid Manastırlı Hacı Davud Paşa, Milas Kaymakamı Hafız Mehmed Kamil, Denizli'den Sanat gazetesi sahibi Şirvanizade Gıyaseddin, Bodrum'dan Müderris Yakub Efendiler gönderdiler. Kongrenin idare heyeti, Cumartesi'yi Pazar'a bağlayan gece saat birbuçukta Yusuf Rıza'nın Darülrifan Mektebi'nde toplandı. Burada kongrede izlenecek usul tartışıldı. Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi, Pazar günü idare heyeti ile dışardan gelen ulemayı mevlevihanesine davet etti. Verdiği ziyafetin arkasından ilmî kongre, Kumandan İsmail Paşa'nın nezareti ve Mevlevi Şeyhi Nuri Efendinin başkanlığında müzakereye başladı. Müzakerede; Filibeli Şeyhbenderzade Ahmed Hilmi Bey'in ve Manastırlı Hacı Davud Paşa'nın ilmî mütaalanı aynen kabul edildi. Bursa Mebusu Binbaşı Tahir Bey'in gönderdiği ders programı bazı değişikliklerle kabul edildi¹⁶⁵. Yapılan kongrede medreselere ilişkin temelde derslerin düzenlenmesi, yenilenmesi, medrese idaresinin ıslahı ve öğrencilerin bir düzen altına alınmaları konularında karar alındı¹⁶⁶. Bu çerçevede toplantıda alınan kararlar otuzbeş maddede toplandı¹⁶⁷. Mütemer-i İlmiye'nin programı ve kararları Şura-yı Devlete bildirildi¹⁶⁸.

b. Medresetü'l-Vaizin:

II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip yıllarda nitelikli müderrislerin yetiştirilmesi için İstanbul'da on bir medrese belirlendi. Bu medreselerin bu iş için bütün masrafları Evkaf Nezareti'nce karşılandı¹⁶⁹. Bu teşkilata "Medresetü'l-Vaizin" ismi verilmiştir. Sadece İstanbul'daki Medresetü'l-Vaizin yeterli olmadığından İzmir'de bir şubesi açılması düşünülmüyordu. İzmir Valisi Rahmi Bey ile Vekalet Evkaf Müdürü Ziya Bey, Medresetü'l-Vaizin'in bir şubesi olarak İzmir'de bir Darü'lulum açılması için 1914

¹⁶⁵ Ahenk, 9 Kanun-ı Sani 1912.

¹⁶⁶ G. B., "Mütemer-i İlmi", Anadolu, 18 Kanun-ı Sani 1912.

¹⁶⁷ Ahenk, 16 Kanun-ı Sani 1912.

¹⁶⁸ Ahenk, 14 Şubat 1912.

¹⁶⁹ Şinasi, "Mekteplerimizde Feyz-i Meşrutiyet", Ahenk, 6 Şubat 1910.

yılında teşebbüse geçtiler. Rahmi Bey ile Ziya Bey ömrünü tamamlamış vakıfların paraya dönüştürülmesine karar verdiler ve hemen satışlarına başladılar¹⁷⁰. Daha sonra açılacak olan bu şubeye “Medrese-yi Külliye” adı verilmiştir. Vilayet encümeni, İzmir’de Medrese-yi Külliye’nin açılması için 1915 yılı Aralık ayında Vilayet Meclis-i Umumisi’ne düşüncelerini bildirmiştir¹⁷¹. Bütün bu teşebbüsler bir sonuç vermedi ve Medrese-yi Külliye açılmadı¹⁷².

---

¹⁷⁰ Şinasi, “İzmir’de Medresetü’l-Vaizin”, Ahenk, 1 Mayıs 1914.

¹⁷¹ Ahenk, 11 Kanun-ı Evvel 1331.

¹⁷² Ahenk, 28 Temmuz 1332.

C. GAYRİMÜSLİM OSMANLI MEKTEPLERİ

İzmir şehrinin bulunduğu yerin coğrafi şartları, ticaret yapmaya elverişli olduğundan ticaret şehri olma özelliğini daima korumuştur. Adalar Denizi kıyılarında birçok önemli liman mevcuttu. Antik devirlerde Efesos, Ortaçağlarda Aysuluğ (Efesos), Balat (Miletos) ve Foça (Phokae), XIV. yüzyılda Kuşadası ve Çeşme bu limanlardandır.

İzmir Hellenistik, özellikle Roma devrinde Anadolu'nun Yunanistan ve Roma ile ilişkilerinde önemli bir rol oynamıştır. Limanın hemen yanında bulunan Agora bu dönemde önemli bir ticaret merkeziydi. VIII. yüzyılda İslam dünyasının denizlere hakim olmasıyla İzmir'de ticaret hayatı durgunlaştı. IX. yüzyıldan itibaren Edremit, Foça, Efesos'ta ticaret gelişti ve İzmir daha ziyade askeri üs halinde kaldı. İznük İmparatorluğu devrinde (1204-1261) İzmir uluslararası deniz ticaretinin büyük merkezi oldu. 1261 tarihli Nymphaion antlaşması, İzmir'de ticaretin gelişmesinde önemli bir aşama olmuştur. Bu anlaşmayla Doğu-Batı ticaretinde büyük pay sahibi olan Cenevizlilere İzmir'de önemli ticari ve iktisadi imtiyazlar verildi. İzmir ticareti 1329, bilhassa 1344'ten sonra savaşlar yüzünden kesintiye uğradı. Ticari faaliyetler Ayasuluğ ve Balat'a geçti. Foça da önemli bir ticaret merkezi haline geldi. Timur'un 1402'de İzmir'i almasıyla şehirde siyasi istikrar sağlandığı gibi, iktisadi hayat da gelişti. Fakat Anadolu'nun dış ticaret kapısı İzmir değil, Çeşme'dir. Yabancılar, özellikle de Cenevizliler Çeşme'nin hemen karşısındaki Sakız'da bulunuyorlardı. Sakız adasının 1566'da Kürk hakimiyetine geçmesinden sonra da Çeşme bu üstünlüğü bırakmadı.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında İran ipek piyasasını ellerinde tutan Ermeniler, İzmir'de görünmeye başladı. Bu dönemde ipek ticareti Halep'ten Anadolu'ya yöneldi. Bursa'dan Çeşme yoluyla Sakız'da toplanan ipekler İzmir'de toplanmaya başladı. XVI. yüzyılın sonlarında Sakızlı idarecilerin baskısıyla karşılaşan tüccarlar İzmir şehrinde toplanmaya başladı. XVII. yüzyılın başlarında ise Sakız adasındaki konsolosluklar da buraya taşındı. İzmir'de Fransa, Venedik, İngiltere, Hollanda konsoloslukları vardı. XVII. yüzyılda en fazla ticareti İngiltere ve Hollanda yapardı. Daha sonra Fransa gelmektedir. XVIII. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Hollanda'yı geride bıraktı. Bunda 1740 kapitülasyonlarının payı olsa gerek¹⁷³.

Bu şekilde İzmir'de ticari ve iktisadi imtiyazlar elde eden gayrimüslim teb'a ve öteki gayrimüslimler şehirde okullar açmışlardır.

¹⁷³ Baykara, İzmir..., s.93-99.

1. Gayrimüslim Teb'a Mektepleri

a. Rum Mektepleri: XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rumlar İzmir'de eğitime büyük önem verdi. Asrın ortalarında Rum mektepleri hem sayı hem de nitelik bakımından iyi bir düzeydeydi¹⁷⁴. Yunan isyanından sonra İzmir ve çevresinde Rum nüfusunun eğitimini arttırmak için her Rum köyünde, hatta üç beş evlik Rumların bulunduğu yerlerde bile okul açıldı¹⁷⁵. Aydın vilayeti sahil kıyılarında oturan Rumlarda, içeridekilerine nazaran çocuklarını daha fazla okutma eğilimi vardı¹⁷⁶. Rum mektepleri gönüllülerin bağışları, miraslarla ve bazı mekteplerden elde edilen ücretlerle idare ediliyordu¹⁷⁷. Anadolu'da sadece Aydın vilayetinde Rum yüksekokulu vardı. Evangelike ismini taşıyan bu mektep, İzmir şehrinde Rum Metropolidhanesi civarındadır¹⁷⁸. İzmir'de birisi Evangelike, diğeri Fransız Propagant olmak üzere iki büyük mektep vardı¹⁷⁹.

Evangelike Mektebi'nin çekirdeğini 1707 yılında kurulan küçük bir okul teşkil etmektedir. Para sıkıntısı yüzünden bu okuldaki Rum talebelere iyi eğitim verilemiyordu. Bu yıllarda İzmir'de bulunan Cizvitler, Rum gençlerini kendi mekteplerine çekme çabası içindeydiler. Bazı Rumlar, Cizvit hareketine karşı küçük Rum mektebini yeniden düzenleme ve geliştirme kararı aldılar. P. Sevastopulos, Cizvit tehlikesi karşısında İngiliz himayesini istedi. İngilizler bu isteği kabul etti. İngiltere, doğu siyasetinde protestan yayılmayıcılığını benimsememişti. Bundan dolayı Rumlar, İngiltere'yi kendilerine rakip görmüyorlardı. Zira İngiltere doğudaki gücünü ticari ve siyasi alanda elde etmişti¹⁸⁰. Evangelike Mektebi 1733 yılında¹⁸¹. İeroteos Dendrinos, Panta İeon Savastopulas, Jorj Hammer ve Jorj Vitalis isimindeki dört Rumun şahsi girişimleri ve maddi destekleriyle kuruldu. 1778 yılında mektep binası yandı. Jean Kannas'ın yardımıyla yeniden inşa edildi. II. Mahmud ikinci kez yanan Evangeliki Mektebi'ni 20 Ekim 1810 tarihli fermanla yeniden inşa ettirdi. Üçüncü kez yanan bina 1851'de yeniden tamir edildi. Okulun idaresi, seçkin Rum edebiyatçıların eline bırakıldı. Kısa bir süre sonra ilk ve orta derecedeki programı Atina Üniversitesi tarafından kabul edilen "gimnasyum" derecesine getirildi. Evangeliki Mektebi, temel eğitim ve gimnasyum adı verilen ortaöğretim kısımlarından ibaretti¹⁸². Okulun temel eğitim kısmı üç, gimnasyum kısmı dört yıldır¹⁸³. Evangelike Mektebi'nin temel eğitim seviyesinde üç şubesi vardı. Bunlar

¹⁷⁴ Üç İzmir, s.177.

¹⁷⁵ A. M. Felix Faure, *Smyrne et L'Asie Mineure*, Paris, 1885, s.105.

¹⁷⁶ Cuinet, a.g.e., s.356.

¹⁷⁷ F. Rougon, *Smyrne*, Paris, 1892, s.40.

¹⁷⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.277; Faure, a.g.e., s.106.

¹⁷⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.75.

¹⁸⁰ Faure, a.g.e., s.106.

¹⁸¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.277.

¹⁸² Cuinet, a.g.e., s.454, 455.

¹⁸³ Üç İzmir, s.178.

Saint-Caterina mahallesinde Küpecioğlu, Saint Jean Theologuge ve Saint Jean Şinadika mektepleri idi. Son iki okulun biri Epono mahallesinde, diğeri Khari semtindeydi¹⁸⁴. İzmir şehrinde Evangelike ve şubelerinden başka, yedi Rum kilisesinin iptidai derecede açtığı parasız erkek okulları da mevcuttu. Dört sınıflı Saint Dimitri, üç sınıflı Küpecioğlu, Evangelistria, dört sınıflı Saint-Nicolas¹⁸⁵, Mortakia, Tepecik semtinde beş sınıflı Saint-Constantin ve Rum mezarlığındaki¹⁸⁶ kilise mekteplerinde¹⁸⁷ Yunanca ders yapılıyordu¹⁸⁸.

İzmir'de özel olarak açılmış Rum mektepleri de bulunmaktadır. Bunlar, yatılı ve gündüzlü eğitim veriyorlardı. İlk özel Rum mektebi 1857 yılında kurulan Aroni Ticaret Mektebi'dir. Okulda talebeler yatılı, yarı yatılı ve gündüzlü olarak üç kısma ayrılıyordu. Aroni Ticaret Mektebi temel eğitim ve üç sınıflı gimnasyum olmak üzere iki aşamalıydı. Temel eğitim kısmının ders programı Evangelike Mektebi'nin ilk kısmıyla aynıydı. Gimnasyum sınıflarında Yunan ve Latin edebiyatı okutulurdu. Türkçe, Fransızca ve İngilizce lisanları da öğretiliyordu. 1860 yılında tesis edilen Renieri Hususi Mektebi'nin bölümleri, programları ve okutulan dersler Aroni Ticaret Mektebi'nin aynıydı¹⁸⁹. 1858 yılında açılan Anastasiades Helen Enstitüsü, dört sınıflı gimnasyum ve ilkokul kısımlarından ibaretti. Kızlara ait olan bu enstitünün eğitim dili Yunanca ve Fransızca idi. El işlerinden başka kızlara ses, piyano ve dans dersleri veriliyordu¹⁹⁰.

b. Ermeni Mektepleri: İzmir'de gayrimüslim teb'a arasında Rumlardan sonra en fazla okula Ermeniler sahipti. Ermeni mektepleri "gerek yapıları gerekse bakımlılıkları açısından olduğu kadar, çocukların okula devamları açısından da Rumlar kadar değildir". Okumayı, yazmayı, hesap yapmayı öğrenen çocuk mekteplerden alınarak, bir tüccarın yanına ya da bir idari işe verilirdi. İstisnai olarak bazıları Avrupa'ya, bilhassa İngiltere'ye zengin Ermenilerin yanına ticaret öğrenmeleri için gönderilirdi. Rum gençleri Fransa'ya okumak için giderdi¹⁹¹.

Gregoryen Ermenilerin İzmir şehrinde biri erkek diğeri kızlara ait iki okulu vardı. Saint Horopsima Mektebi'nde 210 kadar kız öğrenci mevcuttu. Erkek talebelerin¹⁹² Saint-Mesrob Mektebi 1799 yılında inşa edildi. Bina, 1825 yılında geliştirilmiştir¹⁹³. 1884 yılında tesis edilen¹⁹⁴ Saint-Mesrob Mektebi'nde Ermenice ve

¹⁸⁴ Cuinet, a.g.e., s.455.

¹⁸⁵ Okul Bornova yolu üzerindedir. Bkz. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.277.

¹⁸⁶ Çayırılıbahçe'de bulunmaktadır. Bkz. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.277.

¹⁸⁷ Rougon, a.g.e., s.40.

¹⁸⁸ Cuinet, a.g.e., s.455.

¹⁸⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.277; Cuinet, a.g.e., s.456.

¹⁹⁰ Rougon, a.g.e., s.41.

¹⁹¹ Cuinet, a.g.e., s.357.

¹⁹² Aym Eser, s.458.

¹⁹³ Üç İzmir, s.180.

¹⁹⁴ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.929.

Türkçe zorunluydu¹⁹⁵. Bu lisanlardan başka okulda Fransızca ve İngilizce dersleri de okutuluyordu¹⁹⁶. Kâtolik Ermenilerin temel eğitim düzeyinde iki erkek, bir kız okulu vardı¹⁹⁷. Mechitariste Mektebi'nin talebe mevcudunun büyük bir kısmını Katolik Ermeniler teşkil ediyordu¹⁹⁸.

c. Yahudi Mektepleri: XIX. yüzyılın ikinci yarısında yeni Yahudi Mektepleri açılıncaya kadar İzmir'de Hevrot ve Yeşivot adında iki Yahudi eğitim müessesesi vardı. Zamanla Hevrotların bir kısmı Talmud Tore ismiyle eğitim vereceklerdir. İlkokul derecesindeki bu mekteplerde ezberci bir eğitim anlayışı hakimdi. Bu eğitim anlayışıyla Yahudilerin Rum ve Ermenilerle iktisadi ve idari sahalarda rekabet etmeleri mümkün değildi¹⁹⁹.

2. Öteki Gayrimüslim Mektepler

a. Fransız Mektepleri: Fransa'nın Katolik Soeurs de la Charite'lerin bir kolu olan Saint-Vicent de Paul Rahibeleri, 1833 yılında fakir kız çocuklarının tahsili için İzmir'de bir Koleji kurdular. Mektep Frenk mahallesindeydi²⁰⁰. Önceden Bornova'da koleralılara hastane hizmeti veren bina, 1848 yılında yatılı ve gündüz eğitim veren Saint-Vicent Mektebi haline getirildi. 1861 yılında²⁰¹ Fransız Hükümeti tarafından hastane ile birlikte Fransız Hastanesi Mektebi kuruldu. Mektebin idaresi Soeurs de la Charite'lere bırakıldı. Yarısı paralı, yarısı parasız eğitim gören 267 öğrenci mevcuttu. Hastane mektebiyle aynı tarihlerde Soeurs de la Charite'ler tarafından Buca'da yatılı ve gündüz talebe kabul eden Buca Mektebi kuruldu²⁰².

Lazaristlerden olan Katolik Piskopos Monsenyör Bonamie'nin 1837 yılında İzmir'de açtığı Lazarist Mektebi'nin diğer adı Propaganda Koleji'dir. Mektep 1845 tarihine kadar Picpus tarikatı tarafından idare edildi²⁰³. Bu yıldan itibaren okul, Lazarist papazların yönetimine geçti. Erkek çocuklarına ait bu mektebe her milletten yatılı ya da

¹⁹⁵ Cuinet, a.g.e., s.458.

¹⁹⁶ Rougon, a.g.e., s.50.

¹⁹⁷ Cuinet, a.g.e., s.458.

¹⁹⁸ Halid Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl, İstanbul, 1969, s.96, 97.

¹⁹⁹ Bora, a.g.e., s.153, 154.

²⁰⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.278; Cuinet, a.g.e., s.460.

²⁰¹ Rougon, a.g.e., s.46.

²⁰² Cuinet, a.g.e., s.460.

²⁰³ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.278; Maarif Salnamesi, H. 1316, s.935; Rougon, a.g.e., s.44.

gündüz öğrenci alınıyordu²⁰⁴. Kolejin eğitim ve öğretim programı, Fransa'daki kolejlerin ve liseleriyle aynıydı.

Frerler tarafından 1841 yılında Saint-Jean ve Alsancak'ta Saint-Andre²⁰⁵ adında temel eğitim seviyesinde iki mektep açıldı. Mekteplerin müfredat programı iyi bir seviyede idi²⁰⁶.

b. Avusturya Mektepleri: Avusturya Devleti'nin Katolik tarikatlarından P. Peres Mechitaristeler, 1856 yılında bir kolej açtılar. Kolej belli bir süre refah içinde yaşadı. Sonra yavaş yavaş köhneleşmeye başladı ve bir süre kapalı bile kaldı. Avusturya Devleti'nin desteğiyle yeniden derslere başladı²⁰⁷. Kolejin eğitim ve öğretim seviyesi Paris ve Vienne Katolik Kolejleri ile aynıydı. Okulda Ermenice, Türkçe ve Fransızca lisanları öğretiliyordu²⁰⁸. Mechitariste Koleji'nde çeşitli milletlerden, özellikle Ermeni Katolik talebeler okuyordu. Mechitariste rahiplerinin merkezleri Viyana ve Venedik'te bulunuyordu. Türkiye'de en fazla Ermeni Katolikleri için şubeler açtılar²⁰⁹. Buna dayanarak, İzmir'deki Mechitariste Koleji'nin Katolik Ermeniler için açıldığını söyleyebiliriz²¹⁰. Mechitariste'de okuyan Halid Ziya, köhne haliyle bile bu okuldan övgüyle bahseder²¹¹.

“Çalışmak ne demek olduğunu, hayatın her türlü uğraşmasına karşı hazırlıklı bulundurulmak için çocukların nasıl yetiştirilmesi gerektiğini bu köhne fakat hala güçlü, hala işleyen İzmir şubesinde, hemen ilk gördüklerimden başlayarak anladım. Anladım ki mektep o zamana kadar gördüklerimden başka bir şeydir, bir kazan ki durmadan altında alevlendirilen ateşle durmadan bir dakika soğumadan kaynamaktadır...”.

Avusturya 1704 yılında İzmir'de Francisken Mektebi'ni açmıştır²¹².

c. İtalyan Mektepleri: İzmir'deki İtalyan mektepleri doğrudan doğruya İtalyan Hükümeti tarafından kuruldu. İtalya'daki okullarda çalışan öğretmenler arasından seçilenler, İzmir'de açılan mekteplere tayin ediliyordu. İzmir'deki okulların programları İtalya'daki ilk ve orta öğretim programlarının aynısıydı²¹³. 1793 yılında İzmir'de açılan Saint-Polycarpe bir kilise mektebiydi. 1865 yılında kurulan İtalyan

²⁰⁴ Cuinet, a.g.e., s.458.

²⁰⁵ Rougon, a.g.e., s.44, 45.

²⁰⁶ Cuinet, a.g.e., s.459.

²⁰⁷ Rougon, a.g.e., s.49.

²⁰⁸ Cuinet, a.g.e., s.458.

²⁰⁹ Halid Ziya, Kırk Yıl, s.97, 98.

²¹⁰ Cuinet, a.g.e., s.458'de bu okulları Ermeni okulları arasında vermiştir. Kâmil Dursun, “Eski İzmir'e Ait Hatıralar-I”, Anadolu, 22 Mayıs 1944'te Mechitariste mektebinin Ermenilere ait olduğu zikrediliyor.

²¹¹ Halid Ziya, Kırk Yıl, s.96.

²¹² Maarif Salnamesi, H. 1316, s.934, 935.

²¹³ Rougon, a.g.e., s.51.

mektebinin bütün giderleri, İtalyan Hükümeti tarafından karşılanıyordu. Her iki mektep de İzmir'in Blaviste semtinde idi²¹⁴.

ç. Ticaret Mektepleri: İzmir'de üç Protestan ticaret okulu vardı. 1852 yılında açılan İngiliz Barkshire Mektebi'nde²¹⁵ çok iyi bir ticaret eğitimi yanında çok iyi bir yabancı dil öğretiliyordu. Okula yatılı, yarı yatılı ve gündüzlü öğrenci kabul ediliyordu²¹⁶. 150 kadar talebesi olan Barkshire Ticaret Mektebi diğerlerinden daha iyiydi. İsviçre kökenli Buca'daki yatılı Grenier ve 1859 yılında açılan Bornova'daki İngiliz Turrel Ticaret Mektepleri vardı. İki ticaret okulunda 20 kadar talebe mevcuttu. Önem dereceleri bir olamayan üç ticaret okulunun temel gayesi ticari bilgi vermektir. Talebelere İngilizce ve Fransızca öğretilirdi. Ayrıca Rumca, Türkçe, Ermenice ve Almanca dersleri de vardı²¹⁷.

d. Diakones Enstitüsü: Dini amaçla 1853 yılında tesis edilen Diakones Enstitüsü²¹⁸, Flemenk Hastanesi'nin bitişiğindeki bir evde açıldı. Protestan mezhebine mensup Flemenk, Belçikalı ve İsveçli şahıslar tarafından kızlara kurulan enstitü, temel eğitim seviyesindeydi. İlk açıldığında yedi talebesi olan Diakones Enstitüsü²¹⁹, Kaisserswerth Diakonesleri Ren ve Westfalyalılarındı. 1890'lı yıllarda eğitim Fransızca ile yapılıyordu. Sonradan enstitünün eğitim dili Almanca oldu. Mektebin 200 kadar talebesi vardı²²⁰.

e. Amerikan Mektebi: 1863 yılında İzmir'de protestan bir Amerikan mektebi mevcuttu²²¹. Okul, İzmir'de Amerikan misyonunu taşıyan Ermeni topluluğuna aitti. Eğitim dili İngilizce olan Amerikan mektebinde Fransızca da okutulmaktadır. Okulda 95-100 kadar talebe vardı²²².

²¹⁴ Aydın Vilayeti Salmamesi, Mall 1307, I, s.278; Cuinet, a.g.e., s.461.

²¹⁵ Rougon, a.g.e., s.51, 52.

²¹⁶ Cuinet, a.g.e., s.458.

²¹⁷ Rougon, a.g.e., s.52.

²¹⁸ Cuinet, a.g.e., s.458; Bu okula Alman İnas Mektebi de denilmektedir. Bkz. Ahenk, 24 Nisan 1903.

²¹⁹ Ahenk, 24 Nisan 1903.

²²⁰ Cuinet, a.g.e., s.458.

²²¹ Ruzname-i Ceride-i Havadis, S. 596, 4 Şevval 1279.

²²² Rougon, a.g.e., s.52.

f. Evangelike İskoç Mektebi: Yahudiler arasındaki İskoç misyonunu taşıyanlara ait olan İskoç Mektebi²²³, "Evangelike İskoç Mektebi" olarak da anılmaktadır. Okul, kız ve erkekler olmak üzere iki bölümdü. Her iki bölümde Rum ve Yahudi talebeler çoğunlukta²²⁴. Okulda İngilizce ve Fransızca aynı derecede öğretiliyordu²²⁵.

---

²²³ Aynı Yer.

²²⁴ Cuinet, a.g.e., s.458.

²²⁵ Rougon, a.g.e., s.52.

D. KÜLTÜR HAYATI

1. İzmir'in Fikir Hayatı

Osmanlı Devleti, kendisine baş şehirlik yapan Bursa, Edirne gibi kültür merkezlerini İstanbul'a taşımakla beraber Kayseri, Sivas, Tokat, Konya... gibi şehirler ilim merkezi olma özelliğini korumuştur²²⁶. XVIII. yüzyılda bir ticaret merkezi olarak yükselen İzmir, Osmanlı Devleti'nin önemli bir merkezi haline geldi. Sürgün amacıyla da olsa önemli devlet adamlarının Aydın vilayeti valisi olarak tayin edilmesi bunu açıklamaktadır. XIX. yüzyılın başlarında İstanbul'da resmi gazete çıkmadan önce İzmir'de Rumca ve Fransızca gazeteler çıkarıldı. Bu gazeteleri yabancılar çıkarmış olsa bile, bu konuda İzmir'de ilk tohumun atılmasına öncülük etmiştir²²⁷. Fikir hareketlerinin gelişmesinde, İzmir'in kendi bünyesindeki şahsiyetlerin de payı vardır. Tireli İbni Melek, İzmirî, İzmirî Süleyman Efendi, İzmirî Musa Efendi, Ahmed Said Efendi, Maraşî Mustafa Efendi, Yozgadî Çukurzade Hacı Mustafa Keşfi Efendi, Erzincanî Hacı İsmail Kemal Efendi, Bahri Efendi, Benlerlizade Hafız Ahmed Talat Efendi, Karabaşzade Ahmed bin Mehmed Efendi²²⁸, Seyid Efendi, Aysi Mehmed Efendi, Baba Yusuf Seferihisarî, İsmail Kemali Efendi ve Ruhi Baba'yı sayabiliriz²²⁹.

İzmir'de fikir hayatının canlanmaya başladığına dair ilk belirtilerin birisi, kitapların artık parayla alınıp satıldığı belli yerlerin ortaya çıkmasından anlaşılmaktadır. Bu konuda ilk bilgiye 1876 yılında İzmir'de basılan *Lûgat-ı Teshil-i Kafi* isimli eserin en son sayfasında verilen bir ilanda rastlanmıştır. İlane göre İzmir'de kitaplar sahhaflarda²³⁰, Kemeraltı'nda, Tütüncü Fettah Efendi'nin dükkanında, Okçularbaşı'nda Sarafim Efendi'nin Kırcaathanesi'nde ve bazı mahallelerde kitap satılıyordu²³¹. İzmir'de ilk kitabevi, Hoca Hafız Sabri Efendi tarafından açılmıştır²³². XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de çok sayıda matbaanın tesis edilmesiyle²³³ birlikte basılan kitap, dergi ve gazete adedinde artış oldu. Zamanla matbaa ve kitapçıların çoğalması yüzünden

²²⁶ Ziya Somar, *Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir*, İzmir, 1944, s.1.

²²⁷ Somar, *Yakın Çağların...*, s.III.

²²⁸ Bursalı Mehmet Tahir Bin Rifat, *Aydın Vilayetine Mensub Meşayih, Ulemâ, Şuara, Mûderrisin ve Etlbbânın Teracim-i Ahvâl*, Haz. M. Akif Erdoğan, İzmir, 1994, s.19, 22, 23, 24, 53, 63, 65.

²²⁹ Hüseyin Avni, *İzmir Şairleri Antolojisi*, İzmir, 1934, s.18, 19, 89, 201.

²³⁰ **Sahhaf**: Kitap alıp satan adam, Kitapçı. Bkz. *Kamus-ı Türkî*, s.818.

²³¹ M. Şerif, *Lûgat-ı Teshil-i Kafi*, İzmir, 1876; Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık (Başlangıcından Harf Devrimine)*, D.E.Ü., A.İ.T.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s.45.

²³² Erkan Serçe, "İzmir'in Kültür ve Ticaret Hayatında Bir Türk: Hoca Hafız Mehmed Sabri Efendi", *Yedi İklim*, S. 24, 5 Ağustos 1992, s.75. 1914 yılında İzmir'de sekiz kitabevi bulunmaktadır. Bkz. *İzmir Tüccaran ve Esnefan-ı İslamiyesine Mahsus Rehber*, İzmir, 1330, s.29, 30.

²³³ *Maarif Salnamesi*, H. 1316, s.938-941.

İzmir neşriyatını bir muayene memuruyla denetlemek mümkün değildi. Maarif Nazırı, 1893 yılında Padişah'tan İzmir için beşyüz kuruş maaşla ikinci bir muayene memuru istedi²³⁴.

Fikir hayatında bu canlanma Kâmil Paşa'nın Aydın vilayeti valiliği sırasında da devam etmiştir. Hatta Kâmil Paşa'nın müsamahası ile İzmir'de daha rahat bir ortam doğmuştur. II. Abdülhamid'in sıkı idaresi burada pek az hissediliyordu. İzmir'de hafiye teşkilatı ve hafiye takibatı yoktu. Ara sıra İstanbul'dan bazı gizli ve talimatlı memurlar geliyor, fakat uzun süre barındırılmıyordu²³⁵.

Bezmi Nusret, XX. yüzyılın başlarında İzmir'in fikir hayatına yön veren üç irfan merkezinden bahsetmektedir²³⁶:

"Bu tarihte üç irfan merkezi vardı: Birincisi Ömer Lütfi Efendi'nin taht-ı isticarında ve şimdiki Ankara Palas'ın altında, tam Garanti Bankası'nın yerinde bulunan askeri kıraathane, ikincisi hükümetin karşısında Ehram Mağazası'nın bulunduğu sahada Mehmet Efendi'nin işlettiği Ekmekçi Baş Kiraathanesi, üçüncüsü Tilkilik'te Giritli Hasan Efendi'nin ve Ali Ağa'nın kahvehaneleri...bütün münevverler bu kıraathanelerde toplanır, başka yerlere gitmezlerdi".

İzmir'in bütün münevverleri bu kıraathanelerde toplanır, başka yerlere gitmezlerdi. İzmir'deki irfan merkezlerinin en nezih olanı Askeri Kıraathane idi. Bıçakcızade İsmail Hakkı bu kıraathanenin daimi müşterisiydi. İzmirli taraflardan çok sevilen İsmail Hakkı'nın çok ziyaretçisi olurdu. Baha Tefik, Şahabettin Süleyman İzmir'e geldiklerinde mutlaka İsmail Hakkı'nın yanına giderlerdi. Süleyman Nazif, Re-caizade Ekrem, Bezmi Nusret Bıçakcızade'ye büyük saygı gösterirlerdi. Bıçakcızade, Şair Eşref, Doktor Ethem ve Şükrü Osman (Şenozan) Beyler Ruhi Baba'nın manevi evlatlarıydı. Ekmekçi baş kıraathanesine Mevlevi Şeyhi Nurettin Efendi, Müstecabizade İsmet, Hafız İsmail, Tokadizade Şekip ve Hüseyin Avni (Ozan) devam ediyordu. En büyük topluluk Tilkilik Kıraathanelerinde görülüyordu. İzmir'de Türklerin oturduğu mahalleler arasında Tilkilik'in önemli bir yeri vardı. Evliyazade, Akosmanzade, Uşşakzade, Alemdarzade, İplikçizadeler, Debbağ Hacı Mehmed Efendi, Abdülkadir, Ragıp ve Osman Paşa ailelerinin Tilkilik'te oturması mahallenin önemini dahada artırıyordu. Tilkilik Kıraathanelerine; Taşlıoğlu Doktor Ethem Bey, Doktor Şükrü Osman, Maraşlı Kâmil Efendi, Kadınhanlı Emin Bey ve Müftü Said Efendi devam ediyordu²³⁷. Kadınhanlı Emin Bey Tilkilik'in temel taşı, Tilkilik alemlerinin de ebe başıydı. Prens Sabahattin'in hocası olduğundan etrafında hafiyeler eksik olmazdı. Bu yüzden sürekli tereddüd içindeydi. Tilkilik alemlerini çok seven Kadınhanlı Emin, Hidayet Keşfi'ye "Hidayet! Öldüğüme yanmıyorum, Tilkilik alemi kaybettiğime yanmıyorum" diyor-du²³⁸.

²³⁴ BOA, İrade, Maarif, 1310. Ra. 4.

²³⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.20.

²³⁶ Aynı Eser, s.43.

²³⁷ Aynı Eser, s.43, 44, 46.

²³⁸ Şark Feylesofu Hidayet Keşfi, "Feylesofa Göre (30) Sene Evel Tilkilik Alemleri-8", Anadolu, 9 Kanun-1 Evvel 1932.

XIX. yüzyılın sonunda İzmir'e gelen Mehmet Şeref İzmir'de fikir hareketinin canlanmasını şöyle zikreder²³⁹:

"Şimdi İzmir'in genç ve münevver muhiti ihtizazu başlamıştı. Artık yavaş yavaş gerinerek uyanan yeni fikirler dört yanı sarıyordu ve her genç yurtseverlikle bütün olup biten işleri muhakeme ediyor, her yanda bir kıpırdayış görünüyordu.

Ali Efendi'nin mutalea salonu eskisi gibi değildi. Tektük pencere yanında gelip geçeni seyreden, boş bakışlarla beygirli tramvayı, hapishaneye gidenleri, polis dairelerine koşanları manasız manasız gören insanlar kalmamıştı. Masaların dört çevresinde bulunabilen kitaplara eğilmiş okuyanlar, muhasebeye girişenler çoğalmıştı".

Mehmet Şeref, İzmir'deki genel havayı şöyle anlatır²⁴⁰:

"... O günün İzmir'inde bir Frenk, bir Rum, bir Yahudi ve bir de cılız, sönlük bir İslam Ümmeti boyası vardı.

Bunun üçü İzmir'i boğmuştu. Dördüncüsü ise işte böyle yaşmaklı, saçaklı zadelerle uğraşarak bir köşede pinekliyordular".

Zira bu yıllarda İzmir basını suskundu. Sadece iki gazete vardı. "Ahenk ve İzmir: Birinde can yok, öteki softa kokuyordu..."²⁴¹. Cesur hareket eden Hizmet gazetesi arasıra İzmir basınında görünüyor, kapanıyor²⁴², sahip değiştiriyor tekrar ortaya çıkıyordu. 1905-1906 yıllarında idarenin baskısı yüzünden basın silikleşti²⁴³. II. Meşrutiyetin ilanından sonra basın hayatı canlandı. Yeni dergi ve gazeteler çıktı.

İzmir'de birçok mecmua çıkmış olduğu halde fazla yaşayamadı. Bunun pekçok sebebi olmakla beraber en önemli hataları, İstanbul'da çıkan mecmuaları taklit etmeleri ve halkın anlayacağı tarzda yazmamalarıydı. İzmir'de gazete ve dergi çıkaranların bazıları, ilmî bilgilerini göstermek için çalıştılar. Gazete ve dergilerden elde edilecek maddi gelire önem vermediklerinden kısa süre içinde para sıkıntısına düştüler ve yayınlarına son vermek zorunda kaldılar. Bazıları da kendisini göstererek bir memuriyet elde etme gayesini güttü. Memuriyeti elde edince yayıncılığı bir tarafa bıraktılar. Hiçbir beklentisi olmayan kişiler de keskin dilleri yüzünden yayınlarını uzun süre sürdüremediler. Maddi imkansızlıklar yüzünden neşriyatına başladıkları mecmuaları birkaç sayı sonra çıkaramadılar²⁴⁴. Bu devirde çıkan dergilerin çoğunun belli bir amacı olmadığı için yamalı bohça gibiydiler. İçlerinde her türlü bilgi bulunuyordu.

Osmanlı Devleti'nin başlımanı olan İzmir şehrinde fikir hayatı XIX. yüzyılın sonlarına doğru hareketlenmesine rağmen kendi mecrasını bulamamıştır. İzmir kendi

²³⁹ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-29", Anadolu, 29 Nisan 1934.

²⁴⁰ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-5", Anadolu, 18 Mart 1934.

²⁴¹ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-2", Anadolu, 14 Mart 1934.

²⁴² Mesela, 1899 yılında Padişah iradesiyle Hizmet gazetesinde yazı yazan Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi ile Abdülhalim Merduh, Tokadizade Şekib, Hizmet gazetesi imtiyaz sahibi Doktor İbrahim Ethem, Tevfik Nevzad Efendiler Bitlis'e sürüldü. Davavekili ve Emlâk kalemi kütübesinden Mahmud ve Mubassır Ahmed ve Muhasib Cevdet Efendiler Kastamonu'ya sürüldüler. Bkz. BOA, İrade, Hususi, 1317. Ca. 14.

²⁴³ Perland Sorguç, "İzmir'de Neşriyat", Muallim, S. 122, 16 Şubat 1918.

²⁴⁴ Alaattin Candemir, "Basın Hayatı ve İzmir", Fikirler, S. 270-271, 31 Mayıs 1944, s.8.

hür düşüncesini ortaya koymaktan ziyade, genellikle ya Avrupa'dan gelen fikir akımlarının ya da siyasetçilerin etkisinde kaldı. Ayrıca bir ticaret merkezi olarak yükselen İzmir'de para kazanmak öncelikliydi. Fikir hayatını pekiştirme çabaları ikinci sırada kaldı. İzmir şehri nüfusunun müslüman ve gayrimüslimlerden oluşması, fikri hayatın bir mecrada akmasını engellemiştir. Ziya Somar, paranın İzmir'in fikir hayatına etkisini şöyle anlatıyor²⁴⁵:

“Para! İşte bütün İzmir'in iliklerini ve havasını soğutan öldüren (demir) çubuk ki, onun değdiği yerde, İzmir'in fikri donup kalmış, ruhu katılaşmış, herşeyi ondan bekleyen hazin ve şevksiz bir boşluğun içinde, hareketten kesmişti. Fakat daima düşünüyorum ki, para İzmir'in havasına, tozu ve sıcakı kadar sınımış ve yerleşmişti”.

2. Neşriyat

a. Yabancı Dilde Neşriyat

a1. Gazeteler: XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ilk gazete İstanbul'dan önce İzmir'de neşredilmiştir. İzmir'de ilk gazete 1824 yılı Aralık ayında Fransız Charles Trichon tarafından “Smyrmeen” gazetesi çıkarıldı. Fazla alıcısı bulunmadığından seyrek yayınlamıyordu. Zor şartlar altında basılan gazetenin kapanacağı zannedilirken, Fransız taciri Raux'a devredildi²⁴⁶ ve 1827 yılında “Le Spectateur Oriental” adıyla yayınlandı. Yunan taraftarı gazete İngilizlere karşı düşmanca tavır takındı. Bu yüzden İngiliz sefaretinin tenkidine uğradı. Gazeteyi devralan Fransız M. Alexandre Blacque, Yunan meselesinde İngiliz, Rus çıkarlarını gözetmekten uzak durdu. İzmir'deki Fransızların çıkarları doğrultusunda hareket etti. İngiltere, Rusya ve Fransa Blacque'ın bu tavrından rahatsız oldu²⁴⁷. II. Mahmut 1831'de Blacque'ı İstanbul'a davet etti. Blacque İstanbul'a giderken gazeteyi M. Bousquet-Deschamp'a teslim etti. O da gazetenin adını “Journal de Smyrne” olarak değiştirdi.

İzmir'de ikinci gazete; Toscana genel konsolosu M. Bargigli tarafından Fransızca olarak “L'Echo de L'Orient”i çıkardı. Gazete sonradan Fransız tüccarı M. Couturier'in eline geçti.

İzmir'in üçüncü gazetesi, “L'Impartial de Smyrne” adıyla Bousquet'in eski arkadaşı Edwards tarafından neşredildi. Gazete, ilk önce İngilizce sonra Fransızca yayınlandı. L'Impartial de Smyrne, İzmir'de uzun süre tutunan tek yabancı gazetedir.

²⁴⁵ Ziya Somar, “Kendini Tanımayan ve Okumayan Şehir”, Anayol, S. 2, 1 Ekim 1947, s.8.

²⁴⁶ Selim Nüzhet, Türk Gazeteciliği, İstanbul, 1931, s.16; Ziya Somar, Teflik Nevzad, İzmir, 1948, s.9.

²⁴⁷ Somar, Teflik Nevzad, İzmir, 1948, s.9.

Le Journal de Smyrne ve L'Echo de L'Orient gazetelerinin İstanbul'a taşınmasından sonra İzmir'de Yunanca, Ermenice ve Yahudice dört gazete çıkarıldı. Bunların ikisi L'Amalthée ve Le Journal de Smyrne adında iki Rumca gazeteydi. Diğerleri L'Archalouis veya L'Aurore adındaki Ermenice, Le Chaklar Misrah veya L'Aurore de L'Orient isimindeki İbranice gazetelerdir²⁴⁸. 1862 yılında "Esmorne Mail" (İzmir Postası) adıyla bir gazete çıkarıldı. Hafta da bir defa neşredilen gazete, yerel olaylar ile bazı ilanlardan ibaretti²⁴⁹. 1869 yılında "İrvak" adında Ermenice bir gazete yayınlandı²⁵⁰. Sonraki yıllarda İzmir'de neşredilen gazeteleri gösteren tablo:

1878 ²⁵¹	1894 ²⁵²	1903 ²⁵³
Amalthée (Rumca)	Amalthiée (Rumca)	Amalthiée (Rumca)
Araratyan (Ermenice)		
		Aravilyana (Ermenice)
	Armonia (Rumca)	Armonia (Rumca)
Düpon (Rumca)		
		Efiş İzmirneon (Çeşitli Dillerde)
		Ektiş (Rumca)
		Elnovelaryo (Yahudice-Fransızca)
İmpernes De Layone (Yahudice)		
İmpersiyal: İmpertial (Fransızca)	İmpersiyal (Fransızca)	İmpersiyal (Fransızca)
Le Ra Form (Fransızca)	Le Ra Form (Fransızca)	Le Ra Reform (Fransızca)
	Le Spranse	
	Le Jafiş Smyrneon	

²⁴⁸ M. A. Ubcini, Türkiye 1850, I, Çev. Cemal Karağaç, Tercüman 1001 Temel Eser, bs. t. Yok, s.242-244.

²⁴⁹ Ruzname-i Ceride-i Havadis, S. 478, 10 Rebiülahir 1279.

²⁵⁰ Ruzname-i Ceride-i Havadis, S. 4269, 26 Ramazan 1285.

²⁵¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1296, s.67.

²⁵² Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1312, s.166.

²⁵³ Maarif Salnamesi, H. 1321, s.390.

	(Fransızca)	
	Lonovelist (İspanyolca)	
	Lonovelist (İspanyolca)	
	Journal de Smyrne (Fransızca)	Journal de Smyrne (Fransızca)
	Neo İzmirli (Rumca)	Neo İzmirli (Rumca)
	Providos (Rumca)	Providos (Rumca)
Velos (Rumca)		

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Rum gazeteleri İttihat ve Terakki ile Türklük aleyhinde yazılar yazmaya başladı. Bunların amacı, Rumları Türklere karşı kışkırtmaktı. Hatta İzmir vilayetinin eski Yunanistan'ın bir parçası olduğunu ileri süren Rum gazeteleri, Yunanistan'ın lehine yaygaraya başladılar. Rum gazetelerine sadece Anadolu ve Duygu gazeteleri cevap veriyordu²⁵⁴. Yunan işgalinden önce de Rum basını, İzmir Rumlarının Yunanlılar dışında bir hükümetin idaresi altında yaşayamayacaklarını ileri sürecek kadar ileri gidiyorlardı²⁵⁵. Bu yazılar yüzünden, İzmir'deki Rum basını kışkırtan Yunan gazetelerinin İzmir'e girmesi yasaklandı²⁵⁶. Müttefik devletlerin sansür heyeti, İzmir'deki Rum gazetelerini saldırgan tutumlarından dolayı tatil etti²⁵⁷.

a2. Dergiler: İzmir'de Rumlar, "Mentor" ve "Prodos" adında iki dergi çıkarıyordu. Yunanca neşredilen Mentor dergisi ayda bir, Prodos daha uzun aralıklarla yayınlanıyordu. Ermeni dergisi olan "Mamul", siyasi meselerden ziyade edebiyat ve bilimle uğraşıyordu. Dergi Ermenice yayınlanmıştı. Yahudi İspanyolcası ile çıkan "Esperansa" dergisi, Yahudi görüşleri doğrultusunda yayın yapıyordu²⁵⁸.

b. Türkçe Neşriyat

²⁵⁴ Talât Onay, "Celal Bayar ve Eski İzmir-2", Anadolu, 17 Kamun-ı Evvel 1937.

²⁵⁵ Vakıt, 1 Mart 1919.

²⁵⁶ Vakıt, 9 Mart 1919.

²⁵⁷ Memleket, 10 Temmuz 1919.

²⁵⁸ Cuinet, a.g.e., s.463.

b1. Gazeteler:

1. Aydın: 1869 yılında neşredilen "Aydın", İzmir'de Türkler tarafından çıkarılan ilk Türk gazetesidir²⁵⁹. Perşembe ve Pazartesi günleri yayınlanan gazetenin muharriri Mecdi Fikri Efendi idi. Gazeteden elde edilen gelir İzmir Sanayi Mektebi'ne aitti²⁶⁰. Aydın vilayetinin yayın organı olan Aydın'ın bir tarafı Türkçe, bir tarafı Rumca neşrediliyordu. 1877 yılında alet noksanlığından yayınına ara veren gazete, valiliğin yardımıyla 24 Temmuz 1877 tarihinde tekrar yayına başladı. Yazı işleri ve idaresi, Meclis-i İdare-i Vilayet Başkatibi Hıfzı Bey'in sorumluluğundaydı²⁶¹. Vilayet Matbaası'nda basılan Aydın resmi emirler, kârarlar ve ilanları neşretmekten ibaretti. Gazete sancaklara, kazalara, nahiyelere ve büyük köylere gönderilirdi²⁶². Bütün vilayet memurları Aydın gazetesine abone olmak zorundaydı. Bu yüzden gazetenin maddi sıkıntısı yoktu²⁶³.

2. Devir: İzmir'de ikinci Türkçe gazete, 5 Eylül 1872'de "Devir" ismiyle çıktı. Son sayısını 19 Nisan 1873 tarihinde neşreden gazete, 57 sayı çıkabildi. Vilayet matbaasında basılan Devir'in imtiyaz sahibi ilk önce Mehmed Salim, sonra Yanko Resmi oldu²⁶⁴. Devir, İzmir Naibi Abdülkadir Efendi'nin aleyhinde yazı yazdığı için Divan-ı Ahkâm-ı Adliye kararıyla kapatıldı. Aydın gazetesi de şahıslar hakkında yazı yazması konusunda uyarıldı²⁶⁵.

3. İntibah: Devir gazetesinden sonra, "İntibah" gazetesi neşredildi. Gazete 1875 yılı başlarında kapandı²⁶⁶.

4. Kara Sinan: 3 Haziran 1875-16 Mart 1876 tarihleri arasında 35 sayı çıkaran "Kara Sinan", mizah dergisiydi. Gazetenin sermuharriri Emin Efendi'dir. İdarehanesi, Baltacı Frenkhanesi'nde İzmirni matbaasıydı²⁶⁷.

²⁵⁹ İzmir, 13 Receb 1294.

²⁶⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.67.

²⁶¹ İzmir, 13 Receb 1294.

²⁶² Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-6", Anadolu, 31 Mayıs 1944.

²⁶³ Cuinet, a.g.e., s.462.

²⁶⁴ Ömer Faruk Huyugüzel, 1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu, E. Ü. Rektörlüğü Araştırma Fonu Saymanlığı, Proje No: 1989-007, İzmir, 1993, s.54. Bu proje kitap olarak basılmıştır. Bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, 1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar, İzmir, 1996. Hadika, S. 1, 9 Teşrin-i Sani 1289; Çingiraklı, S. 8, 21 Nisan 1289.

²⁶⁵ Basiret, S. 907, 23 Safer 1290.

²⁶⁶ Baykara, İzmir..., s.110.

²⁶⁷ Huyugüzel, a.g.p., s.45.

5. *İzmir*: 29 Mart 1877 tarihinde yayın hayatına başlayan “İzmir” gazetesi Karadi tarafından Türkçe olarak neşredildi. 427 sayı çıkan gazetenin yayını 17 Aralık 1878 tarihinde sona erdi²⁶⁸. İzmir gazetesi Cuma ve Pazar günleri dışında hergün neşredilmiştir²⁶⁹.

6. *Hizmet*: Halil Rıfat Paşa, Aydın vilayeti valiliği görevi süresince kültürlü insanların koruyucusu oldu. Valinin vilayette resmi olmayan bir gazete kurulması fikrini ortaya atması üzerine hemen teşebbüse geçildi. Halid Ziya ile Tefvik Nevzad bu iş için seçildi. Fakat ikisinin de yaşı gazete kurmaya müsait değildi. Gazete imtiyazının Vilayet Matbaası Başmürettibi Şerif Efendi’de olmasına karar verildi. Zaten gazete Vilayet Matbaasından başka yerde basılamayacağından en uygun karar buydu. Hizmet gazetesi, imtiyaz sahibi ile iki yazar Tefvik Nevzad ve Halid Ziya’nın malıydı. Halid Ziya gazetenin üçte bir kadar hissesine sahipti²⁷⁰. 1886 yılı Kasım ayı ortalarında Türkçe neşredilen Hizmet²⁷¹, Cumartesi ve Çarşamba günleri yayınlanıyordu²⁷². Halid Ziya, Hizmet gazetesinin idaresini şöyle anlatıyor²⁷³:

“İdarehanel...Küçük, mütevazî, fakat güzel, şirin, Kemeraltı caddesinde bir hanın üst katında karşılıklı iki ufak oda ile aralarında daracık ve hemen bu odaların önünde sona eren bir koridor. İki masa, sekiz on sandalye, içinde onbeş yirmi tarih, lügat ve bunun gibi matbuat alemine az çok yakışık alabilecek kitaplar bir dolap, yerde birer keçe, ancak o kadar...”.

Hizmet’in İzmir dışında çok az abonesi vardı²⁷⁴. Ziya Somar, Hizmet’in yayıncılık anlayışını “...İzmir’in ‘fikri’inde, dünyaya doğru açılan, Avrupa’ya dönen ilk aydınlık noktası idi. Onun bütün satırlarında, bu iki ayrı zihniyetin kaynaşmasını gerçekleştirmek isteyen olgun ve diri bir medeniyet duygusu sinmiş bulunuyordu” şeklinde zikretmektedir²⁷⁵. 1890’lı yıllarda Tefvik Nevzad ile Aydın Vilayeti Maarif Müdürü Emrullah Efendi birlikte İsviçre’ye kaçtıklarında Cenova şehrinde haftalık Hizmet gazetesini çıkardılar²⁷⁶. İzmir’de neşredilen Hizmet, sık sık kapatılarak hırpalandı. Gazete “aldığı ilk hızın kuvvetini kaybetmekle beraber, fakat garpçılık ruhunu, aydın ve açık bir cemiyetçilik hissi içinde götürmeye devam edecek” bir taraftan da İzmir’in Doğu İslam ruhunu korumaya çalışacaktı²⁷⁷. İzmir’de hürriyet ve meşrutiyet adına bazı

²⁶⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.9.

²⁶⁹ Huyugüzel,a.g.p., s.44.

²⁷⁰ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.177, 178.

²⁷¹ Hizmet, 5 Teşrin-i Sani 1302; Kaygusuz, a.g.e., s.9.

²⁷² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.166.

²⁷³ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.180.

²⁷⁴ Cuinet, a.g.e., s.462.

²⁷⁵ Somar, Yakın Çağların..., s.105.

²⁷⁶ BOA, Y. Mtv. 91/21.

²⁷⁷ Somar, Yakın Çağların..., s.105.

düşünce ve hareketleri sezinleyen II. Abdülhamit, özel bir görevle İzmir'e gönderdiği Tatar Şakir Paşa'ya Hizmet gazetesini kapattırdı²⁷⁸. 1907 yılında Hizmet gazetesi Manisalı Hoca Ahmed Efendi'nin idaresinde tekrar görülmeye başladı. Gazetenin imtiyaz sahibi, Kadızade İbrahim Refik Bey'di. Hüseyin Lütfi Bey gazetenin yazı işlerini, Hüseyin Rıfat muavenet-i kalemiye işlerini yürütüyordu²⁷⁹.

7. *Ahenk*: İmtiyazı Hizmet ile birlikte alınan "Ahenk"²⁸⁰, neşriyatına 21 Şubat 1894 tarihinde başladı²⁸¹. Ahenk'in imtiyaz sahibi Necati Bey'di. Gazete Cumartesi, Çarşamba, Pazartesi ve Cuma günleri neşrediliyordu²⁸². Daha sonra Ahenk'in imtiyaz sahipliğini İsmail Sadıkî Efendi aldı. İmtiyaz sahibinin değişmesinden sonra gazete, Pazar dışında haftanın hergünü yayınlandı²⁸³. 1896 yılı Kasım ayında, İzmir İdadi Mektebi'nin ilk mezunları arasında bulunan Ali Nazmi, Kandiyeli Hilmi Bey ile birlikte Ahenk gazetesinin yazı işlerine alındı²⁸⁴. 1901 yılında gazetenin imtiyaz sahibi olarak Ali Nazmi Bey'i görüyoruz²⁸⁵. Bu yıllarda İzmir'de hiçbir mecmua çıkmıyordu. Hizmet gazetesi arası neşriyata başlıyor, sonra kapanıyor, sahip değiştiriyordu. Ahenk bu yıllarda suya sabuna dokunmadan neşriyatına devam ediyordu²⁸⁶. XX. yüzyılın başlarında düzenli olarak yayımını sürdürmesi bakımından Ahenk gazetesinin İzmir basınında önemli bir yeri vardır. Ali Necmi Bey, II. Meşrutiyet öncesinde ve sonrasında Ahenk'in neşriyatını sürdürmeyi başardığı için iyi itibar görüyordu²⁸⁷. Ali Nazmi Bey gazeteye pek yazı yazmazdı. Fakat gazete ve matbaanın başından hiç ayrılmazdı. Dürüst bir insan olan Ali Nazmi Bey, "biraz çekingen, biraz fazlaca vekarlı, içi dışından pek sezilmez bir insandı"²⁸⁸.

8. *Haftalık İzmir*: Bıçakçızade İsmail Hakkı Efendi, 1897 senesinde haftalık "İzmir" gazetesini çıkardı²⁸⁹. İsmail Hakkı gazetenin hem imtiyaz sahibi hem de sermuahharrıydı. İzmir gazetesinin idarehanesi Hükümet caddesindeydi²⁹⁰. İzmir, yeni fikirler üretmek halka yol göstermekten ziyade, okuyucuların ihtiyaç duyduğu günlük siyaset ve cemiyet haberlerini vermekten ileriye gidemedi. Şark ruhuna bağlı dini ve

²⁷⁸ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-6", *Anadolu*, 31 Mayıs 1944.

²⁷⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.26, 27.

²⁸⁰ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.178.

²⁸¹ *Ahenk*, 9 Şubat 1310.

²⁸² *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1313, s.142.

²⁸³ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1317, s.111.

²⁸⁴ *Ahenk*, 14 Teşrin-i Sani 1312.

²⁸⁵ *Maarif Salnamesi*, H.1319, s.448.

²⁸⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.20-22.

²⁸⁷ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-25", *Anadolu*, 3 Temmuz 1944.

²⁸⁸ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-28", *Anadolu*, 27 Nisan 1934.

²⁸⁹ Somar, a.g.e., s.102.

²⁹⁰ *İzmir*, 17 Teşrin-i Evvel 1898.

ahlâkî nasihatleri de veren gazetenin hedefi, Ahenk gibi geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmaktı. İzmir gazetesi edebî, fikrî bir renk ve derinlikten uzaktı²⁹¹. İsmail Hakkı Efendi 1903 yılında Tevfik Nevzad, Şair Eşref ve Hafız İsmail ile birlikte üç yıl kalebentliğe mahkum olur²⁹². İzmir gazetesinin imtiyazını isteyen Hüseyin Hilmi ve Baha Tevfik, Kosova'ya giden İsmail Hakkı'ya mektup yazdılar. İsmail Hakkı bu müracaat üzerine²⁹³ Haftalık İzmir gazetesi 5 Ağustos 1907 tarihinde neşriyatına başladı. Bezmi Nusret, Bıçakçızade İsmail Hakkı, Ermenekli Hasan Rüştü, Mahmud Nedim, Baha Tevfik, Ömer Seyfettin gibi ünlü kişilerin yazısı sayesinde rağbet arttı²⁹⁴. Gazeteye gösterilen ilgi üzerine gazetenin idarehanesi, Kemeraltı'nda bulunan büyük Salepçioğlu işhanına taşındı²⁹⁵. Gazetenin sermuharriri Hamit Suphi, 7 Aralık 1908 tarihinde ayrıldı. Yerine Baha Tevfik geçti. Batı edebiyatı ve tefekkürünü iyi bilen Baha Tevfik'in İzmir'e gelmesiyle gazetenin başarı grafiği daha da yükseldi. II. Abdülhamit'e muhalefet eden yurt içi ve yurt dışındaki pekçok insan, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da toplanmaya başlamıştı. Hüseyin Hilmi ve Baha Tevfik haftalık İzmir gazetesini kapatıp birlikte İstanbul'a gittiler²⁹⁶.

9. Yevmi İzmir: Bıçakçızade haftalık İzmir gazetesinden başka yevmi "İzmir" gazetesini neşretti²⁹⁷. 1897 yılında tesis ettiği yevmi İzmir gazetesinde yazdığı bir makale yüzünden Kâmil Paşa'nın hışmına uğrayan Bıçakçızade sanstürden kurtulamadı²⁹⁸. 1898 yılının son aylarında, bir tarafı Türkçe bir tarafı Rumca olmak üzere vilayet tarafından "Yevmi İzmir" adı altında bir gazete neşredilecekti. Bu gazete "siyaset, fen, ticaret, ziraat, servet ve mevadd-ı saire-yi nafiadan bahis olunmak üzere" çıkarılacaktı²⁹⁹. Bıçakçızade'nin bir Ruma devrettiği Yevmi İzmir gazetesi³⁰⁰ olmalı. Padişah iradesi ile 1905 yılında haftalık İzmir gazetesinin yevmi olarak bir layiha neşretmesine izin verildi³⁰¹.

10. İttihad ve Terakki: II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İzmir'de 9 Ekim 1909 tarihinde neşredilen "İttihad" gazetesi³⁰², İttihad ve Terakki Cemiyetinin bir yayın organıydı³⁰³. Gazetenin imtiyazı, Çulluzade Halit'e aitti³⁰⁴. İttihad'ın ser-muharrirliğini

²⁹¹ Somar, Yakın Çağların..., s.102.

²⁹² Kaygusuz, a.g.e., s.9.

²⁹³ C. Gök, "Röportaj: Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, 29 İkteşrin 1942.

²⁹⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.25, 26.

²⁹⁵ İzmir, 1 Mart 1324.

²⁹⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.28, 36, 37.

²⁹⁷ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, I, İstanbul, 1988, s.506.

²⁹⁸ Huyugüzel, a.g.p., s.52.

²⁹⁹ İzmir, 17 Teşrin-i Evvel 1898.

³⁰⁰ Huyugüzel, a.g.p., s.52.

³⁰¹ Ahenk, 4 Temmuz 1905.

³⁰² İttihad, 26 Eylül 1324.

³⁰³ Kaygusuz, a.g.e., s.41.

İzmirli Hafız İsmail Hakkı yapıyordu³⁰⁵. İlk önce Beyler sokağında olan gazetenin idarehanesi sonradan, Frenk mahallesindeki İsporti Ferhanesi girişine taşındı³⁰⁶. Selanik'ten İzmir'e gelen Haydar Rüştü, ilkönceleri İttihad'a Bahir Ulvi, Kayıhanoğlu imzalarıyla yazı yazdı. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin İzmir vilayet merkezi, sonradan İttihad gazetesinin bütün mülkiyetini Haydar Rüştü'ye devretti³⁰⁷.

11. Anadolu: Haydar Rüştü İttihad ve Terakki gazetesinin adını "Anadolu"ya çevirdi. Bu isim altında Anadolu, 6 Aralık 1911 tarihinde neşriyatına başladı. Gazetenin idarehanesi Beyler sokağında bulunuyordu. Anadolu'nun mesul ve tahrir müdürü Ahmet Eyüp Efendi idi³⁰⁸.

12. Duygu: Haydar Rüştü, Yunan işgalinden birkaç gün önce "Duygu" gazetesini neşretti. Bu gazete akşamları çıkıyordu³⁰⁹. Anadolu ve Duygu gazetelerinin sahibi Haydar Rüştü, Mondros Mütarekesi'nde Rum matbuatına karşı verdiği mücadele yüzünden İzmir'in işgalinden sonra Yunanlıların boy hedefi oldu. Haydar Rüştü'nün İzmir'den kaçmasıyla Anadolu ve Duygu gazetelerinin yayını sona erdi³¹⁰.

13. Köylü: II. Meşrutiyetin ilanından sonra neşredilen "Köylü" gazetesinin imtiyaz sahibi İsmail Sıtkı Bey'di. Hukuk bilgisi sağlam olan İsmail Sıtkı Bey, iyi bir alimdi. Gazetenin bütün işlerini Mehmed Refet Bey üzerine aldı. Köylü bu yıllarda İzmir gazeteleri içinde en çok sürüm yapan bir gazeteydi³¹¹. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Köylü gazetesi hiçbir şey olmamış gibi hareket etti³¹². Köylü sonradan kendiliğinden kapandı³¹³.

14. İbiş: Ahmet Cemil, 1909 yılı sonlarına doğru "İbiş" ismiyle haftalık mizah gazetesi çıkardı³¹⁴.

³⁰⁴ Huyugüzel, a.g.p., s.43.

³⁰⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.41.

³⁰⁶ Huyugüzel, a.g.p., s.43.

³⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.41; Mehmed Sadeddin, İzmir Polis Rehberi, İzmir, 1926, s.66.

³⁰⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.41; Anadolu, 23 Teşrin-i Sani 1327.

³⁰⁹ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.66.

³¹⁰ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-42", Anadolu, 29 Temmuz 1944.

³¹¹ Kaygusuz, a.g.e., s.41.

³¹² Talât Onay, "Celal Bayar ve Eski İzmir-2", Anadolu, 17 Kanun-ı Evvel 1937.

³¹³ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-25", Anadolu, 3 Temmuz 1944.

³¹⁴ İbiş, 12 Mart 1325.

15. Medeniyet: 1910 yılında Bekir Behlül Bey, "Medeniyet"i neşretti.

16. Mülakat: Kantarağasızade Selahattin Bey'in çıkardığı "Mülakat" da Medeniyet gazetesiyle aynı tarihlerde yayın hayatına girdi³¹⁵.

17. Alsancak: 8 Mayıs 1911'de yayınlanan "Alsancak" gazetesinin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Mehmed Rafet idi. Haftada bir defa çıkarılan gazete Yunan emellerine karşı koymak amacıyla neşrediliyordu³¹⁶.

18. Muharrir: Selahattin Bey, 1911 yılında bir de "Muharrir" gazetesini çıkardı.

19. Feryat: Demokrat fırkanın fikirlerini ilk önce, İzmir'de "Feryat" yaymaya başladı.

20. Esbak-ı İzmir: II. Meşrutiyet'in ilanından önce "Esbak-ı İzmir"³¹⁷ adında çıkarılan gazete, daha sonra "İştirak" adıyla çıktı.

21. Hukuk-ı Beşer: Islahat Fırkası İzmir'de gazete çıkartmaya karar verince, bu görevi Recep Tahsin ve Faik Muhittin Beyler üstlendi ve "Hukuk-ı Beşer" gazetesini yayınladılar³¹⁸.

22. Osmanlı: I. Dünya Savaşı sırasında Kırşehirli Mehmed Fevzi Efendi tarafından Osmanlı gazetesi neşredildi.

23. Mülakat: Yine I. Dünya Savaşı esnasında Kırşehirli Mehmed Efendi tarafından çıkarılan bir gazetedir.

24. Türk: Kırşehirli Mehmed Efendi tarafından I. Dünya Savaşı yıllarında Türk gazetesi yayımlandı³¹⁹.

³¹⁵ Bilget, a.g.e., s.42.

³¹⁶ Alsancak, 25 Nisan 1327.

³¹⁷ Bilget, a.g.e., s.42'de bu gazetenin adı "Esbu İzmir" şeklinde yazılmıştır. Nüshasına ve başka yerde ismine rastlayamadığımız bu gazetenin adı "Eski İzmir" anlamında "Esbak-ı İzmir" olmalıdır. Muhtemelen okuma ya da yazma hatası vardır.

³¹⁸ Bilget, a.g.e., s.42, 43.

³¹⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.115, 116.

b2. Dergiler:

1. *Nevruz*: İzmir'de çıkan ilk edebi dergi "Nevruz" dur. Bıçakçızade, derginin ortaya çıkışını şöyle anlatır: "...Yılının Nevruz'unda mesirde bulunmak üzere arkadaşım Halid Ziya ve Tevfik Nevzat ile birlikte Manisa'ya girmiştik. Herillonun gazinosunda yapmış olduğumuz bir edebi konuşmada, fikrimizin neşri için bir gazete kurmaya karar verdik ve ona bu karar gününün adını koyduk: 'Nevruz'". Henüz çok genç olan bu kişilerden Bıçakçızade Arapca ve Farsçasına, Halid Ziya Fransızcasına, Tevfik Nevzat ise tettebbuatına güveniyordu³²⁰. Derginin ilk sayısı mali yılın ilk günü olan 1 Mart 1300 (13 Mart 1884) tarihinde çıktı. Bıçakçızade İsmail Hakkı, Uşşakızade Halid Ziya ve Tevfik Nevzat tarafından çıkarılan Nevruz, on sayı neşredilebildi. Onbeş günde bir çıkarılan mecmuanın son sayısı, 27 Temmuz 1885 tarihinde yayınlandı³²¹. Bıçakçızade'nin bir memuriyet yüzünden İzmir'den ayrılmasıyla dergi kapatıldı³²². Derginin basımı son derece güç şartlar altında gerçekleşmiştir. İzmir'de bu dergiyi basacak Türk matbaası bulunmadığından İstanbul'da basılıyordu. Dergiler, İstanbul'dan İzmir'e emanetçi ile gönderilirdi. Halid Ziya, zor şartlar altında neşredilen Nevruz'un idarehanesini şöyle tasvir ediyor: "Kemeraltı caddesinde Beyler mahallesinde, küçük bir dükkanın üstünde, yandan bir daracık merdivenle çıkılan bir yerdi. Bir mendil büyüklüğündeki idarehanede bir masa, dört hasır sandalye, köşede yerde yığın yığın kimlere dağıtılacağını bekleyen Nevruz sayıları"³²³. Mehmet Şeref, Nevruz'un edebiyat çizgisini eleştirmektedir: "Edebiyat yolunda çok değerli şiirler, nesirler yazan bir çok değerli kalemler de (Nevruz)u uyandırmışlardı. Bunların arasında (Edebiyat-ı Cedide)nin kökleri vardı. Lâkin orada Türk yoktu. Hep Osmanlı yapmacılık, milletin yapmacık dille söylenen, yazılan bu yazılar İzmir gibi iki yüz bin Türk'ün yaşadığı, tarihler yapan bir milletin malı olamazdı"³²⁴.

2. *Şule-i Edeb*: Nevruz'dan sonra İzmir'de ikinci mecmua "Şule-i Edeb" adıyla çıktı³²⁵. Derginin mukaddemesinde Şule-i Edeb'in İstanbul'da Malûmat, Servet-i Fünun, Mektep, Resimli Gazete dergilerinin çıkarılması üzere neşredildiği belirtilmekte³²⁶. Derginin imtiyaz sahibi Mehmet Necati, ser-muharriri Mehmed Şekip idi. Onbeş günde bir yayınlanan Şule-i Edeb, Ahenk matbaasında basılıyordu. Bıçakçızade

³²⁰ C. Gök, "Röportaj: Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, 29 İkteşrin 1942.

³²¹ Kaygusuz, a.g.e., s.8.

³²² C. Gök, "Röportaj: Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, 29 İkteşrin 1942.

³²³ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.121.

³²⁴ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-5", Anadolu, 18 Mart 1934.

³²⁵ Kaygusuz, a.g.e., s.10; Şule-i Edeb, S. 1, 25 Kanun-ı Sani 1312, s.1.

³²⁶ Şule-i Edeb, S. 1, 25 Kanun-ı Sani 1312, s.1.

derginin her sayısının neşrine yardım etmiştir. Onyedinci nüsha çıkan mecmuanın ilki 6 Şubat 1897, son sayısı 30 Ekim 1897 tarihliydi. Bezmi Nusret gazetesinin içeriğini beğenmez³²⁷:

“Mecmuanın şekli ve tarz-ı tertibi “Malûmat” dergisine benzer. Münderecatı da onu andırmaktadır. Her nüshasında yeni yeni heveslilerin imzaları görünüyor. Fakat içinde yenilik namına birşey yoktur. Hatta ondan iki sene evvel çıkan ‘Nevruz’ dan daha aşağı kalitededir”.

3. Muktebes: Şule-i Edeb’den sonra “Muktebes” dergisi çıkmıştır. Resmolu Ferit tarafından çıkarılan Muktebes, Resmolu Mithad ve Hüseyin İlhami Beylerin bazı eserlerini ve hevesli pekçok insanın derme çatma yazılarını içermekteydi. Mecmua, “Servet-i Fünun”u taklitle çalışıyordu. İlk sayısını 13 Ocak 1898 tarihinde neşreden dergi, sadece perşembe günü çıkıyordu. Son sayısını 4 Ağustos 1898 tarihinde neşretti³²⁸.

4. Gencine-i Edeb: “Gencine-i Edeb” mecmuası, imtiyaz sahibi Ziyaeddin Efendi ile İttihat ve Terakki murahhaslarından ser-muharrir Mahmut Fuad tarafından neşredildi. Yayına 21 Kasım 1908’de başlayan Gencine-i Edeb, son sayısını 9 Eylül 1910 tarihinde çıkardı. İzmir’in ilk kadın yazarı Evliyazade Naciye Hanım’ın birkaç yazısı dışında diğer yazılar, Mahmut Fuad Efendi’nindi³²⁹. Derginin idarehanesi, Darüledeb Hususi Mektebi’nde idi³³⁰.

5. Musavver Terakki: 1897 yılında ilk defa İstanbul’da çıkan “Musavver Terakki” dergisi, 1904 yılında ülkenin her yerinde yayınlanıyordu. Derginin İzmir’deki imtiyaz sahibi Asır matbaası ve kütüphanesi sahibi Kirkor Faik Efendi idi. Haftalık olarak sekiz sene neşredilen bu dergi Faik Reşat, Mahmut Sadık, Anelip Faik Esat, Müstecabi İsmet, Nuri Şeyda, İzmirli İsmail Hafız, Filibeli Nizami, Rüştü, İskeçeli Mehmet Sıtkı, Birecikli Namık (Ekren) Beyler idare etti³³¹.

6. Musavver Emel: Hamit Sıtkı maddi sıkıntı içinde olmasına rağmen “Musavver Emel” adında bir mecmua çıkardı. Matbuat Fedaisi olarak tanınan Hamit Suphi, eline biraz para geçtiğinde, bunu dergiye harcamaktan çekinmezdi. Musavver Emel çok zengin olmamakla beraber, çok da boş bir dergi değildi. Derginin idarehanesi

³²⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.10, 11.

³²⁸ Aynı Eser, s.11.

³²⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.41, 42.

³³⁰ Gencine-i Edeb, S. 1, 8 Teşrin-i Sani 1324, s.1.

³³¹ Kaygusuz, a.g.e., s.11.

Keşişyan matbaasındaydı³³². Yedi sayı neşredilen Musavver Emel, 5 Ağustos 1909-9 Aralık 1909 tarihleri arasında neşredildi³³³.

7. Musavver Mehasin: Mehmed Zeki ve Bezmi Nusret tarafından 1915 yılında "Musavver Mehasin" isminde bir mecmua çıkarıldı. Dergiye, Tokadizade Şekip, Müstecabizade İsmet, Mevlevi Şeyhi Nuri, Melekezade Fuad Efendiler ile Hatice Baise, Hasene Nalan, Fatma Mu-saver Hanımlar yazardı. Musavver Mehasin, Dikran Efendi'nin Ermeni mahallesindeki Keşişyan matbaasında basılıyordu. Derginin son nüshası Vali Rahmi Bey'in isteği üzerine, Hilal-i Ahmer Cemiyeti yararına çıkarıldı. Bu sayının her sayfası üç ayrı mürekkeple basılmıştır. Rahmi Bey, Hukuk İşleri Müdürü Şari Karabiberin aracılığıyla her çeşit maddi yardımı yapmaktan çekinmemiştir. Kaygusuz valinin maddi yardımını, "Kendisinin ve arkadaşlarının mecmuaya konulan resimlerinin güzel çıkması ve şahsiyetlerinin reklam edilmesi için idi" şeklinde açıklamaktadır³³⁴.

8. Muallim: Baise Hanım Musavver Mehasin'in kapatılması üzerine, kardeşi Mahmud Macit Bey'i yönlendirerek "Muallim" adında dergi neşretti. 3 Aralık 1915 tarihinde ilk sayısını çıkaran dergi, onbeş günde bir yayınlanıyordu. Muallim, Keşişyan matbaasında basıldı. Son sayısı 16 Şubat 1918 tarihinde yayınlanan dergi³³⁵, toplam yirmi iki sayı çıktı³³⁶.

9. Halka Doğru: Mahmud Celal (Bayar), Dr. Nazım ve Vali Rahmi Beyler 1918 yılında İzmir'de "Halka Doğru Cemiyeti" kurmaya karar verdiler ve bu iş için 20.000 lira topladılar. Eski Halep Valisi Tevfik Bey, cemiyetin sandık emniyeti ve mutemetliğini üzerine aldı. Celal Bey de cemiyetin umumi katibi ve derginin müdürü oldu³³⁷. Celal Bey'in gayretleriyle neşredilen "Halka Doğru" mecmuası³³⁸, halka yönelik bir dergiydi. 1 Şubat 1919 tarihinde neşredilen ilk sayıda derginin hedefi açıklanmıştır³³⁹.

"Hitap edeceğimiz halkda esaslı bir mütalaa zevki uyandırmak başlıca emellerimizden biri olduğu için lisan ve üslupta sadelikten ayrılmayacağız. Mecmuamız şirden, edebiyattan, halk iktisadiyatından, tarihten, terbiyeden, sıhhatten ve dini hasbi-

³³² Aynı Eser, s.48.

³³³ Huyugüzel, a.g.p., s.54, 55.

³³⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.122.

³³⁵ Aynı Eser, s.124.

³³⁶ Muallim, S. 1-22, 22 İkinci Teşrin 1331-16 Şubat 1334.

³³⁷ Celal Bayar, Ben de Yazdım, V, İstanbul, 1967, s.151.

³³⁸ Talât Onay, "Celal Bayar ve Eski İzmir-6", Anadolu, 22 Kanun-ı Evvel 1937.

³³⁹ Halka Doğru, S. 1, 1 Şubat 1335, s.1.

hallerden bahsederek, fakat bütün yazılarında halkî ve umumî mevzularını umumî ve mücerret olanlara tercih eyliyecektir”.

İzmir vilayetindeki bütün okul ve öğretmenlerine parasız dağıtılan Halka Doğru, sadece sekiz nüsha çıkarılabildi. Son sayısı 15 Mart 1919 tarihinde çıkan bu mecmuanın çalışmasına izin verilmedi³⁴⁰.

10. Karagöz³⁴¹

11. *Edeb Yahu*: Zeytinzade Remzi Bey ile Şair Eşref “Edeb Yahu” mecmuasını çıkardılar.

12. Eşek

13. Elma³⁴²

3. Kütüphaneler

Türklerde kütüphane kurma geleneği Uygur Türklerine kadar ileri götürülmektedir. Daha sonra Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı devirlerinde bu gelenek devam etmiştir. Selçuklular ve Osmanlı devirlerinde kütüphaneler genellikle vakıf yoluyla kuruldu³⁴³. Osmanlı Devleti’nde kütüphaneler ve medreseler, camilerin müstamilatı içinde olduğundan bakımlarını da onlar yapardı. Fakat, müstakil kütüphaneler de bulunmaktadır³⁴⁴. 1869 Maarif Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti, kütüphane kurmayı eğitim siyaseti içine aldı³⁴⁵.

a. **Vakıf Kütüphaneleri:** İzmir’de kütüphaneler camilerin bünyesinde idi. Osmanlı Devleti’nin en önemli şehirlerinden birisi olan İzmir’de umumi bir kütüphane yoktu³⁴⁶. İzmir’de en meşhur Hisar Şadırvan ve 4000 cilde yakın kitabı olan

³⁴⁰ Bayar, a.g.e., s.152.

³⁴¹ Kaygusuz, a.g.e., s.42.

³⁴² Bilget, a.g.e., s.43.

³⁴³ Jale Baysal, “Kütüphanecilik”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, V, s.1306, 1307.

³⁴⁴ Uticini,1855’de Türkiye, s.73.

³⁴⁵ Baysal, a.g.m., s.1308.

³⁴⁶ Ahenk, 29 Temmuz 1895.

Müftü Cami kütüphaneleridir. Rumların büyük mektebi olan Evangelike Mektebi'nin kütüphanesinde 15.000 cilt kitap mevcuttu. Fransızların Propaganda Mektebi'nde 10.000'e yakın eseri olan bir kütüphane vardı³⁴⁷. 1891 yılında İzmir merkez şehirde 6, Bergama'da 3, Tire'de 1, Ödemiş'te 3, Bayındır'da 1, Kuşadası'nda 1, Çeşme'de 1, Bornova'da 3 kütüphane bulunmakta, İzmir sancağındaki 19 kütüphanenin 4'ü köyde, 3'ü Bornova nahiyesinde, 12'si merkez kazalardaydı³⁴⁸.

İzmir'de bulunan kütüphaneler³⁴⁹:

KAZALAR	KÜTÜPHANENİN İSMİ	YERİ	KURUCUSU	KURULUŞ TARİHİ	KİTAP SAYISI (1898)	KİTAP SAYISI (1910)
İzmir	Kemeraltı	Hükümet Konağı civarı	Hacı Ahmed Efendi	1886	421	421
	Şadırvan	Şadırvan Cami içinde	Mehmed Efendi	1805	326	350
	Müftü Cami	Müftü Cami havlusunda	Abdullah Efendi	1818	454	471
	Hisar	Hisar Cami havlusunda	Hacı Abdullah Efendi	1809	500	501
	Hacı Hüseyin Cami	Hacı Hüseyin Cami havlusunda	Meçhul	Meçhul	380	374
	Saçmacı	Pazar yerinde	Bezzazcı Ali Efendi	1888	470	454
	Hatuniye	Hatuniye Cami içinde	Bezzazcı Ali Efendi	1892	377	377
Ödemiş	Yeni Cami	Kasabada	İane ile	Meçhul	534	534
	Beyzade	Birgi	Beyzade	Meçhul	118	182
	Hacı Şakir Efendi	Birgi	Hacı Şakir Efendi	Meçhul	300	150
Kuşadası	Hacı İlyas Ağa	Cami-i Kebir	Hacı İlyas Ağa	Meçhul	300	312
Tire	Necip Paşa	Kasabada	Necip Paşa	1827	1274	1410

Hacı Hüseyin Cami Kütüphanesi'nin "hafız-ı kütüblük" vazifesi, 1898 yılında caminin imamı Filibeli Hüseyin Efendi'ye verildi³⁵⁰. Şadırvan Cami Kütüphanesi'nin hafız-ı kütübü olan müderris Seferihisarlı Hacı Mehmet Efendi'nin vefat etmesi üzerine 1903 yılında bu görev boş kaldı³⁵¹. Görüldüğü gibi, İzmir'deki vakıf kütüphaneleri,

³⁴⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.75.

³⁴⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, M all 1307, II, s.430, 431.

³⁴⁹ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.936; Osmanlı Devlet Salnamesi, M all 1326, s.408, 409.

³⁵⁰ Ahenk, 25 Haziran 1313.

³⁵¹ Ahenk, 24 Ağustos 1903.

hafız-ı kütüblerin mesuliyeti altındaydı. Fakat hafız-ı kütübler, bu görevi önemsemedikleri ya da maaşlarını düşük buldukları için kütüphaneleri çoğunlukla kapalı tutuyorlardı³⁵².

b. Özel Kütüphaneler: İzmir neşriyatında bu canlanma neticesinde, şehirde vakıf kütüphanelerinden başka özel kütüphaneler de açılmaya başladı. Darülrifan Hususi Mektebi Müdürü Giritli Ali Efendi 1897'lerde ilk özel kütüphaneyi kurdu³⁵³. Ali Efendi, "Girit'te uyanan Yunan fikir ve emelini içinden kavrayarak tetkik etmişti. Yunanlılığı diriltiren kudretin ancak maarif olduğuna iman etti. Bunun için ivazsız, garazsız Türk çocuklarını okutmak, onları nura kavuşturmak hayatının en büyük amacı olmuştu"³⁵⁴. Ali Efendi'nin kütüphanesi, Kemeralında Kışla-yı Hümayun akaratından olan Yusuf Hanı yanındaydı³⁵⁵. Bu dükkan Askeri Kıraathane'nin yambaşıdaydı³⁵⁶. Ali Efendi 1904 yılı sonlarında kütüphaneyi Eşrefpaşa Cami sokağında inşa edilen kahvehaneye taşıdı. Kütüphanedeki 600'ü aşkın eserin büyük bir kısmı dini ilimlere aitti. Kütüphanenin bulunduğu kahvehanede tavla da oynatılıyordu³⁵⁷. Yer küçük ve kitap camekanları fazla olduğu için kütüphanede rahat oturulamıyordu³⁵⁸. Yeni binaya giden Refik Şevket (İnce) gördüğü manzara karşısında bir acı duyar: "...Eski sukûnetli ve fakat ulvî manzaraya karşı şimdi köşeye atılmış kitapların kalve dumanı ve gürültüsü içinde küflendiğini görmek manzarası çok acıydı"³⁵⁹. Giritli Ali Efendi, binanın kirasını ödeyemediği için II. Meşrutiyet yıllarında kütüphaneyi Kadifekale³⁶⁰, Beştepeler'deki bir eve taşıdı. Buraya okumaya giden olmadı ve sonunda kapandı³⁶¹. Ali Efendi kitapları Mili Kütüphane'ye devretti³⁶². İzmir'de ikinci bir hususi kütüphane, Giritli Ali Efendi'nin kütüphanesine rekabet için Yusufoglu İşhanı'nda açıldı. II. Meşrutiyet yıllarında bu kütüphane de yaşayamadı³⁶³.

c. Milli Kütüphane: II. Meşrutiyetin ilanından sonra bu iki özel kütüphanenin kapanması bir gerçeği gözler önüne seriyordu. Zafer sarhoşluğu içinde herkes bilgin olmuştu. Kitaplar bir tarafa bırakılmış, günlük gazeteler bir ilim hazinesi

³⁵² Ahenk, 6 Kanun-ı Sani 1902; Ahenk, 10 Şubat 1901.

³⁵³ Kaygusuz, a.g.e., s.24.

³⁵⁴ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-12", Anadolu, 30 Mart 1934.

³⁵⁵ Ahenk, 1 Kanun-ı Sani 1905.

³⁵⁶ Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-12", Anadolu, 30 Mart 1934.

³⁵⁷ Ahenk, 1 Kanun-ı Sani 1905.

³⁵⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.25.

³⁵⁹ Refik İnce, "Milli Kütüphane Tarihi-1", Yeni Asır, 21 Mart 1936.

³⁶⁰ Yaşar Aksoy, Bir Kent, Bir İnsan, İstanbul, 1986, s.116.

³⁶¹ Kaygusuz, a.g.e., s.25.

³⁶² Aksoy, Bir Kent..., s.117.

³⁶³ Refik İnce, "Milli Kütüphane-1", Yeni Asır, 21 Mart 1936; Şinasi, "İzmir'de Mütalaahane Açılıyor", Ahenk, 11 Eylül 1910.

kabul ediliyordu. Fakat basın kendisinden beslenen bu boşluğu dolduramadı. İşte bu ortam içinde İzmir'de Milli Kütüphane kurma düşüncesi ortaya çıktı³⁶⁴. Hizmet gazetesinin imtiyaz sahibi olan Kadızade İbrahim, İzmir'de "mükemmel denilecek mertebede bir umumi (mütalaha) vücuda getirmek, arada arzu edenlere birkaç lisan ve fenden gece dersleri de vermek için Kemeralı'nın münasib bir mevkiinde güzel bir" yer bulmuştu³⁶⁵. İzmir Mili Kütüphane'nin çekirdeğini bu teşebbüs teşkil etmektedir. İbrahim Bey, İttihad ve Terakki'nin kâtib-i mesulü olan Talat Bey'e bir kütüphane tesis edilmesi için teklif götürdü³⁶⁶. Kütüphane ile ilgili çalışmaların sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için "Milli Kütüphane ve Teşvik-i Maarif Encümeni" kuruldu. Bu encümende ilk görev alanlar Duyun-ı Umumiye Başmüdürü Besim, Donanma Cemiyeti Müdürü Ziya, Darülmualimin Müdürü Rahmi, Dava Vekili İbrahim Refik Beyler ile Hazine Dava Vekili İbrahim Ethem, Temettuat Memuru Bekir Selami, Nehari İdadisi Müdürü İlyas Bahri ve Darülrifan Müdürü Ali Efendilerdi³⁶⁷. Kurulacak kütüphane menfaatine 1911 yılı Eylül ayında piyango tertip edildi³⁶⁸ ve Ayasuluk'a bir gezi düzenlendi³⁶⁹. Piyangodan elde edilen 15 lira 28 kuruşluk hasılat³⁷⁰, kütüphanenin kurulması için yeterli olmadığından Talat Bey, Celal (Saygun) Bey'i İttihad ve Terakki Kulübü'ne çağırdı. O'na "bir kütüphane tesisi için, size her türlü müzaheretle bulunacağım. İstedığınız zevattan bir heyet teşkil ederek, bu işte çalışır mısınız?" diye sorar. Bu teklifi kabul eden Celal Bey, eski Eytam Müdürü Abidin, İzmir Mebusu Osmanzade Hamdi, Maksutzade Edhem Beyler ve daha birkaç kişiyle birlikte bir heyet kurar. Talat Bey, piyangodan toplanan parayı bu heyete verdi³⁷¹. Bu sıralarda Beyler sokağında, Salepçioğlu Hacı Ahmet Efendi'nin konağı³⁷² yıllık yüz lira ile kiralandı³⁷³. Konağın harem dairesi, şehir kulübü ile İttihad ve Terakki merkezi olmak üzere cemiyete 100 liraya kiraya verildi. Selamlık ise kütüphane yapıldı. Talat Bey, babasının bir sandık kitabını kütüphaneye bağışladı³⁷⁴. Manastırlı İsmail Hakkı, Doktor Abdullah Cevdet Beyler³⁷⁵, Hattat-ı Şehr Ali Hüdaî³⁷⁶ Efendiler bağışta bulundular. Kütüphane 23 Haziran 1912 tarihinde açıldı³⁷⁷. Öğleden gece yarısına kadar açık olan kütüphaneye gelenlerden ücret alınmıyordu³⁷⁸. Konağın bahçesine sinema yaptırılması düşünülüyor-

³⁶⁴ Refik İnce, "Milli Kütüphane-1", Yeni Asır, 21 Mart 1936.

³⁶⁵ Şinasi, "İzmir'de Mütalaha Açılıyor", Ahenk, 11 Eylül 1910.

³⁶⁶ "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.

³⁶⁷ "Şehrimizde Milli Kütüphane ve Maarif-i Teşvik Encümeni", İttihad, 11 Ağustos 1911.

³⁶⁸ İttihad, 24 Eylül 1911.

³⁶⁹ İttihad, 28 Eylül 1911.

³⁷⁰ Milli Kütüphane Açılma Şenliği, bs. t. yok., 1933.

³⁷¹ "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.

³⁷² Jandarma mektebinin eski binasıydı. Bkz. Şinasi, "İzmir Milli Kütüphanesi", Ahenk, 9 Nisan 1912.

³⁷³ Şinasi, "İzmir Milli Kütüphanesi", Ahenk, 9 Nisan 1912; Ahenk, 10 Nisan 1912.

³⁷⁴ "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.

³⁷⁵ Ahenk, 16 Nisan 1912.

³⁷⁶ Anadolu, 26 Nisan 1912.

³⁷⁷ Bayar, a.g.e., s.1546; İzmir Milli Kütüphane Açılma Şenliği.

du. Sinema için Müezzinzade Ali Bey 100 lira, Pulcu Ömer Efendi'den de gerektiği zamanlarda para alındı. Caferizade Kemal Bey'den kereste kabul edildi. Sinema binası 1.000 lira borçla tamamlandı. Faaliyete geçen sinemadan elde edilen gelirlerle borçlar kapatıldı. Geriye kalan sinema hasılatının % 50'si kütüphaneye, % 25'i ibtidai mekteplerindeki fakir çocuklara, diğer %25'i ise İttihat ve Terakki Şehir Kulübü'ne vakfedildi³⁷⁹. 1914 yılında İzmir Milli Kütüphanesi'nin nizamnamesi hazırlandı³⁸⁰. Kütüphanenin çalışma saatleri sabah 8.00-12.00, öğlen 13.00-16.00, akşam 19.00-22.00 olarak düzenlendi³⁸¹.

Vali Rahmi Bey, büyük bir Milli Kütüphane binası yaptırmak ve buraya gelir getirmesi için sinema ile patinaj binası inşa ettirmek için çalışmalara başladı. Fakat külliye Vali Rahmi Bey zamanında tamamlanamadı³⁸². Kütüphane binası Bahribaba Parkı'nın Millet Hastahanesi'ne bakan kısmında yapılacaktı. Bugün Milli Kütüphane'nin bulunduğu yerde patinaj ve eğlence yapılacaktı. Külliye'nin inşaatına başlandı³⁸³.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra iktidarı ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı Müsavat, Milli Kütüphane'nin İttihad ve Terakki'nin bir faaliyet şubesi haline geldiğini iddia ediyordu: "İttihadın heyet-i idaresi aza-yı nafisesinden birini o kütüphanenin müdür-ı umumi zat da kütüphane müdürü sıfatıyla İttihat ve Terakki ile bir mukavele-yi resmiyede akd ederek meseleyi işin içinden çıkılmaz bir hale sokmakta biraz maharet! eyledi"³⁸⁴. 1919 yılında Milli Kütüphane heyetine Tabiat Muallimi Faik, Ahenk ser-muharriri Şevki, Balıkesir Sultani eski müdürü Halid, Islahat gazetesi heyet-i tahririye müdürü Mahmud, Salepçizade Hacı Mithat, Vilayet Matbaası Müdürü Emin Beyler ve tüccardan Hayri Efendi gibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarı kişiler tayin edildi³⁸⁵.

Yunanlılar İzmir'i işgal ettikleri zaman kütüphane binasının temeli atılmıştı³⁸⁶. Yunan işgalinden sonra Milli Kütüphane'nin "Milli" kelimesi değiştirilmek istendi. İzmir'de 1920 yılı Ağustos ayında kurulan "Cemaat-i İslamiye" de milli değerleri ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Bunun için Milli Kütüphane'nin Cemaat-i İslamiye'ye bağlanması bir gaye haline geldi. İzmir valisi olan İzzet Bey, Milli Kütüphane'ye yeni bir idare heyeti tayin etti. Avukat Sadık Bey, kütüphane ve sinemanın başındaki milli kelimesinin atılması için yeni heyete teklif götürdü. Heyet, milli kelimesinin Yunanlıları sinirlendirdiğinden bu kelimenin atılmasına "Teşvik-i Maarif Cemiyeti" nin ku-

³⁷⁸ Ahenk, 11 Teşrin-i Sani 1912.

³⁷⁹ "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.

³⁸⁰ Teşvik-i Maarif Nizamnamesidir, İzmir, 1336, s.29.

³⁸¹ Ahenk, 8 Teşrin-i Sani 1331.

³⁸² "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.

³⁸³ Çiğdem Erkal İpek, "Tarih İçinde İzmir Milli Kütüphanesi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, DEÜ-ALTE, I, S. 3(Özel Sayı), İzmir 1993, s.232.

³⁸⁴ Müsavat, 7 Şubat 1335.

³⁸⁵ Müsavat, 9 Nisan 1335.

³⁸⁶ Taçalan, a.g.e., s.237.

rulmasına ve kütüphanenin "İslam Kütüphanesi" ismini almasına karar verdi³⁸⁷. 1920'nin ilk aylarında Doktor Esad, Muallim Celal, Şehbender Şevki, Mehemi Sadık, Tacir Selahaddin, Eczacı Faik Beyler tarafından Teşvik-i Maarif Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin amacı sözde "milletimizin sair memalik ve edyan ehline nisbetle geri kaldığı ve mütemedden milletlere yetişebilmek için en mukaddes bir emeğe koşarcasına ilmi faaliyetler ibrasına mecbur olduğunu isbata muhtaç olmayan hakayık-ı bahiredendir". Merkezi İzmir'de bulunacak cemiyetin merkez idaresi 7, şubeleri 3-5 kişiden oluşacaktı³⁸⁸.

4. Matbaalar

XIX. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de matbaalar bulunmasına rağmen basılan kitaplar önemli bir yekûn teşkil etmez. İzmir'de yayın faaliyetlerinin hız kazanması vilayet matbaasının kurulmasından sonra gerçekleşmiştir³⁸⁹.

Aydın Vilayeti Matbaası, 1867 yılında açıldığında Maliye Nezareti bir litografya destgahı, on dört parça taş ile Tevfik Efendi'yi İzmir'e gönderdi. Eski Evrak Müdürü Asım Efendi'nin gönderdiği harflerle küçük hacimli bir gazete neşredildi. Matbaanın geliri giderini karşılayamadığı için bir mukavele ile Salim Efendi'ye terk edildi. Fakat "Aydın" adında bir gazete çıkarmak üzere vilayet matbaası her çeşit alet ve edevat ile birlikte Karidi adında bir gazeteye bırakıldı. Fakat Karidi Efendi 1873 yılında neşriyata ara vererek harfleri, alet ve edevatı tamamen çürüttükten başka bir de tazminat davası açmaya kalkışmıştır. Önceden Vilayet İdare Meclisi Katipliği yapmış olan Drama Mutasarrıfı Hıfzı Bey'in matbaanın başına getirilmesi üzerine Aydın Gazetesi tekrar yayınlanmaya başlandı. Kısa süre sonra Hıfzı Bey matbaayı terkederek, buranın idaresini Samanizade Ali Efendi adında birisine bırakmıştır. 1877 yılında Yusuf Ziya Efendi'nin müdür olmasıyla vilayet matbaası daha iyi çalışır hale gelmiştir³⁹⁰. Matbaanın en önemli hizmeti; ilkinin 1879 yılında neşredildiği 25 adet Aydın Vileyati Salmameleri'ni basmasıdır. Ayrıca gazete, vilayetin umumi mekteplere ait kitapları vs. eserler tab edilmiştir.

³⁸⁷ Bayar, a.g.e., s.1547, 1548.

³⁸⁸ "Teşvik-i Maarif Cemiyetinin Nizamname-i Esası", Ahenk, 12 Mayıs 1336; Teşvik-i Maarif Cemiyetinin Nizamname-i Dahillisi, İzmir, 1336, s.2-31.

³⁸⁹ Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri, İstanbul, 1985, s.162, 163; Serçe, a.g.t., s.17, 18. Bu dönemde sadece sekiz kitap basılmıştır.

³⁹⁰ Aydın Vilayeti Salmamesi, M. 1304, s.63, 64, 65.

Memuriyetler	1878 ³⁹¹	1898 ³⁹²	1908 ³⁹³
Nazır	-	Mektubi Bey	Mektubi Bey
Müdür	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi	Osman Kerim Bey
Ser-Muharrir	Tahrirat Kâtibi Fikri Bey	Ahmed Rifat Bey	Vilayet İdare Meclisi Başkâtibi Ahmed Şükrü Bey
Muharrir / Muharrir-i Sani	-	Ahmed Şükrü Bey	Mektubi Mümeyyizi Kâmil Bey
Muharrir / Muharrir Muavini	-	Emin Bey	Vilayet İdare Meclisi Kâtib-i Sanisi Halil Efendi
Muharrir / Muharrir Muavini	-	-	Mektubi Kalemî Müsevvidlerinden Halid Bey
Kâtip ve Sandık Emîni	-	Latif Efendi	Osman Kerim Bey
Litografya Kısmı			
Litografya Ustası / Memuru	Tevfik Efendi	Tevfik Efendi	Yusuf Ziya Efendi Muavini Hasan Efendi
Destgâhlar	Ali Ağa	Merdaneci Hasan Efendi Refik Mustafa Bey Merdaneci Mehmed Ağa Refiki Edhem Ağa Diğeri Edhem Ağa	1 Litografya Makinisti Edhem Ağa Muavini Edhem Ağa Merdaneci Edhem Ağa 2 Muavini Mustafa Efendi Mücellid Mehmed Efendi

³⁹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.50.

³⁹² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.45, 46.

³⁹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.104.

Mürettiphane / Litografya Kısmı			
Ser-Mürettip	Şerif Efendi	Mehmed Neşet Efendi	Mehmed Neşet Efendi
Mürettib-i Sani	Neşet Efendi	İshak Efendi	İshak Fahreddin Efendi
Mürettib	-	Hasan Hüsnü Efendi	-
Mevzi'	-	Rasim Efendi	Hacı Şerif Efendi
Makineci	Petri Usta	Nikola Efendi	Recep Efendi

Vilayet Matbaası'nın 1908 yılında İzmir Sanayi Mektebi'ne devredilmesi kararlaştırıldı. Matbaanın müdürü Osman Bey'in görevine son verildi. Yerine Litografya memuru olan eski müdür Yusuf Ziya Efendi getirildi. Matbaanın devri için bir komisyon kuruldu³⁹⁴.

XIX. yüzyılda İzmir'de açılan matbaalar³⁹⁵:

Matbaalar	İmtiyaz Sahibi	Yeri	Kuruluş Tarihi	Hangi Lisanda Basım Yaptığı
Ahenk	Ali Nazmi Efendi	Hapishane Civarında	1894	Çeşitli Dillerde
Amalthée	Sokrat Salomonidi	Ayayorgi Mahallesinde	1885	Fransızca, Rumca
Ambonya	Yorgaki İstinadi Efendi	Ayayorgi Mahallesinde	1895	Çeşitli Dillerde

³⁹⁴ Ahenk, 31 Kanun-ı Sani 1908.

³⁹⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.64; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.377; Maarif Salnamesi, H. 1316, s.389, 390; Maarif Salnamesi, H. 1321, s.389, 390; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.143; İzmir, 7 Haziran 1293; Ökçün, a.g.e., s.161.

Aydın	Resmi	Hükümet Konağında	1867	Türkçe
Damyonas	Nikola Damyanas	Boyacı Frenkhanesinde	1839	Çeşitli Dillerde
Damyonas	Yorgi Damyanas	Aydın İstasyonunda	1838	Çeşitli Dillerde
Daveroni	Aleksandr Daveroni Efendi	Eski Kramer Frenkhanesinde	1845	Türkçe, Rumca, Fransızca
Dedeyan	Estefan Dedeyan Efendi	Vezir Hamında	1849	Çeşitli Dillerde
Didori	Pol Vidori	İsyoniti Frenkhanesinde	1881	Çeşitli Dillerde
Elhaşole	Mihalaku Atnaşun Efendi	Gaz Fabrikası Civarında	1894	Çeşitli Dillerde
Enternasyonel	Nikolayidi Daveroni Efendi	Ayloni Frenkhanesinde	1882	Fransızca, Rumca
Esperansa	Hızan Efendi	Arap Hamında	1870	Yahudice
Estelyanoplo	Yuvanidi Estelyanoplo Efendi	Evangeliki Mektebi İçinde	1878	Fransızca, Rumca
Hafız Nuri Efendi	Hafız Nuri Efendi	Müftü Çami Civarında	1873	Türkçe
İmpersial	Madam Ro	Barbarosko	1840	Fransızca
İzmir	-	-	1877	Türkçe, Rumca, Fransızca
İzmir	Hakkı Bey	Kışla Civarında	1898	Çeşitli Lisanslarda
Journal de Smyrne	Oskar Maniç Efendi	Tenkidi Frenkhanesinde	1888	Çeşitli Dillerde
Kundelevan	Veranto Kavendelion Efendi	Küpecioğlu Frenkhanesinde	1894	Çeşitli Dillerde

Le Press	Mihalaki Nikolayidi Efendi	Peştemalcioğlu Frenkhanesinde	1869	Çeşitli Dillerde
Le Ra Form	Etyen Uskan	Maltızlar İçinde	1878	Fran-sızca
Meserret	Hulusi Efendi	Arap Hanında	1895	Çeşitli Dillerde
Morkopolo	Markopolo Efendi	Yunan Konsoloshanesi Civarında	1853	Rumca
Neo İzmirli	Sekyari Efendi	Moranitide Efendi	1868	Çeşitli Dillerde
Nevelist	İlgar Nabi Efendi	Ruçıld Efendi	1889	Çeşitli Dillerde
Rumboti	Yani Rumboti Efendi	Santamari Frenkhanesinde	1878	Çeşitli Dillerde
Samuel	Tatyus Samuryan Efendi	-	1881	Çeşitli Dillerde
Sigora	Hayim Sigora Efendi	Arap Hanında	-	Çeşitli Dillerde
Şarl Mareşal Fray	Şarl Mareşal Fray	Gül Sokağında	1896	Çeşitli Dillerde
Tatikyan	Tatikyan Efendi	Ermeni Frenkhanesinde	1844	-
Terakki	Süleyman Efendi	Arap Hanında	1898	Çeşitli Dillerde
Timoni	Jorj Timoni Efendi	Barbarosku Sokağında	1888	Fran-sızca
Volkaridi	Yanako Dulkaridi Efendi	Evangeliki Frenkhanesinde	1894	Çeşitli Dillerde
-	Fuad Efendi	-	1897	Çeşitli Dillerde

Yukarıdaki tablodan XIX. yüzyılda İzmir'de açılan matbaaların büyük bir çoğunluğunun gayrimüslimlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslimler İzmir'de 26 matbaa tesis etmesine rağmen Türkler sadece 8 matbaa kurmuştur. İzmir'de Türk matbaaları XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılmıştır. Gayrimüslimlerin ise kurdukları matbaaların açılış tarihi yüzyılın ilk yarısına inmektedir. İzmir'deki matbaaların bazıları zaman içinde çeşitli sebeplerden dolayı kapanmıştır. Osmanlı Devleti'nde 1913-1915 yıllarında yapılan istatistiklerden İzmir'deki matbaaların sayısının 8'e düştüğü anlaşıl-

maktadır. Ülke genelinde sadece 42 matbaa vardı. Bu matbaaların %19'u İzmir'de, %81'i İstanbul'da bulunmaktadır³⁹⁶.

5. Şahıslar

a. **Mustafa Keşfi Efendi (1830(?)-1890):** Yozgat'lı olan Çukurzade Hacı Mustafa Keşfi Efendi, Halveti tarikatındandır. Mustafa Keşfi Efendi Yozgat ulemasından Kara Mustafa Efendi'den, Kayseri füzelasından Hacı Torun Efendi'den, Der-saadet dersiamlarından Kavalalı Yusuf Efendi'den, sonra da Manisa müftüsü Hacı Evli-yazade Ali Efendi'den icazet aldı. Büyük bir kısmı İzmir şehrinde olmak üzere İzmir ve Tire'de kırkbeş sene ilimle meşgul oldu. Bu sürede beşyüze yakın ilmî icazet verdi. 1890 yılında vefat eden Mustafa Keşfi Efendi, vasiyeti gereği Muhaşşî-i Mirat İzmir'nin yanına defn edildi³⁹⁷.

b. **Kıbrıslı Kâmil Hoca (1831-1897):** 1831 yılında Kıbrıs'da doğan Kıbrıslı Kâmil Hoca, ilk tahsilini burada tamamladı. Sonra İstanbul'a giderek medrese eğitimi aldı. Medreseden icazetname alacağı sıralarda, zeki ve çalışkan olduğu için yeni açılan Darülfünun'a alındı. Darülfünun'u birincilikle bitirdikten sonra tekrar medreseye dönerek Arapça ve Acemcesini ilerletti. Daha sonra icazetnamesini alarak İzmir'de yeni açılan Rüştiye Mektebi'nde başhoca (muallim-i evvel) oldu. Kâmil Hoca İdadi Mektebi ve Darülmuallimin müdürlüğü görevlerinde bulundu. Kâmil Hoca'nın yetiştirdiği İzmir'in tanınmış şahsiyetlerinin çoğu, ondan özel dersler alarak bilgilerini arttırmıştır. İzmir'in maarif hayatına büyük emeği geçen Kamil Hoca, Tokadizade Şekip, Uşşakizade Halid Ziya, Ali Rıza, Menemenli Hoca Fuad gibi İzmir'in tanınmış şahsiyetlerinin yetişmesinde büyük payı oldu³⁹⁸. Halid Ziya, kendisinde her zaman bir değer ve sevgi yadigarı bırakan hocasını şöyle anlatır³⁹⁹:

"Pek aydın fikirli, iyi söyler, bilgili, Fariside ve Türkçede geniş iktidarlı bir zat olan bu muallimden gerek o sırada gerek sonraları çok faydalandım. Kâmil Efendi başka birkaç şiir meraklısıyla ara sıra latife yollu şiir söyleşmeleri de yapardı ve bunlardan ara sıra bize tuhaf görünen parçalar olurdu ki mektebe kadar gelirdi".

İyi bir insan olan Kâmil Hoca, İzmir'de ilk açılan hususi Terakki Mektebi'nde de müdürlük yapmıştır. 1897 yılında vefat eden hoca İzmir'in Kemer Kabristanı'na defn edildi⁴⁰⁰.

³⁹⁶ Ökçün, a.g.e., s.161, 162.

³⁹⁷ Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., s.61.

³⁹⁸ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.94.

³⁹⁹ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.88, 89.

⁴⁰⁰ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.94.

c. Mehmet Said Efendi (1853-1921): Mehmed Said Efendi, İzmir Müftüsü Hacı Ahmet Şevki Efendi'nin oğludur⁴⁰¹. 1853 yılında İzmir'de doğdu⁴⁰². İlk tahsilini ve ardından Rüştîye Mektebi'ni bitirdikten sonra dini ilimleri babasından ve İzmir ulemasından olan Abdullah Efendi'den öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gitti. Fatih'te Hoca Şevket ve Hafız Şevki Efendilerden ders alarak yüksek tahsilini tamamladı. İcazetini aldıktan sonra İzmir'e dönen Mehmed Said Efendi, resmî Aydın gazetesine müdür ve ser-muharrir oldu⁴⁰³. Yazdığı pekçok makale yabancılar tarafından tercüme edilmiştir⁴⁰⁴. Daha sonra İzmir İdadisi'nde Arabî ve Farişî muallimliklerine tayin edildi. Yirmibeş yıl İzmir'de müftülük yapan Mehmed Said Efendi pekçok kişiye ilmiye icazeti verdi⁴⁰⁵. Aydın vilayetinde kurulan komisyonların çoğunda yer aldı⁴⁰⁶. Halkın sevgisini kazanan Mehmed Said Efendi, II. Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan seçimde İzmir mebusu oldu. Fakat mecliste hiçbir faaliyette bulunmadı⁴⁰⁷. İzmir Müftülüğü'ne oğlu Rahmetullah Efendi getirildi. 1921 yılında vefat eden Mehmed Said Efendi'nin gazetelerde dinî, ilmi, edebî makaleleri vardır. Makalelerin çoğu Ahenk gazetesinde yayınlanmıştır⁴⁰⁸.

ç. Maraşlı Kâmil Efendi (1855-1924): Maraş esnafından Üzümsuyu-zade Debbağ Halil Efendi'nin oğlu olan Mustafa Kâmil Efendi 1855 yılında Maraş'ta doğdu. İlk tahsilini Maraş ve Kilis'te tamamlayarak Manisa'ya geldi. Bir süre Hacı Evliyazade Ali Rıza Efendi'den Arapça dersler aldı. Sonra İzmir'e geldi. Burada Yozgatlı Hacı Keşfi Efendi'nin derslerine devam etti. 1877 yılında icazet alarak Umur Veli Medresesi'ne tayin edildi⁴⁰⁹. Maraşlı Kâmil Efendi daha sonraki tarihlerde İzmir'e geri dönmüştür. 1889 yılında Arapça ve Farsça dillerinde Usûl-i Akise ve Türkçe olarak İbni Sina kitaplarını yayınladı⁴¹⁰. İzmir'de pekçok talebe yetiştirdi. Mantık ilminde kabiliyeti yüksekti⁴¹¹. Onsekiz sene İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nde muallimlik yaptı. İzmir Rüşdiye Mektebi'nde de Farişî muallimliği görevinde bulundu. Bezmi Nusret, Maraşlı Kâmil Efendi'yi şu şekilde anlatmakta: "...Serbest fikirli bir alim idi. Sarığını bir tarafa kor, bizimle birlikte muhabbet sofrasına yanaşırdu. Eski tarzda şiirler yazardı. Fakat 'Hizmet' ile İzmir gazetesi arasında geçen lisan muhasebesinde Türkçenin

⁴⁰¹ Kemal İnal, a.g.e., III, İstanbul, 1988, s.1631.

⁴⁰² Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.117.

⁴⁰³ İnal, a.g.e., III, s.1631; Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.117.

⁴⁰⁴ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.117.

⁴⁰⁵ İnal, a.g.e., III, s.1631.

⁴⁰⁶ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.117.

⁴⁰⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.47; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mall 1326, s.91.

⁴⁰⁸ İnal, a.g.e., III, s.1631.

⁴⁰⁹ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.101, 102.

⁴¹⁰ Hizmet, 2 Teşrin-i Sani 1889.

⁴¹¹ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.102.

sadeleştirilmesi tezini müdafaa eylemiştir⁴¹². Maraşlı Kâmil Efendi, Türkçe'nin sadeleştirilmesi konusunda en önde gelen savunucularındandı⁴¹³. İzmir gazetelerinden başka İstanbul gazetelerinde de yazılar yazdı⁴¹⁴. Doktor Ethem Bey ile iyi anlaşılan Kâmil Efendi'nin Şair Eşrefle karşılıklı hicivleri vardır⁴¹⁵. Kâmil Efendi'nin Usûl-i Eki-se, Adaptan Abdülvehap Haşiyesi, Kavaid-i Osmaniye, Kavaid-i Arabiye, Manzume-i Harp, İbn-i Sina, Güfte-i Kâmil, Dini ve Tarihi Menakıb-ı İmam-i Azam adlı eserleri basılmıştır. Zübde-i Baharistan, Tağlit-i Galatat, Heyeat-ı İslamiye, Risale-i Yaiye eserleri matbu değildir. Maraşlı Kâmil Efendi 15 Temmuz 1924 tarihinde vefat etti⁴¹⁶.

d. Yusuf Rıza Efendi (1865(?)-1929): Yusuf Rıza Efendi, Dövenci lakabını taşıyan Bulgaristan kökenli bir Türk ailenin oğludur⁴¹⁷. Otuzbeş yıl İzmir'in eğitim hayatına katkıda bulunmuş değerli bir eğitimcimizdir⁴¹⁸. Yusuf Rıza'nın Adnan ve Ziya isimlerinde iki erkek, İrfan adında bir kızı vardı. Ondokuz yaşındaki İrfan'ın İsviçre'ye giderken vefat etmesi, Yusuf Rıza'yı derinden etkiledi. Onun adına hususi Darülrifan Mektebi'ni açtı. Kısa süre sonra da kızlar için Bedreka-yı İrfan Mektebi'ni kurdu⁴¹⁹. Yusuf Rıza Efendi, İzmir İdadî Mektebi'nde muavin-i salis⁴²⁰ olarak müdür muavinliği görevinde bulundu⁴²¹. Müderris Yusuf Rıza Efendi, Darülrifan Mektebi'nde Coğrafya, Usul-i Defteri derslerini okutuyordu⁴²². 1903 yılında İzmir İdadî Mektebi'nde müdür-i saniliğe yükseldi⁴²³. Yusuf Rıza 1905'li yıllarda İdadî'de Fıkıh, Ahlâk, Türkçe derslerini veriyordu⁴²⁴. 1907 yılında İdadî Mektebi müdürünün tayin edilmesi üzerine, müdürlüğe terfi etti⁴²⁵. 1911 yılında talebelerle arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden müdürlük vazifesinden ayrıldı⁴²⁶.

Yusuf Rıza Efendi, Hususi Menba-yı Fiyuzat Mektebi'ni açan Mahmud Nedim Efendi'yle anlaşamazdı. Hatta birbiriyle konuşmazlardı. İlk açıldığı yıl Darülrifan Mektebi'nin fazla talebesi yoktu. Sonraki yıllarda Menba-yı Füyuzat Mektebi'nin öğrencile-

⁴¹² Kaygusuz, a.g.e., s.47.

⁴¹³ Somar, Teflik Nevzad, s.97.

⁴¹⁴ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.102.

⁴¹⁵ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.658.

⁴¹⁶ Hüseyin Avni, İzmir Şairleri..., s.102.

⁴¹⁷ Yaşar Aksoy, "Asırlık Okul", Yeni Asır, 11 Haziran 1989.

⁴¹⁸ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1929.

⁴¹⁹ Aksoy, "Asırlık Okul", Yeni Asır, 11 Haziran 1989.

⁴²⁰ Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1084.

⁴²¹ Ahenk, 28 Mayıs 1903.

⁴²² Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1084.

⁴²³ Ahenk, 28 Mayıs 1903.

⁴²⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.5.

⁴²⁵ Ahenk, 6 Kanun-ı Evvel 1907.

⁴²⁶ Ahenk, 1 Mayıs 1911.

rini almayı başardı⁴²⁷. Bezmi Nusret, hocası Yusuf Rıza'nın kişiliğini şu şekilde zikreder: "...Hoca, çok zeki, çok malumatlı, cerbezeli tam manasıyla terakki-perver ve yaman bir insandı. Dilediğini yerlere batırır, muntazam ve manalı sözleri, talakat ve belagati muhatablarını manyetize ederdi...". Kaygusuz, hocasının eğitimci yönünü "...Ve-kayii boşu boşuna sıralayıp talebeye ezberletmezdi. Vakaaların ehemmiyetli taraflarını ele alır, inceden inceye tahlil eder, onlardan ibret verici neticeler çıkarırdı. Sırasını bulur, hepimizi irşat ederdi. Nice nice istidatları böylece inkişaf ettirmiştir. Hasılı kendisinden hakkıyla ilk faydalandığım zat budur" cümleleriyle ifade ediyor⁴²⁸.

Yusuf Rıza'nın bir diğer öğrencisi Nail Moralı, onun kıyafetini: "Yusuf Rıza Efendi kıyafeti ile de medeni bir insandı. Onun başına bir sarık sarışı vardı ki hiç görülmemiş şeydi. İpekli uzun beyaz sarığı, fesin altından yukarıya doğru kalıplanmış idi. İpekli siyah cübbesi pırıl pırıldı. Rum, Frenk din adamlarının kıyafetlerinden üstün manzarası vardı hocamızın" şeklinde anlatmaktadır⁴²⁹.

Yusuf Rıza Efendi, Milli Mücadele yıllarında İzmir'de gizli istihbaratçılık yaptı. Bu yıllarda öğrencilere Kemalist marşlar ezberletmekten korkmamıştı. Hisar Cami'de verdiği vaazlarla milli duyguları ayakta tutmaya çalıştı. Yusuf Rıza Efendi, Cumhuriyet devrinde Darülrifan Mektebi'nin eğitim faaliyetini devam ettirdi. Yenilikçi bir insan olan Yusuf Rıza, kılık kıyafet ve şapka inkılabından sonra sarığını çıkararak, İzmir'de ilk şapka giyen insandı⁴³⁰. 1929 yılı Aralık ayı başlarında İstanbul'da vefat eden Yusuf Rıza Efendi, 6 Aralık 1929 tarihinde İzmir'e getirilerek defnedildi⁴³¹.

Yusuf Rıza'nın En Kolay Emsile, En Kolay Kıraat, En Kolay Tarih-i Osmani, Usûl-i Tedris-i Arabi, Usûl-i Akaid-i İslamiyeden En Kolay İlm-i Hal gibi Darülrifan ve Bedreka-yı İrfan mekteplerinde okutulan ders kitapları vardı.

e. Mahmud Esad Efendi (1857-1917): 1857 yılında dünyaya gelen Mahmud Esad⁴³², Hukuk ve Mülkiye mekteplerinde hocalık yapmış, nazırlıklarda bulunmuş⁴³³ sayılı bilim adamlarımızdan birisidir⁴³⁴. Mahmud Esad Efendi ailece Seydişehirli idi. Babası kadılardan Mehmed Emin Efendi'dir. İstanbul'da doğan Mahmud Esad Efendi, rüştiye tahsilinden sonra Fatih camisindeki medresede okudu. Harbiye Mektebi'nde Riyaziye ve Tabii İlimler tahsil etti. Hukuk Mektebi'nin açılması üzerine hukuk okuyarak, buradan diploma aldı. İlk resmi görevi olan Gülhane Rüştiyesi'nde Türkçe hocalığı yaptı. 1885 yılında İzmir Hukuk Reisliği'ne tayin edildi. Bu görevi ifa

⁴²⁷ Kaygusuz, a.g.e., s.24.

⁴²⁸ Aynı Yer.

⁴²⁹ Moralı, a.g.e., s.11, 12.

⁴³⁰ Aksoy, "Asırlık Okul", Yeni Asır, 11 Haziran 1989.

⁴³¹ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1929.

⁴³² Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.661.

⁴³³ İbrahim Alaattin, Meşhur Adamlar, III, S. 62, İstanbul, 1962, s.990.

⁴³⁴ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-4", Anadolu, 27 Mayıs 1944.

ederken⁴³⁵, İzmir İdadisi'nde Fizik, Kimya, Tabiat, Cebir, Trigonometri, Geometri derslerini okuttu. Matematiğe karşı çok yetenekliydi. Bunca işin arasında geceleri çeşitli derslerden, özellikle Fransızca'dan çeviriler yapardı. İnandığı şeyleri başka insanlara aşlamak için de zaman bulurdu⁴³⁶. Halid Ziya, onun öğrenmeye olan hevesini "Hayatımda bu derece okumaya vurgun, adeta hastalık, çılgınlık denecek derecede bir düşkünlükle bağlı bir kimseye rastlamadım" şeklinde anlatmaktadır⁴³⁷. 1896 yılında Maliye Hukuk Müşavirliği'ne tayin edildiği için İstanbul'a gider. Oniki sene bu görevde kalan Mahmud Esad, Darülfünun'da Hukuk, İktisad ve Din dersleri verdi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Defter-i Hakani ve bir aralık da Adliye Nazırlığı'nda bulundu⁴³⁸.

1917 yılında vefat eden Mahmud Esad'ın İzmir'de yaşadığı dönemde Hizmet gözetesinde çeşitli yazıları çıkmıştır⁴³⁹. Ayrıca Telhis-i Himmeti, Hukuk, İlm-i Servet, Usûl-ü Fıkıh kitapları neşredildi. Telhis-i Tarih-i Tabii, Tarih-i Sanayi, İlmülarz ve'l-Maadın kitapları İzmir İdadisi'nde okutuldu. Bu eserlerden başka Ravzatülcennet fi Usûlülitikat, Telhis-i Usûl-i Fıkıh, Tarih-i Tabii, Din-i İslam, Favaidülülferaiiz, Kamer, Şems, Hukuk-u Hususiye-yi Düvel, Şerait-i İslamiye ve Mister Karlayl, Tarih-i İslam, Tarih-i Din-i İslam, İktisad, Hukuk-ı Düvel kitapları vardır⁴⁴⁰.

f. Bıçakçızade Ahmed İsmail Hakkı (Altınöz) (1860-1950): Bıçakçızade İsmail Hakkı'nın babası, tütün bıçakçısı Sinoplu Hacı Osman Efendi'dir. Hacı Osman Efendi genç yaşta İzmir'e geldi ve burada evlenerek yerleşti. İsmail Hakkı 1860'lı yıllarda İzmir'de Damlacık mahallesinin Kılıncıescit sokağında doğdu⁴⁴¹. İlk tahsilini İzmir'de tamamladıktan sonra Rüştüye Mektebi'ne başladı. Dört yıllık Rüştüye Mektebi'nden 16 yaşında mezun oldu. Bir sene sonra Tire'ye gitti⁴⁴². Yozgatlı Mustafa Keşfi Efendi'den Ulûm-ı Diniye, Felsefe ve Arap Edebiyatı tahsil etti⁴⁴³. İsmail Hakkı, medrese yıllarında, yaz aylarında İzmir'e geldiği zaman İkiçeşmelik'te Natırzade Medresesi'nde kendisine ait bir odada Tevfik Nevzat ile İsmail Efendi'ye Emsile ve Bina dersleri veriyordu⁴⁴⁴. 1884 yılında Halid Ziya ve Tevfik Nevzat'la birlikte Nevruz dergisini çıkardı⁴⁴⁵. 1889'da Hukuk Mektebi'nde mertebe-yi saniye imtihanını verdi. Babasının vefatı üzerine İzmir Hukuk Mahkemesi'nde stajyer olarak göreve başladı. Altı ay sonra İstinaf Ceza Mahkemesi'ne zabıt kâtibi oldu. Yine altı ay sonra Manisa Kadısı

⁴³⁵ İbrahim Alaattin, a.g.e., III, S. 62, s.990.

⁴³⁶ Somar, Yakın Çağların..., s.33.

⁴³⁷ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.247.

⁴³⁸ İbrahim Alaattin, a.g.e., III, S. 62, s.990.

⁴³⁹ Somar, Yakın Çağların..., s.33.

⁴⁴⁰ İbrahim Alaattin, a.g.e., III, S. 62, s.990.

⁴⁴¹ İnal, a.g.e., I, s.506.

⁴⁴² İzmir Milli Kütüphane'de bulunan Bıçakçıoğlu İsmail Hakkı Altınöz dosyasından.

⁴⁴³ İnal, a.g.e., I, s.506.

⁴⁴⁴ Fazıl Gökçek, Bıçakçızade İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eserleri, E.Ü. - S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s.4.

⁴⁴⁵ C. Gök, "Röportaj: Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, 29 Ekim 1942.

Haydar Efendi'nin isteği üzerine Manisa Başkâtipliği'ne tayin edildi. Bir süre sonra Manisa Müstantikliği'ne, daha sonra birer sene aralımla Muğla ve Sakız Müstantikliği görevlerine getirildi. Dört sene sonra Aydın Vilayeti Valisi Abdurrahman Paşa'nın isteği üzerine İzmir'e geldi. İsmail Hakkı, Vilayet Tahkik Memurluğu Mektubi Ser-Müsevvitliği ve İzmir İdadi Mektebi Edebiyat ve Felsefe muallimliklerine tayin edildi. Onbeş sene İzmir İdadi Mektebi'nde muallimlik yaptı. 1897 yılında haftalık İzmir ve Yevmi İzmir gazetelerini neşretti⁴⁴⁶. İzmir'deki değerli hocaları toplayarak İzmir'de Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rumca dillerinin öğretildiği Lisan okulu açtı⁴⁴⁷. 1908 yılı Şubat ayında Adliye Nezareti'nce Kosova Vilayeti Mahkeme-yi Fevkalade Başkâtibliği'ne tayin edildi⁴⁴⁸. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Fevkalade Mahkemeler kaldırıldığı için Dahiliye Nezareti, İsmail Hakkı Efendi'yi Yanya Vilayeti Mektupçuluğu'na tayin etti. Sonra Suriye, Halep ve Van vilayetleri mektupçuluğuna getirildi. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine altı ay boş kalan İsmail Hakkı, Hicaz Mektupçuluğu'na atandı⁴⁴⁹. Mekke Şerifi'nin isyanı üzerine, buradaki bütün sivil memurlar İngilizler tarafından esir alındı. İsmail Hakkı harp esiri olarak Mısır ve İskenderiye'ye gönderildi⁴⁵⁰. Dört yıllık bir esaretten sonra tekaüte ayrılarak İzmir'e geldi. Bir yıl sonra Vilayet Umumi Meclisi azalığına seçildi⁴⁵¹. İzmir Belediye Memuru Necati Bey'in vefatı üzerine bu memuriyete Bıçakçızade tayin edildi (1929)⁴⁵². Yedi sene sonra yaş haddinden emekli oldu⁴⁵³. 13 Ağustos 1950 tarihinde vefat eden Bıçakçızade İsmail Hakkı, 14 Ağustos'ta Balçova Mezarlığı'na defnedildi⁴⁵⁴.

Bıçakçızade'yi yakından tanıyan Halid Ziya onun şarkçı ruhunu şöyle zikreder: "Onun saygı uyandıran hali yalnız tavır ve edası değildi. Elbette medreseden sadece geçmiş değildi, o alemde kültür diye ne toplayabilirse onu aldıktan sonra kendisine göre, fakat yalnız Doğuya dönük bir idrak ufkunu alabilmenin son haddi derecesinde genişletilmişti"⁴⁵⁵.

Bezmi Nusret İsmail Hakkı'nın hak ettiği yeri bulamamasının sebebini "...ömrünün sonuna kadar şark zihniyetinden bir türlü sıyrılamamış ve bütün gayretine rağmen daima ikinci planda" kalmasına bağlıyor⁴⁵⁶.

Remzi Zeytinoğlu, Bıçakçızade'yi "İzmir'in eski bir edebiyat hocasıdır. İzmir'de yetişmiş gençlerin pekçoğu, kendisinden ders ve ilham almıştır. Gerek Eşref, gerekse

⁴⁴⁶ İnal, a.g.e., I, s.506.

⁴⁴⁷ C. Gök, "Röportaj: Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, 29 Ekim 1942.

⁴⁴⁸ Ahenk, 9 Şubat 1908.

⁴⁴⁹ Bıçakçızade İsmail Hakkı Altınöz dosyasından.

⁴⁵⁰ A. İsrail Bohor, "Bir Hatıra", Anadolu, 26 Ağustos 1950.

⁴⁵¹ Bıçakçızade İsmail Hakkı Altınöz dosyasından.

⁴⁵² Anadolu, 6 Teşrin-i Sani 1929.

⁴⁵³ Bıçakçızade İsmail Hakkı Altınöz dosyasından.

⁴⁵⁴ Anadolu, 14 Ağustos 1950.

⁴⁵⁵ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.122.

⁴⁵⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.9.

üdeba, Bıçakçızade'ye çok hürmet ederlerdi. Felsefi eserleri bilhassa dikkate değer şiirleri de güzeldir ve felsefidir" şeklinde değerlendirmektedir⁴⁵⁷.

İsmail Hakkı'nın yazıları gazete ve dergilerde kaldı. Hayatı boyunca Rüya Tabirleri ve İmin Hayatın Bencesi adında iki kitap bastırabildi⁴⁵⁸.

g. Mehmed Halid Ziya Uşaklıgil (1867-1945): 1867 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Halid Ziya, İzmir'in nüfuzlu Uşakızade⁴⁵⁹ ailesinden Hacı Halil Efendi'nin oğludur. İstanbul'da Fatih Askeri Rüştiyesi'ne devam eden Halid Ziya, 12 yaşında ailesinin İzmir'e yerleşmesiyle tahsilini İzmir Rüşdiyesi'nde devam etmeye başladı⁴⁶⁰. Rüştiyede okutulan dersleri yetersiz buluyordu. Daha okulu bitirmeden Fransızcasını ilerletmek için Frenk mahallesindeki Alioti Ferhanesinde Augusta de Jaba'nın idarehanesine devam etmeye başladı. Sonra, Avusturyalı rahiplerin okulu olan Mechitariste Mektebi'ne gitti⁴⁶¹. Mektep Müdürü Piyer Nikola ve Halid Ziya'yı Fransız klasiklerini incelemeye iten Piyer Vandel'in onun üzerinde büyük etkisi oldu. Halid Ziya, bu okulda Avrupa tesirinde yetişti⁴⁶². Okulun son sınıfından 17 yaşında ayrıldı⁴⁶³. Halid Ziya'nın babası Hacı Halil Efendi, Fars edebiyatıyla çok yakından ilgileniyordu. İzmir'in tanınmış ve sevilen insanı olan büyükbabası da kültürlü bir insandı. Böyle bir ailenin içinde yetişen Halid Ziya⁴⁶⁴, 17'den 22 yaşına kadar geçirdiği devreyi "bu beş yıl bir çalışma devresi olmaktan çok çalışma kuvvetlerinin, dışarıya taşmak istediklerinin usulsüz düzensiz bir taşkınlık zamanı" olarak değerlendirmekte⁴⁶⁵. Bu ruh hali içinde Tevfik Nevzad ve Bıçakçızade ile birlikte İzmir'in ilk Türk dergisi Nevruz'u çıkardı⁴⁶⁶. Nevruz kapandıktan sonra, edebiyat alemine açılmak için İstanbul'a gitti⁴⁶⁷. İstanbul'da bir süre kaldıktan sonra tekrar İzmir'e döndü. Dönüşünde İzmir Rüştiye Mektebi'nin Fransızca muallimliği görevine başladı. Osmanlı Bankası'ndan gelen bir teklif üzerine Halid Ziya, hem Rüşdiye derslerine devam ediyor hem de bankada mütercim ve muhasib memuru olarak çalışıyordu. Halil Rifat Paşa'nın valiliği sırasında Tevfik Nevzad ile

⁴⁵⁷ İrfan Hazar, "Şehirden Röportajlar: 5 - Bay (Dede) Remzi Zeytinoğlu İle Konuştuk", Anadolu, 3 Haziran 1944.

⁴⁵⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.43.

⁴⁵⁹ Uşaklı olan bu ailenin Uşak'taki aile adı "Helvacızade"dir. Uşak'ın en eski ve en zengin ailelerinden olan Helvacızadeler hem helvacılıkla hem de halıcılıkla uğraşıyordu. Bu ailenin bir kolu İzmir'e gelerek halıcılıkla meşgul olur. Uşak'tan geldikleri için bu aileye Uşaklılar, Uşaklıgil diye söylene söylene Uşakızade adını alır. Bkz. Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.2, 3.

⁴⁶⁰ Nevsa-lı Asır, 1313, Dersaadet 1314, s.203, 204; Halid Ziya Uşaklıgil, İzmir Hikayeleri, İstanbul, 1950, s.5, 8.

⁴⁶¹ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.83-96.

⁴⁶² İzmir Milli Kütüphane'de bulunan Halid Ziya Uşaklıgil dosyasından.

⁴⁶³ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.110, 112.

⁴⁶⁴ Nevsa-lı Milli, 1313, s.133.

⁴⁶⁵ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.114.

⁴⁶⁶ Aynı Eser, s.118, 121.

⁴⁶⁷ Aynı Eser, s.146.

Hizmet gazetesini kuruyor⁴⁶⁸. Halid Ziya, Nevruz ve Hizmet'e çeşitli şiirler ve yazılar yazdı. İlk romanı Sefile, Hizmet gazetesinde tefrika halinde basıldı. Roman, kitap halinde basılacaktı. Fakat eser, ahlâka aykırı bulunduğundan basılmasına izin verilmedi. Sefile'nin tefrikası bittikten hemen sonra yayına Nemide girdi. Sonra Bir Muhtıranın Son Yaprakları ve Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası hikayeleri yayımlandı. Arkasından da Deli ve Dayda romanları geldi. Arkasından, Rusya harbinin çocukluğundan kalma acı izlerini anlatan Bir Ölünün Defteri romanını Hizmet gazetesinde yayınladı. Arkasından Bu muydu? ve Heyhat! romanlarını tefrika etti. İzmir'deki son romanı olan Ferdi ve Şürekası, Halid Ziya'nın İzmir'de geçirdiği sarsıntılı olayların ortaya çıkardığı bir eserdir. Yaşadığı kötü olaylar yüzünden bir daha İzmir'e geri dönmek üzere İstanbul'a gitti. Orada Reji Müdürü Başkâtibi oldu. Bu yıllarda Servet-i Fünun Edebiyatı yeni kurulmuştu. Mehmed Rauf vasıtasıyla bu edebiyatın içine girdi. Halid Ziya'nın Mai ve Siyah romanı Servet-i Fünun mecmuasında yayımlandı. Sonra Aşk-ı Memnu ve Kırk Hayatlar'ı yazdı⁴⁶⁹. Sürekli bir arayış içinde olan Halid Ziya, 27 Mart 1945 tarihinde vefat etti⁴⁷⁰.

ğ. İzmirli İsmail Hakkı (1868-1946): İsmail Hakkı'nın dedesi İzmirli Çubukçu Hüseyin Efendi, babası Yedek Yüzbaşı Hasan Efendi'dir. Babası Girit'e gittiği zaman Kandiyeli Hafize Hanım'la evlenir. Sonra eşyle birlikte İzmir'e gelirler. Bu ailenin çocuğu olan İzmirli İsmail Hakkı, 1868 yılında İzmir'in İkiçeşmelik semtinde Kırath sokağında doğdu. İzmir'in en tanınmış semti olan İkiçeşmelik'te yetişti. Orta halli bir ailenin çocuğu olan İsmail Hakkı, dört yaşında okula başladı. Okumayı çok seviyordu. İlk tahsil yıllarında bile zamanını kitap okumakla geçirirdi. Temel eğitimini tamamladıktan sonra sarık sardı. Babasının amcası olan hafızdan ders alarak hıfza çalıştı ve hafız oldu. Rüştiye Mektebi'nde okurken Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin babası Kâmil Efendi'den Farişi dersi okudu. Bu sırada medrese derslerine devam ederek, Şazeli tarikatından icazet aldı. Rüştiye mektebinden mezun olduktan sonra, bir süre okulda Farişi muallimliği yaptı. Sonra İstanbul'a gitti. Burada hem Darülmuallimine hem de Sultan Selim Medresesi'nde Hafız Şakir Efendi'nin derslerine devam etti⁴⁷¹. 1894 yılında Darülmuallimin Edebiyat kısmından birincilikle mezun oldu⁴⁷². Maarif Nazırı Zühdü Paşa'nın isteğiyle Mercan idadisine din dersleri, tarih, ahlâk muallimliğine tayin edildi. Ayrıca İsmail Hakkı'yı kendi çocuklarına özel hoca olarak tuttu. Kısa süre sonra Mülkiye Mektebi'ne Usûl-ı Fıkıh muallimliğine tayin edildi. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Darülfünun'un Edebiyat fakültesinde İslam Felsefesi müderrisi, Hukuk fakültesinde Usûl-ı Fıkıh müderrisi ve Darülfünun teşkilatında Ordinaryus Profesör oldu⁴⁷³. İsmail Hakkı idari görevlerde de bulundu. Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Heyeti azalığında, Darüşşafaka, Darülmuallimin müdürlükleri yaptı. Eski

⁴⁶⁸ Aynı Eser, s.177, 178; Nevsal-ı Asır, 1313, s.204.

⁴⁶⁹ Halid Ziya, Kırk Yıl, muhtelif sayfalardan.

⁴⁷⁰ Anadolu, 28 Mart 1945.

⁴⁷¹ Celâleddin İzmirli, İzmirli İsmail Hakkı, bs. y. Yok, 1946, s.5, 6, 7.

⁴⁷² İbrahim Alaattin, a.g.e., II, S. 26, s.799.

⁴⁷³ İzmirli, a.g.e., s.7.

Darülhikmetüİslamiye azalığı ve reis vekilliği Darülfünun'da İlahiyat fakültesi başkanlığı görevlerini üstlendi. Çeşitli ilmi encümenlerde azalık ve reislik yaptı⁴⁷⁴. İzmir'li İsmail Hakkı'nın Süleymaniye Kütüphanesi'nde 3700 ciltlik bir İsmail Hakkı kitaplığı vardır. Bu kütüphane 1922 yılında kuruldu. İsmail Hakkı'nın Maani-yi Kur'an, Yeni İlm-i Kelam, Usûl-ı Fıkıh Dersleri, İlm-i Hilaf, Din Dersleri, Siyer-i Nebiye-i Celile, Garp Filosoflarıyla Şark Filosofları Arasında Bir Mukayese, Fenni Mehanî, Şeyh Ebubekir Razi, Mütesavvife Sözleri mi?, Gazilere Armağan isimlerinde eserleri vardır⁴⁷⁵.

İzmir'in yetiştirdiği değerli ilim adamlarımızdan İsmail Hakkı, 31 Ocak 1946 tarihinde vefat etti. 2 Şubat 1946 tarihinde Ankara Asri Cebeci mezarlığına defnedildi⁴⁷⁶.

h. Yusuf Ziyaeddin Efendi (1869-1950(?)): İzmir Darülmualliminde muallimlik yapmış olan Kıbrıslı Hoca Mehmed Kâmil Efendi'nin oğludur. Yusuf Ziyaeddin Efendi 1869 yılında İzmir'de doğdu. İlk ilmi bilgileri babasından öğrenen Yusuf Ziya Efendi, İstanbul'a gitti. Alay Müftüsü ve Darülfünun İlm-i Hadis muallimi Hafız Mehmed Efendi'nin dersine devam etti. Babasının vefatından sonra İzmir Darülmuallimine muallim oldu⁴⁷⁷. 1901 yılında Darüledeb ismiyle hususi bir mektep açtı⁴⁷⁸. 1908 yılında Yusuf Ziyaeddin Efendi, Mahmud Fuad Efendi ile birlikte Gencine-i Edeb dergisini çıkardı⁴⁷⁹. Darülmuallimin-i Osmani ve Farişî muallimliğine tayin edildi⁴⁸⁰. Hemen sonra Galatasaray Sultanisi muallimliği görevi verildi. Dört sene sonra diğer Darülmuallimindeki muallimlikleri ile birlikte bu görevine son verildi. Sonra Darüşşafaka ve medreselerde hocalık yaptı. I. Dünya Savaşı sırasında oğlu Mehmed Kâmil'i kaybetmenin üzüntüsüyle ders vermekten vazgeçti. Altı sene kabuğuna çekildi. Eski talebesi Vasıf Çınar'ın ısrarı üzerine Galatasaray Sultanisi'nde Arapça ve Farsça dersleri vermeye başladı. Cumhuriyet devrinde bu derslerin kaldırılması üzerine Balıkesir Erkek Muallim Mektebi'nde Din dersleri, sonra da Türkçe derslerini okuttu. 1935 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Yusuf Ziya Efendi'nin 1600 Farişî lügatı içine alan Ferhang-i Ziya eseri vardır. Bu eserinde 10.000 Farsça beyti Türkçe'ye çevirdi. Kavaid-i Farişî ve Gencine-i Güftar adındaki eserleri Galatasaray Sultanisi'nde senelerce okutuldu⁴⁸¹.

⁴⁷⁴ İbrahim Alaattin, a.g.e., II, S. 26, s.799.

⁴⁷⁵ İzmirli, a.g.e., s.12-16.

⁴⁷⁶ Aynı Eser, s.40, 41.

⁴⁷⁷ İnal, a.g.e., IV, s.2080.

⁴⁷⁸ Ahenk, 5 Şubat 1901.

⁴⁷⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.41, 42.

⁴⁸⁰ Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1909.

⁴⁸¹ İnal, a.g.e., IV, s.2080, 2081.

1. **Emine Yaşar Hanım (1880-1955(?)):** 1880'lerde İstanbul'da dünyaya gelen Emine Yaşar Hanım ilk ve rüşdiye tahsilini İstanbul'da Darülfeyz ve Eyüb Sultan Kız Rüşdiyesi'nde tamamladı⁴⁸². 1892'de İstanbul Darülmualimatına başlayan Yaşar Hanım⁴⁸³ okuldan 1895 yılında "aliülala" derecede mezun oldu. Aynı senede 650 kuruş maaşla Nakış muallimi olarak İzmir Kız Rüştiyesi muallim-i saniliğine tayin edildi. Okulda 1902 yılında idari değişiklik yapıldı. Yaşar Hanım okulun müdürlüğüne terfi etti. Sonra Kız İdadisi müdür yardımcılığına 1200 kuruş maaşla görevlendirildi. Bu vazifeye ilaveten mektebin iptidai kısmına Türkçe muallimliğine 500 kuruş maaşla tayin edildi. Okulun Yunanlılar tarafından işgal edilerek hastaneye çevrilmesi üzerine Terakki İnas Mektebi müdürlüğüne atandı. Yunan işgali sırasında İzmir'de milli müsamereleler verdirmek cesaretini göstermiştir. Yunan işgalinin kalkmasından sonra maarif idaresi Terakki İnas Mektebi'nin adını Sakarya Mektebi olarak değiştirdi. Yaşar Hanım 1500 kuruş maaşla mektebin müdürlük görevini devam ettirdi. 1924 yılında İzmir Belediye Reisi Aziz (Akyürek) ve Maarif Müdürü Namık Beyler tarafından İzmir'in eğitim hayatına yaptığı kat-kılardan dolayı bir nişane verildi. Vilayet Umumi Meclisi de aldığı kararla mükafat olarak maaşına 500 kuruş zam yaptı. 1926 yılında maaşına 450 kuruş daha zam yapılmıştır⁴⁸⁴.

Hiç evlenmeyen Yaşar Hanım kendisini İzmir'e muallim olarak adamıştır. Benal Nevzat, Şükrü Saraçoğlu, Vasıf Çınar, Mustafa Necati, Rıdvan Nafiz Edgüer, Haydar Rüştü, Hikmet Türk, Esad Çınar, Çiftçi Necati, Hilmi Erdim, Salih Zeki, Mithat Oksancak, Coğrafyacı Ziya vs. gibi yüksek mevkide bulunan kişileri yetiştirdi⁴⁸⁵.

⁴⁸² "Yaşar Hanımın Tercüme-i Halî", Anadolu, 23 Teşrin-i Sani 1926.

⁴⁸³ İrfan Hazar, "42 Yıllık Hocalık", Anadolu, 17 Mart 1944.

⁴⁸⁴ "Yaşar Hanımın Tercüme-i Halî", Anadolu, 23 Teşrin-i Sani 1926.

⁴⁸⁵ İrfan Hazar, "42 Yıllık Hocalık", Anadolu, 17 Mart 1944.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİLEŞME DÖNEMİNDE İZMİR'DE EĞİTİM

A. MAARİF İDARESİ

1. Maarif Müdürlüğü

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hem Maarif Nezareti'nin hem de vilayetlerde maarifin gelişmesinde çok önemli bir temel taşıdır. Yenileşme sürecinde Türk milli eğitiminin teşkilatlanmasında bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu nizamname ile Maarif Nazırı'nın başkanlığında ilmi ve idari olarak ikiye ayrılan "Büyük Maarif Meclisi" kuruldu. Daha sonra "Meclis-i Kebir-i Maarif" ismini aldı. Osmanlı Devleti'nin son günlerine kadar bu meclis varlığını sürdürdü. Burada alınan kararları vilayetlerde uygulayacak olan Maarif Meclisi, "Maarif Müdürü" ünvanını taşıyan bir kişinin başkanlığında kurulacaktı¹. Nizamnamenin 147. Maddesinde Maarif Müdürlerinin vazifeleri açıklanmıştır: "Müdür ve muavinler mesalih-i cariyenin tesviyesine ve ıslahat-ı mukarrerinin icraat-ı fiiliyesine ve nizamname ahkâmının ve Maarif Nezaret-i Celilesi'nden alınacak talimatın tamami-i icrasına nezaret ve dikkat etmeğe memur oldukları gibi merkez-i vilayette bulunan mektep ve kütüphaneleri ve ale'l-husus idadiye ve mekâtib-i sultaniye ve âliyeyi teftişe ve vilayet maarif tahsisatının karar ve nizamı dairesinde sarf ve istimaline ve telef ve sereften vikayesine dikkat edecekler ve bu babda birinci derecede anlar mesul olacaklardır"². 21 Ocak 1871 tarihinde yayınlanan "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" ile Maarif Müdürleri vilayet teşkilatı içine alınmıştır. Fakat vilayetlerde Maarif Müdürlüklerinin kurulması hemen gerçekleşmedi³.

¹ Unat, a.g.e., s.24.

² Düstur, II, Tertib-i Evvel 1289, s.208.

³ Kodaman, a.g.e., s.75, 76.

Maarif Müdürlerini valiler tayin ediyordu. Maarif Müdürü, bir sene içinde vilayet dahilinde yapılan maarif faaliyetleri hakkında tuttuğu raporu Babıâliye gönderilmesi için valiye vermekle mükellefi⁴. 1889 yılında Maarif Müdürleri üç sınıfa ayrıldı. Birinci sınıf 2500, ikinci sınıf 2000, üçüncü sınıf 1500 kuruş maaş alacaktı⁵.

Aydın vilayetinin maarif idaresine ilişkin en erken bilgiye 1879 tarihli ilk Aydın Vilayeti Salnamesi'nde rastlıyoruz. 1789 yılında Maarif Meclisinin reisi, Evliyazâde Hacı Muhammed Efendi'dir. Salnamede bu kişi Maarif Müdürü ünvanıyla zikredilmemiştir. Fakat vilayetin maarif işlerinden sorumlu bir kişi olduğu kesindir. Onun zamanında maarif teşkilatı çok sadeydi. Maarif Müdüründen başka, maarif idaresinde sadece Kâtip Şerif Efendi vardı⁶. 1879 yılında maarif idaresinin reisi Müftü Ahmed Şevket Efendi⁷, 1880 yılında Çelebizade Hacı Mustafa Efendi'dir⁸. Hacı Mustafa Efendi zamanında maarif idaresi biraz daha genişlemiştir. Onun zamanında maarif idaresinde Kâtip Şerif Efendi, Muhasebe Kâtibi Ali Bey ve Tahsildar Mehmed Efendi görev yapıyordu⁹.

Aydın vilayetinde maarif idaresi teşkilatı, 1882 yılında kurulmuş olsa gerek. Çünkü bu yılda Maarif Meclisi'nin reisi, Maarif Müdürü olarak geçmektedir¹⁰. Zaten Aydın Vilayeti Maarif Meclisi de 1882 yılında kurulmuştur¹¹. Bu yılda Maarif Müdürü olarak Hüseyin Efendi'nin adı geçmekte. Hüseyin Efendi'nin ilk yılında maarif idaresinde bir değişiklik olmadı¹². Daha sonra Hüseyin Efendi, maarif idaresi memurlarını "Muhasebe Kalemî" adı altında topladı. Bu kalem altında; Muhasebeci Mustafa Şükrü, Kâtip Esad, Sandık Emîni Şerif, Tahsildar Mehmed, Mülazım Aziz Efendiler ile Odacı Hurşid Ağa bulunuyordu¹³.

Halid Ziya Uşaklıgil, birbiri ardına gelen maarif müdürlerini "hürmet ve takdire değer" bulmaktadır. Bu kişileri "İzmir'in kültür hayatında mesut bir talihi" olarak gören Uşaklıgil, Menemenlizade Tahir Bey üzerinde önemle durmaktadır¹⁴. Hüseyin Efendi'den sonra 1890'lı yıllarda maarif müdürü olan Menemenli Tahir Bey¹⁵, iyi bir şairdi. Halid Ziya onu "İzmir Maarif Müdürü olarak işbaşında yüksek bir memur ve ahbab arasında da sohbetlerine doyulmayacak bir dost olarak tanıyınca tamamıyla meftun

⁴ Mümtaz Talan Yaman, Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında, İstanbul, 1940, s.201.

⁵ BOA, MV, 40/60.

⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.48.

⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1297, s.46.

⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.67.

⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.75.

¹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.80; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302, s.520.

¹¹ Kodaman, a.g.e., s.86.

¹² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.80, 81.

¹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.80.

¹⁴ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.242.

¹⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.62; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.107.

olmuş idik” şeklinde anlatır¹⁶. Tahir Bey zamanında Maarif Muhasebe Kalemi altında; Muhasebeci Şükrü, Kâtip Ali, Sandık Emiri Remzi, Muhasebe Memuru Refiki Ali Nazmi, Tahsildar Efendiler ve Odacı Hürşid Ağa görevliydi¹⁷.

1891 yılında Maarif Müdürlüğü’ne tayin edilen Tahsin Bey, İptidai mekteplerinin ve Darülmualiminin ders programlarında bazı düzenlemelere gitti¹⁸. Görevini iyi bir şekilde yapan Tahsin Bey, şehirdeki kitapçıları gezerek denetimi altına aldı. Hatta muzır kitap satan Rahmi Ağa’nın kitapçı dükkanını kapattı¹⁹. Halid Ziya, “Tahir Beyden sonra Tahsin Bey (Maarif Müdürlüğü’ne) gelmekle İzmir’in kültür hayatına bir parça teselli” getirdiğini söylemektedir²⁰.

Tahsin Bey’in ardından Selanik Maarif Müdürü Emrullah Efendi İzmir’e tayin edildi²¹. 1892 yılı Mart ayında göreve başlayan Emrullah Efendi, gelir gelmez İzmir İdadi Mektebi kadrosunda değişiklik yaptı. İdadi Mektebi müdürlüğüne İstanbul’dan gelen Abdi Bey’i tayin etti. Mülkiye mezunu olan dört muallimi İdadi Mektebi kadrosuna aldı. Kadro değişikliği mektepte huzursuzluk yarattı²². Emrullah Efendi Aydın vilayetinde yeni usûlde iptidai mektepleri ile kız rüştiye mekteplerinin açılması için teşebbüste bulundu. İstanbul’a giderek mekteplerin açılması için Maarif Nezareti’nden müsaade aldı²³. Maarif Nezareti çalışmalarından dolayı kendisine 1892 yılı Aralık ayında bir kıt’a Mecidiye Nişanı verdi²⁴. Aydın vilayeti maarif idaresine ilk yabancı memur Emrullah Efendi tarafından alındı. 1893 yılında Maarif Muhasebe Kalemi’nde Muhasebeci Mustafa Şükrü, Muayene Memuru Mehmed Zihni, Maarif Kâtibi Ali Rıza, Sandık Emiri Hatim, Muhasebe Memuru Refik Süleyman, Muayene Memuru Yakode Vidas, Maarif Kâtib-i Refiki Azmi, Tahsildar Efendiler görev yapıyorlardı²⁵. Emrullah Efendi, maarif idaresi veznesinden 1000 Osmanlı lirasını²⁶ alarak Güzel Hasan ve Tevfik Nevzat ile birlikte²⁷ 1893 yılında İsviçre’ye kaçtı²⁸.

¹⁶ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.243.

¹⁷ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, Mali 1307, I, s.107.

¹⁸ *Hizmet*, 23 Teşrin-i Sani 1891.

¹⁹ *Hizmet*, 5 Kanun-ı Evvel 1891.

²⁰ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.243.

²¹ Ferit Ragıp Tuncor, “Emrullah Efendi ve Muhittülmaarif”, *Öğretmen*, II, S. 19, Mayıs 1949, s.4.

²² Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.272.

²³ *Hizmet*, 25 Haziran 1892.

²⁴ BOA, Y. Mtv., 74/132; Mecidiye Nişanı: Padişah Abdülmecid tarafından çıkarılmış bir nişandır. Bkz. *Kamus-ı Türkî*, s.1295.

²⁵ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1311, s.95.

²⁶ Tepeyran, “Hatıralar I”, *Canlı Tarihler*, I, s.109.

²⁷ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.379.

²⁸ BOA, Y. Mtv., 8/100; 1898 yılında II. Abdülhamit tarafından atfedilen Emrullah Efendi, ülkeye döndüğünde 500 kuruş maaşla Maarif Nezareti Meclis-i Maarif azalığına tayin edildi.

Boş kalan Aydın Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne İzmir İdadisi Müdürü Naili Efendi²⁹ 29 Aralık 1893 tarihinde tayin edildi. 1898 yılında maarif idaresinde "Kütüb ve Resail-i Ecnebiye Muayene Memurluğu" kuruldu. Bu memuriyet İsmail Naili Bey'in uhdesindeydi³⁰. Maarif Muhasebe Kalemi altında bulunan memurluklar, İsmail Naili Bey'in zamanında "Vilayet Maarif İdaresi" adı altında toplandı. En fazla Maarif Müdürlüğü görevinde bulunan İsmail Naili Bey, maarif idaresi teşkilatının birimlerini arttırdı³¹. Mülhakat Maarif Komisyonları 1904 yılı sonlarında veya 1905 yılı başlarında maarif idaresine bağlandı³². Boşta bulunan Mülhakat Maarif Komisyonları Muhasebe Memurluğu görevine, 1906 yılı Haziran ayı başında Bekir Efendi tayin edildi³³. Bekir Efendi, 1907 yılı Ekim ayında Orman ve Maden Muamelatı Müdüriyeti tarafından Muhasebe Refik-i Saniliğe terfi ettirildi. Boşalan memuriyete, Garbi Karaağaç kazası Tahrirat eski kâtibi Hilmi Efendi tayin edildi³⁴.

İsmail Naili Bey zamanında maarif idaresi birimlerindeki memuriyetleri gösterir tablo:

MEMURİYET	1898 ³⁵	1899 ³⁶	1903 ³⁷	1908 ³⁸
Maarif Müdürü	İsmail Naili Bey	İsmail Naili Bey	İsmail Naili Bey	İsmail Naili Bey
Tahrirat Başkâtibi	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi	Ali Rıza Efendi
Maarif Muhasebe Memuru	Abdülaziz Efendi	Abdülaziz Efendi	Mahmud Efendi	Aziz Efendi
Muhasebe Memuru Refiki	Mustafa Azmi Efendi	Mustafa Azmi Efendi	Hüsnü Efendi	Hüseyin Hüsnü Efendi ³⁹
Matbaalar Müfettişi ve Kütüb ve Resail Muayene Memuru	Mehmed Zihni Efendi	Mithat Efendi	Mithat Efendi	Mithat Efendi
Kütüb ve Resail Muayene Memuru	Yako Efendi	Yako Efendi	Yako Efendi	Yako Efendi

²⁹ Hizmet, 17 Teşrin-i Evvel 1894; Maarif Salnamesi, H.1318, s.1083; İsmail Naili Bey'in "iyi bir adam" olmadığı hükmüne varan Mehmet Şeref, onun dış görünüşünü, "Yuvarlak kafalı, softa çember sakallı, karnı şiş, kısa boylu, cübbe gibi birşey giymiş, şarvar gibi pantolon, kaloşlu bir zat" olarak tanımlamakta. Bkz. Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-31", Anadolu, 1 Mayıs 1934.

³⁰ Maarif Salnamesi, H.1318, s.1083.

³¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.41, 42; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.104.

³² Ahenk, 25 Kanun-ı Sani 1905.

³³ Ahenk, 6 Haziran 1906.

³⁴ Ahenk, 17 Teşrin-i Evvel 1907.

³⁵ Maarif Salnamesi, H.1316, s.874.

³⁶ Maarif Salnamesi, H.1317, s.974.

³⁷ Maarif Salnamesi, H.1321, s.351.

³⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.104.

³⁹ Hüseyin Hüsnü Efendi, 1909 yılı Ekim ayında Evkaf Nezareti tarafından başka bir göreve tayin edildi. Bkz. Ahenk, 14 Teşrin-i Evvel 1909.

Sandık Emrini	Kadri Efendi	Mehmed Kadri Efendi	Mehmed Kadri Efendi	Kadri Efendi
Bergama Fahri Müze Memuru	Dimitri Çolakidi Efendi	Dimitri Çolakidi Efendi	Dimitri Çolakidi Efendi	-
Balatçık Fahri Müze Memuru	Kanas Efendi	Kanas Efendi	-	-
Fahri Almanca Kütüb ve Resail Muayene Memuru	-	Çörekçiöğlü Nikolaki Efendi	Çörekçiöğlü Nikolaki Efendi	Nikolaki Efendi
Tahsildar	-	İsmail Hakkı Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi
Mülhakat Maarif Komisyonları Kâtibi	-	-	-	Hilmi Efendi
Komisyonlar Kâtib-i Refiki	-	-	-	Necati Efendi
Kâtib-i İptidaiye Müfettişi	-	-	-	Mazhar Efendi

II. Meşrutiyet'in ilanının hemen öncesinde Emrullah Efendi ikinci kez Aydın Vilayeti Maarif Müdürlüğü hizmetinde bulundu⁴⁰. Meşrutiyetin ilanından sonra kapanan maarif idaresi, 1908 yılı Kasım ayı başında hâlâ kapalıydı⁴¹. Mahalli maarifin ıslah edilmesi ve geliştirilmesi gayesiyle bir İlmî Cemiyet kuruldu. İlk önce altı olan cemiyetin üyesi, sonradan onikiye yükseldi. Bu kişiler, İzmir'in ilmiye teşkilatından kişilerdi⁴².

1909 yılı başında Maarif Müdürlüğü'nde Tevfik Bey bulunuyordu⁴³. Tevfik Bey'den sonra Mart ayı başlarında Maarif Müdürlüğü'ne Müştak Lütfi Bey getirildi⁴⁴. 1912 yılı Eylül ayında bu göreve Abdi Namık Bey tayin edildi⁴⁵. Namık Bey zamanında Maarif Müdürlüğü Birinci Beyler sokağında Halkın Sesi gazetesinin karşısındaydı⁴⁶. 1 Mayıs 1916 tarihinde 600 kuruş maaşla Hususi Mektepler Memurluğuna başlayan Bezmi Nusret, İzmir vilayeti dahilindeki hakkında şu bilgileri veriyor: "Rum, Ermeni ve Musevilere ait olmak üzere 4 idadi, 15 yarı idadi, 83 rüşti, 233 iptidai hususi mektep vardı. Bunlarla 20.781 erkek, 21.880 kız talebe tahsil görmekte idi. Onlardan başka, ecnebilerin de 6 idadisi, 10 rüştiyesi, 16 iptidaiyesi mevcuttu. Bu mekteplere devam eden

⁴⁰ Bilget, a.g.e., s.45.

⁴¹ Hafız İsmail, "Maarif", İttihad, 9 Şevval 1326.

⁴² Hizmet, 18 Şevval 1326; Nail Morali II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İzmir'e Agayef Heyetinden "Ahmet Agayef, Yusuf Akçura ve Köprülüzade Fuat, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Tarihçi İhsan Beyler gibi genç maarifçilerle İzmir'e bir Hey'et halinde geldiler. Bu zevat bütün İzmir mekteplerini teşekkülleri yakından inceleyip, Gençlik Toplulukları kurulmasına öncüler hazırladılar". Bkz. Nail Morali, a.g.e., s.50. Nail Morali'nin bilgi verdiği bu cemiyet ile İzmir'de kurulan Cemiyet-i İlmîye arasında bir bağ olması muhtemeldir.

⁴³ Ahenk, 19 Kanun-ı Sani 1909; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1326, s.546.

⁴⁴ Ahenk, 8 Mart 1911; Ziya, "Maarif Müdür-i Esbaki Müştak Bey'e", İslahat, 26 Mart 1919; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1327, s.546; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1328, s.566.

⁴⁵ Ahenk, 30 Eylül 1912.

⁴⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.132.

talebenin 1924'ü erkek, 2314'ü kız idi. Bizim hususi mekteplerimiz 12'den ibaretti. Hepsi iptidai ve rüşti derecede idi. Hali faaliyette bulunan bu 379 mektebin ne gibi bir varidatla idare olundukları, ne vakit tesis edildikleri, hatta nerede buldukları, müdür ve muallimlerinin tabiiyeti, hangi mektepten mezun oldukları, ne maaş aldıkları ve ne okuttukları külliye meçhuldü. Yalnız isimleri dairede mazbuttu". Bu yılda maarif idaresi kadrosu çok azdı. Maarif Müdüründen başka maarif idaresinde; Hususi Mektepler Memurluğu'nda Bezmi Nusret, Başkâtip ve Muhasebeci Hüsnü, Mübeyyiz Hakkı, Mübeyyiz Ramiz, Müfettiş Mithat Beyler ile Odacı Giritli Ali Efendi vardı⁴⁷.

1917 yılı Şubat ayında Abdi Namık Bey, İstanbul Eczacı ve Dişçi Mektebi Müdürlüğü'ne nakledildi. Yerine Edirne Maarif Müdürü Servet Bey getirildi. Servet Bey, Maarif Müdürlüğü görevinde fazla kalmadı. 15 Ekim 1917 tarihinde, yeni kurulan Darüleytam Umum Müdürlüğü'ne tayin edildi. Boşalan göreve Ethem Nejat Bey atandı⁴⁸. Arkasından bu göreve tayin edilen Salih Zeki Bey, 1919 yılı Ocak ayında İstanbul'a çağrıldı⁴⁹. Vilayet Maarif Müdürlüğü'ne Cebel-i Lübnan Maarif Müdürü Abdüllatif Nevzat Bey tayin edildi. Şubat ayı başında göreve başlayan Nevzat Bey, zayıf karakterli bir insandı. Ethem Bey'den sonra Aydın Vilayeti Valiliği'ne atanan Nureddin Paşa'nın başkanlığında Vilayet Umumi Meclisi, maarif bütçesini müzakere etmek için 26 Şubat 1919 tarihinde toplandı. Bütçe müzakere edilirken Maarif Ser-müfettişliği görevinin kaldırılmasını kabullenmiş ve hiçbir fikir beyan etmemiştir. Maarif Müdürü'nün idaresi altında olan önemli bir memuriyetin kaldırılmasına hiç ses çıkarmaması bunu açıklamaktadır. Nureddin Paşa, 12 Mart 1919'da valilik görevinden ayrıldı. Yerine Evkaf Nazırı İzzettin Bey tayin edildi. Bu arada Nevzat Bey Maarif Müdürlüğü görevinden alındı⁵⁰. Yerine tayin edilen Ziya Bey, 27 Nisan 1919'da görevine başladı⁵¹.

1919 yılı maarif bütçesinde, maarif idaresi memurlarının maaşları şu şekilde düzenlendi⁵²:

MEMURİYET	Eski Maaş (Kuruş)	Yeni Maaş (Kuruş)
Başkâtip	1.200	1.500
Sicil Kâtibi	600	1.000
Muhasebeci	500	1.000
Mukayyedlik	-	600
İstatistik ve Tedkik Cedvel Kâtibi	1.500	1.000
Dosya Memurluğu	500	1.000

⁴⁷ Aynı Eser, s.132, 133.

⁴⁸ Aynı Eser, s.139; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1334, s.521; Servet Bey 1918 yılında vefat etmiştir. Bkz. Kaygusuz, a.g.e., s.139.

⁴⁹ Hukuk-ı Beşer, 4 Mayıs 1335.

⁵⁰ Sulh ve Selamet, 6 Kanun-ı Sani 1335.

⁵¹ Kaygusuz, a.g.e., s.148, 149, 151.

⁵² Müsavat, 28 Nisan 1919.

Dosya Mukayyidliği	700	600
Tahrirat Kâtibi	600	700
Mübeyyizlik	800	500
Müezzinlik	-	500
Hademelik	200	400

Maarif Nezareti, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali öncesinde maarif dairesine gönderdiği bir yazıyla Aydın vilayetinde maarif memur ve muallimlerin siyaset ve fırkacılıkla uğraşmamaları konusunda uyarıda bulundu⁵³. Yunan işgali sırasında bir kısım idareci, öğrenci ve muallim tartaklandı ve tutuklandı. Bazı memur ve muallimler işgal sırasında İzmir dışına çıktıkları için maaşlarının ödenmesinde sıkıntı yaşandı. Bu olaylara rağmen zor şartlar altında 1918-1919 ders yılı sonuna kadar okullarda eğitim ve öğretim devam etti. 1919-1920 ders yılı Yunan askerî kuvvetlerinin ve yerli Rumların maddi ve manevi baskıları, bazı derslerin muallimsiz geçmesi, muallim maaşlarının ödenmemesi gibi birtakım sıkıntılar yaşandı⁵⁴.

30 Temmuz 1920 tarihinde İzmir'in resmi olarak Yunan kuvvetlerine teslim merasimi yapıldı. Yunan idaresi altında maarif idaresi, Yüksek, Orta ve İptidai Şubelerine, Asar-ı Atika Şubesine, Sıhhiye Mektepler Umum-ı Sıhhiyesine, Müftülük Umum Kalemine ve Evrak-ı Tahrirat Kalemine ayrıldı⁵⁵. 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşması Aydın vilayeti topraklarının bir kısmını beş yıl süreyle idaresini Yunanlılara bırakıyordu⁵⁶. Yunan kuvvetleri daha ertesi gün vilayetteki hükümet dairelerine el koydu. Maarif Müdürlüğü'nün adını "Mekatib-i İslamiye Maarif İdaresi" şeklinde değiştirerek Yunan Fevkalade Komiserliği'ne bağladılar. Maarif Müdürü'nün görevine son verdiler. 1921 yılı Şubat ayında Mekatib-i İslamiye Maarif İdaresi'nin kadrosunda Müdür Vekili Hüsnü, Müfettiş Mithat, Kâtip Alâattin ve Hakkı Beyler ile Hademe Cemal Ağa vardı. Aslında Mekatib-i İslamiye Maarif İdaresi, Yunan Fevkalade Komiserliği'ne bağlı olan Yunan Eğitim Müdürlüğü'nün bir kalem ve şubesiydi. Memurların maaşları 1920 yılına kadar maaş bordroları Vilayet Özel Saymanlığı tarafından onaylanıyordu. Bu tarihten sonra memurların aylıkları doğrudan doğruya Türk parası olarak Yunan Fevkalade Komiserliği tarafından ödendi. 1921 yılı Şubat ayından sonra ise memur aylıkları Yunan parası Drahmi olarak verildi. Ayrıca maarif idaresinde çalışacak memurların az çok Yunan dilini konuşabilme kaydı getirildi⁵⁷.

Yunan Fevkalade Komiserliği, İslam mekteplerine ait işlerle uğraşması için "Maarif-i İslamiye Komisyonu" kurdu. Komisyona seçilen Ömer Lütfi, Mithat Paşa'nın damadı Süleyman Nüzhet Beyler, Hacı Fehmi Paşa birer bahane ile istifa ettiler. Komis-

⁵³ Hukuk-ı Beşer, 4 Mayıs 1335.

⁵⁴ Ahenk, 13 Mayıs 1919.

⁵⁵ BOA, BOE Gel-Gid. Def. Maarif, 345714; Kâmil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara, 1981, s.20, 21.

⁵⁶ Halil Mithat, "İşgal Esnasında İzmir'de Bulunan Bir Yunanlının İfşaatı-58", Anadolu, 5 Haziran 1340.

⁵⁷ Su, Sevr..., s.9.

yonun bir diğeri üyesi de Şerif Ali Efendi idi. Yeni üyeler seçilmesi için çaba harcandı. Fakat Yunan idaresi tarafından güçlükler çıkartıldığından yeni komisyon üyeleri seçilemedi. Maarif idaresi bir taraftan da çocukların hangi mekteplere gideceğini ve ne kadar ücret ödeyeceklerini belirlemek üzere 1921 yılı Şubat ayında İzmir'deki iptidai mekteplerini yedi bölgeye ayırdı⁵⁸:

BÖLGELER	MEKTEPLER
I. Bölge	Namazgah, Mecidiye İnas, Teslihiye Zükur, Birinci Ana Mektepleri
II. Bölge	Numune, Hadikatülenvar, Terakki İnas, Mahmudiye, İkinci Ana Mektepleri
III. Bölge	Gayret Zükur ve İnas, Bozyaka Mektepleri
IV. Bölge	Süleymaniye İnas, Sahiliye Zükur Mektepleri
V. Bölge	Karantina Muhtelit ve Ana Mektepleri
VI. Bölge	Tefeyyüz, Muhtelit ve Ana Mektepleri
VII. Bölge	Karşıyaka Zükur, İnas Numune, İnas İptidai, Menba-i İrfan ve Ana Mektepleri

Yunan Fevkalade Komiseri iptidai mekteplerinin idaresine ilişkin İzmir Maarif-i İslamiye Komisyonu'na 18 Şubat 1921 tarihinde bir kararname gönderdi⁵⁹.

2. Maarif Meclisleri

Vilayet Maarif Meclisleri, Maarif Nezareti'nin vilayetlerdeki birer şubesi durumundaydı⁶⁰. Nezaretinin aldıkları kararları vilayetlerde uygulayan Maarif Meclisleri, yörelerindeki maarifle ilgili meseleleri tartışır ve karara bağlardı. Vilayet maarif meclisleri ile maarif müdürlüğü birbiriyle içiçeydi. Maarif idaresi memurları Maarif Meclisi'nin daimi ve tabii üyeleri idi⁶¹. Maarif Meclisi'nin üyelerini Maarif Müdürü seçiyordu⁶². Maarif Müdürlerinin karar organı olan Maarif Meclisleri⁶³ 1869 Nizamnamesi'ne göre; biri müslim diğeri gayrimüslim iki muavin, aynı şekilde ikisi gayrimüslim olarak dört nefer muhakkık ve dörtten on nefere kadar müslim ve

⁵⁸ Aynı Eser, s.20, 21, 22; Ahenk, 30 Eylül 133'da Maarif idaresinin Yunan idaresine bağlanmasında "Maarif işlerinin fevkalade komiserlik dairesince nazarı dikkate alındığını memnuniyetle istihbar ettik" şeklinde belirtir.

⁵⁹ Su, Sevr..., s.30, 31.

⁶⁰ Bilim, a.g.e., s.33.

⁶¹ Aynı Eser, s.32.

⁶² Kodaman, a.g.e., s.82.

⁶³ Unat, a.g.e., s.24.

gayrimüslim ile bir kâtip, bir musahip, bir sandık emminden oluşmaktadır⁶⁴. 1892 yılında alınan bir kararla vilayet merkezlerindeki Maarif Meclisi üyelerinin sayısı altı, sancak ve kazalarda ise üç olarak belirlendi⁶⁵. Vilayet Maarif Meclisine genellikle maarif müdürleri başkanlık ediyordu. Bazı istisnai durumlarda bu görevi valiler üstleniyordu. Sancaklarda mutasarrıflıklar, kazalarda kaymakamlar maarif komisyonlarının başkanı durumundaydılar. Maarif Meclislerinin vazifesi, her çeşit maarif işiyle meşgul olma idi. Fakat uygulamada en çok mekteplere arsa bulma, bina inşa ettirme, mali meseleleri çözme konularında başarı göstermişlerdir. Nüfuzlu kişilerin Maarif Meclislerinde görev almaları bunda etkili olmuştur. Devlet, Maarif Meclisleri sayesinde halkın maarife ilgisini arttırmaya çalışmıştır⁶⁶.

1856 yılında Aydın vilayetinde bir "Maarif-i Meclis-i Umumi" vardı. Mecliste görev alan kişilerin ve meclisin vilayet idaresi içindeki konumunu tesbit edemedik. Meclis, 1856 tarihinde İzmir sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi ve İzmir'de rüşdiye mektebinin açılması için nizamnameler hazırladı⁶⁷. Buradan hareketle meclisin Aydın vilayetinde sıbyan mekteplerini ıslah etmek ve rüşdiye mekteplerini açmak için kurulduğunu söyleyebiliriz. 1872 tarihinde de vilayette bir Maarif Meclisi bulunuyordu⁶⁸. 1878 yılında Maarif Meclisinde Evliyazade Hacı Muhammed Efendi reisliğinde tüccardan Ramazan, Hacı Halil, Osman Rahmi, Müsevvid Hacı Mehmed, Mustafa Nuri ve İsmail Efendiler azaydı. Kâtip Şerif Efendi de Maarif Meclisinde yer almıştır⁶⁹. 1880 yılında Maarif Meclisi'nin kadrosu biraz daha genişlemiştir. Müderris Çelebizade Hacı Mustafa Efendi'nin başkanlığında Maarif Meclisi'nde aza olarak Çelebizade Hacı Halil, Balcı Osman, Darülmualimin hocası ve Mekatib-i Sıbyaniye Müfettişi Hafız Sadık, Abdurrahman, İslahhane Müdürü Yusuf, Türkmenzade İsmail, Hafız Ahmed ve Cevdet Efendiler ile Halil Bey görev aldı. İdari işlerden sorumlu Kâtip Şerif Efendi, Tahsildar Efendi ve Muhasebe Kâtibi Ali Bey Maarif Meclisi'nde görevliydi⁷⁰.

II. Abdülhamid devrinde sancak ve kaza merkezlerinde Maarif Meclisi kurulmaya başlamıştır⁷¹. Konya ve Aydın vilayetlerindeki pek çok sancak ve kazada İzmir Darülmualimin mezunlarının buralara tayin edilmesinden sonra Maarif Meclisleri kuruldu⁷². Suriye, Selanik, Yanya vilayetleri ile birlikte Aydın vilayetinde de Maarif Meclisi kurulması için 6 Nisan 1882 tarihinde Babıâliye bir tezkere verildi⁷³.

⁶⁴ Kodaman, a.g.e., s.83.

⁶⁵ *Düstur*, II, Tertib-i Evvel 1289, s.207, 208.

⁶⁶ Mahmud Cevad, a.g.e., s.338.

⁶⁷ Kodaman, a.g.e., s.86, 87.

⁶⁸ BOA, Dahiliye, İrade, 23335.

⁶⁹ BOA; Ş.D., 205/65.

⁷⁰ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1296, s.48.

⁷¹ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1298, s.67.

⁷² Kodaman, a.g.e., s.86.

⁷³ Kodaman, a.g.e., s.86.

İzmir sancağı kazalarında Maarif Meclisi veya Komisyonları:

KAZALAR	1881 ⁷⁴	1901 ⁷⁵	1908 ⁷⁶
Bayındır	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Mehmed Ali Efendi Azalar: Mustafa, Mehmed Ali, Edhem, Kâtip Niyazi Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Sadık Efendi Azalar: Ali Bey, Emin, Mehmed Nuri, Mehmed Ali, Kâtip İbrahim, Kura Mekatib-i Umumiye Müfettişi Hafız Hüsnü Efendiler
Bergama	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: İzzet Efendi Azalar: Mehmed, Halil, İbrahim, Mustafa, Halil, Tahsildar Hasan, Kâtip ve Sandık Emni Mustafa Efendiler ile Ömer Ağa	<u>Maarif Heyeti:</u> Reis: Ahmed Hulusi Efendi Azalar: Muallim Halil, Abdülkadir, Abdullah, Halil Hilmi, Kâtip ve Sandık Emni Hüseyin Efendiler ile Rasih Bey

⁷⁴ BOA, Yıldız Tasnifi, Yıldız Esas Evrak, Kıs. No: 18, Ev. No: 79/119, Zarf No: 106, Kar. No: 40.

⁷⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.121-156.

⁷⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.107, 116, 143, 150, 158, 165, 171, 176, 185, 192.

Çeşme	<u>Maarif Meclisi:</u> Reis: İsmail Efendi Azalar: Hacı Mehmed, Hacı Hafız Ali, Hafız Şaban, Hoca Hafız Abdi, Çelebi, Mustafa Çelebi Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Şaban Efendi Azalar: Rıza, Osmanzade Ahmed, Abdüllatif, Sandık Emmini Ali Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Kaza Kaymakamı Azalar: Abdüllatif, Şaban, Mustafa, Kâtip ve Sandık Emmini Saim Efendiler
Foçateyn	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Hafız Hüsni Efendi Azalar: Sadık ve Refik Beyler ile Hafız Nuri Efendi	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Müftü Efendi Azalar: Şerif, Hafız Nuri, Kâtip ve Sandık Emmini Sabri Efendiler
Karaburun	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Murad Efendi Azalar: Süleyman Rifat, Ahmed, Kâtip Şevki Efendiler ile Abdullah, Yetim Mustafa, Solak İbrahim Ağalar	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Hüseyin Efendi Azalar: Halil, Abdi, Halil, Mehmed Baki, Şevki Efendiler

Kuşadası	<u>Maarif Meclisi:</u> Reis: Mehmed Nuri Efendi Azalar: İsmail Hakkı, Nazif Abdurrahman ve Ömer Efendiler ile Hasan Bey	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Müftü Reşad Efendi Azalar: Binbaşı Tevfik, Şekip Efendiler ile Hasan Bey	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Müftü Efendi Azalar: Rüşdiye Muallimi Fehmi, Ahmed, Şekib, Kâtip ve Sandık Emîni İbrahim Efendiler, Hasan Bey, Hacı İbrahim Ağa
Menemen	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Mehmed Arif Bey Azalar: Hafız Mehmed, Mustafa, Kâtip Nizami Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Osman Bey Azalar: Kâzım, Veli, Mehmed Fehmi, Kâtip ve Sandık Emîni Mehmed Efendiler ile Hüseyin Ağa
Nif	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Mustafa Efendi Azalar: Ali, Nazif, Hafız Osman, Hafız Ahmed, Kâtip Hafız Ahmed Efendiler	-

Ödemiş	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Müftü Efendi Azalar: Abdurrahman, Hacı Mehmed, Hacı Molla, Ali Hasan, Hacı Ali, Kâtip Şerif Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Hafız Lütfi Efendi Azalar: Abdurrahman, Hacı Muhtar, Hacı İbrahim, Kolağası Hamdi, İsmail Ali, Kâtip ve Sandık Emni Mustafa Efendiler ile Halil Bey
Seferihisar	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Müftü Hacı Numan Efendi Azalar: Hacı Osman, Hafız Sadık, Mustafa Ah- med ve Kâtip Edhem Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Mehmed Ali Efendi Azalar: Mustafa, Mehmed Ali, Edhem ve Kâtip Niyazi Efendiler	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Kaza Kay- makamı Azalar: Şekib, Rüşdiye Muallimi Süleyman Fevzi, Mal Müdürü Halid Ziya ve Ahmed Ağa, Kâtip ve Sandık Emni Nuri Efendiler
Tire	-	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Müftü Efendi Azalar: Ali, Şerif, Mehmed Said, Hafız Mehmed Tevfik, Hacı Hafız Sadık	<u>Maarif Komisyonu:</u> Reis: Ali Efendi Azalar: Ahmed, Mus- tafa, Hacı Musa, Hafız Mehmed, Şükrü, Mehmed Muhiddin Efendiler

Urla	Maarif Komisyonu: Reis: İbrahim Efendi Azalar: Hasan, Osman, Mehmed ve Sandık Emîni Hacı Hafız Efendiler	Maarif Komisyonu: Reis: İrfan Bey Azalar: Malmüdüdü Efendi, Kâtip ve Sandık Emîni Hacı Avni Bey ile Tahrirat Kâtipi Efendi	Maarif Komisyonu: Reis: Osman Bey Azalar: Kâzım, Veli, Mehmed Fehmi, Kâtip ve Sandık Emîni Mehmed Efendiler ile Hüseyin Ağa
------	---	---	--

Çeşitli yıllarda Aydın Vilayeti Maarif Meclisi'nde görev alanlar:

YILLAR	MAARİF MECLİSİ REİSİ	MAARİF MECLİSİ AZALARI
1882 ⁷⁷	Hüseyin Efendi	Çelebizade Hacı Halil, Hacı Salih, Balcı Osman, Hafız Ahmed Necip, Kâtip Şerif, Tahsil-dar Mehmed Efendiler ile Muhasebe Kâtipi Ali Bey
1884 ⁷⁸	Hüseyin Efendi	Salebcizade Hacı Ahmed, Meclis-i İdare Başkâtipi Mustafa, Şeyh Şevkullah Karabet, Molla 190, Salebcizade Yusuf, Hacı Hafız Süleyman, Merkez Liva Muhasebecisi Nuri, Baiyozzade Matyus, Kostaki Haim Alazaraki Efendiler ile Halimağazade Halil Beyler
1888 ⁷⁹	Hüseyin Efendi	Müftü Mehmed Said, Müsevvid Fikri, Mütterris Abdurrahman, Hacı Halil, Şerif Efendiler ile Hüseyin Bey ve Maarif Muhasebe Kalemi Memurları

⁷⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.80, 81.

⁷⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.45; Bu salnamede ve Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.45'de Maarif Meclisinde gayrimüslimler bulunduğu için "Muhtelit Maarif Meclisi" şeklinde anılmaktadır.

⁷⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.80.

1891 ⁸⁰	Menemenlizade Tahir Bey	Mahmud Esad, Abdurrahman, Şerif Remzi Efendiler ile Nevzad Bey ve Maarif Muhasebe Kalemi Memurları
1893 ⁸¹	Emrullah Efendi	Pirinçizade Esad, Evkaf Muhasebe Başkâtibi Hüseyin, Mansurizade Said, Mekteb-i İdadi Müdürü Naili, Muhasebeci Şükrü Efendiler ile Kantarağasıza Mustafa, Tevfik Nevzad ve Şemi Beyler
1898 ⁸²	İsmail Naili Bey	Pirinçizade Fehmi, Maarif Muhasebe Kalemi Memuru Aziz, Mansurizade Said, İdadi Mektebi Müdürü Abdi Namık, Araste Kethüdası Damadı Hacı Hafız Mehmed Efendiler
1902 ⁸³	İsmail Naili Bey	Pirinçizade Fehmi, İdadi Mektebi Müdürü Abdi Namık, Maarif Muhasebe Memuru Aziz, Araste Kethüdası Damadı Hacı Hafız Mehmed Efendiler ile Salebcizade Damadı Şükrü Bey
1908 ⁸⁴	İsmail Naili Bey	Maarif Muhasebe Memuru Aziz, İdadi Mektebi Müdürü Yusuf Rıza, Yemiş Tüccarından Atıf, Yemişçi Tahir Efendi'nin biraderi Hüsnü, Menba-yı Füyuzat Mektebi Müdürü Mahmud, Darü'ttedris Müdürü Osman Efendiler ile Salebcizade Damadı Şükrü ve Hadika-yı Maarif Mektebi Müdürü Lütfi Beyler

⁸⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1307, I, s.107.

⁸¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.95; Bu salnamede Maarif İdaresi, Maarif Meclisi ve Maarif Muhasebe Kalemi olarak iki kısma ayrılmıştır. Bu yıldan itibaren yukarıda sadece Maarif Meclisi üyeleri verilmiştir.

⁸² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.42, 43; İsmail Naili Bey'in Maarif Müdürlüğü zamanında maarif teşkilatı, Maarif Meclisi ve Vilayet Maarif İdaresi olarak iki ayrı kısımdan oluşmaktadır.

⁸³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.42, 43.

⁸⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.105.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maarif Meclisi, 1909 yılı Ocak ayında Maarif Müdürü Tevfik Bey'in başkanlığında kuruldu. Meclis azalığına, Ahenk gazetesi imtiyaz sahibi Ali Nazmi, Hizmet gazetesi imtiyaz sahibi İbrahim, Uşşakizade Muammer ile Müftü Rahmetullah, Tüccardan Mustafa, Ahmed, Vükela-yı Duavi'den Edhem, Dökmevizade Mehmed, Davavekillerinden Nusret Hilmi, Kasenofon Antelis Albert, Gad Franko Efendiler seçildiler⁸⁵. Şubat 1909 tarihinde ilk toplantısını yapan Maarif Meclisi, İzmir'de yeni mektepler açmaya karar verdi. Bu mektepler; İkiçeşmelik ile Mevlevihane arasında, Selvili Mescid civarında, Abdullah Efendi mahallesinde, Karantina'da erkek ve kızlara ayrı ayrı ikişer, Karataş'ın birinci ve ikinci Hamidiye taraflarında yalnız erkeklere mahsus bir, Sahiliye ile Değirmendağı mektepleri arasında kalan erkek ve kızlara mahsus birer mektep açılacaktı⁸⁶.

1911 yılı Ocak ayında, Aydın vilayetinin eğitim ve öğretim ihtiyaçlarının tespit edilmesi, bu sahada yeni düzenlemeler yapılması ve mektep miktarlarının artırılması için valinin başkanlığında bir Maarif Meclisi oluşturuldu. Bundan önce de böyle bir Maarif Meclisi toplanmış, vilayetin, özellikle de İzmir'in maarif hayatı hakkında önemli kararlar alınmıştı. Fakat bu kararlar uygulanamadı. Yeni Maarif Meclisi ilk toplantısında İzmir'e yeni bir Darülmüallimin binası yaptırılması görüşülmüştür⁸⁷. 1914 yılında Maarif Meclisine; Vilayet Umumi Meclisi azasından Mahmud, Veli, Maarif Müfettişi İhsan, Mekatib-i İptidaiye Müfettişi Midhat, Davavekillerinden Kadızade İbrahim, Sıhhiye Müdürü Şükrü, Darülmüallimin Müdürü, İttihad ve Terakki Mektebi Müdürü Enver, Menba-yı Füyuzat Mektebi Müdürü Fuad, Hadika-yı Vildan Mektebi Müdürü Hafız Mustafa Efendiler ve Beylerden teşkil edilmiştir⁸⁸.

İzmir maarif eski müdürü Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı sırasında 25 Şubat 1911 tarihinde Maarif-i Umumiye Teşkilatı Nizamnamesi ile maarif teşkilatı yeniden şekillendi. Vilayetlerde "Tedrisat-ı İptidaiye Meclisleri" ile kaza ve nahiyelerde Maarif Encümenleri kuruldu⁸⁹. Aydın vilayetinde Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi'nin toplandığına ilişkin ilk bilgiye 1914 yılında rastlıyoruz. Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi, 30 Nisan 1914'te maarif idaresinde Maarif Müdürü'nün başkanlığında toplanmıştır⁹⁰. Aynı yılda Aydın vilayetinde Maarif Encümeni'nin oluşturulduğuna dair ilk bilgi tespit edilmiştir⁹¹. 1915 yılı Aralık ayında Vilayet Maarif Encümeni, Meclis-i Umum azasından teşkil edildi. Encümene Gördes'ten Kâzım, Bergama'dan Rahmi ve Fuad Şakir, Akhisar'dan Enver, Manisa'dan Cevdet, İzmir'den Hafız Ali, Soma'dan Yusuf Rıza, Tire'den İsmail, Denizli'den Nakib⁹², Ödemiş'ten Lütüfi Hoca, Garbi Karaağaç'tan Arif Beyefendiler seçilmişlerdir. Maarif Encümeni'ne Yusuf Rıza başkanlık etmektedir⁹³.

⁸⁵ Ahenk, 19 Kanun-ı Sani 1909.

⁸⁶ Ahenk, 16 Şubat 1909.

⁸⁷ Ahenk, 23 Kanun-ı Sani 1911.

⁸⁸ Ahenk, 5 Şubat 1914.

⁸⁹ Yücel, a.g.e., s.36.

⁹⁰ Ahenk, 1 Mayıs 1914.

⁹¹ Ahenk, 9 Haziran 1331.

⁹² Ahenk, 4 Kanun-ı Evvel 1331.

⁹³ Ahenk, 6 Kanun-ı Evvel 1331.

3. Teftiş

Osmanlı Devleti'nin maarif hayatında teftiş fikri, yeni mekteplerin açılmasıyla ortaya çıktı. 1838 yılında ilk Rüşdiye Mektebi'nin açılması, sıbyan mekteplerini teftiş etmek ihtiyacını doğurdu. Meclis-i Umur-ı Nafia'nın hazırladığı layihada, rüşdiye mekteplerine talebe yetiştiren sıbyan mektebi hocalarının bilgi dereceleri, tayin edilecek bir memur vasıtasıyla teftiş edilecekti⁹⁴. 1846'da kurulan Mekatib-i Umumiye Nezareti, İstanbul'daki mektepleri teftiş için "Mekatib-i Sıbyan Muinliği" ve "Mekatib-i Rüştiye Muinliği" adıyla iki memuriyet tesis etmiştir⁹⁵. Muinler zaman zaman vilayetlere giderek oradaki mektepleri de teftiş etmişlerdir⁹⁶. 1869 Maarif Nizamnamesi'ne göre "elviye-i mülhaka" merkezlerinde gerekli görülürse bir müslim, bir gayrimüslim iki müfettiş bulundurulacaktı. Bunlar vilayetin sürekli gözetimi altında olacaklardı. Müfettişler, Vilayet Maarif Meclislerinin üyeleri olacaklardı⁹⁷. Muhakkık ve müfettiş⁹⁸ kelimeleri aynı anlamı taşımasına rağmen, nizamnamede muhakkıklar müfettişlerden yetki ve derece bakımından daha yüksekti. Nizamnamenin ilanından sonra, Meclis-i Maarif'in bünyesinde "Memur-i Müfettişkiye" ismi altında "Rumeli Yakası Mekatib-i Rüşdiye ve Sıbyaniye Müfettişliği" ile "Anadolu Yakası Mekatib-i Rüşdiye ve Sıbyaniye Müfettişliği" kuruldu. Fakat bu müfettişlikler, Osmanlı Devleti sınırlarının genişliği, sıbyan mekteplerinin ıslah edilememesi, vilayetlerde maarif teşkilatının kurulamaması ve halkın cahilliği yüzünden başarılı olamadı⁹⁹. Vilayetlerde Maarif Meclislerinin kurulmasına 1872 tarihinde başlandığı halde Maarif Müdürleri, 1882 yılında tayin edilebilmiştir. Maarif Müdürleri yanında Maarif Müfettişlerinin atanmasına bu sıralarda karar verilmiştir¹⁰⁰.

Aydın vilayetine Maarif Müfettişi tayin edilmeden önce, 1880 yılında Mekatib-i Sıbyaniye Müfettişi, Darülmualimin Müdürü Hafız Sadık Efendi idi¹⁰¹. Kısa süre sonra Aydın Vilayeti Maarif Müfettişliği kurulmuştur. Zira 1882 yılında bu görevde Ali Bey bulunmaktadır¹⁰². Vilayetin çoğu kazalarında iptidai mekteplerinin teftiş edilmesi

⁹⁴ Takvim-i Vekayi, S. 172, 21 Zilhicce 1254.

⁹⁵ Kâmil Su, Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi, İstanbul, 1974, s.2.

⁹⁶ Kodaman, a.g.e., s.90.

⁹⁷ Düstur, II, Tertib-i Evvel 1289, s.208.

⁹⁸ Muhakkık: Bir vak'a ve halin sahih olup olmadığını araştıran, doğrusunu arayan, hakikati meydana çıkararak, tahkik ve tedkik eden. Müfettiş: Birşeyi etrafıyla tahkik eden, bir sınıf memurlarının veya bir daire-yi resmîyenin bihakk ifa-yı vazife edip etmediklerini tahkike memur. Bkz. Kamus-ı Türkî, s.1303, 1382.

⁹⁹ Kodaman, a.g.e., s.92, 93.

¹⁰⁰ Su, Türk Eğitiminde..., s.6.

¹⁰¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.67.

¹⁰² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.81; Maarif Müfettişi salnamede vilayet memurları arasında bulunmaktadır.

için müfettişler tayin edildi¹⁰³. 1901 yılında Aydın vilayetinde "Kura Mekatib-i İptidaiye Müfettişi" bulunmaktadır¹⁰⁴. Muhtemelen kazalardaki İptidai Mektepleri Müfettişleri, Kura Mekatib-i İptidaiye Müfettişliği'ne bağlıydı. Çünkü, 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde bu müfettişlik vilayet maarif idaresi içinde yer almıştır¹⁰⁵.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, maarif idaresinin kurulması üzerine teftiş işiyle sadece Maarif Müdürü ilgileniyordu. Bu sıralarda vilayetin maarif müfettişi yoktu. 1909 yılında sadece İzmir'de 150 iptidai mektebi vardı. Maarif Müdürlüğü, Vilayet Maarif Müfettişliği görevine bir memur tayin edilmesini bildirdi¹⁰⁶. Bu görevde ilk önce Ziya Bey bulundu¹⁰⁷. Aydın vilayetinin sancaklarında bulunan Mekatib-i İptidaiye Müfettişliği vazifesinde İzmir'de Midhat¹⁰⁸, Saruhan'da Abdullah Niyazi, Aydın'da Süleyman Fevzi, Mentеше'de Süleyman, Denizli'de Hacı İsmail Efendiler görevliydi¹⁰⁹. 1910 yılı Eylül ayında Vilayet Maarif Müfettiş-i Saniligi'ne 1500 kuruş maaşla Mülkiye Mektebi mezunlarından Ali Ulvi Efendi tayin edildi¹¹⁰.

1911 yılında Maarif Müfettişliği'nde Sami, Mekatib-i İptidaiye Müfettişliği'nde Mithat Beyler bulunuyordu¹¹¹. Aynı yılda vilayet, sancak ve mülhakkatta boşalan Tedrisat-ı İptidaiye Müfettişlikleri Memuriyetlerine, Maarif Nezareti'nden bildirilmedikçe yeni atamalar yapılmayacaktı¹¹². 1912 yılı Aralık ayında bütün Maarif Müfettişlikleri lağvedildi¹¹³. Fakat Maarif Müfettişlikleri kısa zamanda tekrar kurulmuş olacak ki, 1913 yılında Midhat Bey yine Tedrisat-ı İptidaiye Müfettişliği görevinde bulunmaktadır¹¹⁴.

Bilindiği gibi Aydın vilayetinde İzmir, Saruhan, Aydın ve Denizli müfettişlikleri mevcuttu. İzmir ve Saruhan sancaklarının teftiş sahaları daha geniş olduğundan 1914 yılı bütçesinde bu müfettişlerin maaşlarında artış yapıldı. İzmir ve Saruhan müfet-

¹⁰³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.548.

¹⁰⁴ Ahenk, 9 Teşrin-i Evvel 1901.

¹⁰⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.104.

¹⁰⁶ Ahenk, 23 Eylül 1909.

¹⁰⁷ Ziya, "Maarif Müdür-i Esbaki Müştak Bey'e", İslahat, 26 Mart 1919; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mall 1327, s.546.

¹⁰⁸ Önceden maarif idaresinde "Kesb-i Muhtelif Muayene Memuru" ve İdadi mektebinde Rumca muallimi iken bir hafife jurnali ile 1909 yılı başlarında memuriyetten alınmıştı. Bkz. BOA, BEO Gel.-Gid. Def., Maarif, 261937.

¹⁰⁹ Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1326, s.546, 551, 555, 557, 559; Osmanlı Devlet Salnamesi, Mall 1328, s.572, 577, 580, 582.

¹¹⁰ Ahenk, 26 Eylül 1910.

¹¹¹ Osmanlı Devlet Salnamesi, Mall 1327, s.546; Ahenk, 11 Ağustos 1911.

¹¹² İttihad, 19 Nisan 1911.

¹¹³ Ahenk, 19 Kanun-ı Evvel 1912.

¹¹⁴ Ahenk, 26 Haziran 1913.

tişlerinin maaşları 1000'er, Aydın ve Denizli müfettişlerinin maaşları 800'er kuruş oldu¹¹⁵.

Tedrisat-ı İptidaiye Müfettişi Mithat Bey'in 1914 yılında yaptığı incelemeler sonucunda İzmir şehrinin Servilitepe, Selatinoğlu, Memduhiye, Hacıbey ve Eşrefpaşa mahallelerinde kız ve erkeklere mahsus beş iptidai mektebin açılmasına karar verildi. İptidai mekteplerin binaları sağlık koşullarına uygun değildi. Mekteplerdeki talebeler doktorlar tarafından hiç muayene edilmiyordu¹¹⁶. Aynı yıl içinde İzmir'deki mekteplerin sıhhi durumlarını teftiş etmek üzere bir heyet kuruldu. Heyet, yanlarında bulunan doktorlarla birlikte mektepleri teftiş etmeye başladı¹¹⁷. 1915 yılında Mekatib-i İptidaiye Müfettişliği tarafından Kokluca ve başka yerlerdeki ruhsatsız mektepler kapatıldı¹¹⁸.

Aydın Vilayeti Valisi Rahmi Bey zamanında, 1916 yılında Vilayet Umumi Meclisi tarafından "Maarif Ser-müfettişliği" kuruldu. Ser-müfettiş, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla'da bulunan beş maarif müfettişinin çalışmalarını düzenlemek ve idare etmekle görevliydi. İlk olarak bu göreve tayin edilen Salih Zeki Bey'in kısa sürede Maarif Müdürlüğü'ne terfi etmesi üzerine İzzet Bey getirildi. Fakat İzzet Bey İstanbul'da başka bir vazife bulunduğundan istifa etti. Uzun süre boşta kalan Ser-müfettişliğe 9 Ocak 1919 tarihinde Bezmi Nusret Bey 1500 kuruş maaşla tayin edildi. Merkez Müfettişlik görevinde Mithat Bey bulunuyordu. Bazı teftiş raporlarını inceleyen Bezmi Nusret, bunların formaliteden ibaret olduğunu, gerçekleri yansıtmadığını belirtmektedir. Raporlar genellikle "Filan mektebe gidildi. Muallimleri vazifeleri başında buldum. Hepsi çalışmaktadırlar" şeklindeydi. Bezmi Nusret, bir tamim hazırlayarak, "Teftiş raporlarında mektep binasında ne gibi noksanların bulunduğu, öğretmenlerin tahsil dereceleri, istidat ve kabiliyetleri, çalışma tarzları, derslerinde muvaffak olup olmadıkları, talebe ile olan münasabetleri, öğrenciler üzerinde otoriteleri bulunup bulunmadığı, hasılı maddi ve manevi hüviyetleri hakkında malumat verilmesi"ni istemiştir. Bezmi Nusret, sıkı bir teftişe başladı. 26 Şubat 1919'da Vali Nureddin Paşa'nın başkanlığında toplanan Vilayet Umumi Meclisi'nde bütçe görüşmesi yapılırken İttihad ve Terakki Mektebi Müdürü Enver Bey, merkez ve diğer sancaklarda birer müfettiş bulunduğu için maarif ser-müfettişliğinin gereksiz olduğunu savundu. Diğer azaların bu düşünceye katılmasıyla Maarif Ser-müfettişliği kaldırıldı. Bu memuriyetin kaldırılmasının temelinde İttihad ve Terakki ile Hürriyet ve İtilafçıların çatışması yatıyordu. Umumi Meclis üyelerinin çoğu İttihatçıydı. Hürriyet ve İtilafçı olan Bezmi Nusret Bey'i dışarıda bırakmak için Ser-müfettişlik memuriyeti kaldırıldı¹¹⁹.

Yunan işgali sırasında (1921), biri İzmir'de, diğeri Manisa'da olmak üzere iki İlk Tedrisat Müfettişi vardı. İnas İdadisi Tarih ve Uygulama Muallimi Mustafa Rahmi

¹¹⁵ Aydın Vilayeti Meclis-i Umumi'sinin 329 Senesinde Fevkalade Olarak Vuku Bulan İçtimaina Aid Zabıtnamedir, İzmir, 1330, s.82.

¹¹⁶ Z. M. Sabri, "Mahalle Mektepleri ve Sıhhat-i Etfal", İttihad, 17 Şubat 1326.

¹¹⁷ Ahenk, 8 Nisan 1914.

¹¹⁸ Ahenk, 13 Teşrin-i Sani 1331.

¹¹⁹ Kaygusuz, a.g.e., s.146-149.

(Balaban) ve kapatılan Nehari İdadisi Müdürü Ahmed Naili Beyler fahri olarak İlk Teditisat Müfettişliği yapıyorlardı¹²⁰.

4. Maarifin Mali Durumu

Tanzimatın ilanından önce önce Osmanlı Devleti'ndeki maarif müesseselerinin mali kaynağı vakıflardı. Fakat vakıfların düzeni bozulduğundan buradan elde edilen gelirler mevcut eski eğitim müesseselerine bile yetmiyordu. Tanzimattan sonra açılmaya başlanan yeni mekteplere vakıflar yoluyla gelir sağlamak mümkün görünmüyordu. Devlet yeni açılan orta dereceli mekteplerin masraflarını sağlamakta güçlük çekmektedir. Bu yüzden sıbyan mektepleri yenileşme devrinde kendi haline bırakıldı. Zamanla yeni usûlde eğitim veren mekteplerin çoğalması, devleti altından kalkamayacağı mali yükün altına soktu. Fakat devlet, keşemekeş içinde bulunan maarifin mali işlerine bir çözüm getirememiştir¹²¹. 1869 Maarif Nizamnamesi'nin 197. Maddesine göre maarifin gelirleri, devlet bütçesinden ayrılan para (tahsisat-ı miriye), halkın vereceği ianeler, vakıf gelirleri (tahsisat-ı vakfiye), çeşitli ianeler, sultanîye ve âliye mektepleri talebelerinden alınacak ücret ve para cezalarından elde edilecekti¹²². Bu gelirlerden temel eğitim için para ayrılmamıştır. Temel eğitim veren mekteplerin masrafları halka bırakıldı. Fakat bu yolla sıbyan mektepleri ıslahının mümkün olmadığı anlaşıldı. 1872 yılında "öşrün öşrü" nisbetinde Maarif Vergisi konuldu¹²³. 1877 yılında valiliklere gönderilen bir yazıyla "meşrûtuñ lehleri müderris olan evkafın hazine-i evraka irad kaydından sarf-ı nazarla tamim-i maarif yolunda sarf edilmesi" konusunda gayret göstermeleri bildirildi. Fakat müderris, vakıfların gelirlerinin sadece bir kısmı maarife ayrıldı. 1882'lerde vilayetlerde idadi, rüşdiye ve maarif müdürlüklerinin kurulması kararlaştırılmıştı. Sadrazam Sait Paşa maarife gelir sağlamak için Aşarın 1/7 (süb'u), 1/4 (rüb'u) olarak 2/3'ünü menafî sandıklarına 1/3'ünün de maarife verilmesini sağlamıştır. Öşüre tabi olmayanların verdikleri Musakkafat Vergisi'nden maarif için hisse-i iane alınacaktı. Bu vergilerin konulmasıyla diğerleri kaldırıldı¹²⁴.

Aydın vilayetinin 1879 bütçesinde maarif geliri kaydedilmemiştir. Bütçede sadece rüşdiye mekteplerinin masrafı verilmiştir. Rüşdiye mekteplerinin İzmir sancağında 94.562, Aydın sancağında 13.548, Saruhan sancağında 62.507, Menteşe sancağında 42.745 kuruş masraf gösterilmektedir. Bu yıllarda Aydın vilayetinde yeni usûlde sadece iptidai ve rüşdi mektepler mevcuttu. Bütçede iptidai mektepleriyle ilgili hiçbir kaydın olmaması, vilayetin bu mekteplerle bir ilgisinin olmadığını göstermekte-

¹²⁰ Su, Sevr..., s.37.

¹²¹ Kodaman, a.g.e., s.242.

¹²² Düstur, II, Tertib-i Evvel 1289, s.219.

¹²³ Mahmud Cevad, a.g.e., s.126.

¹²⁴ Kodaman, a.g.e., s.244, 245.

dir¹²⁵. İzmir'de iptidai mekteplerinin maaş ve masraflarının büyük bir kısmı evkaf-ı münderise hasılatından, kalan kısmı da halktan toplanan ianelerle karşılanıyordu¹²⁶.

1888 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde vilayetin bir senelik geliri kısmında İzmir sancağının maarif emaneti sandıkları ianesi toplamı 3.364.771 kuruştur. Bu miktar, Aydın vilayeti genelinde toplanan maarif ve menafi sandıkları ianesinin % 47,4'lük oranını teşkil etmektedir. İzmir sancağının maarif masrafı ise 315.282 kuruş idi. Bu vilayet dahilinde % 51,8'lik oranı bulmaktadır. Görüldüğü gibi Aydın vilayeti bütçesinde maarif hem gelir hem de masraf olarak yaklaşık % 50'lik bir paya sahiptir¹²⁷.

Sonraki yıllarda evkaf-ı mündereseğe ait olan bazı mülklerin maarif idaresine terk edildiğini görüyoruz. Önceleri evkaf-ı münderesenin olan, sonradan maarif idaresine terkedilen Limoncular çarşısındaki arsalar üzerine mağazalar inşa ediliyordu. Bir heyet-i mahsusa tarafından yaptırılan¹²⁸ 14 mağaza¹²⁹, 1893 yılı Ekim ayında inşaatı tamamlandı. Mağazalar maarife gelir temin etmesi için İzmir Osmanlı Bankası'na 80 liraya kiraya verildi. Bu mağazalara "Maarif Hanı" deniliyordu. Binaların "metanet ve letâfetce ve gerek suret-i tertibince" İzmir'de emsali yoktu¹³⁰. Maarif hanının inşaatına vali Abdurrahman Paşa zamanında başlandı ve Hasan Fehmi Paşa'nın valiliği sırasında, 1893 yılında tamamlandı. Maarif Müdürü Emrullah Efendi'nin bu konuda büyük hizmetleri olmuştur¹³¹. Mağazaların kirasından elde edilen gelirlerle İzmir'de bir hayli iptidai mektebi inşa edilmiştir¹³². Maarife gelir sağlamak amacıyla maarif hanının karşısında bulunan arsalar üzerine yeni dükkanlar yapılması için validen izin alındı ve inşaatına başlandı. Bu binalar tamamlandığı zaman bir maarif çarşısı oluşturulacaktı. Buradan elde edilen gelirle "iptidai maarifin" ihtiyacı olan para karşılanacaktı. İzmir maarifinin en büyük eksiği paraydı. Para olmayınca mekteplerdeki ihtiyaçlar giderilemiyordu. Maarif çarşısından elde edilecek gelirle üç-dört yüz liralık bütçe açığı kapatılacağı gibi, İzmir maarifinin gelişmesi için yeni girişimlere başlanabilirdi¹³³.

Aydın vilayetinde harap durumda olan birçok cami, medrese, mektep ve tekke gibi binaların tamir edilmesi için 1901 yılında bir komisyon kuruldu. Bu komisyonda Mehmed Emin, Mehmed Said, Faik Paşa Medresesi Müderrisi Ali, Evkaf Komisyonu Reisi İzzet, Maarif Müdürü İsmail Naili, Evkaf eski başkâtibi Hüseyin Efendiler vardı. Komisyon Vali Kâmil Paşa'nın başkanlığında toplanacaktır¹³⁴. Bu komisyonun çalışmalarının bir sonucu olarak, 1902 yılında evkaf-ı münderise gelirlerini incelemek ve iptidai mekteplerine gelir sağlamak gayesiyle bir komisyon kuruldu. Komisyonda

¹²⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.175, 176.

¹²⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.65.

¹²⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.364-367.

¹²⁸ Hizmet, 25 Haziran 1893.

¹²⁹ BOA, İrade, Maarif, 1312, S. 4.

¹³⁰ Hizmet, 4 Teşrin-i Evvel 1893.

¹³¹ Hizmet, 14 Teşrin-i Evvel 1893.

¹³² BOA, İrade, Maarif, 1312, S. 4; Hizmet, 14 Teşrin-i Evvel 1893.

¹³³ Hizmet, 14 Teşrin-i Evvel 1893.

¹³⁴ Ahenk, 6 Teşrin-i Sani 1901.

Müftü Mehmed Said Efendi'nin başkanlığında, Vilayet İdare Meclisi azasından Abdülkadir ve Ragıp Paşalar ile Muhasebe-yi Vilayet Mesalih-i Hariciye Başkâtibi Hakkı Efendi'den oluşuyordu. 4 Ekim 1902'de komisyon, Maarif Müdürü İsmail Naili ile Muhasebeci Aziz Beylerle toplantı yaptılar¹³⁵.

XX. Yüzyılın başlarında Faik Paşa mahallesindeki Çukur Hamamı maarife gelir getiren mülkler arasındaydı¹³⁶. Karşıyaka Bahariye caddesinde 56 mecdiye kira getiren iki dükkan inşa edilmiştir¹³⁷. İptidai mektepleri gelirlerinden olan Keçeciler'deki bina yıkıldı. 1908 yılında yerine, maarife gelir getirmesi için bir otel inşa edilecektir¹³⁸. Maarif gelirlerinden olan İzmir'deki Parmakkapı'daki bir dükkan, 1911 yılı Şubat ayında toplanan Vilayet İdare Meclisi'nin kararıyla belediye tarafından yıkılıp istimlak edilecektir¹³⁹.

İzmir sancağının kazalarında da maarife ait bazı binalar inşa edilmiştir. 1895 yılında Urla kazasında maarifin on dükkanı, mekulat mukarrirlerin bulunduğu iki mağaza, Liman Çeşmesi'nde bir dükkan ve kahvehane vardı¹⁴⁰. Çeşme'nin rıhtım caddesinde maarife gelir temin etmesi için bir hayli dükkan mevcuttu. Sebzeçi, baklacı ve kasap esnafına verilen dükkanlar, maarife yıllık 10.000 kuruş civarında gelir getiriyordu¹⁴¹. 1904 yılında Bergama kazası hükümet dairesinin karşısında maarife ait dört dükkan bulunuyordu. Bu dükkanlar yıllık 108 mecdiye gelir temin ediyordu. Bergama kazasında maarif gelirlerini artırmak için bir kahvehane ve iki dükkan daha inşa edilmesi kararlaştırıldı¹⁴². Kısa sürede bu binaların inşaatı tamamlandı. Bergama maarif idaresine yıllık 254 mecdiyelik bir gelir temin etti¹⁴³. Tire'nin maarif gelirlerinden olan Uzgur Ilıcası Kahvehanesi 1906 yılında tamir edildi¹⁴⁴. Urla'da maarife gelir getirmek gayesiyle inşa edilen binalar 1909 yılında Düyun-u Umumiye İdaresi'ne ve Ziraat Bankası'na kiraya verildi¹⁴⁵.

¹³⁵ Ahenk, 5 Teşrin-i Evvel 1902

¹³⁶ Ahenk, 31 Ağustos 1906.

¹³⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.148.

¹³⁸ Ahenk, 3 Mayıs 1908.

¹³⁹ Ahenk, 13 Şubat 1911.

¹⁴⁰ Ahenk, 12 Teşrin-i Sani 1312.

¹⁴¹ Ahenk, 8 Kanun-ı Evvel 1903.

¹⁴² Ahenk, 24 Eylül 1904.

¹⁴³ Ahenk, 26 Teşrin-i Evvel 1904.

¹⁴⁴ Ahenk, 9 Haziran 1906.

¹⁴⁵ Ahenk, 29 Eylül 1909.

Aydın vilayetinin maarif gelirlerinden İzmir sancağının “maarif hissesi” olarak aldığı pay şöyledir:

KAZALAR	1891 ¹⁴⁶ (Kuruş)	1899 ¹⁴⁷ (Kuruş)	190 ¹⁴⁸ (Kuruş)	1908 ¹⁴⁹ (Kuruş)
Bayındır	61.264	8.278	59.362	25.000
Bergama	170.277	22.393	-	25.736
Çeşme	80.507	86.738	93.763	(Menafi ile birlikte)77.868
Foçateyn	32.973	14.671	20.138	15.722
İzmir	432.405	-	-	-
Kuşadası	32.487	25.612,28	38.016	44.193
Menemen	77.482	68.557	20.767	-
Ödemiş	95.174	83.135	52.833	-
Seferihisar	20.139	2.110	2.110	-
Tire	82.082	74.490	51.458	-
Urla	111.544	57.000	-	-

Maarif idaresi 1903 yılında maarif hisse-i ianelerin toplanmasında büyük hasasiyet gösterdi. Maarif Müdürlüğü, vilayette maarif hisse-i ianelerinin toplanması hiçbir şekilde geriye bırakılmaması ve toplanan maarif hisselerinin başka yerlere sarf edilmemesi konusunda bir tezkere verdi. Önceden sarfedilmiş maarif meblağı da derhal kamu mallarının tahsilatından maarif sandıklarına ödenecekti¹⁵⁰. 1904 yılında maarif hisse-i ianelerin toplanması işi mal memurlarından alınarak maarif idaresine verildi¹⁵¹. Maarif hissesinde mekteplerin inşaatına karşılık gösterilen 5.000 lira, vilayette yavaş yavaş inşa edilen mekteplerin masraflarına yetmiyordu. 1906 yılında bu pay 10.000 liraya çıkarıldı¹⁵².

Öteden beri maarif idaresinin masraflarının bir kısmı evkaf-ı münderise gelirlerinden karşılanıyordu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra evkaf-ı münderise gelirleri varidat-ı hususiye arasına katıldı¹⁵³. Eşraftan ve halktan toplanan iane iptidai mekteplerin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için II. Meşrutiyet'in ilk yılında İttihad ve

¹⁴⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, II, s.532, 533.

¹⁴⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.158, 165, 171, 179, 192, 201, 207, 215, 223, 231.

¹⁴⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.112, 125, 146, 155, 168, 181, 189, 161, 173, 194.

¹⁴⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.296, 308, 359, 383, 400.

¹⁵⁰ Ahenk, 8 Teşrin-i Sani 1903.

¹⁵¹ Ahenk, 22 Kanun-ı Sani 1904.

¹⁵² Ahenk, 28 Haziran 1906.

¹⁵³ Aydın Vilayeti Meclis-i Umumisinin 329 Senesinde Fevkalade..., s.80.

Terakki kulübünün aracılığıyla artırıldı¹⁵⁴. Maarif Nezareti 1909 yılı Eylül ayında maarif idaresinde görev alanların bir kısmının maaşlarını şöyle belirlemiştir¹⁵⁵:

MEMURİYET	Maaş (Kuruş)
Maarif Müdürü	3.000
Muhasebe Memuru	1.500
Tahrirat Katibi	500
Hademe	100
İzmir İdadi Mektebi Müdürü	1.500
Manisa İdadi Mektebi Müdürü	1.200
Aydın İdadi Mektebi Müdürü	1.200
Denizli İdadi Mektebi Müdürü	1.200
Menteşe İdadi Mektebi Müdürü	1.200
İzmir İdadi Mektebi Muavin-i Evveli	1.000
İzmir İdadi Mektebi Muavin-i Salis	800
İzmir İdadi Mektebi Muavin-i Salis	700
İzmir İdadisi Mektebi Şubesi Müdürü	800
İzmir İdadisi Mektebi Şubesi Muavini	700
İzmir İdadisi Katibi	400
Debbağ ve Anbar Memuru	400
Aşçı	700
Mubassır-ı Evvel	300
Mubassır 3 aded	750
Hastane Hademesi	200
Hademe	150
TOPLAM	18.300

Bu maaşa ilaveten para almadan bir grup ders okutacaklardır

İptidai mekteplerine muallim yetiştirmek üzere Darümuallimin-i İptidaiye yeni bir teşkilat ve ıslahat yapılması için maaşlarda yeni düzenlemeler yapıldı. Buna göre müdür 1000, muavin 800, muavin 700, seyyar muallim 300, seyyar muallim 300, kâtip 400, hane kirası 500, öğrenci 100 kuruştur. Bütün maaşların ödenmesi için tahsisat gönderildi. Maarif bütçesinde iptidai mekteplerinin tesisat ve masraflar karşılığı olarak üçbin kuruş ayrılmıştır. Ayrıca 80.000 kuruş da iptidai mektepleri inşaat masrafı tahsis edildi¹⁵⁶.

¹⁵⁴ İttihad, 1 Zilkade 1326.

¹⁵⁵ İttihad, 14 Eylül 1909.

¹⁵⁶ Aynı Yer.

Maarif idaresinin 1911 yılında bütçesi 30.000 lira idi¹⁵⁷. Bu paradan sadece 7.000 lira iptidai mekteplerine ayrıldı. Yılda 70-80.000 lira iane hissesi veren halkın çocuklarının eğitimi için ayrılan bu para çok azdı. Bu parayla sadece vilayetteki mevcut iptidai mekteplerinin bir kısmının maaş ve masrafları karşılanabilirdi¹⁵⁸. Vilayet bütçesinde maarifin gelir ve giderleri şöyledir:

GELİR VE GİDERLER	1913 ¹⁵⁹ (Kuruş)	1914 ¹⁶⁰ (Kuruş)	1915 ¹⁶¹ (Kuruş)
Gelir Kaynakları:			
Musakkafat Maarif Hisse-i İanesi	571.615	1.002.880	950.000
Aşar Maarif Hisse-i İanesi	5.877.761	6.618.170	6.620.000
Mekatib-i İdadıye Talebe Varidatı	20.679	17.270	480.000
Zebhiye Resm Munzammi	292.827	-	-
Mekatib-i İptidaiye Akarat ve Evkaf-ı Münderise Varidatı	1.114.229	-	-
TOPLAM	7.877.111	7.638.320	8.050.000
Giderler (Maaş ve Masraflar):			
Merkez ve Mülhakat Maarif İdaresi	211.680	197.200	263.309
Mekatib-i İptidaiye Müfettişleri	42.700	57.600	156.800
İdadiler	477.900	368.800	1.177.664
Sultani	-	-	218.000
Darülmualimin	291.095	451.095	702.985
Darülmualimat	-	160.500	362.490
İptidai	2.088.422	4.174.748	4.169.064
TOPLAM	3.111.797	5.409.943	7.050.312

Tabloda görüldüğü gibi, vilayetin Adi hususi bütçesinin maarif gelirleri kısmında çok fark olmamasına rağmen, giderler kısmı gittikçe artmaktadır.

¹⁵⁷ Ahenk, 12 Şubat 1912.

¹⁵⁸ Ahenk, 23 Şubat 1912.

¹⁵⁹ Aydın Vilayetinin 1329 Adı Hususi Bütçesidir.

¹⁶⁰ Aydın Vilayetinin 1330 Adı Hususi Bütçesidir.

¹⁶¹ Aydın Vilayetinin 1331 Adı Hususi Bütçesidir.

B. TEMEL EĞİTİM

1. Binaları

İslah çalışmaları sonucunda İzmir'de yeni usulde eğitim vermek üzere iptidai mektepleri açıldı. İsimlerinden anlaşılacağı gibi bazı sıbyan mektepleri iptidai mekteplerinin şubesi haline getirildi. İptidai mekteplerinden beklenen randıman alınamamış olsa gerek. Zira 1890'lı yıllardan sonra mektepleri ıslah için komisyonlar kuruldu. Fakat komisyonlar meselelere köklü çözümler yerine, kısa vadeli çözümler getirdi. İptidai mektepleri sayı bakımından artmasına karşı, nitelik yönünden çok fazla gelişme gösterememiştir. Yeni usulde eğitim vermeleri için iptidai mektebine dönüştürülen sıbyan mektepleri yeni eğitim anlayışına uyum sağlayamadılar.

a. İzmir Şehrinde:

a1. Teshiliye Mektebi: 1873 yılında Tilkilik'te Osmanzade yokuşunda açılan Teslihiye Mektebi, İzmir'de yeni usulde eğitim veren ilk iptidai mektebidir. Teslihiye Mektebi'nin ilk şubesi 1880 yılında açıldı¹⁶². 1884 yılında mektebin Abdullah Efendi Camisi'nde bir şubesi bulunuyordu¹⁶³. 1881 yılında bağımsız bir mektep olan Darülhuffaz Mektebi¹⁶⁴ 1887'de Teshiliye Mektebi'nin bir şubesidir¹⁶⁵. Teshiliye Mektebi'nin ilk şubesi Abdullah Efendi mektebi olsa gerek. 1890 yılında Teshiliye Mektebi'nin şubesi olan Ravzatü's-Sıbyan Mektebi'nin ıslahı için bir komisyon mevcuttu. Komisyonunda Şeyh Bedri, Leblebicizade Hafız Tevfik, Yemişçizade Hüsnü ve Reji İhracat Müdürü Hüseyin Efendiler ile Çulluzade Halid ve Rahmi Beyzade Ziya Beyler görev aldılar¹⁶⁶. Teshiliye Mektebi'nin harap olan kısımlarının tamiratına 1893 yılı Ocak ayında başlanmıştır¹⁶⁷. Mektep talebelerinin yemekhane

¹⁶² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.268, 269; Cevad Sami-Refik Hüsnü, Nevsal-i İktisad, Mall 1321, İzmir, 1323, s.165; Kaygusuz, a.g.e., s.135.

¹⁶³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.60.

¹⁶⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.100.

¹⁶⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1303, s.65; En son olarak Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1304 (1888), s.101'de adı geçen Darülhuffaz Mektebi, büyük bir ihtimalle bu yıllarda kapanmıştır. Daha sonraki Aydın Vilayeti Salnameleri'nde ismi geçmemektedir. 1912 yılında mektebin müdürü Hafız Süleyman Efendi'nin Anadolu gazetesine verdiği bir ilanda bu isim altında yeni bir mektep açıldığını anlıyoruz: "Namazgâh'da Kurşunlu Cami-i Şerifin ittisalindeki herşey, maarif müdüriyetinin ruhsatıyla Darülhuffaz Mektebi itihaz edildiğinden az bir zamanda gayet kuvvetli olarak Hıfz-ı Kur'an'ı ikmal etmek arzusunda bulunan ulya-ı etfale ilan edivermenizi rica ederim". Bkz. Anadolu, 5 Nisan 1912.

¹⁶⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.155.

¹⁶⁷ Ahenk, 1 Şubat 1893.

olarak kullandığı binanın bodrum katı, mektep komisyonunun yardımıyla toplanan ianelerle tamir edildi¹⁶⁸. Ayrıca mektep binası mevcut öğrenciye yeterli gelmediğinden Üçkuyular'da bulunan Darüttalim binası içinde bir şube inşasına başlandı. Yedi yaşına kadar olan çocuklara ait bu şubede şifahi eğitim verilecek ve hece söktürülecekti¹⁶⁹. Bütün gayretlere rağmen Teshiliye Mektebi'nde bir iyileşme görülmez. 14 Aralık 1916 tarihinde bu mektebe tayin edilen Bezmi Nusret, çekilen maddi sıkıntıyı "Umumi sefaletin ve yoksuzluğun derecesini anlatmak için ekser öğrencilerin nalın ile mektebe geldiklerini kaydetmek kâfidir" şeklinde açıklamaktadır¹⁷⁰.

Teshiliye Mektebi ve şubelerinin öğrenci durumunu gösteren tablo:

YILLAR	TESHİLİYE MEKTEBİ BİNASINDA	ŞUBE BİNALARINDA	TOPLAM
1884 ¹⁷¹	–	Abdullah Efendi Mektebi	300
1887 ¹⁷²	267	Mekteb-i Huffaz Abdullah Efendi Mektebi	18 46
1891 ¹⁷³	240	Teshiliye Şubesi	19
1894 ¹⁷⁴	237	Ravzatü's-Sıbyan Şadırvan Camiindeki Teshiliye Şubesi	62 14
1895 ¹⁷⁵	285	Ravzatü's-Sıbyan	120
1898 ¹⁷⁶	157	Hadikattü'l-Vildan	70
1899 ¹⁷⁷	136	Ravzatü's-Sıbyan	81
1908 ¹⁷⁸	154	–	154

¹⁶⁸ Hizmet, 27 Kanun-ı Sani 1894.

¹⁶⁹ Ahenk, 1 Şubat 1893; Ahenk, 22 Nisan 1893.

¹⁷⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.135.

¹⁷¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.60.

¹⁷² Aydın Vilayeti Salnamesi, M ali 1303, s.65.

¹⁷³ Aydın Vilayeti Salnamesi, M ali 1307. I, s.268.

¹⁷⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.155, 156.

¹⁷⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.123, 124.

¹⁷⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.97.

¹⁷⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.97; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.85; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.85, 86'da aynı talebe mevcudu verilmektedir.

¹⁷⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

a2. Namazgâh İnas İptidai Mektebi: İzmir'de ikinci iptidai mektebi, 1874 yılında Namazgâh'ta açıldı. Namazgâh İnas (Kız) İptidai Mektebi'nin 1891 yılında 160 talebesi vardı¹⁷⁹. 1902 yılında mektep binası talebeye yeterli gelmiyordu. Sadece birinci sınıfta 150'ye yakın talebe bulunuyordu. Bütün talebeler bir oda içinde ders yapıyordu. Çok hocasız kalan sınıfa kokudan girilemiyordu. Bu ortamda çocukların sağlıkları her an bozulabilirdi. Bu şartlar altında talebelerin tek bir muallime ile iyi bir eğitim ve öğretim görmeleri mümkün değildi¹⁸⁰. 1919 yılında Namazgâh Büyük İnas Mektebi adıyla tespit ettiğimiz okul, büyük bir olasılıkla bahsedilen mekteptir¹⁸¹.

a3. Hamidiye Mektebi: Adından dolayı Hamidiye Mektebi'nin II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından sonra açıldığını söylemek mümkündür. Yeniden inşa edilen mektebe 1877 yılında muhacirler yerleştirilmiştir¹⁸². Hamidiye Mektebi Arapfirını mevkiinde¹⁸³ Hacı Mahmud Cami mahallesindeydi. Erkek talebelere ait olan bu mektebin¹⁸⁴ ıslahı için 1892 yılı Aralık ayında bir komisyon oluşturuldu. Salebcizade damadı Şükrü ve Araste Kethüdası damadı Hacı Hafız Mehmed ve Şükrü Efendilerle Kaymakam oğlu Ahmed Bey komisyonda görev aldılar¹⁸⁵. 1893 yılı başında mektebe iki muallim tayin edildi. Talebenin fazla olması sebebiyle bir muallim daha tayin edilmesi kararlaştırıldı. Binanın tamire muhtaç kısımlarının inşa edilmesi için mektep idaresi, 10 mecediye iane toplanmasını taahhüd etmiştir¹⁸⁶.

Hamidiye Mektebi'nin şubeleri ile birlikte öğrenci durumu:

YILLAR	HAMİDİYE MEKTEBİ BİNASINDA	ŞUBE BİNALARINDA	TOPLAM
1880 ¹⁸⁷	230	–	230
1888 ¹⁸⁸	242	Mekteb-i Huffaz Selanikzade Mektebi Sahiliye Mektebi	12 45 55 355

¹⁷⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.268.

¹⁸⁰ Ahenk, 6 Nisan 1902.

¹⁸¹ Sulh ve Selamet, 14 Kanun-ı Sani 1919; Ahenk, 5 Eylül 1919.

¹⁸² İzmir, 7 Şaban 1294.

¹⁸³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.135.

¹⁸⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.88.

¹⁸⁵ Hizmet, 21 Kanun-ı Evvel 1892.

¹⁸⁶ Hizmet, 7 Kanun-ı Sani 1893.

¹⁸⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.88.

¹⁸⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1304, s.100.

1894 ¹⁸⁹	185	Hadikatü'l-Vildan	136	321
1898 ¹⁹⁰	178	Ravzatü's-Sıbyan	108	286
1899 ¹⁹¹	218	Hadikatü'l-Vildan	98	316
1908 ¹⁹²	162	Hadikatü'l-Vildan	34	196

Hamidiye Mektebi'nde 5 Mayıs 1912 tarihinde yangın çıktı. Bu yangın zabıta memurları tarafından çabuk söndürüldü¹⁹³.

a4. Natırzade Mektebi: 1878 yılında¹⁹⁴ İkiçeşmelik semtinde¹⁹⁵ açılan Natırzade Mektebi, 11 öğrenci ile eğitime başladı¹⁹⁶. Mektepte verilen eğitimin şeklini belirten "hafaza mahsustur" ibaresinden erkek öğrencilere Kur'an-ı Kerim ezberletildiğini anlıyoruz¹⁹⁷. Fazla öğrencisi olmayan mektebin 1893'te 27, 1894'te 10, 1895'te 8 talebesi mevcuttu¹⁹⁸.

a5. Sahiliye Mektebi: Sahiliye Mektebi, Natırzade ile aynı yılda açıldı¹⁹⁹. Karantina'da bulunan mektepte kız ve erkek talebeler birlikte okuyordu²⁰⁰. Sahiliye Mektebi'nde 1891'de 80, 1893'te 92, 1894'te erkek 90, kız 30 olmak üzere 120 talebeye ulaştı. Sonraki yıllarda mektebin öğrenci mevcudunda bir düşüş görülmektedir. Öğrenci sayısı 1895'te 52'ye, 1896'da 45'e düştü. 1899'da sayı 52'ye yükseldiyse de, 1908'de 35'e düştü²⁰¹.

¹⁸⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.154.

¹⁹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.96.

¹⁹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.96.

¹⁹² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

¹⁹³ Ahenk, 6 Mayıs 1912.

¹⁹⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1307, I, s.268.

¹⁹⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124.

¹⁹⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.268.

¹⁹⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124.

¹⁹⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.156; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124.

¹⁹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.268.

²⁰⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

²⁰¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1302, I, s.268; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.156; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1315, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.98; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

a6. Namazgâh Zuhur Mektebi: Namazgâh'ta 1879 yılında Namazgâh Zükur (Erkek) Mektebi açıldı²⁰². 1890'lı yıllarda mektebe bir şube tesis edildi²⁰³. Mektebin ıslah edilmesi için 1893 yılında Mevlevi Şeyhi Nuri, Kilim Tüccarı Hacı Şakir ve Abdurrahman Efendiler ile Kapanizade Hüseyin ve Aşar Memuru Hüseyin Beylerden oluşan bir komisyon kuruldu²⁰⁴. Namazgâh Zükur Mektebi'nin 1884'te 240, 1892'de 1312'ye yükseldi. 1893'te 234'e, 1894'te 218'e düştü. 1908 yılında talebe sayısı 239'a ulaştı²⁰⁵. 1913 yılında mektep binasına bir kat daha ilave edildi²⁰⁶.

a7. Mecidiye İnas Mektebi: 1880'li yıllarda açıldığını tahmin ettiğimiz Mecidiye İnas Mektebi'nin 1881 yılında 150 talebesi vardı²⁰⁷. Mektebin 1893 yılında 179 olan talebe mevcudu 1896 yılında 132'ye düştü. 1896'da 196'ya, 1898'de 233'e çıktı. Mecidiye İnas Mektebi'nin öğrenci sayısı 1901'de 218, 1908'de 242'dir²⁰⁸. 1912 yılında mektebe muhacirin yerleştirildi. Yaklaşık bir yıl sonra muhacirin mektep binasından çıkarılarak tamir edildi. 1913-1914 eğitim yılı başında Mecidiye İnas Mektebi'nde eğitim ve öğretim tekrar başladı²⁰⁹. 1914 yılında talebe mevcudu fazla olduğundan bina yeterli gelmiyordu²¹⁰.

a8. Memduhiye İnas Mektebi: Orta Hamidiye mahallesinde²¹¹ Yavan Çeşme civarındaki²¹² Memduhiye Mektebi 1881 yılında açıldı²¹³. 1892 yılı Aralık ayında Memduhiye Mektebi'ni ıslah için bir komisyon kuruldu. Eşraftan Eşref Paşa, Yemişçizade Sabri, İzmir Rüşumat Nezareti Davavekili Razi Beyler, Kilim tüccarlarından Hafız Necip ve Ticaret Mahkemesi Kâtiplerinden Raşid Efendiler komisyona üye seçildiler²¹⁴. Hacı Süleyman Efendi tarafından İkiçeşmelik'te inşa edilen bina, 1896 yılında Memduhiye Mektebi'nin bir şubesi olarak açıldı. Şubede eğitim 1 Eylül 1896

²⁰² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268.

²⁰³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

²⁰⁴ Hizmet, 28 Kanun-ı Sani 1893.

²⁰⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.135; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.145; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

²⁰⁶ Ahenk, 21 Mart 1913.

²⁰⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.100.

²⁰⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.127; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.98; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.86; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

²⁰⁹ Ahenk, 1 Kanun-ı Evvel 1913.

²¹⁰ Ahenk, 27 Haziran 1914.

²¹¹ Ahenk, 30 Temmuz 1901; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.125'de mektebin bulunduğu cıvara Asmalı Mescid denilmektedir.

²¹² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.97.

²¹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268.

²¹⁴ Hizmet, 14 Kanun-ı Evvel 1892.

tarihinde başladı²¹⁵. Kurucusunun adına izafeten mektebe “Hafız Süleyman Efendi Mektebi” denildi²¹⁶. Şubenin muallim-i evvelliğine Yenişehirli Hafız Yusuf Efendi tayin edildi²¹⁷.

Memduhiye Mektebi'nin öğrenci durumunu gösterir cetvel:

YILLAR	MEKTEP BİNASINDA	ŞUBESİNDE	TOPLAM
1887 ²¹⁸	147	–	147
1888 ²¹⁹	206	–	206
1891 ²²⁰	196	–	196
1893 ²²¹	245	–	245
1894 ²²²	262	–	262
1896 ²²³	251	–	251
1898 ²²⁴	121	143	264
1899 ²²⁵	153	165	318
1908 ²²⁶	126	120	246

²¹⁵ Ahenk, 15 Eylül 1896.

²¹⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.97.

²¹⁷ Ahenk, 15 Eylül 1896.

²¹⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.65.

²¹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.101.

²²⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.1268

²²¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.135.

²²² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.154.

²²³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.125.

²²⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.97.

²²⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.97.

²²⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

a9. Terakki İnas Mektebi: Terakki İnas Mektebi, Çivici Hamam civarındaki²²⁷ Hacı İshak sokağında²²⁸ 1886 yılında açıldı²²⁹. Mektebin şubesi yoktu. Terakki İnas Mektebi'nde 1891'de 64, 1893'te 210, 1895'te 115, 1898'de 184, 1901'de 136, 1908'de 242 kız talebe vardı²³⁰.

a10. Selanikzade Mektebi: Çukur Çeşme'de bulunan Selanikzade Mektebi²³¹ 1884 yılında açıldı. Mektebin Yapıcıoğlu'nda bulunan şubesi 1885 yılında tesis edildi. 1891 yılında mektep binasında 109, şubesinde 32 talebe vardı²³². 1893'te öğrenci sayısı mektep binasında 54'e, şubesinde 49'a düştü²³³. Mektebin talebe mevcudu 1894'te 51'e²³⁴, 1896'da 41'e indi²³⁵. Daha sonraki tarihlerde neşredilen Aydın Vilayeti Salnameleri'nde verilen yeni usulde açılan iptidai mektepleri arasında Selanikzade Mektebi'nin isminin geçmemesi, bu mektebin kapandığının işaretidir.

a11. Hamidiye Mektebi: Hamidiye Mektebi adını taşıyan diğer bir okul da, Karantina mahallesinde vardı. Mektepte kız ve erkek çocukları birlikte okuyordu²³⁶. Hadikatü'l-Vildan mektebi 1898 yılında Hamidiye Mektebi'nin bir şubesidir²³⁷.

Mektebin öğrenci durumunu gösterir tablo:

²²⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124.

²²⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.98.

²²⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268.

²³⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.98; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.86; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

²³¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

²³² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268.

²³³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

²³⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.156.

²³⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.127.

²³⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

²³⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.100.

YILLAR	MEKTEP BİNASINDA			ŞUBESİNDE	TOPLAM
	Erkek	Kız	Toplam		
1893 ²³⁸	29	40	79	–	79
1894 ²³⁹	25	15	40	–	40
1895 ²⁴⁰	–	–	42	–	42
1896 ²⁴¹	20	20	40	–	40
1898 ²⁴²	–	–	179	Hadikatü'l-Vildan 107	286
1902 ²⁴³	–	–	39	–	39
1908 ²⁴⁴	–	–	40	–	40

a12. Fevziye, Selimiye ve Değirmendağı Mektepleri: 1895'lerde Yapıcıoğlu'nda Fevziye Mektebi, Değirmendağı'nda Selimiye İnas Mektebi²⁴⁵, ve yine Değirmendağı'nda Değirmendağı Zükur Mektebi açıldı²⁴⁶. Şubeleri olmayan bu mekteplerin öğrenci mevcudu şöyledir:

YILLAR	FEVZİYE MEKTEBİ	SELİMİYE İNAS MEKTEBİ	DEĞİRMENDAĞI ZÜKUR MEKTEBİ
1895 ²⁴⁷	68	77	61
1896 ²⁴⁸	64	82	54
1898 ²⁴⁹	55	65	70

²³⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

²³⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.156.

²⁴⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124.

²⁴¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.136.

²⁴² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.100.

²⁴³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.87.

²⁴⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

²⁴⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.128'de bu mektep, Değirmendağı'nda İnas İptidai Mektebi olarak geçmektedir.

²⁴⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.125.

²⁴⁷ Aynı Yer.

²⁴⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.128.

²⁴⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99.

1901 ²⁵⁰	65	60	75
1908 ²⁵¹	–	85	–

a13. Gayret Zükür Mektepleri: Gayret Zükür Mektebi, Eşrefpaşa mahallesinin²⁵² Tire Kapusu civarında²⁵³ Eşrefpaşa Camisi karşısındaydı²⁵⁴. Mektep 1898’li yıllarda açılmıştır. Bu yıllarda 125 öğrencisi bulunan mektebin²⁵⁵ sonradan mevcudu 175’e yükseldi²⁵⁶. Belediye Başkanı Hacı Eşref Paşa, 1899 yılında mektebi inşa ettirdi. Maarif idaresi talebe sayısının günden güne artması üzerine mektep kadrosuna bir muallim daha ilave etti²⁵⁷. 1908’lerde Gayret Zükür Mektebi’nin bir şubesi vardı. Bu yıllarda mektepte 137 talebe okuyordu²⁵⁸. 1916 yılında mektep binası harap bir halde olduğundan tamiri için 565 kuruş ayrıldı²⁵⁹.

a14. Gayret İnas Mektebi: Gayret Zükür Mektebi ile aynı yıllarda açıldığını tahmin ettiğimiz Gayret İnas Mektebi de Eşrefpaşa Camisi civarındaydı²⁶⁰. Mektepte 1898’de 125, 1901’de 110, 1908’de 122 talebe mevcuttu²⁶¹. 1909 yılında mektep binası harap bir haldeydi²⁶². Mektebe 1915 yılında bir şube ilave edildi. Şubenin muallimliğine, Bornova İnas Mektebi muallimesi İsmet Hanım tayin edildi²⁶³.

a15. Mamuretü’l-hamid Mektebi: Bu mekteplerden başka İzmir şehrinde 1908’li yıllarda 55 öğrenci ile Mamuretü’l-hamid, 63 talebeyle Salebcizade Mektebi yeni usulde eğitim yapıyordu²⁶⁴.

²⁵⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.86, 87.

²⁵¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

²⁵² Nevsa-l İktisad, s.165.

²⁵³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99.

²⁵⁴ Ahenk, 5 Eylül 1903.

²⁵⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99.

²⁵⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.98.

²⁵⁷ Ahenk, 13 Teşrin-i Evvel 1899.

²⁵⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.86.

²⁵⁹ Ahenk, 11 Teşrin-i Evvel 1332.

²⁶⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Ahenk, 13 Mart 1909.

²⁶¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.86; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

²⁶² Ahenk, 13 Mart 1909.

²⁶³ Ahenk, 10 Kanun-ı Evvel 1331.

²⁶⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

a16. **İttihad ve Terakki Mektebi:** İzmir Maarif Komisyonu, 1911 yılında Karantina'da Tramvay caddesi üzerinde yıllık 60 lira ile kiraladığı binayı mektep haline getirdi. Mektep bir sınıf ile bir ana sınıftan ibaretti. Bu mektepten önce Karantina ve Kokaryalı'da mektepler vardı. Fakat bunlar eski eğitim anlayışına devam ettikleri için aileler çocuklarını Frerler Mektebi'ne gönderiyorlardı. Yeni açılacak mektep sayesinde çocuklar yabancı mekteplere gitmekten kurtulacaktı²⁶⁵. Okul, İttihad ve Terakki isminde 1913 yılında açık bulunuyordu²⁶⁶.

a17. **Tefeyyüz Mektebi:** Maarif Müdürü'nün teşebbüsüyle 1913 yılında Kokaryalı'da Tefeyyüz İptidai Mektebi'nin açılması için hazırlık yapıldı ve bir inşaat komisyonu kuruldu²⁶⁷. Kısa zamanda inşaatı tamamlanan Tefeyyüz Mektebi 1913-1914 ders yılında eğitime başladı. Ders yılı sonunda mektepte tevzi-i mükafat resmi düzenlenecekti²⁶⁸.

a18. **Numune Mektebi:** İptidai seviyesindeki talebelere yabancı dil öğretmek üzere 1916-1917 ders yılı başında kurulan Numune Mektebi'nde Kur'an-ı Kerim ve Malûmat-ı Diniye, Kıraat, İmla, Hatt, Tarih, Coğrafya, Hesap ve Hendese, Eşya ve Ziraat dersleri, Elishleri, Resim, Musiki, Terbiye-i Bedeniye, Fransızca dersleri okutulacaktı²⁶⁹.

b. İzmir Şehri Çevresinde:

b1. **Karşıyaka:** 1897 yılında Karşıyaka'da "Maarif-i İslamiye Mec-lisi" adıyla bir komisyon kuruldu. Komisyonun gayretli çalışmalarıyla kısa zamanda Soğukkuyu'da bir iptidai mektebi açıldı. Buraya iki muallim ile bir mubassır tayin edildi. 120 kadar öğrenciyle mektep tedrisata başladı²⁷⁰. 1901 yılında Bahariye mahallesinde İnas Mektebi açılıncaya kadar erkek ve kız çocukları Soğukkuyu İptidai mektebinde birlikte ders gördüler. Kız talebelerin Bahariye İnas Mektebi'ne gitmesi üzerine Soğukkuyu Mektebi erkek öğrencilere tahsis edildi. Bahariye caddesindeki İnas Mektebi binası halktan toplanan 200 lira parayla inşa edilmiştir. Mektebin muallim, nakış ustası ve bevvesesi için ödenecek maaş Donanmacı caddesinde açılan dükkan geliriyle karşılanacaktı²⁷¹. Soğukkuyu Mektebi'nde talebe mevcudu günden güne artı-

²⁶⁵ İttihad, 25 Ağustos 1911.

²⁶⁶ Şinasi, "İzmir'de Maarif", Ahenk, 21 Eylül 1913.

²⁶⁷ Ahenk, 15 Mayıs 1913; Ahenk, 15 Haziran 1913.

²⁶⁸ Ahenk, 25 Haziran 1914.

²⁶⁹ Ahenk, 8 Kanun-ı Evvel 1331; Ahenk, 6 Temmuz 1332; Ahenk, 1 Eylül 1332.

²⁷⁰ Ahenk, 16 Teşrin-i Evvel 1313.

²⁷¹ Ahenk, 17 Eylül 1901; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.148.

ordu. 1903 yılında mektebe, 200 kuruş maaşla İzmir Darülmuallimin mezunu Emin Efendi alındı²⁷².

Dedebaşı mahallesinde bulunan iptidai mektebinde kız ve erkek çocuklar birlikte ders görüyorlardı. Mektebe bir muallim daha tayin edilince, 1904 yılında yeni bir sınıf daha açıldı. Büyük yaştaki erkek çocukları Soğukkuyu Mektebi'ne, kızlar Bahariye İnas Mektebi'ne gönderildi. Küçük yaştaki kız ve erkek öğrenciler iki sınıflı Dedebaşı Mektebi'nde okuyacaktı. Bu mektep Bahariye ve Soğukkuyu Mekteplerinin bir şubesi haline geldi²⁷³. Bahariye'deki İptidai İnas Mektebi, 2 Aralık 1906 tarihinde açılan Rüştüye İnas Mektebi'nin alt katına taşındı²⁷⁴. 1910 yılında Karşıyaka Kilerlikuyu'da erkek öğrencilere ait bir iptidai mektebi inşa ediliyordu²⁷⁵.

b2. Balçova: 1912 yılında Balçova'da inşasına başlanılan iptidai mektebi binasına 150 lira civarında bir masraf yapıldığı halde savaş yüzünden getirilemedi²⁷⁶. İnşaatın tamamlanması için bir komisyon kuruldu. Kadızade İbrahim Refik Bey'in başkanlığında Emirler Hancısı Mehmed Ağa, Karakulakoğlu Hüseyin, Hafız Mehmed, Ömer Ağa'nın Hasan, Molla Salihoglu Mehmed, Karatop Salih Efendilerden kurulan komisyon iane ile 17.062 kuruş para topladı²⁷⁷. İttihad ve Terakki Cemiyeti, inşaat halindeki mektep binası için 100 lira vermiş, hükümet de 200 lira yardımda bulunmuştur. Balçova'da doktorluk yapan Arif Hikmet, mektep adına 500 lira bağış topladı. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Balçova'da kurduğu köy sandığı mektebe para yardımını esirgememiştir. Binbaşı Osman ve taburu, halk, mektebin inşaatında bedenen çalıştı. Dört dersaneli büyük mektep binası 1918 yılı Kasım ayında açıldı. Balçova İptidai Mektebi'nde ilk yıl 90 kız ve erkek talebe birlikte okuyordu²⁷⁸.

b3. Nif: 1880'li yıllarda Nif nahiyesinde bir iptidai mektebi vardı²⁷⁹. Salebcizade Hasan Efendi Nif'te bir İptidai İnas Mektebi inşa ettirdi²⁸⁰. 1901 yılında İptidai Zükur Mektebi'nde 70, İptidai İnas Mektebi'nde 60 öğrenci eğitim görüyordu²⁸¹. 1911 yılı başında Nif'in Kızılca-yı Balâ köyünde²⁸² evkafa ait bir İnas Mektebi açıldı²⁸³.

²⁷² Ahenk, 24 Ağustos 1903; Ahenk, 9 Eylül 1903.

²⁷³ Ahenk, 7 Şubat 1904.

²⁷⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.140; Ahenk, 4 Kanun-ı Evvel 1906

²⁷⁵ İttihad, 1 Ağustos 1910.

²⁷⁶ Ahenk, 15 Haziran 1913.

²⁷⁷ Ahenk, 24 Nisan 1914.

²⁷⁸ Anadolu, 27 Kanun-ı Evvel 1918; Anadolu, 3 Teşrin-i Sani 1918.

²⁷⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.132.

²⁸⁰ Ahenk, 10 Eylül 1898.

²⁸¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.192.

²⁸² İttihad, 24 Temmuz 1911.

²⁸³ İttihad, 21 Haziran 1911.

1914 yılında Nif'te inşası kararlaştırılan iptidai mektebine vilayetten 27.000 kuruş civarında para gönderilmesi talep edilmiştir²⁸⁴.

b4. Torbalı: Torbalı nahiyesinde 1901 yılında bir iptidai mektebi açıldı²⁸⁵. 1909 Aralık ayında İptidai İnas Mektebi²⁸⁶, 1911 yılı sonlarında veya başlarında bir iptidai mektebi daha eğitime başladı²⁸⁷. 1914 yılı Mart ayında Torbalı'da ikinci bir İnas Mektebi'nin açılması için inşaata başlandı. Nahiye Müdürü Mustafa Bey'in gayretleriyle para tedarik edilmiştir. Elifba Cemiyeti de mektebin inşasına 50 lira vermiş, 60 lira daha verilmesi için karar almıştır²⁸⁸.

b5. Bornova: 1903 yılında muhacir olarak gelenlerin çocuklarına yeni bir mektep yapılıncaya kadar Bornova'da Yeni Cami mahallesinde vakıf malı olan boş bir mektepte eğitim yapılacaktı. Mektebe bir muallim getirtilecek, kürsü-yü rahle makam tahtası gibi ihtiyaçlar karşılanacaktı. Girişli Türkler tarafından açılan bu mektep harap bir haldeydi. Maarif komisyonu bir toplantı yaparak, bu mektepteki muallim ve öğrencilerin Cami-i Kebir mahallesindeki mektebe nakl edilmesine karar vardı. İki mektep birleştirilecekti. Bunun için mektebe bir oda ve bir taamhane ilave edilerek genişletilecekti²⁸⁹. 1905 yıllarında Bornova'da 70 talebesi olan bir okul vardı²⁹⁰. 1905 yılında Bornova'da biri inas, diğeri zükur olmak üzere iki iptidai mektebi mevcuttu²⁹¹. Bunlardan başka 1918 yılında Bornova'nın Türbe sokağında kiralık bir binada bir inas mektebi açılması kararına varıldı²⁹².

c. İzmir Sancağında: 1883 senesinde Aydın vilayetinde açılan 28 iptidai mektebin 8'i İzmir sancağındaydı. Bu mektepler, İzmir merkez şehirdeki Asmalı Mescid civarında, Bornova nahiyesinde, Bergama kazasının Kozak nahiyesinde, Firuz ve Oranlı köylerinde, Seferihisar kazasında, Foça kazasına bağlı Kozbeyli köyünde açıldı. Daha önceden her kasabada birer inas mektebi açılması kararlaştırıldığı halde sadece Kuşadası ve Muğla'da kuruldu²⁹³. XX. Yüzyılın başlarında İzmir sancağında 71 zükur, 15 inas, 256 muhtelif iptidai mektebi vardı²⁹⁴.

²⁸⁴ Ahenk, 31 Mayıs 1914.

²⁸⁵ Ahenk, 28 Mayıs 1901.

²⁸⁶ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1909.

²⁸⁷ Ahenk, 17 Kanun-ı Sani 1912.

²⁸⁸ Ahenk, 21 Temmuz 1914.

²⁸⁹ Ahenk, 6 Mart 1903.

²⁹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1323, s.94.

²⁹¹ Ahenk, 10 Eylül 1331.

²⁹² Ahenk, 6 Mart 1335.

²⁹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.259-261.

²⁹⁴ Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1326, s.348.

İzmir sancağı iptidai mekteplerinin sayılarını gösterir tablo:

KAZALAR	1898 ²⁹⁵	1919 ²⁹⁶		
		Zükur	İnas	Toplam
Bayındır	11	48	1	49
Bergama	111	34	6	40
Çeşme	12	12	2	14
Foçateyn	7	7	2	9
İzmir	145	62	5	67
Karaburun	–	11	1	12
Kuşadası	21	9		9
Menemen	41	44	2	46
Nif	–	33	4	37
Ödemiş	59	46	4	50
Seferihisar	11	7	1	8
Tire	38	1	2	3
Urla	8	1	1	2
TOPLAM	464	315	31	346

Tablodan anlaşılacağı gibi İzmir sancağı iptidai mekteplerinin sayılarında bir azalma olmuştur. Çeşme, Menemen, Foçateyn ve özellikle Bayındır kazalarındaki iptidai mekteplerin mevcudunda bir artış görülse de, çekilen mali sıkıntı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra çıkan savaşlar ve diğer başka sebeplerden dolayı bazı iptidai mektepleri kapanmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde yeni iptidai mektepleri açılmış olmasına rağmen, kapanan mekteplerin sayısına ulaşamamıştır. İzmir'de ihtiyacı karşılayacak kadar iptidai mektebi yoktu. Köylü bu ihtiyacın giderilmemesinden yakınmaktadır: "Tahsil-i iptidai mecburidir. Fakat işte İzmir'de binlerce ana kucakları sokaklarda gezerse o mecburiyet ne oldu? Sualine ne cevap verilir. Hükümet İzmir'de de fukara evladını okutacak bir mektep bulamazsa nasıl bir mesuliyet altında ezileceğini hüsn etmeli değil mi?"

.....

²⁹⁵ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.943.

²⁹⁶ Aydın Vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, a.g.e., s.4.

Ne olacağız? Nereye gidiyoruz. Koca İzmir içinde muntazam bir iptidai mektebi bulunmazsa bu millet nerede ve nasıl okuyacak ve ileride ne yapacaktır"²⁹⁷.

2. Muallimleri

Maarif Nizamnamesi, sıbyan mektebi hocalarının Osmanlı teb'asından ve Darülmuallimin mezunu olması şartını koydu. Bu, sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesinde medreseli hocalardan birşey beklenmediğinin açık bir belirtisidir. Sıbyan mekteplerinin ıslahî konusunda bütün ümitler, Darülmuallimin mezunu muallimlere bağlandı. Fakat, bu muallimlerin sayısı çok azdı. Yeni usulde açılan mekteplerin muallim ihtiyacını karşılayamıyordu²⁹⁸. 1883 yılında 7'si İzmir sancağında olmak üzere Aydın vilayetinde 28 zükur iptidai mektebi açılmıştı. Kuşadası'nda da bir inas mektebi tesis edildi. Bu mekteplerin bir kısmının muallim ihtiyacı, İzmir Darülmuallimin mezunlarından karşılandı. Muallim bulunamayan mekteplerde, Rodos'taki Süleymaniye medresesinden şahadetname alanlar arasından seçilenler Aydın vilayetine muallim tayin edildiler²⁹⁹. Aydın vilayetinde açılan iptidai mekteplerinde, Darülmuallimin mezunu muallimlerin sayılarının çoğalmasına çaba gösteriliyordu. İzmir Darülmuallimine eğitim görmeleri için vilayetin her tarafından kabiliyetli kişiler gönderilmiştir³⁰⁰.

İptidai mekteplerinde muallimlik vazifesine atanmada Darülmuallimin mezunu muallimler öncelikliydi. Fakat ihtiyaç yüzünden hemen herkes muallim olarak iptidai mekteplerine tayin edilebiliyordu. Dışarıdan alınanlar genellikle din adamlarıydı. Bu sahada yetersiz olan pekçok kişi muallim olarak alındı³⁰¹. Mesela, 1898 yılı Ocak ayında vefat eden Saraccızade Hafız Mehmed Efendi hem Karataş'ta bulunan Sahiliye İptidai Mektebi'nde muallimlik hem de aynı mahallede imamlık yapmıştır³⁰². Hacı Hafız Nuri Efendi İzmir'in Bozyaka semtinde bir cami ve mektep inşa ettirdi. Maarif idaresinin mektep muallimliğine maaş tahsis edemeyeceğini bildirmesi üzerine cami imamı mektebin muallimliğini de üstlendi³⁰³. Medrese kökenli olan Nif İptidai Mektebi'nin muallim-i evveli İzmirli Hafız Ahmed Efendi, 1906 yılında Salebcizade medresesi müderrisliğine geri döndü. Yerine Bayındır iptidai muallimi Hafız İbrahim Efendi tayin edildi³⁰⁴. Bu anlatılanlardan sonra, Darülmuallimin mezunu muallimlerin diğerle-

²⁹⁷ "İzmir'de Maarif", Köylü, 26 Ağustos 1326.

²⁹⁸ Kodaman, a.g.e., s.109, 110.

²⁹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.257-259.

³⁰⁰ Kodaman, a.g.e., s.87.

³⁰¹ Yahya Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940, Ankara, 1978, s.55, 56.

³⁰² Ahenk, 13 Kanun-ı Sani 1313.

³⁰³ Ahenk, 15 Kanun-ı Evvel 1901.

³⁰⁴ Ahenk, 8 Nisan 1906.

rinden çok farklı olduğu anlaşılmasın. Zira, Darülmualimler, medrese hocalarından çok farklı muallim yetiştirememişlerdir. Darülmualim mezunu muallimler de medrese zihniyetinde yetişmiş kişilerdir³⁰⁵. İzmir şehrindeki iptidai mekteplerinde muallimler arasında hafızlar, hacılar önemli bir yer teşkil etmektedir.

İzmir'de iptidai inas mektepleri için Darülmualimat açılmadan önce, buralara İzmir inas rüşdiye mektebi mezunları tayin ediliyordu³⁰⁶.

Maarif idaresinin iptidai mekteplerine karşı doğrudan bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Genellikle iptidai mektepleriyle ilgili işleri Maarif Komisyonları hallederdi. Merkez ve mülhakat Maarif Komisyonlarının görevi, iptidai mekteplerinin ve burada okuyacak talebelerin sayısını artırmak, maarif gelirlerini iyi idare ve muhafaza etmek, muallim maaşlarını düzenli olarak göndermekti³⁰⁷. Fakat maarif gelirleri yeterli olmadığı için muallim maaşlarının ödenmesinde sıkıntı çekilmiştir³⁰⁸. Mesela 1900 yılında Ödemiş kazası iptidai mektepleri muallimleri yirmiüç aylık maaşlarını alamamışlardır³⁰⁹. Zaten yeterli miktarda olmayan muallim maaşlarının ödenmesi birkaç ay gecikince muallimler maddi sıkıntı içinde kalıyorlardı³¹⁰. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İzmir merkez şehirdeki iptidai mektepleri muallimlerinin maaşlarında artış oldu. Muallim-i evvellerin maaşı 380 kuruşa, muallim-i sanilerin 237,5 kuruştan 285 kuruşa, muallim-i salislerin 200 kuruştan 285 kuruşa yükseldi. İhtiyat ve şube muallimlerinin maaşı ise 142,5 kuruştur³¹¹. 1915 yılında iptidai mektepleri muallim maaşlarında artış oldu³¹². I. Dünya Savaşı'ndan sonra seferberliğin kalkması üzerine muallimler maaşlarının azlığını bahane ederek ya istifa ya da mektepleri terk etmişlerdir. 1919 yılı Ocak ayında vilayette 200'den fazla muallimlik kadrosu boştu³¹³. Bergama kazası iptidai mektepleri muallimleri maaş alamadıkları için 1919 yılı Şubat ayında mektepleri terk etmişlerdir³¹⁴. Bu sıralarda iptidai mektepleri muallimleri tarafından "İzmir Muallimin Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet İzmir muallimlerinin teşkilatlanmasında ilk nüvedir³¹⁵.

³⁰⁵ Kodaman, a.g.e., s.56.

³⁰⁶ Ahenk, 9 Eylül 1903; Ahenk, 14 Nisan 1907; Ahenk, 23 Mart 1914. 6 Ocak 1895 tarihinde düzenlenen "Mekatib-i İptidaiye Talimatı"na göre iptidai mektepleri muallimleri "Bir Darülmualimin şahadetnamesini veya müstakil Darülmualimini olmayan yerlerde rüşdiye muallimlerinden Darülmualimin derslerini tahsil ile anlar tarafından verilmiş ve hükümet-i mahalliyeden musaddak itimadnameye haiz olmayanlar muallimliğe istihdam olunamazlar"dı. Bkz. BOA, Y. Mtv., 115/39.

³⁰⁷ Ahenk, 31 Mart 1908; Ahenk, 15 Nisan 1908.

³⁰⁸ Ahenk, 19 Kanun-ı Sani 1904; Osman Nuri, "İzmir Maarif Müdüriyetine: Mekteblere Aid", Ahenk, 22 Kanun-ı Evvel 1908.

³⁰⁹ Ahenk, 30 Temmuz 1900.

³¹⁰ Ahenk, 24 Teşrin-i Sani 1913.

³¹¹ Ahenk, 22 Eylül 1908.

³¹² Ahenk, 17 Teşrin-i Sani 1331.

³¹³ Mûsavat, 17 Kanun-ı Sani 1335.

³¹⁴ Mûsavat, 19 Şubat 1919.

³¹⁵ Mûsavat, 11 Şubat 1919; İslahat, 10 Şubat 1919; Hukuk-ı Beşer, 12 Şubat 1335. İzmir'de bulunan diğer muallimlerde iptidai mekteplerinden ayrı olarak I. Sultani Mektebi binasında toplanarak yeni bir "İzmir Muallimin Cemiyeti" kurdular. Cemiyet geçici olarak bir başkan ile üçer azadan oluşan heyet-i

İzmir şehri iptidai mektepleri muallimlerini gösterir tablo:

Mektepler	Yıllar	Muallimler					
		Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis	Muallim-i Rabi	Diğer Muallimler	Şube Muallimleri
Teshiliye Mektebi ³¹⁶	1880	Hacı Hafız Emin Efendi	Kalfa Mehmed Efendi	Hamid Efendi	Nişli Hasan Efendi	<u>Muavin:</u> Ahmed Efendi, Ali Efendi	
	1882	Hacı Hafız Emin Efendi	Ali Efendi	Hacı İbrahim Efendi	Mustafa Efendi	<u>Muavin:</u> Ahmed Efendi	
	1884	Aziz Efendi	Hafız Ahmed Efendi	Abdi Efendi	Mustafa Efendi	<u>Muavin:</u> Hüseyin Efendi, Hacı Mustafa Efendi	<u>Abdullah Efendi</u> <u>Mektebi:</u> Muallim İsmail Efendi
	1888	Hafız Ahmed Efendi	Hafız Ahmed Efendi	Mustafa Efendi	Hafız Mustafa Efendi, Hafız Abdi Efendi	Muallim-i Hatt Hacı Emin Efendi	<u>Abdullah Efendi</u> <u>Mektebi:</u> Muallim İsmail Efendi <u>Mekteb-i Huffaz:</u> Muallim Hafız İbrahim Efendi

idare ve heyet-i ilmiye adıyla iki heyet seçti. Bir de nizamname hazırladılar. Heyet-i İdare'nin başkanı, Darülmuallimin Müdürü Şerif Bey, üyeleri, II. Mekteb-i Sultani Müdürü Kâzım, I. Mekteb-i Sultani Müdür-i Sanisi Kemal, Terbiye-i Bedeniye Muallimi Nuri Beylerdir. Heyet-i İlmiye'nin üyeleri, I. Mekteb-i Sultani Müdürü Nuri, Riyaziye Muallimi Nazmî Beyler ile İnas İdadisi Müdüresi Fatma Şevket Hanım'dır.

³¹⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.89; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.82; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.60; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.100, 101; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.155, 156; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.97; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

	1894	Hafız Ahmed Şerif Efendi	Hafız Cemal Efendi	Hafız Abdi Efendi	Hafız İsmail Efendi, Mustafa Efendi		<u>Ravzattî's-Sıbyan:</u> Muallim Ömer Efendi, <u>Şadırvan Camisinde Teshiliye Subesi:</u> Muallim Hafız İbrahim Efendi
	1898	Hafız Ahmed Efendi	Hafız Cemal Efendi	Hafız Abdi Efendi	Hafız Ömer Efendi		<u>Hadikattî'l-Vildan:</u> Muallim Hacı Şerif Efendi, Muallim Şeyh Raşid Efendi
	1902	Hafız Cemal Efendi	Hafız Abdi Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Abdurrâhman Efendi		<u>Ravzattî's-Sıbyan:</u> Muallim Muavini Hafız Ali Efendi ve Salih Efendi
	1908	Hafız Cemal Efendi	Hafız Abdi Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Abdurrâhman Efendi		
Namazgâh İnas Mektebi ³¹⁷	1884		Emine Hanım	Fatma Hanım	Fatma Hanım		
	1891	Fethiye Hanım	Seyide Hanım	Fatma Hanım	İş Ustası Madmazel Amelya		

³¹⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.60; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268, 269.

Namazgâh Zükür Mektebi ³¹⁸	1884	Hacı Hasan Efendi	Mehmed Efendi	Hasan Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Muavin: Mustafa Efendi	
	1893	Hafız Şerif Efendi	Hacı Hafız Hasan Efendi	Hacı Hasan Efendi	Mustafa Efendi, Hafız Hüseyin Efendi		Şube Muallimi Hüseyin Efendi
	1896	Hafız Mehmed Şerif Efendi	Hafız Şerif Efendi	Hafız Ah- med Efendi	Rüşdü Efendi, Hafız Hüseyin Efendi		Şube Muallimi Hüseyin Efendi
	1899	Hafız Mehmed Şerif Efendi	Abdurrah- man Şerif Efendi	Hafız Abdi Efendi	Hafız Mus- tafa Efendi		Şube Muallimi Fevzi Efendi
	1908	Abdurrah- man Şerif Efendi	Ahmed Efendi	Hafız Hüsnü Efendi	Hafız Ali Efendi		Şube Muallimi Nazmi Efendi, Hüseyin Efendi
	1910	Şerif Efendi	Mustafa Efendi	Ali Rıza Efendi	Nazmi Efendi		
Hamidiye Mektebi ³¹⁹ (Arapfırını)	1880			Hafız Mehmed Efendi	Raşid Efendi, Hüseyin Efendi, Bir- givi Efendi		
	1881	Mehmed Efendi	Hafız Ah- med Efendi	Ali Efendi	Hüseyin Efendi		

³¹⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.60; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.135, 136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.125; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.97; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137; İttihad, 17 Şubat 1910.

³¹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.88; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, M. 1304, s.100; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.135; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.96; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

	1888	Tevfik Efendi	Şerif Efendi	Hacı Ahmed Efendi	Halil Efendi, Şerif Efendi	Muallim-i Hatt Hacı Emin Efendi	<u>Mekteb-i Huffaz:</u> Muallim-i Sani Hacı Emin Efendi <u>Selanikzade Mektebi:</u> Muallim-i Rabi Salih Efendi <u>Sahiliye Mektebi:</u> Muallim-i Rabi Hafız Mehmed Efendi
	1893	Hafız Halil Efendi	Aziz Efendi	Hafız Şerif Efendi	Abdurrahman Efendi, Hafız Süleyman Efendi, Mehmed Rüşdi Efendi		<u>Şube Muallimleri:</u> Muallim İsmail Efendi, Muallim Mustafa Efendi
	1898	Hafız Halil Efendi	Hasan Basri Efendi	Hüseyin Efendi	Hafız Musa Efendi		<u>Ravzattı's-Sıbyan:</u> Muallim Ahmed Efendi, Muallim Hafız Rasih Efendi
	1908	Hafız Halil Efendi	Ahmed Efendi	Rüşdi Efendi	Hafız Mehmed Efendi		<u>Hadikattı'l-Vildan:</u> Muallim Hafız Rasih Efendi
Memduhiye Mektebi ³²⁰	1887		Ahmed Efendi		Hafız Mehmed Efendi	Muallim-i Hatt Hacı Emin Efendi	
	1888	Hafız Ahmed Efendi	Mehmed Efendi	Mehmed Efendi	Hafız Süleyman Efendi	<u>Muavin:</u> Mehmed Efendi	
	1891	Hafız Ahmed Efendi	Hafız Şerif Efendi	Mustafa Efendi	Ahmed Efendi		
	1896	Hafız Ahmed Efendi	Raşid Efendi	Mustafa Efendi	Abdurrahman Efendi, Sadık Efendi		

³²⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.65; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.101; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268, 269; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.125; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.97; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

	1898	Hafız Ahmed Efendi	Hafız Ahmed Efendi	Rüşdü Efendi			<u>Hafız Süleyman Efendi</u> <u>Mektebi:</u> Muallim Hafız Yusuf Efendi, Muallim Abdurrahman Efendi, Muallim Bekir Efendi
	1908	Hafız Ahmed Efendi	Hafız Mustafa Efendi	Hüseyin Efendi			
Terakki İnas Mektebi ³²¹	1891	Ayşe Sıdika Hanım ³²²	Hafız Hilmiye Hanım		Ayşe Sıdika Hanım		
	1893	Ayşe Sıdika Hanım	Hafız Hilmiye Hanım			Nakış Muallimi Madam Amalya ³²³	
	1895	Ayşe Sıdika Hanım	Hafız Halime Hanım			Nakış Muallimi Madam Amalya	
	1896	Hafız Hilmiye Hanım	Hacer Hanım	Ziyne Hanım		Nakış Muallimi Madam Amalya	
	1908	Makbule Hanım	Saniye Nahiye Hanım	Zehra Hanım		<u>Muavin:</u> Fahriye Hanım, Nakış Muallimi Madam Mersine	

³²¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.268, 269; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.124; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.127; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

³²² Ayşe Sıdika Hanım'a 1891 yılında bir kut'a "Gürmüştü Liyakat" madalyası verildi. Bkz. BOA, BEO Gel.-Gid. Def. Fihristi, Maarif 39/9/2, No: 249; 1894 yılında ise, "Sanayi-i Nefise" madalyası tevdi edildi. Bkz. BOA, Y. Mtv., 101/63.

³²³ 1894-95'de Madam Amalya Cira'ya "Sanayi-i Nefise" madalyası verildi. Bkz. Hizmet, 2 Kanun-ı Sani 1895.

Mecidiye İnas Mektebi ³²⁴	1888	Hacı Seyide Hanım	Halime Hanım	Fatma Hanım		Elişi Ustası Madam Annalya	
	1893	Fethiye Hanım	Rukiye Hanım	Fatma Hanım		Nakış Muallimi Ayşe Hanım	
	1896	Rukiye Hanım	İhsan Hanım	Fatma Hanım		Muavine Ayşe Hanım	
	1901	Refika Hanım	İhsan Hanım	Saniye Hanım		Nakış Muallimesi Ayşe Sıdika Hanım, Muavine Naciye Hanım	
	1908	Makbule Hanım	Naciye Hanım	Zehra Hanım		Nakış Muallimi Madam Mersine, Muavine Fahriye Hanım	
	Gayret Zikür Mektebi ³²⁵	1898	Sadık Efendi				
1899		Sadık Efendi	Ali Efendi				
1901		Hafız Musa Efendi	Hafız Sadık Efendi	Hafız İbrahim Efendi	Hafız Salih Efendi		
1902		Hafız Musa Efendi	Hafız Niyazi Efendi	Hafız İbrahim Efendi	Raşid Efendi		
1908		Hafız Niyazi Efendi	Hacı Mehmed Efendi	Kerim Efendi	Raşid Efendi		Şube Muallimi Hafız Mehmed Efendi
Hamidiye Mektebi ³²⁶ (Karantina)	1893	Şakir Efendi	Ahmed Şükrü Efendi				
	1908	Şakir Efendi					

³²⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.98; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.85; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.86; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

³²⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.98; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.85; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.86; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

³²⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

Natırzade Mektebi ³²⁷	1893	Ahmed Rasih Efendi				Umum Mekatib-i İptidaiye Hatt Muallimi Hacı Emin Efendi	
Sahiliye Mektebi ³²⁸	1893	Mehmed Efendi					
	1898	Halil Efendi					
	1908	Hacı Ali Efendi				Muavin: Yusuf Efendi	
Hamidiye Mektebi ³²⁹	1893	Şakir Efendi	Ahmed Şükrü Efendi				
	1898	Şakir Efendi					
Gayret İnas Mektebi ³³⁰	1898	Ayşe Hanım	Selime Hanım				
	1901	Zeynem Hanım				Muavine Fatma Hanım	
	1908	Zehra Hanım				Muavine Güner Hanım	
Selarıkzade Mektebi ³³¹	1891	Abdullah Efendi					Şube Muallimi Raif Efendi
	1893	Abdullah Efendi					Şube Muallimi Bekir Raif Efendi
Fevziye Mektebi ³³²	1895	Ali Efendi					
	1902	Abdullah Efendi					

³²⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

³²⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1326, s.136.

³²⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H.1311, s.136; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.99

³³⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.86; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

³³¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.268, 269; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.136.

³³² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.125; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.86.

Selimiye İnas Mektebi ³³³	1895	Fatma Hanım					
	1901	Vesile Hanım					
Değirmendağı Zökur Mektebi ³³⁴	1896	Yusuf Ziya Efendi					
	1898	Ali Efendi					
	1899	Abdullah Efendi					
	1908	Yusuf Efendi					
Mamuret'ül- Hamid Mektebi ³³⁵	1908	Hafız Hilmi Efendi					
Salebcizade Mektebi ³³⁶	1908	Sezai Efendi	Hafız Ali Rıza Efendi				

³³³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.125; Ahenk, 24 Teşrin-i Sani 1901.

³³⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.128; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.98; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

³³⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.137.

³³⁶ Aynı Yer.

C. ORTAÖĞRETİM

1. Rüşdiyeler

a. **İzmir Rüşdiye Mektebi:** İzmir’de bir rüşdiye mektebinin açılması için Maarif Meclis-i Umumi, 6 Şubat 1856 tarihinde “İzmir Mekatib Sıbyan Nizamnamesi” ile birlikte Mekteb-i Rüşdiye Nizamnamesi’ni de kabul etti. “Meclis-i Vela” azasından Emin Muhlis Efendi’nin tedarik ettiği arsa üzerine mektep inşaatına başlandı. Mektebin inşaat mastafı 55.000 kuruş olarak belirlendi. Sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi ve rüşdiye mektebinin açılmasıyla Maarif Meclisi İzmir Defterdarı Ali Nihad Efendi görevlendirilmiştir. 10 Eylül 1856 tarihli padişah iradesiyle İzmir’de “nüfus-ı islamiyenin kesreti ve milel-i sairenin başka başka mektepleri olduğundan” bir rüşdiye mektebi açılmasına izin verildi³³⁷. İnşaatın duvarları yapıldığı halde³³⁸ binanın masrafı, belirlenen miktardan çok fazla olacağı gerekçesiyle 1857 yılı Eylül ayında inşaatın vazgeçildi³³⁹. Daha sonra İzmir Rüşdiye Mektebi, sıbyan mekteplerinden seçilen 54 talebe ile 8 Ocak 1858 tarihinde Hacı Mahmud Ağa Sıbyan Mektebi’nde törenle eğitime başladı³⁴⁰. İzmir Rüşdiye Mektebi’nden sonra 1868’de Denizli ve Menteşe’de, 1871’de Aydın’da, 1873’de Manisa’da Rüşdiye mektepleri açıldı. İzmir sancağının kazaları olan Kuşadası’nda 1872’de, Çeşme ve Ödemiş’te 1873’te, Tire, Foça ve Urla’da 1876’da, Menemen’de 1877’de, Bergama’da 1878’de Seferihisar’da 1884’te, Bayındır’da 1885’te Rüşdiye mektepleri kuruldu³⁴¹.

Sonraki yıllarda Rüşdiye Mektebi binası olarak iki katlı bir bina inşa edildi. Sekiz odalı olan mektep binası, ikiyüz talebeyi alacak şekilde yapıldı. Fakat alt katın dört odasının sıvaları döküldüğünden sadece ikinci katta ders görülüyordu. Sıbyan mekteplerinden mezun olan talebenin çoğalmasından dolayı alt kattaki odaların tamir edilmesi gerekiyordu. Bunun için yirmi üç bin kuruş kadar para gerekiyordu³⁴². 1872 yılında İzmir Rüşdiye Mektebi binası “gayet de fena bir halde ve ebniyesi haneden bozma bir harabezârdan ibaretti”. Rüşdiye Mektebi için yeni bir bina, şehrin eşraf ve zenginlerinden olan Limoncuzade İbrahim Efendi’nin arsasına tesis edilecekti. İbrahim

³³⁷ BOA, İrade, Dahiliye, 23335.

³³⁸ BOA, A. MKT. UM, 278/55.

³³⁹ BOA, İrade, Dahiliye, 26870.

³⁴⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.26; Rauf Nezihi, a.g.e., Birinci Kitap, 13. Forma, s.4; Baykara, İzmir..., s.108; Tuncer Baykara, XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti, İÜ-EFTB, Basılmamış, Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1965-1966, s.48.

³⁴¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.264, 266.

³⁴² BOA, İrade, Dahiliye, 30993.

Efendi, bu arsayı mektebe bağışlamıştır³⁴³. Bu arsa üzerine yeni bir Rüşdiye Mektebi binası inşa edilmiş olmalı. Zira 1877'lerde İzmir Rüşdiye Mektebi'ne başlayan Halid Ziya, okul binasını şöyle anlatmaktadır³⁴⁴:

“Beni oraya götürdükleri gün herşeyden önce mektebin binasına dikkat ettim ve sevindim ki bu, eskimiş, viran, oraya gidinceye kadar geçilen sokakların evlerine benzer kara bir yer değildi. Vakaa Fatih semtinin üstünden Marmara'ya bakan, bende yüksek bir saray hatırası bırakan mektebin yanında pek mütavazı, pek mahviyetli bir şeydi; fakat yeniydi; temizdi. Güzel bir merdivenle çıkılırdı. Geniş bir sofanın üstünde, sağ tarafında aralarında bir küçük odayı almış iki büyükçe sınıfı vardı. Sol tarafta daha uzun, sokağa bakan başka bir sınıfta öteki tarafa bakan yine büyükçe bir sınıfın arasından uzunca bir koridor, ta ötede teneffüs yerine uzanırdı. Oldukça büyük bir bahçe yeri, daha yapılması tamamlanmamış bir bodrum katı vardı”.

Çakmak fırını civarında Sadullah Efendi sokağında bulunan bu bina iki kattan ibaretti³⁴⁵.

Bu yıllarda İzmir'in en büyük Türk okulu olan³⁴⁶ Rüşdiye Mektebi ile gayrimüslim Osmanlı mekteplerinden daha sönüktü. Halid Ziya bu farkı şöyle izah eder³⁴⁷:

“Bu bir Alliance İsrâélite mektebi idi ki garip bir rastlama ile tam Rüşdiye mektebinin karşısında idi. Ve böyle biri yüksek, büyük yüzü ile, öteki bodrum katı yarım bırakılmış tek katlı küçük ve utangaç görünüşüyle karşı karşıya dururken, birinden tatil saatinde alay alay yüzlerce Musevi çocuğu dalgaları taşıdığı sırada, ötekinden mevcudu nihayet yüze zor varan Türk çocuklarının seyrek kabileleri etrafa dağılırdı. Ve bu görünüşün meydana getirdiği zıtlık pek acı bir dille hali anlatırdı”.

Beş sınıflı olan Rüşdiye Mektebi, İdadi Mektebi'nin açılmasından sonra iki sınıfı lağv edildi. Üç sınıflı Rüşdiye, mektebi İdadinin bir şubesi oldu³⁴⁸. 1905 yılında hükümet konağı civarında Rüşdiye Mektebi binası “harab, dar ve sağlığa” uygun değildi. Maarif Komisyonu bir gerekçeyle Çeşmebaşı'ndaki bir arsa üzerine yeni bir rüşdiye mektebi binası yaptırmayı düşünmektedir³⁴⁹. 1907 yılında İdadi Mektebi'nin

³⁴³ BOA, İrade, Dahiliye, 45708; İbrahim Efendi'ye hizmetlerinden dolayı beşinci rütbeden bir küt'a Mecidiye Nişanı verildi.

³⁴⁴ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.79, 80.

³⁴⁵ Nevsal-ı İktisad, s.164; Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.80.

³⁴⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.114.

³⁴⁷ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.82, 83.

³⁴⁸ Nevsal-ı İktisad, s.164; Rüşdiye Mektebi 1888 yılı sonlarında veya 1889 yılı başlarında İdadi Mektebi'ne şube olarak bağlanmış olsa gerek. Çünkü buna ilişkin maarif gelen giden defterlerindeki 9 Şubat 1889 tarihli özette “İzmir Mekteb-i İdadisi şakirdanının teksiri hasebiyle küşadına lüzum görünen şubede tedris olacak dersler muallimlerine şehri sekiz yüz gurus maaş tahsisıyla istidasına dair” kayıt vardır. Bkz. BOA, BEO Gel.-Gid Def. Fihristi, Maarif, 390/9/1, No: 173.

³⁴⁹ Ahenk, 7 Kanun-ı Sani 1905; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.140'ta İdadi Mektebi şubesi olan Rüşdiye Mektebi ile İdadi Mektebi'nin kendi bünyesinde rüşdiye kısmıyla, İzmir'de iki rüşdiye mektebinin bulunduğu belirtiliyor.

şubesi Rüşdiye Mektebi binasının tamirinin 19.092 kuruş masrafla yapılacağı tespit edilmişti³⁵⁰.

Rüşdiye Mektebi Nizamnamesi'ne göre birinci sene öğrenciler Türkçe'yi kolayca okuyup yazabilecekti.. Önce Devlet-i Osmaniye Tarihi okunacak, sonra hoca okuyup öğrenci yazarak Türkçe'de Kesb-i Mümarese, Fenn-i Hesap ve Hendesenin Mukaddematı, Memvattü'l-Mühendis ve Coğrafyadan bir risale okuyup yazılacaktı. İkinci sene dersinin temeli sarftı. Bununla beraber Hendese dersinin kalan kısmı, Fenn-i Cebrin Mukaddematı, Tuhfe-yi Vehbi, ayrıntılı Osmanlı Devleti Tarihi okunacaktı. Üçüncü senede Nahv, Fenn-i Cebrin Teferruatı, Mukabele ve tarihinden Takvimü't-Tevarih Kâtip Çelebi, Tuhfe-i Vehbi, Arabi ilavesiyle olan Farsî, Tekellüm Risalesi ve Resimdir. Dördüncü sene derslerinin esasları Fıkıh ve Mantık'tır. Bu derslerde Mülteka İsağoci, Beyandan Alâka Metni, Hoca Tarihi, Gülistan ve Resm-i Tahtîti kitapları okutulacaktı. Onbir yaşında Rüşdiye Mektebi'ne alınan talebe, dört senelik tahsil sonunda komisyon önünde sınava tabi tutularak onbeş yaşında mezun olabileceklerdir³⁵¹. İzmir'de "Onbir mahall-i cesim mekteb-i rüşdiyelerinde" Fransızca dersi okutulmasına 1868 yılında izin verildi³⁵². Fakat uzun süre uygulamaya geçilemedi³⁵³. Halid Ziya, talebelik yıllarında mektepte okutulan derslerden şu şekilde bahsetmektedir: "Gülistan kitabından üç fasıl ile bir Fars grameri, Türkçe bir gramer ile imlâ ve okuma kitabı yerinde ancak 200 sayfalık bir Osmanlı Tarihi, hesaptan adı ve ondalık kesirlerle, tenastüp kaideleri, coğrafyadan harita üzerinde parmakla gösterilecek şehirler, dağlar, denizler, nehirler ve nihayet mektebin en ehemmiyetli dersi Arapçadan Emsile, Bina ve Avamil ile başlayarak İzhar-dan geçerek Resail-i Erbaa (dört kitap) diye tanıdığımız mantık taslağına varan ve dört yıl günde ikişer üçer satırla öğrenilen bir yol". Bu dersleri gören talebe ne Farsça bir cümle konuşabilir ne de Arapça bir gazete okuyabilirdi. Mezun olanların Coğrafya ve Hesap bilgileri de zayıftı³⁵⁴. Rüşdiye Mektebi'nde 1871'de 120, 1872'de 105, 1874'te 111, 1875'te 99, 1878'de 135, 1881'de 148, 1881'de 134, 1884'te 104, 1887'de 176, 1888'de 185, 1891'de 194 talebe vardı³⁵⁵. Mektepten 1876'da 15, 1877'de 12, 1879'da 17, 1880'de 10, 1881'de 12, 1883'te 16, 1884'te 14, 1886'da 16, 1887'de 15, 1888'de 7 öğrenci mezun olmuştur³⁵⁶. Görüldüğü gibi İzmir Rüşdiye Mektebi fazla mezun vere-

³⁵⁰ Ahenk, 2 Temmuz 1907.

³⁵¹ BOA, İrade, Dahiliye, 23335; Takvim-i Vekayi, S. 685, 11 Ramazan 1279 (2 Mart 1863). İzmir ve Filibe rüşdiye mekteplerinde talebelerin sınav edilerek şehadetname aldıkları belirtiliyor.

³⁵² BOA, Ayniyat Defteri, Maarif, 1068/140.

³⁵³ Halid Ziya Uşaklıgil'in Rüşdiye Mektebi'nde Fransızca dersinin okutulduğuna dair bir bilgi vermemesi ve ilk kez 1882 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Fransızca muallime rastlanması bunu açıklamaktadır. Bkz. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.59.

³⁵⁴ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.84; F. Rougon Rüşdiye Mektebi'nde; Temel Din Bilgisi, Türkçe Dil Bilgisi, İmlâ, Mektup Üslubu, Arap ve Fars dilleri grameri, Aritmetik, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya ve gayrimüslim cemaatlere ait bir lisan derslerinin öğretildiğini belirtmektedir. Bkz. Rougon, a.g.e., s.38.

³⁵⁵ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1288, s.143; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1289, s.236; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s.209; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s.154; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.65; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299, s.271; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300, s.207; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.59; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.64; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.99; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.264.

³⁵⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.264; İzmir, 24 Cemaziyelahir 1294.

memiştir. Mezun olanlar da Vilayet Mektubi Kalemî'ne ya da Muhasebe Odası'na stajyer olarak almıyordu.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, İzmir Rüşdiye Mektebi'nde ilk "Muallim-i Evvel" kadrosuna 1868'de rastlıyoruz. Bu yılda mektepte muallim-i evvel kadrosu olduğuna göre muallim-i sani ve salis muallimler olsa gerek. Rüşdiye mektebinde her sınıfa bir hoca verilmiştir. Sadece Türkçe dersleri için bütün sınıflara giren bir Türkçe muallimi vardı³⁵⁷. Yıllara göre Rüşdiye Mektebi muallim kadrosu şöyledir:

YILLAR	MUALLİM KADROSU
1858 ³⁵⁸	Muğlalı Hafız Ahmed Efendi
1862 ³⁵⁹	Muallim Mehmed Hulusi Efendi Riyaziye ve Resim Muallimi Mülazım Ahmed Efendi
1864 ³⁶⁰	Talib Efendi
1868 ³⁶¹	Muallim-i Evvel Kâmil Efendi
1875 ³⁶²	Muallim-i Evvel Hasan Efendi
1878 ³⁶³	Muallim-i Evvel Hasan Fikri Efendi Muallim-i Sani Hasan Efendi Muallim-i Salis Mustafa Efendi Muallim-i Rabi Kadri Efendi Rık'a ve Münşeat Muallimi Şerif Efendi Hatt-ı Sülüse Muallimi Hacı Hafız Salih Efendi

³⁵⁷ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.84.

³⁵⁸ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1275.

³⁵⁹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1279.

³⁶⁰ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1281, s.129.

³⁶¹ Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1285, s.95; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291, s.209'da dahil olmak üzere Rüşdiye Mektebi'nin Muallim-i Evveli Kâmil Efendi olarak verilmektedir.

³⁶² Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292, s.154.

³⁶³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.65; Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1296, s.67'de Rüşdiye Mektebi'nin muallimi evveli olarak Müftüzade Münib Efendi verilmektedir.

1881 ³⁶⁴	Muallim-i Evvel Hasan Fikri Efendi İkinci Muallim Mehmed Kâmil Efendi Muallim-i Salis Mustafa Efendi Muallim-i Rabi Kadri Efendi Rık'a Muallimi Şerif Efendi Hatt-ı Sülüs Muallimi Hacı Hafız Salih Efendi	
1882 ³⁶⁵	Mektebin muallim kadrosu 1881 yılının aynıdır. Bunlara ilaveten Fransızca Muallimi Said Efendi	
1884 ³⁶⁶	<u>Birinci Mekteb-i Rüşdiye</u> Muallim-i Evvel Hasan Fikri Efendi Muallim-i Sani – Muallim-i Salis Mustafa Efendi Muallim-i Rabi Hacı Mustafa Efendi Hatt-ı Rık'a Muallimi Şerif Efendi Hatt-ı Sülüs Muallimi Emin Efendi Fransızca Muallimi Said Efendi	<u>İkinci Rüşdiye Mektebi</u> Muallim-i Evvel Kâmil Efendi Muallim-i Sani – Muallim-i Salis Kadri Efendi Muallim-i Rabi Hafız Sabri Efendi Hatt-ı Rık'a Muallimi Şerif Efendi Hatt-ı Sülüs Muallimi Emin Efendi Fransızca Muallimi Said Efendi
1887 ³⁶⁷	Muallim-i Evvel Hasan Fikri Efendi Muallim-i Sani Mustafa Efendi Muallim-i Salis Kadri Efendi Muallim-i Rabi Hacı Mustafa Efendi Muallim-i Rabi Hafız Şakir Efendi Hüsn-i Hatt Muallimi Şakir Efendi Sülüs-i Hatt Muallimi Hacı Emin Efendi Fransızca Muallimi Mehmed Efendi	

³⁶⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.99

³⁶⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.81.

³⁶⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.59; 1884 yılında İzmir'de iki rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Bu iki rüşdiye mektebinin birisi İdadi Mektebi'nin şubesi, diğeri kendi bünyesindeki rüşdiye kısmıdır. 106 öğrencisi bulunan ikinci rüşdiye mektebi, İdadi Mektebi'nin kendi bünyesindeki rüşdiye kısmı olsa gerek. Zira diğeri Aydın Vilayeti Salnamelerinde ikinci rüşdiye mektebinden bahsedilmemektedir.

³⁶⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.64.

1891 ³⁶⁸	Muallim-i Evvel Hasan Fikri Efendi Muallim-i Sani Mustafa Efendi Muallim-i Salis Kadri Efendi Muallim-i Rabi Şakir Efendi Rık'a Muallimi Şerif Efendi Stülüs Muallimi Mehmed Emin Efendi Fransızca Muallimi Mehmed Şevket Efendi
---------------------	--

b. İzmir İnas Rüşdiye Mektebi: İzmir'in Turna sokağında maarife gelir getirmesi için kaydedilen bir arsa üzerine 1888-1889'da İnas Rüşdiye Mektebi inşa edildi. Mektep binasının alt katı inas iptidasına, üst katı İnas Rüşdiyesine aitti³⁶⁹. 1890 yılında bütçe mektebin birinci muallimliğine 700, mubassıra 150, bevvaaba 100, bina masrafına 100 kuruş ayrıldı³⁷⁰. 1892 yılında Hizmet gazetesinde "...bilhassa Mekteb-i Rüşdi-yi İnasın kiradan kurtarılarak ebniyesinde ibraz-ı ehemmiyet ve inayet edeceğimiz şüphesizdir" ibaresinden bu mektebin açık olduğunu anlıyoruz. Maarif Nazırı Zühdü Paşa, 1892 yılında İzmir ve Manisa'da birer Rüşdiye İnas mektebi açmaya karar verir³⁷¹. İzmir'de Rüşdiye İnas Mektebi'nin açılacağı, vilayete 29 Ocak 1893 tarihli mazbata ile bildirilir³⁷². İzmir'in Çivici Hamamı civarındaki dört haneden oluşan İnas İptidai Mektebi, Rüşdiye İnas Mektebi'ne dönüştürülecekti. Bu binanın kıymeti 80.000, yapılacak masraf 20.000 kuruş hesaplandı³⁷³. Fakat mektebin tamir masrafı 55.550 kuruş 20 paraya ulaştı³⁷⁴.

³⁶⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.264, 265.

³⁶⁹ BOA, BEO Gel.-Gid. Def., Maarif, 312508.

³⁷⁰ BOA, BEO Gel.-Gid. Def. Fihristi, Maarif, 390/ 9/1, No: 133.

³⁷¹ Hizmet, 15 Temmuz 1892.

³⁷² BOA, ŞD, 213/11.

³⁷³ BOA, Gel.-Gid. Def. Fihristi, Maarif, 391/9/2, No: 271; BOA, İrade, Maarif, 1312. S. 4.

³⁷⁴ BOA, ŞD, 213/11; BOA, Ayniyat Defter, Maarif, 1683/279.

Çeşitli yıllarda mektebin muallim kadrosu ve talebe mevcudu:

YILLAR	TALEBE MEVCUDU	MUALLİME-İ EVVELİ	MUALLİME-İ SANİSİ	MUALLİME-İ SALİSİ	DİĞER MUALLİMLER
1894 ³⁷⁵	—	—	—	—	Nakiş Muallimesi Münhal
1896 ³⁷⁶	29	Fatma Zekiye Hanım	Yaşar Hanım	—	Nakiş Muallimesi Yaşar Hanım
1897 ³⁷⁷	38	Fatma Zekiye Hanım	Yaşar Hanım	—	Nakiş Muallimesi Yaşar Hanım
1898 ³⁷⁸	50	Fatma Zekiye Hanım	Yaşar Hanım	—	Nakiş Muallimesi Yaşar Hanım
1902 ³⁷⁹	70	Yaşar Hanım	Fethiye Hanım	Zehra Hanım	Nakiş Muallimesi Fahriye Hanım
1908 ³⁸⁰	135	Yaşar Hanım	Ayşe Hanım	Nuriye Hanım	Nakiş Muallimesi Ayşe Hanım Biçki ve Dikiş Muallimesi Fahriye Hanım

1911 yılında Rüşdiye İnas mektebi çok harap bir haldeydi. Köylü gazetesinde çıkan bir yazıda öğrenci mektebin perişan halini tarif etmektedir³⁸¹:

“1. Mektep esası ve adeta yeniden yapılracasına bir tamira muhtaçtır.. Bunu ihmal caiz değildir. Çünkü günahdır.. Hem millete, hem bizlere yazıktır. Mektep, daha uzun müddet bu halde kalmağa tahammül edemez... Emin olunmalıdır ki hiç umulmayan bir günde paldır küldür yıkılıverecek ve mazallah birçok çocuğun altında ezilüb kalmasına sebep olacaktır.. Bu feryadımızda bir kelimecik fazlalık yoktur. Mektebimizi

³⁷⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.146.

³⁷⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.124.

³⁷⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1315, s.96.

³⁷⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.96.

³⁷⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.85.

³⁸⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

³⁸¹ “Kız Rüşdiye Mektebinden Bir Feryad”, Köylü, 25 Kanun-ı Evvel 1326.

gerek dışarıdan ve gerek içeriden bir def'a gözden geçirenler birden bu sözlerimizi tasdik ederler. Ah yarabbi nedir o... Mektebin içinde ne tarafa gitsek can boğazımıza geliyor... Bütün mekteb sallanıyor.. Adeta başımıza yıkılacak zannediyoruz. Her taraftan üzerimize duvarlardan, tavanlardan topraklar düşüyor... O derecedeki aşağı odalarda gezinmek, sofada biraz yürümek adeta (tehlike) ile çarpışmak kadar zordur...

2. Helalar düşünlülecek bir haldedir; Onları çabucak lağıma almak ve biçare bizleri hastalıktan kurtarmak lâzımdır... Bu ihtiyaç, değil böyle hastalık zamanlarında hatta her vakit vardır...

3. Yağmurlar yağdığı, bilhassa böyle kış günlerinde şiddetli bir surette üşündüğü zamanlar dersanelerde oturmak, mukaddes vazifemize devam etmek olamıyor... Ne kitaplarımız ve ne de üstümüz başımız kalıyor...

Tavan ve merdiven tahtaları çürümüş ve bu sebeble bin türlü eziyetlere, hatta tehlikelere karşı koymuş olan bir yer mekteb değil ahır bile olamaz... Yazık değil mi?...".

İzmir'de yeni bir İnas Rüşdiye Mektebi binası, İttihad ve Terakki Cemiyeti himayesinde Karantina'da tesis edildi. 1911 yılı Kasım ayı sonlarına doğru mektebin açılış merasimi yapılacaktı. Mektebin ders programı yeni tarzda düzenlenmiştir³⁸². Fakat Rumeli'den gelen muhacirlerin Rüşdiye İnas Mektebi'ne verleştirilmesi üzerine eğitim ve öğretime ara verildi. Mektebin son sınıf talebeleri, Terakki İnas İptidai Mektebi'nde tedarik edilen bir yerde derslere devam edeceklerdi. Maarif Müdürlüğü bu talebelerin burada, 11 Mayıs 1913 tarihinde tedrisata başlayacaklarını açıkladı³⁸³. Mektep 1913 yılının son birkaç ayı içinde tekrar eğitime başladı³⁸⁴.

c. Karşıyaka Rüşdiye Mektebi: XIX. Yüzyılın sonlarından itibaren nüfusu gittikçe artan Karşıyaka'nın bir rüşdiye mektebine ihtiyacı vardı. 1904 yılında 2500'ü aşkın hanesi olan Karşıyaka'da kız ve erkek çocukları, rüşdiye eğitimi için İzmir'e gidiyorlardı. Kızların şehre gidip gelmesi erkek çocuklarına nazaran daha zor olduğundan Karşıyaka'da Carlo Omiro'nun arazisi üzerinde rüşdiye inas mektebi inşası düşünüldü. İhaleye konulan mektep binası inşaatı, 365 liraya yaptırılacaktı. Bunun 165 lirası Karşıyaka halkının ianesiyle, kalan 200 lira maarif idaresinden karşılanacaktı³⁸⁵. Mektebin inşaatına nezaret etmek için Karşıyaka Maarif Komisyonuna ilaveten Mektubi Muavini İzzet, Mukavelat Muharriri Reşad, Düyun-ı Umumiye Nezareti Muhasebe Başkâtibi Mehmed Tevfik, Vükela-yı Duavi'den Halid ve Bezzazzade Hacı Mustafa Efendilerden bir komisyon teşkil edildi³⁸⁶. Komisyon, Karşıyaka'da oturan memur, eşraf ve müttehizan tarafından iane kaydı ve tahsili yapılıyordu. Maarif Müdüriyeti; bir liralık, beş ve bir mecdiyelik iane biletlere bastırıldı. İane verenlere bu biletlerden verilecekti. Para toplandıkça % 4 faizle bankaya yatırılıyordu. Komisyonun hesap işlerine

³⁸² İttihad, 23 Teşrin-i Sani 1911.

³⁸³ Ahenk, 20 Mayıs 1913.

³⁸⁴ Ahenk, 17 Kanun-ı Evvel 1913.

³⁸⁵ BOA, İrade, Maarif, 1324, M. 6; Ahenk, 29 Teşrin-i Sani 1904; Ahenk, 12 Nisan 1906.

³⁸⁶ Ahenk, 25 Nisan 1906.

Tevfik Efendi, Sandık Eminliği görevine de vilayet maarif idaresi ve Karşıyaka Maarif Komisyonu Sandık Emni Kadri Bey bakıyordu³⁸⁷. Rüşdiye İnas Mektebi'nin inşaatı halk arasında memnuniyet yarattı. Halk verdiği ianelerle mektep inşaatına destek oluyordu. Hatta gayrimüslimler bile maddi yardımda bulunmuştur³⁸⁸. Mektep inşaatına önce Uşşakizade Muammer Bey 10, sonra oğlu Sadık Bey 40 Osmanlı lirası bağışta bulundu³⁸⁹. Rüşdiye İnas Mektebi 2 Aralık 1906 tarihinde açıldı. Bahariye caddesindeki İptidai İnas Mektebi, Rüşdiye İnas Mektebi'ne taşındığından boşa kalan binada, aynı tarihte Rüşdiye Zükur Mektebi açıldı. İnas Rüşdiye Mektebi'nde sekiz oda vardı. Binanın bodrum katı tamamen yemekhane olarak ayrılmıştı. Teneffüsler bahçede yapıldı³⁹⁰. İki buçuk kattan oluşan binanın alt katında iptidai, ikinci katında rüşdiye talebeleri ders görüyordu³⁹¹.

1910 yılı Aralık ayının son günlerinde Karşıyaka'da açılacak yeni bir Rüşdiye Zükur Mektebi binasının temeli atıldı³⁹². Binanın planı mühendis Petro tarafından yapıldı. İptidai ve rüşdi kısımlarından oluşacak mektep binasında sınıflar kırk talebeyi alacak genişlikte olacaktı. Mektebin maarif komisyonu, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi'nin başkanlığında Mühendis Petro Efendi ile Belediye Azası Fazıl, Vilayet İdare Meclisi Azası ve Mütেকaid Başkâtibi Şakir, Jandarma Alay Emni Galib Beylerden kurulmuştur³⁹³. Mektep binası 1912 yılı içinde tamamlanacaktı³⁹⁴.

2. İdadiler

a. İzmir İdadi Mektebi: 1846 yılı başlarında İzmir'de bir idadi mektebi kurma düşüncesi vardı. Mektep bir yük yirmibin beşyüz elli kuruşa³⁹⁵ tamir edilecek olan eski Askeri Kışla binasında açılacaktı. Fazla harap olmuş bu binanın tamirinin gecikmesi halinde daha çok masraf olacaktı. Fakat padişah iradesiyle bu defalık mektep inşaatından vazgeçilmesini, sadece kışla için gerekli tamiratın yapılmasını istedi³⁹⁶.

³⁸⁷ Ahenk, 16 Mayıs 1906.

³⁸⁸ İzmir, 8 Temmuz 1324.

³⁸⁹ Ahenk, 31 Temmuz 1906.

³⁹⁰ Ahenk, 4 Kanun-ı Evvel 1906.

³⁹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.149.

³⁹² Ahenk, 1 Kanun-ı Sani 1911.

³⁹³ Ahenk, 17 Kanun-ı Sani 1911.

³⁹⁴ Ahenk, 13 Mart 1912.

³⁹⁵ Bir Yük: Osmanlı Devleti'nde yüzbin akçe yerine kullanılan bir para birimidir. Beşyüz kuruş yerine de kese denilmektedir. Bkz. Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III. İstanbul, 1972, s.639.

³⁹⁶ BOA, İrade, Dahiliye, 5876.

1882 yılında İzmir’de rüşdiyeler üstünde bir “Darüttahsil”in gerekli olduğu düşünüldü. Vilayetin 1882 yılı Mart ayına kadar olan sermayesinin faizi iki milyon kûsûr bin idi. Bu faizin üçte birinin kargir bir mektep inşası için kullanılmasına karar verildi. Darüttahsil yatılı ve 150 talebeyi alacak şekilde inşa edilecekti³⁹⁷. Aydın vilayetinin kazalarından olmak şartıyla her yıl parasız 50 talebe alınacaktı. Diğer vilayetlerden mektepte okumak isteyen olursa elbise ve yiyecek masrafının karşılığı olarak yıllık 15.000 lira ücret istenecekti. Eğitim süresi ise dört yıl olacaktı³⁹⁸. Darüttahsil binası 1884 yılında tamamlandı³⁹⁹. Karataş’ın Karantina mahallesinde bulunan Darüttahsil’in⁴⁰⁰ bir tarafında İdadi Mektebi, diğer tarafında İdadi Mektebi’nin emsali derecesinde Ticaret ve Ziraat Mektebi ile bir numune çiftliği tesis edildi. Binada elli talebeyi alacak şekilde birçok sınıf vardı. Sonradan Darüttahsil binasında İdadi Mektebi’nin Ziraat ve Ticaret mektebi ile birarada bulunması uygun görülmedi⁴⁰¹. Ayrıca talebe bulunamadığı için de açılmamıştır⁴⁰².

Hükümet konağı civarında bulunan Raşid Paşa arsası üzerine yedibin lira sarfedilerek muntazam bir İdadi Mektebi binası inşası kararlaştırıldı⁴⁰³. 1885 yılında inşaatına başlanan⁴⁰⁴ mektep binası birbuçuk yılda, fahri olarak çalışan bir komisyonun gözetiminde tamamlandı⁴⁰⁵. 1886 yılı Temmuz ayında İdadi Mektebi açıldı⁴⁰⁶. Aydın Vilayeti Valisi Halil Rifat Paşa’nın İzmir İdadi mektebinin inşaatı ve açılışında emeği büyüktür⁴⁰⁷. İzmir’den sonra, aynı yıl içinde Manisa’da, 1891 yılında Aydın’da, daha sonraki tarihlerde Denizli ve Muğla’da birer İdadi Mektebi açıldı⁴⁰⁸.

Onsekiz bin lira masrafla inşa ettirilen İzmir İdadi Mektebi üç katlıydı. Zemin katta dört taahhane, bir anbar, bir depo dairesi, bir cami ve bir terzihane vardı. Orta katta etrafı tuğla sütunlarla çevrili açık bir koridor ile müdür-i sani ve muavin odaları, yedi dersane ve kimya odası vardı. Üst katta ise yatakhane, bir muavin yatakhanesi, bir hastane ile büyük bir koridor bulunuyordu. Mektep bahçesinin İkinci Kordon caddesine

³⁹⁷ BOA, İrade, Dahiliye, 66243.

³⁹⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.258.

³⁹⁹ BOA, Ayniyat Defteri, Maliye, 1593/13; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.258.

⁴⁰⁰ BOA, Y. Mtv. 47/74.

⁴⁰¹ BOA, Ayniyat Defteri, Maliye, 1593/13, 17, 23. Boşta kalan Darüttahsil binası, 1887 yılı başlarında Askeri Rüşdiye Mektebi olarak açılması düşünüldü. Fakat İzmir şehrine yarım saat mesafelik bir uzaklık vardı. Çocukların sabah akşam okula gidip gelmeleri zor olacağından bu fikirden vazgeçildi. BOA, Y. Mtv. 47/74.

⁴⁰² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, II, s.552.

⁴⁰³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.258.

⁴⁰⁴ Sait Paşa, Hatırat, I, Dersaadet, 1328. Bazı kaynaklarda Darüttahsil, Sultani olarak geçmektedir. Sait Paşa’nın “vilayet ve liva merkezlerinde idadiye adıyla sultaniye, tabir-i aherle mekatib-i saniye tesis olundu” tabirinden bu yıllarda idadi ile sultani kelimelerinin eşarlanlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra bu mektepler için sultani yerine idadi kelimesi kullanılmıştır.

⁴⁰⁵ Hizmet, 7 Kanun-ı Sani 1888.

⁴⁰⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.62.

⁴⁰⁷ Hizmet, 24 Teşrin-i Sani 1886.

⁴⁰⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.262; Baykara, a.g.t., s.48.

bakan tarafında müdür odası, bir sınıf, kapıcı odası, jimnastikhane civarında hademe odası mevcuttu. Mektebin arka tarafında; teneffüşhane içinde kantin, mektep binasından ayrı hamam, mutfak, çamaşırhane ve berber dükkanı vardı. İdadi Mektebi'nin bir de Çakmak fırını civarında bir şube bulunuyordu. Önceden müstakil Rüşdiye Mektebi olan bu şubede, yine rüşdi derecede eğitim verilirdi⁴⁰⁹.

Zaman zaman İdadi Mektebi'nde bazı tamiratlar yapılmıştır. 1896 yılında binanın tamirâtı için 8.330 kuruş ayrıldı⁴¹⁰. 1902 yılında mektep binasının dersanelerindeki sıraların tamiri, müdür ve muallim odalarının döşemeleri için rayiç akçeden 12.477 kuruş tahsis edildi⁴¹¹. Fakat bina tamir edilmemiş olacak ki 1906 yılında İdadi Mektebi binasının en kısa zamanda tamir edilmesi gerekiyordu⁴¹². Mektepteki mermerler, mutfak, malta taşları, kaldırımları ve diğer bazı kısımları tamir edilecekti⁴¹³. Bunun için 10.050 kuruş sarfedilecekti⁴¹⁴.

İzmir İdadi Mektebi'nin ilk müdürü Abdurrahman Efendi idi. Binanın yapılması, kadronun oluşturulması ve pekçok sıkıntının aşılmasında onun büyük katkısı oldu. Halid Ziya, Abdurrahman Efendi'nin gayretini şöyle anlatıyor⁴¹⁵:

“Abdurrahman Efendi de her vakit didinmeden yorgun fakat her vakit bir zafer kazandıran yorgunluklardan sonra memnun bir adamdı. Onun bunalma zamanlarında sinirlerini yatıştıran, bitkinlik tehlikelerine karşı ruhuna kuvvet veren bir ilacı vardı. Yazı masasında önüne nasıl bir kâğıt parçası rastlarsa ona elinin makineleşmiş bir hareketiyle durmadan yazardı: Bu da geçer yahu!”

Abdurrahman Efendi İdadi Mektebi'nin en önemli birleştirici gücüydü. Onun zamanında mektepte önemli işler başarıldı⁴¹⁶. İzmir İdadi Mektebi'nin ilk ders yılı başında (1886-1887), öğrencilerin bilgisine göre birinci, ikinci, üçüncü sınıflar açıldı. Birinci sınıfta fazla öğrenci olduğu için iki şubeye ayrıldı⁴¹⁷. Muallimlerin asaletleri 1886 yılı Kasım ayında tastik edildi. Muallimler bu zamana kadar maaş almadan görev yaptılar⁴¹⁸. İlk ders yılında mektepte 164 talebe vardı. Ders yılı sonunda yapılan imtihanında, talebeler bir üst sınıfa geçtiler, üçüncü sınıf talebesi de dördüncü sınıfa terfi ettiği için padişah iradesi ile dördüncü sınıf teşkil edildi⁴¹⁹. 1888 yılı Mayıs ayında İdadi Mektebi'nin son sınıf talebeleri tarafından “Feyz” risalesi neşredildi. Onbeş günde bir

⁴⁰⁹ Nevsal-ı İktisad, s.163, 164.

⁴¹⁰ BOA, BEO Gel.-Gid. Def. Fihristi, Maarif, 391/ 9/2, No: 200.

⁴¹¹ BOA, İrade, Maarif, 1320. Ra. 2.

⁴¹² BOA, ŞD. 222/72.

⁴¹³ BOA, İrade, Maarif, 1326. S. 5.

⁴¹⁴ BOA, ŞD. 222/72.

⁴¹⁵ Uşaklıgil, Kirk Yıl, s.246, 247.

⁴¹⁶ Aynı Eser, s.272; Maarif Nezareti hizmetlerinden dolayı Müderris Abdurrahman Efendi'ye 1877 yılında “Rütbe-i Salise” tevcih edilmiştir. Bkz. BOA, Dahiliye, İrade, 83613.

⁴¹⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.62.

⁴¹⁸ Hizmet, 24 Teşrin-i Sani 1886.

⁴¹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.98, 99.

çıkartılacak olan bu risalenin imtiyaz sahibi Hafız Sabri Efendi idi⁴²⁰. 1888-1889 ders yılında mektebin beşinci sınıfı da açılmıştır⁴²¹.

İzmir İdadi Mektebi'nde Türk, Ermeni, Yahudi ve Rum talebeleri birlikte eğitim görüyordu⁴²². Diğer rüşdiye mekteplerinde olduğu gibi İzmir Rüşdiyesinden çok az talebe mezun olduğundan iptidai mekteplerinden de talebe kabul ediliyordu. Gayrimüslim bir çocuk, Rüşdiye Mektebi talebesi derecesinde Türkçe, Arapça ve diğer dersleri bilmiyordu. 1888 yılı Ocak ayı başlarında Maarif Nezareti'nden vilayetlere gönderilen tamimde İdadi mekteplerine; rüşdiyelerden şهادetname almış ya da o derecede imtihan vermeğe kudretli çocuklar alınacaktı. İptidai mektepleri talebesi idadi mekteplerine kabul edilmeyecekti⁴²³. Bunu uygulayan İzmir İdadi Mektebi'nin birinci ve ikinci sınıfında talebe kalmadı. Rüşdiye Mektebi'nden şهادetname alan talebeler de birinci ve ikinci sınıf derslerini görmüş kabul edilerek üçüncü sınıfa kabul edildi. Yeni düzenleme sonucunda İdadi Mektebi'nde 80 talebe kalmıştır. Talebe sene sonu imtihanlarından sonra sınıfta kalanlar ikinci sınıfa devam edecekti. Birinci sınıf yine boş kalacaktı⁴²⁴.

İzmir İdadi Mektebi ders programı ve muallimleri⁴²⁵:

BİRİNCİ SINIF	DERSLER	BİRİNCİ ŞUBE MUALLİMLERİ	İKİNCİ ŞUBE MUALLİMLERİ
	Arabî	Mehmed Said Efendi	Hafız Sabri Efendi
	Farisî	Müdür Abdurrahman Efendi	Hafız Sabri Efendi
	Lisan-ı Osmanî	Nevzad Efendi ⁴²⁶	Hafız Sabri Efendi
	Lisan-ı Fransavî	Halid Bey	Saim Efendi
	Tarih-i Osmanî	Abdurrahman Efendi	Hafız Sabri Efendi

⁴²⁰ Hizmet, 22 Mayıs 1888.

⁴²¹ 1889 yılı Nisan ayında İdadi Mektebi'nin beşinci sınıf imtihanları yapıldığına göre bu sınıf 1888-1889 ders yılında açılmış olmalı. Bkz. Hizmet, 9 Nisan 1889; Hizmet, 30 Nisan 1889. Beşinci sınıf muallimleri ve okutulan dersler tesbit edilememiştir.

⁴²² BOA, Y. A. Hus., 239/59.

⁴²³ Hizmet, 17 Kanun-ı Sani 1888.

⁴²⁴ Hizmet, 21 Kanun-ı Sani 1888.

⁴²⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.60, 61; Dördüncü sınıf Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304, s.97'den verilmiştir.

⁴²⁶ Tevfik Nevzad, Mahmud Esad ve Faik Efendiler 1889 yılında dördüncü rütbeden mecidi nişanı aldılar. Bkz. Hizmet, 17 Ağustos 1889.

	Coğrafya	Mehmed Said Efendi	Hafız Sabri Efendi
	Hesap	Mehmed Said Efendi	Hafız Sabri Efendi
	Hendese	Mehmed Said Efendi	Hafız Sabri Efendi
	Hüsn-i Hatt	Şerif Efendi	Hafız Sabri Efendi
	Resim	Konciyan Efendi ⁴²⁷	Konciyan Efendi

İKİNCİ SINIF	DERSLER	MUALLİMLER
	Arabî	Mehmed Said Efendi
	Farisî	Abdurrahman Efendi
	Lisan-ı Osmanî	Nevzad Efendi
	Lisan-ı Fransavî	Halid Bey
	Tarih-i Umumi	Abdurrahman Efendi
	Coğrafya-yı Umumi	Mehmed Said Efendi
	Hesap	Mehmed Said Efendi
	Hendese	Mahmud Esad Efendi
	Mebadi-i Tarih-i Tabii	Mahmud Esad Efendi
	Resim	Konciyan Efendi

ÜÇÜNCÜ SINIF	DERSLER	MUALLİMLER
	Arabî	Mehmed Said Efendi
	Farisî	Abdurrahman Efendi
	Lisan-ı Osmanî	Nevzad Efendi
	Lisan-ı Fransavî	Halid Bey
	Tarih-i Umumi	Abdurrahman Efendi
	Coğrafya-yı Umumi	Mehmed Said Efendi

⁴²⁷ Konciyan Efendi, Resim muallimliğine 1500 kuruş maaşın az olduğu gerekçesiyle 1886-1887 ders yılı ortalarında görevinden istifa etti. Yerine 300 kuruş maaşla Nikolaki Efendi tayin edildi. Bkz. BOA, İrade, Dahiliye, 83697; BOA, Ayniyat Defteri, Maarif, 1599/7.

	Hesap	Mehmed Said Efendi
	Hendese	Mahmud Esad Efendi
	Tarih-i Tabii	Mahmud Esad Efendi
	Mebadi-yi Hikmet-i Tabiiye	Mahmud Esad Efendi
	Tabakat-ı Arz	Mahmud Esad Efendi
	Resim	Konciyan Efendi

DÖRDÜNCÜ SINIF	DERSLER	MUALLİMLER
	Cebir	Mahmud Esad Efendi
	Arabî	Mehmed Said Efendi
	Hukuk ve İdarelerin Suret-i Teşkili	Faik Bey
	Fransavî	Halid Bey
	Tarih-i Umumi	Abdurrahman Efendi
	Hikmet-i Tabiiye	Mahmud Esad Efendi
	Lisan-ı Osmanî	Mehmed Tevfik Nevzat Efendi
	Tarih-i Sanayi	Mahmud Esad Efendi
	Kimya	Ahmed Efendi
	Resim	Konciyan Efendi

İzmir İdadi Mektebi'nin ilk ders yılında eğitim ve öğretim nehari (gündüz) olarak başladığından dersleri sadece İzmir şehrinde oturan talebeler izleme imkanına sahipti. Müdür Abdurrahman Efendi, taşradaki çocukların da burada okuyabilmesi için Aydın Vilayeti Valiliğine 21 Şubat 1887 ve 18 Nisan 1887 tarihlerinde iki "ariza" verdi. Menemen, Bergama, Çeşme, Urla, Tire, Ödemiş halkının tayin ettiği vekiller, bu konuda ortaklaşa düzenledikleri 17 Aralık 1887 tarihli arzuhallerini sadrazama gönderdiler. Arzuhalde İdadi Mektebi'nin leyliye dönüştürülmesi gerektiği şu şekilde zikredilmiştir: "Mekteb-i İdadi nehari olmasıyla İzmir'in zenginlerine inhisar etmiş gibi bir halde bulunduğundan halbuki mektebin inşa ve idaresi mesarifi taşra yani kaza ve nevahi ahalisinin semere-yi mesaisi olan mahsulat-ı ariziyenin seb' ve rub'uyla temin edilüb leyli olmaması hasebiyle bundan bi'z-zarure kura ve kazalıkların ve ba-husus fukara ve muhacirinin istifade edememesi reh-i cevaz olamayacağından..."⁴²⁸. Bu

⁴²⁸ BOA, İrade, Meclis-i Mahsus, 4199. Bu arzuhal padişaha sunulmuştur. Bkz. BOA, İrade, Dahiliye, 83372.

çabalar sonucunda; 17 Aralık 1898 tarihinde padişah iradesiyle İzmir İdadi Mektebi leylîye (geceye) dönüştürüldü⁴²⁹. Bab-ı Ali Meclis-i Mahsus'un aldığı karar gereğince, 150 kadar talebenin masrafı olarak tahmin edilen 548 kuruş Aydın vilayetinde toplanan ianeden karşılanacaktı. Mektep talebesinden % 20 müstesna olmak üzere Maarif Nezareti'nden verilecek talimatname doğrultusunda ücret alınacaktı⁴³⁰. İdadi Mektebi'nin leylîye dönüştürülmesi için Maarif Nezareti'nden gelen bir telgraf üzerine çalışmalar başladı⁴³¹. Valinin bu amaçla kurduğu komisyon eksikleri süratle tamamliyordu⁴³². Mektep 18 Ocak 1889 Cuma günü gecesi leylîye dönüştürüldü. Bunun gerçekleştirilmesinde Maarif Müdürü Hüseyin, İdadi Mektebi Müdürü Abdurrahman ve Salebcizade Hacı Mehmed Efendilerin emeği vardır⁴³³. İdadinin leylî talebesinin büyük bir kısmını kaza ve köylerden gelenler oluşturmaktadır. Talebelerin, giyecek ve yatak masrafları mektep tarafından karşılanmaktadır. Bu hizmetler için öğrencilerden yılda 12 Osmanlı lirası alınmıyordu. Fakir çocuklardan ücret alınmıyordu. Fakat ücret alınan talebelerle aynı muameleyi görüyorlardı⁴³⁴.

1891 yılında İdadi Mektebi'nin öğrenci sayısını gösterir tablo⁴³⁵:

Sınıflar	Talebe Mevcudu			Sınıf Geçenler			Sınıfta Kalanlar	Yeni Kayıt Olanlar	Mezun Olanlar	
	Nehari	Leyli	Toplam	Aliü'l-Alâ (Pekiyî)	Alâ (İyi)	Karibü'l-Alâ (Orta)			1888	1891
Şube	65	17	82	-	-	-	49	33	4	3
Birinci Sene	40	27	67	1	9	13	8	36	-	-
İkinci Sene	25	14	39	4	4	6	15	10	-	-
Üçüncü Sene	15	13	28	10	2	6	8	2	-	-
Dördüncü Sene	11	5	16	6		4	6	-	-	-
Beşinci Sene	11	5	16	8	2	6	-	-	-	-
TOPLAM	167	81	248	29	17	35	86	81	4	3

İzmir İdadisinde Fransızca dersleri mektebin açılışından beri okutuluyordu⁴³⁶. 1887 yılı başlarında Maarif Nezareti mektepte Rumca ve İngilizce derslerinin okutul-

⁴²⁹ BOA, İrade, Meclis-i Mahsus, 4199.

⁴³⁰ BOA, MV, 34/19; BOA, Ayniyat Defteri, Maarif, 1599/42, 67.

⁴³¹ Hizmet, 8 Eylül 1888.

⁴³² Hizmet, 6 Teşrin-i Evvel 1888; Hizmet, 27 Teşrin-i Evvel 1889.

⁴³³ Hizmet, 3 Teşrin-i Sani 1888; Hizmet, 19 Kanun-ı Sani 1889.

⁴³⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.139.

⁴³⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.261.

⁴³⁶ Hizmet, 10 Şubat 1888; Hizmet, 4 Mayıs 1889.

masına izin verdi. Fakat İdadinin masrafları fazla olduğundan bu derslerin muallim maaşları talebelerin velileri tarafından karşılanacaktı⁴³⁷. Sonradan ders saatleri çok fazla olduğundan İzmir İdadisine Rumca ve İngilizce derslerinin konulmasından vazgeçildi⁴³⁸. Fakat 1890 yılına doğru İzmir İdadi Mektebi'nde Rumca dersinin okutulması için 600 kuruş maaşla Kostaki Efendi tayin edildi⁴³⁹. Bu yıllarda İdadi Mektebi'nde Tarih, Coğrafya Muallimi Abdurrahman Efendi, Heyet ve Müselsat Muallimi Tahir Bey, Lisan-ı Osmanî ve İlat Muallimi Ohannes Ferit Efendi, Mecelle ve Kavanin-i Hususiye Muallimi Tevfik Nevzad Bey, Arabî ve Farsî Muallimi İsmail Efendi, Fransızca Muallimi Halid Ziya Bey, Hendese ve Cer-i Eskal Muallimi Ahmed Efendi, Hesap Muallimi Rafet Efendi, Kimya Muallimi Ebrahim Sohame Efendi, Resim Muallimi Nikolaki Efendi, Rumca Muallimi Kostaki Efendi idi. Mektebin şubesinde Hendese ve Arabî Muallimi Sabri, Fransızca Muallimi Muavin Suver, Lisan-ı Osmanî Muallimi Rafet Efendiler ders veriyordu. İdadi mektebine 28 Kasım 1890 tarihinde Arabî ve Farsî muallimliğine Kürd Mehmed Said Efendi tayin edildi. Mektepte Dahiliye Memuru İsmail, Kâtip Süleyman, Ser-Mubassır Cafer, Hafız-ı Ketb ve Hastane Memuru Rüştü, Debbâğ Memuru Salih, İmam ve Mubassır Osman, Mubassır Tevfik, Yusuf, Ahmed Tevfik, Şevket Efendiler görev yapıyordu. Hademe, aşçı, çamaşırcı ve kapıcı olarak 13 kişi vazifeliydi⁴⁴⁰.

İzmir İdadi Mektebi, Abdurrahman Efendi'nin müdürlüğünün son yıllarında⁴⁴¹ beş yıldan yedi yıla çıkarıldı⁴⁴². Mektebe büyük emeği geçen Abdurrahman Efendi'ye dava açıldı⁴⁴³. Sebebini tespit edemediğimiz bu dava yüzünden sorguya çekilen müdür görevinden "adeta bir maznun olarak ayrılmıştı"⁴⁴⁴. Boşalan göreve 1892 yılı Temmuz'unda⁴⁴⁵ İstanbul'dan Abdi Bey tayin edildi. Abdi Bey, İdadi Mektebi'nin çeşitli muallimliklerine Mülkiye mezunlarından dört muallim getirtti. Yeni müdür mektepte uyumu sağlayamadığından bir anlaşmazlık meydana geldi. Müdür, muallimler üzerinde

⁴³⁷ Hizmet, 12 Şubat 1887.

⁴³⁸ Hizmet, 26 Şubat 1887.

⁴³⁹ BOA, Ş. D., 211/1. Bu yıldan sonra İdadi Mektebi'nde Rumca derslerinin okutulmasına devam edilmiştir. Bkz. BOA, İrade, Maarif, 1320. Ra. 2.

⁴⁴⁰ BOA, Ş. D., 217/33; Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.261. 20 Ocak 1902 tarihli bir belgeden, Kürd Said Efendi mektepteki bir öğrencinin kulağını çekerek yaralamasından dolayı mahkemeye verildiğini ve okuldan uzaklaştırıldığını öğreniyoruz. Bkz. BOA, Ş. D., 217/33. Vali Kâmil Paşa'nın Yıldız Sarayı'na gönderdiği 7 Mayıs 1902 tarihli evraktan Kürd Said Efendi'nin İdadi Mektebi'nde Arabî muallimi olduğu belirtilmektedir. Sonradan muallim bulunamadığı için Arabî dersi muallimliğine kabul edilmiş olmalı. Kâmil Paşa aynı belgede Kürd Said Efendi'nin görevini lâykıyla yerine getirmediği ve "erbab-ı fesattan" olduğu gerekçesiyle Denizli yahut Mentese İdadi Mekteplerine tayinini istemiştir. Bkz. Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin..., s.62.

⁴⁴¹ 1891 yılında İdadi Mektebi beş sınıflıydı. Bkz. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.261. Abdurrahman Efendi 1892 yılında müdürlük görevinden ayrıldığına göre, İzmir İdadisinin yedi yılı bu zaman zarfında çıkarılmıştır.

⁴⁴² Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.245.

⁴⁴³ BOA, Ş. D., Evrak-ı Hülâsa Kayıt Defteri (Maarif I), 52/075.

⁴⁴⁴ Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.272; Abdurrahman Efendi, 1894 yılı Ocak ayında 500 kuruş maaşla "İzmir Belediye Riyaseti Muavinliği" görevine tayin edildi. Bkz. Hizmet, 24 Kanun-ı Sani 1894.

⁴⁴⁵ Hizmet, 15 Temmuz 1892.

baskı kurmak istiyordu. Genç muallimler, bu baskıya karşı geliyordu. Anlaşmazlık yüzünden genç muallimler okula gelmeyeceklerini söylediler. Sonradan anlaşma sağlandı, fakat bu anlaşmazlığın izleri silinmedi⁴⁴⁶. Bu olaydan sonra görevinden istifa eden Abdi Bey, 1892 yılı Kasım ayında Adana İdadi müdürlüğüne tayin edildi⁴⁴⁷. Aynı tarihlerde İzmir İdadi Mektebi müdürlüğüne, Karasi İdadi Mektebi Müdürü İsmail Naili Bey tayin edildi⁴⁴⁸.

İsmail Naili Bey'in müdürlüğü sırasında; Müdür-i sani Mehmed Tevfik, Tabib Mustafa Enver Bey idi. Müdür muavinleri Abdullah Neşet, Melunet Şevket, Hüseyin Rasih, Mehmed Hamdi Efendilerdi. Tahrirat ve Muhasebe Kâtibi memurluğunda Yozgadizade Mehmed Tevfik Efendi bulunuyordu. Mektebin Heyet-i Talimiye kadrosunda; Mevalid-i Selase Muallimi Mustafa Enver, Ulûm-ı Diniye ve Fıkh-ı Şerif Muallimi Mansurizade Said, İnşa ve Kitabet Muallimi Tahir Kenan, Tarih ve Kavanin Muallimi İsmail Naili, Fransızca ve Hendese Muallimi Mehmed Tevfik, Heyet ve Müselsat ve Usûl Defteri Muallimi Mehmed Şevket, Hikmet-i Tabiiye ve Malûmat-ı Fenniye Muallimi Hüseyin Rasih, Coğrafya Muallimi Mehmed Hamdi, Kimya Muallimi Tabib Edhem, Cer-i Eskal Muallimi Ahmed Hilmi, Rumca Muallimi Mehmed Zihni, Arabî Muallimi Mehmed Sabri, Hüsn-i Hatt Muallimi Hacı Şakir, Resim Muallimi Nikola Efendi ve Beylerden oluşuyordu. İdadi Mektebi'nin imamı Abdülhalim, Mubassır Yusuf Ziya, Hafız-ı Kütüb Ahmed Muhtar, Erzak ve Anbar Memuru Nabi, Hastane Hademesi Mehmed Efendilerdi. Ayrıca hademe, çamaşırcı ve aşçı olarak 12 kişi çalışıyordu. İzmir İdadisinin şubesinde Müdür İlyas Bahri, Müdür Muavini Mustafa Cemil Efendiler idi. Muallim olarak Abdülkadir ve Şakir Efendiler görev yapıyordu. Mektepte 86 leyli, 161 neharî olmak üzere 250 talebe mevcuttu. Şubede ise 136 talebe vardı⁴⁴⁹. Hemen hemen bir yıl İzmir İdadi Mektebi müdürlüğünde kalan İsmail Naili Bey, 29 Aralık 1893 tarihinde Aydın Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne tayin edildi⁴⁵⁰.

İsmail Naili Bey'den boşalan göreve İzmir İdadi Mektebi Müdürü Veysi Efendi getirildi⁴⁵¹. Mektebin Müdür-i Sanisi Mehmed Tevfik Efendi'nin Trabzon İdadi Mektebi müdürlüğüne tayin edilmesi üzerine bu göreve müdür muavinlerinden Şevket Efendi getirildi. Müdür muavini olan Abdullah Neşet, Rasih ve Hamdi Efendiler sırayla terfi ettiler. En son boşta kalan müdür muavinliğine Kastamonu İdadi Mektebi Muavin-i Evveli Memduh Efendi tayin edildi⁴⁵². Daha sonra Abdullah Neşet Efendi'den müdür muavinliğinin boşalmasıyla alttan üste doğru yeniden terfiler yapıldı. En sondaki müdür muavinliğine Şehbaz Efendi getirildi⁴⁵³. Müdür muavini Abdullah Efendi'nin yerinde, 1896 yılında İsmail Hakkı Efendi bulunmaktadır⁴⁵⁴.

⁴⁴⁶ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.272, 273.

⁴⁴⁷ *Hizmet*, 23 Teşrin-i Sani 1892.

⁴⁴⁸ *Hizmet*, 25 Teşrin-i Sani 1892.

⁴⁴⁹ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1311, s.127, 128.

⁴⁵⁰ *Maarif Salnamesi*, H. 1318, s.1083.

⁴⁵¹ *Hizmet*, 1 Kanun-ı Sani 1894.

⁴⁵² *Hizmet*, 11 Teşrin-i Sani 1894.

⁴⁵³ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1312, s.144; *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1313, s.119.

⁴⁵⁴ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, H. 1314, s.122.

Veysi Efendi'nin müdürlüğü sırasında bazı derslerin muallimleri değişti. 1894 yılında Tarih-i Tabii Muallimi Mustafa Enver Bey, Tarih ve Kavanin Muallimi Edib Veysi Efendi, Cer-i Eskal ve Fransızca Muallimi İlya Janidis Efendi, Ulûm-ı Diniye Muallimi Hacı Mustafa Efendi'ydi⁴⁵⁵. 1895 yılında Fıkıh-ı Şerif Muallimi Abdullah, Hesap ve Malûmat-ı Fenniye Muallimi Mehmed Hamdi, Coğrafya Muallimi Şehbaz, Tarih ve Fransızca Muallimi Memduh Efendiler görev yaptılar. 1894 yılında boş geçen resim derslerine bu yıl da Sabri ve Saim Efendiler giriyordu⁴⁵⁶. 1896 yılında Tarih ve Fransızca dersine İsmail Hakkı, Lisan-i Osmani dersine Abdullah, Hüsn-i Hatt dersine Hacı Şakir Efendiler okutuyordu⁴⁵⁷.

1894 yılında İdadi Mektebi'nin şubesinde bir gelişme görülmektedir. İsmail Bey'in dönemindeki kadroya ilaveten Ulûm-ı Diniye Muallimi Hacı Mustafa, Hesap ve Hendese Muallimi Mustafa Necati, Fransızca Muallimi Süleyman Hatim, Resim Muallimi Ali Rıza, Hüsn-i Hatt Muallimi Mustafa Azmi, Mubassır İsmail Efendiler alınmıştır⁴⁵⁸. 1895 yılında şubede Hesap, Hendese ve Fransızca derseliren Remzi Efendi, Resim dersine Saim Efendi giriyordu⁴⁵⁹.

Veysi Efendi'nin müdürlüğü zamanında İdadi Mektebi'nde satın alma komisyonu kuruldu. 1894 yılında komisyonun reisi Veysi Efendi, azaları ise; Meclis-i Belediye Azasından Hacı Mehmed Bey, Maarif Muhasebe Memuru Mehmed Emin, Meclis-i Maarif azasından Hacı Hafız Mehmed ve müdür muavinlerinden Mehmed Şevket Efendi idi⁴⁶⁰. 1895 yılında komisyon reisliğinde Maarif Müdürü İsmail Naili Bey bulunuyordu. Veysi Efendi ise komisyon azası oldu⁴⁶¹.

Veysi Efendi zamanında mektebin talebe mevcudunda bir artış görülmektedir:

Yıllar	İdadi Mektebinde		Toplam	Şubesinde	Toplam
	Nehari	Leyli			
1894 ⁴⁶²	250	150	400	171	571
1895 ⁴⁶³	119	244	363	158	521

⁴⁵⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.144, 145.

⁴⁵⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.120.

⁴⁵⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.122, 123.

⁴⁵⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.128.

⁴⁵⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.121.

⁴⁶⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.145.

⁴⁶¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.120.

⁴⁶² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.146.

⁴⁶³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.121.

1896 ⁴⁶⁴	150	223	273	170	443
Toplam	519	627	1.126	499	1.625

Veysi Efendi'den sonra İzmir İdadi Mektebi müdürlüğüne Abdi Namık Efendi ikinci kez tayin edildi⁴⁶⁵. Mektepte yatılı talebinin gittikçe fazlaşması yüzünden yer sıkıntısı çekiliyordu. Binanın biraz daha genişletilmesi düşünülüyordu⁴⁶⁶.

Çeşitli yıllarda İdadi Mektebi'ndeki öğrenci tablosu:

YILLAR	LEYLİ					NEHARİ			ŞUBE	GENEL TOPLAM
	ÜCRETLİ		ÜCRETSİZ		TOPLAM	MÜSLİM	GAYRİ MÜSLİM	TOPLAM		
	MÜSLİM	GAYRİ MÜSLİM	MÜSLİM	GAYRİ MÜSLİM						
1898 ⁴⁶⁷	78	15	59	8	160	113	30	143	195	498
1899 ⁴⁶⁸	104	21	56	8	189	132	39	171	252	612
1900 ⁴⁶⁹	103	22	59	6	190	176	52	228	270	688
1901 ⁴⁷⁰	110	21	64	7	202	200	48	248	279	729
1903 ⁴⁷¹	116	17	67	2	202	262	49	311	370	883
1905 ⁴⁷²	-	-	-	-	230	-	-	248	315	793

⁴⁶⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.123.

⁴⁶⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1315, s.93.

⁴⁶⁶ Ahenk, 16 Mayıs 1313.

⁴⁶⁷ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.875, 876.

⁴⁶⁸ Maarif Salnamesi, H. 1317, s.976, 1977.

⁴⁶⁹ Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1086.

⁴⁷⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.388, 389.

⁴⁷¹ Maarif Salnamesi, H. 1321, s.352, 353.

⁴⁷² Nevsal-i İktisad, s.164.

XX. Yüzyılın başlarında idadi mekteplerinde ticaret ve sanayi şubeleri açılmaya başladı⁴⁷³. İzmir İdadi Mektebi'nde bu şubelerin açılması için çalışmalara 1900 yılında başlandı. Maarif Müdürlüğü mektep bahçesinde iki dersanenin inşaatı için 7.600 kuruş tesbit etmiştir⁴⁷⁴. 1902 yılında dersanelerin inşaatına başlandı⁴⁷⁵. Padişah iradesi ile İzmir İdadi Mektebi'nde ticaret ve sanayi şubeleri açıldı ve bu sınıflarda uygulanacak ders programları hazırlandı. Bu sınıflarda okutulacak dersler için Usûl defteri ve Emtia-yı Ticariye dersleri muallimliğine İdadi Mektebi şubesi Muallim-i Evvelî İlyas, Coğrafya-yı Sınai ve Ticari muallimliğine Muavin-i Sani Zekeriya Zihni⁴⁷⁶ Efendiler, Fransızca muallimliğine Etüba-yı Askeriye'den Mütihazsıs Cemal Bey seçildi. Ticaret ve Sanayi şubesi 12 Ocak 1902'de eğitime başladı. İdadi Mektebi'nde ücretsiz okuyan talebelerin hepsi ticaret ve sanayi sınıflarındaki derslere girmek zorundaydı. Ücretli talebelerin bu derslere girmesi isteğe bağlıydı. İdadi Mektebi'nin ticaret ve sanayi şubesi üç senelikti. Birinci sınıfta öğrencilere Usûl dersleri, Fransızca, Emtia-yı Ticariye, Coğrafya-yı Sınai ve Ticari dersleri haftada 12 saat okutulacaktı. İkinci sınıfta İstatistik, Hüsn-i Hatt-ı Fransavî, Usûl Defteri, Fransızca, Coğrafya-yı Sınai ve Ticari ve Usûl-i Musahabe dersleri haftada 12 saat gösterilecekti. Üçüncü sınıfta; Sanayi Makineleri, Fransızca, Hüsn-i Hatt-ı Fransavî dersleri haftada 9 saattir⁴⁷⁷. Ticaret ve sanayi sınıflarının açılmasından sonra İzmir idadisi sekiz yıla çıkarılmış olsa gerek⁴⁷⁸. 1902 yılı Mayıs'ında İzmir İdadisi'nin 7 sınıfı açıldı⁴⁷⁹. 1904 yılında idadinin dördüncü sınıfında okuyan Bezmi Nusret'in "mektep sekiz sınıftan müteşekkildi" demesi, okulun sonradan sekizinci sınıfının açıldığını kesinleştirmektedir⁴⁸⁰. 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde idadi mektebi yedi yıldan ibaretti⁴⁸¹. Sonraki yıllarda şubenin birisinin kapanmasıyla mektebin sekizinci sınıfı kapatılmış olmalı.

İzmir İdadi Mektebi Müdürü Abdi Namık Efendi, 1903 yılı Şubat ayında Yanya Vilayeti Maarif Müdürlüğüne tayin edildi⁴⁸². Yerine Ahmet Müfid Bey gönderildi⁴⁸³. Mektebin Muavin-i Saniliğine, Muavin-i Salis olan Şemsettin Efendi getirildi. Boşalan Muavin-i Salisliğe, Adana İdadi Mektebi muallimi Ferid Efendi tayin edildi⁴⁸⁴. İdadinin muavin-i sanisi görevinde bulunan Mehmet Şevket Efendi, 1903 yılı Mayıs

⁴⁷³ Kodaman, a.g.e., s.207.

⁴⁷⁴ BOA, Ş. D., 217/34.

⁴⁷⁵ Ahenk, 23 Teşrin-i Sani 1902.

⁴⁷⁶ 1903 yılı Mart ayında Bursa İdadisi muavin-i evvelliğine tayin edildi. Bkz. Ahenk, 24 Mart 1903.

⁴⁷⁷ Ahenk, 19 Teşrin-i Sani 1902.

⁴⁷⁸ Çünkü idadilerin eğitim ve öğretim sürelerine göre mevcut dersler talebelere ağır geldiğinde leyli idadiler 8, nehari idadiler 6 yıla çıkarıldı. İdadilerde ziraat ve sanat şubeleri açıldı. Bkz. Kodaman, a.g.e., s.207.

⁴⁷⁹ Ahenk, 23 Mayıs 1902.

⁴⁸⁰ Kaygusuz, a.g.e., s.5.

⁴⁸¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.138.

⁴⁸² Ahenk, 18 Şubat 1903.

⁴⁸³ Maarif Salnamesi, H. 1321, s.351; İzmir Mekteb-i İdadi-yi Mülki Tevzi-i Mükafat Cetveli, İzmir, 1319. II. Meşrutiyet devrinde Ahmed Müfid Efendi İzmir mebusu oldu. Bkz. Kaygusuz, a.g.e., s.5.

⁴⁸⁴ Ahenk, 4 Nisan 1903.

ayında Mentеше sancağına bağlı Milas kazası kaymakamlığına tayin edildi⁴⁸⁵. Bu memuriyete Muavin-i Salis Yusuf Rıza Efendi getirildi⁴⁸⁶. Haziran ayında mektebin şube derslerinin muallimlerinde de bazı değişiklikler oldu. Arabi, Coğrafya ve üçüncü sınıf muallimliklerine Müdür İlyas Bahri, ikinci, üçüncü sene Türkçe, ikinci sene Tarih muallimliğine Abdülkadir, Hendese muallimliğine Hemazasb, Ulûm-ı Diniye ve Ahlâkiye muallimliğine Hafız Ahmet, Hüsn-i Hatt muallimliğine Adil, İlm-i Eşya muallimliğine Kolağası Fuad Efendiler tayin edildiler⁴⁸⁷.

Ahmed Müfid Efendi'den sonra⁴⁸⁸ İdadi Mektebi müdürlüğüne, Aydın İdadi Mektebi Müdürü Hasan Tahsin Efendi getirildi. Yeni müdür 10 Haziran'da göreve başladı⁴⁸⁹. Tahsin Efendi'nin idadide müdürlüğü fazla uzun sürmedi. 1907 yılı Şubat ayında yeni kurulan Punta (Alsancak) Rüşumat İdaresi'ne tayin edildi. Yerine Midilli İdadisi Müdürü Mehmed Tevfik Bey getirildi. Bu arada Müdür Muavin-i Sanisi Şemsettin Efendi Kastamonu idadi mektebine nakledildi. Onun yerine muavin-i salis Halil İbrahim Efendi tayin edildi. Ondan boşalan göreve de Sakız İdadisi Müdürü Faik Bey atandı⁴⁹⁰. 1907 yılı Kasım ayı sonlarına doğru Mehmed Tevfik Bey, Yanya vilayeti Maarif Müdürlüğüne getirildi⁴⁹¹. 1907 yılı Aralık ayı başlarında İdadi Mektebi müdürlüğüne Muavin-i Sani Yusuf Rıza Efendi terfi ettirildi⁴⁹². Yusuf Rıza'dan boşalan müdür-i saniliğe İlyas Efendi, ondan boşalan göreve Halil Bey getirildi⁴⁹³. Fakat İlyas Efendi, çok kısa süre sonra müdür-i sani görevinden alındı. Sadece gündüz derslerine devam etmesine müsaade edildi⁴⁹⁴. Yerine Şubat ayında Selanik idadi mektebi eski müdürü Said Efendi tayin edildi⁴⁹⁵. Muavin-i saniliğe ise Sivas İdadi Mektebi Muavin-i Sani Müctebi Efendi nakledildi. Yusuf Rıza Efendi'nin müdürlüğüne ilaveten yedinci sene dersleriyle birlikte maaşı 1320 kuruş idi. Mehmed Said Efendi müdür-i saniliği yanında ikinci, üçüncü, dördüncü ve şubenin tarih muallimliğinden toplam 100 kuruş maaş tahsis edildi. Muavin-i evvelin uhdesinden alından Hesap, Cebir, Müselsat, Kozmografya, Makine, altıncı, yedinci seneler Fransızca muallimliklerini İlyas Efendi 1200 kuruş maaşla ifa ediyordu. Halil Efendi muavin-i evvel görevine ilaveten dördüncü sene ve şubenin Hesap muallimliğinden maaşı 700 kuruştü. Muavin-i sani Müctebi Efendi ise Hikmet, Usûl-i Defteri, ikinci seneden altıncı seneye kadar vereceği dersler için maaşı 700 kuruştü. Fuad Bey muavin-i saninin uhdesinde olan birinci sınıf Coğrafya

⁴⁸⁵ Ahenk, 30 Mayıs 1903.

⁴⁸⁶ Ahenk, 28 Mayıs 1903.

⁴⁸⁷ Ahenk, 6 Haziran 1903.

⁴⁸⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1323, s.80. 1905 yılında İdadi Mektebi Müdürü Ahmed Müfid Efendi idi.

⁴⁸⁹ Ahenk, 12 Haziran 1906.

⁴⁹⁰ Ahenk, 15 Şubat 1907.

⁴⁹¹ Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1907.

⁴⁹² Ahenk, 6 Kanun-ı Evvel 1907.

⁴⁹³ Ahenk, 25 Kanun-ı Sani 1908.

⁴⁹⁴ Ahenk, 19 Şubat 1908; İzmir, 9 Şubat 1323.

⁴⁹⁵ Ahenk, 19 Şubat 1908; Ahenk, 17 Mart 1908. "Kürd" lakabından bu şahsın, daha önce açıklanan "Kürd Said Efendi" olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Hizmet, 9 Teşrin-i Sani 1908.

muallimliğini 120 kuruş maaşla ifa ediyordu. Beşinci, altıncı Tarih ve şubenin dördüncü sınıf Türkçe dersleri muallimliğini 520 kuruş maaşla Hasan Mahir, Kavanin muallimliğini ise 80 kuruş maaşla Edhem Efendi yürütecekti⁴⁹⁶.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra mektep idaresi ile talebeler arasında bir anlaşmazlık çıktı. İdare tarafından sürekli disiplin altında tutulan öğrenciler Meşrutiyetin ilanından sonra ne yapacaklarını şaşırıldılar. Öğrenciler teneffüşhanede ve yatakhane de uygunsuz davranışlarda buldukları gibi, yatakhane de sigara içmek istiyorlardı. Müdür Yusuf Rıza, talebelerin bu davranışlarını sert bir şekilde engellemek istedi. Galeyana gelen öğrenciler müstebane davrandığını ileri sürdükleri müdürü ve birkaç muallimi istemiyoruz diye ayağa kalktılar. Aslında bu anlaşmazlığın temelinde başka sebepler vardı. Bunlardan birisi Rüşdiye Mektebi'nden gelen talebeler içinden Fransızca bilenler dördüncü sınıfa, bilmeyenler üçüncü sınıfa almıyordu. Diğer de öğrencilerin kendi aralarında kurduğu "Nev-residegân Maarif Cemiyeti"nin 1907 yılı sonlarında kapatılmasıydı. Bundan dolayı talebelerin idareye karşı önceden kırgınlıkları vardı⁴⁹⁷. Vali, mektep idaresini tutarak talebeleri terbiyesizlikle suçlamıştı. Fakat Yusuf Rıza Efendi, İzmir İdadi Mektebi'nde nüfuzunu koruyamadığı gerekçesiyle istifa etti⁴⁹⁸. Manisa idadi Müdürü Ali Fevzi Efendi vekaleten İzmir İdadi Mektebi'ne⁴⁹⁹, onun yerine Mehmed Said Efendi müdür tayin edildi. Mektebin müdür-i saniliğine Hemezazb Efendi getirildi. Muavin-i evvel Hilmi Efendi'nin başka bir yere tayini istendi. Yerine Müctebi Efendi görevlendirildi. Rahmi Efendi ise muavin-i sani oldu⁵⁰⁰.

1909 yılı Ocak ayı ortalarında "İzmir Mekteb-i İdadi" ismi altında bir risale yayınlandı. Risalenin birinci sayısında; "İzmir İdadisinin Mazisi ve Hali, Muallimler, Nev-residegân Maarif Cemiyeti, Tiyatro Meselesi, Din Hakkında Programlar, Kitaplar, Muallimler ve İktidarları" başlıklarında yazılar vardı. Risalenin ikinci sayısı İdadi Mektebi'nde Fransızca eğitimine ait olacaktı⁵⁰¹.

1910-1911 ders yılı başında İzmir İdadi Mektebi'nin sultani olarak eğitime başlaması kararlaştırıldı. Sultanide görevli muallimlerin maaşları 1500-2000 kuruş arasında olacaktı⁵⁰².

İzmir İdadisinde muallimler talebeleri çok iyi yetiştiriyordu. Bu mektebin talebeleri Mekâtib-i Aliye Mekteplerine hiç sınav yapılmadan kabul ediliyordu⁵⁰³.

⁴⁹⁶ Ahenk, 17 Mart 1908.

⁴⁹⁷ Hizmet, 17 Teşrin-i Sani 1908; Hizmet, 8 Kanun-ı Sani 1908.

⁴⁹⁸ Hizmet, 19 Teşrin-i Sani 1908.

⁴⁹⁹ Hizmet, 26 Teşrin-i Sani 1908.

⁵⁰⁰ İttihad, 7 Zilkade 1326.

⁵⁰¹ Serbest İzmir, 2 Kanun-ı Sani 1324.

⁵⁰² Köylü, 1 Ağustos 1910.

⁵⁰³ Zeynel Besim Sun, "İzmir Lisesi", İzmir Sesi, S. 10, 15 Kanun-ı Sani 1944, s.5.

XIX. Yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında İzmir İdadi Mektebi'nin kadrosunu gösteren tablo:

MEMURİYETLER	1897 ⁵⁰⁴	1902 ⁵⁰⁵	1908 ⁵⁰⁶
- İDARE HEYETİ-			
Müdür	Abdi Namık Efendi	Abdi Namık Efendi	Münhal
Tabib	Mustafa Enver Bey	Mustafa Enver Bey	Mustafa Enver Bey
Müdür-i Sani	Mehmed Şevket Efendi	Mehmed Şevket Efendi	Yusuf Rıza Efendi
Muavin-i Evvel	Mehmed Hamdi Efendi ⁵⁰⁷	İlyâ Janidis Efendi	İlyâ Janidis Efendi
Muavin-i Sani	İlyâ Janidis Efendi	Yusuf Rıza Efendi	Halil Bey
Muavin-i Salis	Mehmed Rauf Efendi	-	Faik Efendi
Tahrirat ve Muhasebe Kâtibi	Süleyman Hatim Efendi	Süleyman Hatim Efendi	Hatim Süleyman Efendi

⁵⁰⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1315, s.93-96.

⁵⁰⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.82-84.

⁵⁰⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326. s.135, 136.

⁵⁰⁷ 1898 yılı Kasım ayında Mehmed Hamdi Efendi, Denizli İdadi Mektebi müdürlüğüne tayin edildi. Bkz. Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1898.

-TALİM HEYETİ-

-TALİM HEYETİ-			
Arabî	Mehmed Said Efendi ve Hafız Sabri Efendi	Mehmed Said Efendi ve Hafız Sabri Efendi	Mehmed Said Efendi ve Hafız Sabri Efendi
Farisî	Mehmed Said Efendi	Mehmed Said Efendi	Mehmed Said Efendi
Usûl-i İnşa	İzzet Bey	İzzet Bey	—
Kitabet-i Remziye	İzzet Bey	İzzet Bey	İzzet Bey
Usûl-i Tahrirat	—	—	Hakkı Bey
İlm-i Ahlâk	Hakkı Efendi (Bıçakçızade)	Hakkı Efendi ve Yusuf Rıza Efendi	Hoca Kâzım Efendi
Edebiyat	Hakkı Efendi	Hakkı Efendi	—
Ulûm-ı Diniye	Abdullah Sabri Efendi	Abdullah Sabri Efendi	Hoca Kâzım Efendi
Fıkıh-ı Şerif	Hacı Mustafa Efendi	Hacı Mustafa Efendi	—
Kavaid-i Türkiye	Hafız Ali Haydar Efendi	Yusuf Rıza Efendi	—
Tarih	Hüseyin Rasih Efendi	Yusuf Rıza Efendi	Yusuf Rıza Efendi
Türkçe	Abdullah Sabri Efendi	—	Yusuf Rıza Efendi, Halil Bey, Faik Efendi ve Hüseyin Hüsnü Efendi
Fransızca	İlya Janidis Efendi ve Fransızca Muallim Muavini Yako Efendi	Dimitri Efendi ve İlya Janidis Efendi	İlya Janidis Efendi ve Faik Efendi
Kavanin	Namık Efendi	Mehmed Şevket Efendi	Fuad Bey
Hikmet-i Tabîyye	Hüseyin Rasih Efendi	Abdi Namık Efendi	—
Servet	Mehmed Şevket Efendi	Mehmed Şevket Efendi	Fuad Bey

Coğrafya	Mehmed Rauf Efendi	--	Halil Bey
Hesap	Mehmed Hamdi Efendi	Mehmed Şevket Efendi	İlyâ Janidis Efendi ve Rahmi Efendi
Cebir	Mehmed Şevket Efendi	--	İlyâ Janidis Efendi
Hendese	Hamzasab Haki Efendi	Hamzasab Haki Efendi	Hamzasab Haki Efendi
Usûl-i Defteri	Mehmed Şevket Efendi	Mehmed Şevket Efendi	--
Müsellesât-ı Müsteviye	Mehmed Şevket Efendi	Mehmed Şevket Efendi	İlyâ Janidis Efendi
İlm-i Heyet	Mehmed Şevket Efendi	Mehmed Şevket Efendi	--
Mevalid-i Selase	Abdi Namık Efendi	Abdi Namık Efendi	Rahmi Efendi
Malumat-ı Nafia	Hüseyin Rasih Efendi	--	--
Hıfzû's-Sihha	Hüseyin Rasih Efendi	Zekeriya Efendi	--
Kimya	Hamzasab Haki Efendi	Hamzasab Haki Efendi	Hamzasab Haki Efendi
Rumca	Mehmed Zihni Efendi	İlyâ Janidis Efendi	Mithat Efendi
Hüsn-i Hatt	Hacı Şakir Efendi	Hacı Şakir Efendi	Adil Efendi
Resim	Saim Efendi	Ahmed Muhtar Efendi	Ahmed Muhtar Efendi
Akaid	--	--	Yusuf Rıza Efendi
Kozmografya	--	--	İlyâ Janidis Efendi
Makine	--	--	İlyâ Janidis Efendi
Ziraat	--	--	Rahmi Efendi

- MEMUR VE MÜSTAHADEMLER -			
İmam	Abdullah Sabri Efendi	Nazmi Efendi	Nazmi Efendi
Hafız-ı Kütüb	Ahmed Muhtar Efendi	-	-
Erzak Anbar Memuru	İsmail Hakkı Efendi	İsmail Hakkı Efendi	İsmail Hakkı Efendi
Debboy Memuru	Ahmed Muhtar Efendi	İsmail Hakkı Efendi	İsmail Hakkı Efendi
Mubassır	İshak Efendi, Yusuf Ziya Efendi ve Mustafa Efendi	Osman Efendi, Ali Hasan Efendi	Ser-Mubassır Ali Efendi, Mubassırlar İbrahim Efendi, Mustafa Efendi ve Bahri Efendi
Aşçıbaşı	Hasan Ağa	Ahmed Ağa	-
Hastane Hademesi	Hüseyin Efendi	Hüseyin Efendi	-
Terzi	Mikail Ağa	-	-
Diğerleri	Kapıcı: 1, Ser-Hademe: 1, Çamaşırçı: 1, Hademe: 9	-	-

- SATIN ALMA KOMİSYONU -			
Reis	Maarif Müdürü İsmail Naili Rey	Maarif Müdürü İsmail Naili Rey	Maarif Müdürü İsmail Naili Rey
Azalar	İdadi Mektebi Müdürü Abdi Namık Efendi Muhasebe Memuru Abdülaziz Efendi Meclis-i Maarif Azasından Hacı Mehmed Efendi Mekteb-i İdadi Müdür-i Sanisi Mehmed Şevket Efendi	İdadi Mektebi Müdürü Abdi Namık Efendi Muhasebe Memuru Abdülaziz Efendi Meclis-i Maarif Azasından Mehmed Efendi Mekteb-i İdadi Müdür-i Sanisi Mehmed Şevket Efendi	Maarif Muhasebe Memuru Aziz Efendi Mekteb-i İdadi Müdürü (Münhal) Müdür-i Sanisi Yusuf Rıza Efendi Meclis-i Maarif Azasından Hacı Mehmed Efendi
- İDADI ŞUBESİ -			
Müdür	İlyas Bahri Efendi	İlyas Bahri Efendi	İlyas Bahri Efendi
Muavin	Mustafa Cemil Efendi	Mustafa Cemil Efendi	Mustafa Cemil Efendi
Muavin	Abdülkadir Efendi	Abdülkadir Efendi	Abdülkadir Efendi
Hesap	Hamazasb Haki Efendi	Hamazasb Haki Efendi	Hamazasb Haki Efendi
Hendese	Hüseyin Rasih Efendi	Hamazasb Haki Efendi	Hamazasb Haki Efendi
Fransızca	Hamazasb Haki Efendi	Yako Efendi	Yako Efendi
Hüsn-i Hatt	Mustafa Azmi Efendi	Adil Efendi	Adil Efendi
Resim	Saim Efendi	Ahmed Muhtar Efendi	Ahmed Muhtar Efendi
Arabî	-	İlyas Bahri Efendi	İlyas Bahri Efendi
Tarih	-	Feridun Bey	İlyas Bahri Efendi

Coğrafya	--	İlyas Bahri Efendi	İlyas Bahri Efendi
İlm-i Ahlâk	--	Abdülkadir Efendi	Abdülkadir Efendi
Kavaid-i Osmani	--	Abdülkadir Efendi	Abdülkadir Efendi
Ulûm-ı Diniye ve Ahlâk	--	Hafız Ahmed Efendi	Hafız Ahmed Efendi
Türkçe	--	Mustafa Cemil Efendi	Mustafa Cemil Efendi
Farisi	--	Mustafa Cemil Efendi	Mustafa Cemil Efendi
Malûmat-ı Nafia	--	Hamzasab Haki Efendi	--
Mubassır	İsmail Ağa	Mustafa Efendi	Mustafa Efendi, İbrahim Efendi ve Hilmi Efendi

b. İzmir Nehari İdadisi: İzmir İdadi Mektebi'nin Sultaniyeye dönüştürülmesi üzerine şubesi de "Nehari İdadisi"ne çevrildi. 1910-1911 ders yılında 500'e yakın talebesi bulunan Nehari İdadisinin binası eğitim ve öğretim için yeterli değildi. Mektep Müdürü İlyas Bahri Efendi, talebelerin sınıflarda "balık isitifi" gibi oturmasından yakınıyordu⁵⁰⁸. Nehari İdadisinin İzmir ihtiyacına cevap veremediğinden Maarif Nezareti'nden şehirde yeni bir beş senelik İdadi Mektebi ya da Rüşdiye Mektebi'nin açılması istendi. Maarif Nezareti, bütçenin buna elvermediği gerekçesiyle buna izin vermedi⁵⁰⁹. İlyas Bahri Efendi'nin gayretleriyle, mektep bitişğinde ek bina yapılması için vali Nazım Paşa tarafından piyango düzenlendi. Vali elde edilen 600 lirayı mektebe verdi⁵¹⁰. Mektep binasının tamiri ve binanın inşaatı için bir komisyon kuruldu⁵¹¹. Üç katlı olarak inşa edilecek olan ek binanın kaba inşaatı birbuçuk ay içinde tamamlandı. Fakat 600 lira bitmek üzereydi⁵¹². İnşaatın devam etmesi için Hacı Mustafa Efendi, Nehari İdadisine 100 lira yardımda bulundu⁵¹³. Binanın inşaatı, 1912 Nisan ayında tamamlandı⁵¹⁴.

⁵⁰⁸ İlyas Bahri, "Nehari İdadisi Tevsi Ediliyor", *Ahenk*, 29 Eylül 1911.

⁵⁰⁹ *İttihad*, 26 Temmuz 1911.

⁵¹⁰ *Ahenk*, 28 Mayıs 1911; İlyas Bahri, "Nehari İdadisi Tevsi Ediliyor", *Ahenk*, 29 Eylül 1911.

⁵¹¹ *İttihad*, 26 Temmuz 1911.

⁵¹² İlyas Bahri, "Nehari İdadisi Tevsi Ediliyor", *Ahenk*, 29 Eylül 1911.

⁵¹³ *İttihad*, 5 Teşrin-i Sani 1911.

⁵¹⁴ *Ahenk*, 23 Nisan 1912.

İzmir'deki resmi mekteplerden sadece Sultani Mektebi'ndeki talebeler yatılıydı. Şehre uzak yerlerde oturan çocuklar kalacak yer bulamadıklarından okuyamıyorlardı. İlyas Bahri, Akif ve Mahmud Rahmi Efendilerin çabalarıyla⁵¹⁵ 1911 yılında Namazgâh civarında Tahtalı Mescid'in karşısında çeşitli mektep talebelerinin gece kalması için bir yatakhane açıldı. Talebelerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir seviyede olan leyli dairenin yıllık ücreti 18 liraydı. Ücret talebelerden dört taksitte alınıyordu⁵¹⁶.

1913 yılı Şubat ayında Nehari İdadisinin yeni binasına muhacirler yerleştirildiği için mektepte eğitime ara verildi. İlyas Bahri Efendi Nehari İdadisi Mektebi'ne yeni bir bina buldu. Fakat bina, eğitim yapılamayacak kadar kötüydü. Bu şartlar altında müdür, muhacirlerin yeni mektep binasından çıkarılarak başka yere nakledilmesini istedi. Muhacirler binayı kısa sürede harabeye çevirmişlerdi. Burası tamir edilmeden eğitime başlanamazdı⁵¹⁷.

Maarif Nezareti 1910 yılında vilayet idadilerini sultanilere çevirirken liva idadilerini de ziraat, ticaret ve sanat mektepleri haline getirmek istedi. 1914-1915 ders yılında Aydın vilayeti liva idadilerinde ticaret, sanat, ziraat şubeleri açıldı. Fakat bazı livalarda bu dersleri verecek uzman muallim bulunamadığından bu dersler yapılamıyordu⁵¹⁸. İzmir Nehari İdadisinde okutulan ticaret dersleri için 1916 Nisan ayında bir müze açıldı. Müzede mahsül, masnuat, mensucat ve mamulattan birer numune bulunacaktı⁵¹⁹.

Nehari İdadisinin iptidai kısmı, 1916-17 ders yılı başından itibaren kaldırıldı. Buna karşılık Basmane civarındaki eski İskoç Mektebi binasında bir "Numune İptidai Mektebi" açıldı. Nehari İdadisi iptidai kısmının talebeleri bu okula devam edecekti⁵²⁰. Bu mektep, iptidai seviyedeki talebeler yabancı lisan öğretmek gayesiyle kuruldu⁵²¹. 16 Ekim 1916 tarihinde eğitime başlayacak olan mektepte Kur'an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniye, Kıraat ve İmla, Hatt, Tarih, Coğrafya, Hesap, Hendese, Eşya ve Ziraat, El İşleri, Resim, Musiki, Terbiye-i Bedeniye ve Fransızca dersleri okutulacaktı⁵²².

Nehari İdadi Mektebi, 27 Mart 1919 tarihinde Hadika-yı Vildan Mektebi binasında eğitime başlayacaktır. Bu tarihte "bütün memur, muallimin, talebenin hemen devamına başlamaları" ilan edildi⁵²³. Nehari İdadisi Yunan işgali sırasında 1 Eylül 1920 tarihinde Maarif Müdürlüğü tarafından kapatıldı. Bu sırada mektebin müdürü Ahmed

⁵¹⁵ Mahmud Rahmi, "Maarif-i Umumiyyeye Bir Hizmet Yahut Talebe-yi Osmaniyeye Leyli Dairesi", *Ahenk*, 9 Temmuz 1911.

⁵¹⁶ İlyas Bahri, "Leyli Daire", *Ahenk*, 19 Eylül 1912.

⁵¹⁷ *Ahenk*, 11 Mart 1913.

⁵¹⁸ *Ahenk*, 10 Kanun-ı Evvel 1331; *Ahenk*, 8 Mayıs 1332.

⁵¹⁹ *Ahenk*, 3 Nisan 1332.

⁵²⁰ *Ahenk*, 23 Ağustos 1332.

⁵²¹ *Ahenk*, 8 Kanun-ı Evvel 1331.

⁵²² *Ahenk*, 1 Eylül 1332.

⁵²³ *Ahenk*, 26 Mart 1335.

Naili Bey idi. İdadinin idareci ve muallimlerin maaşları Yunan Fevkalade Komiserliği'nce kesildi⁵²⁴.

c. İzmir İkinci İdadi Mektebi: 1919 yılında İzmir'de İkinci İdadi Mektebi bulunmaktadır. İzmir Beyler sokağında bulunan İttihad ve Terakki Mektebi binasının maarif idaresine devredilmesi üzerine İzmir İkinci İdadi Mektebi'nin 1919 yılı Şubatında buraya taşınması kararlaştırıldı⁵²⁵. Hukuk-ı Beşer gazetesine verilen ilanda "Binaenaleyh leyli ve nehari talebenin kemafi's-sabik mektebe devam etmeleri" istenmiştir⁵²⁶.

ç. İşgal Yıllarında Açılan İzmir İdadi Mektebi: 1921-1922 ders yılı başında İzmir'de biri kızlara, diğeri erkeklere ait yedi sınıflı iki idadi mektebi açılması kararlaştırıldı. Açılacak olan İnas İdadisi binası, maarif idaresi tarafından işgal edildiğinden 1921 Aralık ayında açılmamıştı. Bu ders yılında erkeklere ait İdadi Mektebi nehari olarak tesis edildi⁵²⁷. Salih Lütüfi, yeni açılan İdadi Mektebi'nde verilen eğitimi abartılı olarak zikretmektedir⁵²⁸.

"Bu sene İzmir İdadisinde görülen terakki cidden gözleri kamaştırarak derecededir. Azim ve sebat nelere mukadder olmuyar! İdadi, tedris, hülasa her türlü meziyeti nefsinde cem' eden bu irfan müessesemizin mevcudiyeti göğüslerimizi kabartıyor. Ruhlarımızdan neşet ve server dalgaları yaratıyor... İdadi dünki mekteplere katiyen benzemiyor!. Onda şarlatanlık, hafifmeşreplik gibi mektep ile alakası olmayan noksanlar olmadığı gibi gayr-i hayati tedrisatta esas itihaz edilmemiştir".

1922 yılında Maarif-i İslamiye Nazırı Halil Bey, 1922-1923 ders yılı başında İdadi Mektebi'nde Muhaberat-ı Ticariye, Kitabet-i Ticariye, Islahat-ı Fenniye-i Ziraat ve Çiftlik derslerini Fransızca olarak özel sınıflarda okutulması kararlaştırıldı. Yeni ders yılında leyliye dönüştürülmesi planlanan mektebin leyli ücreti 225 lira olarak belirlendi⁵²⁹.

d. İzmir İnas İdadi Mektebi: İzmir Hususi Muhasebesi'nin idaresinde İtalyan Mektebi'nde⁵³⁰, 15 Kasım 1915 tarihinde "İzmir İnas İdadi Mektebi" açıldı⁵³¹. İlk ders yılına 180 kadar talebe ile başlayan⁵³² mektebin sadece birinci sınıfı

⁵²⁴ Su, Sevr..., s.23, 37.

⁵²⁵ Müsavat, 8 Şubat 1919.

⁵²⁶ Hukuk-ı Beşer, 7 Şubat 1335.

⁵²⁷ Su, Sevr..., s.45; Salih Lütüfi, "İzmir İdadisi", Islahat, 26 Haziran 1338.

⁵²⁸ Salih Lütüfi, "İzmir İdadisi", Islahat, 26 Haziran 1338.

⁵²⁹ Aynı Yer.

⁵³⁰ Yücel, a.g.e., s.497.

⁵³¹ Ahenk, 3 Teşrin-i Sani 1331.

⁵³² Ahenk, 4 Teşrin-i Sani 1331.

açılmıştı⁵³³. İnas İdadisi müdireliğine Fatma Şevket Hanım tayin edilmiştir⁵³⁴. Mektepte kız sultanilerinde takip edilen ders programı uygulanacaktı⁵³⁵. Ulûm-ı Riyaziye muallimliğine Celal Efendi⁵³⁶, Terbiye-i Bedeniye muallimliğine Marukyan Hanım⁵³⁷, Ulûm-ı Diniye muallimliğine Yusuf Rıza Efendi⁵³⁸ tayin edildi. 1916-1917 ders yılı başlarında İnas İdadisi leyli ve nehari talabe kaydına başlamıştır⁵³⁹. Yeni ders yılının başında İnas İdadisinin iptidai muallimliğine, Bergama İdadi Mektebi'nin Lisan-ı Osmani Muallimi Hüseyin Hüsnü Efendi tayin edildi⁵⁴⁰. Mektebin iptidai kısmında talebe mevcudu çok fazla olduğundan iki sınıfın şubelere ayrılması uygun görüldü. Bu yüzden iki muallime daha ihtiyaç vardı⁵⁴¹. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İzmir İnas İdadisi, Yunan işgali yıllarından sonra açılan Misak-ı Milli Mektebi'nin binasına taşındı. Fakat binanın sadece birkaç odasında rüşdiye kısmı sınıfları tedrisata devam edebilmiştir⁵⁴². Sonra mektep, 13 Mart 1919 tarihinde Namazgâh Numune Kız Mektebi'nde nehari olarak açıldı⁵⁴³. 1920-1921 ders yılında İnas İdadisinin idareci ve muallimlerin maaşları Yunan Fevkalade Komiserliği'nce ödendi. Fakat okulun genel giderleri ve yakacak harcamaları için ödenek verilmediğinden bu ders yılı zor şartlar altında tamamlandı⁵⁴⁴. Ders yılı sonunda sadece bir öğrenci mezun olmuştur⁵⁴⁵. 1921-1922 ders yılı başlarında İzmir'de Osmanlı devrinde açılan bütün ortaöğretim kurumları tasiye edildiğine göre⁵⁴⁶, İzmir İnas İdadisi de kapatılmış olmalı.

⁵³³ Yücel, a.g.e., s.497.

⁵³⁴ Ahenk, 5 Teşrin-i Evvel 1331.

⁵³⁵ Yücel, a.g.e., s.497.

⁵³⁶ Ahenk, 11 Teşrin-i Evvel 1331.

⁵³⁷ Ahenk, 13 Teşrin-i Evvel 1331.

⁵³⁸ Ahenk, 5 Teşrin-i Sani 1331.

⁵³⁹ Ahenk, 11 Ağustos 1332.

⁵⁴⁰ Ahenk, 4 Eylül 1332.

⁵⁴¹ Ahenk, 9 Eylül 1332.

⁵⁴² Yücel, a.g.e., s.497; Anadolu, 13 Kanun-ı Evvel 1918'de "İnas idadisi binası ittihaz edilmek üzere Midhat Paşa merhumun konağı şehrimizin bazı hamiyetkâr tüccarları tarafından" satın alındığı açıklanmaktadır. Mektebin bu binada eğitime başladığı tesbit edilememiştir.

⁵⁴³ Müsavat, 14 Mart 1919.

⁵⁴⁴ Su, Sevr..., s.23.

⁵⁴⁵ Yücel, a.g.e., s.497.

⁵⁴⁶ Su, Sevr..., s.45.

3. Sultaniler

a. İzmir I. Sultani Mektebi: II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Maarif Nazırı olan Emrullah Efendi, vilayet merkezlerindeki idadileri sultani mekteplerine dönüştürdü⁵⁴⁷. Aslında idadi ile sultani mektepleri arasındaki fark eğitim süresinin uzamasından ibaretti. Çünkü yüksek okula girebilmek için yapılan Bakalorea imtihanına idadi ve sultani mektepleri mezunları birlikte giriyorlardı. Buradan idadi mektebi diploması ile sultani mektebi diploması arasında bir fark olmadığı açıktır⁵⁴⁸.

İzmir İdadi Mektebi, 1910-1911 ders yılı başlarında Sultani Mektebi'ne dönüştürüldü⁵⁴⁹. Mektep 29 Ekim 1910 tarihinde sultani ünvanıyla açıldı ve eğitime başladı⁵⁵⁰. Sultaninin müdürü, Mülkiye Mektebi mezunlarından Mustafa Refik Bey idi⁵⁵¹. İlk ders yılında Ulûm-ı Diniye Muallimi Hulusi, Edebiyat Muallimi Rasim Haşmet, Tarih Muallimi Şevket, Fransızca Muallimi Haşim ve Adout, Malûmat-ı Medeniye ve Kanuniye Muallimi Abdullah, Riyaziyat Muallimi Şükrü, İngilizce Muallimi Mösyö Witall, Coğrafya Muallimi Ziya. Ulûm-ı Tabiiye Muallimi Fuad, Riyaziye Muallimi Ahmed, Arabî Muallimi Abdülkadir, Kitabet Muallimi Hatim, Farsî Muallimi Abdullah, Hüsn-i Hatt Muallimi Adil, Resim Muallimi Muhiddin ve Pizanni⁵⁵², Jimnastik Muallimi Melikyan Efendi ve Beyler Sultani Mektebi'nin eğitimci kadrosunu oluşturmuşlardır. Bu kadroda muallim muavini olarak Bendjouya, Joseph ve Tabib David Efendiler görevliydi. Mektebin idare heyetinde Dahiliye memuru Nizamîyan Efendi, Muhasebe Memuru Kadri Bey, Kâtip Nuri Bey, Ser-Mubassır Sırrı Bey, Mubassırlar Simon, Ali, Nesimi, Adil, Ali Rıza ve Mustafa Efendiler bulunuyordu⁵⁵³.

Sultani Mektebi Müdürü Mustafa Refik Bey, 1912 yılı Mart ayında İstanbul'da bir memuriyete tayin edildi⁵⁵⁴. Onun yerine atanan Karasi Maarif Müdürü Rasih Bey, Nisan ayı başlarında görevine başladı⁵⁵⁵. Rasih Bey'den sonra Şemseddin Efendi, 24 Haziran 1913 tarihinde İzmir Sultani Mektebi'nde müdürlük görevine başladı⁵⁵⁶. Maarif Müdürlüğü'nden gelen bir tamim ile Sultani Mektebi'nin idadi sınıfları Fünun ve Ede-

⁵⁴⁷ Unat, a.g.e., s.48.

⁵⁴⁸ Ahenk, 1 Teşrin-i Evvel 1913.

⁵⁴⁹ İttihat, 28 Ağustos 1910; Ahenk, 7 Eylül 1910.

⁵⁵⁰ Ahenk, 18 Teşrin-i Evvel 1326.

⁵⁵¹ Ahenk, 7 Eylül 1910.

⁵⁵² 1913 yılı başlarında Pizanni Efendi, Resim muallimliğinden alınmıştır. BOA, MU, 175/103.

⁵⁵³ İzmir Mekteb-i Sultanisine Mahsus Albüm, Dersaadet, 1327; Bu albüm Müdür Bey'in gayretleri ve talebelerin aralarında topladıkları para ile çıkarılmıştır. Geliri donanmaya bırakılacak albüm, 1911 yılı Ekim ayında yayımlandı. Ahenk, 12 Teşrin-i Evvel 1911; İttihat, 16 Teşrin-i Evvel 1911.

⁵⁵⁴ Anadolu, 31 Mart 1912.

⁵⁵⁵ Anadolu, 14 Nisan 1912.

⁵⁵⁶ Ahenk, 25 Haziran 1913.

biyat kısımlarına ayrıldı. Talebe istediği bölümü seçmekte serbestti⁵⁵⁷. 1913 yılı Eylül ayında sultani mektebinin idadi kısımlarının bütün sınıfları Keçeciler'de Ragıp Paşa Konağı'nda açıldı⁵⁵⁸. Bir yıl sonra, Sultaninin idadi kısmı 21 Ekim 1914 tarihinde Kemer'de eğitime başlayacaktı⁵⁵⁹. Sultani Mektebi'nin müdür-i sanisi olan Nuri Bey, 1915 yılı Mart ayında müdürlüğe terfi etti. Nuri Bey'in yerine Avrupa'da eğitim gören ve mektebin Coğrafya muallimi Haydar Bey tayin edildi⁵⁶⁰. 1916 yılı Eylülünde yapılan düzenlemeyle Sultani Mektebi'nde Ulûm-ı Tabîye Muallimi Abdurrahman Bey'in maaşı 1800, Fransızca Muallimi Rafael Efendi'nin 1800, Fransızca Muallimi Vastî Bey'in 1500, Ulûm-ı Diniye Muallimi Hulusi Efendi'nin 600, Yardımcı Muallim Sezai Efendi'nin 80, muallimlerden İsmail Zühdü Efendi'nin 300, Ali Rıza Efendi'nin 600 kuruştı⁵⁶¹. Sonradan Sultani Mektebi'ne İngilizce dersi de konulmuştur. Maarif Nezareti, 1919-1920 ders yılı başında Fransızca ve İngilizce derslerinden başka Almanca'nın da okutulmasına izin vermiştir⁵⁶².

1911-1912 ders yılında Sultani Mektebi'ne 200 leyli talebe alınacaktı. Leyli kısma kabul edilecek talebenin 28'i Türk, 11'i gayrimüslim idi. Ücretsiz alınacak talebelerin Rüşdiye Mektebi'ni bitirmiş olması gerekiyordu. Liva idadisi mezunu talebeler başvuruda bulunursa rüşdiye mezunlarına tercih edileceklerdi. Sultani Mektebi'nin kendi bünyesinde bulunan rüşdiye kısmının ikinci ve üçüncü sınıf talebeleri de liva idadileri mezunlarından öncelikli olacaktı. Sultani Mektebi'ne ücretsiz olarak Aydın, Denizli, Ödemiş ve Tavas'tan ikişer, Nif, Tire, Kuşadası, Bergama, Eşme, Demirci, Gördes, Kasaba, Denizli, Nazilli, Bozdoğan, Çine, Karacasu, Marmaris, Meğri, Köyceğiz, Çal, Acıbadem ve Birgi'den birer talebe kabul edilecekti⁵⁶³. 1912-1913 ders yılı için İzmir'den iki Türk, iki gayrimüslim, Karaburun, Eşme, Foça-i Atık'ten birer gayrimüslim, Seferihisar, Tire, Bergama, Alaşehir, Eşme, Kula, Kırkağaç, Çine, Bodrum, Garbikaraağaç, Buldan ve Tavas'tan birer, Manisa'dan üç, Aydın ve Muğla'dan ikişer Türk öğrenci alınacaktı⁵⁶⁴. 1914-1915 ders yılında Sultani Mektebi'nde leyli ve ücretsiz talebe 120'ye ulaşmıştı⁵⁶⁵. 1915 yılında Aydın'daki Sultani Mektebi açıldığı zaman, İzmir Sultanisinden başka buraya talebe kabul edilecekti⁵⁶⁶.

Sultani Mektebi, eski İzmir İdadi Mektebi'nde eğitime başladığından bina dar geliyordu. 150 talebeyi alacak şekilde inşa edilen bina, gittikçe talebesi fazlalaşan İdadi Mektebi'ne de dar gelmişti. 4 Ocak 1911 tarihinde Sultani Mektebi'ne gelen Vali Nazım Paşa, yeni bir Sultani binası ve çevredeki eski eserlerin bir yerde toplanması için

⁵⁵⁷ Ahenk, 3 Teşrin-i Evvel 1913.

⁵⁵⁸ Ahenk, 11 Eylül 1913; Ahenk, 23 Eylül 1913.

⁵⁵⁹ Anadolu, 7 Teşrin-i Evvel 1330.

⁵⁶⁰ Ahenk, 18 Mart 1331.

⁵⁶¹ Ahenk, 14 Eylül 1332.

⁵⁶² Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1335.

⁵⁶³ Ahenk, 22 Eylül 1911.

⁵⁶⁴ Ahenk, 6 Eylül 1911.

⁵⁶⁵ Ahenk, 5 Mart 1914.

⁵⁶⁶ Ahenk, 16 Teşrin-i evvel 1331.

bir müze inşa edileceğini açıkladı. Mektebin inşasına 1911 yılı bütçesinden 10.000 kuruş tahsisat ayrılmıştı⁵⁶⁷.

Sultani Mektebi'nin açılmasından sonra "Mekteb-i Sultani Kütüphane Komisyonu" kuruldu. Komisyon gazetelere verdiği ilanlarla kütüphaneye yardım kampanyası başlattı⁵⁶⁸. Kütüphane için düzenlenen bir konferansta mektep idaresi, talebeler ve muallimler arasında 18 lira bağışladılar. Ayrıca muallimler ve mubassırlar her ay birer ikişer mecdiye vermeyi taahhüt ettiler. Kütüphaneye birçok kitap bağışı da yapıldı⁵⁶⁹. Kordon'da bulunan Prafirer Sineması'nda düzenlenen bir gösterinin geliri Sultani Mektebi Kütüphanesi'ne bırakıldı⁵⁷⁰. Altmış yetmiş kadar talebe kendi aralarında yeni çıkmış meteliklerden birini müzayedeye çıkardılar. Açık arttırmadan elde edilen 167 kuruş 10 para kütüphaneye verildi⁵⁷¹. Kütüphaneye İzmir İttihad ve Terakki Cemiyeti iki Osmanlı altını⁵⁷², Kula İttihad ve Terakki Cemiyeti 100, Urla İttihad ve Terakki Cemiyeti 45 kuruş bağışladı⁵⁷³. Irgat Pazarı'ndaki sinemanın 2 Mayıs 1912 gününün öğleden sonraki hasılatı Sultani Mektebi Kütüphanesi'ne tahsis edildi⁵⁷⁴. Devlet desteği olmadan Sultani Mektebi'nde bir kütüphane kurulmaya çalışılması önemlidir. Zira bu yıllarda İzmir'de fazla kütüphane yoktu.

14 Mayıs 1919 tarihinde İzmir işgal edileceği haberinin yayılması karşısında vilayet idaresi kayıtsız kaldı. Panik içinde İzmir halkı Sultani Mektebi'ne koşuyordu. O günlerin canlı tanığı Suat Samim mektepteki halkın paniğini şöyle aktarıyor: "Sultani mektebi doldu, doldu, doldu... Ve nihayet kederli ve menes insanlarla taşı. Sultani avlusu, mermer meydanlığı ve bilhassa şimdiki Birinci Hukuk Mahkemesi'nin işgal ettiği büyük odanın içinde feryat ve vaveyladan çınlıyordu. Herkes söylüyor herkes bir tedbir-i tevsih ediyor ve fakat binlerce insanın hançeresini yurtan bu sesler muazzam bir uğultu kulakları doldurduğundan hiçbir şey anlaşılmıyordu..."⁵⁷⁵. Bu kargaşadan ertesi gün Sultani Mektebi'nde matematik sınavı yapılıyordu İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilir. Düşman kuvvetleri Konak'a gelir gelmez ilk önce Sultani Mektebi'ne girmişlerdi⁵⁷⁶. 200 kadar sultani talebesi izci oldukları bahanesiyle mektepten zorla alındı. Alsancak gümrüğüne yanaşmış olan Patris gemisine işkence ve saldırılarla bindirildiler. Talebeler 16 Mayıs akşamı serbest bırakıldı⁵⁷⁷. Sultani Mektebi işgal altında,

⁵⁶⁷ Ahenk, 7 Kanun-ı Sani 1911.

⁵⁶⁸ Melih Tinal, *Osmanlı'dan Günümüze İzmir Atatürk Lisesi Tarihi*, DEÜ-AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995, s.41, 42.

⁵⁶⁹ Ahenk, 30 Kanun-ı Evvel 1910.

⁵⁷⁰ Tinal, a.g.t., s.42.

⁵⁷¹ Ahenk, 7 Şubat 1911.

⁵⁷² Ahenk, 10 Şubat 1911.

⁵⁷³ Ahenk, 15 Mart 1911.

⁵⁷⁴ Anadolu, 2 Mayıs 1912.

⁵⁷⁵ Suat Samim, "İzmir'in İşgalinin İsrarı", *Memleket Gazetesi*, 13 Teşrin-i Evvel 1927.

⁵⁷⁶ Garra Sarmat, d.t.: 1911, d.y.: Selanik, 5 Haziran 1995 tarihli röportajdan. (Ona bu bilgiyi Sultani Mektebi Matematik Muallimi Ahmed Üner anlatmıştır).

⁵⁷⁷ Taçalan, a.g.e., s.254, 269.

1919-1920 ders yılını sıkıntı içinde tamamladı⁵⁷⁸. 1920-1921 ders yılında Arapça Muallimi Ferit ve Fransızca Muallimi Kenan Efendilerin görevlerine son verdiler⁵⁷⁹. Maarif Müdürü işgal kuvvetlerinin isteği doğrultusunda Sultani Mektebi Müdürü Nuri Bey'e 19 Ekim 1920 tarihinde sözlü olarak mektebi boşaltmasını bildirdi. 3 gün sonra Yunan Fevkalade Komiserliği Genel Sekreteri Gonaraki Sultani Mektebi Müdürü'nü çağırarak mektebi boşaltmasını istedi. 16 Kasım 1920 tarihinde sultani binasında Ahmet Naili, Muallim Hasan Vasfi, Darülmuallimatı Müdürü Süleyman Fehmi, Davavekili ve yazar Alemdarizade Lütfi, Hilal Sultanisi Müdürü Mehmed Şevki Beyler toplantı yaparak oybirliğiyle şu kararları aldılar:

"1. Bütün öğretmenler, güvenliği bozucu nitelikte olmamak şartıyla acılarını ve kırgınlıklarını açığa vurmak hususunda serbest olacaklardır.

2. Memleket ileri gelenlerinin Mahalli Hükümet katında yapacakları girişimlerin biçimine ve niteliğine karışılmayacaktır.

3. Toplantıda bulunanlar kendilerini sultaninin boşaltılmasına hiçbir suretle mezun saymadıkları cihetle, okuldan Yunan zabıta kuvvetlerinin işe karışması üzerine çıkılacaktır"⁵⁸⁰.

Bu toplantıdan bir gün sonra Yunan Fevkalade Komiserliği, İbn-i Hazım Ferit, Ahmed Naili, İsmail Kemal, Hasan Vasfi, Mehmed Şevki Beylerle İzmir'in ileri gelen bazı kişilerini davet ederek Sultani Mektebi binasının boşaltılması isteğini tekrarladı. Türk Heyeti bunu reddetti. Edebiyat ve Fransızca Muallimi Hasan Vasfi, Vilayet Hukuk İşleri eski Başkâtibi Hüsamettin ve Menekşelizade Doktor Hüsnü Beyler, 22 Kasım 1920 tarihinde Sultani Mektebi'nde Fransızca olarak bir muhtıra hazırladılar. Bu muhtıra ile daha önce müftüye verilen mektubun Fransızcası da alınarak İtalya Temsilcisi Vekili İmdelli, Amerika Temsilcisi Vekili Horton ve İngiliz Temsilcisi Hall ziyaret edildi. Temsilciler yardım edeceklerini söylemelerine rağmen sonuç değişmedi. Mektep 8 Aralık 1920 tarihinde kapatıldı⁵⁸¹.

b. İzmir II. Sultani Mektebi: 1915 yılı Ekim ayında II. Sultani Mektebi Müdürü Osman Galib Bey idi. Van Sultanisi'nden naklen gelen müdürün maaşı 2000, Müdür-i Sani İhsan Bey'in 1300 kuruştı. Ulûm-ı Fenniye muallimliğine İmam Tahir Efendi 1200, Tarih ve Coğrafya Muallimliğine Refik Bey 1500, Ulûm-ı Diniye muallimliğine Tahir Efendi 800, Riyaziye muallimliğine 1000, Edebiyat muallimliğine İhsan Bey 1000, Farisi muallimliğine Abdullah Efendi 200, Terbiye-yi Bedeniye muallimliğine Nuri Efendi 200, Resim muallimliğine Sadık Asaf Efendi 300, Ganaim muallimliğine Hasan Efendi 150 kuruş maaşla tayin edildiler. Son dört muallim I. Sultani muallimlerindedir. Mektebin Hesap Memuru ve Kâtibi Kadri Efendi'nin maaşı 800 kuruştı. 1200 kuruşluk Hikmet, Kimya, Malumat-ı Tabiiye ve Tatbikat muallimliği, 700 kuruşluk Arabi muallimliği ile 700, 600, 500 kuruşluk yardımcı muallimlikleri

⁵⁷⁸ Kâmil Su, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi", Türk Kültürü, S. 181, Kasım 1977, s.53.

⁵⁷⁹ BOA, BEO Gel.-Gid. Def. Maarif, 352987; Ahenk, 15 Teşrin-i Evvel 1336.

⁵⁸⁰ Su, a.g.m., s.53, 54.

⁵⁸¹ Su, a.g.m., s.54, 55, 56.

boşlaydı⁵⁸². Aralık ayında ârabî muallimliğine Faik Paşa Medresesi Müderrisi Ali Haydar Efendi tayin edildi⁵⁸³. II. Sultani Mektebi'nin iptidai kısmında Muallim-i Evvel Hüseyin Fevzi Efendi 800, Muallim-i Sani Hafız Yusuf Efendi 700, Muallim-i Salis Şerafettin Efendi 600, Muallim-i Rabi Ahmed Nuri Efendi görevliydi. 500 kuruş maaşla Muallim-i Hamis görevi boşlaydı⁵⁸⁴. Kasım ayında Sultani Mektebi'nde 150 talebe kayıtlıydı. Mektebin iptidai kısmı Kasım ayında eğitim yaparken sultani kısmı hâlâ eksiklikler yüzünden eğitime başlayamamıştı⁵⁸⁵.

1916-1917 ders yılı başında II. Sultani Mektebi'nin idadi kısmında değişiklik oldu. Osman Galib Bey, Eskişehir Nehari Sultanisi müdürlüğüne, Kırşehir Nehari İdadisi Müdürü olan Musa Kâzım Bey II. Sultani Mektebi müdürlüğüne tayin edildi. Yeni müdür Eylül ayı sonlarına doğru görevine başladı. Daha sonra Müdür-i Sani İhsan Bey Ankara Sultanisi Edebiyat muallimliğine tayin edildi⁵⁸⁶. Bu göreve Ankara Sultanisi Edebiyat ve Terbiye-yi Bedeniye Muallimi Münif Kemal Bey getirildi⁵⁸⁷. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1918 yılı sonlarına doğru kapatıldı⁵⁸⁸.

c. Hilâl İnas Sultanisi Mektebi: Vali Rahmi Bey'in desteğiyle 1915 yılında kızlara ait 12 sınıflık bir Sultani Mektebi tesis edildi⁵⁸⁹. İstanbul İnas Nehari Sultanisi Müdiresi Nezihe Muhiddin Hanım, Hilâl Sultani müdireliğine tayin edildi. 1915 yılı Kasım ayında yeni görevine gelmek üzere İstanbul Sultani müdireliğinden ayrıldı⁵⁹⁰. Fakat Nezihe Muhiddin Hanım yerine, 1916 yılı Ocak ayı başında Hilâl İnas Sultanisi müdireliğine Alman asıllı Fon Venik Hanım başladı⁵⁹¹. Daha sonra mektep müdireliğine Nezihe Muhiddin Hanım geçmiştir. 1918 yılı Ocak ayında Vilayet İdare Meclisi, Nezihe Hanım'ı "istihdama mani bulunduğu" için Vali Rahmi Bey tarafından görevinden azl edildi. Fakat İstanbul Meclisi-i Kebir-i Maarif, Aydın vilayetine gönderdiği tahriratla Nezihe Muhiddin Hanım'ın sebepsiz yere azledildiğini, bu yüzden görevinin kendisine tekrar iade edilmesini istedi⁵⁹².

1917-1918 ders yılında İnas Sultanisinde beşi iptidai, dördü rüşdiye olmak üzere dokuz sınıf açıktı. Yeni ders yılında Türkçe ve Fransızca'dan başka seçmeli olarak Almanca ve İngilizce dersleri konulacaktı. Talebe bu iki dersten birini okumak zorundaydı. Mektep ücreti, iki taksitte ödenmek koşuluyla 75 liraydı. Buca'daki mektep

⁵⁸² Ahenk, 11 Teşrin-i Evvel 1331.

⁵⁸³ Ahenk, 21 Kanun-ı Evvel 1331.

⁵⁸⁴ Ahenk, 11 Teşrin-i Evvel 1331.

⁵⁸⁵ Ahenk, 18 Teşrin-i Sani 1331.

⁵⁸⁶ Ahenk, 14 Eylül 1332.

⁵⁸⁷ Ahenk, 25 Teşrin-i Evvel 1332.

⁵⁸⁸ Hukuk-ı Beşer, 2 Kanun-ı Sani 1335; Sada-yı Hakk, 18 Nisan 1338.

⁵⁸⁹ Ahenk, 29 Teşrin-i Sani 1331.

⁵⁹⁰ BOA, Ş. D., 232/17; Ahenk, 2 Kanun-ı Evvel 1331.

⁵⁹¹ Ahenk, 6 Kanun-ı Sani 1332.

⁵⁹² BOA, Ş. D., 232/17.

binası ihtiyaca cevap veremediği için 1918-1919 ders yılında daha az kız öğrenci alma kararına varıldı⁵⁹³. 1918 yılı son aylarında başka bir binaya taşınmak üzere İnas Sultanisi kapatıldı⁵⁹⁴. Bir süre kapalı kalan mektebin pek çok eşyası ve erzakı, 1919 yılı Mart ayında Vilayet Muhasebe memuru tarafından Karataş'taki eski İttihad ve Terakki Mektebi'ne taşındı⁵⁹⁵. Aynı yıl içinde İnas Sultanisi Arap firmında bulunan bir diğer İttihad ve Terakki Mektebi'nde açıldı⁵⁹⁶. İşgal yıllarında İnas Sultanisinin Müdürü Mehmed Şevki Bey idi⁵⁹⁷. 1920-1921 ders yılında İilâl Sultanisi kapatılmadı. Bu ders yılında Yunan Fevkalâde Komiserliği idareci ve muallimlerin maaşlarının ödenmesine karşı genel gider ve yakacak için hiç tahsisat vermemesi okulda sıkıntı yarattı⁵⁹⁸.

---

⁵⁹³ Anadolu, 15 Temmuz 1334.

⁵⁹⁴ Ahenk, 7 Mart 1335.

⁵⁹⁵ İslahat, 26 Mart 1919.

⁵⁹⁶ Enver Kösemeyn, d.t.: 1910, d.y.: İzmir, 30 Haziran 1995 tarihli röportajdan.

⁵⁹⁷ Su, a.g.m., s.50.

⁵⁹⁸ Su, Sevr..., s.23.

D. MESLEK OKULLARI

1. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi: Mithat Paşa Niş⁵⁹⁹, Ruscuk ve Sofya'da kimsesiz ve yetim çocukların eğitilmesi için birer İslahhane açtı.. Kısa sürede başarıya ulaşmaları ve devletin sanayi eğitimini yaygınlaştırmaya yönelik isteği neticesinde bütün vilayetlerde İslahhanelerin açılması kararlaştırıldı. Mithat Paşa'nın İslahhaneler hakkında hazırladığı nizamname⁶⁰⁰ vilayetlere gönderildi. Kısa sürede vilayetlerde İslahhaneler açılmaya başladı⁶⁰¹.

10 Aralık 1868 tarihinde neşredilen "Mekteb-i Sanayi Nizamnamesi"nden⁶⁰² sonra ilk İslahhane İzmir'de kurulmuş olsa gerek. Zira 1868 yılı Aralık ayında vali Nihat Paşa tarafından⁶⁰³ sahil kıyısında pavyonlar halinde bulunan Karantina Tahaffuzhanelerinde açıldı. Buradaki Tahaffuzhaneler Urla'ya nakledildi. İslahhanelerin bulunduğu semtin adına Karantina denildi⁶⁰⁴. Zamanla sanayi kollarını arttıran İslahhanede 1886 yılında musıkacılık şubesi kuruldu⁶⁰⁵. 1890 yılının son günlerinde, İslahhane Musıkası'nın resimlerini gören II. Abdülhamid, onları bir-iki hafta kadar Musıka-yı Hümayun Kışlası'nda misafir etmek üzere İstanbul'a davet etti⁶⁰⁶. İslahhane Nazırı Süleyman, Müdür Fehmi Efendiler Musıka Heyeti ile birlikte 15 Ocak 1891 tarihinde İstanbul'a gittiler. II. Abdülhamid'in beğenisini kazanan Musıka Heyeti'nde herkese birer sanayi madalyası verildi⁶⁰⁷. Musıka Heyeti'nin bu başarısından etkilenen Vali Rıfat Paşa, önceden inşa ettirilen binayı İslahhaneye verdi. İzmir İslahhanesi, 24 Haziran 1891'de yeni binasına taşındı⁶⁰⁸. II. Abdülhamid'in adına izafeten İslahhane, "Hamidiye Mekteb-i Sanayi" ismini aldı⁶⁰⁹. Eski İslahhane binası zenci esirlere tahsis edildi⁶¹⁰. 1900 yılı başlarında padişah iradesiyle mektep binasının bitişinde altı yemekhane üstü yatakhane olmak üzere bir binanın inşasına izin verildi. Burası 1 Eylül

⁵⁹⁹ Takvîm-i Vekâyî, S. 746, 24 Zilkade 1280.

⁶⁰⁰ Düstur, II. Tertib-i Evvel 1289, s.277-295'te "Vilayetlere Dair Nizamname" metni bulunmaktadır.

⁶⁰¹ Faik Reşit Unat, "Niş İslahhanesinin Açılış Tarihini Aydınlatan Bir Belge", Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi, S. 114, Ağustos 1962, s.5.

⁶⁰² Düstur, II. Tertib-i Evvel 1289, s.258-276'da Nizamnamenin tam metni bulunmaktadır.

⁶⁰³ Ruzname-i Ceride-i Havadis, S. 1058, 10 Ramazan 1285, s.4229.

⁶⁰⁴ İslahhane binası şimdiki Askeri Hastahane'nin bulunduğu yerdeydi. İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yılığ, İzmir, 1937, s.18.

⁶⁰⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.48.

⁶⁰⁶ Hizmet, 18 Kanun-ı Evvel 1306.

⁶⁰⁷ Hizmet, 7 Kanun-ı Sani 1306.

⁶⁰⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.272, 273.

⁶⁰⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, II, s.552.

⁶¹⁰ BOA, BEO Gel.-Gid. Def. Maarif, 217/5790. Eski İslahhane binasına getirilen sekiz-on zencinin birkaç yıl sonra şehre yerleştirilmesiyle bina yine boş kaldı. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, II, s.552'de bu binanın zencilere "Misafirhane" yapıldığı belirtilmektedir. 1899 yılında bu binada Girit muhacirleri ikamet ediyordu. Bkz. BOA, Y. Sadrazam Kâmil Paşa, 86-9/817; Ahenk, 10 Kanun-ı Sani 1899.

1905 tarihinde açıldı⁶¹¹.

İzmir İslahhanesi, Vilayet Defterdarı ile İzmir'in nüfuzlu kişilerinden kurulan bir komisyon tarafından idare ediliyordu⁶¹². Mektebin açılmasında ve ilk ders yılının başarı ile tamamlanmasında Vilayet Defterdarı Rıfat Efendi'nin büyük katkısı oldu⁶¹³. Bu ders yılında İslahhanede sadece müdür, hoca, terzi ve kunduracı ustaları ile hademe vardı⁶¹⁴. Mektep, gelir yetersizliği yüzünden kısa bir süre sonra kapatıldı. Hükümetin yardımları ve halkın ianeleriyle⁶¹⁵, 1871 yılında tekrar açıldı⁶¹⁶. 1878 yılında İslahhane komisyonunda Kadızâde Edhem, Mataracızâde Rıfat, Emirler Hancısı Hasan, İplikçi Hacı Ahmed, Keresteci Osman, Abacıoğlu Yuvakim, Elmasoğlu Kiforuk, Tahsildar ve Sandık Emmini Kâtibi Hilmi Efendiler bulunuyordu⁶¹⁷. İzmir İslahhanesi, yeni binasına taşınıncaya kadar idari kadrosundaki gelişim şöyledir:

Memuriyetler	1878 ⁶¹⁸	1879 ⁶¹⁹	1880 ⁶²⁰	1881 ⁶²¹	1882 ⁶²²	1884 ⁶²³
Müdür	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi
Vekilharç	Sadık Efendi	Sadık Efendi	Hristaki Efendi	İsmail Efendi	---	---
Umur-ı Hesabiye Kâtibi	---	---	Hasan Ragıb Efendi	Hasan Bey	Hasan Bey	Tahir Efendi
Dahiliye Müdürü	---	---	---	---	Hasan Sabri Efendi	Mevlüt Ağa

⁶¹¹ Ahenk, 2 Eylül 1905.

⁶¹² BOA, Ş. D., 1375/43; Aydın Vilayeti Salnamesi, M. 1303, s.48.

⁶¹³ BOA, İrade, Dahiliye, 42096.

⁶¹⁴ BOA, Ş. D., 1375/43.

⁶¹⁵ BOA, İrade, Dahiliye, 2186.

⁶¹⁶ Raif Nezihî, a.g.e., Birinci Kitap, İkinci Forma, s.4.

⁶¹⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.65.

⁶¹⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.65.

⁶¹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1297, s.62.

⁶²⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298, s.88.

⁶²¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299, s.99.

⁶²² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300, s.81.

⁶²³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302, s.55.

Kolağası Muavini	--	--	--	--	--	Hafız Vehbi Efendi
Zabıta Müdürü	--	--	Hristaki Efendi	İsmail Efendi	--	--
İmalat Müdürü	--	--	--	--	Hasan Sabri Efendi	Hasan Efendi
Rumca ve Ermenice Muallim	Agob Efendi	--	--	--	--	--
Fransızca Muallim	--	Agob Efendi	--	--	--	--
Muallim	Hafız Kadri Efendi	Hafız İsmail Efendi	Mustafa Efendi	Hafız Hüseyin Efendi	Yani Efendi	Hafız Tahsin Efendi
Marangoz Ustası	Mostariyan Efendi	Tahsin Ağa	Tahsin Ağa	Tahsin Ağa	Yani Efendi	Hafız Tahsin Efendi
Kundura Ustası	--	--	Tahsin Ağa	İbrahim Efendi	Hristo Efendi	Hristo Efendi
Terzi Ustası	--	--	Hristo Efendi	Andon Efendi	Mehmed Ağa	Çukurcaki Efendi
Demirci Ustası	--	--	--	--	--	Nuri Efendi
Musiki Ustası	--	--	--	--	--	Yuzfaki Efendi

Hamidiye Sanayi Mektebi yeni binasına taşındığında Umumi Nazırı Vali Halil Rıfat Paşa idi. Mektep idaresi ile ilgili kararları almakla görevli olan komisyonun reisi, Defter-i Hakani Müdürü Süleyman Şevket Efendi idi. Bu kişi aynı zamanda mektebin Fahri Nazırıydı. Vilayet Muhasebe eski Mümeyyizi Nuri, Vilayet İdare Meclisi azasından Nesim Habif ile tüccardan Kostaki Efendiler komisyonunda üyeydiler⁶²⁴. Komisyonun aldığı kararları uygulamakla mükellef⁶²⁵ olan idare heyetinde Müdür Mehmed Fehmi, Katip Tahir Raci, Dahiliye Memuru Hafız Hüseyin, Vekilharc Hüseyin Efendiler vardı⁶²⁶. Vali Hasan Fehmi Paşa'nın Umumi Nazırlığı sırasında komisyon 11 kişiye çıkarılmıştır. 1893 yılında komisyon mektebin Fahri Nazırı Süleyman Şevket Bey'in

⁶²⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.270.

⁶²⁵ Düstur, II. Tertib-i Evvel 1289, s.281, 282.

⁶²⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.270.

başkanlığında Hacı Ali Paşazâde Sadık, Halim Ağazâde Halil, tüccardan Sabri, Hacı Süleyman Efendizâde Fehmi Bey ile Ticaret Odası Reisi Kostaki, Vilayet İdare Meclisi eski azası Nesim Habif ve Agopcan, Mahkeme İstinaf azasından Musulluzâde Hüseyin ve maarif idaresi memurlarından Şevket Efendilerden oluşuyordu. Bu yılda mektebin idare heyetindeki memurlarda bazı değişiklik oldu. Dahiliye Memurluğuna Mehmed Şevki, İmalat Kâtipliğine İbrahim Ekrem, Vekilharca Hasan Efendiler tayin edilmiştir⁶²⁷.

XIX. Yüzyılın son yıllarında İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nde önemli değişiklikler yaşandı. Fahri Nazır Zühdü Bey'in zamanında mektebin idare heyeti değiştirildi. İdare şekli, sanayi ve ders programlarında değişiklik yapıldı⁶²⁸. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nin talimatnamesi yoktu. Müdür Tahir Raci tarafından 175 maddelik bir talimatname hazırlandı ve 1898 yılı Ocak ayında valiye sunuldu⁶²⁹. Bu yılda mektebin Fahri Nazır olan Ahmed Said Efendi, mektepteki çarpıklıkları dile getiren bir layiha hazırlayarak valiye takdim etti. Altı kısımdan oluşan bu lahiyanın her bölümünden sonra bir fezlekesi vardı. Lahiyanın birinci bölümü sıhhate, ikinci kısmı terbiyeye, üçüncü kısmı tahsile, dördüncü kısmı meslek tayinine, beşinci kısmı idareye, altıncı kısmı varidat ve masrafa ayrılmıştı. Aslında Ahmed Said Efendi, bu lahiya ile mektebi tahlil etmiştir. Netice kısmında bunu "Şu lahiya-yı acizanemin mutaalasından anlaşılacağı üzere çâkerleri hiç birşey yapmış olmuyorum. Yalnız mektebi adeta tahlil ettim. İhtiyaçları anladım. Bunlar hakkında çareler ittihaz edilmesini adeta nokta gibi muciz-i suretde tayin ve istirham ettim" şeklinde anlatmaktadır⁶³⁰. Sanayi Mektebi'nde bu gelişmeler yaşanırken Fahri Nazır Ahmed Esad Efendi'nin başkanlığında toplanan komisyonda Vükela-yı Duavi'den Kadızade Hafız Rifat, Düyun-ı Umumiye Muhasebecisi Besim, Yemiş Tüccarlarından Tahir, Yusufoglu Haralambo, Turumanoglu Sarakim, Nesim Levi Efendiler görevliyidiler. İdare Heyeti'nde ise Müdür Mehmed Nuri, Müdür Muavini ve Başkâtip Mustafa Şükrü, Dahiliye Memuru ve Vekilharc Hasan, Sandık Emni ve Sanayihane Debbay Memuru Said, Kâtib-i Sani Mehmed Kâmil, Fahri Tabib Kolağası Ramiz Bey bulunmaktadır. Mektepte 3 mubassır ile 16 hademe vardı⁶³¹. Ahmed Esad Efendi, 1899 yılı güzünde istifa etmiştir⁶³². Yerine Fahri Nazır olarak Asım Bey getirildi⁶³³. Bu yıllarda İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'ne 83 maddelik "Dahili Talimatname" hazırlandı. Talimatname, 1901 yılında vilayet matbaasında basılmıştır⁶³⁴.

1908 yılında Sanayi Mektebi komisyonunda Fahri Nazır olan Vilayet Defterdarı Sabit Efendi başkanlığında; Mülkiye'den emekli Hıfzı Paşa, Belediye Dairesi Reisi Vekili Tevfik Paşa, Uşşakizade Muammer, Ahenk gazetesi intiyaz sahibi Nazmi, Polis

⁶²⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.128, 129.

⁶²⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.100.

⁶²⁹ Ahenk, 27 Kanun-ı Evvel 1313.

⁶³⁰ Ahenk, 21 Eylül 1898; Ahenk, 23 Eylül 1898; Ahenk, 24 Eylül 1898; Ahenk, 27 Eylül 1898. Bu nüshalarda nizamnamenin tam metni bulunmaktadır.

⁶³¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.99.

⁶³² BOA, İrade, Dahiliye, 36.

⁶³³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.87.

⁶³⁴ İzmir Hamidiye Sanayi Mektebinin Dahili Talimatnamesi, İzmir, 1319, s.1-23.

eski müdürü Cemal, Davavekillerinden Seyid, Abidinzâde Mahmud Beyler ile Yusuf Aşir Efendi aza olarak görevliyidiler⁶³⁵. Sabit Efendi'den sonra 1908 Nisanında Sanayi Mektebi Fahri Nazırlığına, Aşar Nazır Hacı Nuri Efendi tayin edildi⁶³⁶. Mektep Müdürü askeriyeden emekli Hasan Rüştüzâde Sabri⁶³⁷, Başkâtibi Mazlum, Kâtip ve Sandık Emini Said Beylerdi. Kiler ve Debboy Memuru İsmail, Mübayaa Memuru Ziya, Eşya Emini Süleyman, Ser-Mubassır Seyfeddin, Mubassır Hüseyin, Naim, Mehmed Macid ve Hakkı Efendiler idi⁶³⁸.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nin perişan hali gazetelerde su yüzüne çıkmış ve bu konuda Mektep Müdürü Sabri Bey eleştirilmiştir⁶³⁹. Köylü gazetesi, Sanayi Mektebi'nin perişanlığını anlatmaktadır: "Orada her türlü san'at için lazım gelen alat ve edavat var. Her şey var; Fakat hepsi paslanmaya mahkum edilmiş. Bugün Sanayi Mektebi'nin varlığı ancak doğramacılıkta gösterdiği biraz faaliyette görünüyor. Demirhanesi muattal, kundurhanesi ölgün; hülâsa herşeyi hiç niçün? Çünkü oraya idare ve memur olanlar idare nedir, san'at nasıl şeydir, fabrika ne demektir, bunların farkında olmaktan uzakdırlar. Bilinmez niçün ve ne himmete mebnidir ki bu mektebe müdür olmak üzere getirilen zatların bir işadamı olmasına dikkat etmek lazım geldiği düşünülüyor"⁶⁴⁰. Vali Nazım Paşa tarafından Sanayi Mektebi'nin geliştirilmesi için 1911 yılı Ocak ayında bir komisyon kuruldu. Öğrencilerin seçtikleri sanat dallarında iyi eğitim görmeleri için yeni düzenlemeler yapılacaktı. Komisyon mektebin ders programına ziraat derslerinin konulmasını istedi, fakat bunu gerçekleştirmedi⁶⁴¹. Sanayi Mektebi'ni ıslah edemeyen komisyon, 1911 yılı Temmuz ayında mektep nazırı ile birlikte istifa etti⁶⁴². Bu yıllarda mektep müdürü olan Esad Efendi'nin⁶⁴³ 1914 yılında istifa etmesi üzerine Selanik Sanayi Mektebi Müdürü Yusuf Sadık Efendi 1500 kuruş maaşla bu göreve tayin edildi⁶⁴⁴. Yeni müdür yaptığı inceleme sonucunda "Varidatı itibarıyla tam manasiyle bir Sanayi Mektebi haline gelebilecek iken varidat-ı umumiyenin hüsn-i taksime uğramaması ve şu ana kadar bir gaye takib etmeyişi maa't-teessüf bir Darülaceze halinden" çıkamadığını görmüştür. Bu tesbitten sonra Yusuf Sadık Efendi Sanayi Mektebi'ne bir yön vermeye çalıştı. Mektepten yetişen talebelerin ihtiyaçları olan aletleri tedarik ederek kazalarda atölyeler açmalarını sağlayacaktı⁶⁴⁵. Selanik Sanayi Mektebi'nde okutulan kitaplar tercüme ettirilerek okulda okutulacaktı. Fakat Yusuf Sadık Efendi, hakkında açılan bir soruşturma yüzünden

⁶³⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.150.

⁶³⁶ Ahenk, 22 Nisan 1908.

⁶³⁷ Hizmet, 22 Şevval 1326.

⁶³⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.150.

⁶³⁹ İbrahim Refik, "Mekteb-i Sanayi Müdürü Sabri Bey'e", Hizmet, 18 Şevval 1326; Hizmet, 1 Zilkade 1326; Köylü, 1 Eylül 1326.

⁶⁴⁰ Köylü, 23 Kanun-ı Evvel 1326.

⁶⁴¹ Ahenk, 24 Kanun-ı Evvel 1326.

⁶⁴² Ahenk, 28 Haziran 1327; İttihad, 16 Temmuz 1911.

⁶⁴³ Ahenk, 4 Ağustos 1912.

⁶⁴⁴ Ahenk, 17 Ağustos 1330.

⁶⁴⁵ Ahenk, 25 Ağustos 1330.

görevinden alındığı için düşüncelerini gerçekleştiremedi⁶⁴⁶. İzmir Milli Kütüphane Müdürü Sezai Bey, Sanayi Mektebi müdürlüğüne getirildi. Sezai Bey, 1915 yılında ilk ve orta tahsili içeren dokuz yıllık bir ders programı ve bir dahili nizamname hazırladı. Yeni nizamname ile Sanayi Mektebi, Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlandı ve valinin nezaretine bırakıldı. Mektep idaresi ise müdüre bırakıldı⁶⁴⁷. Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce kamuoyunda Sezai Bey hakkında bazı olumsuz düşünceler ortaya çıktı. Bu şaiialara karşı Sezai Bey, 15 Kasım 1918 tarihinde açık bir beyanatta bulundu⁶⁴⁸. Kısa süre sonra Sezai Bey ve çalışma arkadaşlarının çoğu istifa etti. Yerine Polis Müdürü Yasinzade Mehmed tayin edildi⁶⁴⁹.

İzmir İslahhanesi'nin ilk ders yılı başında 30 kadar çocuk vilayet merkezi İzmir'den ve diğer livalardan alındı⁶⁵⁰. Talebeler mektebe başladıklarında Kıraat ile Kitabet, Doğramacılık, Kunduracılık ve Terzilik derslerini okuyordu⁶⁵¹. Ders yılı içinde başka dersler de konulmuş olmalı. Çünkü ders yılı sonunda talebeler Risale-i Ahlak, Coğrafya, İlm-i Hesap, Terzilik, Kunduracılık, Kilim Nesci ve Tıbbat derslerinden imtihan edildiler⁶⁵². İzmir İslahhanesi'nin eğitim süresi beş yıldır⁶⁵³. 1895 yılı Mart ayında iptidai dersleri vermek üzere bir şube açıldı. İki yıllık İptidai kısmın açılmasıyla mektepte eğitim süresi yedi yıla çıktı⁶⁵⁴. Mektebin sanayi kısmına yaşı 12'den aşağı, 13'ten yukarı olmayan talebeler alınıyordu⁶⁵⁵. Musevi, Rum, Ermeni kimsesiz ve yetim birlikte eğitim görüyorlardı⁶⁵⁶. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine 1914-1915 ders yılı başında 12 yaşından küçük talebeler ailelerin yanına gönderildi⁶⁵⁷. Ders yılının ikinci yarısında bütün talebeler mektebe kabul edildi⁶⁵⁸. 1915 yılında Sanayi Mektebi yedi yıldan dokuz yıla çıkarıldı. Beş yıllık iptidai kısmında Alfabe, Hesab-ı Zihni, Musahabat ve Eşya, Çizgi, Coğrafya, Türkçe, Hesap, Ecnebi Lisanı, Malumat-ı Diniye, Resim, Kur'an-ı Kerim, Hendese, Elishleri, Taganni, Beden Terbiyesi dersleri vardı. Sınai kısmında Hikmet ve Kimya, Hesap, Hendese, Resim, Hıfzı's-sıhha, Türkçe, Lisan, Milli Malumat, Nazariyat-ı Sanaiye dersleri mevcuttu⁶⁵⁹.

⁶⁴⁶ Ahenk, 6 Kanun-ı Sani 1331.

⁶⁴⁷ İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yıllığı, s.23, 25.

⁶⁴⁸ Anadolu, 6 Teşrin-i Sani 1918.

⁶⁴⁹ İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yıllığı, s.25.

⁶⁵⁰ BOA, Ş. D., 1375/43.

⁶⁵¹ Ruzname-i Ceride-i Havadıs, S. 1080, 17 Şevval 1285, s.4317.

⁶⁵² BOA, İrade, Dahiliye, 42096.

⁶⁵³ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.172.

⁶⁵⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.130.

⁶⁵⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.153; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.134.

⁶⁵⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.49.

⁶⁵⁷ Ahenk, 31 Teşrin-i Evvel 1330.

⁶⁵⁸ Ahenk, 21 Mart 1331.

⁶⁵⁹ İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yıllığı, s.24.

İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nde çeşitli yıllara göre talebe mevcudu:

Yıllar	Türk	Ermeni	Yahudi	Rum	Toplam
1881 ⁶⁶⁰	83	1	–	–	84
1887 ⁶⁶¹	–	–	–	–	143
1891 ⁶⁶²	115	6	5	10	136
1893 ⁶⁶³	120	3	2	5	130
1894 ⁶⁶⁴	138	1	–	11	150
1895 ⁶⁶⁵	183	1	–	16	200
1898 ⁶⁶⁶	–	–	–	–	252
1899 ⁶⁶⁷	236	1	1	17	255
1901 ⁶⁶⁸	250	–	1	25	276
1908 ⁶⁶⁹	236	–	1	27	236

İzmir Sanayi mektebinde Türkçe okuyup yazmak mecburiydi⁶⁷⁰. 1887'lerde mektepte biri Türk diğeri Hristiyan olmak üzere iki ders muallimi vardı⁶⁷¹. Sonradan fahri olarak çalışan Rum ve Ermeni muallimler gayrimüslim talebeler ile birlikte isteyen olursa diğeri öğrencilere de haftada üç saat Rumca ve Ermenice dersi veriyorlardı⁶⁷². Sonraki yıllarda Ermenice ve Fransızca dersi okutulmuştur⁶⁷³. 1891 yılında

⁶⁶⁰ BOA, Yıldız Tasnifi, Yıldız Esas Evrak, Kıs. No: 18, Ev. No: 79/8, Zarf No: 106, Kar. No: 40.

⁶⁶¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.48.

⁶⁶² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.271.

⁶⁶³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.130.

⁶⁶⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.149.

⁶⁶⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.128.

⁶⁶⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316, s.100.

⁶⁶⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 11317, s.101.

⁶⁶⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319, s.89.

⁶⁶⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.152.

⁶⁷⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.276.

⁶⁷¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.48.

⁶⁷² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.276.

Sanayi Mektebi'nde ücretli olarak Muallim-i Evvel Hafız Ahmed, Muallim-i Sani Hafız Hüseyin Efendiler görevliydi. Rumca Muallimi Aristodeli ve Ermenice Muallimi Kikorek fahri olarak çalışıyordu⁶⁷⁴. 1895 yılında ücretli ders veren muallimlerin sayısı artmıştır. Mektepte Muallim-i Evvel Mustafa, Muallim-i Sani Salih, Muallim-i Salis Hacı Halil, Muallim-i Rabi İsa Efendiler ders veriyordu. İptidai kısmı muallimi Mehmed Efendi idi. 1898 yılında Sanayi Mektebi'nde yapılan değişiklikten sonra iptidai kısmında Hafız Said ve Hüseyin Efendiler, rüşdi kısmında Şakir, Kâmil, Celal, Dimitri Efendiler mevcuttu. Fransızca, Resim, Coğrafya Muallimi İsmail ve Rumca Muallimi Yuvan Efendiler gönüllü ders veriyorlardı⁶⁷⁵. 1908 yılında mektebin kadrosunda Ders Nazırı, Farsî ve Lisan-ı Osmanî Muallimi Maraşlı Kâmil Efendi, Coğrafya ve Hendese Muallimi Hüsnü Bey, Kitabet Muallimi Kâmil Bey, Jimnastik Muallimi Hüsnü Bey, Ulûm-ı Diniye ve Kur'an-ı Kerim Muallimi Mehmed Şakir Efendi, Resim, Fransızca Muallimi Muhiddin Bey, iptidai kısmında Asım ve Hüseyin Efendiler bulunuyordu⁶⁷⁶.

İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nin yıllara göre ders cetveli:

Sınıflar	1891 ⁶⁷⁷	1895 ⁶⁷⁸	1899 ⁶⁷⁹	1908 ⁶⁸⁰
<u>İptidai</u> 1. Sene		Elifba-yı Osmanî Ecza-yı Şerife Hesab-ı Zihni Eşkal-ı Huruf Eşkal-i Erkam	Kur'an-ı Kerim Kıraat İmla Tahrir Huruf Hesap	Kıraat Hesap Kur'an-ı Kerim

⁶⁷³ Nevsal-ı İktisad, s.163. 1893'lerde Ermenice dersi kaldırılmış olsa gerek. Zira Aydın Vilayeti Salnamesi'nde Ermenice muallime rastlanmamaktadır.

⁶⁷⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.270.

⁶⁷⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.100.

⁶⁷⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.150, 151.

⁶⁷⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.272.

⁶⁷⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.129, 130.

⁶⁷⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 11317, s.102.

⁶⁸⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.151, 152.

2. Sene		Mushaf-ı Şerif Kıraat-ı Türkiye Risale-i Ahlâk Tadad ve Terkim Hatt	Kur'an-ı Kerim Ulûm-ı Diniye Tecvid Kıraat Hesap İmla Resim Hüsn-i Hatt	Kıraat Kur'an-ı Kerim İlm-i Hal Hesap Tarih-i İslam
1. Sene	Elifba-yı Osmani Kıraat-ı Türkiye Ecza-yı Şerife Risale-yi Ahlâk Eşkal-i Huruf Hesab-i Zihni	Kur'an-ı Kerim ve Tecvid Muhtasar İlm-i Hal Amal-i Erbaa Kıraat-ı Türkiye İmla Hatt-ı Rık'a	Kur'an-ı Kerim ve Tecvid Ulûm-ı Diniye İmla Resim Kıraat Hüsn-i Hatt Hesap Coğrafya Fransızca	Kur'an-ı Kerim Ulûm-ı Diniye Hüsn-i Hatt Kavaid Hesap İlm-i Eşya
2. Sene	Kur'an-ı Kerim İlm-i Hal Esmâ-yi Türkiye Terkim-i Adad	Kur'an-ı Kerim'in Tecvide Tatbikatı İlm-i Hal Amal-i Erbaa'nın Mesaile Tatbikatı ve Kesr-i Adi Muhtasar Sarf-ı Osmanî	Kıraat Lisan-ı Osmanî Hesap Ulûm-ı Diniye	Kur'an-ı Kerim Ulûm-ı Diniye Tecvid Resim

	Talim-i Hatt	Memalik-i Osmaniye Coğrafyası	Arabi	Hüsn-i Hatt
		Muhtasar Tarih-i Osmani	Farisî	İlm-i Eşya
		Mukaddeme-i Hendese	Fransızca	Hesap
		Hüsn-i Hatt	Hendese	Kavaid
		Ziraat Dersi	Coğrafya Hüsn-i Hatt Resim	
3. Sene	Kur'an-ı Kerim	Sarf-ı Arabî	Lisan-i Osmanî	Coğrafya
	Tecvid	Usûl-i Farisî	Arabî	Farisî
	Kavaidü'l- Müteallim	Cevdet Paşa Kavaid Osmaniye'nin Nisfi	Farisî	Arabi
	İlm-i Hal-i Kebir	Coğrafya-yı Umumi'den Avrupa Kıt'ası	Tarih	Kavaid
	Hatt-ı Rık'a	Tarih-i Umumiye'den Kurun-ı Evveli	Resim	Hesap
	İmla	Hendese	Hesap	Ulûm-ı Diniye
	Hesaptan Amal-i Erbaa	Kesr-i Adi Aşarının Meseile Tatbikatı	Hendese	Fransızca
		Hüsn-i Hatt	Kimya Kitabet Malumat-ı Fenniye Fransızca	Resim

4. Sene	Kur'an-ı Kerim	Nahv-ı Arabî		Coğrafya
	Tecvid	Gülîstan'ın Nısfı		Hendese
	Kısas-ı Enbiya	Cevdet Paşa Kavaidi'nin		Farisî
	Sarf-ı Osmanî	Coğrafya-yı Umumi'den Asya ve Afrika Kıt'aları		Arabî
	İlm-i Hal-i Kebir	Tarih-i Umumiden Kurun-ı Vustâ		Kavaid-i Türkiye
	Tarih-i Osmanî	A'dad-ı Mürekkebe		Hesap
	İmla	Ref'-i Cebir-i Tenasüb		Fransızca
5. Sene	Kur'an-ı Kerim	Hendese	Sadece Sanayi	Resim
		Fransızca		Tarih
	Sarf-ı Arabî	Hüsn-i Hatt		Kitabet
	Usûl-i Farisî	Arabiden Mantık		Arabî
	Tarih-i Osmanî	Gülîstan'ın Nısf-ı Diğeri		Tarih
	Usûl-i Defteri	Usûl-i Kitabet		Hendese
	Hesaptan Kesr-i İşar	Coğrafya-yı Umumi'den Amerika Kıt'ası		Hesap
Hüsn-i Hatt ve İmla	Tarih-i Umumi'den Kurun-ı Ahrâ	Fransızca	Fransızca	
	Fransızca	Usûl Defteri		
	Hendese	Kitabet		

	Muhtasar Coğrafya	İlm-i Hesab-ı Tekmil	Resim
	Mukaddemat-ı Hendesiyeye	Usûl-i Defteri	Malumat-ı Fenniye
		Akaid-i İslamiye	
		Hüsn-i Hatt	

İzmir İslahhanesi'nin imalat kısmı zaman içinde gelişme göstermiştir. 1887 yılında İslahhanede marangozculuk, demircilik, terzilik, kunduracılık, kundura makineciliği, mücellid, musikicilik şubeleri vardı. Her sanayi şubesi için ayrı ayrı atölye mevcuttu. Müşterilere kolaylık olması bakımından terzi ve kundura atölyeleri Kemeraltı caddesindeydi. İmal edilen ayakkabı ve elbiseler çok ucuza satılıyordu. İzmir İslahhanesi'nden mezun olan talebeler dışarda çalışabilecekleri gibi, istedikleri takdirde ücretle mektepte çalışma hakları vardı⁶⁸¹. Sonradan açılan çorap, çulha, kaliçe atölyeleri doğrudan doğruya mektep hesabına işletiliyordu. 1891'lerde açılan kaliçe şubesinin Gördes ve Kula işi iki destgahı mevcuttu. Kunduracı, marangoz, demirci, dökmeci, terzi atölyeleri yapılan anlaşmaya göre; kâr, zarar ve bütün işleri kendilerine ait olmak üzere esnaf olan bir ustaya ihale ediliyordu. Marangoz, demirci ve dökmeci atölyelerinde mallar ucuza üretiliyordu. Çoraphanede üretilen çoraplar Avrupa ayarındaydı. Çulha atölyesinde iplik, yün kumaş, havlu, peştemal dokunmuştur. Askeriyenin her çeşit elbisesi mektep terzihanesinde dikiliyordu. Bu şubeler mektebe yük olmadan işletilirdi. Müretteb ve mücellidlik şubelerinde eğitim gören talebeler vilayet matbaasında, dokuz talebe de Hamidiye Vapur Şirketi'nde çalıştırılırdı⁶⁸². 1908 yılı Ocak ayında Vilayet Matbaası'nın Sanayi Mektebi'ne devredilmesi kararlaştırıldı. Vilayet Matbaası Müdürü Osman Efendi'nin görevine son verildi. Yerine litografya memuru olan eski Müdür Yusuf Ziya Efendi getirildi. Matbaanın mektebe devri için bir komisyon kuruldu. Komisyon, Vilayet Defterdarı Abdülmecid Sabit Bey'in başkanlığında mektep komisyonu azası ve Ahenk gazetesinin imtiyaz sahibi Ali Nazmi, Polis Müdürü Cemal, mektep Müdürü Sabri ve mektebin Muhasebe Başkâtibi Mahmud Beyler görevliydi. Komisyon çalışmalarına 30 Ocak 1908'de başladı⁶⁸³. II. Meşrutiyetin ilanından sonra kunduracılık, marangozluk ve oymacılık verimli çalışıyordu. Demircilik atölyesi ise kapalıydı. Oysa vilayetin ihtiyaç duyduğu sanatlardan en önemlisi demircilikti⁶⁸⁴. 1915 yılında Sanayi Mektebi'nde tornacılık, tesviyecilik, karademircilik, marangozluk, oymacılık, kunduracılık, terzilik atölyeleri vardı⁶⁸⁵. 1916 yılında demircilik atölyesi tekrar açıldı⁶⁸⁶.

⁶⁸¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.48, 49.

⁶⁸² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.274, 275.

⁶⁸³ Ahenk, 31 Kanun-ı Sani 1908.

⁶⁸⁴ Ahenk, 7 Mayıs 1913.

⁶⁸⁵ İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yılığ, s.25.

Talebelerin sanayi şubelerine göre dağılımı:

SANAYİ DALLARI	1881 ⁶⁸⁷	1891 ⁶⁸⁸	1895 ⁶⁸⁹	1899 ⁶⁹⁰	1902 ⁶⁹¹	1908 ⁶⁹²
Saraç	2	-	-	11	12	-
Terzi	-	20	15	16	24	16
Oymacı	3	-	-	-	13	7
Çiçekçi	3	-	-	-	-	-
Marangoz ve Morelacı	64	20	16	23	43	75
Kunduracı	-	17	18	15	40	48
Tapisser	21	-	-	-4	-	-
Mücellid	25	4	8	5	3	-
Mürettib	12	5	-	-	3	1
Dökmeci	18	15	16	-	-	12
Basma ve Litografya	37	-	-	-	1	-

⁶⁸⁶ Ahenk, 11 Ağustos 1332.

⁶⁸⁷ BOA, Yıldız Tasnifi, Yıldız Esas Evrak, Kıs. No: 18, Ev. No: 79-52, Zarf No: 106, Kar. No: 40.

⁶⁸⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.271.

⁶⁸⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.128.

⁶⁹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.101.

⁶⁹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320, s.90.

⁶⁹² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.152, 153.

Demirci	37	15	-	-	9	10
Eğeci	35	-	-	-	-	-
Tornacı	4	-	-	-	-	-
Çarhçı	8	-	-	-	-	-
Hurufat Dökmecisi	16	-	-	-	-	-
Musikî	-	(44)	(35)	60	42	-
Kaliçe	-	10	8	-	-	-
Çuha	-	7	18	-	-	-
Çorapçı	-	15	19	16	19	39
Kundura Makinecisi	-	8	8	-	-	-
Kazmirci ve Havlucu	-	-	18	17	22	32
Tenekeci	-	-	8	8	12	-
Tapçar (?)	-	-	-	8	-	-
Ahşap ve Tornacı	-	-	-	-	-	7
Tesviyeci	-	-	-	-	-	11
Demir Tornacısı	-	-	-	-	-	3
Levhacı	-	-	-	-	-	3
TOPLAM	285	136	150	183	243	264

(Not: Parantez içinde olan rakamlar toplama dahil değildir.)

Sanayi şubeleri görevlileri:

SANAYİ ŞUBELERİ	1891 ⁶⁹³	1899 ⁶⁹⁴	1908 ⁶⁹⁵
Kundura Ustabaşısı	Nabi Efendi	İsmail Efendi	Ahmed Efendi
Kalfası	Ahmed Efendi	--	
Kalfası	Said Efendi		
Kalfası	Menahimaki	--	--
Kundura Makinecisi	Mehmed Efendi	--	--
Mürettib Ustası	Mehmed Neşet Efendi	Mehmed Neşet Efendi	--
Mücellid Ustası	Mehmed Efendi	Mehmed Efendi	--
Marangoz Ustası	Yani Efendi	Espara Efendi	Bedos Efendi
Kalfası	Nibelas	--	
Demirci Ustası	Paskalaki	--	Salih Efendi
Kalfası	Bahuraki	--	--
Çorap Ustası	Artin Ağa	Asım Efendi	İsmail Efendi
Çulha Ustası	Recep Efendi ve Artin Ağa	--	--
Gördüs Kalıçe Muallimesi	Zahide Hanım	--	--
Kula Kalıçe Muallimesi	Emine Hanım ve Ümmühan Hanım	--	--
Musiki Muallimi	Ahmed Efendi	Hidayet Bey	Viktor Kaleya Efendi
Hanende	Santo Efendi	--	--
Saraç Ustası	--	Hasan Efendi	--
Terzi	--	Mehmed Efendi	Kalibos Dimos Efendi

⁶⁹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.270, 271.

⁶⁹⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.100.

⁶⁹⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.151.

Kazmir ve Havlucu . Ustası	-	İsmail Efendi	-
Tenekeci	-	Petraki Efendi	-
Havlu	-	-	İsmail Efendi
Oymacı Ustası	-	-	İbrahim Efendi

İzmir Sanayi Mektebi'nin masraflarını karşılamak için gelir kaynakları temin edilmiştir. İlk açıldığı yıllarda İzmir İslahhanesi'ne 200 öğrenciyi alacak şekilde yeni bir bina inşa edilmesi düşünülüyordu. Ayrıca yeni açılan mektebin gelire de ihtiyacı vardı. Miri Emlaktan olan Kadife-yi Kebir Çiftliği'nin yarısı ve İzmir'de satış mağazası İzmir İslahhanesi'ne bağışlandı⁶⁹⁶. İslahhane 1871 yılında ikinci kez açıldığında mektebin yıllık geliri 20.000 kuruştur⁶⁹⁷. 1880 yılı Mart ayında, mektebe gelir getiren peştimalciler başında ve tavuk çiftlikleri içinde birer şerbetçi dükkanı, Mezarlık başında iki dükkan ve üstlerinde ikişer oda, Keçeciler içinde kalaycı dükkanı, eski mahkeme önünde gizli sokakta bir parça arsa, Narlıdere'de üç parça tarla, Büyük Vezir Hanı'nda büyük bir mağaza, Kadife-yi Kebir Çiftliği'nin yarı hissesi, Yemişçiler çarşısında Cezayir Hanı, Karakol altında iki mağaza, Darağacında sekiz mağaza, Okkalesi'nde bir mağaza, altı dükkan, bir büyük mağaza, bir lokanta, İslahhanenin bitişiğinde bir dükkan vardı. Bu mülkler ayda 8.145, yılda 96.805 kuruş getiriyordu⁶⁹⁸. 1891'lerde mektebe İzmir dahilinde bir handan, yirmi mağaza ve dükkandan, Kadife-yi Kebir Çiftliği'nin yarı hissesinden, Balçova'daki ılıcadan, bir kaç bağ ve tarladan yıllık 1.300 lira gelir elde ediliyordu. Mektep masrafı ise 1.200 liraydı⁶⁹⁹. Hemen hemen her yıl mektep bütçesi 20.000 ila 30.000 kuruş civarında açık veriyordu⁷⁰⁰. Yıldan yıla devreden bütçe açığı Halil Rifat Paşa'nın valilikleri sırasında iane ve bağışlarla kapatılmaya çalışılıyordu. 1890 yılında düzenlenen piyango ile toplanan 2.500 liranın bir kısmı, harap bir halde olan Ağa Memnun kaplıcalarının tamir edilmesine ayrıldı. Ağa Memnun ılıcaları tamir edildikten sonra mektebe gelir getirecekti⁷⁰¹. 1892 yılı sonlarına doğru Sanayi Mektebi'nin geliri 1.700 liraya ulaştı. Fakat mektep masrafı 2.000 liradan fazla olduğu için bütçede 500-600 liralık bir açık vardı. Vilayet belediyeleri, Padişah iradesi gereğince, 1893 yılı Martından itibaren gelirlerin % 2'si olan yıllık 800 lirayı İzmir Sanayi Mektebi'ne bırakacaklardı. Bu yolla mektebin bütçe açığı peyderpey kapatılmış olacaktır⁷⁰². 1899 yılında mektebin geliri 3.200 liraya ulaştı⁷⁰³. 1908 yılında Sanayi Mektebi'nin geliri; Acem, Akkaş ve Küçük Han adındaki hanlardan, Kadife-yi Kebir ve

⁶⁹⁶ BOA, Ş.D., 629.

⁶⁹⁷ BOA, İrade, Dahiliye, 2186.

⁶⁹⁸ BOA, Yıldız Tasnifi, Yıldız Esas Evrak, Kıs. No: 18, Ev. No: 79/8, Zarf No: 106, Kar. No: 40.

⁶⁹⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.172.

⁷⁰⁰ BOA, Ayniyat Defteri, Maarif, 1422/415.

⁷⁰¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.273, 274.

⁷⁰² Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311, s.132, 133; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.131.

⁷⁰³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317, s.103.

Seferihisar'daki Galinos çiftliklerinden, Narlıdere civarındaki Hamidiye Ilıcaları ve oradaki 22 parça tarla ve bağdan, belediyeden alınan meblağdan ve hayır sahiplerinin verdiği ianelerden temin ediliyordu. Hamidiye Vapur Şirketi'nin yıllık gelirinin % 15'i Sanayi Mektebi'ne aitti⁷⁰⁴. Kâmil Paşa'nın valiliği zamanında mektep masraflarına karşılık olmak üzere piyango tesis edildi. Uzun süre devam eden piyangoyu Mordehay Levi idare ediyordu⁷⁰⁵. 1908 yılı Temmuz ayı başında mektep bahçesinde bir sinema açıldı. Sanayi Mektebi'ne gelir getirmesi için tesis edilen sinemaya sadece Türk kadınları gidebilecekti⁷⁰⁶.

İzmir Sanayi Mektebi'nde "Mekteb-i Sanayi" adında gazete çıkarılmasına 1909 yılı başlarında izin verilmiştir⁷⁰⁷.

Yunan işgali sırasında İzmir Sanatlar Mektebi kapatılmadı. Fakat zor şartlar altında eğitime devam etti⁷⁰⁸. Mektep, 1918-1919 ders yılı sonunda 22 mezun vermiştir. 1919-1920 ders yılı başında Sanayi Mektebi'ne 83 talebenin kaydı yapıldı⁷⁰⁹. Bu ders yılında okulda 150 öğrenci toplandı. 7 ile 12 yaşlarındaki 75 talebe Darüleytama gönderildi. Geri kalanlar üç sınıfa ayrıldılar. Birinci sınıfta; Fransızca, Resim; Hesap, Hendese, Teknoloji, Sanat, ikinci sınıfta; Fransızca, Resim, Cebir, Makina, Teknoloji, Elektrik, Hikmet, Kimya, Sanat, üçüncü sınıfta; Fransızca, Resim, Makina, Buhar Makineleri, Teknoloji, Hikmet, Kimya ve Sanat derslerini okudular⁷¹⁰. Bu ders yılı sonunda mektepten 6 talebe mezun oldu⁷¹¹. 1920-1921 ders yılında ise 9 mezun etti. Türkçe muallimi olan Ahmed Bey'in 1922 yılı başlarında Karşıyaka Belediye Başkanlığına tayin edildi. Bunun üzerine Türkçe muallimliğine, mektebin müdür-i sanisi olan Nail Bey ile mektep muallimi Cemal Efendi tayin edildiler⁷¹².

⁷⁰⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.153, 154.

⁷⁰⁵ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-12", Anadolu, 9 Haziran 1944.

⁷⁰⁶ Ahenk, 5 Temmuz 1908.

⁷⁰⁷ Köylü, 20 Kanun-ı Sani 1324.

⁷⁰⁸ Gülnaz Koyuncu, İzmir Sanayi Mektebi (1868-1923), DEÜ-AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1993, s.94.

⁷⁰⁹ MEMLA, 1919-1921 yılları arasında Sanayi Mektebi'nin öğrenci kütük defteri.

⁷¹⁰ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-23, İkteşrin 1940, s.271.

⁷¹¹ MEMLA, Kütük Defteri.

⁷¹² İslahat, 1 Nisan 1338.

2. İzmir Darülmuallimin Mektebi: 1878 yılında Aydın Vilayeti Valisi Hamdi Paşa tarafından İzmir'de kurulan Darülmuallimin Mektebi, Pazaryerinde Üsküdar Medresesi'nde açıldı⁷¹³. Uzun süre medrese binasının bir kısmında Darülmuallimin, bir kısmında medrese eğitimi yapılmıştır⁷¹⁴. 6 Aralık 1909 tarihinde Darülmuallimin Mektebi, Üsküdar Medresesi'nden Beyler sokağındaki Salebcizâdelerin evine nakledildi. Talebeler geceleri medreselerde kalıyordu⁷¹⁵. 1910 yılında Darülmuallimin Keçeciler'de Sadullah Efendi sokağındaki Ragıp Paşa konağına taşındı⁷¹⁶. Bina bir yıllığına 7.800 kuruşa kiralanmıştı⁷¹⁷. Sıhhi sebeplerden dolayı mektep, 1912 yılında Bayraklı'da Yahya Hayati Paşa'nın konağına nakledildi⁷¹⁸. 1914 yılında Darülmuallimin Mektebi Karşıyaka'ya⁷¹⁹, 1915 yılında ise İkinci Kordon'da Blaviste'de Dames Desion Mektebi binasına taşındı⁷²⁰. Mondros Mütarekesi'nden sonra Darülmuallimin Mektebi Keçeciler caddesinde Sadullah Efendi sokağındaki eski Nehari İdadisi binasına nakledildi. Yeni binada erkek öğrencilerin hepsinin kalması mümkün değildi. İzmir'de evleri olanlar, geçici olarak evlerine gönderilecekti⁷²¹.

Açıldığından beri Darülmuallimin Mektebi'nin kendine ait binası yoktu. Sürekli geçici binalarda eğitim verdiği için sıkıntısı çekiliyordu⁷²². Mektebe yeni bir bina yapılması için çalışmalara 1914 yılında başlandı. İnşa edilecek binanın planı İstanbul'un meşhur mimarı Kemal Bey tarafından yapılacaktı⁷²³. İnşaatın düzenli yürütülmesi için Maarif Müdürü Namık Bey'in başkanlığında Encümen-i Vilayet azası Mahmud Bey ve Nafia Ser-Mühendisi Bey'den oluşan bir komisyon kuruldu⁷²⁴. 1915 senesi Mayıs ayında Darülmuallimin Mektebi binası inşaatına Karantina'nın üst tarafında Hasan Deresi mevkiinde başladı⁷²⁵. Fakat bina tamamlanamadı⁷²⁶.

⁷¹³ Ziyaeddin, "Mekteplerimiz", Ahenk, 2 Eylül 1908.

⁷¹⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.160.

⁷¹⁵ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1909; "İzmir'in Büyük Bilgi Ocakları: İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷¹⁶ "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933; Anadolu, 20 Kanun-ı Evvel 1334.

⁷¹⁷ İttihad, 28 Haziran 1911.

⁷¹⁸ Ahenk, 19 Eylül 1912; "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷¹⁹ "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933'te, 1914 yılında mektebin "Şimdiki Kız Muallim Mektebi binasına" nakledildiği açıklanıyor. 1933 yılında Kız Muallim Mektebi Karşıyaka'da bulunmaktadır.

⁷²⁰ Ahenk, 26 Teşrin-i Evvel 1331; "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷²¹ Anadolu, 26 Teşrin-i Sani 1918; "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷²² Anadolu, 19 Kanun-ı Evvel 1327.

⁷²³ Ahenk, 30 Mart 1914.

⁷²⁴ Ahenk, 16 Temmuz 1914.

⁷²⁵ Turan, 12 Mayıs 1915.

⁷²⁶ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-37", Anadolu, 24 Temmuz 1944. 1918 yılı Temmuzunda inşaatı devam ediyordu. Bkz. BOA, DÜİT 66-1/1-31 dosyadan 66-1/1-10.

İzmir Darülmuallimin, yeni usulde açılan iptidai mekteplerine muallim yetiştirmek amacıyla açılmıştı⁷²⁷. Mektebin ilk müdürü ve tek hocası Manisalı Sadık Efendi idi. On sene sonra Sadık Efendi'nin yerine İzmir Müfettişi Said Efendi tayin edildi. Beş altı sene sonra Said Efendi'nin yerine Kıbrıslı Kâmil Efendi getirildi⁷²⁸. Daha önce Darülmuallimin'in 14.400 kuruşluk tahsisatı, menafi sandığının üçte ikilik faizinden karşılanıyordu. 1888 yılı Martından itibaren mektebin tahsisatı Maarif bütçesinden karşılanacaktır⁷²⁹. Kıbrıslı Kâmil Efendi'den sonra Faik Paşa Medresesi Müderrisi Hafız Ali Efendi, 1886 yılı Nisan ayı başlarında bu göreve vekaleten tayin edildi⁷³⁰. Kıbrıslı Kâmil Efendi'nin oğlu Yusuf Ziya (Ziyaeddin) Efendi, 1897 yılında bu görevi devraldı⁷³¹. Onun zamanında mektebin kadrosunda az da olsa bir gelişme olmuş, öğrenci sayısı artmıştır:

Yıllar	Muallim-i Evvel Müdür	Hüsn-i Hatt Muallımı	Hesap ve Ulum-ı Riyaziye Muallimi	Tarih Muallimi	Coğrafya Muallimi	Talebe Mevcudu
1887 ⁷³²	Kâmil Efendi	—	—	—	—	12
1898 ⁷³³	Yusuf Ziya Efendi	Hacı Şükrü Efendi	—	—	—	22
1899 ⁷³⁴	Yusuf Ziya Efendi	Hacı Şakir Efendi	—	—	—	21

⁷²⁷ BOA, İrade, Dahiliye, 85351.

⁷²⁸ "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷²⁹ BOA, İrade, Dahiliye, 85351; BOA, MV., 33/27.

⁷³⁰ Ahenk, 10 Nisan 1896.

⁷³¹ "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷³² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.64.

⁷³³ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.789.

⁷³⁴ Maarif Salnamesi, H. 1317, s.980.

1900 ⁷³⁵	Yusuf Ziya Efendi	Hacı Şakir Efendi	-	-	-	26
1901 ⁷³⁶	Yusuf Ziya Efendi	Hacı Şakir Efendi	-	-	-	28
1903 ⁷³⁷	Yusuf Ziya Efendi	Hacı Şakir Efendi	Halid Bey	Ali Haydar Efendi	Emrullah Efendi	28
1908 ⁷³⁸	Yusuf Ziya Efendi	Fahri Bey	-	-	-	47

Darülmualiminin Mektebi'nden 15-20 kadar şahadetname alan talebeler, ilk önce İzmir iptidai mekteplerinde "hacegan" olarak bir süre görev yaparlardı. Sonra köy ve kasabalardaki iptidai mekteplerine muallim sıfatıyla tayin edilirdi⁷³⁹.

II. Meşrutiyet yıllarında İzmir Darülmualiminin Mektebi'nde önemli değişiklikler oldu. 1909 yılı Ekim ayında Yusuf Ziya Efendi, İstanbul Darülmualiminin Mektebi Osmanî ve Farişî muallimliğine tayin edildi⁷⁴⁰. İzmir Darülmualiminin müdürlüğüne, İdadî Mektebi'nde muallimlik ve muavinlik yapmış olan Mahmud Rahmi Bey atandı⁷⁴¹. Darülmualiminin'de rüşdiye mekteplerine muallim yetiştirmek üzere rüşdiye kısmı tesis edildi⁷⁴². 1909 yılı Aralık ayında mektepte 100 talebe vardı. Öğrencilere Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye ile Tarih-i İslam, Tarih-i Osmanî ve İlm-i Terbiyeyi Etfal, Malumat-ı Medeniye, Malumat-ı Ahlâkiye, İktisadiye, Hesap, Usûl-i Defteri, Hendese, Malumat-ı Fenniye, Ziraiye ve Sıhhiye, Mebadi-i Ulûm-ı Tabiiye, Fransızca, Türkçe, Kitap⁷⁴³, Arabî, Farişî⁷⁴⁴ dersler okutuluyordu. Bunlardan başka Ayak Talimleri, İdman-ı Beden, Musiki ve Elişleri gibi dersler de vardı⁷⁴⁵.

⁷³⁵ Maarif Salnamesi, H. 1318, s.1090.

⁷³⁶ Maarif Salnamesi, H. 1319, s.393

⁷³⁷ Maarif Salnamesi, H. 1321, s.356.

⁷³⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.136.

⁷³⁹ Nevsal-i İktisad, s.166.

⁷⁴⁰ Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1909.

⁷⁴¹ İttihad, 24 Teşrin-i Evvel 1909.

⁷⁴² Ahenk, 2 Mart 1909.

⁷⁴³ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1909.

⁷⁴⁴ İttihad, 13 Kanun-ı Sani 1910.

⁷⁴⁵ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1909.

Darülmuallimin'e rüşdiye mekteplerinden ve medreselerden çıkmış talebeler kabul ediliyordu⁷⁴⁶. 1910-1911 ders yılı başında verilen ilanda mektebe alınacak talebenin yaşı 18'den aşağı, 25'ten yukarı olmaması gerekiyordu. Türkçe'yi doğru okuyup yazan, dilin kaidelerini bilen ve hesaptan imtihan edilen talebe Darülmuallimin'e alınacaktı. Bu şartlara uygun Türk ve gayrimüslim talebeler girme hakkına sahipti. Mezun olan talebeler on sene köy mektepleri ve iptidai mekteplerinde muallimlik yapmakla mükellefler. Bu hizmeti yerine getirmeyenlerden 30 lira tazminat alınıyordu. Ayrıca talebe hemen askere alınarak bakaya işlemi yapılıyordu. Mektebe kabul edilen talebeye ayda 100 kuruş maaş verilecekti⁷⁴⁷.

1911-1912 ders yılının hemen öncesinde İzmir Darülmuallimin Mektebi'nin leyliye dönüştürülmesi kararı alındı⁷⁴⁸. Medreselerde kalan talebeler için bu büyük bir lütuftu. Fakat mektep binası, leyli kısmın açılmasına elverişli olmadığından Namazgâh'ta Musiki Mektebi'nin bulunduğu Cabilerin evi kiralandı. Talebeler geceleri burada kalacaktı⁷⁴⁹. Maarif Vekaleti leyli eğitime başlayan İzmir Darülmuallimin Mektebi'ne ek masraflar için 12.900 kuruş gönderdi⁷⁵⁰. Bu ders yılı sonunda Darülmuallimin'den 41 talebe mezun olmuştur⁷⁵¹. 1912-1913 ders yılı sonunda Darülmuallimin'den diploma alan gayrimüslim muallimler, Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hâl, Ulûm-ı Diniye derslerini okutamayacakları gerekçesiyle kaza merkezlerindeki mekteplerde muallim-i sani ve salis olarak görev yapmaları uygun görüldü⁷⁵².

1913-1914 ders yılı başında Darülmuallimin Mektebi'nin teşkilatında değişiklik yapıldı. Tatbikat Mektebi tesis edildi⁷⁵³ ve Darülmualliminin eğitim süresi üç yıldan dört yıla çıkarıldı⁷⁵⁴.

⁷⁴⁶ İttihad, 13 Kanun-ı Sani 1910.

⁷⁴⁷ Ahenk, 22 Eylül 1910.

⁷⁴⁸ Ahenk, 24 Ağustos 1911; 1893 yılında, vilayete daha fazla muallim yetiştirilmesi için Darülmuallimin leyliye dönüştürülmesi düşünüldü. Fakat bu gerçekleşmedi. Bkz. Hizmet, 22 Nisan 1893.

⁷⁴⁹ İttihad, 25 Eylül 1911; Anadolu, 22 Kanun-ı Evvel 1327.

⁷⁵⁰ İttihad, 23 Teşrin-i Evvel 1911.

⁷⁵¹ İttihad, 28 Eylül 1911.

⁷⁵² Ahenk, 12 Teşrin-i Evvel 1913.

⁷⁵³ Ahenk, 6 Teşrin-i Sani 1913; 1915 yılında Darülmuallimin Mektebi Dames De Sion Mektebi'ne nakledildiğinde, 3 sınıflı olan Tatbikat Mektebi de bu binaya taşındı. Bkz. Ahenk, 26 Eylül 1331.

⁷⁵⁴ "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

Darülmuallimin yeni kadrosu⁷⁵⁵:

Memuriyetler	Muallimler ve Memurlar	Maaş (Kuruş)
Müdür	Rahmi Bey	1.200
Muavin	Eşref Efendi	900
Muallim-i Evvel	Osman Suad Efendi	800
Muallim-i Sani	Akif Efendi	700
Muallim-i Salis	Nuri Efendi	600
Muallim-i Rabi	Hulusi Efendi	500
Muallim-i Hamis	Murad Efendi	500
İktisad ve Ziraat Muallimi	Münhaldır	
Seyyar Hatt Muallimi		
Resim Muallimi		
Elişleri Muallimi		
Terbiye-i Bedeniye Muallimi		
Kâtip	Kadri Efendi	500
Anbar Memuru	Hasan Basri Efendi	400
Hademe	Gereği kadar istihdam edilecektir.	1.200
Darülmuallimin Tatbikat Mektebi		
Muallim-i Evvel	Ali Efendi	500
Muallim-i Sani	Abdülkerim Efendi	450
Muallim-i Salis	Osman Nuri Efendi	400

⁷⁵⁵ Ahenk, 6 Teşrin-i Sani 1913; Ahenk, 7 Teşrin-i Sani 1913; Bu kadrodaki müdür, muavin, muavin-i sani, muavin-i salis, kâtip, anbar memurları bir önceki kadrodan devam etmektedir. Diğerleri yeni tayin edilmiştir.

1914 yılı başında Darülmuallimin Mektebi talebeleri mektep idaresinin eskiden beri gösterdiği sıkı disipline başkaldırdılar. İdare ile talebeler arasındaki anlaşmazlık sonucunda 120'ye yakın öğrenci mektep kapısını taşıdı. Hadise, Maarif Müdürü ve valiye kadar aksetti⁷⁵⁶. Olayın aydınlatılması için İzmir Sultani Müdürü Şemseddin, Nehari İdadisi Muallimi İlyas Bahri Efendiler görevlendirildiler⁷⁵⁷. Yapılan inceleme sonucunda mektep idaresi suçlu görüldü. Müdür Mahmud Rahmi Efendi ve Eşref Bey görevinden alındı. Aydın Sultani Mektebi Müdürlüğüne tayin edilen İlyas Bahri, yeni görevine başlamadan Darülmuallimin müdürlüğüne getirildi⁷⁵⁸. Suçlu bulunan üç talebe okuldan atıldı, bir öğrenci de bir hastalığına uzaklaştırma cezası aldı⁷⁵⁹. İlyas Bahri ve ondan sonra gelen İbrahim Safa Darülmuallimin müdürlüğü görevinde fazla kalmadılar⁷⁶⁰. Kısa süre için Darülmuallimin müdürlüğü yapmış olan Nazmi Ziya Bey, 1.500 kuruş maaşla Dersaadet Maarif Müfettişliği'ne tayin edildi⁷⁶¹. Bursa Darülmuallimin Müdürü Edhem Nejat Bey, İzmir Darülmuallimin müdürlüğüne atandı. Bursa Ziraat Mektebi Muallimi Hamdi Efendi, muavinliğe tayin edildi⁷⁶². Edhem Nejat Bey'den sonra bu göreve 1915 yılı Mart ayında Beyrut Darülmuallimin Müdürü Osman Nuri Bey tayin edildi. Önce vekaleten, sonra 1 Nisan 1917 tarihinde asaleten mektebin Tarih ve Coğrafya muallimliğine başlayan Bezmi Nusret, eğitimciler hakkında bilgi vermektedir⁷⁶³:

“Mektep ile çok çabuk kaynaştım. Müdür Osman Nuri, babacan, saf ve temiz kalpli bir adamdı. Yüksek tahsil görmemiş olmakla beraber, kendi kendini yetiştirmişti. Felsefe ve Pedagoji dersleri veriyordu. Muavin Akif Efendi sarıklı ve gözü şaşığı⁷⁶⁴. Muallimlerden Giritli İbrahim hesap, Faik türkçe, Mustafa Reşit hikmet⁷⁶⁵ ve kimya, Nadir ziraat, Ziya edebiyat ve hukuk, Necati resim dersleriyle görevliydim.

Bu sıralarda Osman Nuri Bey ortada hiçbir sebep yokken Konya Darülmuallimin müdürlüğüne nakledildi. Mektebe İstanbul'dan Azerbeycanlı Şerif Bey müdür olarak gönderildi. İsviçre'de Pedagoji tahsil etmiş olan Şerif Bey, sert tabiatlı bir insandı. Öğrenci ve öğretmenler arasında iyi bir intiba bırakmadı”.

Yunan işgali, Darülmuallimin Mektebi'nde eğitim ve öğretimi çok etkiledi. Mektepte kimsesiz talebeler vardı. 1919-1920 ders yılı sonunda bu talebeler Maarif Müdürü'nün izniyle İzmir Sanayi Mektebi'ne gönderildi. Yeni ders yılı başında talebeler geri Darülmuallimin'e alındı ve yeni talebe kaydedildi. Fakat, Yunan idaresinin

⁷⁵⁶ Ahenk, 7 Kanun-ı Sani 1914.

⁷⁵⁷ Ahenk, 8 Kanun-ı Sani 1914.

⁷⁵⁸ Ahenk, 11 Kanun-ı Sani 1914.

⁷⁵⁹ Anadolu, 13 Kanun-ı Sani 1914.

⁷⁶⁰ “İzmir Erkek Muallim Mektebi”, Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁷⁶¹ Ahenk, 17 Mart 1914.

⁷⁶² Ahenk, 2 Nisan 1914.

⁷⁶³ Kaygusuz, a.g.e., s.136-138.

⁷⁶⁴ Darülmualliminde Riyaziye dersi veriyordu. Bkz. “Muallim Mekteplerinin 102 nci Yıldönümü”, Düşünce, S. 3, Mart 1950, s.21.

⁷⁶⁵ Cumhuriyet devrinde İzmir Maarif Müdürlüğü yaptı.

mülki idareye elkoymasından sonra Darülmualimin ve Darülmualimat mektepleri masraflarının Türk halkı tarafından karşılanması bildirildi ve muallimlerin son maaşları ödendi. Bunun üzerine Maarif Müdürlüğüne başvuruldu. Olaylar karşısında ilgisiz kalan Maarif Müdürü, "elimden gelen herşeyi yaptım, fazla birşey yapamam. Bu durum karşısında kız ve erkek okulları ölmüş demektir" dedi⁷⁶⁶. Halk kimsesiz 28 erkek talebeye birkaç hafta yiyecek yardımı yaptı. Sonra Belediye, bu öğrencilere yalnız ekmek ve akşam zeytinyağlı kuru fasulye verdi. Fakat bu da uzun sürmedi. Darülmualimin 1921-1922 ders yılı başında kapatıldı⁷⁶⁷.

3. İzmir Darülmualimat Mektebi: Vilayet Maarif Meclisi, 1909 yılı başlarında İzmir'de hanım muallim yetiştirmek üzere bir Darülmualimat mektebinin açılmasını kabul etti⁷⁶⁸. Fakat mektep hemen açılmadı. 1913 yılında Karşıyaka'da Darülmualimat mektebi binasının inşaatına nezaret etmek üzere bir komisyon kuruldu. Maarif Müdürü'nün başkanlığında Karşıyaka Maarif Komisyonu Reisi ve Maarif Müfettişi İhsan Bey, İdare Meclisi azası Hacı Osman Paşa, Vilayet Encümeni azası Rahmi ve Mekteb-i Sultani Hesap Memuru Kadri Beylerden bir komisyon kuruldu⁷⁶⁹. 1914 yılında mektep binası inşaatına hız verildi⁷⁷⁰. 1915 yılında mektep binasının etrafında gayrimüslimlerin arsa ve bağları istimlak edildi⁷⁷¹.

Küçük Yamanlar dağının eteklerine yakın bir bostan tarlası içinde tesis edilen Darülmualimat binasının çevresinde fakir Türklerin oturduğu tek tük evler vardı⁷⁷². 1915 yılında bu binada açılan Darülmualimat Mektebi'nin ilk yıl 45 talebesi vardı. Mektebin müdürü Salih Bey idi. İlk ders yılında üçü sabit, ikisi geçici olmak üzere beş muallim görevliydi⁷⁷³. 1916-1917 ders yılında Darülmualimata 85 talebe alma kararı alınmıştı. Fakat mektep binası bu kadar talebeyi alamayacak kadar dardı. Bu yüzden Darülmualimata yeni pavyonlar inşa edilmesi kararlaştırıldı. İnşaata nezaret etmek üzere Vilayet Meclisi azası Sırrı, Maarif Müdürü Namık, Karşıyaka Belediye Reisi Tahir Beyler ile Mimar Muavini Halil Efendi'den bir komisyon kuruldu. Namık Bey, Muted-med tayin edildi⁷⁷⁴.

Maarif Vekaleti'nin 1916 yılı Ekim ayında vilayete gönderdiği Darülmualimat Mektebi kadrosu şöyle⁷⁷⁵:

⁷⁶⁶ Su, a.g.m., s.53.

⁷⁶⁷ Su, Sevr..., s.25, 45.

⁷⁶⁸ Ahenk, 2 Mart 1909.

⁷⁶⁹ Ahenk, 24 Teşrin-i Sani 1913.

⁷⁷⁰ Ahenk, 2 Nisan 1914; Ahenk, 12 Mayıs 1914.

⁷⁷¹ Ahenk, 7 Teşrin-i Evvel 1331.

⁷⁷² Yaşar Aksoy, Karşıyaka ve Kaf Sin Kaf Tarihi, İzmir, 1988, s.56.

⁷⁷³ Rıza Uygunlar, "Basit, Küçük Bir Kız Rüştiyesinden Doğa Gelen, Modern, Dolmuş Taşmış Kız Muallim Mektebi", Anadolu, 27 Mart 1938.

⁷⁷⁴ Ahenk, 30 Mart 1332.

⁷⁷⁵ Ahenk, 16 Teşrin-i Evvel 1332.

MEMURİYETLER	MUALİM VE MEMURLAR	ÜCRET (Kuruş)
Müdire	Sabiha Hanım	1.400
Muavine	Ayşe İsmet Hanım	750
Fenn-i Terbiye ve İlm-i Ahval-i Ruh Muallimi	Enver Bey	800
Ahlâk, Malumat-ı Diniye, Kitabet ve Edebiyat Muallimi	Talât Bey	700
Tarih ve Coğrafya Muallimi	Necati Bey	700
Hesap, Cebir ve Usûl Defteri Muallimi	Kâzım Bey	800
Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-ı Diniye Muallimi	Sadi Bey	800
Lisan-ı Ecnebiye Muallimi	Sırrı Efendi	300
Hatt Muallimi	Adil Efendi	200
Terbiye-i Bedeniye Muallimesi	Mankıyan Hanım	300
Resim ve Programı Muallimesi	Polen Pavlonc	200
Müsiki Muallimi	Tevfik Bey	300
Dikiş ve Nakış Muallimi	Müdire Sabiha Hanım	300
Hendese Muallim Vekili	Akif Bey	600
Malumat-ı Tabiye Muallimi	Mahir Bey	600
2 Tabahat-ı Sabahat	—	300
1 İktisab ve İdare-yi Beytiye	—	300
Sanayi-i Ziraiye ve Bahçivan Muallim Vekili	Nadir Bey	400
Çamaşır Yıkama ve Ütü Muallimi	—	300

Sabahat Hanım'dan sonra Darülmuallimat müdürü olan Makbule Hanım 23 Ekim 1919'da Ankara Darülmuallimat Mektebi müdürlüğüne tayin edildi⁷⁷⁶. Onun yerine Zehra Arif Hanım göreve getirildi⁷⁷⁷. Yunan işgalinden sonra Darülmuallimat Mektebi 1921-1922 ders yılı başında kapatıldı⁷⁷⁸.

4. Seydiköy Ziraat Mektebi: Osmanlı Devleti'nde ilk Ziraat Mektebi Selanik'te açıldı⁷⁷⁹. Aydın Vilayeti Valisi Halil Rifat Paşa İzmir'de bir Ziraat Mektebi açılmasını istiyordu⁷⁸⁰. Yapılan çalışmalar neticesinde Cumaovası ile Şirinyer arasında iki çiftlik bulundu. Bu çiftlikleri Halil Rifat Paşa beğenmediği için Ziraat Mektebi kuramadı⁷⁸¹. 1892 yılında Menemen'de Ziraat Mektebi kurma çalışmalarına başlanır. Gediz nehri suyunun Menemen'e getirilmesi çok masraflı olacağından⁷⁸² vazgeçilmiş olmalı.

1902 yılında Padişah iradesi ile İzmir'de "Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi" açıldı. Seydiköy Numune Çiftliği'nde kurulan mektebin müdürü IIalkalı Ziraat Mektebi mezunu Hüseyin Avni Efendi idi. Mektepte Amerikan asma çubuklarının dikileceği top-rak cinsleri, dikme şekilleri, bakımları, yerli cinslerle aşılama şekilleri ve bağ hastalıkları öğretiliyordu. Eğitim süresi üç yıl olan mektebe yılda 12 talebe kabul ediliyordu. Talebeler, bağları floksera hastalığına yakalanan ve bağcılıkla uğraşanlar arasından seçilmesi şarttı. Mart başından Mayıs'a kadar devam eden eğitimden sonra Haziran ayında talebeler Heyet-i Mümeyyize tarafından imtihan edilirdi. Mektebin 500 dönümlük Amerikan Asma fidanlığı, 100 dönüm numune bağı vardı. Talebeler binalarda uygulamalı ders görürlerdi. İzmir'in iklimi dutçuluğa elverişli olduğundan 1907 yılında Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi'ne böcekçilikte ilave edildi⁷⁸³.

İzmir'de Ziraat Mektebi 1911 yılı Ekim ayında yine Seydiköy'de açıldı. Aydın demir yolu güzergahtı üzerinde bulunan mektebin uzun adı "Seydiköy Bağcılık, Bahçivancılık, Böcekçilik ve Mâîyât-ı Müttehede Ameliyat Mektebi" idi. 1475 dönüm araziye sahip olan mektep, toprağın killi olması yüzünden sadece 100 dönümlük arazide ziraat yapılabiliyordu. İmtihanla alınan talebeler leyli ve ücretsiz okumaktadır. Mektebin eğitim süresi nazari ve ameli olmak üzere iki senedir. Talebelerin bağcılık, bahçivancılık, böcekçilik ve diğer sanayiye bağlı ziraatle uğraşmaları için günün yarısında ders okutulur, diğer yarısında uygulama gösterilirdi. Talebelerin uygulamalarını geliştirmek gayesiyle senede bir kaç defa bağ ve bahçelere, zirai müesseselere ve fabri-

⁷⁷⁶ BOA, Gel.-Gid. Def., Maarif, 345710.

⁷⁷⁷ Ahenk, 14 Teşrin-i Evvel 1335.

⁷⁷⁸ Su, Sevr..., s.45.

⁷⁷⁹ Hizmet, 22 Teşrin-i Evvel 1889.

⁷⁸⁰ Hizmet, 9 Mart 1889.

⁷⁸¹ Hizmet, 5 Teşrin-i Evvel 1885.

⁷⁸² Hizmet, 20 Nisan 1892.

⁷⁸³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.157-159.

kalara götürülürdü. Ziraat mektebinde ders olarak Türkçe, Fransızca, Akaid-i Diniye, Hesap, Hendese, Coğrafya-i Osmanî ve Umumî, Malumat-ı Diniye ve Ahlâkiye, Malumat-ı Fenniye (Hikmet ve Kimya), Nebatat, Ziraat-ı Umumide Bağcılık, Bahçivancılık, Çiçek Bahçivancılığı, Böcekçilik, Mafyât-ı Müttehede Amâli desleri okutulurdu⁷⁸⁴.

1915 yılında valinin isteği üzerine Seydiköy Ziraat Mektebi'nin Balıkesir Ziraat Mektebi'ne nakledilmesi kararı alındı. Yerine "Sanayi-i Ziraat Mektebi" açılacaktı⁷⁸⁵. Bu karar gereğince Sanayi-i Ziraat Mektebi kuruldu. Rağbet görmeyen mektep⁷⁸⁶, 1919 yılı başlarında ortaya çıkan bir yolsuzluk yüzünden⁷⁸⁷ kapatılmış olsa gerek. Zira mektep 1920 yılı Eylül ayında kapalıdır⁷⁸⁸.

5. İzmir Jandarma Mektebi: İzmir jandarmasının bir düzen ve intizama kavuşması için Yaver Thomas Bey görevlendirildi. Yaverin Meclis-i Vükela adına hazırladığı⁷⁸⁹ 10 maddelik bir talimatname, 26 Ocak 1907 tarihinde II. Abdülhamid'e sunuldu⁷⁹⁰. Padişah iradesiyle İzmir Jandarma Mektebi, 15 Temmuz 1907 tarihinde⁷⁹¹ Salebcizadeoğlu konağında⁷⁹² açıldı. Thomas Bey'in gözetimi altında bulunan mektebin⁷⁹³ müdürlüğüne Yenipazar Redif Taburu Kolağası Hamdi Bey tayin edildi⁷⁹⁴. Vilayet Polis Müdürü Mazhar Bey, Süreyya Vapur-ı Hümayunu'nda görevli Doktor Haydar, Kuşadası Redif Taburu Mülazımlarından Ömer (Seyfettin) Efendi, Bornova Redif Taburu Sütvari Takım Zabiti Adem Rıza Bey ve Karacasu Redif Taburu Mülazımlarından Rahmi Efendi İzmir Jandarma Mektebi muallimleriydi⁷⁹⁵.

Tahsil süresi dört ay olan mektebin biri Zabite, diğeri Karakol ve Posta Kumandanları olmak üzere iki sınıfı vardı. İlk ders yılında Zabite sınıfına; çavuşluktan mülazım-ı saniliğe terfi etmiş olan ve okur-yazar dokuz talibe alındı. Bu sınıfta Talim ve Terbiye-i Askeriye, Usûl-i Muâşeret ve Ahlâk, Tarih, Coğrafya-yı Osmanî, Talim-i Endaht Nazariyat ve Ameliyatı, Jandarma Muherreratı, JandarmaVezaif-i Ameliye ve Hususi, Muamelat-ı Adliye'den Hukuk ve Ceza Kanunnameleri uygulamalı ve kısa bir şekilde öğretiliyordu. Karakol ve posta kumandanları sınıfına askerliğini yapmış, az çok

⁷⁸⁴ Hüseyin Rifat, a.g.e., s.96-100.

⁷⁸⁵ Ahenk, 17 Ağustos 1331.

⁷⁸⁶ Ahenk, 31 Ağustos 1332.

⁷⁸⁷ Islahat, 4 Mart 1919.

⁷⁸⁸ Çiftçi Necati, "Seydiköy Ziraat Mektebi", Ahenk, 22 Eylül 1336.

⁷⁸⁹ BOA, İrade, Hususi, 1324. Z. 28.

⁷⁹⁰ BOA, Y. Mtv., 293/67.

⁷⁹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s. 155; "Jandarma Mektebinin Resmî Küşacı", Ahenk, 16 Temmuz 1907.

⁷⁹² Ahenk, 5 Nisan 1907. Bu bina 80 liraya kiralandı.

⁷⁹³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.155.

⁷⁹⁴ Ahenk, 14 Nisan 1907.

⁷⁹⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.155; Ahenk, 14 Nisan 1907; Ahenk, 21 Nisan 1907.

okuma-yazma bilen çavuş ve onbaşılar devam ediyordu. Burada Akaid-i Diniye, Talim-i Endaht Nazariyat ve Ameliyatı, Frosit, Dahiliye-yi Seferiye ile Ceza Kanunname-yi Hümayunları, Usûl-i Muâşeret, Ahlâk, Tarih, Coğrafya-yı Osmanî, Hıfzû's-Sıhha, Jandarma Raporları Nizamnamesi, Terbiye-i Askeriye, Hesap dersleri okutuluyordu. İlk ders yılı sonunda zabitanın 4, karakol ve posta kumandanlarından 41 talebe diploma aldı⁷⁹⁶.

İzmir Jandarma Mektebi başarılı olmadığı için II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeni bir mektep açmak için çalışmalar başladı. Miralay Cemil ile üç yabancı zabıt bu iş için görevlendirildi. Mektebe 16 Tabur olan Efrad-ı Cedide Jandarmaları alınacaktı⁷⁹⁷. 1909 yılında İzmir Jandarma Mektebi Komutanlığına, Kolağası Manastırlı Mustafa Sabri Efendi tayin edildi⁷⁹⁸. İzmir'de asker sevkiyatı fazla olduğundan Askeri Kışla'da İhtiyaç Mahalli ile Sevkiyat Dairesi tesis edilmişti. Jandarma Mektebi bu binada kurulduğu için asker sevkiyatı konusunda çok sıkıntı çekiliyordu⁷⁹⁹. İlk eğitim devresine 12 Kasım 1909 tarihinde başlayan Efrad-ı Cedide'den başka, Jandarma mektebinde bir de yüz kişilik Posta Kumandanları mektebi açıldı⁸⁰⁰. Buradan mezun olanlar birinci sınıf jandarma sayılacaktı⁸⁰¹. Jandarma Mektebi'nde gayrimüslim talebeler de vardı⁸⁰².

İzmir Jandarma Mektebi, 19 Mart 1914 tarihinde Manisa'ya nakledildi⁸⁰³.

1925 yılında, İzmir Jandarma Mektebi Hilal'de yeniden açıldı⁸⁰⁴. Beş yıl sonra 1930 yılı Ekim ayında Edirne vilayetine taşındı⁸⁰⁵.

6. İzmir Şimendüfer Mektebi: Aydın, Afyonkarahisar, Bandırma demiryolları hattının merkezi İzmir şehrindeydi. Aydın demiryolu hattını İngilizler, Bandırma ve Afyonkarahisar demiryolu hatlarını Fransızlar işletiyordu⁸⁰⁶. I.Dünya Savaşı başladığında Aydın ve Kasaba demiryollarının memurları, istasyon şefleri, ambarcıları, kalifiye işçileri tamamen Rum idi. Nail Moralı bu yıllarda "Aydın Demiryolu İdaresinde Emlak Müdürü, Kasaba Demiryolu'nda Kapı Kâhyası, yani Tercüman Giritli Mihri Bey'den başka elle tutulur bir görevde Türk" hatırlamıyordu. Harp sırasında Aydın Demiryolu Sivil ve Askeri Resmi İşler Dairesine Zeki Mithat ve İsmail Nişli'yi aldılar.

⁷⁹⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.155, 156.

⁷⁹⁷ BOA, DH-MUİ, 1-5/28.

⁷⁹⁸ Ahenk, 13 Teşrin-i Sani 1909.

⁷⁹⁹ BOA, DH. İD. 119-1/150.

⁸⁰⁰ Ahenk, 1 Kanun-ı Evvel 1909.

⁸⁰¹ BOA, DH-MUİ, 1-5/33.

⁸⁰² Ahenk, 26 Temmuz 1910.

⁸⁰³ Ahenk, 20 Mart 1914.

⁸⁰⁴ Türkilli, 2 Kanun-ı Evvel 1341.

⁸⁰⁵ Anadolu, 20 Teşrin-i Evvel 1930.

⁸⁰⁶ Bayar, a.g.e., s.1556.

Türkler genellikle demiryollarında ateş yamakçılığı, bekçilik, hamallık⁸⁰⁷, makascılık işlerini yapıyordu. Türklerin şimendifercilik işini beceremeyeceği kanısı yaygındı.

Nafia Nezaretî, I. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında şimendiferlere el koymuş ve işletmeye başlamıştı⁸⁰⁸. Fakat Türkler demiryollarını işletecek teknik kadrodan yoksundu⁸⁰⁹. İttihad ve Terakki'nin İzmir Mesul Kâtibi Mahmud Celaleddin (Bayar) Türk gençlerine şimendifercilik kursu açmak için çalıştı⁸¹⁰. Mahmud Celaleddin Bey'e İzmir Şimendifer Mektebi'nin kurulabileceği fikrini veren ilk kişi Şimendifer Bölük Kumandanı İskender Efendi'dir. Bu fikri Cevherizâde Hamdi Efendi de destekledi⁸¹¹. 28 Haziran 1915 tarihinde İzmir'de Şimendifer Mektebi'nin açılması için kesin karar alındı⁸¹². Mektebin Basmane'de Çayırılı Bahçe'de bulunan Amerikan Mektebi binasında açılmasına izin verildi⁸¹³. İskender Bey, Şimendifer Mektebi'nin başına getirildi⁸¹⁴. İzmir şehrindeki zenginlerin ve eşrafın yardımıyla tek dersaneli ve yatılı Şimendifer Mektebi kuruldu. Fakat okulun resmi bir kimliği yoktu. Mahmud Celaleddin Bey, İskender Bey'i İstanbul'a gönderdi. İskender Bey yaptığı görüşmeler sonucunda Harbiye Nezaretî'nden okul için 10.000 lira aldı. Harbiye Nazarı Enver Bey'in Mektebi ziyaretiyle tam resmîyet kazandı⁸¹⁵. Mektebin masraflarını Milli Müdafaa Cemiyeti üzerine aldı. Sonradan Evkaf İdaresi'nden de para yardımı aldı⁸¹⁶.

İzmir'de ve sonra İstanbul Yeşilköy'de açılan Şimendifer Mektebi 1915 ve 1916 yıllarında dört devre halinde eğitim vermiştir⁸¹⁷. İzmir Şimendifer Mektebi ilk devresinde 270 öğrenci mezun etti⁸¹⁸. İlk mezunlar Aydın-Eğridir ve şubeleri demiryolu hattına gönderildi. İkinci devre mezunları İzmir-Afyonkarahisar-Manisa-Bandırma hatlarına gittiler. Kısa sürede Türk gençleri şimendifercilikte faal vazifeler aldılar⁸¹⁹. Bu mektepten diploma alan yüzlerce öğrenci şimendifercilikte ilk nüveyi oluşturmuşlardır⁸²⁰. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine, şimendifer şirketleri Türk memurlarını işten attı⁸²¹. Milli Mücadele yıllarından sonra

⁸⁰⁷ Morali, a.g.e., s.115.

⁸⁰⁸ Bayar, a.g.e., s.1556,1557.

⁸⁰⁹ Taçalan, a.g.e., s.99.

⁸¹⁰ Bayar, a.g.e., s.115.

⁸¹¹ Sait Toydemir, "Türk Şimendiferciliği", Tarh Hazinesi, I, S. 6, 31 Ocak-15 Şubat 1951, s.265.

⁸¹² Bayar, a.g.e., s.1557.

⁸¹³ Toydemir, a.g.m., s.265.

⁸¹⁴ Bayar, a.g.e., s.1557.

⁸¹⁵ Toydemir, a.g.m., s.265.

⁸¹⁶ Bayar, a.g.e., s.1557.

⁸¹⁷ Ergin, Türk Maarif Tarihi, III-IV, İstanbul, 1977, s.1573.

⁸¹⁸ Ahenk, 15 Eylül 1331.

⁸¹⁹ Toydemir, a.g.m., s.265.

⁸²⁰ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-33", Anadolu, 15 Temmuz 1944.

⁸²¹ Toydemir, a.g.e., s.265.

Cumhuriyet idaresinde Şimendüfer Mektebi tekrar açıldı⁸²² ve demiryolları Türkler'in eline geçti⁸²³.

7. Çırak Mektepleri: 1894 yılında vilayetlere gönderilen talimatnamenin birinci maddesine göre "esnaf yanlarında çıraklık eden çocuklara mahsus olmak üzere" Çırak Mektepleri açılacaktı. İptidai seviyede kurulacak olan bu mektepler muavin-i evvel ve bir muavin tarafından idare edilecektir. İsterlerse usta ve kalfalar da Çırak Mektebi'ne devam edebileceklerdir. Talebeler birinci sınıfta; Elifba-yı Osmanî, Ecza-yı Şerife, Hesap, Tecvid, ikinci sınıfta; Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Hatt, İmla ve Hesap, üçüncü sınıfta; Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Muhtasar Tarih-i Osmanî, Hatt-ı İmla, Kesri-İşarı, ve Muhtasar Coğrafya dersleri okutulacaktır⁸²⁴. Aydın vilayetinde Menemen⁸²⁵, Kuşadası⁸²⁶, Bayındır⁸²⁷, Ödemiş, Kula, Alaşehir, Kadıköy, Denizli, Kasaba, Salihli, Akhisar ve Tire'de birer, Manisa'da ikişer Çırak Mektebi açıldı⁸²⁸.

Kaptan Ali Paşa Medresesi müderrisi olan Tilkizade Ahmed Said Efendi, İzmir'de mahrum kalmış olan esnaf çırakları, usta ve kalfaları Keçeciler'de⁸²⁹ eski mahkeme civarında⁸³⁰ Çırak Mektebi kurdu⁸³¹. 15 Nisan 1901 tarihinde 7 talebe ile eğitime başladı⁸³². Mayıs ayı sonlarına doğru mektebin öğrenci sayısı 70'e ulaştı. Talebelerin çoğalmasında mevcut muallim yetmedi. Namazgah Mektebi'nin Vekil Müdürtü Hafız Şerif ve Darülmualliminden yeni mezun olan Aydınlı Hafız Ahmed Çırak Mektebi'ne seyyar muallim tayin edildi⁸³³.

Çırak Mektebi üç sınıftı. Birinci sınıfta; Elifba-yı Osmanî, Ecza-yı Şerife, Taktir-i Huruf ve Cemel, Hesab-ı Zihni, Tadad ve Terkim, ikinci sınıfta; Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlm-i Hal, Kıraat, Türkiye, Hesaptan İmal-i Erbaa, üçüncü sınıfta; Tatbikat Tecvid-i Kur'an-ı Kerim, Akaid-i Diniye, İmla, Hesaptan Kesri Adi ve İşarı, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Tarih-i İslam, Coğrafya-yı Umumi dersleri okutuluyordu⁸³⁴. Çırak Mektebi, 15 Ocak 1903 tarihinde gece eğitimine başladı. Gece derslerinde Kadınhanlı Mehmed Emin Efendi Arabî, Müderris Maraşlı Kamil Efendi Farisi, Melekzâde Fuad

⁸²² Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-33", Anadolu, 15 Temmuz 1944.

⁸²³ Toydemir, a.g.e., s.265.

⁸²⁴ Hizmet, 22 Kanun-ı Evvel 1894.

⁸²⁵ Hizmet, 21 Şubat 1895.

⁸²⁶ Hizmet, 22 Mayıs 1895.

⁸²⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.33.

⁸²⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314, s.548.

⁸²⁹ Nevsal-İ İktisad, s.174.

⁸³⁰ Ahenk, 12 Kanun-ı Sani 1905.

⁸³¹ Nevsal-İ İktisad, s.174.

⁸³² Ahenk, 16 Nisan 1901.

⁸³³ Ahenk, 29 Mayıs 1901.

⁸³⁴ Nevsal-İ İktisad, s.174.

Bey Kitabet, Mehmed Emin Efendi Fransızca derslerini verecekti⁸³⁵.

Hasta olan Ahmed Said Efendi'nin 1904 yılı Ocak ayında rahatsızlığının artması üzerine İzmir Darülmuallimin mezunlarından Ahmed Raif ve Mehmed Necati Efendiler, Çıracık Mektebi'nin idaresini vekaleten aldılar⁸³⁶.

1905 yılına kadar 129 talebe mezun eden⁸³⁷ Çıracık Mektebi'nin eğitim hayatı uzun olmadı. Mehmed Mazhar mektebin kapanışını "... bu mekteb bir iki seneden ziyade devam etmiyerek muattal kalmış ve sonra bütün bütün kapanmıştır" şeklinde anlatmaktadır⁸³⁸. Fakat Ahmed Said Efendi, Çıracık Mektebi'ni 1910 yılı Aralık ayında tekrar açmıştır. Mektepte verilecek dersler için talebeden ücret alınmayacaktır⁸³⁹.

İzmir'de bir diğer Çıracık Mektebi de Aydınlı Hacı Ali tarafından Başdurak'ta Kâtipzade Medresesi'nin bitişiğinde açıldı. 1910 yılı başlarında kurulduğunda mektepte Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye ve Hesap dersleri okutuluyordu⁸⁴⁰.

⁸³⁵ Ahenk, 10 Kanun-ı Sani 1902.

⁸³⁶ Ahenk, 22 Kanun-ı Sani 1904.

⁸³⁷ Nevsal-İ İktisad, s.174.

⁸³⁸ Mehmed Mazhar, "Gece Dersleri", İttihad, 11 Şevval 1326.

⁸³⁹ Köylü, 28 Teşrin-i Sani 1326.

⁸⁴⁰ Ahenk, 6 Şubat 1910.

E. ÖZEL OKULLAR

Osmanlı Devleti'nde mektepler, 1869 Maarif Nizamnamesi'nin 1. Maddesine göre iki kısma ayrılmıştır. Birincisi doğrudan doğruya devlet tarafından açılan umumi mekteplerdir. Bunların denetimi ve idaresi devlete aitti. İkincisi denetimi devlete, tesis ve idaresi şahıslar veya cemaate ait olan hususi mekteplerdir⁸⁴¹. Nizamnamenin 129. Maddesinde hususi mektepler "bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek teb'a-yı devlet-i aliyye ve gerek teb'a-yı ecnebiyeden efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu mekteplerin masrafları, müesseselerin kurucuları veya bağlı oldukları vakıflar tarafından karşılanırdı. Hususi mekteplerin ders cetvelleri ve okutulacak kitaplar, Maarif Nezareti'nden veya mahalli maarif idaresinden tasdik edilmesi gerekiyordu. Açılacak mektep taşrada ise vilayet maarif idaresi ve valisi tarafından, Dersaadet'te ise Maarif Nezareti'nden resmi ruhsat alınması gerekiyordu. Ayrıca bu okullara muallimlik yapacak kişilerin yanında Maarif Nezareti veya mahalli maarif idaresinden alınmış bir şahadetname olması zorunluydu. Mektep açıldıktan sonra muallimlerin şahadetnamelelerini maarif idaresinden tasdik ettirmeleri lazımdı⁸⁴².

Bu düzenlemeden sonra İzmir'de mevcut gayrimüslim Osmanlı mekteplerinin sayısında artış oldu. 1852 yılında İzmir'de 10 gayrimüslim mektep ve 6.134 talebe vardı⁸⁴³. 1878'lerde gayrimüslim mektep sayısı 58'e talebe mevcudu ise 11.228'e çıktı⁸⁴⁴. 1905 yılında İzmir ve vilayet dahilinde gayrimüslim teb'adan Rum, Musevi ve Ermenilere ait 4 idadi, 15 yarı idadi, 83 rüşdi, 233 iptidai derecede toplam 335 mektep vardı. Bu okullarda 20.781 erkek, 21.808 kız öğrenci okuyordu. Vilayetteki 32 gayrimüslim mektebin 6'sı idadi, 10'u rüşdi, 16'sı iptidai derecede idi. Gayrimüslim mekteplerinde 1.924 erkek, 2.416 kız talebe mevcuttu⁸⁴⁵.

Maarif Nezareti'nin 1907-1908 yılında yaptığı bir istatistikte Aydın vilayetinde gayrimüslim Osmanlı mektepleri çok daha azdır⁸⁴⁶:

⁸⁴¹ Düstur, II, Tertib-i Evvel 1289, s.184.

⁸⁴² Aynı Eser, s.204.

⁸⁴³ Bilget, a. g.e., s.44.

⁸⁴⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296, s.74.

⁸⁴⁵ Nevsal-i İktisad, s.169.

⁸⁴⁶ Ahenk, 16 Nisan 1912. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.146.

Mekteplerin Derecesi	Muallimler		Mektepler				Talebeler	
	E	H	E	K	Muhtelif	Toplam	E	K
İdadi	488	270	35	22	4	61	5.705	6.650
Rüşdiye	210	111	28	19	12	59	3.060	2.955
İptidai	325	218	61	44	66	171	8.296	7.538
Toplam	1.023	599	124	85	82	291	17.061	17.043

Bu istatistiğe göre İzmir livasında 56 gayrimüslim Osmanlı mektebi mevcuttu⁸⁴⁷. I. Dünya Savaşı yıllarında İzmir şehrinde 23 Rum, 8 Ermeni, 11 yabancı mektep vardı⁸⁴⁸. 1919 yılında vilayette gayrimüslim Osmanlı mektebi sayısı 138'e düşmüştür⁸⁴⁹.

İzmir'de Türkler tarafından hususi mektepler XIX. Yüzyılın sonlarına doğru açılmaya başlamıştır. 1908 yılında iptidai ve rüşdi kısımlarından müteşekkil 5'i erkek, 2'si kızlara ait hususi mektep vardı⁸⁵⁰.

1. Türk Mektepleri

a. Terakki Mektebi: Vilayet Defterdarı, Kadri Bey'in teşvikiyle⁸⁵¹ halk tarafından Namazgâh'ta kurulan Terakki Mektebi, 8 Nisan 1886 tarihinde açıldı⁸⁵². İzmir'de özel olarak ilk kurulan Terakki Mektebi⁸⁵³ kısa sürede büyük ilerleme gösterdiğinden binası dar geldi. 1888 yılı Temmuz ayında mektep, Gureba Hastanesi civarın-

⁸⁴⁷ Osmanlı Devlet Salnamesi, Mall 1326, s.348-349.

⁸⁴⁸ Raif Nezili, a.g.e., Birinci Forma, s.9.

⁸⁴⁹ Aydın Vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, a.g.e., s.5.

⁸⁵⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.146.

⁸⁵¹ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-I", Anadolu, 22 Mayıs 1944.

⁸⁵² Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1303, s.63.

⁸⁵³ Hizmet, 27 Teşrin-i Sani 1886; Nevsa-l-İktisad, s.169.

daki Miralay Edhem Bey'in konağına taşındı⁸⁵⁴. Terakki Mektebi'nin inas kısmı 3 Eylül 1888 tarihinde açıldı ve derslere başladı⁸⁵⁵. Fakat Edhem Bey'in konağı hem erkek hem de kız talebeleri alacak kadar geniş değildi. 1888-1889 ders yılında mektebin inas kısmı için Arâste Kethüdası Salih Efendi'nin Beyler sokağındaki evi yıllık 100 mecideyeye kiralandı. Tireli Şeyhzâde Mehmed Said Efendi kira parasını karşıladı⁸⁵⁶.

Terakki Mektebi, Defterdar Kadri Bey ile Vali Muavvini olan Ragıp Paşa'nın gözetimi altındaydı⁸⁵⁷. Kadri Bey mekteple çok yakından ilgileniyordu. Her hafta salı günü mektebe giderek binanın salonuna topladığı talebelere vazife ve ahlâka dair konferanslar veriyordu⁸⁵⁸. İlk ders yılında 64 talebesi olan Terakki Mektebi'nde okutulan dersleri ve muallimleri gösterir tablo⁸⁵⁹:

DERSLER ve MEMURİYETLER	MUALLİMLER ve MEMURLAR
Müdür ve Varidat Mümeyyizi	Nuri Efendi
RÜŞDİYE KISMI	
Arabî	Hafız Ali Efendi
Farisî	Hafız Hakkı Efendi
Tarih (Fahri)	Ticaret Savfet Bey
Fransızca (Fahri)	Kâzum Bey
Hesap ve Riyaziye (Fahri)	Mahkeme-i Bidayet Reisi Mahmud Esad Efendi
İmla ve Hesap	Müdür Nuri Efendi
Kavaid-i Osmaniye	Fikri Efendi
İmla ve İnşa	Hafız Rıfat Efendi

⁸⁵⁴ Hizmet, 14 Temmuz 1888; Hizmet, 17 Temmuz 1888; Hizmet, 24 Temmuz 1888.

⁸⁵⁵ Hizmet, 4 Eylül 1888.

⁸⁵⁶ Hizmet, 27 Temmuz 1889.

⁸⁵⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.62.

⁸⁵⁸ Kâmil Dursun, "İzmir'e Ait Hatıralar-I", Anadolu, 22 Mayıs 1944.

⁸⁵⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303, s.62, 63.

İPTİDÂİ KISMI	
Kur'an-ı Kerim	Aziz Efendi
İmla (Fahri)	Fikri Efendi
Hesap ve Riyaziye	Mahmud Esad Efendi
Tarih	Savfet Bey
Hüsn-i Hatt	Hafız Rifat Efendi
Hademe	Hafız Mustafa Efendi
Mubassır	Yusuf Efendi

Mektebin inas kısmı açıldığında kızlar için Elifba-yı Osmanî, Kur'an-ı Kerim, Türkçe Yazı, Akaid-i Diniye, her çeşit Dikiş ve Nakış, Kanaviçe, Kasnak ve El Örne İşleri dersleri konuldu⁸⁶⁰.

Aydın vilayeti valisi, Terakki Mektebi'nin eğitim seviyesinin daha fazla yükseltilmesi için ders cetvelinin ıslah edilmesini istedi. Mektepten mezun olan talebelerin Mekatib-i Aliyeye kabul edilecek seviyede yetişmesi için ders programının ıslah edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla kurulan komisyonda Dafter-i Hakani Memuru Rıza, Demiryolları İnşaat Komiseri Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Şerafettin, eski Muhasebeci Nuri, İdare Meclisi Vilayet Başkâtibi Hayri, Darülmuallimin Hoca Kâmil, Hastane Ser-tabibi Mustafa, Hastane İkinci Tabibi Ali Nureddin, Hendese-i Mülkiye memurlarından Emin, Mekteb-i Mülkiye mezunlarından Galib, Hafız Rıza, Servant, Rüşumat Nezareti Muhasebe Refik-i Evveli muallimlerinden İsmail, Heyet-i İdare Tahrir memurlarından ve birinci sınıf Davevekillerinden Tevfik Nevzad, mektebin idare ve tedris heyeti görev aldı. 28 Temmuz 1889 günü toplanan⁸⁶¹ komisyon mektebin ders programını incelemiş ve gerekli tedbirleri almıştır⁸⁶².

⁸⁶⁰ Hizmet, 4 Ağustos 1888.

⁸⁶¹ Hizmet, 27 Temmuz 1889.

⁸⁶² Hizmet, 13 Ağustos 1889.

Terakki Mektebi'nin kız ve erkek talebelerine ait yeni ders programı⁸⁶³:

SINIFLAR	ZÜKUR DERS PROGRAMI	İNAS DERS PROGRAMI
Mülazım		Elifba-yı Osmanî Tahrir-i Huruf
Birinci Sınıf	Elifba-yı Osmanî Ecza-yı Şerife Eşkal-i Huruf Hesab-ı Zihni	Ecza-yı Şerife Esmâ-yı Türkiye Tahrir-i Huruf Tahrir-i Eşkal-i Erkam Hesab-ı Zihni
İkinci Sınıf	Kur'an-ı Kerim Ulûm-ı Diniye Esmâ-yı Türkiye Kıraat-ı Türkiye Tahrir-i Eşkal Erkam Tadad ve Terkim Hatt-ı Sülûs	Kur'an-ı Kerim Kıraat-ı Türkiye Tahrir-i Kelimat Nakış ve Resim Tadad ve Terkim Coğrafya-yı Şerife Esmâ-yı Türkiye Tahrir-i Huruf Tahrir-i Eşkal-i Erkam Hesab-ı Zihni

⁸⁶³ Aynı Yer.

Üçüncü Sınıf	Kur'an-ı Kerim Tecvid Ulûm-ı Diniye Mânâlı Kıraat-ı Türkiye ve Terkib-i Kelimat Hesab-ı Amal-i Erbaa Tarihçe-i Selatin-i Osmaniye Hatt-ı Sülûs ve Rık'a	Kur'an-ı Kerim Tecvid Zübde-i Ulûm-ı Hal Manalı Talim ve Kıraat Amal-i Erbaa maa' Kusurat-ı İmla Hüsn-i Hatt Nakış ve Resim
Dördüncü Sınıf	Muhtasar Sarf-ı Osmanî Usûl-i Fârisî Sarf-ı Arabî Fransızca Hesaptan Kesr-i Adî ve İş'arı Mânâlı Kıraat-ı Türkiye ve İmla Muhtasar Coğrafya-yı Umumi Hüsn-i Hatt Mebadi-i Resim	Tecvid Üzere Kur'an-ı Kerim İlm-i Hal-i Kebir Mânâlı ve Vezâifü'l-İnas Tarihçe-yi Enbiya Muhtasar Sarf-ı Osmanî ve İmla Piyano (Seçmeli) Tersim Üzere Bıçkı ve Elişi ve Makine
Beşinci Sınıf	Nahv-i Arabî Gülîstan Tarih-i Umumi Kurun-ı Ulâ Fransızca Hesaptan Tenasübe Kadar Kavaid-i Osmaniye Mufassal Coğrafya-yı Umumi Hüsn-i Hatt Resim	Hıfz-ı Sıhhat Aile ve İdare-yi Beytiye Piyano-Nota Tersim Üzere Bıçkı ve Elişi ve Makine Kavaid-i Osmani ve Kitap Muhtasar Coğrafya Muhtasar Tarih-i Osmani

Altıncı Sınıf	Arabi Mantık ve Ulûm-ı Diniye Belagat-ı Osmaniye Tarih-i Umumi Kurun-ı Vusta Fransızca Mükemmel Hesap ve Mebadi-yi Cebir Mufassal Coğrafya-yı Umumi Muhtasar Hendese Resim Usûl-i Defteri	
Yedinci Sınıf	Arabîden Usûl-i Tercüme ve Fıkıh Cebir Hendese Resim Fransızca Edebiyat-ı Osmaniye Tarih-i Umumi Kurun-ı Aheri Coğrafya-yı Osmani Müsellesat	
Sekizinci Sınıf	Arabîden Adab-ı Vuzuha Usûl-i Aşar ve İnşa-yı Cebr Hendese Mükemmel ma' Tatbikat-ı Müsellesat-ı Kürrevî Coğrafya-yı Sınai-yi Umumi Fransızca Resim Muhtasar Hikmet-i Tabüye ve Kimya	

Dokuzuncu Sınıf	Arabî Kavaid-i Diniye Kavanin-i Hususiye Fransızca Kitabet-i Resmîye ve Hususiye İlm-ı Servet Coğrafya-yı Osmani-yi Ticari ve Sınai Mevâlid-i Selase Mükemmel Tarih-i Osmani Hikmet ve Kimya	
Onuncu Sene	Arabî Mücmel-i Usûl-i Fıkıh Fransızca Mükemmel Tarih-i Osmani Mecelle Muhtasar Hıfz-ı Sıhhat Kozmografya Hukuk-ı Düvel Jimnastik Mevâlid-i Selase	

Bu ders programıyla idadi derecesine çıkarılan Terakki Mektebi'nde yedinci sınıf, 1889-1890 ders yılı başında açıldı⁸⁶⁴.

Hususi Terakki Mektebi'nin eğitim hayatı uzun ömürlü olmadı⁸⁶⁵. Talebeler, Terakki Mektebi ile aynı yılda açılan İdadi Mektebi'ni doldurdular⁸⁶⁶. Bu yüzden Terakki Mektebi dört-beş yıl içinde kapandı⁸⁶⁷.

⁸⁶⁴ Hizmet, 13 Ağustos 1889.

⁸⁶⁵ Nevsal-i İktisad, s.169.

⁸⁶⁶ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-I", Anadolu, 22 Mayıs 1944.

⁸⁶⁷ Ahenk, 7 Eylül 1313; Ahenk, 10 Nisan 1896.

b. Menba-yı Füyuzat Mektebi: Menba-yı Füyuzat, Terakki'nin kapanmasından sonra İzmir'de açılan ilk hususi mekteptir. İşkodralı Mahmud Nedim tarafından kurulan mektep, 16 Eylül 1897 tarihinde açıldı⁸⁶⁸. Binası, Arapfirını caddesi Medine yokuşu'nda bulunan Darülfırfan Mektebi'ne yakın bir yerdedi⁸⁶⁹.

Nehari olarak eğitime başlayan Menba-yı Füyuzat Mektebi'ne rağbetin üzerine 1899 yılı Eylülünde leylî kısmı açıldı⁸⁷⁰. Mektebin eğitim süresi sekiz yıldır. İptidai kısmı şube, ihtiyat, birinci, ikinci, üçüncü olmak üzere beş yıldır. Rüşdi kısmı ise üç yıldır. Rüşdi derecedeki Menba-yı Füyuzat'ın ders programı, 1902 Kasımında idadi mektepleri ders programlarıyla birleştirildi. Mektebin rüşdiye kısmını bitiren talebe, aynı okulda idadi kısma devam edebilecekti⁸⁷¹. 1903-1904 ders yılı başında mektebin muallim kadrosu ve okutulacak dersler şöyledir⁸⁷²:

Ahlâk ile Sarf ve Nahv-i Osmanî Muallimi: Müdür Mahmud Nedim.

Müdür muavinliğine ilaveten Ulum-ı Diniye ve Arabî Muallimi: Hamidiye Sanayi Mektebi muallimlerinden Celâl Efendi.

Ders Nezaretine ilaveten Hesap Hendese Muallimi: Yüzbaşı Tevfik Efendi.

Tarih ve Coğrafya ile Türkçe Kıraat ve Usûl-i Takrir Muallimi: Hesab-ı Nizamiye İkinci Alayın İkinci Taburu Mülazım-ı Evvellerinden Hüseyin Lütfi Efendi.

Farisî Muallimi: Maiyet Memuru Muzaffer Bey.

İptidai Şubesi Muallimi: Kıbrıslı Mehmed Emin Efendi.

İptidai İkinci Sınıfın Fransızca ve Rüşdi Kısımının İlm-i Eşya Muallimi: Mülkiye mezunu olan Vilayet Maiyet Memuru Aziz Zekai Efendi.

Resim Muallimi: Kadri Efendi.

Fransızca Muallimi: Jozef Efendi.

Kur'an-ı Kerim ile İlm-i Hal ve Hüsn-i Hatt Muallimi: Fevzi Efendi.

⁸⁶⁸ *Nevsal-ı İktisad*, s.169. Mehmed Şeref'in İstanbul'da tanıştığı İşkodralı Mahmud Nedim hakkında düşünceleri olumlu değildir. "Lâkin bu Mahmut boş bir adamdı. Aramızda biz bahse dalınca o sade içer, kâh kalve pişirir ve anlamadan dinlerdi. Biraralık ortadan kaybolmuştu. Lâkin burada bir mektep müessisi olmak, sonra İşkodralı Mahmut'un hiç münasebeti olmadığı halde maarif işine girmek... İşte bir türlü çözemediğim muamma...". Daha sonra İzmir'e geldiğinde Mahmud Nedim'in açtığı okula gider. Okulu beğenen Mehmet Şeref, İstanbul ile İzmir'deki hayat tarzındaki tezatı şöyle anlatır. "Lâkin topuklarına kadar çulha taplı bir samur kürk, güzel biçilmiş bir pantolon, zarif bir yeleşin üstünde kalın altın kordonu görünce on yıl önce Fatih çarşambasındaki Hafız Paşa medresesinde pantolon giyenlere; "Çatal bıçaklar, cehennemlikler" diyen Mahmut'u hayretle temaşa ettim". Bkz. Mehmed Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-11", *Anadolu*, 26 Mart 1934.

⁸⁶⁹ *Muallim*, S. 4, 9 Kanun-ı Sani 1331; Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-22", *Anadolu*, 27 Haziran 1944.

⁸⁷⁰ *Ahenk*, 13 Eylül 1899.

⁸⁷¹ *Nevsal-ı İktisad*, s.169, 170.

⁸⁷² *Ahenk*, 27 Eylül 1903.

İptidai İkinci Sınıf Muallimi: İzmir Darülmuallimin mezunu Hafız Mehmed Efendi.

İptidai Birinci Sınıf Muallimi: İzmir Darülmuallimin mezunu Ali Efendi.

Mektebin 1908 yılı kadrosu⁸⁷³:

DERSLER VE MEMURİYETLER	MUALLİMLER VE MEMURLAR
Müdür ve Müessis	Mahmud Nedim Efendi
RÜŞDİYE KISMI	
Farisî	Mazhar Bey
Tarih ve Coğrafya	Hacı Esad Bey
Hesap, Hendese, Malumat-ı Ziraiye	Mustafa Efendi
Ahlâk, Resim, Kıraat ve İmla	Hasan Basri Efendi
Hüsn-i Hat	Hasan Fevzi Efendi
İPTİDAİ KISMI	
Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Kıraat, Kıraat ve İmla	Hasan Fevzi Efendi
Sarf-ı Osmanî	Mazhar Bey
Tarih ve Coğrafya	Hacı Esad Efendi
Fransızca	Yako Efendi
İhtiyat Sınıfı	Hafız Mustafa Keşfi Efendi
Mubassır	Hasan Hilmi Efendi

⁸⁷³ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.143, 144.

Daha sonra açılan Darülrifan Mektebi, Menba-yı Füyuzat'a rakipti. Darülrifan'ın kurucusu Yusuf Rıza ile Mahmud Nedim Efendiler birbirlerini sevmezlerdi. Hatta birbirleriyle konuşmazlardı. İlk önceleri Menba-yı Füyuzat Mektebi daha fazla rağbet görüyordu. Daha sonraki yıllarda Darülrifan öne çıktı. Darülrifan, Menba-yı Füyuzat talebelerini almaya başladı⁸⁷⁴. 1913 yılında Menba-yı Füyuzat Mektebi'nde okuyan Naci Gündem, buradaki muhafazakar havayı "Menba-yı Füyuzat'ta ayrı biraz da eskiye bağlı bir sistem devam ediyordu. Mesela jimnastik ve müziğe gereken ilgi gösterilmiyor, hatta yok denecek derecede yenilik ve yaratıcılık geriden ve zor tatbik ediliyordu" şeklinde anlatıyor. Bazı talebe velilerinin isteği üzerine sonradan müzik desleri kaldırıldı⁸⁷⁵. Menba-yı Füyuzat Mektebi'nde namaz vakitleri üzerinde büyük bir hassasiyetle durulurdu. Öğle arasında bütün talebelere namaz kıldırılırdı. Namaz, mektebin salonuna serilen büyük hasırlar üzerinde kılınırdı⁸⁷⁶.

1913-1914 ders yılı başlarında Menba-yı Füyuzat Mektebi, İstanbul Darülmüallimin mektebinin ders programını kabul etmiştir. Eğitim işleri Hatem Süleyman Efendi'ye bırakılmıştır⁸⁷⁷.

c. Darülrifan Mektebi: 1897 yılında Yusuf Rıza Efendi tarafından kurulan Darülrifan Mektebi⁸⁷⁸, Arapfırını Caddesi'nde Medine Yokuşu sokağının başındaki bir binada eğitime başladı⁸⁷⁹. Zamanla talebe mevcudunun artmasıyla bu bina dar geldi. Mektep 1901 yılında Başdurak civarındaki Kerimağaların konağı olarak bilinen yere taşındı. Önceki bina, Yusuf Rıza tarafından açılacak olan Bedreka-yı İrfan İnas Hususi Mektebi'ne bırakıldı. Darülrifan, yeni binasında 12 Ağustos 1901 tarihinde eğitime başladı⁸⁸⁰. Yusuf Rıza Efendi, nehari eğitimde gösterilen başarı üzerine mektebin leyli kısmını 1905 yılında açtı. Mektebin leyli kısmı iki dairedir. Her iki tarafın büyük bahçeleri arasındaki duvarlardan diğerine bir kapı ile geçilirdi. Mektebin bir kısmında Yusuf Rıza ile ailesi, diğer kısmında leyli kısmının gece dersleri muavin, muallimler, nöbetçi ve hademeler kalırlardı. Daha sonraki yıllarda Yusuf Rıza Efendi satın aldığı boş binayı leyli daire olarak tesis ve inşa ederek mektebin leyli ve nehari kısımlarını biraraya toplamaya karar verdi⁸⁸¹.

⁸⁷⁴ Kaygusuz, a.g.e., s.24.

⁸⁷⁵ Naci Gündem, *Günler* Boyunca, İzmir, 1955, s. 34, 35.

⁸⁷⁶ Kaygusuz, a.g.e., s.35.

⁸⁷⁷ Ahenk, 16 Teşrin-i Evvel 1913.

⁸⁷⁸ Kaygusuz, a.g.e., s.24.

⁸⁷⁹ Ahenk, 19 Ağustos 1900; Ahenk, 15 Kanun-ı Sani 1901.

⁸⁸⁰ Ahenk, 20 Ağustos 1901.

⁸⁸¹ *İzmir'de Darülrifan Mektebi-1 Hususîsînin Kısım-ı Leylîsîne Mahsus Talimat-ı Esasîyesidir*, İzmir, 1328, s.1, 2, 5.

Darülrifan Mektebi Müdürü Giritli Ali Efendi idi. Okulun Menba-yı Füyuzat karşısında başarı kazanmasında büyük emeği vardır. Darülrifan Mektebi binası inşa edilirken yardımda bulunan Mehmet Şeref, Yusuf Rıza'nın bu başarı karşısında duyduğu hazı şöyle anlatıyor: "Bizim mektep aldı yürüdü ve İškodralı Mahmut'un mektebini biraz gölgede bıraktı. Hele, Yusuf Rıza'nın mektep sıraları doldukça cübbesinin eteklerini savurarak, hükümet caddesinden bir geçişi vardı ki ben onun bu gururlu yürüyüşünü çok görmezdim"⁸⁸². Mehmet Şeref, bu rekabetten duyduğu memnuniyeti, "Bir Yusuf Rıza, bugün hep kalplerimizin en hafiy köşelerine samimiyet, hürmetle dolduran bir müessis-i muhterem 'Darülrifan'ın kapılarını açınca orada tabî, samimi, latif, istenilir, sevilir, takdir olunur bir rekabet yol aldı. Artık korkulmaz idi" şeklinde anlatmaktadır⁸⁸³.

Darülrifan Mektebi'ne din ve mezhep gözetilmeden erkek talebe kabul ediliyordu⁸⁸⁴. Buradaki leyli talebeler diğerlerinden farklı olarak doğrudan doğruya Yusuf Rıza Efendi'nin terbiyesi ve himayesi altındaydı. Dört çocuğu ile birlikte yatılı talebeler ile birlikte yer içerdi. Mektebin leyli ücreti 18 Osmanlı lirası idi. Bu miktarın üç taksitte ödenmesi zorunluydu. Birinci taksit 8 lira mektep açıldığında, ikinci taksit 6 lira Aralık ayı başında, üçüncü taksit 4 lira ise Mart ayı başında ödenirdi. Darülrifan'da nehari ve leyli talebelerden başka yarı leyli (nisf-ı leyli) talebeler de vardı. Bu talebelerden üç taksitte ödenmek üzere yıllık 6 lira ücret alınır. Yarı leyli talebe bu ücretle sadece leyli talebe ile birlikte öğle yemeği yiyebilirdi⁸⁸⁵.

Darülrifan Mektebi'nin idare ve talim heyeti Yusuf Rıza Efendi'nin başkanlığında müdür, ders nazırları ve on muallimden ibaretti. Mektep; ihtiyat, iptidai ve rüşdi kısımlarından müteşekkil olup sekiz sınıftı. Derslerden Ulûm-ı Diniye ve Ahlâkiye, Arabî, Türkî, Fârisî ve Fransızca üzerinde hassasiyetle durulurdu⁸⁸⁶. Sonraki yıllarda mektebin ders programına müzik dersi de ilave edilmiştir⁸⁸⁷. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra talebelere Türkçe, Hendese, Usûl Defteri, Coğrafya, Tarih, Malumat-ı Medeniye ve Ahlâk, Mukaddema-yı Ulûm-ı Tabiyye, Arabî, Fârisî, Ulûm-ı Diniye dersleri okutuluyordu. Fransızca dersi bütün sınıflarda, İngilizce sadece rüşdiye sınıflarında vardı. Ayrıca öğrencilerin hitabet gücünü arttırmak için Ali-yi Meratibihim dersi konuldu⁸⁸⁸.

⁸⁸² Mehmed Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri-11", Anadolu, 30 Mart 1934.

⁸⁸³ Mehmed Şeref, "Bize Dair...", Ahenk, 28 Eylül 1901.

⁸⁸⁴ Nevsal-ı İktisad, s.171.

⁸⁸⁵ İzmir'de Darülrifan Mektebi Hususîsînin..., s.3, 6, 12.

⁸⁸⁶ Nevsal-ı İktisad, s.171.

⁸⁸⁷ Ahenk, 21 Ağustos 1907.

⁸⁸⁸ Ahenk, 19 Eylül 1912.

1908 yılında Darülrifan Mektebi'nin kadrosu ve talebe mevcudu⁸⁸⁹:

DERSLER VE MEMURİYETLER	MUALLİMLER VE MEMURLAR	TALEBE MEVCUDU
Müessis Müdür	Yusuf Rıza Efendi Ali Refet Efendi	
RÜŞDİYE KISMI		
Arabî, İlm-i Ahlâk	Ali Refet Efendi	84
Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye	Hafız Mehmed Esad Efendi	
Türkçe ve Farsî	Hacı Musa Efendi	
Tarih, Coğrafya, Resim	Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi	
Hesap, Hendese	Ferruh Efendi	
Fransızca ve Hesap	Rahmi Efendi	
İPTİDÂİ KISMI		
Türkçe, Lûgat-ı Coğrafya	Necati Efendi	169
Kavaid-i İmla, Tarih-i İslam ve Osmanî	Mehmed Rıza Efendi	
Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İmla ve Kıraat	Ahmed Ferid ve Receb Efendi	
Hüsn-i Hatt	Hayreddin Efendi	
Fransızca	Yakub Cemal Efendi	

⁸⁸⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.142, 143. II. Meşrutiyet'in Vilayet Maiyet Memurluğu görevinde bulunan Hilmi (Uran) Bey, bir ara Darülrifan mektebinde Tarih ve Ahlâk derslerini okuttu. Bkz. Hilmi Uran, Hatıralarım, Ankara, 1959, s.32.

Darülrifan Mektebi'nin Ödemiş ve Alaşehir'de nehari olarak birer şubesi vardı. Şubelerin ders programı merkezdeki Darülrifan Mektebi'ninki ile aynıydı. Sadece Fransızca dersleri daha azdı. İngilizce dersi yoktu⁸⁹⁰. II. Meşrutiyet yıllarında Alaşehir ve Poyraz'da Darülrifan'ın şubesi açılmıştır⁸⁹¹.

Yusuf Rıza Efendi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gece dersleri açmaya söz vermişti⁸⁹². Bunun üzerine Drülrifan Mektebi Müdürü Giridli Ali Efendi, muhacirlere gece dersi vermek için Eşrefpaşa mahallesinde bir mektep kurdu. 1908 yılı Aralık ayı başlarında derslere başlandı⁸⁹³.

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) tarihine izafeten Darülrifan mektebi, 23 Temmuz 1910'da "İzmir Yadigar-ı Darülrifan" adında bir kitap çıkardı. Tanesi sekiz meteliğe satılacak olan bu kitabın gelirinin yarısı Donanma-yı Milli ianesine, diğer yarısı da Darülrifan Ödemiş şubesine bırakılacaktı⁸⁹⁴. Mektebin musiki muallimi Mustafa Sabri Efendi, talebelere bir yıl içinde öğrettiği musiki parçalarını, yine 10 Temmuz'a izafeten 1913 yılında neşretti⁸⁹⁵.

ç. Bedreka-yı İrfan Mektebi: Darülrifan Mektebi'nin kurucusu Yusuf Rıza Efendi, kızlara ait Bedreka-yı İrfan Mektebinin tesisi için 1901 yılında ruhsat aldı⁸⁹⁶. Mektep, Darülrifan'ın eski binası olan Arap fırını caddesinde Medine yolu başındaki binada açıldı⁸⁹⁷. İlk ders yılını burada tamamladı. Yeni ders yılında bu bina dar geleceği gerekçesiyle Bedreka-yı İrfan Mektebi, 1902 yılı Ağustos ayında Beyler sokağındaki Keresteci İbrahim Bey'in konağına nakledildi⁸⁹⁸.

Bedreka-yı İrfan Mektebi ihtiyat, iptidai ve rüşdi kısımlardan teşekkül etmiştir. Bu kısımlar toplam 10 sınıftan ibaretti⁸⁹⁹. Mektebe üç yaşından yedi yaşına kadar erkek ve kız talebe kabul ediliyordu⁹⁰⁰. İhtiyat sınıfına Bestanü'l-Etfal⁹⁰¹ veya çocuk bahçesi denilmektedir⁹⁰². İzmir'de kızlara ait ilk hususi mektebin kurucusu Yusuf Rıza Efendi, Bedreka-yı İrfan'ın gayesini ve programını şöyle anlatmakta⁹⁰³:

⁸⁹⁰ İzmir'de Darülrifan Mektebi Hususisinin..., s.12, 13.

⁸⁹¹ Anadolu, 5 Eylül 1914.

⁸⁹² Köylü, 17 Teşrin-i Sani 1324.

⁸⁹³ Hizmet, 7 Kanun-ı Evvel 1908.

⁸⁹⁴ Darülrifan Mektebi, Yadigâr-ı Darülrifan, İzmir, 1326, s.1-80; Ahenk, 10 Temmuz 1326.

⁸⁹⁵ Mustafa Sabri, Yadigâr-ı Darülrifan, İzmir, 1329, s.1-8.

⁸⁹⁶ Ahenk, 11 Haziran 1901.

⁸⁹⁷ Ahenk, 20 Ağustos 1901.

⁸⁹⁸ Ahenk, 31 Ağustos 1902.

⁸⁹⁹ Ahenk, 11 Haziran 1901; Nevsal-ı İktisad, s.174.

⁹⁰⁰ Nevsal-ı İktisad, s.175.

⁹⁰¹ Ahenk, 11 Haziran 1901.

⁹⁰² Nevsal-ı İktisad, s.175.

⁹⁰³ Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1902.

“Ahlâk ve kızlara lâzım hakiki malumat ve ciddi ve ameli hüneler ve intizam ve nezafet, işte mektebin programına üssü'l-esas olan bunlardır. Bir İslam, bir Türk hanımına şu zaman-ı terakkide ne gibi şeyler lâzım ise hepsi bu mektebde öğrenilmektedir. Terakkiyat-ı akliye ameli tedrisat ile icra olunmaktadır. Dindar, masum, ahlâklı, fikirli, müktesad, hünere, becerikli, nazik, sağlam, atik valdeler yetiştirmek için lâzım olan ameli ve nazari dersler verilmektedir”.

Mektepte kız öğrencilere her çeşit dikiş nakış usûlleri gösteriliyordu. Bir yıl içinde talebelerin biçip diktikleri, ördükleri vs. gibi el mahareti olan eşyalar, tablolar, levhalar mektebin salonunda sergilenirdi⁹⁰⁴.

1908 yılında 71 talebesi olan Bedreka-yı İrfan Mektebi'nin kadrosu⁹⁰⁵:

KADROSU	MUALLİMLERİ
Müessis	Yusuf Rıza Efendi
Müdire	Zehra (Zişan) Hanım
Coğrafya, Tarih ve Zaif-i Mukadderat	Zehra Hanım
Türkçe, Zeaif-i Ebeveyn, Kitabet-i Hüsusiye ve İlm-i Tedbir-i Menzil	Mihrinaz Hanım
Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, İlm-i Ahlâk ve Farişi	İhsan Hanım
Arabî ve Türkçe	Muzaffer Hanım
Hıfzû's-Sihha, Usûl-i Terbiye-i Etfal ve Lûgat	Nazife Hanım
Nakış, Elisheri, Tanzim-i Eşya	Madmazel Lizen
Dikiş	Madmazel Penoyota
Kola	Madmazel Estilla

d. Hadika-yı Maarif Mektebi: Hizmet gazetesinin imtiyaz sahibi ve başyazarı İbrahim Refik Bey, 1906 yılı Ocak ayında⁹⁰⁶, Arap fırını'nda Yasin Bey varesine ait bir konakta Hadika-yı Maarif Mektebi'ni açtı⁹⁰⁷. Mektep iptidai ve rüşdi dere-

⁹⁰⁴ Nevsal-ı İktisad, s.176.

⁹⁰⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.145.

⁹⁰⁶ Nevsal-ı İktisad, s.177.

⁹⁰⁷ Kâmil Dursun, “Eski İzmir’e Ait Hatıralar-22”, Anadolu, 27 Haziran 1944.

cede eğitim vermek üzere kurulmuş ameli bir ticaret mektebiydi⁹⁰⁸. 1906 yılı Ağustos ayında mektebin iptidai ve rüşdi sınıflarının hepsi açıldı. Ticareî kısmının yalnızca birinci sınıfı vardı. Hadika-yı Maarif Mektebi'nde ihtiyat sınıfından itibaren talebelere uygulamalı Fransızca dersi veriliyordu. Her muallime uzman olduğu alanda ders verilmektedir. Mektebin ticaret sınıfına sadece rüşdiye diploması alan talebeler girebiliyordu. 1906-1907 ders yılında ticaret sınıfı dersleri ve muallimleri şöyle⁹⁰⁹:

DERSLER	MUALLİMLER
Hukuk-ı Ticaret	Mustafa Nedim Bey
İlm-i İktisad	Maîyet Memurlarından Velütüddin Efendi
Fizik	Tabib Kolağası Nuri Bey
Kitabet, Coğrafya-yı Ticari	Velütüddin Efendi
İlmü'l-Emval	Selim Mızrahi Efendi
Usûl-i Defteri	Karduzu Efendi
Hesab-ı Ticari	
Kitabet-i Ticariye (Fransızca okutuluyor)	Mösyö Hereki
Fransızca	
İngilizce	Mösyö Lambert

1908 yılında Hadika-yı Maarif Mektebi'nin iptidai kısmında 108, rüşdi kısmında 47, ticaret kısmında ise 19 talebe mevcuttu. Bu yılda mektebin kadrosu diğer özel okullara göre oldukça fazladır. Bu yıllarda mektebin kadrosu daha da genişlemiştir⁹¹⁰:

DERSLER VE MEMURİYETLER	MUALLİMLER VE MEMURLAR
Nazır	Emlak-ı Hümayun Müdürü Hüseyin Galib Bey

⁹⁰⁸ Nevsal-ı İktisad, s.177; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.142.

⁹⁰⁹ Ahenk, 24 Ağustos 1906.

⁹¹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.142.

Müessis	Cevdet Efendi
Ders Nazırı ve Müdürü	Hüseyin Lütfi Efendi
Fizik ve Tarih-i Tabîî	Hacı Nuri Efendi
Hukuk-ı Ticaret	Seyid Bey
İktisad, Coğrafya-yı Ticari, Kitabet ve Malumat-ı Nafia	Velüddin Efendi
Hesap, Hendese, Arabî	Celâl Efendi
Farisî, Sarf ve Nahv-i Osmanî, İmla ve Ulûm-ı Diniye	Abidin Efendi
Hesap, Tarih, Coğrafya	İbrahim Efendi
Resim, Kıraat, Coğrafya	Kadri Efendi
Hesap, Kıraat, İmla	İsmail Efendi
Hesap	Hüseyin Hüsnü Efendi
Hüsn-i Hatt	Hafız Ali Efendi
Fransızca	Bağdasaryan Efendi
İngilizce	Mösyö Encilo
Usûl-i Defteri, Hesab-ı Ticari ve Kitabet-i Ticariye	Mösyö Karduzu
Fransızca	Jepsi Efendi, Kohen Efendi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Hadika-yı Maarif Mektebi, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin himayesi altına girdi. 1908-1909 eğitim ve öğretim yılı başında ders programı tekrar düzenlendi ve mektep idadi dereceye çıkarıldı. Rüşdiye sınıflarından itibaren Tarih-i Umumi dersleri ilave edildi. İdadi dersleri üç yılda verilmek üzere üç sınıfa taksim edildi. Fransızca dersi iptidai sınıflarından itibaren, İngilizce ise idadi sınıflarında okutulacaktı. Ticaret sınıfında sadece Ulûm-ı Ticariye dersleri verilecektir⁹¹¹.

1908 yılı Kasım ayı başlarında Hadika-yı Maarif Mektebi'nde gece derslerine başlandı⁹¹². Mektebin gece dersleri programı aşağıdadır⁹¹³:

⁹¹¹ Ahenk, 16 Eylül 1908; Köylü, 2 Teşrin-i Evvel 1324.

⁹¹² İttihad, 11 Şevval 1326; Ahenk, 14 Teşrin-i Sani 1908.

⁹¹³ İttihad, 11 Şevval 1326; Ahenk, 10 Kanun-ı Evvel 1908.

Günler	Mektebin Fransızca Muallimi Mösyö Rudolf Pircanes	Tarih, İktisad, Coğrafya-yı Ticari Muallimi Emrullah Bey	Hikmet-i Tabiiye, Tabakat Muallimi Doktor Hacı Nuri Bey	Kozmografya, Cebir Muallimi Mukavelat Muharriri Ferruh Bey	Hesap, Usûl Defterde Mütehassıs Ragıb Bey
Cumartesi	Fransızca	İktisad			
Pazar			Felsefe ve Tarih-i Terakkiyat-ı Fikriye		Usûl-i Defteri ve Hesab-i Ticari
Pazartesi	Fransızca			Hukuk-ı Siyasiye ve Medeniye	
Salı	Fransızca	İktisad			
Çarşamba	Fransızca		Felsefe ve Tarih-i Terakkiyat-ı Fikriye		Usûl Defteri ve Hesab-i Ticari
Perşembe	Fransızca	Tarih-i Umumi		Hukuk-ı Siyasiye ve Medeniye	

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1908 yılının son aylarında Hadika-yı Maarif'in itibarını sarsan olaylar yaşandı. Hatta mektep kapanma tehlikesiyle bile karşı karşıya kaldı⁹¹⁴. Müdür Hüseyin Lütfi'nin el yazısı ile yazılmış bir aşk mektubu M. A. adında bir yatılı erkek öğrencinin çekmecesinde bulundu. Bunu duyan talebeler mektepte isyan çıkardı⁹¹⁵. Bu olay üzerine müdür, mektebe talebeleri kabul etmemiştir⁹¹⁶. Ceryan eden olaylar yüzünden Hadika-yı Maarif Mektebi'nin talebeleri dağılmaya başladı⁹¹⁷. 1909 yılı Nisan ayına kadar 100 Fransız ve İngiliz talebe mektepten ayrıldı⁹¹⁸. Mektep Müdürü Hüseyin Lütfi Bey, bu olaylar yüzünden Hadika-yı

⁹¹⁴ Köylü, 19 Teşrin-i Sani 1326; Serbest İzmir, 12 Mart 1325.

⁹¹⁵ Moralı, a.g.e., s.48.

⁹¹⁶ Hizmet, 13 Kanun-ı Evvel 1908.

⁹¹⁷ Serbest İzmir, 24 Şubat 1324.

⁹¹⁸ Serbest İzmir, 12 Mart 1325.

Maarif'ten uzaklaştırıldı. İzmir'de barınamayacağını anlayan Hüseyin Lütfi, Mektep kasasından 400 liradan fazla para çalarak İstanbul'a gitti. Hadika-yı Maarif müdürlüğüne, Köylü gazetesi başmuharriri Hüseyin Emrullah Efendi vekaleten tayin edildi⁹¹⁹. Olayı incelemekle görevlendirilen heyet-i mahsusa, Hüseyin Lütfi'nin görevini, 1909 Mart başında geri iade etti⁹²⁰.

Bu olaydan sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti, 1910 yılı Ağustos ayı başlarında Hadikayı Maarif Mektebi'ne sürekli nezaret edecek bir encümen kurdu. Encümen, maarif müdürünün başkanlığında olmak üzere müttihazan eşraftan Tevfik Paşa, Topçu Kumandanı Cemal, Vilayet-i Nafia Ser-Mühendis Bahtiyar, Mukavelat Muharriri Ferruh, Davavekili Albert Tarika ve Eknesefon adlı kişilerden teşkil edildi. Encümen mektebin ders programını inceleyerek tekrar düzenledi⁹²¹. Mektepte bu değişikliklerin uygulanması için 1909 yılında Selanik'ten Necip Necati Bey getirildi⁹²².

Hadika-yı Maarif Mektebi'nin dahili talimatnamesi 1909 yılında hazırlandı. Yüzotuz maddelik talimatnamede, muallimlerin, hademelerin, talebelerin, vekilharç ve hesap memurlarının vazifeleri açıklanmıştır. Talimatnameye göre mektep, leyli ve nehari kısımlarından oluşmaktadır. Tahsil süresi; bir valde, bir ihtiyat, üç iptidai, üç rüşdi, üç idadi sınıflı olmak üzere onbir senedir. İdadi kısmının birinci sınıfını bitiren talebeler isterlerse, velilerinden izin alınarak ticaret sınıfına nakledilirdi. Ticaret sınıfı iki senelikti. Doğrudan doğruya İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olan Hadika-yı Maarif Mektebi, cemiyetin seçeceği bir komisyonla ve bir müdür tarafından idare edilirdi⁹²³.

Hadika-yı Maarif Mektebi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin himayesine girdikten sonra, özellikle 1909 yılından itibaren çok ilerledi. Zira cemiyet, mektebin eksiklerini kapatıyor, büyük paralar sarfediyor ve Avrupa'dan ders aletleri getiriyordu. Okulda tanınmış muallimler ders veriyordu⁹²⁴. 1910 yılında Erkan-ı Harp'ten Hacı Davud Paşa, Topçu Kumandanı Cemal, Ticaret Reisi Mustafa, Necip Necati, Şimendüfer Ser-Komiseri İrfan, Mukavelat Muharriri Ferruh, Doktor Şükrü, Doktor Kimyager Şahap Sıtkı, Davavekili İbrahim Edhem, Akil Koyuncu, Doktor Kâzım, Celâl, Musa, Madam Doktor Parvo, Ticaret Muallimi Bloşo Bey ve Efendiler ile dört Fransızca ve İngilizce muallimleri ders veriyordu⁹²⁵. 1910 yılı Ekim ayı başlarında mektebin leyli talebelerinin bir kısmı kiralanın Darülmualimin eski binasına nakledildi⁹²⁶.

⁹¹⁹ Hizmet, 15 Kanun-ı Evvel 1908.

⁹²⁰ Hizmet, 9 Mart 1909.

⁹²¹ İttihad, 14 Ağustos 1910. Mektebin yeni ders programı İttihad gazetesinin 16 Ağustos 1910, 17 Ağustos 1910, 18 Ağustos 1910, 19 Ağustos 1910, 21 Ağustos 1910, 22 Ağustos 1910, 24 Ağustos 1910 tarihli nüshalarında verilmiştir.

⁹²² Köylü, 13 Ağustos 1326; İttihad, 15 Temmuz 1910; Ahenk, 14 Teşrin-i Sani 1909.

⁹²³ Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyetine Mensub Leyli ve Nehari Hadika-yı Maarif Ticaret Mektebinin Talimatname-i Dahiliyesi, İzmir, 1325, s.1-38.

⁹²⁴ Köylü, 13 Ağustos 1326.

⁹²⁵ Köylü, 13 Ağustos 1326.

⁹²⁶ Köylü, 12 Teşrin-i Evvel 1326; Ahenk, 24 Teşrin-i Evvel 1910

Hadika-yı Maarif mektebinin adı, 1910-1911 ders yılı başlarında “Merkez İttihad ve Terakki” Mektebi olarak değiştirildi⁹²⁷. Müdür Necip Necati, Ahenk gazetesine verdiği ilanda talebelerin giyeceği elbiseyi ayrıntılarıyla açıklamıştır⁹²⁸:

“Şakirdanın yeknesak elbise iktisabları şerait-i intizamdan bulunduğu cihetle İttihad ve Terakki mektepleri için yüksek duble, kadife askeri yakalı, arkası az büzmeli bir sıra düğmeli, yalnız iki cepli, siyah renk ceket kabul olunmuştur. Düğmeleri Arara Mağazası vasıtasıyla suret-i mahsusada Avrupa’da imal ettirilmiş yaldızlı ve ‘İttihad ve Terakki’ yazılıdır. Fukara etfali yeniden elbette imaline mecbur etmemek için üstlerindeki elbise yıprandıktan sonra yeknesak mektep numunesine tevfiken yaptırılmasına mektepçe müsaade olmuşdu. Siyah renkli ucuz ve sağlam kumaşlar bulunabilir. Mektepte numunesi de mevcuttur”.

Yukarıda bahsedilen kıyafetten anlaşılacağı gibi İttihad ve Terakki Mektebi talebeleri Avrupa tarzına uygun biçimde yetiştirmeyi hedefliyordu⁹²⁹.

I. Dünya Savaşı sırasında Merkez İttihad ve Terakki Mektebi’nde 180 kadar talebe vardı⁹³⁰. Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra mektep kendini kapatma kararı aldı. Binası maarif idaresine devredildi⁹³¹.

e. **Dürüledeb Mektebi:** İzmir Darülmuallimin Müdürü Yusuf Ziya Efendi, Namazgâh’ta bulunan konağını mektep haline getirdi⁹³². 3 Şubat 1901 tarihinde açılan Dürüledeb mektebinin⁹³³ resmî açılış töreni 28 Nisan 1901’de gerçekleşti⁹³⁴. Dürüledeb; biri ihtiyat, üçü iptidai olmak üzere dört sınıflık iptidai derecede hususi bir mektepti⁹³⁵.

⁹²⁷ Köylü, 23 Teşrin-i Evvel 1326..

⁹²⁸ Ahenk, 26 Teşrin-i Sani 1910.

⁹²⁹ Gündem, a.g.e., s.15, 16, 17.

⁹³⁰ M. Turgud, “Leyli Mekteplerimize Dair...”, Yedigün, 1 Eylül 1340

⁹³¹ Müsavat, 7 Şubat 1919.

⁹³² Ahenk, 7 Kanun-ı Sani 1901. Bu Bina Namazgâh’ta Tahtalı Mescid karşısındaydı. Bkz. Ahenk, 27 Ağustos 1910.

⁹³³ Ahenk, 5 Şubat 1901.

⁹³⁴ Ahenk, 30 Nisan 1901.

⁹³⁵ Nevsal-i İktisad, s.171.

II. Meşrutiyet öncesinde görev yapan muallimler⁹³⁶:

MUALLİMLİKLER	1901	1908
Müdür	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi
Ders Nazırı	Erkan-ı Harbiye Reisi Mirliva Ahmed Efendi	
Tarih	İlyas Bahri Efendi	İlyas Bahri Efendi
Coğrafya	Hafız Hilmi Efendi (İzmir İdadisi mezunu)	İlyas Bahri Efendi
Ulûm-ı Diniye	Hafız Sabri Efendi	Hafız Süleyman Efendi
Kur'an-ı Kerim	Süleyman Efendi (İzmir İdadisi mezunu)	Hafız Süleyman Efendi
Ahlâk	Yusuf Ziya Efendi	Yusuf Ziya Efendi
Kur'an-ı Kerim Tecvid	Fehmi Efendi	
Hesap	Hafız Hilmi Efendi	Vasfi Efendi
Hüsn-i Hatt	Rüsumat Kâtibi Adil Bey	
Resim	Hafız Sabri Efendi	
Kıraat-ı Türkiye ve İmla	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi
Fransızca		Vasfi Bey
İhtiyat Sınıfı	Mustafa Efendi (İzmir Darülmuallimin mezunu)	Abdullah Efendi ve Hasan Efendi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Ekim ayında Yusuf Rıza Efendi'nin İstanbul Darülmuallimin'e tayin edilmesi üzerine⁹³⁷ Darüledeb Mektebi müdürlüğü boşaldı. İttihad gazetesine verilen ilanda, bu görev için müracaat edeceklerin İzmir İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Tilkilik şubesine başvurmaları istenmiştir⁹³⁸. Buradan Darüledeb Mektebi'nin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin himayesine girdiği anlaşılmaktadır. Mektep cemiyetin Tilkilik şubesinin himayesindeydi⁹³⁹.

⁹³⁶ Ahenk, 7 Ağustos 1317; Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.143.

⁹³⁷ Ahenk, 22 Teşrin-i Evvel 1909.

⁹³⁸ İttihad, 4 Teşrin-i Sani 1909.

⁹³⁹ İttihad, 4 Teşrin-i Sani 1910 .

Bu gelişmeden sonra Darüledeb’de eğitim ve öğretim 1909-1910 ders yılında başladı⁹⁴⁰ İlk ders yılında mektebin 140 talebesi mevcuttu. 1910-1911 ders yılı başında ders programında yapılan düzenleme ile Darüledeb, rüşdi dereceye çıkarıldı⁹⁴¹. Bu ders yılında mektebin iptidai sınıflarının hepsi, rüşdiye kısmının birinci ve ikinci sınıfları açıldı⁹⁴². 1912-1913 ders yılı başında mektebin valde, mahreç, ihtiyat, iptidai ve rüşdiye sınıfları mevcuttu⁹⁴³. Bina dar geldiği için hemen mektebin başka bir binaya nakledilmesi kararlaştırıldı⁹⁴⁴. Büyük bir ihtimalle, Namazgâh’ta Sarımsak sokağında bulunan “Leyli ve Nehari İttihad ve Terakki Esharülmaarif Mektebi” Darüledeb’in bir uzantısıdır. Mektep ya yeni binasına bu isimle taşındı ya da 1913-1914 ders yılı öncesinde bu adı aldı. Zira İttihad ve Terakki Cemiyeti, himayesine aldığı mekteplerin adını değiştirmektedir. Esharülmaarif Mektebi, 1913-1914 ders yılında idadi derecesine çıkarılmasına rağmen idadi sınıfı açılmamıştır⁹⁴⁵. Mektebin Fahrî Nazırı olan İlyas Bahri’nin 1912 yılı Eylülünde, ileride idadi kısmı sınıflarının açılacağını belirtmesi⁹⁴⁶, bu düşüncemizi daha da kuvvetlendirmektedir.

f. **Burhanülmaarif Mektebi:** İzmir’in Kurşunlu Medresesi’nden icazet almış olan İzmirli Sadık Efendi⁹⁴⁷, 1901 yılında Burhanülmaarif Hususi Mektebi’ni kurdu. Faik Paşa Medresesi’nden icazetli beratlı İbrahim Edhem Efendi, mektebin müdürü idi. Biri ihtiyat, üçü iptidai olmak üzere dört sınıflı Burhanül-Maarif iptidai derecede açılmış hususi bir mektepti. Yeni usûlde eğitim veren mektebin 80 kadar talebesi vardı. Eğitim kadrosunda bir müdür, üç daimi, altı seyyar muallim mevcuttu. Muallimlerin bir kısmı âli mekteplerden, bir kısmı da Darülmualimin çıkışıdır⁹⁴⁸.

Sonraki yıllarda İbrahim Edhem Efendi tarafından Burhanülmaarif Mektebi rüşdi dereceye çıkarılmıştır. Bundan dolayı 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi’nde mektebin müdür ve müessisi olarak İbrahim Edhem Efendi verilmektedir. Bu yılda 92 talebesi olan Burhanülmaarif’de okutulan dersler şöyle⁹⁴⁹:

⁹⁴⁰ Gad Franko, Muallimlere, İzmir, 1326 (İfade-i Mahsusa).

⁹⁴¹ Ahenk, 18 Eylül 1912.

⁹⁴² Ahenk, 27 Ağustos 1910.

⁹⁴³ Ahenk, 18 Eylül 1912.

⁹⁴⁴ İlyas Bahri, “Darüledeb Mektebi”, Ahenk, 18 Eylül 1912.

⁹⁴⁵ Anadolu, 11 Eylül 1913. Ezharülmaarif’in ana kısmı 2, iptidai 3, rüşdiye 3, idadi 4 sınıfı.

⁹⁴⁶ İlyas Bahri, “Darüledeb Mektebi”, Ahenk, 18 Eylül 1912.

⁹⁴⁷ Hafız Sadık Efendi 1905 yılında vefat etmiştir. Bkz. Ahenk, 2 Mart 1905.

⁹⁴⁸ Nevsal-ı İktisad, s.171, 172.

⁹⁴⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, II. 1326, s.144, 145.

DERSLER	MUALLİMLER
RÜŞDİYE KISMI	
Hıfzı's-Sıhha	Hacı Nuri Bey
Hesap ve Hendese	Raşid Efendi
Resim ve Coğrafya	Suphi Efendi
Tarih	Ferid Bey
Ulûm-ı Diniye ve Farişî	Hasan Efendi
Arabî	Edhem Efendi
Kitabet	Cevad Efendi
Türkçe ve İmla	İbrahim Efendi
Fransızca	Nesim Efendi
Hüsn-i Hatt ve Kur'an-ı Kerim	Nedim Efendi
İPTİDAİ KISMI	
Hesap	Raşid Efendi
Coğrafya	Suphi Efendi
Farişî ve Ulûm-ı Diniye	Hasan Efendi
Arabî, Kur'an-ı Kerim ve Hüsn-i Hatt	Nedim Efendi
Fransızca	Viktor Efendi
Kıraat-ı İmla ve Lûgat, Hesap, Ulûm-ı Diniye ve Farişî	Mustafa Efendi
Ulûm-ı Diniye, Kur'an-ı Kerim, İmla, Hesap	Ahmed Efendi
Mubassır	Ahmed Efendi

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, İkiçeşmelik'te bulunan Burhanülmaarif mektebinde de gece dersleri açıldı⁹⁵⁰.

g. Lisan ve Ticaret Mektebi: Bıçakçızade İsmail Hakkı, 1903 yılı Haziran ayında Lisan ve Ticaret Mektebi'ni açtı. Mektep, Türk çocuklarına yabancı lisan ve özellikle Osmanlı Devleti'nde meydana gelen her çeşit teşebbüsten haberdar olmaları için kuruldu⁹⁵¹. Tahsil süresi üç yıl olan Lisan ve Ticaret Mektebi'nin ihtiyat sınıfı da vardı⁹⁵².

SINIFLAR	DERSLER
Birinci Sınıf	Türkçe, Arapça, İngilizce, Rumca, Almanca, Fransızca Kıraat, Hesap, Coğrafya, Yazı, İmla
İkinci Sınıf	Birinci sınıfta okutulan lisan derslerinin Kavaid-i Sarfiye ve Nahviyle Türkçe, Fransızca, İlm-i Servet, Ahlâk, Kitabet-i Ticariye, Evrak-ı Ticariye Tanzimi, Mukaveleler, Layihalar, Senedler, İstidalar, Poliçeler, İstılam Mektupları, Sipariş Emirleri, Kontratolar vs. Fransızca Hesap, Türkçe Hesap, Coğrafya, Türkçe, Arapça, İngilizce, Fransızca-yı Mükemmele
Üçüncü Sınıf	Bahsedilen lisan derslerinin mükemmele dersleri ile Fransızca Kanun-ı Ticaret, Fransızca ve Türkçe Usûl-i Defteri, Fransızca Evrak-ı Ticariye Tanzimi, Islahat-ı Ticariye ve Kanuniye Talimi, Kitabet-i Osmaniye, Hesap, Coğrafya, Resim, Hendese, Hukuk-i Ticariye, İlm-i Hal, İlm-i Kelam

⁹⁵⁰ İttihad, 25 Ramazan 1326; İttihad, 26 Ramazan 1326.

⁹⁵¹ Nevsal-ı İktisad, s.172, 173.

⁹⁵² Aynı Eser, s.173, 174.

İsmail Hakkı, hiç kimsenin yardım etmemesine rağmen mektebi üç dört yıl açık tutmayı başarmıştır. Lisan ve Ticaret Mektebi'nde okuyan Alemdarzade, ömrünün kısa olmasına rağmen iyi iş adamları yetiştirdiğini ifade etmektedir⁹⁵³.

ğ. Darütedris Mektebi: Saçmacızade Medresesi Müderrisi Hafız Osman Ferid Efendi, Namazgâh'ta hususî bir mektep açtı. 1907 yılının Mayıs ayı başında mektebin iptidai sınıfları eğitime başladı⁹⁵⁴. Mektebin iki ay içinde talebe mevcudu 50'ye⁹⁵⁵, beş altı ay içinde 100'e ulştı. Namazgâh'taki bina kâfi gelmediği için Darütedris Mektebi, yine Namazgâh mahallesinde Osanzade yokuşundaki 32 nolu eve taşındı. Belediye Meclisi Azası Hacı Osman Efendi, yemekhane ve abdesthane inşa ettirmiştir⁹⁵⁶. Talebe mevcudunun günden güne fazlaşması üzerine Hacı Osman ve Hacı Hafız Mehmed Efendiler, mektep binasına bir oda daha inşa edilmesi için gerekli masrafı üstlendiler. Bu sıralarda mektepte 200'den fazla talebe vardı⁹⁵⁷.

1908 yılında Darütedris Mektebi'nin iptidai ve rüşdi kısımları açıktır. Mektepte, Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye ve Arabî Muallimi Osman, Ahlâk ve Farişî Muallimi Hafız Ali, Türkçe, Hesap, Lügât, İmla, Hüsn-i Hatt Muallimi Hafız Şükrü, Kur'an-ı Kerim, Hesab-ı Zihni ve İmla Muallimi Musa, Elifba-yı Osmanî ve Yazı Muallimi Hafız Halil Efendiler idi⁹⁵⁸.

h. Şark Mektebi: İzmir Sultani Mektebi'nin Ulûm-ı Tabiiye Muallimi Ahmed Fuad Bey, 1913 yılında Şark Mektebi'ni kurdu⁹⁵⁹. Beyler sokağında bulunan mektep yedi senelik resmi idadi mekteplerine denkti. İki valde, üç iptidai, üç rüşdi, dört idadi sınıfları olan Şark Mektebi'nde leyli ve nehari olarak eğitim veriliyordu. Daha sonra Şark Mektebi Frenk mahallesinde eski Frerler Mektebi binasına taşınmıştır⁹⁶⁰.

⁹⁵³ Anadolu, 4 Şubat 1914.

⁹⁵⁴ Ahenk, 2 Mayıs 1907.

⁹⁵⁵ Ahenk, 22 Ağustos 1907.

⁹⁵⁶ Ahenk, 19 Şubat 1908; Ahenk, 22 Ağustos 1922.

⁹⁵⁷ Ahenk, 19 Teşrin-i Sani 1909.

⁹⁵⁸ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326. s.145.

⁹⁵⁹ Leyli ve Nehari Şark Mekteb-i Nizamname-i Esasîsi, İzmir, 1331, s.1, 7.

⁹⁶⁰ Muallim, S. 1, 20 Teşrin-i Sani 1331.

Şark Mektebi kadrosu:

KADRO	1913 ⁹⁶¹	1915 ⁹⁶²
Müessis	Ahmed Fuad Bey	Ahmed Fuad Bey
İDARE HEYETİ		
Ders Nazırı	Davavekili İbrahim Edhem Efendi	Mustafa Necati Bey (Hukuk Mektebi mezunu)
Müdür Muavini		H. Vasıf Bey (Sultani mezunlarından)
Dahiliye ve Muhasebe Memuru		Sakızlı Fahri Bey
Kâtip		Selim Sırrı Bey (İdadi muallimlerinden)
Muid		Kenan Rıza Bey (İdadi mezunlarından)
Muid		Necati Bey (İdadi mezunlarından)
Muid		Ali Ulvi Bey (İdadi mezunlarından)
TALİM HEYETİ		
Malumat-ı Kanuniye	İbrahim Edhem ve Talât Bey (Hukuk Mektebi mezunu)	
Malumat-ı İktisadiye	Raif Bey (Hukuk Mektebi mezunu)	Mahmud Esad Efendi (Sultani Mektebi ve Müntesib-i Hukuktan)

⁹⁶¹ Ahenk, 14 Eylül 1913; Ahenk, 15 Teşrin-i Evvel 1913; Ahenk, 23 Teşrin-i Sani 1913.

⁹⁶² Leyli ve Nehari Şark Mektebi... , s.7, 8. 1916-1917 ders yılı başında Şark Mektebi'nin müdür muavinlerine, Sultani Mektebi mezunlarından Hüseyin Hüsnü ve Süleyman Efendiler tayin edildi. Bkz. Ahenk, 13 Eylül 1332.

Malumat-ı İctimaiye	Veliüddin Bey (Sorbon Mezunu)	
Arabî	Maraşlı Kâmil Efendi ve Zaid Bey (Mekteb-i Nüvvab Mezunu)	Münhal
Farisî	Maraşlı Kâmil Efendi	
Ulûm-ı Tabîye Ulûm-ı Tabîye ve Ziraiye	Çiftçi Necati Bey	Süleyman Süreyya Bey (Müntesib-i Ziraattan)
Ulûm-ı Riyaziye	Salih Bey (Darülfünun mezunlarından)	Salih Zeki Bey (Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi mezunu)
Malumat-ı Medeniye	Ömer Necmeddin Bey (Hukuk Mektebi Mezunu)	
İlm-i Lisan	Mehmed Necib Bey (Lisan ilmi uzmanlarından)	
Ulûm-ı Diniye	Ali Abidin Bey	Münhal
Tarih	Ali Abidin Bey	
Resim	İlhami Bey	
Hendese ve Malumat-ı Ticariye	Zühdü Bey	
Edebiyat	M. Selahaddin Bey	M. Esad Bey
Edebiyat ve Müntahabât Kitabet	Ahmed Ati Bey	Mehmed Ati Bey
Usûl Defteri		Ragıb Bey, İbnülemin Kemal Bey (Aydın Millî Bankası Muhasebecisi)
Hüsn-i Hatt		Hüseyin Bey (İdadi mezunlarından)
Hıfzı's-Sıhha		
Elişleri		
Fransızca		M. Esad Bey
Anasınıfı Muallimi	Tireli Hafız Süleyman Efendi	

Şark Mektebi, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin siyaseti doğrultusunda eğitim veren Merkez İttihad ve Terakki Mektebi ile aynı seviyede ve ruhtaydı⁹⁶³. I. Dünya Savaşı sırasında mektepte 150 kadar talebe vardı⁹⁶⁴. Şark Mektebi, Kumandanlık Erkanı Harbiye Reisi Ali Hikmet Bey'in himayesindeydi⁹⁶⁵.

i. Ravza-yı İrfan İnas Mektebi: İstanbul Darülmuallimin mezunu Fatma Zişan Hanım, 1905 yılında iptidai ve rüşdi derecede⁹⁶⁶ Ravza-yı İrfan isminde hususi inas mektebini kurdu⁹⁶⁷. Arap fırını'nda⁹⁶⁸ bulunan mektebin 1908 yılında 87 kız talebesi vardı. Burada Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, Kavaid-i Osmaniye, Coğrafya, Kıraat-ı Türkiye, Tarih, Hesap, İmla, İdare-yi Beytiye, Hıfzı's-sıhha ve Lûgat Muallimesi Fatma Zişan, Kur'an-ı Kerim, Ulûm-ı Diniye, Sarf-ı Osmanî, Coğrafya, Kıraat-ı Türkiye, Ahlâk, Lûgat, İmla ve Hesap Muallimesi Afakat Hanım, Kur'an-ı Kerim, Lûgat, Kıraat, İmla ve Hesap Muallimesi Saniye Hanım, Ecza-yı Şerife, Kıraat, Elifba ve Hesab-ı Zihni Muallimesi Saadet Hanım, Nakış Muallimesi Madam Amalya, Dikiş Muallimesi Madmazel Espasya Hanım okutuyordu⁹⁶⁹.

i. Kenzülmaarif Mektebi: Abdurrahman Efendi tarafından 1902 yılının Eylül ayında kurulmuş hususi bir mekteptir. Kenzülmaarif, İzmir şehrinin Dağ mahallesinde olan Nüzhetgâh'ta bulunmaktadır⁹⁷⁰.

j. Tefeyyüz Mektebi: Osman Paşa Camisi İmamı Hafız Şevket Efendi, 1908 yılı Mart başında Karşıyaka'da Tefeyyüz adında hususi bir mektep kurmak için izin aldı⁹⁷¹.

k. Hadika-yı Vatan Mektebi: Başık Hacı Mustafa Efendi tarafından tesis edilen Hadika-yı Vatan Mektebi, 11 Eylül 1911 tarihinde açıldı. Mektep müdürü ise,

⁹⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı?, İstanbul, 1969, s.31.

⁹⁶⁴ M. Turgud, "Leyli Mekteplerimize Dair...", Yentigün, 1 Eylül 1925.

⁹⁶⁵ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-31", Anadolu, 13 Temmuz 1944.

⁹⁶⁶ Nevsal-ı İktisad, s.177.

⁹⁶⁷ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.146.

⁹⁶⁸ Muallim, S. 3, 22 Kanun-ı Evvel 1331.

⁹⁶⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.146.

⁹⁷⁰ Ahenk, 31 Temmuz 1903.

⁹⁷¹ Ahenk, 4 Mart 1908; İzmir, 23 Şubat 1323.

Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-yi Şahane'den mütekaid İsmail Efendi idi⁹⁷². Namazgâh'ta bulunan Hadika-yı Vatan⁹⁷³, Yunan işgali yıllarında açık kalmıştır⁹⁷⁴.

I. Şabaniye Mektebi: Şabaniye Dergâhı Şeyhi Hacı Rıza Efendi, II. Sultanîye mahallesindeki dergâhının bir kısmını hususi iptidai mektebi haline getirmiştir. 1911 yılında 200 kadar çocuğa ders veren şeyhin yanına yardımcı olarak bir muallim alınmıştır⁹⁷⁵.

m. İttihad ve Terakki Mektepleri: II. Meşrutîyet'in ilanından sonra Karantina'da İttihad ve Terakki İptidai Mektebi açılmıştır⁹⁷⁶. Yine Karantina'da İttihad ve Terakki İnas Rüşdiye Mektebi tesis edilmiştir⁹⁷⁷. Mektebin müdürlüğünü Hilmi Bey yapmıştır⁹⁷⁸.

n. Ümid Mektebi: 1919 yılı yazında Keçeciler'de Hacı Hasan Paşa'nın konağında Ümid isminde hususi bir mektep açıldı. Mektep ana, iptidai ve rüşdi kısımlarından oluşuyordu⁹⁷⁹.

o. Şukûfe-i İrfan Mektebi: 1922 yılı Ağustosunda Nohutcu Tarlası karşısında Şukûfe-i İrfan adında bir mektep bulunmaktadır⁹⁸⁰.

⁹⁷² Ahenk, 26 Ağustos 1329.

⁹⁷³ Muallim, S. 1. 20 Teşrin-i Sani 1331.

⁹⁷⁴ Şark, 27 Ağustos 1338.

⁹⁷⁵ Ahenk, 6 Temmuz 1911; Ahenk, 15 Temmuz 1912.

⁹⁷⁶ Ahenk, 22 Eylül 1912; Ahenk, 22 Kanun-ı Evvel 1913.

⁹⁷⁷ Anadolu, 17 Kanun-ı Sani 1327.

⁹⁷⁸ Şark, 10 Temmuz 1338.

⁹⁷⁹ Şark, 27 Ağustos 1338; Ahenk, 20 Temmuz 1338.

⁹⁸⁰ Şark, 23 Ağustos 1338.

2. Gayrimüslim Osmanlı Mektepleri

a. Gayrimüslim Teb'a Mektepleri:

a1. Rum Mektepleri: I. Meşrutiyet'in ilanından sonra Rum mekteplerinde Türkçe derslerinin okutulup okutulmaması ve Türkçe verecek öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi konusunda Rum Patrikhanesi ile Osmanlı Hükümeti arasında tartışma çıktı. Rum mektepleri ise Yunanistan'ın himayesine girmek istiyordu. Zaten Rum mektepleriyle Yunanistan'daki okulların ders programları arasında büyük bir benzerlik vardı. Rum mektepleri konusunda yapılan tartışma 1895 yılına kadar sürdü. Osmanlı Hükümeti'nin bu yılda yayınladığı bir tezkere ile Rum mekteplerinin ders programını hazırlama, okutulacak kitapların seçimi ve öğretmen diplomalarının onayı Rum Patrikhanesi ve Metropolitlere bırakıldı. Osmanlı Hükümeti Rum mekteplerinde Türkçe ders verecek öğretmenlerin maaşlarını ödemeyi kabul ettiği halde, 1895 yılında bu ders hâlâ konulmamıştır. Fakat Türk mekteplerinde Rumca dersi müfredat programlarında yer almıştır⁹⁸¹. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gayrimüslim mekteplerinde Türkçe derslerine Rum mekteplerinde gereken önem verilmedi. Teftişlerden hoşlanmayan Rum mekteplerinin tavrını şöyle anlatıyor: "Resmi bir maarif müfettişinin, faraza İzmir'de, resmi ve hususi bütün mekatibi serbestçe teftişe tutulabildiği halde Rum mektebine ayak basar basmaz abus bir çehreye, hard ve kabule rast gelmesi, ve belki memurin-i ruhaniye araya girerek teftişe büsbütün memnat edilmesi bizimle beraber bütün okul-i siyasiyenin ihata ve ihraktan aciz kaldıkları bir hata ve idraksizliktir"⁹⁸².

II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam eden Rum mekteplerinin Yunan okulu şekline getirilmesi düşüncesi, sonra da devam etti. Bunun en bariz misali Bornova'da yaşandı. Bornova'da bir erkek, bir kız ilkokulları ile bir de anaokulu vardı. Erkek mektebi önceden Bornova'daki Rum kilisesinin avlusunda faaliyet gösteriyordu. Bina küçük geldiği için yeni bir bina kiralandı. Fakat bu bina harap olduğundan yıkılmasına ve yeni mektep binasının inşasına karar verildi. 1906 yılında temeli atılan bu bina, 1903 yılının sonuna doğru tamamlandı. Mektep açılmadan bir ay önce ana kapısının üzerine "Yunan Erkek Mektebi" yazısı asıldı. Bu ibare Türklerle Rumlar arasında anlaşmazlığa sebep oldu. Vali meseleyi Vilayet İdare Meclisi'ne getirdi. Bu konu meclisin üç toplantısını meşgul etti. Sonuçta levhanın "Bornova Ortodoks Cemaatinin Erkek Mektebi" olarak değiştirildi. Bu levha Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinden üç ay sonra, 1919 yılı Ağustosunda indirildi. Bu levhanın üzerine altın harflerle "Bornova Yunan Erkek Mektebi" yazısı asıldı. Yunan işgalinden sonra bu levha indirildi⁹⁸³.

⁹⁸¹ H. Siren Kırkpınar, 1908-1923 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Durumları), DEÜ-AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s.106, 107.

⁹⁸² Ahilef Vakıfyadis, "Rum Mekteplerinde Türkçe", Köylü, 27 Teşrin-i Sani 1326; "Rum Mektepleri", İttihad, 4 Temmuz 1911.

⁹⁸³ Niko Karara, ΟΜΗΘΥΡΝΟΒΑΣ, (Bu kısmı Çev.: Engin Berber), Atina, 1955, s.151, 152, 153, 154.

İzmir'deki Rum mekteplerinin masrafları gönüllü bağış, miras ve bazı mekteplerde talebelere alınan ücretlerle idare ediliyordu⁹⁸⁴. Felix Faure İzmir şehrindeki Rum mekteplerini ayrıntılı bir şekilde vermektedir⁹⁸⁵:

Mektepler	Kolej (Gimnazyum) Sınıfları	Talebe Mevcutu	Orta Dereceli Helenik Sınıflar	Talebe Mevcutu	Temel Eğitim Mektepleri	Talebe Mevcutu	Hazırlık	Talebe Mevcutu
ERKEK CEMAAT MEKTEPLERİ								
Evangelike	5	257	2	162	2	327	–	–
Küpecioğlu	1	31	2	116	1	342	–	–
Epono - Mehala	–	–	–	–	1	156	–	–
Skinadika	–	–	–	–	1	160	–	–
Saint Dimitri	–	–	–	–	1	250	–	–
Evangelistra	–	–	–	–	1	60	–	–
Saint Nicolas	–	–	–	–	1	120	–	–
Saint Constantin	–	–	–	–	1	30	–	–
KIZ CEMAAT MEKTEPLERİ								
Büyük Saint Photini	3	60	3	153	1	350	1	90
Saint Esprit	–	–	2	19	1	138	1	112
Sainte Catherine	–	–	–	–	1	30	1	35
Saint - Jean (Prodromu)	–	–	–	–	1	80	1	20
Saint - Jean (Théologu)	–	–	–	–	1	60	1	90
Mortakia	–	–	–	–	1	90	–	–

⁹⁸⁴ Rougon, a.g.e., s.105.

⁹⁸⁵ Faure, a.g.e., s.109, 110.

ÖZEL YATILI ERKEK MEKTEPLERİ								
M. Aroni Ticaret Mektebi ⁹⁸⁶	3	35	2	45	1	30	-	-
Gregoriad Frerler Mektebi	2	30	2	30	1	20	-	-
P. Caplanid Ticaret Mektebi	4	38	2	23	1	32	-	-
M. Renieri Dil Lisesi	1	5	2	8	1	10	-	-
A. İssigoni Hazırlık Mektebi	-	-	2	24	1	25	-	-
İ. Voronzeri Mektebi	-	-	2	13	1	25	-	-
Şarikle	-	-	2	10	1	30	-	-
ÖZEL YATILI MEKTEPLERİ								
Büyük Helenik Yatılı Mektebi	4	55	3	36	1	25	1	20
Ch. Anastasiades Mektebi	1	10	3	45	1	24	-	-
Kidoksopulo Mektebi	-	-	2	16	1	35	-	-
F. Kokinaki Mektebi	-	-	3	20	1	36	-	-
Ch. Sakilarios Mektebi	-	-	-	-	-	-	1	60
Skaramanya Mektebi	-	-	1	10	1	50	-	-
TOPLAM	24	521	35	730	28	2.595	7	427

⁹⁸⁶ Aroni Ticaret Mektebi, 6 Mart 1895 tarihinde ruhsat almıştır. Bkz. Maarif Salnamesi, H. 1316, s.926, 927.

Aya Fotini Kilisesi yanında olan Rumların en büyük mektebi olan Evangelike⁹⁸⁷, "Rumluk aleminde adeta bir üniversite ehemmiyetinde imişçesine övünmeye sebep olurdu"⁹⁸⁸. Evangelike Mektebi'ne 1894 yılında ticaret kısmı açıldı⁹⁸⁹. Zamanla talebe mevcudu artan mektebin binası dar geliyordu. Mektep idaresi 1906 yılında binayı genişletme kararı aldı. Fakat yapılacak masrafların karşılığı olmadığı için sonra ertelendi. Rumlar aralarında para toplamaya başladı⁹⁹⁰. Toplanan 3.692 Osmanlı lirası 87 kuruş Atina Bankası'na yatırıldı⁹⁹¹. Mektep adına toplanan para 1908 yılı başında 5.000 Osmanlı lirasına ulaşmıştır⁹⁹². Sonradan Evangelike Mektebi binasının Ayayani mahallesinde Küpecioğlu sokağındaki arsa üzerinde inşa edilmesine Padişah iradesi ile izin verildi⁹⁹³. Binarın temeli 1910 tarihinde atıldı⁹⁹⁴. Maarif-i Umumiye Kanunu'nun 29. Maddesine göre İstanbul ve diğer yerlerle ilgili Rum Patrikhanesi ile varılan anlaşmaya istinaden mektep için dışarıdan getirilen eşya gümrükten muaf tutulacaktı⁹⁹⁵. Osmanlı Devleti, İngiliz hükümetinin kabul etmesi şartıyla eski mektep binasının genişletilmesini kabul etmiştir⁹⁹⁶.

Aya Dimitri Kilisesi bahçesindeki Rum mektebi harap bir durumda olduğundan, 1897 yılında Padişah iradesiyle tamirine izin verilmiştir. Kilise çevresinde inşa edilecek olan mektep binasının masrafı Dimitri Hacı Andon'un vasiyet ettiği paradan karşılanacaktı⁹⁹⁷.

1917 yılında Rumlara ait bir erkek, iki kız öğretmen okulu, beş orta, 71 iptidai derecede mektep vardı⁹⁹⁸. 1919 yılı başında İzmir'de Rumlara ait mekteplerin sayısı 51'e düşmüştür. Fakat İzmir'de Türk mekteplerinden sonra yine ikinci sıradadır⁹⁹⁹.

Yunan işgalinden sonra İzmir'de açık hiçbir Rum mektebi yoktur. Rumlardan kalma kilise ve mektep binaları maarif idaresine devredildi. Maarif idaresi de bu binaların satılmasına karar verdi¹⁰⁰⁰.

⁹⁸⁷ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-I", *Anadolu*, 22 Mayıs 1944

⁹⁸⁸ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, s.82

⁹⁸⁹ *Hizmet*, 22 Eylül 1894

⁹⁹⁰ *Ahenk*, 4 Teşrin-i Sani 1906.

⁹⁹¹ *Ahenk*, 23 Mayıs 1907.

⁹⁹² *Ahenk*, 26 Kanun-ı Sani 1908.

⁹⁹³ BOA, DH-MUI, 52-1/40.

⁹⁹⁴ *Ahenk*, 4 Kanun-ı Sani 1910.

⁹⁹⁵ BOA, DH-MUI, 52-1/40.

⁹⁹⁶ BOA, HR. HMS. İŞO, 74/2-7.

⁹⁹⁷ BOA, Adliye ve Mezahip İradeleri, 1315. B. 5; *Ahenk*, 3 Kanun-ı Evvel 1313.

⁹⁹⁸ B. M., "Gayrimüslim Mekteplerde Türkçe", *Türk Yurdu*, I. S. 1, 30 Ağustos 1333, s.3577.

⁹⁹⁹ *Sulh ve Selamet*, 6 Kanun-ı Sani 1335.

¹⁰⁰⁰ *Yanık Yurd*, 19 Kanun-ı Sani 1926.

a2. Yahudi Mektepleri: Paris'te bir grup Yahudi genç tarafından 1860 yılında kurulan Alliance Israéлити Universelle; dağınık olarak başka ülkelerde yaşayan Yahudiler arasındaki farklılıkları ortadan kaldırmak, Yahudilerin bilinçlenmesini ve manevi değerlerinin gelişmesini sağlamak gayesindeydi. Bu doğrultuda Alliance Israéлити ilkönce Edirne'de (1867), daha sonra Selanik'te okul açtı¹⁰⁰¹. Ardından Alliance Israéлите Cemiyeti'nin Paris'teki merkez komitesi ile İzmir'deki Yahudi cemaati arasında yapılan bir anlaşmayla 1873'te erkek, 1878'de kızlara ait iki mektep açıldı. Erkekler için açılan mektebin Paris'ten diplomalı 9 öğretmen ile 350 öğrencisi vardı. Eğitim dili Fransızca olan mektebin ders programı Fransa'daki orta dereceli ders programlarına eşdeğerdi. 1878 yılında 60 civarındaki öğrenciye mesleki eğitimin verildiği atölyelerin kurulmasıyla mektebin eğitim seviyesi daha iyi bir düzeye ulaştı. Kız mektebinde 3 Fransızca ve Elisheri, 2 Rumca ve Din Dersleri öğretmeni vardı¹⁰⁰². Alliance Israéлите Mektebi'nde Türkçe derslerine önem veriliyordu. 1891 yılında öğretmen sayısı üçe çıkarılmıştır¹⁰⁰³. XIX. Yüzyılın sonlarında mektepte Türkçe'ye ağırlık verilmesi, tutucu Museviler tarafından hoş karşılanmadı. Onlar Juden İspanyolca ve İbranice dışında başka dillerin öğretilmesine karşı çıkıyorlardı¹⁰⁰⁴. Halid Ziya, Affan'ın ağızyla Alliance Israéлите mektebinin ihtişamını, İzmir rüşdiyesiyle kıyaslıyordu¹⁰⁰⁵:

“Alliance Israéлити nedir bilir misin? Yahudilerin büyük ve ittihad ve muavenet teşkilatı. Birçok yerlerde olduğu gibi İzmir'de de bir cesim mektepleri vardır. Henüz gitmedin, rüşdiyeye girdiğin zaman görürsün, bizim küçük, miskin, alçacık rüşdiyemizin karşısında bir kışla kadar büyük kârgir bir bina... burada yüzlerce Yahudi çocuğu talim ve terbiye edilir. Sonra bunların en zekilerinden birkaçı Paris'e orada bu teşkilatın merkezine gönderilir. Senelerce tahsillerine çalışarak taşra mekteplerine hoca yetiştirilir. İşte bana Fransızca dersi veren Çikurel bunlardan birisidir”.

Alliance Israéлити'nin Rodos'ta 2, Manisa ve Aydın'da çıraklık mektepleri ve Bornova'da bir numune çiftliği vardı. Bu mekteplerin idaresi, İzmir'deki cemiyetin mektepleri tarafından yapılıyordu¹⁰⁰⁶. İzmir'deki Alliance Israéлити Mektebi, 4 Temmuz 1894 tarihinde ruhsat almıştır¹⁰⁰⁷.

İzmir'de Yahudiler tarafından özel olarak açılmış mektepler de vardı. Moyer Kohen Ticaret Enstitüsü, 60 erkek, 20 kız talebeye Fransızca hususi eğitim veriliyordu.

¹⁰⁰¹ Bora, a.g.e., s.98, 158.

¹⁰⁰² Rougon, a.g.e., s.49, 50.

¹⁰⁰³ Hizmet, 26 Teşrin-i Sani 1891.

¹⁰⁰⁴ Bora, a.g.e., s.168. 1900 yılında, Selanik ve İstanbul'da olduğu gibi İzmir'de Yahudiler tarafından “Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti” kuruldu. Bu cemiyetin kurulmasından sonra Yahudi mekteplerinde Türkçe öğretilmesi için büyük çaba harcandı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tamim-i Lisan-ı Osmanî Musevi Mektebi açıldı. İzmir Yahudileri Türkçeyi öğrenmek için büyük gayret göstermişlerdir. Bkz. Bora, a.g.e., s.169, 170.

¹⁰⁰⁵ Uşaklıgil, İzmir Hikayeleri, s.59, 60.

¹⁰⁰⁶ Rougon, a.g.e., s.50.

¹⁰⁰⁷ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.926, 927.

Türkçe eğitim veren Katertora mektebinde 115-120 kadar erkek talebe okuyordu. İzmir'de özel okullar dışında İbranice eğitim veren 19 iptidai derecede mektep vardı¹⁰⁰⁸.

Çeşitli yıllarda İzmir'deki Yahudi mekteplerini gösterir tablo:

1891 ¹⁰⁰⁹	1894 ¹⁰¹⁰	1908 ¹⁰¹¹	Yeri
Alliance Israeliti (E)			Sadullah Efendi Mahallesi
Alliance Israeliti (K)			Yahudi Mahallesi
Sanayi Mektebi			Yahudi Mahallesi
Tüccar Mektebi			Yahudi Mahallesi
Talmut Tore			Yahudi Mahallesi
Kız Mektebi			Yahudi Mahallesi
	Terakki (E, K)		Havyar Hamamı
	Anuh Anerin (E)		Havyar Hamamı
	İtye Anahsa (E)		Dikilitaş
	Moşe Falho (E)		Dikilitaş
	Bohor Abulafyo (E)	Bohor Abulafyo (E)	Dikilitaş
	Samuel Galomidi (E)		Irgad Pazarı
	Nesim Kohen (E)	Nesim Kohen (E)	Irgad Pazarı
	Binyamin Albağlı(E)	Binyamin Albağlı(E)	Irgad Pazarı
	Salamon Alharar (E)	Salamon Alharar (E)	Hahambaşı Sokağı
	Yako Hazan (E)	Yako Hazan (E)	Kebeş Sokağı
	Bohor Kalomati (E)		Havra Sokağı
	Yuda Brisi (E)	Yuda (E)	Keçeciler Sokağı
	Avram Medin (E)	Avram Mediti (E)	Keçeciler Sokağı

¹⁰⁰⁸ Rougon, a.g.e., s.50.

¹⁰⁰⁹ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I, s.279.

¹⁰¹⁰ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312, s.159, 160.

¹⁰¹¹ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326, s.165, 166.

	Bohor Toy (E, K)		Sadullah Efendi Sokağı
	Nesim Ostrogo (E)	Nesim Ostrogo (E)	Sadullah Efendi Sokağı Çakmak Fırını
	Hayim Tevah (E)		Irgad Pazarı
	David Karmona (E)		Badihava Bahçe
	Nesim Toy (E)		Badihava Bahçe
	Binyamin Kohen (E)		Irgad Pazarı
	David Golominidi(E)	David Golominidi(E)	Kebeş Sokağı
	Şimuel Algazi (E)	Şimuel Algazi (E)	Boyacılar İçi Bülbül Hoca Sokağı
	Karduzu (E)		Karataş
	Bohor Levi (E)	Bohor Hayim Levi (E)	Karataş Karantina
	Salomon Mızrahi (E)	Salomon Mızrahi (E)	Karataş
	İshak Farhi (E)	İshak Farhi (E)	Karataş
	Yetimhane (E)		Havra Sokağı
		Gabriel Arya (K)	Sadullah Efendi Sokağı
		Gabriel Arye (K)	Sadullah Efendi Sokağı
		Gabriel Arye (E)	Sadullah Efendi Sokağı
		Vangol Gaon (E, K)	Dikilitaş
		Mösyö Farmon(E, K)	Karataş
		İsak Aba (E)	Dikilitaş
		Mösyö Arye (K)	Sadullah Efendi Sokağı
		Haham Bohor (E)	Müftü Camii Yakınında

		Haham Noah (E)	Asmalı Mescid
		Galmidi (E)	Saçmacı Hamamı Karşısında
		Nesim Davi (E)	Ayavukla Mahallesi
		Bohor Kuzi (E)	Dellalbaşı Sokağı
		Bensiyon Moşe (E)	Irgad Pazarı Sokağı
		Bohor Veled-i Kohen (E)	Irgad Pazarı Sokağı
		Avram Alaçi (E)	Havra Sokağı
		Sutana Duhinas (E)	Dellalbaşı Sokağı
		Saruna İsraili (E)	Keçeciler Sokağı
		Yako Galomidi (E)	Ali Efendi Sokağı
		Rahomen Yarmiçon (E)	Irgad Pazarı Sokağı
		Moşehini (E)	Irgad Pazarı Sokağı
		Mösyö Farmon (E)	Karataş
		Aron Farhi (E)	Badihava Bahçe
		Rafael Kohen (E)	Asmalı Mescid
		Nesim Danyel (E, K)	Karataş
		Şimvel Buçok (E)	Namazgâh Cıvanı
		Falum Binyamin (E)	Arap Hasan Deresi
		Aron Hazon (E)	Irgad Pazarı
		İshak Kohen Arye(E)	Çakmak Fırını

1917 yılında İzmir’de 19 Musevi mektebi vardı¹⁰¹². 1919 yılında bu sayı 16’ya düşmüştür¹⁰¹³. II. Meşrutiyet yıllarında İzmir’de Musevi mekteplerinin sayılarındaki bu düşüşte Osmanlı Devleti’nde çıkan savaşların büyük etkisi olsa gerek.

a3. Ermeni Mektepleri: Maarif Nizamnamesi’nden sonra 1871 yılında, Ermeni mekteplerinde Türkçe okutulması için 150 kuruş maaşla bir muallim tayin edildi¹⁰¹⁴. Cuinet vilayetteki Ermeni mektepleri ve talebe mevcudunu şöyle vermektedir¹⁰¹⁵:

	Temel Eğitim			Orta Dereceli Mektepler			Toplam	
	Mektep	Talebe (E)	Talebe (K)	Mektep	Talebe (E)	Talebe (K)	Mektep	Talebe
AYDIN VİLAYETİNDE								
Gregoryen Ermeniler	15	720	485	1	80	–	16	1.285
Katolik Ermeniler	11	320	100	2	270	–	13	690
Protestan Ermeniler	2	315	200	2	110	85	4	710

¹⁰¹² B. N., “Gayrimüslim Mekteplerde Türkçe”, *Türk Yurdu*, I, S. 1, 30 Ağustos 1333, s.3577.

¹⁰¹³ *Sulh ve Selamet*, 6 Kanun-ı Sani 1335.

¹⁰¹⁴ BOA, Ayniyat Defteri, Maarif, 1069/29.

¹⁰¹⁵ Cuinet, a.g.e., s.361, 424, 452.

İZMİR MERKEZ SANCAK								
Gregoryen Ermeniler	3	330	210	-	-	-	3	540
Katolik Ermeniler	9	295	80	1	250	-	10	625
Protestan Ermeniler	2	315	200	2	110	83	4	708
İZMİR MERKEZ KAZA								
Gregoryen Ermeniler	2	300	210	-	-	-	2	510
Katolik Ermeniler	3	100	80	1	250	-	4	430
Protestan Ermeniler	2	315	200	2	110	85	4	710

1891 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde İzmir şehrindeki Ermeni mektebi olarak "Mesrupyan, Herpisme, Protestan İskoçya, Barkshire İngiltere Ticaret, Protestan Kız, Amerikan Kız" mektepleri ile Gül mahallesindeki Alman Kız Mektebi verilmiştir¹⁰¹⁶. I. Dünya Savaşı sırasında 8 mektebi olan Ermenilerin¹⁰¹⁷ 1919 yılında mektep sayısı 11'dir¹⁰¹⁸.

b. Öteki Gayrimüslim Mektepler:

b1. Fransız Mektepleri: Maarif Nizamnamesi'nden sonra İzmir'de çeşitli milletlere ait yeni gayrimüslim mektepler kurulmuştur. Katolik Fransızların Soeurs de la Charitéleri İzmir'de mektepler açmıştır. İzmir Başpiskoposu olan Mon-

¹⁰¹⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, Mall 1307, I, s.278. Diğer Aydın Vilayeti Salnamelerinde bu mekteplerin bir kısmı, bu mektepleri kuran devletlerin okulu olarak geçmektedir. Mekteplerde Ermeni talebeler çoğunlukta olduğundan Ermeni mektepleri olarak geçmektedir.

¹⁰¹⁷ Raif Nezihî, a.g.e., Birinci Forma, s.9.

¹⁰¹⁸ Sulh ve Selamet, 6 Kanun-ı Sani 1335.

senyör Spaccapietra 1875 yılında kızlar için bir mektep tesis etti. Daha sonra mektep idaresini Dames De Sion Rahiplerine bıraktı. Yatılı olarak kurulan bu mektepte kız talebeleri paralı okuyordu¹⁰¹⁹. İzmir şehrinin önde gelen aile kızlarına mektepte yüksek, orta ve temel eğitim seviyesinde tahsil veriliyordu. Eğitimin temelini ise Fransız dili ve edebiyatı oluşturuyordu. 8 Rahibe ile 9 öğretmen Müzik, Dil (Rumca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Ermenice), Resim, Elishleri derslerini okutuyordu. Dames De Sion Mektebi'nin Karşıyaka'da ikisi paralı, biri fakir çocuklar için üç sınıflı bir mektepleri daha vardı. Karşıyaka'da bulunan mektepte üç rahibe görevliydi. İki mektepte toplam 156 talebe mevcuttu¹⁰²⁰. 1905 yılında Karşıyaka'da başka bir Dames De Sion Mektebi'nin açılmasına izin verildi. İzmir'deki Dames De Sion Mektebi'nde öğretmenlere iki katlı ek bir binanın yapılmasına 1910 yılında müsaade edildi¹⁰²¹. 1890'lı yıllarda Fransız kız mekteplerinde 902 Katolik, 181 Ortodoks Rum, 22 Yahudi, 20 Ermeni, 20 Protestan, 2 Müslüman talebe mevcuttu¹⁰²².

1890'lı yıllarda Katolik Fransız Kız Mekteplerinde milliyetlere göre talebe dağılımı¹⁰²³:

MİLLİYETLER	DAMES DE SION		İYİLİK RAHİBELERİ MEKTEPLERİ				TOPLAM
	İzmir Yatılı Kız Mektebi	Karşıyaka Mektebi	Tanrı'nın Koleji	Hastane Mektebi	Bornova Mektebi	Buca Mektebi	
Osmanlı Teb'asından	7	15	104	63	27	7	223
Fransızlar	36	2	35	46	16	14	149
Yunanlılar	4	12	101	26	29	54	226
İtalyanlar	21	12	96	59	32	32	252
İngilizler	4	1	25	41	9	5	85
Avusturyalılar	9	2	68	18	9	16	122

¹⁰¹⁹ Cuinet, a.g.e., s.260.

¹⁰²⁰ Rougen, a.g.e., s.45, 46.

¹⁰²¹ BOA, HR. HMŞ. İŞO, 127/19.

¹⁰²² Cuinet, a.g.e., s.460.

¹⁰²³ Aynı Yer.

Ruslar	-	-	2	3	-	4	9
İspanyollar	-	1	-	-	-	-	1
Almanlar	-	-	10	8	5	-	23
Ermeniler	8	5	-	-	-	-	13
Hollandalılar	3	-	4	3	12	-	22
Romenler	4	-	-	-	-	-	4
Portekizliler	-	-	-	-	9	-	9
TOPLAM	96	50	445	267	148	132	1.138

Maarif Nizamnamesi'ndan önce erkek çocuklarına ait Fransızların Lazarist kolu Propaganda Koleji'ni¹⁰²⁴, Frerler kolu da Saint-Jean ve Saint Andre Mekteplerini kurmuşlardı. Sonra Frerler 1881 yılında Saint -Joseph Koleji'ni açtı¹⁰²⁵. Gül mahallesinde bulunan kolej¹⁰²⁶ paralıydı. Saint-Joseph Koleji'nin ders programı Fransa'daki kolejlerin benzeriydi¹⁰²⁷. İzmir'de Frerlerin, Saint-Joseph Koleji dışında açtığı mektepler temel eğitim seviyesindeydi. Bu mektepler de eğitimin temeliydi. Saint-Joseph Koleji'nde velilerin isteği üzerine İngilizce, Türkçe ve İtalyanca dersleri de okutuluyordu. 1881 yılında Saint-Andre Mektebi'nin bitişinde çıraklık mektebi açıldı. Bu mektep Saint-Andre'ye bağlıydı. Saint-Andre'ye bağlı diğer bir mektep de 1889 yılında Karşıyaka'da tesis edildi¹⁰²⁸. 1890'lı yıllarda Fransızların erkek okullarında 512 Katolik, 156 Ortodoks Rum, 10 Ermeni, 10 Yahudi, 7 Protestan, 3 Müslüman talebe okuyordu¹⁰²⁹. 1919 yılı Ağustos ayında Karşıyaka Soğukkuyu'da kapalı bulunan Türk mektebi binasının geçici bir süre Frerler Mektebi'ne tahsis edilmesi istenmiştir¹⁰³⁰.

¹⁰²⁴ Mektep binası 1885 yılında tamire muhtaç bir haldedir. Bkz. BOA, MV, 34/10.

¹⁰²⁵ Rougon, a.g.e., s.44, 45.

¹⁰²⁶ Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313, s.135.

¹⁰²⁷ Cuinet, a.g.e., s.459.

¹⁰²⁸ Rougon, a.g.e., s.45.

¹⁰²⁹ Cuinet, a.g.e., s. 458.

¹⁰³⁰ BOA, DH-IUM, E. 55/37.

1890'lı yıllarda Fransız mekteplerinde milliyetlere göre talebe dağılımı¹⁰³¹:

MİLLİYETLER	PROPAGANDA KOLEJİ	FRERLER MEKTEPLERİ					TOPLAM
		Saint- Joseph Koleji	Saint- Jean Mektebi	Saint- Andre Mektebi	Çıraklık Mektebi	Karşıyaka Mektebi	
Osmanlı Teb'asından	21	35	94	70	9	31	260
Fransızlar	18	32	30	14	–	7	101
Rumlar (Yunanlılar)	13	22	64	14	2	17	132
İtalyanlar	25	20	39	50	4	5	143
İngilizler	1	7	2	8	–	1	19
Avusturyalılar	11	7	23	–	4	3	48
Ruslar	3	–	–	–	–	–	3
İsviçreliler	3	–	–	–	–	–	3
Amerikalılar	2	–	–	–	–	–	2
İspanyollar	2	3	–	–	–	–	5
Almanlar	1	2	–	–	–	–	7
Hollandalılar	1	–	–	–	–	–	1
İranlılar	1	–	–	–	–	–	1
Romenler	1	–	–	–	–	–	1
Araplar	–	1	–	–	–	–	1
Belçikalılar	–	1	–	–	–	–	1
TOPLAM	103	130	252	160	19	64	728

¹⁰³¹ Cuinet, a.g.e., s.458.

Fransız teb'asından olan Madmazel Vanda Dökorkoviç, 1909 yılında Karşıyaka'da El sine Mektebi açmak için ruhsat aldı. Kızlara açılacak bu mektepte İngilizce ve Fransızca öğretilcekti¹⁰³².

b2. Amerikan Mektepleri: Osmanlı Devleti'nde en yoğun misyonerlik faaliyetini Amerikalılar yapmıştır. Protestan Amerikalı misyonerler Osmanlı Devleti'ne ilk kez 1820 yılında geldiler. Bundan önce Amerika Birleşik Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında ilişkiler yok denecek kadar azdı. İki ülke arasındaki ilişkiler ferdi anlaşmalardan ibaretti. 1810 yılında Ameri-ka'da kurulan "Arecian of Comissioners For Foreign Missions" adlı misyonerlik teşkilatının amacı ve görevi halkı protestanlaştırmaktı. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nde ilk Protestan Levi Persons ve Plinky Fisk geldiler. Misyonerler, Türkiye'deki faaliyetlerini Doğu, Batı ve Orta Anadolu şeklinde üçe ayırdılar. Batı misyonu bölgesi olan İzmir ve İstanbul'da çalışmalarını eğitime kanalize ettiler. Bu eğitim daha çok lise ve yüksek öğrenim düzeyinde gelişti¹⁰³³. Bir de yüksekokul seviyesinde olmamakla birlikte ortaöğ-retimi aşan mektepler kurdular. İzmir'de açılan International College (Uluslararası Kolej) bunlardan birisidir¹⁰³⁴.

1878 yılında¹⁰³⁵, İzmir'in Melez caddesinde Amerikan Pord isimindeki misyoner cemiyetinin binalarının birisi erkek talebelere kolej, Çınar sokağındaki bir kilise de kızlara mektep haline getirildi¹⁰³⁶. Maarif Nezareti'nden International College'e ruhsat 16 Kasım 1892 tarihinde alındı¹⁰³⁷. Bunun üzerine Amerikan Board of Comissioners for Froign Missions'ta görevli olan İskoç kökenli James P. Naughton 1893 yılında Boston'daki genel merkeze, İzmir'deki kolejin erkek kısmının geliştirilmesini önerir. Bunun gerçekleştirilmesi için XX. yüzyılın başında harekete geçilir. 1902 yılında İzmir'de bir yüksekokul açmak için teşebbüs edildi. Okulun sözleşmesi 8 Nisan 1903'te Massachusets eyaleti tarafından onaylandı. Okulun gayesi kuruluş yasasında "erkek çocuklara ve gençlere, Hristiyanlık ilkelerine dayalı dil, sanatlar ve bilimler eğitimi" olarak belirtilmiştir. Sekiz yıllık olan kolejin¹⁰³⁸ ders programı ticari ve ilmi olarak iki kısma ayrılmaktadır. Okulda 25 öğretmen vardı¹⁰³⁹. International College binasının ihtiyaca kâfi gelmediğinden, 1907 yılında şehir dışındaki Kızılcıllu'da boş bir arsa üzerine

¹⁰³² BOA, DH-MUİ, E. 55/37.

¹⁰³³ Seçil Akgün, "Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi", Türk Tarih Kongresi-X, V, Ankara, 1994, s.2121, 2122, 2127.

¹⁰³⁴ Uygur Kocabaşoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", Bahri Savacı'ya Armağan, Ankara, 1988, s.316, 318.

¹⁰³⁵ Maarif Salnamesi, H. 1316, s.934, 935.

¹⁰³⁶ BOA, MV, 114/97. Bu binalar Basmane civarındadır. Bkz. BOA, HR. HMF. İŞO, 72/2-4.

¹⁰³⁷ BOA, MV, 114/97; Maarif Salnamesi, H. 1316, s.934, 935.

¹⁰³⁸ Kocabaşoğlu, a.g.m., s.318.

¹⁰³⁹ Köylü, 20 Ağustos 1326.

yeni bir bina yapılmasına izin verildi¹⁰⁴⁰. Erkeklerle ait International College, 1915 yılında yeni binasına taşındı¹⁰⁴¹. Kız koleji ise Türk kızlarının da okumaları için 1919 yılında Göztepe sahilinde bir şube açtı¹⁰⁴².

b3. İtalyan Mektepleri: Maarif Nizamnamesi'nden sonra, İzmir'de İtalyanlara ait mevcut mekteplerden başka 1870 yılında kilise tarafından Santa-Maria Mektebi açıldı. 1887 yılında İtalyan Hükümeti tarafından kurulan Meryem Ana Mektebi'nin idaresi Meryem Ana Rahiplerine bırakıldı. Mektebin 85 kadar talebesi vardı¹⁰⁴³. XIX. Yüzyılın sonlarına doğru, İzmir'in Gül mahallesinde İtalyanlara ait bir Ticaret Mektebi mevcuttu. 1898 yılına kadar mektepte İtalyanca, Fransızca, Almanca, Rumca dersleri okutuluyordu. Fakat Türkçe öğretil-miyordu. İzmir İtalyan Konsolosu Şovelye Butezini'nin emriyle Ticaret Mektebi'ndeki ders programına Türkçe dersi de alındı. Türkçe muallimliğine Yahudi Hazan Efendi tayin edildi¹⁰⁴⁴. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İzmir'de ünlü İtalyan ressam Mösyö Pizanni tarafından hususi "Sanayi-i Nefise" mektebi açıldı¹⁰⁴⁵. 1918 yılında mektebin Alsancak'ta şubesi tesis edildi¹⁰⁴⁶.

b4. Avusturya Mektepleri: II. Meşrutiyet yıllarında Avusturyalılar tarafından İzmir'de iki Elsine Mektebi açıldı. İki Mösyö Oskar ve Ağoz, Frenk mahallesinde Hacı İslam sokağında hususi Elsine mektebi tesis edilmesi için 1913 yılında ruhsat aldılar¹⁰⁴⁷. Mektepte Almanca, İngilizce, Fransızca, Rumca, Rusça lisanları öğretilecekti¹⁰⁴⁸. Türkçe derslerini ise Süleyman Nazif Efendi verecekti¹⁰⁴⁹. İkinci mektep, Avusturya Devleti vatandaşı olan Mariatiyen İsauren, 1916 yılında Fasulye mahallesinde altı senelik temel eğitim seviyesinde lisan mektebi açmak için ruhsat aldı¹⁰⁵⁰. Aynı yılda Mari İsavridas'ın Karşıyaka'da Banka sokağında kız ve erkek talebeler için temel eğitim derecesinde bir mektep tesisi için ruhsat verildi¹⁰⁵¹. Uzun süredir eğitim

¹⁰⁴⁰ BOA, HR. HMS. İŞO, 72/2-4. Kolej binasının arsası Mrs. John Kennedy'nin verdiği 2.500 liralık bağışla satın alınmıştır. Bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika*, İstanbul, 1991, s.205.

¹⁰⁴¹ "İzmir'in Büyük Bilgi Ocakları: İnternaşonal Kolec", *Yeni Asır*, 5 Nisan 1933.

¹⁰⁴² "İzmirin Büyük Bilgi Ocakları: Amerikan Kız Koleji", *Yeni Asır*, 5 Nisan 1933. Şube için Mektupçu Ahmed Bey'in villası kiralandı. Bkz. Aksoy, *İzmir'i Sevme Sanatı*, İzmir 1994, s.214.

¹⁰⁴³ Cuinet, a.g.e., s.461.

¹⁰⁴⁴ Ahenk, 10 Haziran 1314.

¹⁰⁴⁵ Hizmet, 13 Kanun-ı Evvel 1908.

¹⁰⁴⁶ Anadolu, 12 Teşrin-i Sani 1334.

¹⁰⁴⁷ BOA, BEO Gel.-Gid. Def., Maarif, 312017.

¹⁰⁴⁸ Ahenk, 5 Kanun-ı Sani 1913.

¹⁰⁴⁹ Anadolu, 20 Kanun-ı Sani 1914.

¹⁰⁵⁰ Ahenk, 23 Mart 1332.

¹⁰⁵¹ BOA, BEO Gel. Gid. Def. Maarif, 332989.

veren Makitarist Mektebi Lisan-ı Osmanî dersine gereği kadar önem vermediği için uyarılmıştır¹⁰⁵².

Yunan işgali öncesinde, 1919 yılı Ocak ayında İzmir'de 11 gayrimüslim mektepte 1.050 talebe okuyordu¹⁰⁵³.

---

¹⁰⁵² Anadolu, 23 Kanun-ı evvel 1334.

¹⁰⁵³ Sulh ve Selamet, 6 Kanun-ı Sani 1335.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİNDE İZMİR'DE EĞİTİM VE KÜLTÜR HAYATININ TEŞKİLATLANMASI

A. MAARİF İDARESİ

1. Maarif Müdürlüğü

Millî Mücadele yıllarından hemen sonra İzmir valiliğine ilk olarak Abdülhalik (Renda) Bey tayin edildi. Vali, vilayet merkezinden başka kaza ve nahiyelerde mülki teşkilata başladı. Peyderpey kaymakam ve nahiyeye müdürleri görevlerine atandılar. Bu arada İzmir Maarif Müdürlüğü'ne Vasıf (Çınar) Bey getirildi. Vasıf Bey İzmir'de maarif işlerini yürütürken burada siyasi teşkilatı kurmakla da mükellefi¹. Maarif Müdürlüğü'nün müsaadesiyle İlk Tedrisat Müfettişi Halil Hulusi Bey tarafından Musevi mekteplerinde çalışan Türk muallimlerin maaşları 40 liradan 50 liraya yükseltilmiştir². İhtiyat heyetlerinin yaptığı hatalar sonucunda Maarif Vergisi'nin (mesarif-ı mecbure) toplanmasında dengesizlik çıktı³. Bazı insanlardan ödeme gücünün üstünde maarif vergisi alınmıştır. 18 Haziran 1923 tarihinde toplanan Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi, Maarif Vergisi'nin daha adaletli toplanmasını sağlayacak yeni düzenlemeler için karar aldı⁴. Tedrisat-ı İptidaiye Meclisi toplandığında Maarif Müdürlüğü boştaydı⁵. Vasıf Bey bu tarihlerde görevinden ayrılmış olsa gerek. Zira İzmir Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilen Hüseyin Nazım Bey, 11 Temmuz 1923'de görevine başladı⁶.

¹ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar-54", *Anadolu*, 23 Eylül 1944.

² Şark, 26 Kanun-ı Sani 1339.

³ Türk Sesi, 18 Haziran 1339.

⁴ Türk Sesi, 19 Haziran 1339.

⁵ Türk Sesi, 18 Haziran 1339.

⁶ Türk Sesi, 12 Temmuz 1339; Türk Sesi, 27 Eylül 1339.

1923 yılında İzmir Maarif Müdürlüğü'nün idari kadrosu⁷:

Memuriyet	Görevli Memur	Maaş (Kuruş)
İlk Tedrisat Müfettişliği	Reşid Bey	1.500
Maarif Kalemi Muhasebe Kâtipliği	Mustafa Efendi	1.300
Sicil Kâtibi	Hamid Efendi	1.000
Evrak Kayıt Memurluğu	Hasan Tahsin Efendi	1.000
Kalem Kâtipliği	Tahsin Efendi	800

1922-1923 ders yılında İzmir vilayetindeki mekteplerdeki idareci ve eğitimci-lerin aldıkları maaşa göre mevcutları şöyle⁸:

Kazalar	Mektep Mevcudu	200-500 (Kuruş)	500-1000 (Kuruş)	1000-1500 (Kuruş)	1500-2000 (Kuruş)	2000-2500 (Kuruş)	2500-3000 (Kuruş)
Bayındır	11	-	21	1	-	-	-
Bergama	19	-	39	-	-	-	-
Çeşme	13	-	19	-	-	-	-
Foçateyn	10	-	14	-	-	-	-
İzmir	60	65	215	63	32	12	4
Karaburun	10	-	10	-	-	-	-
Kemalpaşa	28	-	22	-	-	-	-
Kuşadası	10	-	18	-	-	-	-
Menemen	13	-	20	-	-	-	-
Ödemiş	20	-	52	2	-	-	-
Seferihisar	8	-	14	-	-	-	-
Tire	11	-	26	2	-	-	-
Urla	8	-	21	1	-	-	-
Toplam	221	65	491	69	32	12	4

⁷ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

⁸ Aynı Eser.

Tablodan 1922-1923 ders yılında İzmir vilayetindeki idareci ve eğitimcilerin %72.9'unun 500 ila 1000 kuruş arasında maaş aldıkları anlaşılmaktadır. Vilayet dahilinde İzmir kazası %58'lik bir oranla en fazla idareci ve muallime sahiptir.

Adana Maarif Müdürü Ali Rıza Bey, 1923 yılı Ekim ayı başlarında Maarif Müfettişi olarak İzmir'e gelmiştir⁹.

Lozan Konferansı'ndan sonra Türk hükümetleri yabancı okulların teşkilat programlarıyla yakından ilgilendi. Bu da yabancı okullarla maarif idaresi arasında sürtüşmelere sebep oldu. İzmir'deki yabancı okullar İzmir Maarif Müdürü'nün Türkçe ders vermek üzere gönderdiği Türk muallimleri geri çevirmişlerdir. Bu yüzden Maarif Müdürü ile yabancı okullar arasında gerginlik yaşandı¹⁰. Bir diğer gerginlik de yabancı okulların talebelerine dini zorlamalarından kaynaklanmıştır. Mesela 1923-1923 ders yılı başlarında İzmir'deki Kızılçullu Amerikan Koleji'nde talebeler, toplantı bahanesiyle her sabah kiliseye götürülüyor ve org eşliğinde İngilizce marşlar söyleniliyordu. Çoğunlukla kiliseye sekiz-on yaşlarındaki talebeler götürülmektedir. Gitmek istemeyenlerin notu kırılıyordu¹¹. Yabancı okulların ibadet ve dini ayinlere eğitimden fazla zaman ayırması, öğrencileri buna zorlamaları, dersane, salon ve pencerelere dini tasvirler yapmaları Maarif Vekaleti'nin tepkisine yol açmıştır. Vekalet bunu engellemek için bir tamim yayınlamıştır¹².

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra İzmir Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilen Ahmed Naili Bey, 23 Mart 1924 tarihinde göreve başladı¹³. Ahmed Naili Bey İzmir'deki mevcut mektepleri sıkı disiplin altına almak için uğraşmıştır. Yapılan tebligatlara açık tavır alan Değirmendağı'nda üç, Pazar yerinde ve Karşıyaka'da birer mektep kapatıldı¹⁴. Cumhuriyet'in ilanından sonra devlet, yabancı okullarda okutulan Türkçe dersleri üzerinde hassasiyetle duruyordu. Bu dersin Türk muallimler tarafından verilmesi şarttı¹⁵. İzmir Maarif Müdürü Naili Bey de bu konu üzerinde hassasiyetini göstermiştir. Yabancı ve azınlık mekteplerindeki Türk Tarihi, Coğrafyası ve Türkçe Kıraat ve Sarf gibi derslerin ve bunlara dair tezkereler için bu derslerin muallimleri 3 Temmuz 1924 tarihinde Maarif Müdürlüğü'nde toplanacaklardır. Toplantıya 28 muallimden başka tedrisat-ı iptidaiye müfettişleri de katılacaktı¹⁶. Şehirdeki yabancı ve Musevi mekteplerinin Türkçe muallimleri, 3 Temmuz 1924 tarihinde Ahmed Naili Bey'in başkanlığında toplandı. Burada 1924-1925 ders yılından itibaren bu mekteplerde Türkçe ders saatlerinin artırılması meselesi konuşuldu¹⁷. Ahmed Naili Bey, bu ders yılı

⁹ Türk Sesi, 5 Teşrin-i Evvel 1339.

¹⁰ Türk Sesi, 8 Teşrin-i Sani 1339.

¹¹ Türk Sesi, 17 Teşrin-i Evvel 1339.

¹² Sada-yı Hakk, 11 Şubat 1340.

¹³ Sada-yı Hakk, 25 Mart 1340.

¹⁴ Sada-yı Hakk, 1 Temmuz 1340.

¹⁵ Tarih IV, İstanbul, 1934, s.265.

¹⁶ Sada-yı Hakk, 3 Temmuz 1340.

¹⁷ Sada-yı Hakk, 4 Temmuz 1340.

başında Musevi mekteplerindeki müdür ve muallimlere gönderdiği tebliğde, Türkiye toprakları üzerinde yaşayan herkesin Türkçe'yi bilmesi gerektiğini izah etmiştir¹⁸. Ardından 25 Aralık 1925 günü Naili Bey, Maarif Başkâtibi Hakkı Bey'in refakatinde İzmir'deki İtalyan ve Fransız mekteplerindeki Türkçe derslerini teftiş etti¹⁹. Maarif Vekaleti'nin 1926 yılı Şubat ayında İzmir Maarif Müdürlüğü'ne gönderdiği tebliğde yabancı okulların uyması gereken şartlar belirtilmiştir²⁰:

1. Çeşitli yabancı mekteplerin Türkçe, Türk Tarihi ve Coğrafya muallimleri Maarif Vekaleti tarafından tayin edilecektir. Bu mekteplerin muallimlerine seçilecek muallimlerin milli duyguları taşıyan kişiler olacaktır.

2. Mekteplerde ders araç ve gereçlerin eksik olması halinde eğitim ve öğretimin devam etmesine müsaade edilmeyecektir.

3. Mekteplerde kayıtlar Türkçe tutulacak ve Cumhurbaşkanı'nın 66-80 cm. ebadında olan bir resmi mektebin en müstesna yerine asılacaktır.

4. Mekteplerde mevcut olan kiliselerde ibadet için olsa bile dışardan hiçbir şahıs girmeyecektir. Kitaplarda dini propaganda amacıyla resimler bulundurulmayacaktır.

10 Nisan 1925 tarihinde²¹ Maarif Vergisi Kanunu çıkıncaya kadar verginin ağır yükü halka yüklenmiştir. Vergisini düzenli ödeyen halkın ihtiyacını karşılayacak mektep yapılamamıştır²². 28 Temmuz 1925 tarihinde toplanan ilk Tedrisat Meclisi'nde halka tevzi edilecek mektep vergisi konulmuş ve bazı kararlar alınmıştır. Tedrisat Meclisi verginin en kısa zamanda halka dağıtılması için hergün toplanacak bir encümen kurdu. Umumi heyet sonra bir kez daha toplanarak encümenin aldığı kararı onaylayacaktır²³. Encümen hemen ertesi gün Reşadiye, Göztepe, Karantina, Karataş, Mesudiye, Şehitler, Buca, Bornava, Karşıyaka mahallelerine 10.000 lira mektep vergisi tevzi etti. Mübadil ve Muhacir olanlardan da bu vergi alınacaktır²⁴. Bazı kumpanya ve şirketler kendilerine tevzi edilen vergi miktarını fazla bularak itiraz etmişlerdir²⁵. Daha Süleymaniye, Kahramanlar, Asmalı Mescid, İkinci Karataş, Kalafat, Natırzade, İkinci Osmaniye, Hasta Mescidi, Cavez(?), Üçüncü Tepecik, Darağacı, Mortakiya, Üçüncü Mortakiya, Ballıkuyu, Hacı İbrahim Efendi, Toraman mahallelerine ait Mektep Vergisi ilanları mahallelerde uygun yerlere asılması için İhtiyar Heyetleri'ne verildi²⁶. 17 Eylül 1925 tarihinde valinin başkanlığında toplanan İlk Tedrisat Meclisi, vergi tarh edilmeyen

¹⁸ Ahenk, 24 Eylül 1340.

¹⁹ Yanık Yurd, 13 Kanun-ı Evvel 1925; Yentgün, 13 Kanun-ı Evvel 1925.

²⁰ Yentgün, 18 Şubat 1926.

²¹ Ergin, Türk Maarif Tarihi, V, İstanbul, 1977, s.2043.

²² Mehmed Şevki, "Mektep Vergisi Meselesi", Ahenk, 4 Ağustos 1341.

²³ Ahenk, 29 Temmuz 1341.

²⁴ Ahenk, 30 Temmuz 1341.

²⁵ Ahenk, 31 Temmuz 1341; Ahenk, 3 Ağustos 1341.

²⁶ Ahenk, 29 Ağustos 1340.

bazı şirketlere vergi tarhında bulunmuş ve halka vergi tevziinde karar aldı²⁷. Tedrisat-ı İptidai Meclisi 4 Ekim 1925 tarihinde toplanarak Reşadiye, Göztepe, Karantina, Sultanıye, Mecidiye, Selimiye, Üçüncü Karataş mahallelerine tarh edilen vergi miktarları mahalle muhtarlarına gönderildi²⁸.

Maarif Vergisi'nin dağıtımında gelire göre oransızlıklar olduğundan itiraz eden çok oluyordu²⁹. 30 Ocak 1926 tarihinde toplanan İlk Tedrisat Meclisi iki önemli meseleyi müzakere etti. Vilayetin beş senelik inşaat programı hakkında kaleme alınan talimatname tartışılarak kabul edildi. İhtiyar Heyetleri tarafından tarh ve tevzi edilen Tedrisat-ı İptidaiye Vergisi konusunda şikayete yer verilmemesi için bir talimatname hazırlanmasına karar verildi. Bu talimatname Mehammi Refik Şevket ile Muhasebe-yi Hususiye Müdürü Tahsin Beylere bırakıldı³⁰. Mektep Vergisi'nin tarh ve tevzi için Refik Şevket ve Tahsin Beyler tarafından hazırlanan talimatname, 6 Şubat 1926'da toplanan İlk Tedrisat Meclisi'nde müzakere edildi. Talimatnamenin bazı maddeleri değiştirilerek kabul edildi³¹. Aynı toplantıda başka yere naklini isteyen iki muallimin talebi incelendi, fakat fazla muallime ihtiyaç duyulduğundan bu talep reddedildi. Ayrıca, çocuklarını mektepten çıkaran velilere, çocuklarının eğitimlerine devam etmeleri hakkında maarif idaresi tarafından tebligat ifa edilmiş ve bu tebligata uymayan sekiz çocuk velisine Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu gereğince 125 kuruş nakdi ceza tarh edilmiştir. Çocukların eğitimine devam ettirilmesi halinde velilere tekrar tebligatta bulunulacaktır. Yine gönderilmemesi üzerine nakdi cezalar bir aya kadar hapse çevrilecektir³².

Vali adına Muavin Halid Bey, 28 Şubat 1926 tarihinde Mektep Vergisi'ne ilişkin bir vilayet beyannamesi yayınladı³³:

“1926 senesi mektep vergüsü tahkikatına medar olacak cedveller ve bu hususda İlk Tedrisat Meclisince ittihaz edilen karar köyler ve mahalleler ihtiyar heyetlerine tevdi' edilmiştir. Her köy ve mahalle ihtiyar heyetini, köyünde mahallesinde ikamet eden ve mektep vergüsüyle mükellef olan her şahsı bu(na) ittihaz etmeğe ve bu cedvel onbeş gün zarfında İlk Tedrisat Meclisi namına maarif idaresine tevdi' edilmeğe mecburdur. Bu mecburiyeti ifa ettirmek için icabı halinde polis ve jandarma da muavenetde bulunacaktır. Bilumum köyler ve mahalleler heyet-i ihtiyaresinin az veya çok kazancı olan her ferdi cedvele idhal ederek vergi mükellefleri adedini tezyid ve bi'netice halka tahsil edilecek vergüyü tahkik etmek hususunda azami mesai ibraz ve hakkında mektep vergüsüyle alakadar olarak isimlerinin cedvel haricine kalmamasına dikkat etmeleri ilan olunur”.

²⁷ Ahenk, 18 Eylül 1341.

²⁸ Ahenk, 5 Teşrin-i Evvel 1341.

²⁹ Yanık Yurd, 18 Teşrin-i Sani 1341.

³⁰ Yanık Yurd, 1 Şubat 1926.

³¹ Yanık Yurd, 7 Şubat 1926.

³² Yanık Yurd, 7 Şubat 1926.

³³ Ahenk, 28 Şubat 1926.

1926 yılı mali senesinde İzmir vilayetinin tedrisat-ı iptadiye vergisi'nden elde edilen gelir şöyledir³⁴:

KAZALAR	MİKTAR	
	LİRA	KURUŞ
Bayındır	40.463	64
Bergama	121.398	75
Çeşme	25.829	50
Foça	26.627	30
İzmir	326.209	71
Karaburun	23.883	6
Kemalpaşa	46.986	50
Kuşadası	21.310	20
Menemen	43.800	57
Ödemiş	98.444	70
Seferihisar	23.753	34
Tire	41.669	87
Urla	26.579	42
TOPLAM	866.956	56

İzmir vilayetinde 1927 yılına kadar toplanan Maarif Vergisi miktarında bir yükselme görülür. 1924'te 211.519, 1925'te 409.844, 1926'da 866.612, 1927'de 1.252.510 liradır³⁵. Maarif Vergisi'nin tarh ve tahsilinde çok haksızlık yapıldığı gerekçesiyle 22 Haziran 1927 tarihinde "Maarif Vergisi Kanunu" kabul edildi. Bu kanunun hükümleri ağır olduğu için pek uygulanamadı. Zaten Maarif Vergisi'nin tarh ve tevziî halkı, toplanan miktar ise hususi idareleri memnun edemiyordu³⁶. İzmir vilayetinde Maarif Vergisi'nin 1928 yılında 64.224, 1929 yılında 55.310'a düştü³⁷. Buradan Maarif Vergisi'nin İzmir'de sağlıklı bir şekilde toplanamadığı anlaşılmaktadır.

³⁴ İzmir Vilayetinin 1926 Senesi İstatistikî, İzmir, 1927.

³⁵ İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, İzmir, 1938, s.176.

³⁶ Ergin, a.g.e. V. s. 2044.

³⁷ İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, s.176.

İzmir vilayetinin 1923 yılı maarif bütçesi 27.070.287 kuruştur. Vilayet fevkalade bütçesinden buraya 1.404.500 kuruş daha ilave edilmiştir³⁸. 1925 yılında maarif idaresinin 540.000 liralık bütçesi vardı³⁹. Maarif müdürlüğü 1926 yılı adi ve fevkalade bütçesini hazırlayarak 1925 yılı Kasım ayında vilayet umumi meclisine gönderdi. Burada adi bütçe 840.000, fevkalade bütçe ise 350.000 lira olarak düzenlendi. Bütçede müfettiş adedinin altına çıkarılması ve dört sıhhiye müfettişinin daha tayini istendi. Bundan başka hususi mekteplere, halk dersanelerine, spor teşkilatına, İzmir Milli Kütüphane'ye yardım talep edilmiştir⁴⁰. Bu bütçede İzmir vilayetinde muallim muavinlerinin maaşı 1.000, muallimlerin 1.500 kuruş olacaktı. Muallimlere ayrıca 1.000 kuruşluk mesken bedeli verilecekti. Köy muallimleri maaşlarından başka beşer lira makam maaşı alacaktı. Vilayette kazalara göre muallim maaşları, hane bedeli ve mektep inşaatına ayrılan tahsisat şöyledir⁴¹:

KAZALAR	ADİ BÜTÇE		FEVKALADE BÜTÇE
	Muallim Maaşları (Lira)	Hane Bedeli	İnşaat ve Tesisat (Lira)
Bayındır	5.628	3.600	15.000
Bergama	13.860	8.520	36.000
Çeşme	6.708	4.200	5.000
Foça	4.020	2.400	5.000
İzmir	55.620	35.160	99.900
Karaburun	-	3.120	5.000
Kemalpaşa	8.462	5.040	15.000
Kuşadası	5.532	3.600	5.000
Menemen		4.440	10.000
Ödemiş	15.348	9.600	46.000
Seferihisar	4.080	2.640	5.000
Tire	7.944	5.040	35.000
Urla	5.304	3.480	5.000

³⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

³⁹ Yanık Yurd, 22 Teşrin-i Sani 1925.

⁴⁰ Yenigün, 17 Teşrin-i Sani 1925.

⁴¹ İzmir Vilayeti Meclis-i Umumisi 1341 Müzakerat Zabıtnameesi, İzmir, 1926, s.236, 237.

Maarif Müdürü Naili Bey, bütçe görüşmeleri sırasında muallim maaşları ve mesken bedelleri üzerinde ısrarla durdu. Vilayet dahilinde ciddi bir muallim sıkıntısı yaşanıyordu. Muallimler verilen maaşları az bulduklarından başka işlerde çalışıyorlardı⁴².

Cumhuriyet'in ilk yıllarında muallimlere bazı sınırlandırmalar getirilmiştir. 1924 yılı Haziranında iptidai mektepleri muallimlerinin ücret karşılığında bina dahilinde ders vermeleri men edildi⁴³. Maarif Müdüriyeti bir tamimle muallimlerin ticaretle uğraşmalarını da yasakladı. Aksi halde işten el çektirileceği bildirildi⁴⁴. Aralık ayı başlarında ise memur ve muallimlerin gazete ile siyasi ve ilmi olmayan şahsi her çeşit neşriyat ve mülakatta bulunmaları yasaklandı. Maarif Vekaleti'nin bu isteği maarif müdürleri aracılığıyla mektep müdürlerine tebliğ edildi⁴⁵. Ayrıca mekteplerde saltanat devri izlerinin kaldırılması için 1925 yılı Ocak ayında tebligatta bulundu⁴⁶.

"1. Mekatib talebesinin kullanılmakta olduğu halifelere aid resimler, saltanat armaları ve Cumhuriyet gayesiyle gayr-ı kabil teklif yazılar ve resimler bulunmakta görülüyor. Yavrularımızın ruhları gibi temiz fikirlerini mazinin bu gibi örümcekli hatıralarından uzak bulundurmak en birinci vazifesidir.

Bu kabil defterlerinin talebe tarafından alınmaması için bütün mektep müdürleriyle muallimlerine tebligat yapılması lazımdır.

2. Kız mekteplerinin her vakit teftişe müsaid bir vaziyette bulunmaları, müfettişlerin haber vermeden mektep ve dersanelere girebilmeleri zaruridir. Bu muallim hanımların ifa-yı vazife esnasında müfettişin huzurunda yüzlerine peçe örttükleri görülmüştür. Muallim hanımlar mazinin köhne bir ananesine istinaden yüzlerini örtmek ihtiyacını duymaları muvaffak değildir. Keyfiyetin alakadarlara tebliğ ile hilafına hareket olunmaması esbabının istikmalini rica ederim".

Kılık Kıyafet ve Şapka Kanunu'nun (25 Kasım 1925) kabul edilmesinden sonra muhtelif mekteplerden İzmir Maarif Müdürlüğü'ne gelen raporlarda bütün muallimlerin şapka giydiği bildirilmiştir⁴⁷. Maarif müdüriyeti muallimlere gönderdiği tamimde, mutlaka şapka giyilmesi gerektiğini bildirdi. Mektebe eşarp ile gelmek, mektep içinde eşarp ile dolaşmak, dışarda şapkasız gezmek yasaktı. Şapkasız hiçbir muallim mektebe kabul edilmeyecekti. Bu kurala uymayanların bir haftalık maaşı kesilecekti⁴⁸.

İzmir muallimleri, arasında dayanışma ve birliği sağlamak için 20 Kasım 1924 tarihinde Beyler sokağında Aras Kız Mektebi'nde toplandılar ve "Muallimler Birliği"ni kurdular. Birliğin bir amacı da yıllardan beri bir türlü tastik edilmeyen İlk Tedrisat Kanunu'nu uygulamaya koymaktı. Yapılan seçimde heyet-i idare azalığına Kız Muallim

⁴² Aynı Eser, s.250.

⁴³ Anadolu, 24 Haziran 1340.

⁴⁴ Sada-yı Hakk, 29 Teşrin-i Evvel 1340.

⁴⁵ Sada-yı Hakk, 9 Kanun-ı Evvel 1340.

⁴⁶ Ahenk, 19 Kanun-ı Sani 1341.

⁴⁷ Anadolu, 24 Eylül 1341.

⁴⁸ Yank Yurd, 20 Kanun-ı Evvel 1925.

Mektebi Müdürü Melahat Hanım, Hakimiyet-i Milliye Mektebi Müdürü Tevfik Turgud, Darüleytam Müdür Muavini Selahaddin Bey, Dumlupınar Numune Mektebi Müdürü Gaffar ve Muallim Vahide Hanım seçildi. İdare heyetinin aralarında yaptıkları bir seçimle Reşid Bey'i başkanlığa, Tevfik Turgud Bey'i kâtib-i umumiliğe, Selahaddin Bey'i de veznedarlığa getirdiler⁴⁹.

2. Maarif Eminliği

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasına kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim faaliyetleri Osmanlıdan devralınan maarif düzeniyle yürütülmeye çalışıldı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yeni eğitim anlayışının çerçevesini çizdi. 1924-1925 yıllarında yeni eğitim anlayışı gerçek hayata geçirilmek için uğraşıldı. 1926 yılı maarifin idari ve ilmi sahada teşkilatlanmasında önemli bir yıl olmuştur⁵⁰. 22 Mart 1926 tarihli 789 sayılı Maarif Teşkilatı Kanunu, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile çerçevesi çizilen eğitim ve öğretimin şekillenmesinde çok önemli bir adımdır. Bu kanunun 20. maddesiyle "Türkiye maarif teşkilatı itibariyle mıntikalara ayrılmıştır. Bir veya birkaç vilayetten teşekkül eden her mıntıkada bir Maarif Emini" bulunacaktır⁵¹. İcra Vekilleri Heyeti, Maarif Teşkilatı Kanunu'nun 20. maddesine istinaden 29 Haziran 1926 tarihinde çıkardığı bir kararname ile "Maarif Eminleri Talimatnamesi"ni kabul etti. Talimatnameye göre Türkiye maarif mıntikalarına ayrılmıştır. Maarif mıntika merkezleri Ankara, İstanbul, İzmir, Edirne, Konya, Afyon, Antalya, Adana, Trabzon, Erzurum, Elaziz, Van ve Gaziantep olarak tesbit edildi. İzmir Maarif Eminliği Mıntikası'na; İzmir, Aydın, Saruhan, Menteşe, Denizli ve Karasi vilayetleri girmektedir. Her maarif mıntika merkezinde bir Maarif Emini bulunacaktır. Maarif Eminleri, bölgede Maarif Vekaleti'ni temsil eden ve maarif işlerini yürüten en büyük mercü idi. Maarif Eminleri doğrudan Maarif Vekaleti tarafından tayin edilirdi⁵².

Bu yeni düzenlemede İzmir Maarif Müdürü Naili Bey görevinde kaldı⁵³. İzmir Mıntikası Maarif Eminliği'ne, 1926 yılı Ağustos ayı başlarında Maarif-i Umumiye İzmir Mıntikası Müfettişi Fuad Bey'in tayini gerçekleşti⁵⁴. Fuad Bey 6 Eylül'de görevine resmen başladı⁵⁵. Fakat Fuad Bey, Maarif Emini sıfatıyla Mayıs ayında İzmir

⁴⁹ Ahenk, 2 Teşrin-i Sani 1340.

⁵⁰ 1929-1930 Ders Senesi Muallim Yılığ, s.75.

⁵¹ BCA, BKK, 5360; Yücel, a.g.e., s.270-273'de kanunun tam metni bulunmaktadır.

⁵² BCA, BKK, 5360; Maarif Vekaleti Mecmuası, S. 9, Temmuz 1926, s.86-95'te talimatnamenin tam metni bulunmaktadır.

⁵³ Hizmet, 31 Mayıs 1926.

⁵⁴ Hizmet, 13 Ağustos 1926; Türkiil, 21 Kanun-ı Evvel 1340.

⁵⁵ Ahenk, 7 Eylül 1926.

mıntıkasında teftişler yapmıştır. Teftiş sonrasında izlenimlerini ve yapmak istediklerini şöyle izah etmektedir⁵⁶:

“Teftişatımdan umumiyet itibariyle memnunum. Mesaî feyizli neticeler verecek bir yoldadır. Yalnız maalesef muallimler arasında başarılı olmuş olan büyük inkılabın ehemmiyetini idrak edecek ve bizimle beraber yürütülebilecek kudret ve kabiliyeti olmayanların da mevcut olduğunu gördüm. Bunun için esaslı bir tasnif mecburiyetini hissettim.

Diğer taraftan mesleğe her nasılsa intihab edilmiş olan ve lazım gelen en basit malumata bile mâlik olmayan bazı uzuvları doğrudan doğruya meslekden uzaklaştırmak için kendilerini inzibat komisyonuna tevdi' etdim. Bunun yanında memleketin geçirdiği umumi buhranlar saikasıyla tahsilleri noksan kalan ve fakat kendilerinden istifade-i emval bazı arkadaşları da yetiştirmek için tedabir aldık. Bu tedbirler meyanında tatil zarfında açılacak meslek dersleri kursları vardır. Kurslardan sonra bu gibileri imtihana davet ve ancak imtihanda muvaffak olduktan sonra imtihanlarına devam edeceğiz. Mamafih dediğim gibi bu muallimler karşusunda vazifelerinin kudsiyet ve ehemmiyeti çok güzel idrak etmiş, muntazam programlar ve şuurlu farzlarda çalışarak muvaffakiyet kazanmış arkadaşlarımızda kesriyet teşkil etmektedir. Bu netice bizi istikbale çok emin bakmak kudretini veriyor”.

1926 yılı İzmir için bir kültür hamlesinin başlangıcı oldu. Bu yılda yeni hazırlanmış olan ilk mektep programı ilk defa İzmir ve Batı Anadolu'da sadece birkaç okulda uygulanmaya başladı. 1926 yılı programının hedefleri pek açık değildi. İzmir Maarif Emini yaptığı toplantılarla programın çerçevesinde yönü iyi çizdi ve doğru adımlar attı⁵⁷.

İzmir vilayetinde üç olan İlk Tedrisat Müfettişliği⁵⁸, 1926'da altıya çıkarıldı. Maarifin düzenli bir şekilde ilerleyebilmesi için sıkı bir teftişe ihtiyaç vardı. Yeni düzenlemeye göre Maarif Müfettişlerinin görev sahaları şöyle⁵⁹:

⁵⁶ Hizmet, 25 Mayıs 1926.

⁵⁷ T.C. İzmir İli Milli Eğitim Müdürlüğü Merkez Pedagojik Danışma Kurulu, Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları, İzmir, 1950, s.10.

⁵⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

⁵⁹ Hizmet, 16 Temmuz 1926.

MÜFETTİŞLER	GÖREV SAHALARI
Muslihiddin Ali Bey	İzmir merkez şehirde
Bekir Sadık Bey	İzmir, Torbalı, Seydiköy, Dağkızılcıca, Değirmendere, Kuşadası
Tevfik Bey	İzmir, Bornova, Karşıyaka, Kemalpaşa
Mansur Tekin Bey	Ödemiş, Tire, Bayındır
İsmail Hakki Bey	Bergama, Foça, Menemen
Hicri Bey	Seferihisar, Urla, Çeşme

Fuad Bey 1926 Ekim ayında Maarif Müdürlerine gönderdiği bir emirde ilk tedrisat muallimlerini sıkı disiplin altına almıştır⁶⁰:

“Bazı İlk Tedrisat mekatibi baş muallimlerinin hiç ders deruhde etmedikleri veya pek az miktarda ders deruhde ettikleri görülmektedir.

1. Başmuallimler de muallimler gibi tedrisatda bulunmak mecburiyetindedirler. Bunların muallimlerden yegane farkı vezaille meşgul olmalarıdır.

2. Başmuallimler de dahil olduğu halde dersanesi veya sınıfı adedince muallimi mevcut bulunan mekatiblerde başmuallimler de bir dersane ve bir sınıf tedrisatını deruhde edeceklerdir.

3. Dersane veya sınıfı adedinden fazla muallimi bulunan mekteplerde başmuallimler haftada oniki saat ders alacaklardır. Bundan sonra oniki saatden noksan ders alan başmuallimler tecrübe edilecektir.

4. Hastalık, vefat gibi ılgar-ı meşruiyenin dersinde bulunmayan muallimlerin dersleri, meşgul bulunmayan muallimler veya başmuallimler tarafından ifa edilecektir.

5. Bir günden fazla vazifesi başında bulunmayacak ve yerine vekil de tayin edemeyecek olan muallimlerin sınıf veya dersaneleri boş bırakılmayarak diğer muallimler tarafından işgal edilecek ve muallimsiz kalan sınıf veya dersane talebesi takrir-i vezaif ile iştilal etdirilecektir”.

Fuad Bey, İzmir Maarif Eminliği Müntikasında Kasım-Aralık aylarında⁶¹ yaptığı teftiş sırasında edindiği intibalarını Maarif Müdürlerine tamimle bildirmiştir. Tamimde kız talebelerin siyah önlük giymelerini ve erkek çocukların da aynı şekilde elbise tedarik etmelerini istemiştir. Ayrıca okullarda kendisinin “bak” komutuyla karşılandığını, bunun en kısa zamanda kaldırılmasını bildirmiştir⁶².

⁶⁰ Hizmet, 24 Teşrin-i Evvel 1926.

⁶¹ Anadolu, 17 Teşrin-i Sani 1926; Anadolu, 19 Kanun-ı Evvel 1926.

⁶² Anadolu, 23 Kanun-ı evvel 1926; “Bak” komutu Osmanlı devrinden kalmıştır. Önceden sınıf birincisine “sınıf başı” denirdi. Sınıf başı derse girerken yüksek sesle “kıyam” diye bağırırdı. Bu komutla ayağa kalan talebeler “bak” diye ayrı bir komut verilmesi üzerine eller feslerin hizasına getirilerek hocayı selam-

Kazalarda maarif işleri buralarda oluşturulan encümenler vasıtasıyla görüldü. 24 Kasım 1926 tarihinde çıkarılan "Maarif Müdür ve Muallimleri Talimatnamesi"nin 7. maddesine göre kazalarda maarif işleri "Maarif Memurları" tarafından yürütülecekti. Kaza Maarif Memurluğu görevini, kazalardaki en büyük mektebin başmuallimi yapacaktı⁶³. İzmir Maarif Müdüriyeti bu görevi; Ödemiş'de Ödemiş Yatı Mektebi Müdürü Hayri, Bergama'da Bergama Yatı Mektebi Müdürü Refik Yıldırım, Menemen'de Başmuallim Kâmuran, Foça'da Başmuallim Abdullah, Torbalı'da Mehmed Hulusi, Bayındır'da Naci, Kuşadası'nda Şahab Fevzi, Tire'de Hulusi, Urla'da Süreyya, Seferihisar'da Mahmud, Çeşme'de Hikmet, Karaburun'da Mustafa Rahmi Beylere verdi⁶⁴.

1927-1928 ders yılında İzmir vilayeti maarif idaresinde görevli memurları gösterir tablo⁶⁵:

KAZALAR	GÖREVLİ MEMURLAR
İzmir	Maarif Emni Fuad Bey Maarif Müdürü Ahmed Naili Bey Maarif Başkâtibi Tevfik Bey Maarif Mümeyyizi Hakkı Bey Asar-ı Atika Müfettişi Ahmed Aziz Bey Müze Müdürü Selahaddin Bey
Bergama	Maarif Memuru Said Efendi Müze Muhafaza Memuru Vecdi Efendi Maarif Memuru Macit Bey
Foça	Maarif Memuru Cemal Efendi
Karaburun	Maarif Memuru Ali Nasuhi Efendi
Urla	İlk Tedrisat Müfettişi Şerif Bey Maarif Memuru Süreyya Bey
Çeşme	Maarif Memuru Hikmet Bey

lardı. Selamı alan hocanın oturur demesiyle talebeler yerlerine otururdu. Bkz: Kemal Kâmil Aktaş, "Bizim Unuttuklarımız, Gençlerimizin Görmedikleri: Eski Mekteplerde Eski Dershaneler", *Okul Postası*, S. 4, 16 Şubat 1946, s.10.

⁶³ A. Bedri, *İlktedrisat Düsturu*, İstanbul, 1933-1934, s.198, 206.

⁶⁴ *Hizmet*, 13 Şubat 1927.

⁶⁵ *İzmir Vilayeti Salnamesi*, 1927-1928, İzmir, 1929, s.48, 61, 77, 88, 99, 110, 119, 134, 150, 160, 171, 180, 193.

Seferihisar	Maarif Memuru Mahmud Nuri Efendi
Ödemiş	Maarif Memuru Hayri Bey Tedrisat Müfettişi Şerafettin Bey
Tire	Maarif Memuru Hulusi Erdoğan Bey
Bayındır	Maarif Memuru Ali Naci Bey
Kemalpaşa	Maarif Memuru İbrahim Azmi Bey
Torbali	Maarif Memuru Mehmed Sadık Efendi
Kuşadası	Maarif Memuru Bayazıt Ferid Efendi

1930 yılı başında Seferihisar Maarif Memurluğu'na, Çanakkale Maarif Müfettişi İsmail Hakkı Bey tayin edilmiştir⁶⁶.

1927 yılı Mayıs ayında Ankara'da Maarif Eminleri Kongresi düzenlendi. Mevcut mektepler çok fazla olan eğitim ve öğretim talebini karşılayamıyordu. Bir kaç ay içinde mektebe elverişli binalar bulmak, ders araç ve gereçleri tedarik etmek ve özellikle muallim bulmak imkansızdı. Bu konuları derinlemesine incelemek için Maarif Vekaleti Mustafa Necati Bey'in başkanlığında bir meclis kuruldu. Meclis bu meseleyi etraflıca inceledi⁶⁷. Fuad Bey kongreyi en fazla muallim meselesinin meşgul ettiğini belirterek, "Bugünkü muallim vaziyeti ne keyfiyet ne de kemiyet itibarile Cumhuriyet'in maarif ihtiyacını tatminden çok uzaktır. Bazı acil tedbirler alınmazsa yirmibeş sene bütün köylerimizde mektep açamayacağız. Kongre bilhassa bu hususda iltimas lâzum gelen acil tedbirleri teşebbüs etmiştir. Diğer taraftan semeresi ancak istikbalde toplanabilecek bazı tedbirler kabul edilmiştir"⁶⁸.

Her maarif muntıkasında, özellikle de Batı Anadolu'da şiddetle hissedilen eğitim ihtiyaçları için alınan karar şöyledir⁶⁹:

1. Muallim buhranını gidermek için mesleğini daha cazip hale getirmek, büyük mevcutlu muallim mekteplerini acilen açmak. Bunlardan iki muallim mektebi İzmir'de bulunmaktadır.

2. Muallimlere kurs açmak.

3. Halk için dershaneler vücuda getirmek.

4. Gıdasız çocuklara umumi teşkilat vücuda getirmek.

Eminler kongresinden sonra İzmir Mıntıka Maarif Meclisi, Maarif Eminliği Talimatnamesi'nin 39. maddesi gereğince⁷⁰ ilk toplantısını 4-17 Temmuz tarihleri

⁶⁶Hizmet, 12 İkinci Kanun 1930.

⁶⁷"İrfan Aleminde", Fikirler, S. 2, 1 Haziran 1927, s.16.

⁶⁸Anadolu, 17 Haziran 1927.

⁶⁹"İrfan Aleminde", Fikirler, S. 2, 1 Haziran 1927, s.16.

⁷⁰BCA, BKK, 5360.

arasında yaptı⁷¹. Mıntika Maarif Meclisi toplantısını Salepçioğlu Camisi altında Muallimler Birliği binasında gerçekteřtirdi⁷². Mıntika Maarif Meclisleri'ne aza olarak maarif müfettişleri, mıntika maarif müdürleri veya memurları, lise, muallim mektepleri ve orta mektep muallimleri katılmaktadır⁷³. Meclisde, İzmir Maarif Mıntıkası'nun çalışmaları Fuad Bey tarafından okundu ve aynen kabul edildi.

İzmir Mıntıkası Maarif Eminliği kurulduğunda altı vilayette 1.060 açık mektep, 2.152 muallim, 351 boşta olan muallimlik kadrosu vardı. Fuad Bey boş muallimlikler için muallim bulmaya çalışırken yeni tedbirler almayı da ihmal etmemiştir. Muallimlere ilişkin alınan tedbirler şunlardır:

1. Tam teşkilatlı mekteplerde baş muallimlere 10 saat ders verilmesi,
2. Her sınıfın derslerine bir muallim verilmesi,
3. Tam teşkilatlı olmayan mekteplerde dersane sayısına göre muallim bulundurulması,
4. Seyyar muallimlerin kaldırılması,
5. Talebesi az olan mekteplerde sınıfların birleştirilmesi ve talebeler için en uygun binaların mektep olarak çoğalması.

Alınan bu tedbirler sayesinde açık mektep sayısı 1.031'e, muallimler 2.204'e, boşta kalan muallimlik kadrosu ise 82'ye düşmüştür. Mevcut muallimlerin sadece 580'i muallim mektebi mezunuydu. Geri kalan muallimlerin de 1.000'i daha muallim muavinini sıfatını taşıyordu. Muallimlerin eksik yönlerinin giderilmesi için Maarif Müdürleri ve İlk Tedrisat Müfettişleri tarafından sürekli denetim altında tutuldu. Yeterli görülmeyen muallimlerin işine son verildi.

Önceden ilk tedrisat müfettişleri belli bir programa dayanmaksızın teftişlerini yaparlardı. Bundan dolayı teftişler verimli olmuyordu. Maarif Eminliği'nin tesisinden sonra özel bir talimatname ile müfettişler düzenli bir şekilde çalışmışlardır. Yıl sonunda İzmir Maarif Mıntıkası'nda 136 Halk Mektebi'nde ve 38 dersanede 6.894 talebe okumuştur. Mekteplerde eğitim ve öğretim sağlık şartlarına uygun şekilde yapılacaktır. Köylüler Köy Kanunu çerçevesinde mektep yapımına önemli bir hizmet veriyorlardı⁷⁴.

Maarif çalışmalarını daha ileri bir seviyeye çıkartmak için Mıntika Maarif Meclisi kongre sonunda 29 maddelik karar almıřtır⁷⁵. Kongre sonrasında Eylül ayında İzmir Mıntıkası Maarif Müfettişliklerine Asım, Sabahaddin Mansur, Kemalpaşa'ya Tekin Sıdkı, Urla'ya şerif, Bergama'ya İsmail Hakkı, Ödemiş'e Nureddin, Torbalı'ya Mehmed Ergun Beyler atandılar⁷⁶.

⁷¹ 1927 Senesi İzmir Mıntıkası Maarif Meclisine Aid Müzakerat Ve Muharrerat, İzmir, 1927, s.3.

⁷² Anadolu, 13 Temmuz 1927.

⁷³ BCA, BKK, 5360.

⁷⁴ 1927 Senesi İzmir Mıntıkası Maarif..., s.3-5.

⁷⁵ Aynı Eser, s.52-57.

⁷⁶ Ahenk, 5 Eylül 1927.

1927-1928 ders yılı başında İlk Tedrisat Müfettişleri ile Maarif Müdürlerine iki önemli tamim gönderilmiştir. Tamim doğrultusunda müfettişler mektepleri daha fazla denetim altına almışlardır⁷⁷. Ders yılı başında teftişler sıklaşmış ve bazı mekteplerin kapatılması gündeme gelmiştir. İkiçeşmelik'te bulunan hususi "Şemsülmaarif" Mektebi binası eğitim ve sağlık koşullarına uygun değildi. Maarif Müdüriyeti önceden kanuna uygun vasıflara sahip muallimlerin getirilmesi, mektebin iyi bir binaya nakledilmesi ve müfredat programının yeniden düzenlenmesini bildirdi. Fakat mektepte bir gelişme görülmediğinden Maarif Eminliği, İzmir Maarif Müdürlüğü'nden bu mektebin kapatılmasını istedi. Diğer hususi mekteplere de eğitim ve sağlık kurallarına uygun hizmet vermeleri gerektiği bildirildi⁷⁸. Tire'de ruhsatsız açılan beş mektep kapatıldı⁷⁹. İzmir şehrinde de ruhsatsız açılan bazı gizli mektepler vardı⁸⁰. Eşrefpaşa'da, İkinci Sultaniye'de, Nezaket sokağında ve Osmaniye mahallesi Musaoğlu sokağında iki hanımın açtığı gizli mektepler kapatıldı⁸¹. Birinci Sultaniye ve İkinci Sultaniye mahallelerinde iki gizli mektep daha tesbit edilmiştir⁸². 1928 yılı Ağustos ayında Halil Rifat Paşa cad-desinde Asansör üzerinde ve Karataş'taki üç mektep kapatıldı⁸³.

İzmir Maarif Müdürü mektepleri daha sıkı teftiş edebilmek için 1928-1929 ders yılı başında İzmir vilayetindeki İlk Tedrisat Müfettişleri'nin faaliyet sahası ona çıkarıldı. On maarif müfettişinin faaliyet muntakaları şöyledir⁸⁴:

MÜFETTİŞLİKLER	MÜFETTİŞLER	TEFTİŞ MINTIKALARI
I. Mıntıka	Asım Bey	Toplam 36 Fransız, Amerikan ve gayrimüslim mektepten
II. Mıntıka	Müslihiddin Bey	İtalyan mektepleri ile Şehit Fethi, Redd-i İlhak, Kahramanlar, Şehit Fazıl, Kemalpaşa mekteplerinden
III. Mıntıka	Mansur Tekin Bey	Buca, Misak-ı Milli, Oltu, İsmet Paşa, Turan, Yıldırım Kemal mektepleri ile Menemen kazasındaki 24 mektepten

⁷⁷ M. M., "Maarif Aleminde", Fikirler, S. 8, 1 Teşrin-i Evvel 1927, s.19.

⁷⁸ Anadolu, 18 Eylül 1927.

⁷⁹ Anadolu, 29 Teşrin-i Sani 1927.

⁸⁰ Anadolu, 24 Teşrin-i Sani 1927.

⁸¹ Hizmet, 28 Teşrin-i Sani 1927.

⁸² Anadolu, 21 Teşrin-i Sani 1927.

⁸³ Hizmet, 19 Ağustos 1928.

⁸⁴ Hizmet, 3 Teşrin-i Evvel 1928.

IV. Mıntıka	Müslim Bey	Aras, Dumlupınar, Sakarya, İstiklâl, Tınaztepe, Zafer, Bozyaka, Sanat Mektepleri ve Foça kazasındaki toplam 22 mektepten
V. Mıntıka	Cemal Bey	Halid Bey, Sankamış, Duatepe, İnönü, Hakimiyet-i Milliye, Müdafaa-i Hukuk, Belkahve, Narlıdere Mektepleri, Dikiş Yurtları ve Seferihisar kazası mektepleri ile toplam 24 mektepten
VI. Mıntıka	Neşet Bey	Seydiköy, Torbalı ve Kuşadası mekteplerinden
VII. Mıntıka	Ergün Bey	Tire ve Bayındır mekteplerinden
VIII. Mıntıka	Nureddin Bey	Ödemiş mekteplerinden
IX. Mıntıka	İsmail Bey	Bergama mekteplerinden
X. Mıntıka	Şerif Bey	Urla, Karaburun, Çeşme mekteplerinden

Müfettişler mıntıkaları içinde gece derslerine ve tedrisatına bakmak zorundaydı⁸⁵.

1929 yılı İlk Tedrisat Müfettişleri Kongresi, Maarif Emini Fuad bey başkanlığında 22 Haziran'da Muallimler Birliği binasında toplandı. Gündem maddelerini müzakere etmek için her vilayet müfettişliğinden iki kişiyi ihtiva edecek beş encümen oluşturuldu. Encümenlerin tesbit ettikleri maddeler heyet-i umumide müzakere edilecektir⁸⁶. Kongrenin 27 Haziran'da yaptığı toplantıda İlk Tedrisat Müfettişleri'nin vazifeleri konusunda önemli kararlar alınmıştır. Toplantıda müfettişler, tartışmalar sonunda tefiş usullerinin birleştirilmesini kabul etti⁸⁷. İlk Tedrisat Müfettişleri Kongresi 30 Haziran'da sona ermiştir⁸⁸.

Ankara'da 1927 yılında yapılan Maarif Eminleri Kongresi'nde vilayetlerde muallimler için kurslar açılmasına karar verilmişti. İzmir'de bu karar 1929 yılı yazında uygulanmaya başladı. İlkokul muallimlerine açılacak üç kurs; Şehir A, Köy A ve B'dir. Şehir A kursu yedi senelik idadi ve lise mezunları ile yüksekokullarda tahsil görenlerle 24 Mayıs 1926 tarihli kanunun neşrinden önce mesleğe başlayıp muallim muavini bulunan ve muallim olabilmek için meslek derslerinden sınava girecekleri kapsamaktadır. Köy A kursu ortaokul tahsili görenler içindi. Kurs sonunda yapılan sınavı kazananlar

⁸⁵ Aynı Yer. Müfettişlik dairesi Beyler sokağındadır. Bkz. "İzmir Muallimlerinin Çeşme Seyahatleri", Fikirler, S. 82, 1 Haziran 1932, s.18.

⁸⁶ Hizmet, 23 Haziran 1929.

⁸⁷ Anadolu, 28 Haziran 1929; Hizmet, 28 Haziran 1929.

⁸⁸ Anadolu, 1 Temmuz 1929.

köylere muallim olarak tayin edilecektir. B kursu ise mevcut muallimlerin bilgilerini arttırmak amacıyla açılmıştır. Şehir A ve köy A kursu 16 Temmuz-19 Eylül tarihleri arasında açılacaktır. B kursu ise 20 Ağustos'ta açılıp 20 gün devam edecektir⁸⁹.

Maarif emniyeti İzmir muntıkasındaki maarif müdürlerine ait Barem Kanunu dereceleri 19 Eylül 1929 tarihinde Maarif Vekaleli tarafından bildirilmiştir. Bu kadroya göre İzmir, Aydın, Balıkesir Maarif Müdürleri 7. derecede, Muğla Maarif Müdürü 8. derecede, Denizli, Manisa Maarif Müdürleri 9. derecede kabul edilmiştir. İzmir Maarif Müdürlüğü'ne iki, diğer Maarif Müdürlüklerine birer kâtip ilave edilmiştir⁹⁰.

İzmir Muntıkası Maarif Emniyeti Fuad Bey, İzmir Maarif Müdürü Ahmed Naili, Aydın Maarif Müdürü Niyazi, Manisa Maarif Müdürü Faik Doğan, Muğla Maarif Müdürü Fevzi, Denizli Maarif Müdürü Lütfullah ve Balıkesir Maarif Müdürü Şahap Beylerle çalıştı⁹¹. 1930 yılında İzmir Muntıkası Maarif Emniyeti'ne bağlı olan mektep, muallim ve talebe mevcudu şöyle⁹²:

VİLAYETLER	İLK MEKTEPLER			ORTA MEKTEPLER			MUALLİM MEKTEPLERİ		
	Mektep	Muallim	Talebe	Mektep	Muallim	Talebe	Mektep	Muallim	Talebe
İzmir	265	834	19.810	Muhtelit Mektep	16	305	İzmir Erkek Muallim Mektebi	22	366
				Erkek Lisesi	32	435	İzmir Kız Muallim Mektebi	21	363
				Kız Lisesi	26	268			
Manisa	161	310	12.534	Muhtelit Orta Mektep	14	322	-	-	-
Aydın	235	104	8.475	Muhtelit Orta Mektep	12	126	-	-	-

⁸⁹ Hizmet, 25 Haziran 1929.

⁹⁰ Anadolu, 20 Eylül 1929.

⁹¹ 1929-1930 Ders Senesi Muallim Yılı, s.88.

⁹² Anadolu, 22 Nisan 1930.

Denizli	103	248	8.555	Muhtelit Orta Mektep	12	259	Denizli Muallim Mektebi	8	101
Muğla	120	215	10.045	Muhtelit Orta Mektep	9	188	-	-	-
Balıkesir	200	435	14.872	Erkek Orta Mektep	9	213	Balıkesir Muallim Mektebi	14	205
				Kız Orta Mektep	10	91			
TOPLAM	1.084	2.146	74.291	9	140	2.207	4	65	1.035

Fuad Bey 14 Ocak 1931 tarihinde Maarif Vekaleti tarafından 90 lira maaşla Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne tayin edildi⁹³. İzmir Mıntıkası Maarif Eminliği'ne, Ankara Lisesi Müdürü Nihat Bey tayin edildi⁹⁴.

Maarif Teşkilatı Kanunu'nun 21. maddesine göre tayinleri Maarif Eminleti tarafından yapılan memur ve muallimler vekalet memurlarıydı. Memur ve muallimler hakkında verilecek inzibati kararlar inzibat komisyonları yerine Maarif Vekili'nin maarif işlerinde temsilci olan eminin başkanlığında kurulan vekalet komisyonuna aitti⁹⁵. İzmir muntıkasında böyle bir Maarif Vekaleti İnzibat Komisyonu mevcuttu. Mesela İnzibat Komisyonu 1927 yılı Haziran ayında Maarif Müdürü Naili Bey'in verdiği hizmetlerden dolayı 150 lira ikramiye ile taltifine karar vermiştir⁹⁶.

Maarif Vekaleti Esat (Sağay) Bey'in zamanında Maarif Eminlikleri 29 Haziran 1931 tarihli 1834 sayılı kanunla kaldırıldı⁹⁷. Bu kanunla vilayetlerdeki maarif işlerini yürütmek vilayet makamına bırakıldı⁹⁸. Maarif Eminliklerinin kaldırıldığına dair karar 11 Temmuz 1931 tarihinde vilayetlere ve eminliklere tebliğ edildi⁹⁹. 12 Temmuz'da Maarif Eminliği işleri Maarif Müdürlüklerine devredildi¹⁰⁰. Maarif Eminlikleri ülke genelinde kısa sürede maarifi belli bir seviyeye getirdi. Okullar açtı, muallim ordusunu gençleştirdi ve teknik bilgilerle donattı. Sık tefişler sayesinde yetersiz muallimler görevinden alındı¹⁰¹.

⁹³ BCA, Maarif Vekaleti, 7044-Ek: 60342.

⁹⁴ Anadolu, 16 Şubat 1931.

⁹⁵ BCA, BKK, 5360.

⁹⁶ Ahenk, 17 Teşrin-i Sani 1927.

⁹⁷ T. C. Maarif Vekilliği, Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul, 1940, s.25.

⁹⁸ Anadolu, 12 Temmuz 1931.

⁹⁹ Hizmet, 12 Temmuz 1931.

¹⁰⁰ Hizmet, 13 Temmuz 1931.

¹⁰¹ Anadolu, 12 Temmuz 1931.

Maarif Eminliği döneminde İzmir'in maarif bütçesi vilayet bütçesi içinde payı sürekli artmıştır¹⁰²:

Yıllar	Aylık ve Ücretler (Lira)	Her Çeşit Masraflar (Lira)	Toplam (Lira)	İl Bütçesi (Lira)	Maarif Bütçesinin İl Bütçesine Oranı
1927-1928	470.081	146.065	616.146	2.249.489	% 27.3
1928-1929	562.895	170.868	733.763	2.680.598	% 27.3
1929-1930	564.038	221.369	785.407	2.752.701	% 28.5
1930-1931	585.836	148.200	734.036	2.452.411	% 30
1931-1932	618.360	226.508	844.868	2.020.802	% 42

3. Maarif Müdürlüğü:

Maarif Eminliği kaldırıldığında İzmir Maarif Müdürlüğü'nde Ahmet Naili Bey bulunuyordu.

1928 yılından beri her ders yılı sonunda sürekli toplanan İlk Tedrisat Kongrelerinde bir yıl içinde mektep faaliyetlerinin muhasebesi yapılır ve gelecek sene içinde eğitim ve öğretimde uygulamaya konulacak kararlar alınır. Eminlik döneminde bu kongrelere Batı Anadolu'daki maarifçiler, maarif müdürleri ve müfettişler katılırdı. Muallimler bu toplantılarda bulunamazlardı. Maarif Eminliği'nin kalkmasından sonra sadece vilayet dahilinde de olsa bu toplantılar devam etmiştir¹⁰³. 1934 yılı sonlarında valinin başkanlığında Vilayet İlk Tedrisat Müfettişleri, Mesai Birliği adı altında toplanacaklardır. 15 Eylül'e kadar devam edecek bu toplantıya muallimler dinleyici veya faal olarak katılabileceklerdir¹⁰⁴.

Manisa Maarif Müdürü Hilmi Bey'in vefat etmesi üzerine 21 Kasım 1934 tarihinde İzmir Maarif Müdürü Ahmet Naili Bey tayin edildi¹⁰⁵. İzmir Maarif Müdürlüğüne ise aynı tarihte Maarif Vekaleti Müfettişlerinden Hikmet (Türk) tayin edildi¹⁰⁶.

¹⁰² T. C. İzmir İli Kültür Direktörlüğü, İzmir İll Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı, İzmir, 1937, s.31.

¹⁰³ "Terbiye Hareketleri: İzmir'de İlk Tedrisat Müfettişleri Mesai Birliği", Fikirler, S. 110, 15 Haziran 1934, s.16.

¹⁰⁴ Yeni Asır, 4 Temmuz 1934.

¹⁰⁵ BCA, Maarif Vekaleti, 11032.

9 Mart 1935 tarihli ve 2949 sayılı "Maarif Müdürleri ve Memurları Talimatnamesi" ile Maarif Müdürlerinin yetkileri genişletilmiştir¹⁰⁷. Talimatnamenin 1. maddesinde "Maarif Müdürleri, Vilayet İdare Kanununun 5. maddesi mucebinde vilayetin maarif işlerini gören şube reisleridir ve bu sıfatla vilayetteki:

- a. Resmi ve her nevi hubusî ilk tahsil mektepler ile halk terbiyesine ait hususların,
- b. Her nevi hususî orta tahsil mektepler ile hususî meslekî ve teknik müesseselerin,
- c. İstanbul müzelerinden başka müzelerle kütüphanelerin,
- d. Resmi ve hususî okuma odalarının,
- e. Resmi ve hususi kurs, dersane ve yurtların,
- f. Resmi orta tahsil mektepler ile resmî meslekî ve teknik mekteplerin merciidir"¹⁰⁸.

Aynı talimatnamenin 4. maddesinde "ilk tedrisat müfettişleri sayısı beşten yukarı bulunan vilayetlerde teftiş işini takip etmek, gelen raporların hulâsalarını hazırlamak ve icap eden tedbirleri tasarılarak maarif müdürüne sunmak üzere vilayet maarif inzibat meclisine aza seçilmiş olan ilk tedrisat müfettişi teftiş şefi vazifesini görür. Bu vazife, şefin icabında teftiş ve tahkik için bir yere gönderilmesine mâni değildir"¹⁰⁹ şeklinde bir hüküm bulunmaktadır. Bu maddeye istinaden Maarif Vekaleti, önceden İzmir İnzibat Müfettişliği'ne tayin edilen Ferit Oğuz Bayır'ın İzmir'de teftiş şefliğini de yürütmesini bildirmiştir¹¹⁰.

Maarif Vekaleti Kültür Kurulu üyesi Tevfik Bey'in 22 Temmuz 1935 tarihinde öğretmenliğe nakledilmesiyle boş kalan üyeliğe 80 lira aylıkla İzmir Kültür Direktörü¹¹¹ Hikmet Türk atandı¹¹². Yerine İlköğretim Genel Direktörü Ali Rıza Özkut tayin edildi¹¹³. Ali Rıza Bey İzmir Kültür Direktörlüğü görevine 8 Ağustos'ta başladı¹¹⁴.

Kültür Direktörlüğü, 1935-1936 ders yılı başında fakir talebelere dağıtmak üzere vilayet bütçesine konulmuş olan 500 liralık tahsisatla 2.080 alfabe, ilkokul ikinci

¹⁰⁶ BCA, Maarif Vekaleti, 11035; Halkın Sesi, 2 Birinci Kanun 1934.

¹⁰⁷ T. C. Kültür Bakanlığı, Maarif Müdürleri ve Memurları Talimatnamesi, İstanbul, 1934, s.4.

¹⁰⁸ Aynı Eser, s.4.

¹⁰⁹ Aynı Eser, s.5.

¹¹⁰ Yeni Asır, 22 Mart 1935; İlk Tedrisat Müfettişliği görevinden 31 Mayıs 1938 tarihinde ayrılmıştır. Bkz. İMEMA, Ferit Oğuz Bayır, 5.

¹¹¹ Maarif Vekaleti'nin 1935 yılında "Kültür Bakanlığı" ismini almasından sonra Maarif Müdürlükleri de "Kültür Direktörlüğü" ismini almış olsa gerek.

¹¹² BCA, Maarif Vekaleti, 76879.

¹¹³ BCA, Maarif Vekaleti, 76874; Anadolu, 30 Temmuz 1935.

¹¹⁴ Yeni Asır, 9 Ağustos 1935; Anadolu, 9 Ağustos 1935.

sınıf okuma kitabından 850, üçüncü sınıf okuma kitabından 400 kitap satın alındı. Bunlar fakir talebelere dağıtılmak için çeşitli okullara gönderildi¹¹⁵.

Kültür Direktörü muavini olan Hakkı Savaş'ın 1936 yılı Şubat ayında Amasya İlk Tedrisat Müfettişliği'ne tayin edilmesiyle boşalan göreve, İzmir Onuncu Mıntika İlk Tedrisat Müfettişi Rauf İnan tayin edildi¹¹⁶.

İzmir vilayetinde 1937 yılında beş yıllık kalkınma planı hazırlandığında bir müfettişe denetlemesi için 31 okul düşüyordu¹¹⁷.

İzmir'deki öğretmenler arasında dayanışmayı sağlayacak olan "İzmir İli Öğretmen Yardım Sandığı" 1938 yılı Şubat ayında teşekkül etmiştir. İdare Heyeti başkanlığına Kültür Direktörü Ali Rıza Özkut, azalıklara ise Kız Lisesi Müdür Muavini Raşid, Alsancak Okulu Başöğretmeni İbrahim Gökyayla, Türk Birliği Başöğretmeni Sadık Çınar seçildiler¹¹⁸. Sandığa üye olabilmek için İzmir ilinde öğretmen olmak, İzmir Kültür Direktörlüğü'nde veya her dereceli okullarda işyar bulunmak ve 18 yaşını bitirmiş olmak gereklidir¹¹⁹. Yardım sandığı üyelerine kaza, yangın, hastalık, doğum, ölüm gibi hallerde yardımda bulunacaktır. Gerekli görülen yerlerde sandığın şubeleri açılacaktır. Buraya üye olanlar ilk altı ayda maaşının % 1'ini, sonra her ay sadece 10 kuruş sandığa yatıracaklardır. Bu miktar yılda 24 lirayı geçmeyecektir. Her üye sandığa gireceği zaman, her ay maaşından bu nisbette paranın kendiliğinden kesilerek hesabına yatırılmasını taahhüt eden bir beyanname verecektir. Sandığa kesilen paradan kendi adına faiz beklemeyecektir. Aidatlarını üç ay ödemeyen üyeler yardımlaşma sandığından çıkmış sayılacaktır. Sandık sermayesini arttırmak için zaman zaman balo, seyahat, piyango tertip edilecektir¹²⁰. Haziran ayı sonlarına kadar yardım sandığında 300 kadar öğretmen olmuştur¹²¹. 1939 yılında "İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı Yasası" neşredildi¹²².

İzmir Muallimler Birliği 1939 yılı Mayıs ayı sonlarında, varmak istedikleri gayelerini hükümet ve parti yoluyla elde ettikleri gerekçesiyle kendi kendini feshetti. Bu karar 26 Mayıs 1939 tarihinde vilayete bildirilmiştir¹²³.

İcra Vekilleri Heyeti tarafından 27 Mayıs 1939 tarihinde onaylanan İzmir vilayeti tedarik cetveli kararname ile öğretmen maaşlarının ödenmesinde yeni düzenlemeye geçildi. Terfi eden öğretmenlerin terfi zamları 1 Eylül 1938 tarihinde itibaren

¹¹⁵ Yeni Asır, 9 Ağustos 1935.

¹¹⁶ Anadolu, 28 Şubat 1936.

¹¹⁷ Yeni Asır, 2 Nisan 1937.

¹¹⁸ Anadolu, 1 Mart 1938.

¹¹⁹ İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı Yasası, İzmir, 1938, s.2.

¹²⁰ Anadolu, 2 Mart 1938.

¹²¹ Anadolu, 26 Haziran 1938.

¹²² İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı Yasası, s.1-10.

¹²³ Yeni Asır, 27 Mayıs 1939; Anadolu, 27 Mayıs 1939.

verilecektir. İzmir vilayetinin 1938 yılı bütçesine bağlı (D) çizelgesinde öğretmen maaşlarının artışı verilmiştir¹²⁴:

1937 C ÇİZELGESİ (ESKİ)			1938 D ÇİZELGESİ (YENİ)		
DERECE	ADET	AYLIKLAR	DERECE	ADET	AYLIKLAR
8	1	126	8	1	126
9	3	108	9	4	108
10	37	98	10	41	98
11	32	84	11	38	84
12	56	76	12	56	75
13	102	66	13	132	64
14	176		14	182	
15	248	56	15	264	56
16	358	52	16	295	52
17	3	49	17	5	49
18	3	45	18	1	45
	1019			1019	

Maarif Vekaleti 1939 yılı Ocak ayı başında teşkilatına gönderdiği bir tamimle, Kültür Bakanlığı yerine eskisi gibi Maarif Vekaleti isminin kullanılmasını bildirdi. Vekaletle bağlı dairelerin ismi de bu şekilde değiştirilecektir¹²⁵.

İzmir Vilayeti Maarif Müdürü Ali Rıza Özkut ile Maarif Müdürü Halit Ziya becayiş edilmiştir¹²⁶. Halit Ziya 17 Eylül 1940 tarihinde İzmir Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne tayin edildi¹²⁷ ve 5 Ekim 1940 tarihinde görevine başladı¹²⁸. 1941 yılı baş-

¹²⁴ BCA, BKK, 10858-Ek: 52/1811.

¹²⁵ Yeni Asır, 6 Son Kanun 1939.

¹²⁶ Anadolu, 25 Eylül 1340.

¹²⁷ BCA, Maarif Vekaleti, 16088.

¹²⁸ Anadolu, 6 Birinci Teşrin 1940.

larında Halit Ziya Kalkancı Maarif Vekaleti Talim ve Terbiye Heyeti azalığına tayin edildi¹²⁹. Boşalan bu göreve 16 Haziran 1941'de Üçüncü Umumi Müfettişlik Maarif Müşaviri Mustafa Reşit Tarakçıoğlu atandı¹³⁰. Tarakçıoğlu göreve başladığında İzmir'de çifte tedrisatın kaldırılması konusunda incelemeler yapmaktadır. Fakat bu konuda uygulamaya geçilebilmesi için yeni okullara ihtiyaç duyuluyordu¹³¹.

Tarakçıoğlu, kendisinin başkanlığında ilkokul başöğretmenleri ve ilk tedrisat müfettişleriyle 9 Ağustos 1941 tarihinde bir toplantı yaptı. Burada yeni ders yılı içinde başvuruda bulunacak talebelerin yoğun olması halinde alınacak tedbirler, okul binalarının tamir edilmesi ve diğer eksiklerin tamamlanması, öğretmenlerin talebeye iyi bir örnek olabilmesi ve milli hislerin kuvvetlendirilmesi gibi konularda ortak hareket hattı belirlendi¹³². 1942-1943 ders yılında okul çağına gelmiş çocukların sayısı çok fazlaydı. Çocukların açıkta kalmaması için 1942 yılı Eylül ayı sonunda Maarif Müdürü Reşit Tarakçıoğlu başkanlığında 37 başmuallim Mektepler Müzesi binasında bir toplantı yaptı. Toplantıda talebe mevcudu çok fazla olan mekteplerden talebelerin bir kısmı alınarak, oturdukları en yakın semtin mektebine gönderilecekti. Bazı okullara dersane ilave edilmesi gerekli görüldü. Velileri fazla masrafa sokmamak için sadelik esas tutularak ucuz elbise temin edilecekti¹³³.

Reşit Tarakçıoğlu 1943 yılı Kasım ayında Trabzon Lisesi Tabiiye öğretmenliğine tayin edildi¹³⁴. İkinci kez İzmir Maarif Müdürlüğü'ne getirilen Hikmet Türk, burada lise ve ortaokullarda çifte tedrisatı kaldırdı¹³⁵. 1944 yılı Ocak ayında İzmir Valisi Şefik Soyer'in başkanlığında Maarif Müdürü Hikmet Türk, Muavini Şerif Erdem ve Teftiş Şefi Hadi Akyol'dan oluşan bir toplantı yapıldı. Burada ilköğretim gözden geçirilerek ihtiyaçların giderilmesi için kararlar alındı. Merkez vilayette 1943-1944 ders yılında 26 ilkokulda çifte eğitim yapan 149 sınıftaki 8.858 talebenin normal eğitime tabi tutulması konusunda çalışma yapıldı. Dört okulda çifte eğitime son verildi. Üç okulun 9 sınıfı çifte öğretimden kurtarılmıştır. Bu şekilde 19 sınıftaki 1.895 talebe normal eğitime geçmiştir. Bazı okulların dersanesi olduğu halde sırasızlık yüzünden normal eğitime başlanamamaktadır. Bazı okullara sıra temin edilecektir. Vilayet merkezinde, kazalarda ve nahiyelerde geçimlerini sağlamak için fabrikalarda, esnaf ve sanatkarlar yanında çalışan, aileler yanında hizmetçi ve besleme olarak kalan çocuklara akşam kursları açılması için tedbirler alındı¹³⁶.

Hikmet Türk'ten sonra İzmir Maarif Müdürlüğü'ne 25 Aralık 1944 tarihinde Reşat Tardu tayin edildi¹³⁷ ve 11 Ocak'ta görevine başladı¹³⁸. Reşat Tardu, 1946 yılı

¹²⁹ Anadolu, 23 Şubat 1941; Anadolu, 28 Haziran 1941.

¹³⁰ BCA, Maarif Vekaleti, 16605; Yeni Asır, 26 Haziran 1941.

¹³¹ Anadolu, 11 Eylül 1941.

¹³² Yeni Asır, 10 Ağustos 1941.

¹³³ Anadolu, 30 Eylül 1942.

¹³⁴ Anadolu, 25 İkinci Teşrin 1943; Yeni Asır, 2 İkinci Teşrin 1943.

¹³⁵ Anadolu, 12 Birinci Kanun 1944.

¹³⁶ Yeni Asır, 14 İlk Kanun 1944.

¹³⁷ BCA, Maarif Vekaleti, 19154; Yeni Asır, 7 Ocak 1945.

Ekim ayında İstanbul'da açılacak olan Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü'ne atandı. Bunun üzerine Konya Milli Eğitim Müdürü Ali Rıza Özkut tekrar İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü'ne getirildi¹³⁹. Ali Rıza Özkut'tan sonra bu göreve Aralık 1946'da Asım Korkut atandı¹⁴⁰. 1947 yılı Ocak ayı başında merkez ve kaza milli eğitim müfettişleri ile bir toplantı yaptı. Toplantıda özellikle köy ve kasaba okullarının gelecek sene teftişleri, eksiklerinin tamamlanması konusunda karara varılmış, köylerdeki okul inşaatları incelenmiş ve bir çalışma programı hazırlanmıştır¹⁴¹. Köy okullarıyla ilgilenen ilkokul programını inceleme komisyonu, 20 Haziran 1947 tarihinde Milli Eğitim Müdür Muavini Şerif Erdem'in başkanlığında Dumlupınar İlkokulu'nda toplandı ve çalışmalarına başladı¹⁴². Yapılan çalışmalar sonucunda, İzmir vilayetinin 1 Ekim 1947 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanacak olan yeni ilköğretim müfettişleri bölgeleri şöyledir¹⁴³:

MÜFETTİŞLİKLER	MÜFETTİŞLER	MÜFETTİŞLİK SAHASI
I. Bölge	Mehveş Dolay	Bölge merkezi İzmir; bir kısım merkez okulları, Menemen merkez okulları
II. Bölge	Mehmet Argun	Bölge merkezi İzmir; bir kısım merkez okulları, Karşıyaka ve Menemen köyleri ile Foça merkez ve köy okulları
III. Bölge	Nihat Işık	Bölge merkezi İzmir; bir kısım merkez okulları, Kemalpaşa merkez ve köy okulları
IV. Bölge	Vahit Özgüven	Bölge merkezi İzmir; bir kısım merkez okulları, Buca ve Cumaovası okulları ile ek olarak özel Türk, yabancı ve azınlık okulları
V. Bölge	Raif Altok	Bölge merkezi İzmir; bir kısım merkez okulları, Seferihisar merkez ve köy okulları

¹³⁸ Yeni Asır, 12 Ocak 1945.

¹³⁹ Anadolu, 6 Ekim 1946.

¹⁴⁰ İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü.

¹⁴¹ Anadolu, 4 Ocak 1947.

¹⁴² Anadolu, 21 Haziran 1947.

¹⁴³ Anadolu, 8 Ağustos 1947; Bu yeni düzenlemeden önce müfettişlik kadrosunun darlığı yüzünden müfettişlerin teftiş şefi olan Hadi Akyol'un sorumluluğunda bir ek bölge vardı. Yeni düzenleme ile Akyol'dan bu teftiş bölgesi alınmıştır. Teftiş şefi sadece kendi göreviyle meşgul olacaktır.

VI. Bölge	Sabri Akdik	Bölge merkezi Bergama; Bergama ve Dikili merkez ve köy okulları
VII. Bölge	Zaid Atay	Bölge merkezi Ödemiş; Ödemiş merkez ve köy okulları
VIII. Bölge	Reşat Turhan	Bölge merkezi Tire; Tire ve Bayındır merkez ve köy okulları
IX. Bölge	Fahri Duman	Bölge merkezi Urla; Urla, Çeşme ve Karaburun merkez ve köy okulları
X. Bölge	Hüseyin Yılmaz	Bölge merkezi Torbalı; Torbalı, Kuşadası ve Değirmendere merkez ve köy okulları

Milli Eğitim Bakanlığı 1948 yılı sonlarında İzmir vilayetinin müfettişlik kadrosunda bazı değişiklikler yapmıştır. II. Bölge Müfettişi Ahmet Argun V. Bölge Müfettişliği'ne getirildi. V. Bölge Müfettişi Raif Altıok ise II. Bölge Müfettişliği'ne tayin edildi. III. Bölge Müfettişliği'ne Asım Artun, VIII. Bölge Müfettişliği'ne Halis Kurtca, IX. Bölge Müfettişliği'ne Recep Başman atandı¹⁴⁴.

İzmir vilayetinde 1948 yılı başlarında 10 yıllık Milli Eğitim planı yapıldı. İlkokul yapımına tahsis edilecek paranın tesbiti için Vali Sabri Adal'ın başkanlığında bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya milli eğitim bayındırlık müdürleri ile ilk tedarikat müfettişleri ve köy muhtarları katıldı¹⁴⁵. 20 Kasım 1948 tarihinde Milli Eğitim Müdürü Asım Korkut'un başkanlığında İzmir vilayetinin bütün ilkokul başöğretmenleri ile bir toplantı yapıldı. Burada öğretmen kadrosu, sınıf durumları, okul aile birlikleri ve kooperatiflerin çalışmaları, okulların temizlik ve sağlık durumları, çocukların semtlerine göre okullara alınması, müfredat programındaki yenilikler, devam etmekte olan beden eğitim kursunun yeniden düzenlenmesi gibi konular konuşulmuş ve karara bağlanmıştır¹⁴⁶. İnşası kararlaştırılan köy ilkokulu öğretmenleri ve sağlık memurları evlerinin hangi köylere yapılacağı 1948 yılı Aralık ayında belli oldu. Milli Eğitim Bakanlığı köy okulları ve öğretmenlerinin inşasına 200.000 lira gönderdi. Bu parayla 28 ilkokul, 47 öğretmenleri, 4 sağlıkevi yapılacaktır¹⁴⁷.

Merkezi Bayındır'da olmak üzere 1949 yılı Mayıs başlarında "Köy Öğretmenleri Derneği" kuruldu¹⁴⁸. Derneğin başkanı Mehmet Ali Vural, ikinci başkanı Halil Ak-yavaş, Sekreteri Şerif Yalman, Muhasibi Sıtkı Çeviral, Veznedarı Yusuf Okutan, üyeleri Burhan Emekçi ve Ahmet Tavashioğlu idi¹⁴⁹. 1950 yılı Ocak ayında derneğin Ödemiş

¹⁴⁴ Anadolu, 17 Aralık 1948.

¹⁴⁵ Anadolu, 6 Mart 1948.

¹⁴⁶ Anadolu, 21 Kasım 1948.

¹⁴⁷ Anadolu, 26 Haziran 1948.

¹⁴⁸ Anadolu, 6 Mayıs 1949.

¹⁴⁹ Anadolu, 19 Temmuz 1949.

şubesi¹⁵⁰, Mayıs ayında da Torbalı Şubesi açıldı¹⁵¹. Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği'nin kısa sürede pekçok şubesi tesis edildi. Dernek, Ağustos ayında 14. şubesini Muğla'nın Yatağan ilçesinde¹⁵², Eylül ayı başında 18. şubesini Bergama'da açtı¹⁵³.

İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü Merkez Pedagojik Danışma Kurulu'nun seçimi 20 Aralık 1949 tarihinde Vapur Koltuk Gazinosu'nda yapıldı¹⁵⁴. Toplantıya İzmir'in on bölge müfettişleri, ilçe milli eğitim memurları, gezici başöğretmeni, İzmir merkezindeki beş bölge Pedagojik Danışma Kurulu'ndan ikişer üye, ortaokul, lise, teknik ve meslek okulları müdürleri ve ayrıca sayıları otuzu bulan çeşitli sahalardaki ihtisaslarıyla İzmir'in tanınmış insanları katıldı. Toplantıya davet edilenler 150'yi bulmuştur¹⁵⁵.

24 Aralık 1949 tarihinde kurulan Pedagojik Danışma Kurulu kollarına seçilen üyeler¹⁵⁶:

KOLLAR	SEÇİLEN ÜYELER
Başkan	Asım Korkut: Milli Eğitim Müdürü
Başkan Vekili	Rahmi Balaban: Atatürk Lisesi Felsefe Öğretmeni
Umumi Katip	Sabri Kolçak: Milli Eğitim Müdürlüğü Teftiş Şefi
Yönetim İşleri Kolu	Sabri Kolçak: (bu kolun başkanıdır) Kemal Önder: Milli Eğitim Memuru Necati Özker: Zafer İlkokulu Başöğretmeni Recep Bilge: Halit Bey İlkokulu Başöğretmeni Avukat Mesut İçre: Lise Almanca Öğretmeni Gaffar Güneri: Dumlupınar İlkokulu Başöğretmeni (Bu kolun kâtibidir). Şahap Görk: Merkez Gezici Başöğretmeni

¹⁵⁰ Anadolu, 15 Ocak 1950.

¹⁵¹ Anadolu, 14 Mayıs 1950.

¹⁵² Anadolu, 9 Ağustos 1950.

¹⁵³ Anadolu, 9 Eylül 1950.

¹⁵⁴ Anadolu, 25 Aralık 1949.

¹⁵⁵ Anadolu, 24 Aralık 1949.

¹⁵⁶ Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları, s.44, 45.

Eğitim-Öğretim İşleri Kolu	<p>Vedide Baha Pars: Kız Lisesi Müdürü (Bu kolun başkanıdır. Daha sonra istifa etmesi üzerine Buca Ortaokulu Müdürü Cemal Onoğur seçilmiştir).</p> <p>Cemal Onoğur: Buca Ortaokulu Müdürü</p> <p>Rahmi Balaban:</p> <p>Kâzım Gürpınar: Atatürk Lisesi Felsefe Öğretmeni</p> <p>Asım Artun: V. Bölge İlköğretim Müfettişi</p> <p>Sadık Çınar: Türk Birliği İlkokulu Başöğretmeni</p> <p>Cahit Pars: Gazi İlkokulu Başöğretmeni</p> <p>Sabri Kolçak: (Bu kolun rapörtörüdür).</p>
Sağlık ve Terbiyesi Zor Çocuklar Kolu	<p>Dr. Şemsettin Yaşatan: Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu Müdürü (Bu kolun başkanıdır).</p> <p>Zeki Ökmen: İnönü Lisesi Felsefe Öğretmeni</p> <p>Rıza Öztükel: Kızılcıllu Köy Enstitüsü Meslek Dersleri Öğretmeni</p> <p>Dr. Avni Bükey: İlkokullar Sağlık Müfettişi</p> <p>Mehmet Öztarhan: Sakarya İlkokulu Müfettişi</p>
Sosyal Yardım İşleri Kolu	<p>Garra Sarmat: Karataş Ortaokulu Müdürü (Bu kolun başkanıdır).</p> <p>Murtaza Gürkaynak: İnönü Lisesi Müdür Muavini (Bu kolun rapörtörüdür).</p> <p>Kemal Ayhan: Yıldırım Kemal İlkokulu Öğretmeni</p> <p>Lütfi Krom: İlkokulları Koruma Cemiyeti Başkanı</p>
Mahalli İncelemeler ve Öğretimi Mahalleleştirme Kolu	<p>Ahmet Önertürk: Kızılcıllu Köy Enstitüsü Müdürü (Bu kolun başkanıdır).</p> <p>Rıza Öztükel: Kızılcıllu Köy Enstitüsü Öğretmeni (Bu kolun rapörtörüdür).</p> <p>Hakkı Gültekin: İzmir Arkeoloji Müdürü</p> <p>Mustafa Sölen: Kızılcıllu Köy Enstitüsü Ziraat Başı</p> <p>Recep Bilge:</p> <p>Kemal Cıdık: Zafer İlkokulu Öğretmeni</p>

Aile Yardımlaşma Kolu	<p>Sabri Kolçak: (Bu kolun başkanıdır).</p> <p>Memduh Pamir: Şehit Fethi Bey İlkokulu Başöğretmeni (Bu kolun rapörtörüdür).</p> <p>Ayşe Akıncı: İzmir Kız Lisesi Almanca Öğretmeni</p>
-----------------------	--

Milli Eğitim Müdürlüğü bu kongreyi kendi bünyesini güçlendirmek pratik ve rasyonel çalışma yollarını yeniden arayıp bulma gayesiyle yapılmıştır. Oluşturulan pedagojik danışma kolları bu doğrultuda hedeflerini şöyle belirlemiştir:

1. İzmir'in bütün ilçe ve köylerinde çalışan öğretmenleri şevkle, istekle ve gerçekten verimli sonuçlar almak azmiyle çalışmaya sevk etmek,
2. İleri ve pratik eğitim anlayışıyla sürekli ve temas halinde öğretmenlerin beslenmesi ve gelişmesini sağlamak,
3. Ülkenin her yerinde Türk okullarının mahalli ihtiyaçlara göre teşkilatlanması ve ihtiyaçlarını giderici, iyileştirici, düzeltici bir işleme sahip olabilmesi için "halk terbiyesi" hareketini hızlandırmak.

Bundan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın üç yılda bir düzenlediği "Pratik Eğitim Kongreleri" toplanacaktır¹⁵⁷. Bu sayede alınan kararların uygulanıp uygulanmadığı ve sonuca varılıp varılmadığı tesbit edilmiş olacaktır¹⁵⁸.

Erzurum Bölgesi Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişliği'ne tayin edilen Asım Korkut 7 Şubat 1950 tarihinde İzmir'den ayrıldı¹⁵⁹. İzmir Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne Tarık Asal getirildi¹⁶⁰. Merkez Pedagojik Danışma Kurulu Hazırlık Komisyonu Tarık Asal'ın başkanlığında toplandı. 1949-1950 ders yılı sonunda yapılacak olan "İzmir Milli Eğitim Birinci Pratik Eğitim Kongresi" programının tesbiti için yapılan görüşmeleri Tarık Asal şöyle açıklamıştır¹⁶¹:

"İzmir'e geldiğim zaman çok güzel meslekî bir teşebbüs ve çalışma ile karşılaştım. Okullarımızın öğretmen, öğrenci ve ailelerimizin manen gelişmesi meselelerimizi siz arkadaşlarımızın yeni baştan ve pratik bakımdan gözden geçirdikten sonra ortaya koyacağımız düşüncelerin tatbiki için büyük bir bahtiyarlık olacaktır".

İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü Merkez Pedagojik Danışma Kurulu tarafından düzenlenen Birinci Pratik Eğitim Kongresi 31 Mayıs-5 Haziran 1950 tarihleri arasında Kız Lisesi binasında toplandı¹⁶².

¹⁵⁷ "İzmir: Milli Eğitimin Durumu", L'ILLUSTRATION DE L'ORIENT, S. 26-27-28, Temmuz-Ağustos-Eylül 1950, s.12.

¹⁵⁸ Anadolu, 1 Haziran 1950.

¹⁵⁹ Anadolu, 7 Şubat 1950.

¹⁶⁰ Anadolu, 8 Şubat 1950; Anadolu, 22 Şubat 1950.

¹⁶¹ Anadolu, 9 Mart 1950.

¹⁶² Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları, s.86.

Tank Asal, eski görevi olan Ankara Milli Eğitim Müfettişliği'ne geri döneceği için İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü'ne Bursa Milli Eğitim Müdürü Ruhi Bey tayin edilmiştir¹⁶³.

İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü'nün vilayet bütçesi içindeki payı şöyledir¹⁶⁴:

Yıllar	Aylık ve Ücretler (Lira)	Her Çeşit Masraflar (Lira)	Toplam (Lira)	İl Bütçesi (Lira)	Maarif Bütçesinin İl Bütçesine Oranı
1932-1933	609.000	248.525	857.525	1.919.690	% 45
1933-1934	640.846	142.854	783.700	1.829.832	% 40
1934-1935	673.316	42.239	715.555	1.580.922	% 45
1935-1936	709.316	70.673	780.289	1.528.503	% 51
1936-1937	748.616	43.250	791.899	2.378.362	% 33.2
1937-1938	784.716	47.181	831.897	2.654.314	% 31.3
1942	-	-	1.154.367	2.961.737	% 38.9
1947	-	-	3.386.844	-	-

¹⁶³ Anadolu, 15 Haziran 1950.

¹⁶⁴ İzmir İli Kültür Direktörlüğü, s.g.e., s.31; Maarif Vekaleti, Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, 1941-1942, İstanbul, 1943, s.147; Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1947-1949, İstanbul, 1948, s.257.

B. TEMEL EĞİTİM

1. Binalar

a. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında: Yunanlıların İzmir'i terketmesinden sonra İzmir vilayetinde eğitim ve öğretim faaliyeti başladı. Vilayet Umumi Meclisi, 1922-1923 ders yılı başında iptidai mekteplerini iki, dört, altı dersaneli olarak ayırmıştı. Altı dersaneli iptidai mekteplerinin kaza merkezinde olanlara "Numune Mektebi" adı verildi. Halbuki bu mekteplerin diğerlerinden program, gaye, eğitim ve maaş bakımından hiçbir farkı yoktu. Tek fark, başmuallimlerine "müdür" denilmesi ve Alât-ı Vesaite, Elişleri, Resim ve Müzik muallimlerinin ayrı olmasıdır. Fakat bu fark sadece kayıt üzerinde ve bütçede görünüyordu¹⁶⁵.

Yunan işgalinden sonra İzmir vilayetinin ilk Maarif Müdürü olan Vasıf (Çınar) Bey'in gayretleriyle temel eğitime önem verilmiştir. Yeni açılan mekteplere, Milli Mücadele yıllarına ait isimler verildi¹⁶⁶. İzmir Maarif Müdürü'nün alelacele bulduğu mektep binalarında eğitim ve öğretim başladı¹⁶⁷. 1922-1923 ders yılında İzmir kazasında açılmış olan 42 resmi mektep şöyle sıralanmaktadır¹⁶⁸:

Mektep İsimleri	Sınıf	Dersane	Semti	Mektep Binasının Bağlı Olduğu Yer	Mektebin Ait Olduğu Yer	Mektebin Kuruluş Tarihi	Binanın Kaç Kat Olduğu	Mektebin Hangi Amaçla İnşa Edildiği
Ankara Mektebi	6	6	Karşıyaka	Emval-i Metruke	Hükümete	1922	1	Mektep

¹⁶⁵ Ahenk, 28 Teşrin-i Sani 1339.

¹⁶⁶ Kâmil Dursun, "İzmir'e Ait Hatıralar-59", Anadolu, 27 Eylül 1944; Maarif Vekaleti 1924 yılında bir tamimle "Mekteplerin keyfiyet-i Tesmiyesi hakkında yeni bir usul-i tavsiye ve mahalde mektepler ta'dad etmezse bulunduğu yerin ismiyle tevsini ta'dadı halinde Türk tarihinde ilm ve faziletleriyle meşhur olan zevata veya Plevne, Sakarya gibi büyük vak'aların mahall-i ceryanına izafe" edilmesini bildirmiştir. Ekz. Yanık Yurd, 4 Eylül 1341.

¹⁶⁷ Ahenk, 15 Haziran 1340.

¹⁶⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

Arabacı Köy Muhtelit İptidai Mektebi	2	2	Torbalı Nahiyesi Arabacı Köy	Hükümete	Vilayete	1912	2	Mektep
Aras Kız İptidai Mektebi	3	4	Beyler Sokağı	Hükümete	Vilayete	1885	1	Mektep
Balçova İptidai Mektebi	3	4	Balçova	Mahalle Halkına	Vilayete	1909	1	Mektep
Bayraklı İptidai Mektebi	3	4	Bayraklı	Emval-i Metruke	Vilayete	1922	2	Ev
Bozyaka İptidai Mektebi	1	1	Bozyaka	Hükümete	Vilayete	1909	1	Mektep
Buca İptidai Mektebi ¹⁶⁹	4	6	Buca	Emval-i Metruke	Vilayete	1922	1	Mektep
Cumaovası Muhtelit İptidai Mektebi	4	2	Seydiköy Nahiyesi Cumaovası Köyü	Hükümete	Vilayete	1912	2	Mektep
Çaybaşı Mecidiye Erkek İptidai Mektebi	1	1	Torbalı Nahiyesi Çaybaşı Köyü	Hükümete	Vilayete	1914	2	Mektep
Dağkızılca Muhtelit İptidai Mektebi	1	1	Dağkızılca Nahiyesi Merkezi	Mahalle Halkına	--	--	1	Mektep
Değirmen-dere Muhtelit İptidai Mektebi	2	1	Değirmen-dere Nahiyesi Merkezi	--	--	--	1	--

¹⁶⁹ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.26.

Dokuz Eylül Kız Mektebi	6	6	Bornova	Emval-i Metruke	Hükümete	1922	1	Ev
Dumlupınar Mektebi ¹⁷⁰	6	6	Esnaf Şeyhi	Şahsa	Hükümete	1922	2	Ev
Eğerciköy Muhtelit İptidai Mektebi	2	1	Torbalı Nahiyesi Eğerciköy	Mahalle Halkı	Vilayete	1915	2	Mektep
Ertuğrul Kız İptidai Mektebi	2	2	Torbalı Nahiyesi Ertuğrul Köyü	Hükümete	Vilayete	1904	1	Mektep
Gölcükler Muhtelit İptidai Mektebi	1	1	Seydiköy Nahiyesi Gölcükler Köyü	Mahalle Halkı	-	1915	1	Mektep
Görece Muhtelit İptidai Mektebi	1	1	Seydiköy Nahiyesi Cumaovası Köyü	Mahalle Halkı	-	1915	1	Mektep
Hakimiyet-i Milliye Mektebi ¹⁷¹	6	6	Göztepe	Emval-i Metruke	Hükümete	1922	1	Mektep
Hamidiye Muhtelit İptidai Mektebi	1	1	Torbalı Nahiyesi Hamidiye Köyü	Hükümete	Vilayete	1912	1	Mektep
İşıklar İptidai Mektebi	2	4	İşıklar	Mahalle Halkına	Vilayete	1912	1	Mektep

¹⁷⁰ Aynı Eser, s.82'de mektebin yeri Beyler sokağında Arapfirını caddesindedir.

¹⁷¹ Aynı Eser, s.83'te Hakimiyet-i Milliye Mektebi Göztepe Tramvay caddesindedir.

İnönü Erkek İptidai Mektebi ¹⁷²	4	6	Karantina	Hükümete	Vilayete	1912	2	Mektep
İstiklâl Erkek Nümune Mektebi	4	6	İkiçeşme-lik	Hükümete	Vilayete	1922	1	Mektep
Kars Mektebi ¹⁷³	5	6	Bornova	Emval-i Metruke	Hükümete	1922	1	Mektep
Kesre Muhtelit İptidai Mektebi	1	1	Değirmen dere Keste Köyü	Mahalle Halkı	—	1922	1	Mektep
Kilerlikuyu İptidai Mektebi	1	1	Karşıyaka	Hükümete	Vilayete	1909	1	Mektep
Misak-ı Milli Mektebi	6	6	Namazgâh	Hükümete	Vilayete	1917	3	Mektep
Müdafa-i Hükuk İptidai Mektebi	6	6	Reşadiye	Hükümete	Hükümete	1898	2	Mektep
Narlıdere İptidai Mektebi	1	1	Narlıdere	Hükümete	Vilayete	1922	1	Mektep
Oltu Kız İptidai Mektebi ¹⁷⁴	4	4	Namazgâh	Hükümete	Vilayete	1885	1	Mektep
Redd-i İlhak Mektebi	4	4	Blaviste	Emval-i Metruke	Hükümete	1922	2	Ev

¹⁷² İnönü İptidai Mektebi binası 1911 yılında İttihad ve Terakki Cemiyeti Karantina şubesi tarafından mektep olarak yaptırılmıştır. O zamanlar çevrede fazla Türk ailesi olmadığı için bina ona göre inşa edilmiştir. Fakat Cumhuriyet devrinde bu bina okula dar gelmektedir. Bkz. İzmir V. Bölge Pedagojik Danışma Kurulu 1949-1950 Öğretim Yılı Çalışmalarına Ait Raporudur.

¹⁷³ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.84'te Kars Zükur Mektebi Bornova Ferah sokağındadır.

¹⁷⁴ Oltu Mektebi'nin duvarları yıkılma tehlikesi gösterdiğinden 1944 yılı Aralık ayında tahliye edildi. Talebeleri geçici olarak Misak-ı Milli ve Yıldırım Kemal Okulu'na gönderildi. Bkz. Yeni Asır, 19 Son Teşrin 1944.

Sakarya Kız Mektebi ¹⁷⁵	6	6	Esnaf Şeyhi	Hükümete	Vilayete	1895	2	Mektep
Saltanat-1 Milliye Mektebi	5	6	Karantina	Emval-i Metruke	Hükümete	1922	2	Mektep
Sarıkamış Kız İptidai Mektebi	3	4	Değirmen dağı	Hükümete	Evkafa	-	2	Mektep
Soğukkuyu Erkek Mektebi	2	2	Karşıyaka	Hükümete	Vilayete	1884	1	Mektep
Şehit Fethi Bey Mektebi	6	6	Keçeciler	Hükümete	Vilayete	1922	2	Mektep
Tepeköy Erkek İptidai Mektebi	5	3	Torbalı Nahiyesi Tepeköy	Hükümete	Vilayete	1904	1	Mektep
Tınaztepe Erkek Mektebi ¹⁷⁶	4	6	Eşrefpaşa	Hükümete	Vilayete	1898	2	Mektep
Torbalı Erkek İptidai Mektebi	2	2	Torbalı Nahiyeye Merkezi	Hükümete	Vilayete	1904	2	Mektep
Torbalı Kız İptidai Mektebi	1	3	Torbalı Nahiyeye Merkezi	Hükümete	Vilayete	1904	1	Mektep
Turan Mektebi	2	3	Tilkilik	Hükümete	Vilayete	1922	1	Mektep
Türk Birliği Kız Numune Mektebi	6	6	Karşıyaka	Hükümete	Vilayete	1916	3	Mektep
Zafer Kız İptidai Mektebi	4	4	Eşrefpaşa	Şahsa	Evkafa	Evkafa	2	Ev

¹⁷⁵ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.82'de Sakarya Kız Mektebi İkiçeşmelik'te Çivici Hamamı karşısında Karantina'da bulunmaktadır.

¹⁷⁶ Aynı Eser, s.81'de Tınaztepe Mektebi, Eşrefpaşa'da Çukur Çeşme bitişiğindedir.

Kısa sürede İzmir’de eğitim ve öğretim başladı, fakat mektep binaları içinde kıymete değer hiçbir bina yoktu¹⁷⁷. Bu yüzden mevcut mektepler ihtiyacı giderecek derecede değildi¹⁷⁸. Binaların dar ve köhne olmaları pek çok sıkıntıyı beraberinde getirdi. Redd-i İlhak Mektebi Müdürü İsmail Hakkı, binanın harap halini anlatmakta: “...Redd-i İlhak geçen sene başka bir binada idi. Yeni tayin edildiğim zaman pek ziyade harap buldum. Sınıf döşemeleri çökmek üzere idi. Yağmurlu günlerde koridorlarda ancak şemsiye açmak suretiyle barınabiliyorduk. Daha sağlam elverişli ve mümkün olduğu kadar fazla odalı bina aradık. İkibuçuk aylık uzun bir gidip gelmeden ve binlerce müşkilatdan sonra ancak şimdiki binamızı bulabildik¹⁷⁹. Evvelden farkı yalnız daha sağlam ve muhtac-ı tamir olmaması idi. Odalar ancak mevcut çocuklarımıza kifayet edecek derecede idi”¹⁸⁰.

Bina sıkıntısı Zafer Kız İptidai Mektebi’nde yaşandı. Binanın sahibi, 1922-1923 ders yılı bitiminde burayı boşalttırdı. Talebelerin bir kısmı yeni eğitim ve öğretim yılına başka mekteplerde devam etmeye başladı. Fakat bazı talebeler gidecek mektep bulamadıklarından açıkta kaldılar¹⁸¹. Vilayet Umumi Meclisi, yeni bir Zafer Kız İptidai Mektebi binası inşa ettirmek için 1924 yılı bütçesinde 20.000 kuruşluk bir tahsisat ayırdı¹⁸². 1925 yılında inşaat malzemesi tedarikine başlandı¹⁸³. İnşaatı tamamlanan Zafer Mektebi, Eşrefpaşa’daki yeni binasında 1927 yılının Ocak ayında açılacaktır¹⁸⁴.

Zaman zaman harap olan mektep binalarının tamirata yapılmıştır. Karşıyaka Ankara Mektebi’nin 150 lira ile tamiri kararlaştırıldı¹⁸⁵. Vilayet encümeni, İkiçeşmelik’teki Misak-ı Milliye Mektebi’nin tamirine 75.060 kuruş parayı yeterli bulmuştur¹⁸⁶. 1925 yılına kadar merkezde tamire muhtaç yirmi mektepten onaltısının tamiri bitmiştir. Dört mektebin tamiri yapılmaktadır. Mektep binalarının tamiratına 4.000 liralık bir harcama yapıldı¹⁸⁷. 1925 yılı Eylül ayı sonuna kadar vilayet dahilinde yirmitüç mektep tamir edilmiştir¹⁸⁸.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında mevcut mektepler İzmir’de ihtiyacı karşılayamadığı için sürekli bu sıkıntı dile getirilmiştir. 1924-1925 ders yılı başında temel eğitime başlayacak çocuk sayısı çok fazlaydı. Pek çok çocuk, mektepler kabul et-

¹⁷⁷ Mehmed Şevki, “Halkın Binaları”, Ahenk, 4 Şubat 1339.

¹⁷⁸ Ahenk, 24 Eylül 1339.

¹⁷⁹ Bu bina Eşrefpaşa’da Muradoğlu sokağında 15 no’lu evdir. Bkz. Türk Sesi, 5 Teşrin-i Evvel 1339.

¹⁸⁰ Sada-yı Hakk, 12 Eylül 1340.

¹⁸¹ Türk Sesi, 18 Eylül 1339.

¹⁸² Ahenk, 10 Kanun-ı Sani 1340.

¹⁸³ Ahenk, 10 Mayıs 1341.

¹⁸⁴ Ahenk, 19 Kanun-ı Sani 1927.

¹⁸⁵ Ahenk, 15 Teşrin-i Sani 1339.

¹⁸⁶ Anadolu, 14 Eylül 1340.

¹⁸⁷ Anadolu, 25 Ağustos 1341.

¹⁸⁸ Anadolu, 29 Eylül 1341.

mediğinden açıkta kalmıştır. Sada-yı Hakk bu konuda maarif idaresinin planlı ve düzenli çalışmamasından dolayı İzmir’de bu sıkıntının yaşandığından yakınmaktadır¹⁸⁹:

“Hükümet-i merkeziyenin hergün birçok yerlerde ocaklara Ermeni ev vesair akarlarını temlik eylemekte bulunduğunu, vâki’ olan her müracaatı derpiş eylediğini görüyoruz. İzmir’de de iptidai mektebi olabilecek birçok evler vardır. İcabında hükümet ciddi tedbirlere müracaatla İzmir’e beş on ilmektep temin edebilirdi. Birkaç mektebin yeniden tesisi için kâfi miktarda tahsisat mevcuttur”.

Bu ders yılında İzmir kazasında sadece 13 Ekim 1924 tarihinde Bornova Hilal Mektebi açıldı¹⁹⁰. Göztepe’de bulunan Hakimiyet-i Milliye Mektebi 1925 yılı Nisan ayında istimlak edildi¹⁹¹.

1925-1926 ders yılı başında mekteplerde kayıt ve kabulün başlamasıyla birlikte, yine bir önceki yılda yaşanan sıkıntılar gündeme geldi. İzmir’de mevcut mekteplerin sayısı çok yetersizdi. Yeni mekteplerin açılması gerekiyordu. İzmir şehrinin önemli semtlerinden biri olan Alsancak’ta altı yedi kadar yabancı okul bulunmasına rağmen resmi olarak sadece Redd-i İlhak Mektebi vardı¹⁹². Zaten bu mektep de tamire muhtaç bir haldeydi¹⁹³. Geçen ders yılında Alsancak’ta yeni açılacak diye çocuklar kaydedilmiş, hatta Maarif Müdürlüğü 150 talebe için tahsisat bile ayırmıştı. Fakat bina bulunamadığından mektep açılmadı¹⁹⁴. Daha sonra Hilal’de tesis edilen “Alsancak” mektebinin açılış töreni 12 Kasım 1925 tarihinde yapıldı¹⁹⁵. Aynı gün Kahramanlar mahallesinde de Kahramanlar Mektebi açılmıştır¹⁹⁶.

Boş bulunan bazı binalar mektep haline getirilmiştir. Bayraklı’da mektep olarak kullanılmaya elverişli bina bulunmadığı için Barutçu Dimitraki’den metruk ev ile yanındaki boş arsa mektebe dönüştürülecekti¹⁹⁷. Torbalı’da inşaatı tamamlanmamış bir kilisenin mektebe dönüştürülmesi için Emlak-ı Milliye tarafından inceleme yapılmaktadır¹⁹⁸. 1927 yılı Aralık ayında Emlak-ı Milliye tarafından idare edilen ve kadastro heyetinin gözetiminde bulunan Karşıyaka’daki Osmanzade caddesinde bulunan bina mektebe çok elverişliydi. Vilayet bu binanın mektebe dönüştürülmesini karara bağlamıştır¹⁹⁹.

¹⁸⁹ Sada-yı Hakk, 12 Teşrin-i Evvel 1340.

¹⁹⁰ Sada-yı Hakk, 16 Teşrin-i Evvel 1340.

¹⁹¹ Anadolu, 30 Nisan 1341.

¹⁹² Türkilli, 2-3 Eylül 1341.

¹⁹³ Ahenk, 14 Ağustos 1341.

¹⁹⁴ Türkilli, 2-3 Eylül 1341.

¹⁹⁵ Yanık Yurd, 13 Teşrin-i Sani 1925; Anadolu, 26 Teşrin-i Evvel 1925’te Mesudiye’de “Alsancak” adıyla yeni bir mektebin açıldığı ifade edilmektedir. Mesudiye Mahallesi “Alsancak”ın eski adıdır. Bkz. İzmir Belediyesi, İzmir Şehri Mahalle İsimleri ve Sokak Numaraları Rehberi, İzmir, bs. t. yok, s.71.

¹⁹⁶ Anadolu, 13 Teşrin-i Sani 1925.

¹⁹⁷ Anadolu, 16 Teşrin-i Evvel 1925.

¹⁹⁸ Türkilli, 19 Kanun-ı Sani 1926.

¹⁹⁹ Ahenk, 6 Kanun-ı Evvel 1927.

1926 yılında Kâtipoğlu, Topaltı, Faik Paşa, Değirmendağı, Salı Tekkesi civarında mektep inşa edilmesi için çalışmalara başlandı²⁰⁰. Maarif Vekili Necati Bey'in babası halk tarafından çok sevildiğinden, Değirmendağı'nda inşa edilen mektebe onun adına izafeten "Halit Bey" ismi verildi²⁰¹. Mektep 12 Eylül 1927 tarihinde eğitime başladı²⁰². Muhtelit olan Halit Bey yedi dersaneli ve beş sınıflı bir mektepti. İlk ders yılında 350 talebesi mevcuttu²⁰³. 1927 yılında bu okuldan başka İzmir'de Yıldırım Kemal, Topaltı, Saltanat-ı Milliye²⁰⁴ isimleriyle mektepler inşa edildi. Yıldırım Kemal ve Halit Bey mekteplerinin her ikisi 93.000 liraya, Saltanat-ı Milliye ise 38.000 liraya mal oldu²⁰⁵.

Maarif Vekaleti latin harflerinin kanunen kabul edilmesinden önce ilk mektepleri geçiş devresine hazırlamak için geçici olarak üç aylık bir müfredat programı hazırladı. 15 Ekim 1928 tarihinden itibaren uygulanacak olan bu programa göre birinci ve ikinci sınıflar derslerine yeni harflerle devam edeceklerdi. Üçüncü sınıfta oniki saat yeni harflerle Alfabe ve Kıraat, dört saat Resim ve Elishleri, ikişer saat Musiki ve Beden Terbiyesi, üç saat Hayat Bilgisi, üç saat Hesap ve Hendese dersleri olacaktı. Dördüncü sınıfta oniki saat yeni harflerle Alfabe ve Kıraat, üç saat Resim ve Elishi, ikişer saat Musiki, Beden Terbiyesi, üç saat Hendese, birer saat Tarih, Coğrafya, Tabiat Tetkiki ve Yurt Bilgisi dersleri okutulacaktı. Beşinci sınıfta oniki saat yeni harflerle Alfabe, Kıraat, üç saat Hesap, Hendese, birer saat Tarih, Coğrafya, Tabiat Tetkiki, Yurt Bilgisi ve iki saat Eşya dersi vardı. Dördüncü ve beşinci sınıflarda talebeler, yeni harfle okuyup öğrendikten sonra Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi derslerinde, bu derslere ait konular üzerinde yeni harflerle notlar tutturulacaktı²⁰⁶.

1928 yılında ilk Tedrisat Müfettişleri ile mektep muallimlerinin birlikte yaptığı bir toplantıda İzmir şehrinde okul çağında çok fazla çocuk olduğu için mekteplerin bazılarında yarım gün tedrisat uygulanması kararlaştırıldı²⁰⁷. Ayrıca mekteplerde talebe, muallim ve dersane bakımından dengesizlikler vardı. İzmir şehrinde yaşanan sıkıntıları ve bu sıkıntıların giderilmesi amacıyla bir toplantıda alınan kararları gözönüne alan Maarif Vekaleti, İzmir Maarif Müdürlüğü'ne gönderdiği bir tebliğde, yarım gün tedrisat yapan muallimlerin bu görevlerine son vermesine rağmen sadece İzmir şehrinde yarım gün tedrisat muallimliklerini kaldırmadı. Bu sıralarda yapılan bir değişiklikle Redd-i İlhak'a Şerafeddin, İnönü'ye Ferid Oğuz, Duatepe'ye Şemseddin, İsmet Paşa'ya Receb, Şehit Fethi'ye Ali Rıza, Şehit Fazıl'a Halil Hayri, Zafer'e Vahid Beyler başmuallim tayin edildiler²⁰⁸.

²⁰⁰ Ahenk, 27 Nisan 1926; Ahenk, 8 Haziran 1926.

²⁰¹ Ahenk, 15 Eylül 1927; İzmir V. Bölge Pedagojik Danışma Kurulu...

²⁰² Memleket Gazetesi, 18 Eylül 1927.

²⁰³ Memleket Gazetesi, 19 Eylül 1927.

²⁰⁴ Saltanat-ı Milliye Mektebi'nin açılışı 1 Kasım 1928 tarihinde yapıldı. Bkz. Hizmet, 2 Teşrin-i Sani 1928.

²⁰⁵ İzmir Vilayeti Salnamesi, 1927-1928, s.37.

²⁰⁶ Anadolu, 23 Eylül 1928.

²⁰⁷ Ahenk, 18 Teşrin-i Evvel 1928.

²⁰⁸ Hizmet, 2 Teşrin-i Evvel 1928.

İlk mekteplerde muallim, talebe ve dersane bakımından yapılan düzenlemelerle Turan Mektebi dört dersaneli olacaktı. Muallim Nevzat Hanım Bayraklı Mektebi'ne verildi. Turan Mektebi'nin birinci sınıfından 40 talebe Yıldırım Kemal Mektebi'ne gönderildi. Turan Mektebi'nin dördüncü sınıfının lağıvıyla beş talebe Şehit Fethi Bey Mektebi'ne, yedi talebe Yıldırım Kemal'e, ikinci sınıftan 20 talebe yine Yıldırım Kemal'e, 10 talebe Misak-ı Milli'ye verilecektir.

Yıldırım Kemal Bey Mektebi beş sınıflı olacaktı. Birinci sınıfın dört şubesi olacak ve yarım tedarisat yapılacaktı. İkinci sınıfın üç sınıfı bulunacaktı. Başmuallim ile birlikte mektebin on muallimi vardı. Yarım tedarisat muallimliklerine Aliye ve İhsan Hanımlar eklenmiştir.

Misak-ı Milli Mektebi'nde birinci sınıf üç şubeden, ikinci sınıf iki şubeden müteşekkil olacaktır. Birinci sınıfın iki şubesinde yarım tedarisat yapılacaktı. Bu mektebe Turan Mektebi'nden nakl olunacak talebelerden başka Kahramanlar beşinci sınıftan dokuz, Oltu Mektebi'nden üçüncü sınıfa sekiz talebe alınacaktır.

Oltu Mektebi beş dersanelidir. Birinci ve ikinci sınıfın birer şubelerinde yarım tedarisat yapılacaktır. Muallimler ise Raşid Bey ile İsmet Hanım'dır. Okulda başmuallim ile birlikte sekiz muallim vardır. Oltu Mektebi'nin birinci sınıfından Yıldırım Kemal Bey Mektebi'ne sekiz, dördüncü sınıftan Şehit Fethi Bey Mektebi'ne on talebe verilecek ve Kahramanlar Mektebi beşinci sınıftan yedi talebe getirilecektir.

Halit Bey Mektebi'nin birinci sınıfı dört şubeli, üçüncü ve dördüncü sınıfları birer şubelidir. Dersane sayısı ise beştir. Yarım tedarisat yapılacak birinci sınıflara Şükür ve Saffet Beyler seçildi. Okulda on muallim vardı. Muallim Kenan Bey Tınaztepe'ye, Saltanat-ı Milliye'den Behiye Hanım da Halit Bey Mektebi'ne nakledildi. İkinci sınıftan on talebe Sarıkamış, oniki talebe Duatepe'ye gönderilecektir. Tınaztepe Mektebi'nin üçüncü sınıfından on talebe Halit Bey Mektebi'ne gidecektir.

Duatepe Mektebi'nin birinci sınıfı üç, ikinci sınıfı iki şubeliydi. Mektepte yarım tedarisat kabul edilmemiştir. Buradan Halit Bey Mektebi'ne on talebe gönderilecektir.

İnönü Mektebi'nin birinci sınıfı üç, ikinci sınıfı üç şubeliydi. Bu şubelerde yarım tedarisat yapılacaktı. Bu şubelerde altı muallim vardı.

Hakimiyet-i Milliye Mektebi'nin üçüncü ve dördüncü sınıflarının birer şubesi olacaktı. Okulda sekiz muallim vardı. Müdafaa-i Hukuk Mektebi üçüncü sınıftan talebe gelecek.

Müdafaa-i Hukuk Mektebi'nin birinci ve ikinci sınıfları için birer şube açılacak ve yarım tedarisat yapılacaktı. Altı muallimi bulunan mektepten Naciye Hanım Hakimiyet-i Milliye'ye nakledildi.

Alsancak ve Redd-i İlhak mekteplerinin birinci sınıflarının şubeleri açılacak ve yarım tedarisat programı uygulanacak.

Sakarya ve Dumlupınar mekteplerine ikinci sınıftan on talebe alınacak.

İstiklal Mektebi'nin birinci sınıfı üç şubeliydi. Yarım tedrisat yapılacak olan mektebin ikinci sınıfına Dumlupınar'dan 10, birinci sınıfına İsmetpaşa'dan 15 talebe gelecekti.

Dumlupınar Mektebi'nin birinci sınıfı üç, beşinci sınıfı iki şubeden oluşacaktır. Yarım tedrisat yapılacak mektebin birinci sınıfından 10 talebe İstiklal Mektebi'ne gönderilecek. Dumlupınar Mektebi'nin birinci sınıflarına Gaffar ile Muallim Mehmed Nuri Beyler seçilmişlerdir.

Aras Mektebi'ne de Dumlupınar'dan ikinci sınıfa 10 talebe gelecek. Muallim Saadet Hanım Zafer Mektebi'ne gönderilmiştir²⁰⁹.

1928-1929 ders yılında İzmir vilayetinde 14 mektep kapanmıştır. Bu mektepler Torbalı'nın Kıyas Mektebi, Ödemiş'in Kemer, Bozyaka, Doğancılar mektepleriyle Bayındır'da Hasköy, Yakacık, Kızıloba, Tire'de Akşehir, Seferihisar'da Hereke, Beyler, Karaburun'da Belkahve, Boynak, Kemalpaşa'da Foça ve Çambel köylerindeki mekteplerdir²¹⁰. Muallim Eminliği muallimsizlik yüzünden kapanan mekteplerin açılması için çalışmaktadır. En kısa sürede bu mektepler muallim tedarik edilerek açılacaktır²¹¹.

1927-1928 ders yılında İzmir vilayeti talebe ve mektep durumunu gösterir tablo²¹²:

KAZALAR	MEKTEPLER	TALEBELER		
		Erkek	Kız	Toplam
Bayındır	17 (Muhtelit)	685	254	939
Bergama	23 (Gündüz) 1 (Yatılı)	1.307	667	1.974
Çeşme	10 (Muhtelit)	472	372	844
Dikili	—	—	—	—
Foça	8 (Muhtelit)	318	215	533
İzmir	53	—	—	12.307
Karaburun	13	302	233	535
Kemalpaşa	15 (Muhtelit)	481	312	793

²⁰⁹ Hizmet, 19 Teşrin-i Evvel 1928.

²¹⁰ Hizmet, 3 Teşrin-i Sani 1928.

²¹¹ Ahenk, 26 Teşrin-i Sani 1928.

²¹² İzmir Vilayeti Salnamesi, 1927-1928, s.37, 61, 75, 87, 93, 101, 108, 109, 118, 133, 159, 170, 192.

Kuşadası	11 (Muhtelit)	565	218	273
Menemen	15 (Muhtelit)	–	–	960
Ödemiş	23 (Gündüz) 1 (Yatlı) ²¹³			
Seferihisar	9 (Muhtelit)	345	265	610
Tire	19	873	389	1.262
Torbali	8 (Muhtelit)	364	228	592
Urla	11 (Muhtelit)	537	232	769
TOPLAM	237	7.947	4.009	24.713

Tabloda görüldüğü gibi İzmir kazası vilayet dahilinde % 22'lik oranla mektepte, % 49.7'lik oranla da talebe mevcudunda birinci sırayı almaktadır. Mektep sayısı bakımından Bergama ve Ödemiş kazaları % 10.1'lik bir nisbette ikinci sırada bulunmaktadırlar. Ödemiş kazası % 9.3'le öğrenci bakımından ikinci sırayı alırken Bergama kazası % 7.9'la üçüncü sırayı almıştır. Daha sonra diğer kazalar sıralanmaktadır.

b. 1930'lu Yıllardan 1950'ye Kadar: İzmir vilayetinde mektep inşaatının daha planlı ve programlı yürütülmesi için Vilayet Umumi Meclisi, 11 Ocak 1927 tarihinde yaptığı toplantıda beş yıllık maarif teşkilatı programını kabul etti. Toplantıda 1927 yılının incelemelerle geçeceği, 1928 yılında inşaatlara başlanabileceği kararına varıldı²¹⁴. Bu yılda vilayetin de mektep binası inşa ettirme çalışmalarına başlandı. Vilayette üç, dört, beş dersaneli olmak üzere 33 ilk mektep bina edilecekti²¹⁵. Fakat 1928 yılı bütçesinde 400.000 liralık bir meydana geldiği için 1929 yılı bütçesinde tasarruf yapılacak ve mektep inşaatından vazgeçilecekti. Güzelyalı, Karşıyaka ve Torbali'da inşası kararlaştırılan mektepler kalacak, bu yerlerde açılacak mekteplere kira bedeli ödenecekti²¹⁶.

1930 yılında İzmir vilayetinde fiilen faaliyette bulunan mektep adedi 250'dir. Bu yılda talebe yoğunluğu dikkate alınarak 19 dersane kapatılmış, fakat 39 mektepte yeni dersaneler açılmıştır. Muallim sayısı arttırılmış, talebe mevcudu da 28.393'e ulaşmıştır. Talebelerden 1.701'i ilk mektebi bitirme diploması almıştır. Vilayetteki

²¹³ Ödemiş Yatı Mektebi İzmir Vilayetinde açılan ilk yatı mektebidir. Bkz. Anadolu, 1 Mart 1927.

²¹⁴ Anadolu, 12 Kanun-ı Sani 1927.

²¹⁵ Anadolu, 29 Mart 1928.

²¹⁶ Hizmet, 26 Nisan 1929.

7.000 kadar çocuğa 4.000 liraya yakın para sarfedilerek kitap dağıtılmıştır²¹⁷. İzmir vilayetinde 1930'lardan sonra köylerde mektep inşa ettirme faaliyeti köylülerin desteğiyle büyük hız kazandı. 1931 yılında inşası kararlaştırılan 83 köy mektebinin malzemesini köylüler tedarik edecekti. Vilayet Umumi Meclisi, sadece inşaat masrafını karşıyacaktı²¹⁸. Bu mekteplerin önemli bir kısmının inşaatına başlanmıştır. İnşaatlar tamamlandığında Vali Kâzım (Dirik) Paşa tarafından vilayet dahilinde 146 mektep binası inşa ettirilmiş olacaktır²¹⁹. Köylerdeki eğitim faaliyetlerine büyük önem veren Vali Kâzım Paşa, köylülerin bu konudaki gayretlerini şöyle ifa ediyor: "...Diyebilirim ki köyler ve bilhassa muallimlerden ve mektepten mahrum dağ köyleri maarif planı dahilinde, güzel mektep yapmak hususunda birbirile müsabakaya geçmişlerdir. Köylülerimizin bu seneki mektepçilik hareketi emsali görülmemiş bir harekettir. Şehir ve kasabalardaki yeni mekteplerden başka yalnız köylerde inşa ettirilen ve ettirilmekte bulunan yeni mektepler 93'tür. Burda ne bir artık ne bir eksik vardır. Köylünün bu canlı istiyak ve hareketini kamçılayan meclis-i umuminin, C.H. Fırkasının geçen seneki vilayet kongresinde köylü emellerine uygun olarak verilmiş yardım kararıdır". Maarif Vekaleti, İzmir'deki köylülerin bu gayretini takdir etmiş ve 1931-1932 ders yılı başında 100 muallim göndermiştir²²⁰.

1932 yılı başlarında İzmir vilayetinde 155 mektep binasının inşasına başlanmıştır²²¹. Binaların yapımında İzmir köylüsünün çok büyük gayreti ve katkısı oldu²²². Ağustos ayına kadar 100 mektep binasının inşası tamamlanmıştır²²³. Yıl sonunda vilayette 325 mektep binası inşaat halindedir. Binaların ikiyüzünün çatı ve kiremitle örtülü haldedir. Üç-beş dersaneli olan Soğukkuyu, Fevzipaşa, İnkılap, Çeşme merkez, Karaburun merkez, Menemen'de Şehit Kemal, Aliağa, Ulucak, Bergama'nın Gökçebeyli, Çeşme'nin Uzunkuyu, İzmir'in Narlıdere, Ödemiş'in Birgi, Kaymakçı, Kemalpaşa'nın Ulucak, İzmir'in Pınarbaşı, Karaburun'un Mordoğan, Dikili'nin Bademiye, Bayındır'ın Falaka mekteplerinin çatıları bitmiş durumdadır. Kemalpaşa'nın Ören, Urla'nın Kilizman, Foça'nın Bağarası, Merkezin Işıklar, Karaburun'un Saip, Bayındır'ın Arıkbaşı, Ödemiş'in Bademiye, Beydağı ve Beyler, Kuşadası'nın Selçuk, Bayındır'ın merkez, İzmir'in Kocakapı, Menemen'in Helvacı ve Doğayanıkköy, Dikili'nin Çandarlı, Kemalpaşa'nın Sinancılar, Sarılar mektep binaları ise çatı altına alınacaktır. Bir ve iki dersaneli mekteplerde faaliyet daha ileri safhadadır. Bunlardan

²¹⁷ İzmir Vilayeti Umumi Meclisinin 1932 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi, İzmir, 1932, s.16, 17.

²¹⁸ Cumhuriyet, 14 Teşrin-i Sani 1931.

²¹⁹ Anadolu, 11 Teşrin-i Sani 1931.

²²⁰ Cumhuriyet, 14 Teşrin-i Sani 1931.

²²¹ Asım İsmet, "İzmir Mıntkasında Maarif Faaliyeti", Yeni Asır, 19 Kanun-ı Sani 1932; Asım İsmet yazısında inşaata başlanan mektep binasının sayısını ısrarla 155 olarak vermesine rağmen kazalara göre verdiği rakamlar toplandığında "135" sayısı bulunmaktadır: İzmir (15), Bayındır (13), Ödemiş (14), Tire (5), Kuşadası (6), Çeşme (5), Dikili (4), Foça (4), Seferihisar (5), Urla (6), Menemen (7), Karaburun (7), Kemalpaşa (6), Bergama (24).

²²² Asım İsmet, "Yeni Mekteplerde", Yeni Asır, 21 Kanun-ı Sani 1932; Yeni Asır, 2 Teşrin-i Sani 1932.

²²³ Anadolu, 18 Ağustos 1932.

başka Karaburun'un Kösedere, Eğlen Hoca, Torbalı'nın Dağkızılca merkezlerinde, Kemalpaşa'nın Parsa köylerinde üçer dersaneli mektep açma hazırlığı vardır²²⁴.

Vilayet ve kaza merkezlerinde 1933 yılı başlarında tahsil çağındaki çocukların sayısı 26.624'tür. Bu çocukların 19.359'u okula gidiyor, 7.265'i eğitim ve öğretim görmüyordu. Merkezlerdeki çocukların % 72.7'si tahsil görürken % 27.2'si eğitimden yoksundu. Köylerde okuma çağında olan 25.976 çocuğun 13.499'u mektebe gitmektedir. Geriye kalan 12.477 çocuk ise mektepleri mahrumdu. Köylerde mektebe giden çocuklar % 51.9, gitmeyenler % 48'lik bir oranı teşkil etmektedir²²⁵. 1932-1933 ders yılı sonundaki İzmir vilayetindeki şehir mekteplerinden 323 kız, 507 erkek talebe köy mekteplerinden 515 kız, 734 erkek talebe mezun olmuştur²²⁶. Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi şehirlerden ziyade, köylerde daha fazla mektebe ihtiyaç duyulmaktadır. İzmir maarif sahasında ektiği tohumların meyvesini 1933 yılında almaya başladı²²⁷. Cumhuriyet bayramında (29 Ekim 1933) İzmir vilayetinde inşaatı tamamlanmış 250 mektebin açılış şenliği yapıldı²²⁸. İzmir şehrinde Soğukkuyu'da Fevzipaşa, Alsancak'ta Gazi, Aziziye mahallesinde Vali Kâzım Paşa, Topaltı'nda İnkılap mektepleri açıldı²²⁹. Mekteplerin yapımında yine köylülerin büyük emeği vardır. Köylülere büyük gayret veren Vali Kâzım Paşa, onların çalışma şekillerini şöyle anlatıyor²³⁰:

“İş basittir: Köylümüz, kazma, çapa ve tarlasına sarılmadığı boş zamanlarında mektebin taşı, kumu, kireci, kiremidi ve ormanlardan verilen nizami noktalarla hizarcı ve yörük dayılarla biçme amelesile, bütün yapma malzemesi hazırlanır, biçilir, yapı başına getirilir. Bütün ustalar, kalfalar, münakasa ve nizama uygun emanet sistemleriyle ve devamlı mürakabe ile başarılıdır. İşte köylümüzün kırmızı kiremit dediği bu binalar yükselince hummalı bir iş gibi doğramacılığı, sıvası, pencereleri ve hatta çok yerde demir çerçeveleri bir müsabaka halinde yapılıyor ve mektep açılıyor, üstüne de (Cumhuriyetin mübarek eserlerinden) klişesi ile bir de levha konarak kapılar çocuklara açılıyor”.

Köylülerin büyük gayretleriyle inşa edilen köy mektepleri muallim sıkıntısı ve ders araç, gereçlerini satın alacak tahsisat bulunamadığı için açılmamıştır. 1934 yılı Ocak ayında vilayette toplam 322 mektep mevcuttur. İzmir kazasında 44²³¹, Bergama,

²²⁴ Yeni Asır, 29 Kanun-ı Evvel 1932.

²²⁵ A. A., “Vilayet Mektepleri İçin Vali Kâzım Paşa İle Görüşüyoruz”, Yeni Asır, 26 Şubat 1933.

²²⁶ Anadolu, 16 Şubat 1934.

²²⁷ Yeni Asır, 24 Mart 1933.

²²⁸ Yeni Asır, 1 Teşrin-i Sani 1933.

²²⁹ Anadolu, 1 Teşrin-i Sani 1933.

²³⁰ A. İ., “Muvaffakiyetlerimiz”, Kültür, S. 1, 28 Birinci Teşrin 1935, s.12.

²³¹ 1934 yılında İzmir şehri ve çevresinde bulunan mektepler: Dumlupınar-5 sınıflı (Arapfirin), İstikâl-5 sınıflı (Keçeciler), Şehit Fethi Bey-5 sınıflı (İkiçeşmelik), Şehit Fazıl Bey-5 sınıflı (Tepecik), Müdafa-i Hukuk-5 sınıflı (Güzelyalı), Güzelyalı-4 sınıflı (Güzelyalı), Misak-ı Milli-5 sınıflı (Namazgâh), İsmet Paşa-5 sınıflı (Dilekbaşı), Sakarya-5 sınıflı (Esnaf Şeyhi Mahallesi), Gündoğdu-5 sınıflı (Gazi), Hakimiyet-i Milliye-5 sınıflı (Göztepe-Tramvay Caddesi), Topaltı-5 sınıflı (Çalimezarlığı), Oltu-5 sınıflı (Namazgâh), Sarıcamış-5 sınıflı (Değirmendağı), İnönü-5 sınıflı (Karantina), Tinaztepe-5 sınıflı (Eşrefpaşa: Bu okul Eşref Paşa tarafından inşa edilmiştir. Bkz. Anadolu, 5 Eylül 1945), Duatepe-5 sınıflı (Karataş), Kahramanlar-4 sınıflı (Kahramanlar Mahallesi), Alsancak-5 sınıflı (Alsancak), Zafer-5 sınıflı

Ödemiş, Tire kazalarında 4'er, Menemen, Urla kazalarında 3'er, Kuşadası, Çeşme, Seferihisar kazalarında 2'şer, Foça, Bayındır, Torbalı kazalarında 1'er mektep binası vardır. Geri kalan mektep binaları köylerde²³². 29 Ekim 1934 Cumhuriyet bayramında İzmir'de 78 mektebin açılış şenlikleri yapılacaktır²³³.

Vilayet Encümeni 1936 yılında Menemen'de Kubilay, Karşıyaka'da Ankara, Bostanlı, Güzelyalı'da Hakimiyet-i Milliye, Oltu, Şehit Fadıl Bey, İstiklal, Güzelyalı, Sarıkamış, Zafer mekteplerinin tamirine karar vermiştir²³⁴.

İzmir vilayetinin köyleri ülke genelinde kültür ve üretim bakımından diğer köylerden daha iyi bir yere sahipti. İzmir'in iklimi, toprakların verimli olması, coğrafi şartları denize ve kasabalara bağlayan yolların bulunması, köylünün kendisi için üretim anlayışından kurtularak pazara yönelik üretim devresine girmesi bunda etkili olmuştur. Yetiştirilen tarım ürünleri şehir ve ülke sınırlarını aşarak dünya pazarına açılmıştı. Bu yüzden İzmir köylüsünün eğitimi ihale bırakılamazdı. Köylerdeki okul inşaatında nüfus yoğunluğu dikkate alınacaktı. 1935 nüfus sayımı dikkate alınarak İzmir vilayetinin eğitim durumunu şöyle kıyaslayabiliriz²³⁵:

	Şehir ve Kasabalarda	Oran	Köylerde	Oran	Toplam
Talebe	341.622	% 57.3	254.456	% 42.7	596.078
Öğretmen	619	% 63.7	352	% 36.3	971
Okul	-	-	-	-	626

İzmir vilayetinde okulu olan şehir ve kasabaların nüfusu 341.622, köylerin ise 153.000'i bulmaktadır. Vilayette okulu olmayan 101.447 köylü nüfusun eğitilmesi gerekiyordu. Köylerdeki bu nüfusa sadece okul ve öğretmen sayesinde ulaşılabilecekti. Bu amaçla 1937 yılında beş yıllık köy kalkınma planı hazırlandı²³⁶. Bu plana göre beş yılda inşa edilecek mektep miktarı 400'dür. Bundan hariç İzmir şehri ve kazalarında 20

(Eşrefpaşa-Nohutçu Tarlası), Halit Bey-5 sınıflı (Değirmendağı-Bayramyeri), Yıldırım Kemal-5 sınıflı (Pazaryeri), Necati Bey-5 sınıflı (Karantina), İnkılâp-4 sınıflı (Topaltı), Vali Kâzım Paşa-5 sınıflı (Kocakapı), Cumhuriyet-5 sınıflı (Karşıyaka), Ankara-5 sınıflı (Karşıyaka), Türk Birliği-5 sınıflı (Karşıyaka), Dokuz Eylül-5 sınıflı (Bornova), Kars-5 sınıflı (Bornova), Hilâl-5 sınıflı (Bornova), Buca Birinci-5 sınıflı (Buca), Buca İkinci-5 sınıflı (Buca). Bkz. İzmir ve Havalisi Asan Atika Muhipleri Cemiyeti, İzmir Rehberi, İstanbul, 1934, s.168-170.

²³² Anadolu, 31 Kanun-ı Sani 1934.

²³³ Halkın Sesi, 28 Birinci Teşrin 1934.

²³⁴ Anadolu, 28 Birinci Teşrin 1934.

²³⁵ Tahrir Heyeti, "İzmir'in Kültür Çehresi ve Bu Cepheden Kalkınma Programı", Kültür, S. 61, 1 Mart 1937, s.4-6; Anadolu, 19 Şubat 1937.

²³⁶ İzmir Kültür Direktörlüğü, a.g.e., s.1; Anadolu, 19 Şubat 1937.

kadar ilkokul binası yapılacaktır. Bunlar beşer dersaneli ve tam teşkilatlı ilkokul olacaktı. Köylerde ise nüfus çoğunluğu göz önüne alınarak beş veya üç sınıflı olmak üzere ilkokul açılacaktır. Köylerde inşa edilecek okul binalarının malzemesi, köylerde ev inşaatında kullanılan malzemelerden seçilecekti. Bunların duvarları kerpiçten yapılacak ve okulların kiremitlerini köylüler kendileri imal edeceklerdir. Çok fakir köylere vilayet bütçesinden yardım edilecek²³⁷.

İzmir köylerinin kültür yönünden gelişmesi için şu tedbirler alınacaktır:

1. Az nüfuslu köyler arasında okul birlikleri kurmaya doğru gidilecektir. Bunun için;
  - a. Birbirine çok yakın köyler için "Gündüz Birlik Okulu",
  - b. Gündüz ve yatılı öğrenci kabul eden "Muhtelif Birlik Okulu",
  - c. Birbirine yakın olmakla birlikte derelerin taşması, yolların bozulması, havaların fena gitmesi vs. gibi sebeplerden dolayı çocukların okuldan kal-maması için "Muvakkat Yatılı Birlik Okulları",
  - d. İlk devre eğitimini bitiren öğrencilerin ikinci devreye devam edebilmesi için ikinci devre "Gündüz Birlik Okulu",
  - e. Üç sınıflı okulları olan, fakat ikinci devre eğitim için "Gündüz Birlik Okulu"na gidemeyecek kadar uzak olan köylerde "İkinci Devre Yatılı Birlik Okulu",
  - f. Köy üretim faktörlerini, bütün şartların ve bütün cepheleriyle ele alacak olan "İkinci Devre Birlik Yatılı Okulu" açılacaktır.
2. Çavuş öğretmenler köylerin içine sokulacak
İzmir vilayetinde öğretmen sıkıntısı çekiliyordu. Köylerde okul birliklerinin kurulması bu sıkıntıyı azaltsa da büsbütün ortadan kaldırmayacaktı. Öğretmeni olmayan yerlere çavuş öğretmen (eğitmen) gönderilecektir.
3. Kültür adına atılan adımların hangi prensip adına olursa olsun geri adım atılmaması
4. Göçmenler arasında Türk kültürünün yayılıp yerleşmesine yarıyacak tedbirler düşünülmesi
5. Köy okullarının teftişine imkan verecek yeni bir müfettişlik kadrosunun temini
6. Köy öğretmenini köye bağlayacak tedbirlerin bulunması
7. Köy öğretmenlerini köy kalkınma işinden daha faydalı hale getirmek için kurslardan ve tatbikatlardan geçirilmesi²³⁸.

²³⁷ Anadolu, 7 Mart 1937.

²³⁸ C.H.P. İzmir Halkevi Köycülük Kolu, Umumi Meclisçe 1937 Yılı Toplantısında Kabul Edilen İzmir İl Köylerinin Kültür Bakanından Beş Yıllık Kalkınma Programı, İzmir, 1937, s.8-14.

kadar ilkökul binası yapılacaktır. Bunlar beşer dersaneli ve tam teşkilatlı ilkökul olacaktır. Köylerde ise nüfus çoğunluğu göz önüne alınarak beş veya üç sınıflı olmak üzere ilkökul açılacaktır. Köylerde inşa edilecek okul binalarının malzemesi, köylerde ev inşaatında kullanılan malzemelerden seçilecektir. Bunların duvarları kerpiçten yapılacaktır ve okulların kiremitlerini köylüler kendileri imal edeceklerdir. Çok fakir köylere vilâyet bütçesinden yardım edilecek²³⁷.

İzmir köylerinin kültür yönündeki gelişmesi için şu tedbirler alınacaktır:

1. Az nüfuslu köyler arasında okul birlikleri kurmaya doğru gidilecektir. Bunun için;
  - a. Birbirine çok yakın köyler için "Gündüz Birlik Okulu",
  - b. Gündüz ve yatılı öğrenci kabul eden "Muhtelif Birlik Okulu",
  - c. Birbirine yakın olmakla birlikte derelerin taşması, yolların bozulması, havaların fena gitmesi vs. gibi sebeplerden dolayı çocukların okuldan kalmaması için "Muvakkat Yatılı Birlik Okulları",
  - d. İlk devre eğitimini bitiren öğrencilerin ikinci devreye devam edebilmesi için ikinci devre "Gündüz Birlik Okulu",
  - e. Üç sınıflı okulları olan, fakat ikinci devre eğitim için "Gündüz Birlik Okulu"na gidemeyecek kadar uzak olan köylerde "İkinci Devre Yatılı Birlik Okulu",
  - f. Köy üretim faktörlerini, bütün şartların ve bütün cepheleriyle ele alacak olan "İkinci Devre Birlik Yatılı Okulu" açılacaktır.
2. Çavuş öğretmenler köylerin içine sokulacak
İzmir vilayetinde öğretmen sıkıntısı çekiliyordu. Köylerde okul birliklerinin kurulması bu sıkıntıyı azaltsa da büsbütün ortadan kaldırmayacaktı. Öğretmeni olmayan yerlere çavuş öğretmen (eğitmen) gönderilecektir.
3. Kültür adına atılan adımların hangi prensip adına olursa olsun geri adım atılmaması
4. Göçmenler arasında Türk kültürünün yayılıp yerleşmesine yarınacak tedbirler düşünülmesi
5. Köy okullarının teflişine imkan verecek yeni bir müfettişlik kadrosunun temini
6. Köy öğretmenini köye bağlayacak tedbirlerin bulunması
7. Köy öğretmenlerini köy kalkınma işinden daha faydalı hale getirmek için kurslardan ve tatbikatlardan geçirilmesi²³⁸.

²³⁷ Anadolu, 7 Mart 1937.

²³⁸ C.H.P. İzmir Halkevi Köycülük Kolu, Umumi Meclisçe 1937 Yılı Toplantısında Kabul Edilen İzmir İl Köylerinin Kültür Bakanından Beş Yıllık Kalkınma Programı, İzmir, 1937, s.8-14.

Vilayetin bazı yerlerinde inşaatı seneler önce bitmiş okul binalarında ödeneksizlik ve öğretmensizlikten eğitime başlanamamıştı. 29 Ekim 1945 tarihinde bu okullarda eğitim ve öğretime başlandığı gibi, vilayette 221 okul binasının da temelleri atılmıştır. 1945-1946 ders yılı başında okuma çağına gelmiş çocukların büyük bir çoğunluğu okula gidiyordu²⁴³. Milli Eğitim Müdürlüğü vilayetin 312 köyünde 449 bina yaptırmaktadır. Bu binaların 71'i okul, 330'u öğretmenevi, 48'i işlik (atölye) olacaktır. 1946 yılında 7 okul, 176 öğretmenevi, 31 işlik olmak üzere 214 bina inşaatı tamamlanmıştır. Yarım kalan 235 binanın 26'sı İzmir'de, 19'u Bayındır'da, 54'ü Bergama'da, 24'ü Çeşme'de, 10'u Dikili'de, 25'i Kemalpaşa'da, 9'u Kuşadası'nda, 81'i Menemen'de, 80'i Ödemiş'te, 6'sı Seferihisar'da, 35'i Tire'de, 33'ü Torbalı'da, 14'ü Urla'dadır. Bu binaların 1950 yılına kadar bitirilmesi planlanmaktadır²⁴⁴.

1946 yılında on yıllık hazırlanan ilk tedrisat programının uygulanmasında bazı aksaklıklar görüldüğünden 1947 yılına yeni bir on yıllık plan hazırlandı. Yeni plan hazırlanırken köylerde inşa edilen okul binalarının daha ekonomik ve mahalli şartlara uygun olması gözönünde tutulmuş ve köylüye ağırlık yükletilmemiştir²⁴⁵.

18 Aralık 1948 tarihinde Vali Sabri Adal'ın başkanlığında Milli Eğitim Müdürü Asım Korkut, Özel Saymanlık ve Bayındırlık Müdürleri, Daimi Encümen Mustafa Yağcı, İlköğretim Müfettişi, gezici öğretmen ve bir köy muhtarının bulunduğu bir toplantı yapıldı. Burada 1949 yılında İzmir ili dahilinde yapılması gereken mektep ve öğretmenevleri gözden geçirildi. Gelecek yıl Torbalı'da 2, Kuşadası'nda 2, Urla'da 1, Çeşme'de 1, Kemalpaşa'da 2, Menemen'de 4, Dikili'de 1, Bergama'da 7, Bayındır'da 2, Ödemiş'de 9, Tire'de 5, Kiraz'da 5, Kınık'da 5 olmak üzere 46 inşaatın yapılması tasarlandı²⁴⁶.

Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne bağlı Tatbikat Okulu'nun 1949 yılında Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlanmasıyla İzmir şehri ve çevresindeki okul sayısı 45 oldu. Bu okullarda toplam 20.923 talebe okumaktadır. Bostanlı'da 194, Aydoğdu'da 171, Umurbey'de 364, Seydiköy'de 523, Çakabey'de 597, Gazi'de 789, Alsancak'ta 457, Hakimiyet-i Milliye'de 266, Alaybey'de 270, Güzelyalı'da 286, Müdafa-i Hukuk'ta 263, Ankara'da 433, Fevzipaşa'da 310, Cumhuriyet'te 541, Türk Birliği'nde 396, Hilal'de 314, Mersinli'de 305, Kars'da 477, Dokuz Eylül'de 478, Şehit Fethi Bey'de 432, Misak-ı Milli'de 444, Kahramanlar'da 796, Bayraklı'da 363, Zeytinlik'de 726, Vali Kâzım Paşa'da 1.334, Sarıkamış'ta 217, Şehit Fazıl'da 950, Asansör'de 455, Topaltı'nda 503, İnönü'de 325, Yıldırım Kemal'de 771, İnkılap'ta 520, Necati Bey'de 679, Kocatepe'de 526, Zafer'de 736, Ülkü'de 265, Dumlupınar'da 439, Sakarya'da 360, İstiklâl'de 385, Kızılçullu'da 180 talebe okumaktadır²⁴⁷.

İzmir vilayetinin 1949 yılında kaza ve köylerinde 49 yeni ilkokul açılmıştır. Bu yılda İzmir'in 218 köyünde hala mektep yoktur. 1950 yılı maarif inşaat programında 50

²⁴³ A. D., "İzmir İlinin Bir Senede Yaptığı Büyük İşler", İzmirde Köycülük, S. 19, Aralık 1945, s.1.

²⁴⁴ "İzmir'de Eğitim Faaliyeti", İzmirde Köycülük, S. 23, Nisan 1946, s.8.

²⁴⁵ Anadolu, 10 Temmuz 1947.

²⁴⁶ Anadolu, 19 Aralık 1948.

²⁴⁷ Anadolu, 20 Kasım 1949.

köy okulu ve öğretmenevi inşaatı vardı²⁴⁸. Milli Eğitim Bakanlığı'ndan 1950 yılında gelen 80.339 lira tahsisatla Bayındır'ın Turan, Deregöl, Ömerler, Ödemiş'in Oğuzlar, Çayra, Tire'nin Akmescit, Eğridere, Kiraz'ın Çatak, Doğancılar, Menemen'in Belen, Yalancık, Bayramcılar, Avcılar, Tavukçukuru ve Hacı Ömerli köylerinde okul ve öğretmenevi inşa edilecektir²⁴⁹.

İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü köy okullarının kalkınmaları, sağlık ve gerekli ihtiyaçlarını sağlamak için beş senelik bir program hazırladı. Bu program köylerdeki okulların ihtiyaçlarını tesbit ederek, bunların temini senelere ayrılmıştır. Çünkü köy okullarının ihtiyaçlarını bir senede karşılamak maddi imkansızlıklar yüzünden mümkün değildi. Milli Eğitim memurları köylerdeki muhtar ve idare heyetleriyle birlikte okullardaki ihtiyaçları tesbit ederek, yapılacak işleri yıllara göre ayıracaktı²⁵⁰.

İzmir vilayetinde kazara göre talebe artışını gösteren tablo:

KAZALAR	1929-1930 Ders Yılı ²⁵¹	1939-1940 Ders Yılı ²⁵²			1947-1948 Ders Yılı ²⁵³		
		E	K	Toplam	E	K	Toplam
Bayındır	1.001	1.667	590	2.257	1.932	1.553	3.485
Bergama	1.622	2.600	1.556	4.156	2.236	1.983	4.219
Çeşme	932	920	633	1.553	975	849	1.824
Dikili	303	625	386	1.011	794	648	1.442
Foça	532	555	404	959	670	532	1.202
İzmir	10.536	11.643	9.287	20.930	12.409	10.857	23.266
Karaburun	723	415	307	722	412	412	824
Kemalpaşa	1.227	1.428	828	2.256	1.781	1.389	3.170
Kiraz	—	—	—	—	809	319	1.128

²⁴⁸ Anadolu, 12 Kasım 1949.

²⁴⁹ Anadolu, 18 Nisan 1950.

²⁵⁰ Anadolu, 21 Mart 1950.

²⁵¹ İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İzmir Vilayeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir, 1930, s.68.

²⁵² Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, 1940, İstanbul, 1942, s.156-161.

²⁵³ Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1947-1948, s.102-109.

Kınık	-	-	-	-	1.528	1.172	2.700
Kuşadası	757	969	530	1.499	1.262	964	2.226
Menemen	1.231	2.107	1.341	3.448	2.414	2.200	4.614
Ödemiş	2.952	4.983	2.157	7.140	5.103	3.600	8.703
Seferihisar	593	467	322	789	569	481	1.050
Tire	1.215	1.982	1.070	3.052	2.594	1.914	4.508
Torbali	314	999	702	1.701	1.892	1.422	3.314
Urla	872	958	551	1.509	1.301	1.011	2.312
TOPLAM	24.810	32.318	20.664	52.982	38.681	31.306	69.987

2. Muallimler

Cumhuriyet devrinde mektep binası kadar muallimlere de büyük önem verildi. Zira yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilkelerini yeni nesillere muallimler aşılayacaktır. İzmir vilayeti hiçbir zaman muallim ihtiyacını gözden uzak tutmamıştır²⁵⁴. Cumhuriyet'in ilk on yılında ilk mekteplerdeki muallimler tamamen gençleştirilmiştir²⁵⁵. Asım İsmet, Cumhuriyet Türkiye'si'nin muallime bakışını şöyle anlatıyor²⁵⁶:

"Fihakika, inkılâp, köy imamını, köyün umumi, maddi hayatındaki işi itibariyle, kökü güneşe verilmiş bir ot vaziyetine soktu. İnkılâbın yaptığı derin değişiklik ve hayat hakkında Türk köyüne sokmak istediği, yeni ülküler, imamın kendiliğinden iş hayatına nihayet verdi. -Fakat bugün nüfuzunun her yerde tamamen kalkmadığını da kaydedelim-

Bu yeni hayat ve ülküleri de, köyde, valimizin dediği gibi, perçinlemek işi köy muallimine kaldı.

Bu bakımdan, bugün, köy muallimi demek, inkılâbın ideolojik silahı demektir".

²⁵⁴ A. A., "Vilayet Mektepleri İçin Vali Kâzım Paşa İle Görüşüyoruz", Yeni Asır, 26 Şubat 1933, s.8.

²⁵⁵ Ferit Oğuz, "Cumhuriyetin Kurduğu İlk Mektep ve İzmir Faaliyeti", Kültür, S. 1, 28 Birinci Teşrin 1933, s.8.

²⁵⁶ Asım İsmet, "İnkılap Bakımından Köylü ve Muallim", Kültür, S. 11, 1 Nisan 1934, s.2.

Bu anlayış içinde muallimler; şehirlerde mekteplere, köylere ise köy adına tayin edilirdi²⁵⁷. Mesela, 1923-1924 ders yılı başında İzmir İnönü Mektebi muallimlerine 800 kuruş maaşla Darülmualimin mezunlarından Şakir ve Hilmi Beyler tayin edilmiştir. Bayraklı muallimliğine 900 kuruş maaşla Antalya Darülmualimi mezunlarından Ahmet Hamdi Bey gönderildi²⁵⁸. Tire Numune Mektebi'nde boşta olan 100 kuruş maaşlı muallimliğe Rıfat Efendi, Altınova başmuallimliğine Hüseyin Fehmi atandı²⁵⁹. 1925 yılı Eylül başında Seferihisar'ın Beyler muallimliğine Hasan Basri, Ödemiş'in Başbolu muallimliğine Şevket Bey'in²⁶⁰ atandığı daha pekçok örnek bulunmaktadır. Buradan köylere muallimlerin sadece mekteplerde ders anlatmakla yükümlü olmadıklarını, çocuklarla bütün köyü eğitmekle yükümlü bulduklarını anlıyoruz.

1922-1923 ders yılında İzmir kazasındaki eğitim kadrosu şöyle²⁶¹:

MEKTEPLER	MÜDÜR		BAŞMUALLİM		MUALLİM	
	E	H	E	H	E	H
Ankara Mektebi	1	-	-	-	9	-
Arabacı Köy Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Aras Kız İptidai Mektebi	-	-	1	-	1	2
Balçova İptidai Mektebi	-	-	1	-	1	2
Bayraklı İptidai Mektebi	-	-	1	-	2	3
Bozyaka İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Buca İptidai Mektebi	-	-	1	-	2	3
Cumaovası Muhtelit Mektebi	-	-	1	-	1	-
Çaybaşı Mecidiye Erkek İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Dağkızılca Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	-	-

²⁵⁷ Mestan Yapıcı, d.t.: 1925, d.y.: Beydağ, Yeniyurt, 5 Nisan 1995 tarihli röportajdan.

²⁵⁸ Ahenk, 24 Eylül 1339.

²⁵⁹ Türk Sesi, 9 Teşrin-i Evvel 1339.

²⁶⁰ Yanık Yurd, 4 Eylül 1341.

²⁶¹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

Değirmendere Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Dokuz Eylül Kız Mektebi	-	1	-	-	2	7
Dumlupınar Mektebi	1	-	-	-	10	1
Eğerciköy Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Ertuğrul Kız İptidai Mektebi	-	-	-	1	-	1
Gölcükler Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Görece Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Hakimiyet-i Milliye İptidai Mektebi	-	-	1	-	4	2
Hamidiye Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Işıklar İptidai Mektebi	-	-	1	-	1	-
İnönü İptidai Mektebi	-	-	1	-	6	-
İstiklâl Erkek Numune İptidai Mektebi	1	-	-	-	8	-
Kars İptidai Mektebi	-	-	1	-	8	-
Kesre Muhtelit İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Kilerlikuyu İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Misak-ı Milli İptidai Mektebi	1	-	-	-	1	8
Müdafa-i Hukuk İptidai Mektebi	-	-	1	-	2	4

Narlıdere İptidai Mektebi	-	-	-	-	1	-
Oltu Kız İptidai Mektebi	-	-	-	1	1	5
Redd-i İlhak İptidai Mektebi	-	-	1	-	2	3
Sakarya Kız İptidai Mektebi	-	1	-	-	1	8
Saltanat-ı Milliye İptidai Mektebi	-	-	-	1	2	5
Sarıkamış Kız İptidai Mektebi	-	-	-	1	-	4
Soğukkuyu Erkek İptidai Mektebi	-	-	1	-	1	-
Tepeköy Erkek İptidai Mektebi	-	-	1	-	2	-
Tınaztepe Erkek İptidai Mektebi	-	-	1	-	6	-
Torbalı Erkek İptidai Mektebi	-	-	1	-	1	-
Torbalı Kız İptidai Mektebi	-	-	-	-	-	1
Turan İptidai Mektebi	-	-	-	-	3	-
Türk Birliği Kız Numune İptidai Mektebi	-	1	-	-	1	8
Zafer Kız İptidai Mektebi	-	-	1	-	-	-

Çeşitli yıllara göre İzmir vilayetinde muallimlerin şehir ve köylere göre dağılımı şöyle²⁶²:

YILLAR	ŞEHİR	KÖY	EĞİTMENLİ	TOPLAM
1926	258	339	—	597
1928-1929	381	220	—	601
1929-1930	304	281	—	585
1930-1931	374	298	—	602
1931-1932	387	300	—	687
1932-1933	436	318	—	754
1933-1934	391	442	—	794
1934-1935	408	502	—	910
1935-1936	458	542	—	1.000
1936-1937	614	357	—	971
1937-1938	618	401	—	1.019
1939-1940	555	451	93	1.099
1941-1942	551	469	146	1.166
1947-1948	653	679	24	1.356

İzmir vilayetindeki şehir ve köylerdeki muallim mevcudunda bazen iniş ve çıkışlar görülmektedir. 1926 yılında köylerde muallim nisbeti % 56.7 iken şehirlerde % 43.7'dir. Fakat 1928-1929 ders yılında şehirlerdeki muallim oranı % 63.3 yükselirken, köylerde bu oran % 36.6'ya düşmüştür. Köylerdeki muallim mevcudunun azalmasında, mesleklerinde yetersiz muallimlerin görevlerine son verilmesi etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında mektep binası şehirlerde, köylerden daha fazla yapılmıyordu. Yeni mektep binalarına muallim tayini yapıldığından şehirlerde muallim mevcudu daha fazladır. 1929-1930 ders yılında vilayetteki muallim mevcudundaki düşüş, 1929 yılı dünya ekonomik buhranı ile ilgili olmalı. Buradaki, özellikle şehirlerdeki muallimlerin bir kısmı başka vilayetlere aktarılmış olsa gerek. 1936-1937 ders yılında muallim sayısında önemli bir azalma olmuştur. Bu ders yılında İzmir köylerinde görevli muallimler arasında yeni bir düzenleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Zira bu yıllarda yeni mektepler açılırken muallim sayısında azalma olmuştur.

²⁶² Maarif Vekaleti, Türkiye Cumhuriyeti Maarifi Tarihi, 1923-1943, Ankara, 1944, s. yok; İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, s.118; Maarif İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, 1940, s.156-160; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif Muallimleri İstatistiği, 1933-1934, İstanbul, 1935, s.48; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiği, 1941-1942, Ankara, 1944, s.127, 128; Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1947-1948, s.239.

İzmir vilayetindeki muallimlerin kazalar itibariyle dağılımı:

KAZALAR	1922- 1923 DERS YILI ²⁶³			1925- 1926 DERS YILI ²⁶⁴			1932-1933 DERS YILI ²⁶⁵			1939-1940 DERS YILI ²⁶⁶
	E	H	Top- lam	E	H	Top- lam	E	H	Top- lam	
Bayındır	16	6	22	21	4	25	21	2	23	36
Bergama	32	7	39	45	17	62	42	19	61	120
Çeşme	1	2	3	16	7	23	25	5	30	35
Dikili	-	-	-	-	-	-	9	3	12	15
Foça	12	2	14	12	2	14	13	5	18	19
İzmir	121	78	199	131	118	249	130	179	309	417
Karaburun	10	-	10	13	4	17	24	2	26	22
Kemalpaşa	17	5	22	26	14	40	20	12	32	44
Kuşadası	13	5	18	16	6	22	15	6	21	30
Menemen	13	7	20	23	7	30	29	6	35	56
Ödemiş	42	12	54	49	13	62	67	23	90	151
Seferihisar	11	3	14	13	2	15	11	4	15	25
Tire	21	7	28	24	9	33	25	12	37	62
Torbali	-	-	-	-	-	-	13	3	16	31
Urla	15	7	22	17	6	23	20	9	29	36
TOPLAM	324	141	465	406	208	615	464	290	754	1.099

²⁶³ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

²⁶⁴ İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistikli.

²⁶⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiği, 1932-1933, İstanbul, 1934, s.120, 121. Bu istatistikte Ödemiş ve Urla'daki muallim sayıları yer değiştirmiş olmalı. Yukarıda Urla kazasının muallim mevcudu olarak 49 (Erkek), 13 (Hanım), Ödemiş kazasına, Ödemiş kazasındaki 17 (Erkek), 6 (Hanım) ise Urla'ya yazılmıştır.

²⁶⁶ Maarif İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, 1940, s.156, 160.

İzmir vilayetindeki muallimlerin kazalar itibariyle dağılımı:

KAZALAR	1922- 1923 DERS YILI ²⁶³			1925- 1926 DERS YILI ²⁶¹			1932-1933 DERS YILI ²⁶⁵			1939-1940 DERS YILI ²⁶⁶
	E	H	Top- lam	E	H	Top- lam	E	H	Top- lam	
Bayındır	16	6	22	21	4	25	21	2	23	36
Bergama	32	7	39	45	17	62	42	19	61	120
Çeşme	1	2	3	16	7	23	25	5	30	35
Dikili	-	-	-	-	-	-	9	3	12	15
Foça	12	2	14	12	2	14	13	5	18	19
İzmir	121	78	199	131	118	249	130	179	309	417
Karaburun	10	-	10	13	4	17	24	2	26	22
Kemalpaşa	17	5	22	26	14	40	20	12	32	44
Kuşadası	13	5	18	16	6	22	15	6	21	30
Menemen	13	7	20	23	7	30	29	6	35	56
Ödemiş	42	12	54	49	13	62	67	23	90	151
Seferihisar	11	3	14	13	2	15	11	4	15	25
Tire	21	7	28	24	9	33	25	12	37	62
Torbali	-	-	-	-	-	-	13	3	16	31
Urla	15	7	22	17	6	23	20	9	29	36
TOPLAM	324	141	465	406	208	615	464	290	754	1.099

²⁶³ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

²⁶⁴ İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistikli.

²⁶⁵ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiği, 1932-1933, İstanbul, 1934, s.120, 121. Bu istatistikte Ödemiş ve Urla'daki muallim sayıları yer değiştirmiş olmalı. Yukarıda Urla kazasının muallim mevcudu olarak 49 (Erkek), 13 (Hanım), Ödemiş kazasına, Ödemiş kazasındaki 17 (Erkek), 6 (Hanım) ise Urla'ya yazılmıştır.

²⁶⁶ Maarif İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, 1940, s.156, 160.

Tabloda görüldüğü gibi vilayette en fazla muallime İzmir kazası sahiptir. Arkasından Ödemiş, Bergama, Tire, Menemen, Kemalpaşa (Nif) gibi kazalar sıralanmaktadır.

İzmir vilayetinde muallimlerin öğrenim dereceleri şöyle:

ÖĞRENİM DERECELERİ	1933-1934 ²⁶⁷			1947-1948 ²⁶⁸		
	E	H	Toplam	E	H	Toplam
İlkokul Mezunları	32	41	73	23	38	61
Orta ve Dengi Okul Mezunları	72	14	86	41	7	48
Lise ve Dengi Okul Mezunları	22	7	29	10	4	14
Yüksekokul Mezunları	6	-	6	-	-	-
İlköğretmen Mezunları	373	227	600	340	558	898
Köy Enstitüsü Mezunları	-	-	-	217	58	275
Vekil Muallimler	-	-	-	-	2	2
TOPLAM	505	289	794	631	667	1.298

Yukarıdaki istatistiki bilgilerden İzmir vilayetindeki muallimlerin 1933-1934 ders yılında ilköğretmen mezunu % 75.5 iken 1947-1948 ders yılında bu oran % 69.6'ya düşmüştür. Bunun sebebi İzmir Darülmualiminin Mektebi'nin Balıkesir'e nakledilmesi ve 1938 Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün açılmasıdır. 1947-1948'de Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunu muallimler arasında % 20.6'lık bir nisbeti teşkil etmektedir. Ardından ortaokul, lise ve dengi okullardan mezun olanlar gelmektedir. Yüksekokul mezunu muallimleri vilayette yok denecek kadar azdır.

²⁶⁷ Maarif Muallimleri İstatistiği, 1933-1934, s.48.

²⁶⁸ Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri 1947-1948, s.239.

C. ORTAÖĞRETİM

1. Ortaokullar

Cumhuriyet devrinde İzmir şehrinde İzmir Kız ve Erkek Liselerinin kendi bünyelerindeki orta kısımlarından başka eski Kız Lisesi binasında tesis edilen Muhtelit Karataş, Tilkilik, Karşıyaka, Bornava, Buca Ortaokulları vardı.

İzmir dışında Ödemiş'de 1932²⁶⁹, Bergama'da 1933²⁷⁰, Tire'de 1940²⁷¹, Menemen'de 1943²⁷², Bayındır'da 1948²⁷³, Tepeköy'de 1949²⁷⁴ yıllarında ortaokullar açıldı.

a. İzmir (Karataş) Muhtelit Orta Mektebi: Cumhuriyet devrinde İzmir'de ilk ortaokul 1927 yılında açıldı. Yunan işgalinden sonra, Karataş semtinde açılan Kız Lisesi'nin başka bir binaya nakledilmesi üzerine, bu bina²⁷⁵ "İzmir Orta Mektebi" adını aldı ve 15 Eylül 1927 tarihinde öğrenci kaydına başladı. Mektebin leylî ücreti 250 liraydı. Memur çocuklar ve kardeşlere % 10 indirim yapılıyordu²⁷⁶. 1927-1928 öğretim yılında sadece birinci ve ikinci sınıflar açıldı. Birinci sınıflar dört, ikinci sınıf dört şubeliydi. Bu ders yılında mektepte 232 talebe mevcuttu. 1928-1929 ders yılında ikinci sınıf iki şubeli oldu. Aynı yılda mektebe 281 talebe devam etti. Mektebin 1929-1930 ders yılında üçüncü sınıfı da açıldı. Bu yılda 342 talebe ile öğretimini sürdüren okuldan 6 kız, 40 erkek talebe mezun olmuştur. 1931-1932 ders yılına; birinci sınıf beş, ikinci sınıf dört, üçüncü sınıf iki şubeden olmak üzere 491 talebe ile başlandı. 3 Aralık 1931 tarihinde mektebin bitişiğindeki Haraççızadeler mobilya fabrikasında yangın çıktı. Yangında okulun dört sınıfı ile laboratuvarı ve musiki kısmı yandı. Hiçbir eşya yangından kurtarılamamıştır²⁷⁷. Sınıfları yanan öğrencilerin derslerine devam edebilmesi için Askeri Kışla'daki Jandarma Mektebi'nin dört odası sınıf haline

²⁶⁹ Yücel, a.g.e., s.605; 1942-1943 ders yılı başında Ödemiş Ortaokulu'nda bir pansiyon açılmıştır. Yıllık ücreti üç taksitte ödenmek üzere 225 liraydı. Bkz: Anadolu, 22 Eylül 1942.

²⁷⁰ Yeni Asır, 25 Ağustos 1933.

²⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, 1923-1943, s. 35.

²⁷² Yeni Asır, 4 Temmuz 1943.

²⁷³ Anadolu, 31 Ekim 1948.

²⁷⁴ Anadolu, 20 Şubat 1949.

²⁷⁵ Maarif İstatistiği, 1932-1933, s.174.

²⁷⁶ Maarif Muallimleri İstatistiği, 1933-1934, s.X

²⁷⁷ Hizmet, 4 Kanun-ı Evvel 1931; "Mekteplerde Tetkikler: Kıymetli Bir İrfan Ocağı Karataş Orta Mektebi", Anadolu, 25 Haziran 1933.

getirildi. Öğrenciler 15 Aralık 1931 tarihinde burada derslerine başladı²⁷⁸. 1932-1933 öğretim yılında birinci sınıf üç, ikinci sınıf üç, üçüncü sınıf iki şubeli olarak eğitime başladı. Okuldaki talebelerin Kız Lisesi'ne nakledilmesi sınıfların şube sayısını azaltmıştır. Böylece okulun muhtelit özelliği ortadan kalktı. Bu ders yılına 378 talebe ile başladı. Ders yılı sonunda Maarif Vekaleti'nden yanmış olan dersanelerin yapımı için havale gelmiştir²⁷⁹.

İlk önce kızlar için açılması düşünülen Karataş Ortaokulu, 28 Eylül 1936 tarihinde yapılan bir toplantıda yine erkek ortaokulu şeklinde kalmasına karar verildi. Fakat okulda çifte tedrisat yapılacaktı. Bu sıralarda Karataş Erkek Ortaokulu Müdürü Hüseyin Avni, Basmane'de açılacak Tilkilik Ortaokulu'na müdür oldu²⁸⁰. 1936-1937 ders yılında Karataş Ortaokulu ve Tilkilik şubesine Güzelyalı, Karataş, Karantina, Topaltı ve Tilkilik semtlerinde oturan talebeler gidebileceklerdir²⁸¹. Ertesi yıl Müdafaa-i Hukuk, Hakimiyet-i Milliye, İnönü, Necati Bey, Duatepe, Ülkü, Dumlupınar, Sakarya, İstiklal, Yusuf Rıza İlkokulları öğrencileri Karataş Erkek Ortaokulu'na kayıt yaptırabileceklerdir²⁸².

Karataş Erkek Ortaokulu'nun 1941-1942 ders yılı başında 900 talebesi mevcuttu²⁸³. 1945 yılında okulun tesbit edebildiğimiz öğretmen kadrosu şöyle²⁸⁴:

DERSLER	MUALLİMLER
Tarih-Coğrafya	Kemal Alanbay, Server Şenel, Hatice Meralan, Garra Sarmat
Tabiiye	Şeref Nur Değertin, Necdet Asya, Şevket Ürgunt
Fransızca	Nimet Ayrıl
Türkçe	Hamdi Öncel
Matematik	Remzi Baykal, Osman Yetik, Turgut Pöğün, İ. Sami Eğilmez
Resim	İlhami Dalman
Almanca	Sıtkı Erman
Beden Eğitimi	Refik Koraltan
Müzik	Ferit Akrek

²⁷⁸ Anadolu, 16 Kanun-ı Evvel 1931.

²⁷⁹ "Kıymetli Bir İrfan Ocağı Karataş Orta Mektebi", Anadolu, 25 Haziran 1933.

²⁸⁰ Anadolu, 29 Eylül 1936.

²⁸¹ Anadolu, 30 Eylül 1936

²⁸² Anadolu, 27 Eylül 1941.

²⁸³ Anadolu, 27 Eylül 1941.

²⁸⁴ T.C. Devlet Yılığ, 1945, Ankara, 1945, s.252, 255, 260, 263, 273.

1947-1948 ders yılında okulda 15 erkek, 7 hanım muallim kadrosu görev yapmıştır²⁸⁵.

b. Buca Orta Mektebi: Buca Orta Mektebi 1930 yılında kuruldu²⁸⁶. Okulun binası, İzmir'de "İspartalı" adıyla tanınan meşhur zengin bir Rum'un idi²⁸⁷. Yunan işgali sırasında bu bina, sahibi tarafından Venizelos'a hediye edilmiş. Cumhuriyet devrinde Cumhuriyet Halk Fırkası'na kalan bina, Kültür Bakanlığı'na mektep olarak kullanılmak üzere bırakıldı²⁸⁸. Bir sene kadar Sağır, Dilsiz ve Sağırlar Mektebi burada kaldı. Bu mektebin Karşıyaka'ya nakli üzerine 1923-1924 ders yılında jandarma dairesinin emir ve muhafazası altına girdi. Bina, Jandarma Zabıt Mektebi yapılmak istendi. Fakat Maarif Emniyeti Fuad Bey'in isteği ve Atatürk'ün izniyle burası Erkek Lisesi iptidai kısmına tahsis edildi. 1925-1926 ders yılında iptidai kısmının lağv edilmesiyle binanın bir kısmı Erkek Lisesi'ne bağlı pansiyon olarak kullanıldı. Diğer kısmı da 1926-1927 / 1927-1928 ders yıllarında Başmuallim Osman, 1928-1929 / 1929-1930 ders yılında ise Fehmi Beyler'in idaresinde Buca'da İkinci Mektep ünvanı ile Maarif Müdürlüğü'nün emrinde kaldı. 1930-1931 ders senesinde Buca'daki İkinci İptidai Mektebi'nin kapatılması üzerine bina boşta kaldı. İhtiyaç duyulduğu için binanın yatılı muhtelit ortaokul haline getirilmesi kararlaştırıldı. Okulun kurulması için İzmir Erkek Muallim Mektebi Başmuavini Faik Bey görevlendirildi²⁸⁹. Açıldığı yıl okulda 114 talebe vardı. Bunların 104'ü erkek, 10'u kızdı. Bir sonraki ders yılında talebe mevcudu 149'a yükseldi. Talebelerin 110'u erkek, 30'u kız idi²⁹⁰. Ortaokulda 15 muallim ders veriyordu²⁹¹. Aynı ders yılı sonunda okulda 25 talebeye diploma verildi. Bir sonraki ders yılında Buca Ortaokulu'nda 70 yatılı, 150 gündüzlü olmak üzere toplam 220 talebe mevcuttu. Bu mevcudun içinde 30 kız talebe bulunmaktadır²⁹². 1935-1936 öğretim senesinde okulun mevcudu 350'ye yükselmiştir. Talebenin 120'si yatılı, geri kalanı sadece gündüz eğitimine devam ediyordu. Mevcudun 50'sini kız talebeler teşkil etmektedir. Buca Ortaokulu beş yıl içinde 217 talebe mezun etmiştir. Okulda kütüphane,

²⁸⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1947-1948, İstanbul, 1949, s.32.

²⁸⁶ "Mekteplerde Tetkikler: Değerli Bir Bilgi Yurdu Daha" Anadolu, 27 Haziran 1933.

²⁸⁷ Adnan Bilget, "Buca Orta Mektebi", Yeni Asır, 26 Şubat 1936; Yücel, a.g.e., s.604'te Binanın 1868 yılında Baltacı isminde bir Rum tarafından inşa edildiği belirtilmektedir.

²⁸⁸ Bilget, "Buca Orta Mektebi", Yeni Asır, 26 Şubat 1936.

²⁸⁹ Yücel, a.g.e., s.604.

²⁹⁰ Maarif İstatistikleri, 1923-1932, s.39.

²⁹¹ Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1931-1932, İzmir, 1932, s.48.

²⁹² "Değerli Bir Bilgi Yurdu Daha", Anadolu, 27 Haziran 1933.

hars, hayvan ve nebati koruma, sosyal yardım, kızılây, gençlik, müsamere ve nikotin kolları vardı²⁹³.

Buca Ortaokulu'nda 1935-1936 ders yılında 12 erkek, 5 hanım öğretmen vardı²⁹⁴. 1947-1948 ders yılında ise okulda 9 erkek, 12 hanım öğretmen bulunmaktadır. Aynı ders yılında Buca Ortaokulu'nun birinci sınıfı altı, ikinci sınıfı üç, üçüncü sınıfı üç şubeliydi²⁹⁵.

c. Karşıyaka Ortaokulu: Vilayet Umumi Meclisi, şehirdeki mevcut ortaokullar ihtiyacı gideremediği için Karşıyaka'da bir ortaokulun açılmasına karar verdi ve bunu Maarif Vekaleti'ne bildirdi. Vekalet 27 Ağustos 1932 tarihinde, okulun 1 Eylül 1932 günü açılması için mektep binasının hazırlanmasını bildirdi. Karşıyaka sahil yolunda²⁹⁶, Osmanzade mevkiinde bir bina iki yıllığına kiralandı²⁹⁷. Okul binası zorunlu tamir ve ilavelerle kullanılır hale getirildi. Okulun dört dersanesi ile müdür, muavin ve kâtip odalarıyla birlikte yedi odası vardı²⁹⁸. Karşıyaka Ortaokulu'na asil müdür gelinceye kadar mektebin Riyaziye muallimi Behice Hanım vekaleten tayin edildi²⁹⁹. Daha sonra asil müdürlüğe Tahsin (Sürenkök) Bey getirildi³⁰⁰. Okul binasında eşya olmadığından kayıtlar Ankara İlkokulu'nda yapıldı³⁰¹. Eksikleri tamamlanan Karşıyaka Ortaokulu³⁰², 15 Ekim 1932 tarihinde eğitime başladı³⁰³. Maarif Vekaleti'nin emriyle Karşıyaka Ortaokulu'na sadece erkek talebeler alınmış, kız talebeler Darülmualim'e gönderilmiştir³⁰⁴. İlk ders yılında okulun kadrosunda 14 eğitmen vardı³⁰⁵.

Karşıyaka Ortaokulu, 1932-1933 ders yılı başında üç sınıf olarak açılmıştı. Fakat birinci sınıfa fazla gelen talebeler ile üçüncü sınıfa kabul edilenler diğer okullara dağıtıldılar. Böylece son sınıf kapatılmış oldu. Zaten ortaokul binası çok dar olduğundan ihtiyaca cevap veremiyordu. Okulun birinci sınıfı üç, ikinci sınıfı bir şubeliydi. Bu ders yılında 175 talebesi olan ortaokul sene sonunda hiç mezun verememiştir³⁰⁶. Okul binası çok dar olduğundan yer sıkıntısı çekiliyordu. 1933-1934 ders yılında bina darlığı

²⁹³ Bilget, "Buca Orta Mektebi", Yeni Asır, 26 Şubat 1936.

²⁹⁴ Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1935-1936, İzmir, 1937, s.57.

²⁹⁵ Millî Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1947-1948, s.32, 77.

²⁹⁶ Yeni Asır, 28 Ağustos 1932.

²⁹⁷ Anadolu, 6 Eylül 1932; Yücel, a.g.e., s.605.

²⁹⁸ Yücel, a.g.e., s.605.

²⁹⁹ Anadolu, 6 Eylül 1932.

³⁰⁰ Yeni Asır, 18 Temmuz 1933.

³⁰¹ Anadolu, 6 Eylül 1932.

³⁰² Anadolu, 11 Birinci Teşrin 1932.

³⁰³ Anadolu, 17 Birinci Teşrin 1932.

³⁰⁴ Yücel, a.g.e., s.605.

³⁰⁵ Rıza Uygunlar "Karşıyaka Ortaokulunda", Anadolu, 31 Mart 1938.

³⁰⁶ Uygunlar, "Karşıyaka Ortaokulunda", Anadolu, 31 Mart 1938.

yüzünden talebelerin yarısı Karşıyaka Spor Kulübü'nde ders görmeye başladı³⁰⁷. Ders yılı sonunda ilk mezunlarını, üçüncü sınıfta bulunan 20 talebesini mezun ederek verdi³⁰⁸.

Sonradan Aydın Valisi Mazhar Bey'den 15.000 liraya Karşıyaka Vapur İskelesi civarında bir bina satın alındı. Karşıyaka'nın en güzel binalarından birisiydi. Nihayetinde ev olarak yapıldığından ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede değildi³⁰⁹.

Karşıyaka nüfusunun yıldan yıla artmasıyla 1938 yılında kiralanmış ve 1942 yılında istimlak edilen eski Fransız Okulu olan Dame De Sion, Karşıyaka Ortaokulu'nun bir şubesi olmuştur. Her iki binada toplam 17 dersane ile eğitim ve öğretime devam edilmiştir. Karşıyaka Ortaokulu'nun ilk binası liseye dönüştürüldü. İstimlak edilen ikinci bina, on dersanesi ile ortaokul derecesinde eğitim ve öğretim hizmetine devam etmiştir³¹⁰.

1941-1942 ders yılı başında Karşıyaka Ortaokulu'nda 771, Karşıyaka Lisesi'nin orta kısmında 661 talebe vardı³¹¹.

ç. Gazi Ortaokulu: Gazi İlkokulu binasında 29.10.1933 tarihinde eğitime başlayan Gazi Ortaokulu³¹², ilkokulla birlikte çifte tedrisat yapılyordu³¹³. 1941-1942 ders yılı başında Gazi Ortaokulu'nda 737 talebe mevcuttu³¹⁴. Okulun 1947-1948 ders yılında birinci sınıfta dört şubeli, ikinci sınıfta üç şubeli, üçüncü sınıfta iki şubeliydi. Bu ders yılında 17 erkek, 6 hanım olmak üzere 24 maaşlı öğretmen vardı³¹⁵. 1949 yılı yazında Gazi Ortaokulu'nun İnönü Lisesi'ne birinci devre şeklinde eklenmesi kararlaştırıldı. Böylece Gazi Ortaokulu başka bir binada tam gün eğitim yapabilecekti³¹⁶.

d. Tilkilik Ortaokulu: İzmir'de bulunan İzmir (Karataş) Muhtelit, Buca, Karşıyaka Ortaokulları mevcut sınıflarına yeni şubeler açmalarına rağmen ihtiyaca cevap veremiyorlardı. Talebe mevcudunun gittikçe artması İzmir'de yeni bir ortaokul açılmasını gündeme getirdi. 1933 yılı yaz aylarında Basmane civarında Rumlar'dan kalma Evangelistra Kilisesi binasının ortaokula dönüştürülmesi çalışmalarına başlandı³¹⁷. Maarif Vekaleti binanın ortaokula dönüştürülmesine izin vermiştir³¹⁸.

³⁰⁷ Anadolu, 31 Mart 1938.

³⁰⁸ Uygunlar, "Karşıyaka Ortaokulunda", Anadolu, 31 Mart 1938.

³⁰⁹ Yücel, a.g.e., s.605.

³¹⁰ Atıncı Aksoy, "Okulumuzun Tarihçesi", Meşale, S.1, Ekim-Kasım 1944, s.3.

³¹¹ Anadolu, 27 Eylül 1941.

³¹² Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943, s.35.

³¹³ Anadolu, 20 Temmuz 1949.

³¹⁴ Anadolu, 27 Eylül 1941.

³¹⁵ Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1947-1948, s.32.

³¹⁶ Anadolu, 20 Temmuz 1949.

³¹⁷ Anadolu, 22 Temmuz 1933.

Vekaletin kendi mimarı binayı incelemek üzere İzmir'e gelmiş, binayı gezmiş, fakat beğenmemiştir. Bunun üzerine o bölgede İsmetpaşa Bulvarına hakim bir yerde Hususi İdare'nin elinde bulunan 6.000 m²'lik arsaya yeni ortaokul yapılması teklif edilmiştir. Burada bina inşa edilinceye kadar ortaokulun 16 odalı olan Tilkilik'teki Evliyâzâde konağında açılması uygun görüldü³¹⁹. Maarif Vekaleti, Türk Maarif Cemiyeti tarafından yatılı talebeler için önceden tutulan bu konağın³²⁰ ortaokul olarak kullanılmasına izin verdi ve burasının okul olarak kısa sürede hazırlanması içinde tahsisat gönderdi. Burada hemen hazırlıklara başlandı³²¹. Tilkilik Ortaokulu'nun hazırlıklarıyla Erkek Lisesi Müdürü Hilmi (Erdim) Bey ilgileniyordu³²². Derslere Erkek Lisesi muallimi girecekti³²³. Erkek Lisesi ve Karataş Ortaokulu'nda yer olmadığından namzet olarak kaydedilen 220-230 kadar talebe Tilkilik Ortaokulu'na alınacaktı³²⁴. Okul 1933-1934 ders yılında bir sınıflı ve beş şubeli olarak açıldı³²⁵. Tilkilik Ortaokulu, 1936-1937 ders yılı başında tek tedaris usulü ile eğitime başladı³²⁶. Okul, Karataş Ortaokulu'na bağlı olarak tesis edilmiştir³²⁷. Zaten Karataş Ortaokulu'nun Müdürü Hüseyin Avni, aynı zamanda Tilkilik Ortaokulu'nun da müdürlüğüne getirilmiştir³²⁸. İlk ders yılında okula, Topaltı, İnkılap, İsmet Paşa, Oltu, Misak-ı Milli, Yıldırım Kemal, Vali Kazım Paşa, Şehit Fadıl ilkokullarından mezun olan telebeler kayıt yaptırabilecekti³²⁹.

Tilkilik Kestelli caddesinde Kız Lisesi'ne bağlı olmak üzere 1938-1939 ders yılı başında bir ortaokul daha açıldı. Burası sadece birinci sınıflara ait olmak üzere tesis edildi. Müdürlüğüne ise Karataş Ortaokulu Müdürü Avni Kayral getirildi³³⁰.

Tilkilik Ortaokulu binasının selamlık kısmının tehlikeli bir durumda olduğu görüldüğünden buradaki sınıflar boşaltılmıştır. Talebenin yarısı³³¹ derslere devam edemiyordu. Tilkilik Ortaokulu'nun İkiçeşmelik'teki şubesine yalnız kızlar devam ediyordu. Kültür direktörlüğü İkiçeşmelik'teki okul binasının genişliğini dikkate alarak, Tilkilik Ortaokulu'ndaki erkek talebelerin İkiçeşmelik'e, kızların da Tilkilik Ortaokulu'na devam etmelerini bildirmiştir³³².

³¹⁸ Yeni Asır, 23 Temmuz 1933.

³¹⁹ Yeni Asır, 30 Ağustos 1933.

³²⁰ Yeni Asır, 26 Eylül 1933.

³²¹ Yeni Asır, 29 Eylül 1933.

³²² Anadolu, 17 Teşrin-i Evvel 1933.

³²³ Yeni Asır, 20 Teşrin-i Evvel 1933.

³²⁴ Anadolu, 29 Eylül 1933.

³²⁵ İzmir'in Maarif Dosyası.

³²⁶ Anadolu, 29 Eylül 1936.

³²⁷ Anadolu, 30 Eylül 1936.

³²⁸ Yeni Asır, 29 Eylül 1936.

³²⁹ Anadolu, 19 Ağustos 1937.

³³⁰ Yeni Asır, 6 İlk Teşrin 1938.

³³¹ Anadolu, 19 Şubat 1939.

³³² Anadolu, 9 Mart 1939.

Tilkilik Ortaokulu'nun yeni bir şubesi 15 Ekim 1941 tarihinde eğitime başladı³³³. Maarif Müdürü Reşit Tarakçıoğlu, okul ihtiyaçlarının giderilmesi için bizzat kendisi meşgul oldu³³⁴. Yeni şubede 460 talebe bulunmaktadır³³⁵. 1941-1942 ders yılında Tilkilik Erkek Ortaokulu'nda 977, Tilkilik Kız Ortaokulu'nda ise 501 öğrenci vardı³³⁶.

1947-1948 öğretim yılında Tilkilik Ortaokulu'nun birinci sınıfı beş şubeli, ikinci ve üçüncü sınıfları birer şubeliydi. Okulun 6 erkek, 16 hanım maaşlı öğretmeni bulunmaktadır. Aynı ders yılında Tilkilik Ortaokulu'nun birinci sınıfı üç, ikinci ve üçüncü sınıfları birer şubesi mevcuttu. Burada 19 erkek, 4 hanım görev yapmaktadır³³⁷.

Bornova Ortaokulu: Buca Ortaokulu'na bağlı olarak 1936 yılında açılan Bornova Ortaokulu, bir köşkte eğitime başladı. Bu bina "Palipatri" adında bir ecnebiye aitti. Sonradan İzmir'in tanınmış işadamlarından Suphi Koyuncuoğlu satın aldı. Önce ortaokula kiraya verilen bina sonradan hibe edilmiştir³³⁸. Bornova Ortaokulu açıldığında bir sınıflı ve üç şubeliydi³³⁹. Şubelerde Almanca, İngilizce ve Fransızca lisansları öğretilmektedir³⁴⁰. İlk yıl 105 talebe mevcudu olan ortaokulun 1937-1938 ders yılında birinci sınıfı üç şubeli, ikinci sınıfı bir şubeli açılmıştır. Okul mevcudu ise 200'den fazladır. Bu yıllarda elişleri, gezinti ve sosyal yardım faaliyetleri yapılıyordu³⁴¹.

Bornova Ortaokulu, 1941 yılında Buca Ortaokulu'ndan ayrıldı³⁴². 1941-1942 ders yılında ortaokulda 240 talebe mevcuttu³⁴³. 1947 yılında, Bandırma Ortaokulu Müdürlüğü'ne tayin edildi. Kızılcıullu Köy Entitüsü eski müdürü Talat Ersoy, Bursa Kız Ortaokulu müdürlüğünden Bornova Ortaokulu müdürlüğüne tayin edildi³⁴⁴. 1947-1948 ders yılında 6 erkek, 4 hanım olmak üzere 13 kadrolu öğretmen vardı³⁴⁵.

³³³ Anadolu, 15 Birinci Teşrin 1941.

³³⁴ Anadolu, 12 Birinci Teşrin 1941.

³³⁵ Anadolu, 16 Birinci Teşrin 1941.

³³⁶ Anadolu, 27 Eylül 1941.

³³⁷ Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1947-1948, s.32, 34, 77.

³³⁸ Bu bilgi Suphi Koyuncuoğlu Ortaokulu'ndan temin edilmiştir.

³³⁹ Yeni Asır, 9 Şubat 1937.

³⁴⁰ Nihad Kürşad, "Bornova Mektubu: Bornova Ortaokulunda Güzel Bir Gün", Anadolu, 8 Haziran 1937.

³⁴¹ "Mektep Röpörtajları: Okuma Yazma İhtiyacı Artıyor", Anadolu, 3 Kanun-ı Evvel 1937.

³⁴² Anadolu, 16 Eylül 1941.

³⁴³ Anadolu, 27 Eylül 1941.

³⁴⁴ Anadolu, 8 Ekim 1947.

³⁴⁵ Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1947-1948, s.77.

2. Liseler

a. I. Erkek Lisesi / Atatürk Lisesi: Yunan işgalinden hemen sonra İzmir Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilen Vasıf Bey, Ankara'dan gelirken İzmir Sultanisi'nin kadrosunu da beraberinde getirmiştir. Rıdvan Nafiz (Ergüder) Bey müdürlüğe, Mithat (Oksancak) Bey başmuallimliğe tayin edildi. Esat (Çınar), Sabahaddin, Necati Nur, Ziya, Nazmi, Hayri ve Fuat Beyler ise Sultani Mektebi'nin ilk eğitim kadrosunu teşkil etmişlerdir³⁴⁶.

Rıdvan Nafi Bey, İzmir'e gelir gelmez hemen Sultani Mektebi'nin açılması için teşebbüse geçti. 1 Ekim 1922 tarihinde eski adliye binasında talebe kayıt işlemlerine başladı³⁴⁷. Fakat bina harap bir haldeydi. Zaten ufak olan bahçeye yeni bir binanın temelleri atılmıştı. Burada sağlıklı bir şekilde eğitim ve öğretim yapılması imkansızdı. Bunun üzerine Sultani, eski nehari Rum Kız Mektep binasına taşındı³⁴⁸. Emval-i metrukeden olan bu bina Blaviste'de Çalgıcıbaşı'nda bulunuyordu³⁴⁹. Mektep 1922 yılı Ekim ayı sonunda yeni binasında derslere başladı³⁵⁰. İlk ders yılında 12 sınıflı olan mektepte leyli ve nehari eğitim verildi. Bu ders yılında 126 leyli, 22 nehari talebe mevcuttu. Leyli talebenin 66'sı parayla, 60'ı parasız okudu. Nehari kısmında ise 96 ücretli, 125 talebe ücretsiz eğitim görmüştür. Bu rakamlardan, Milli Mücadele yıllarından sonra fakir aile çocuklarına büyük ölçüde eğitim fırsatı tanındığı anlaşılmaktadır. Sultani Mektebi'nde bir üst sınıfa geçmeyi 95 leyli, 157 nehari talebe başarmıştır. Öğrencisi fazla olmasına rağmen bu ders yılı sonunda mektepten sadece 1 talebe mezun olabilmıştır. Okulun iptidai kısmının birinci sınıfında 14, ikinci sınıfında 26, üçüncü sınıfında 74 talebesi vardı. Orta kısmını teşkil eden yedinci sınıfında 40, sekizinci sınıfında 23, dokuzuncu sınıfında 18, onuncu sınıfında 9, onbirinci sınıfında 2 öğrencisi mevcuttu. Bu ders yılında mektepte 1 müdür, 22 başmuallim ve 6 muallim görev yapmaktadır³⁵¹.

İlk ders yılı son derece güç şartlar altında geçti. Sınıfların birkaçı ambar ve depo olarak kullanılıyordu. İşgal yıllarında yağma edilen mektebe eşya birer birer aranıp bulunuyor ve mektebe taşınıyordu. Bu çalışma, ders yılı süresince kesintisiz devam etmiştir³⁵².

1923 yılı Ekim ayında toplanan I. Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar doğrultusunda İzmir Sultani Mektebi'nin adı "İzmir Erkek Lisesi" olarak değiştirilmiştir³⁵³.

³⁴⁶ Rıza Uygunlar, "İzmir Erkek Lisesi", Anadolu, 23 Mart 1938.

³⁴⁷ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁴⁸ Uygunlar, "İzmir Erkek Lisesi", Anadolu, 23 Mart 1938.

³⁴⁹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî. Burası bugünkü Atatürk Lisesi binasıdır.

³⁵⁰ Yücel, a.g.e., s.500.

³⁵¹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

³⁵² Yücel, a.g.e., s.500, 501.

³⁵³ Aynı Eser, s.21; İzmir'in Maarif Dosyası.

1923-1924 ders yılında aynı eğitim kadrosuyla çalışmaya başladı. Bu tarihlerde liselerin iptidai sınıfları da vardı. Yangın yerindeki bu bina iptidai kısım ile birlikte kullanıma elverişli değildi³⁵⁴. Lisenin kendi bünyesinde bulunan iptidai kısmı ders yılı başında Basmane'deki eski Amerikan Mektebi'ne nakledildi³⁵⁵. İptidai kısmın nakledilmesiyle genişleyen binada yeni şubeler açıldı ve bir yandan laboratuvarları bu ders yılı başında kuruldu³⁵⁶. Ayrıca bu ders yılı içinde mektebin elektrifiği ve içme suyu temin edildi³⁵⁷.

Erkek Lisesi'ne ikinci ders yılında 141 leyli, 228 nehari talebe kaydedilmiştir³⁵⁸. Bu talebeler İzmir, Aydın, Manisa, Denizli ve Antalya'dan kabul edildi. Leyli talebe ücreti 130, nehari talebe ücreti 18 lira olarak belirlendi. Ücretler üç taksit halinde ödenecektir³⁵⁹.

Lise Müdürü Rıdvan Nafiz Bey'in maaşı 1923 yılı Aralık ayında 3.500 kuruşa yükseltilmiştir³⁶⁰.

Vasıf Bey 1924 yılı Mart ayında İzmir Maarif Müdürlüğü görevinden terfi ederek, yeni kurulan hükümette Maarif Vekili oldu. Rıdvan Nafiz Bey de Maarif Vekaleti Teftiş Heyeti Reisliği görevine tayin edildi. Bu yeni gelişme karşısında Mithat Bey müdürlüğe, Rıza (Uyguner) Bey başmuavinliğe³⁶¹, Hilmi (Erdim) ikinci muavinliğe³⁶² getirildiler. Maarif Vekaleti, 1924 yılı Ağustos ayında Erkek Lisesi'nin iptidai kısmına Venizelos Köşkü adıyla tanınan "Mösyö İstiryakidis"e ait olan bina tahsis etti³⁶³. 1924-1925 ders yılında lisenin iptidai kısmı bu binaya taşındı³⁶⁴. Bu ders yılında liseye bir yemekhane, mutfak, bulaşıkhanesi ve dört parça yemekhane inşa edildi. Bahçe biraz daha genişletildi³⁶⁵.

³⁵⁴ Yücel, a.g.e., s.501.

³⁵⁵ Türk Sesi, 1 Teşrin-i Evvel 1339; İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁵⁶ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁵⁷ Yücel, a.g.e., s.501.

³⁵⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

³⁵⁹ Türk Sesi, 7 Ağustos 1339.

³⁶⁰ Türk Sesi, 2 Kanun-ı Sani 1340.

³⁶¹ Uygunlar, "İzmir Erkek Lisesi", Anadolu, 23 Mart 1938.

³⁶² Ahenk, 27 Mart 1340.

³⁶³ BCA, BKK, 751-Ek: 145/7.

³⁶⁴ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁶⁵ Yücel, a.g.e., s.501.

1925 yılında İzmir Erkek Lisesi'nin kadrosunu ve aldıkları ücreti³⁶⁶:

GÖREVİ	ADI	ÜCRETİ (Kuruş)
Müdür	Mithat Bey	4.000
Müdür-i Sani	Hilmi Bey	2.000
Muavin	Hilmi, Hüseyin Avni Bey	1.000
Muallim Muavini	Atıf Bey	1.500
Hesap Muallimi	Kadri Bey	2.000
Anbar Memuru	Ziya Efendi	1.000
Alat-ı Dersiye ve Kütüphane Muhafızı	Asım Bey	1.000
Doktor	Behçet Bey	2.000
Doktor	Kâmuran Bey	3.000
Riyaziye Muallimi	Hilmi Bey	2.000
Riyaziye Muallimi	Nazmi Bey	2.600
Hikmet Muallimi	Fuad Bey	2.600
Kimya Muallimi	Selahaddin Bey	2.600
Tabiiyat Muallimi	Necati Bey	2.600
Edebiyat Muallimi	Esat Bey	2.500
İçtimaiyat, Felsefe, Malumat-ı Vataniye Muallimi	Mustafa Rahmi Bey	2.600
Tarih Muallimi	Tahir Bey	2.600
Coğrafya Muallimi	Ziya Bey	2.600
Din Dersleri Muallimi	İbrahim Bey	2.000
Türkçe Muallimi	Turgut Bey	2.000
Arabî Muallimi	Ferit Bey	2.600
Farisî Muallimi	Abdullah Bey	1.000

³⁶⁶ Yanık Yurd, 31 Ağustos 1341.

Fransızca Muallimleri	Ali Rıza Bey	1.200
	Hasan Lami Bey	1.300
	Rıfki Şefik Bey	1.200
	Ali Galip Bey	1.500
	Süleyman Fikri Bey	1.300
ŞUBEDE		
Riyaziye Muallimi	Hüseyin Avni Bey	2.000
Tabiiye Muallimi	Tahsin Bey	2.600
Tarih, Coğrafya Muallimi	Haydar Bey	1.700
Terbiye-i Bedeniye Muallimi	Nuri Bey	1.200
Resim Muallimi	Turgut Bey	1.400
Din Dersleri Muallimi	Ferit Bey	1.200
Türkçe Muallimi	Nuri Bey	1.200
İPTİDAİ KISMINDA		
Başmuallim	Osman Bey	2.000
Muallimler	İhsan Bey	1.000
	Ali Rıza Bey	1.200
	Sait Bey	1.300
	Hayri Bey	1.300
	Tevfik Bey	2.000
	Hasan Bey	1.500
	Fehmi Bey	1.000
	Kadri Bey	1.200
Turgut Bey	1.200	

Maarif Vekili Mustafa Necati Bey göreve geldiğinde liselerin iptidai kısmını kaldırdı. İzmir Mıntıkası Maarif Emini olan Fuad Bey, İzmir Erkek Lisesi'nin iptidai kısmının binasını pansiyon yaptı. Bu denemeden sonra pansiyon kanunu çıktı³⁶⁷.

1927-1928 ders yılında Erkek Lisesi'nin kadrosunda 1 müdür, 1 müdür-i sani, 2 müdür muavini, 3 muallim, 1 doktor, 2 hesap memuru, 1 depo memuru, 1 alat-ı der-siye memuru, 32 hademe, 2 aşçı vardı³⁶⁸.

1928 yılı Mart ayında İzmir'de meydana gelen depremde mektep binaları büyük hasar görmüştür. Maarif Vekaleti okulların kapalı kalmasını istemiyordu³⁶⁹. Erkek Lisesi'ne 8.500 liralık bir tahsilat gönderdi. Bu parayla depremden zarar gören sınıflar, çamaşırhane ve hademe yatakhaneleri yaptırıldı³⁷⁰. Eylül ayında İzmir Erkek Lisesi Müdürü Mithat Bey'in Ankara Lisesi Müdürlüğü'ne tayin edilmesiyle, yerine 17 Ekim 1928 tarihinde Hilmi Bey tayin edildi³⁷¹. Erkek Lisesi'ne 16 yıl müdürlük yapan Hilmi Bey devrinde okul derneği toparlanmıştır. Daha ilk yılında Hilmi Bey tarafından "İzmir Lisesi'nde Yetişenler Cemiyeti" kuruldu. Okulun Edebiyat Muaallimi Esat Bey tarafından Edebiyat Dersanesi açıldı. Binanın içinde tamirat başlamış ve bahçe düzenlemesine geçilmiştir³⁷². 1929-1930 ders yılında ise 15.000 liralık bir tahsisatla kapalı bir teneffüshane yaptırılmıştır³⁷³.

İzmir Erkek Lisesi'nde okuyan Samim Kocagöz, talebelik yıllarında harap halde olan binanın nasıl tamir edildiğini anlatmaktadır³⁷⁴:

"1930'larda bile İzmir Erkek Lisesi, büyük bir yangın yerinin ortasındaydı. İzmir yangının göz alabildiğine yıkıntılar ortasında Rumlardan kalma bu okul, bir de büyük bir kilise vardı yanbaşında. Dış duvarlar, yıkıntılardan toparlanmış üstüste konmuş taşlardandı. Biz öğrenciler, ortaokullardan lisenin son yılına değin hep duvar yaptık! Devrilen düşen yangın taşlarını hep onarırdık. Yanılmıyorsam son sınıflara geldiğimizde duvarlar tarafından yapılmaya başlandı. Okula biz yatılılar hafta sonları gündüzlü öğrenciler hergün arka kapıdan girer çıkardık. Çünkü okulun yıkıntısıydı. Girip çıktığımız tarafta binanın kiliseye bitişik ağaçlı bahçesi temizlenmiş, bir park haline getirilmişti".

Maarif Vekaleti, 1932 yılında ortaokullara öğretmen yetiştirmek üzere Avrupa talebe göndermek için açtığı sınava Erkek Lisesi'nden 7 talebe katıldı. Sınavda bu öğrencilerin altısı başarılı oldu. Erkek Lisesi öğrencileri sınavda büyük başarı elde etmiştir³⁷⁵.

³⁶⁷ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁶⁸ Memleket Gazetesi, 4 Teşrin-i Sani Evvel 1927.

³⁶⁹ BCA, BKK, 683-Ek: 145/58.

³⁷⁰ İzmir'in Maarif Dosyası, s.28.

³⁷¹ Ahenk, 9 Eylül 1928; Anadolu, 19 Teşrin-i Evvel 1928.

³⁷² İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁷³ Yücel, a.g.e., s.502.

³⁷⁴ Samim Kocagöz, Bu Da Geçti Yahu, İstanbul 1989, s.55.

³⁷⁵ Yeni Asır, 12 Teşrin-i Evvel 1932.

İzmir Erkek Lisesi'nin 1933 yılında 600 talebesi vardı. Okulun çok zengin bir kütüphanesi, izci ocağı, satış birliği, müsamere heyeti, spor kolu, yardım birliği, talebe kuruluşları bulunuyordu. Burada lisan derslerine çok önem veriliyordu. Sekiz lisan öğretmeni talebelere İngilizce, Fransızca, Almanca dersleri okutmaktadır. Okulda sıkı bir disiplin vardı. Müzik dersleri veren bestekâr Ferit Hilmi Bey tarafından her ay düzenli konserler verilmektedir³⁷⁶.

1933-1934 öğretim yılı sonunda lisenin fen şubesinden 20, edebiyat şubesinden 30 olmak üzere toplam 50 mezun verilecektir³⁷⁷. Bir sonraki ders yılı sonunda fen ve edebiyat şubelerinden toplam 75 talebe mezun olacaktır³⁷⁸.

Lisenin başmuavini olan Nuri Tozkoparan, başöğretmen Sait Odyak ve Kemal Özerdim Beyler'in gayretleriyle 19 Nisan 1935 tarihinde İzmir Stadyumu'nda ilk defa "Lise Atletizm Bayramı" yapıldı. Bu İzmir'in spor ve atletizm sahasında ilk numunesiydi. Atletizm Bayramı sonraki yıllarda da devam etmiştir³⁷⁹.

1936-1937 ders yılında Erkek Muallim Mektebi'nin Balıkesir'e nakledilmesi üzerine Kız Lisesi bu binaya taşındı. Boşta kalan eski Kız Lisesi binası, şube olarak Erkek Lisesi'ne bağlandı. Şubeye, lağvedilen Erkek Muallim Mektebi'nin orta kısım talebeleri ile Tilkilik, Karşıyaka, Buca, Karataş Ortaokulları mezunları alındı. Çok sayıda talebesi olan yeni şubenin birinci sınıfının 31 dersanesinde eğitim ve öğretime başlanmıştır³⁸⁰. Okulların birbirinden ayrılması için İzmir Erkek Lisesi'ne "İzmir Birinci Erkek Lisesi", şubeye ise "İkinci Erkek Lisesi" adı verilmiştir³⁸¹. 1937-1938 ders yılında İkinci Erkek Lisesi'nin ikinci sınıfı 6 şubeli olarak açıldı. Bu sene talebe çokluğu yüzünden 22 sınıf çifte tedrisata tabi tutulmuştur³⁸².

1942 yılı Nisan ayında İzmir Birinci Erkek Lisesi'nin isminin "Atatürk Lisesi"ne çevrilmesi kararlaştırıldı ve 1 Mayıs 1942 tarihinde lisenin yeni adı törenle binaya asılmıştır³⁸³.

³⁷⁶ "İzmir'in Büyük Bilgi Ocakları: Erkek Lisesi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

³⁷⁷ Yeni Asır, 12 Haziran 1934.

³⁷⁸ Anadolu, 11 Haziran 1935.

³⁷⁹ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁸⁰ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁸¹ "İzmir Atatürk Lisesi" İzmir Dergisi, S. 5-6, Ağustos-Eylül 1993, s.82.

³⁸² İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁸³ Yeni Asır, 26 Nisan 1942; Aksoy, İzmir'i Sevme Sanatı, s.202.

Atatürk Lisesi'nin 1945 yılında tesbit edilen kadrosu şöyle³⁸⁴.

DERSLER	MUALLİMLER
Tarih	Mithat Oksancak, Ziya Sönmez
Coğrafya	Ziya Yamanlar
Tarih-Coğrafya	Sait Odyak
Felsefe	Kâzım Gürpınar, Selahattin Göktekin
Edebiyat	Zeki Baran, Abdülkadir Karahan, Mustafa Gürses
Kimya	H. Emin Onural
Fizik	Halil Olalı, Ali Haydar Çağlayan
Matematik	Raşit Mocan, Orhan Edgüer
Tabiiye	Selahattin Okandan
Beden Eğitimi	Emin Seymen

Atatürk Lisesi Müdürü Raşit Mocan'ın 1947 yılı Haziran ayında Ankara Teknik Öğretmen Okulu Müdürlüğü'ne nakledilmesi üzerine İnönü Lisesi Müdürü Enver Demir ilk önce vekaleten, Eylül ayında asaleten bu göreve tayin edildi³⁸⁵.

b. İzmir Kız Lisesi: Yunan işgalinden sonra İzmir'de "Kız Sultanisi" adıyla açılan mektebin³⁸⁶ binası, Karataş'ta ev olarak yapılmış emval-i metruke idi³⁸⁷. Kız Sultanisi'nin ilk müdürü Şehime Hanım'dır³⁸⁸. İlk ders yılında bir müdür, bir başmuallim, beş muallim görev yapmıştır. Dokuz sınıfı olan Sultaninin iptidai kısmında; birinci sınıfta 5, ikinci sınıfta 16, üçüncü sınıfta 14, dördüncü sınıfta 12, beşinci sınıfta 18, altıncı sınıfta 14 talebesi vardı. Orta kısmında; yedinci sınıfta 11,

³⁸⁴ T.C. Devlet Yılığ, 1945, s.252, 262, 266, 274, 275.

³⁸⁵ Enver Demir, 41 Yılın Hikayesi, İzmir, 1968, s.62; Anadolu, 27 Eylül 1947.

³⁸⁶ Şark, 12 Kanun-ı Evvel 1338; Rıza Uygunlar, "Başından Birçok Maceralar Geçen Kız Lisemiz Ve Onun Şimdiki Binası", Anadolu, 26 Mart 1938.

³⁸⁷ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî; Anadolu, 25 Teşrin-i Evvel 1925; Karataş'taki bu binada daha sonra Karataş Muhtelit Orta Mektebi açılmıştır.

³⁸⁸ Sada-yı Hakk, 13 Mayıs 1340; Sada-yı Hakk, 11 Eylül 1340.

sekizinci sınıfta 2, dokuzuncu sınıfta 2 talebe bulunmaktadır. Yıl sonunda hiç mezun veremeyen Kız Sultanisi'nde 51 öğrenci bir üst sınıfa geçmiştir³⁸⁹. 1924 yılı Mayıs ayında mektebin leyli kısmının açılması kararlaştırıldı. Yeni ders yılında mektebin leyli kısmına talebe kaydedilmiştir. Bir sonraki ders yılında Kız Sultanisi'nin adı "İzmir Kız Lisesi" şeklinde değiştirildi ve eğitimci kadrosu genişletildi³⁹⁰. Lisenin iptidai kısmının birinci, ikinci ve üçüncü sınıfları bu ders yılında kaldırılmıştır³⁹¹.

İzmir Kız Lisesi'nin 1925-1926 ders yılı başında kadrosu ve aldıkları ücreti gösterir tablo³⁹²:

GÖREVİ	ADI	ÜCRETİ (Kuruş)
Müdür	Şehime Hanım	3.500
Müdür-i Sani	Rabia Tevfik Hanım	2.000
Muavin	Rabia Veli Hanım	1.000
Kâtip ve Hesap Memuru	—	1.500
Anbar ve Debboy Memuru	İbrahim Bey	1.000
Alat-ı Dersiyeh Muhafızı	Muazzez Hanım	1.500
Doktor	Osman Yunus Bey	1.000
Hastabakıcı	Hacer Hanım	2.500
Riyaziye Muallimi (Devre-i Saniye)	Nazmiye Hanım	2.500
Riyaziye Muallimi (Devre-i Saniye)	Münhal	1.700
Riyaziye Muallimi (Devre-i Evveli)	İbrahim Bey	2.000
Hikmet Muallimi	Ömer Lütfi Bey	1.700
Kimya Muallimi	Rabia Veli Hanım	2.000
Tabiat Muallimi	Düriye Hanım	2.000
Edebiyat Muallimi	Kemal Bey	2.600

³⁸⁹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistik.

³⁹⁰ İzmir'in Maarif Dosyası.

³⁹¹ Sada-yı Hakk, 11 Eylül 1340.

³⁹² Yanık Yurd, 30 Ağustos 1341.

Felsefe Muallimi	Mustafa Rahmi Bey	1.700
Tarih Muallimi	Şükriye Hanım	2.000
Coğrafya Muallimi	Ziya Bey	2.000
Din Muallimi	İsmail Hakkı Bey	2.300
Türkçe Muallimi	Münhal	1.700
Farisî Muallimi	İsmail Hakkı Efendi	1.200
Arabî Muallimi	Ferit Efendi	2.000
Fransızca Muallimleri	Kemal Emin Efendi	2.000
	Zübeyde Rahmi Hanım	1.200
	Saadet Nazmi Hanım	1.500
	Emin Ali Bey	1.200
	Alaaddin Bey	1.200
Terbiye-i Bedeniye Muallimi	Muazzez Hanım	1.200
Resim Muallimi	İlhami Bey	1.400
Musiki	Münhal	1.200
Biçki ve Dikiş Muallimi	Saadet Hanım	1.200
Çocuk Bakıcısı	Rabia Tevfik Hanım	1.200
Ev İdaresi Muallimi	Nimet Hüseyin Hanım	1.200
İPTİDAİ KISMI		
Başmuallim	Nimet Hüseyin Hanım	1.500
Muallim	Nimet İhsan Hanım	1.100
Altı Hademe	–	25'er
On Hademe	–	15'er

Kız Lisesi'nin son sınıfı, 1925-1926 ders yılında açıldı ve sene sonunda birinci devreden 15, ikinci devreden 3 talebe mezun olmuştur³⁹³. Ders yılı içinde, 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Lisesi'ni ziyaret eden Atatürk, okulun hatıra defterine duyduğu memnuniyeti şöyle dile getirir³⁹⁴:

“İzmir Kız Lisesi'ni ziyaretimden pek memnun oldum. Müdür ve Hanım, Bey muallimlerin ciddi ve isabetli mesaisinin âsârı sühuletle ve takdirle görülmektedir.

24 Teşrinievvel 1925

Gazi M. Kemal”

Leyli ve nehari kız talebe mevcudunun gittikçe artması, Kız Lisesi'nin yeni bir binaya taşınması mecburiyetini doğurdu. Okul, 1926-1927 ders yılı başında³⁹⁵ yangın sahasında bulunan Alsancak Gündoğdu'daki boş bir binaya taşındı³⁹⁶. Bu bina önceden Rum Cemaat Mektebi olarak yapılmış, fakat kullanılmadan Yunan işgalinin ardından Türklerin eline geçmiştir³⁹⁷. Kız Lisesi yeni binasına taşındığında muallimler ve talebeler ilk zamanlarda yolsuzluk ve tenhalıktan çok sıkıntı çektiler. Fakat buna rağmen talebe mevcudu günden güne artmıştır³⁹⁸. Bu ders yılında, lisenin iptidai kısmı kaldırılmıştır. Okulda talebe sayısı 216'ya çıkmış, yıl sonunda 3 mezun verilmiştir³⁹⁹. 1927-1928 öğretim yılında Kız Lisesi'nde talebe mevcudu 238'e, mezun mevcudu ise 25'e yükselmiştir. Kız Lisesi Müdürü Şehime Yunus, bazı sebeplerden dolayı 1930-1931 ders yılında görevinden istifa etti. Yerine Haydar (Candanlar) Bey tayin edildi⁴⁰⁰. Mustafa Kemal Paşa Kız Lisesi'ni tekrar ziyaret etti⁴⁰¹:

“İzmir Kız Lisesi'nde gördüğüm inzimamdan; hususile bilgi ve milli terbiye vermekte ve almaktaki büyük dikkat ve heyecandan çok memnun oldum. Öğrencilere teşekkür ederim.

1 Şubat 1931

Gazi M. Kemal”

³⁹³ Uygunlar, “Başından Birçok Maceralar...”, *Anadolu*, 26 Mart 1938.

³⁹⁴ Yücel, a.g.e., s.498.

³⁹⁵ Aynı Yer.

³⁹⁶ Haydar, “Mekteplerden Tetkikler: Cumhuriyetin Kıymetli Eserlerinden: Kız Lisesi”, *Anadolu*, 23 Haziran 1933.

³⁹⁷ Uygunlar, “Başından Birçok Maceralar...”, *Anadolu*, 26 Mart 1938.

³⁹⁸ Haydar, “Cumhuriyetin Kıymetli Eserlerinden: Kız Lisesi”, *Anadolu*, 23 Haziran 1933.

³⁹⁹ Yücel, a.g.e., s.498.

⁴⁰⁰ Uygunlar, “Başından Birçok Maceralar...”, *Anadolu*, 26 Mart 1938.

⁴⁰¹ Yücel, a.g.e., s.498.

Kız Lisesi'nde gittikçe talebe mevcudu artmaktadır. 1931-1932 ders yılında talebe mevcudu 372'ye ulaştı. Aynı yıl birinci devreden 16, ikinci devreden 17 talebe mezun edilmiştir. 1932-1933 ders yılında açılan fen şubesi ile okulun mevcudu 455'e yükselmiştir⁴⁰². İzmir Kız Lisesi'nde yetişen kişileri bir çatı altında toplamak amacıyla 18 Mayıs 1933 tarihinde "İzmir Kız Lisesi'nde Yetişenler Cemiyeti" kuruldu⁴⁰³. 1933-1934 ders yılı başında okula çok sayıda başvuru oldu. Lisenin sadece birinci sınıfına 260 talebe kaydedilmiştir. Bu sıralarda okulun mevcudu 725'e ulaşmıştır⁴⁰⁴.

Kız Lisesi binasında çok güzel kimya, fizik ve tabiiyat laboratuvarı vardı. Laboratuvarlardan sadece Kız Lisesi öğrencileri faydalanmıyordu. Çevredeki okulların öğrencileri de buralarda çalışabiliyordu. Çok geniş olan binada resim atölyesi, musiki salonu, dikiş ve biçki mesai odaları da bulunmaktadır⁴⁰⁵.

Kültür Bakanlığı'ndan 21 Ekim 1935 tarihinde İzmir Valiliği'ne gelen Kız Lisesi'nin yeni öğretmen kadrosu şöyledir⁴⁰⁶:

GÖREVİ	ADI
Biçki-Dikiş Muallimi	Fakiha Hanım
Fizik Muallimi	Mübahat Hanım
Fransızca Muallimi	Zübeyde Hanım
İngilizce Muallimi	Hacer Hanım
Kimya Muallimi	Ligor Bey
Beden Eğitimi Muallimi	Feride Hanım
Resim Muallimi	Bedia Hanım
Türkçe Muallimi	Fikriye Hanım
Tabiiye Muallimi	Fikriye Hanım

⁴⁰² Uygunlar, "Başından Birçok Maceralar...", Anadolu, 26 Mart 1938.

⁴⁰³ Yeni Asır, 19 Mayıs 1933.

⁴⁰⁴ Yeni Asır, 12 Eylül 1933.

⁴⁰⁵ Haydar, "İzmir'in Bilgi Ocakları: Kız Lisesi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁴⁰⁶ Yeni Asır, 22 Teşrin-i Evvel 1935; Akın, 22 Teşrin-i Evvel 1935.

1936 yılı yazında İzmir'deki lise ve ortaokulların imtihanlarını denetlemek için Ankara'dan gelen Maarif Müfettişleri, Kız Lisesi'nin yangın yerinde bulunmasını uygun bulmadılar. Müfettişler Lise'nin Karataş'taki eski Erkek Muallim Mektebi binasına taşınmasını istediler ve bunu Maarif Vekaleti'ne rapor ettiler⁴⁰⁷. Yaz aylarında Kız Lisesi Müdürü Haydar Candanlar, okulun tarih dersleri muallimliğine getirildi. Yerine Ankara Lisesi Müdürü Necmettin Halit Onan tayin edildi⁴⁰⁸. Lise yeni ders yılına, Karataş'taki yeni binasında başladı. Lise'nin şubesi Karataş Ortaokulu'nda açıldı⁴⁰⁹. 1938 yılı Mart ayında okulun 1.700 öğrencisi vardı. 33 sınıfı ve 56 öğretmeni bulunan lisede çifte tedrisat yapılıyordu⁴¹⁰.

Kız Lisesi Müdürü Necmettin Halit Onan, müfettişlik görevi için okuldan ayrıldı. Lisenin yeni müdürü Halit Şevket oldu. İzmir şehrinde yeni ortaokulların açılmasıyla öğrenci sayısını azaltan Kız Lisesi rahat bir nefes aldı. 1939-1940 ders yılında okulda talebe mevcudu 550'ye düşmüş ve yıl sonunda 50 mezun vermiştir⁴¹¹.

Kız Lisesi ile özdeşleşmiş olan Vedide Baha Pars Karadayı 1941 yılında müdür oldu⁴¹². 1950 yılına kadar Kız Lisesi'nde müdürlük yapan Karadayı, hem lise derslerine giriyor hem de Halkevi çalışmalarını uğraşıyordu⁴¹³. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Vedide Baha Pars'ın okul içi ve dışında spor faaliyetlerine önem vermesinden dolayı bir teşekkürname gönderdi⁴¹⁴.

⁴⁰⁷ Anadolu, 4 Temmuz 1936.

⁴⁰⁸ Yeni Asır, 27 Ağustos 1936.

⁴⁰⁹ Yeni Asır, 26 Eylül 1936.

⁴¹⁰ İzmir'in Maarif Dosyası.

⁴¹¹ Aynı Yer.

⁴¹² Anadolu, 1 Birinci Teşrin 1941.

⁴¹³ Aksoy, İzmir'i Sevme Sanatı, s.220.

⁴¹⁴ Yeni Asır, 2 Haziran 1944.

İzmir Kız Lisesi'nin tesbit edebildiğimiz 1945 yılı muallim kadrosu⁴¹⁵:

GÖREVİ	ADI
Türkçe Muallimi	Feriha Kökel, Fikriye Renda
Edebiyat Muallimi	Münife Baran, Meserret Ergin
Felsefe Muallimi	Vedide Baha Pars, Adalet Odyak, Zehra Candoğan
Tarih-Coğrafya Muallimi	Selçuk Aykut, Rabia Özkaya
Tarih Muallimi	Saadet Kanier, Fikriye Dışbudakgil, Dürüye Güçlü, Meymume Ilgaz (Kıvılam)
Coğrafya Muallimi	Zehra Ayrıl, Pakize Tander
Matematik Muallimi	Fahriye Orhunay, Nermin Güz, Nezihe Dibağ, Hidayet Tibet
Tabiiye Muallimi	Samiye Berköz
Fizik Muallimi	Hayriye Özerdim, Müveddet Yurtoğlu
Kimya Muallimi	Binzet Yula, Cemile Bayar
Almanca Muallimi	Ayşe Akıncı
Resim Muallimi	Bedia Bilbaşar

c. II. Erkek Lisesi / İnönü Lisesi: Erkek Muallim Mektebi'nin 1936 yılında kapatılması ve talebelerin Balıkesir'e nakledilmesi üzerine boşalan binaya Kız Lisesi taşınmıştı. Erkek Lisesi, Erkek Muallim Mektebi'nin orta kısım talebeleri ve etraftan gelen ortaokul talebelerinin eğitim ve öğretim görmesi için Alsancak'taki eski Kız Lisesi binasında bir şube açılmıştır. Burası Erkek Lisesi Müdürü Hilmi Erdim'in iradesindeydi. Bir yıl sonra öğrencisi fazlaşan şubede 20 sınıflı, çift tedrisat yapan ortaokul ile 18 sınıflı tam gün tedrisat yapan lise kısmı vardı. Ortaokul talebelerinin sürekli artışı karşısında 1938 senesinde Gazi İlkokulu'ndaki ortaokulun birinci sınıfları, Alaattin Candemir tarafından Erkek Lisesi şubesine alındı. İki ay sonra Nuri Erkol-daş'ın Gazi Ortaokulu'na müdür tayin edilmesiyle okul, bir ölçüde müstakil bir hale getirilmiştir. Gazi Ortaokulu'nun iki ve üçüncü sınıfları da Erkek Lisesi şubesine taşındı. 1939 yılına kadar şubesi olarak kalan okul⁴¹⁶, Tabiiye Öğretmeni Şenkut'un

⁴¹⁵ T.C. Devlet Yılığ, 1945, s.251, 262, 263, 266, 267, 274.

⁴¹⁶ Murtaza Gürkaynak, "İnönü Lisesi", Okul, S. 5, 1 Mart 1946, s.8.

müdürlüğe tayin edilmesiyle⁴¹⁷ Erkek Lisesi'nden tamamen ayrıldı. Önceden olduğu gibi ilk lise "I. Erkek Lisesi", ikincisi ise "II. Erkek Lisesi" olarak isimlendirildi⁴¹⁸.

Maarif Vekaleti, I.Erkek Lisesi öğretmenlerinin bir kısmını yeni tesis edilen II.Erkek Lisesi kadrosuna aktardı⁴¹⁹:

GÖREVİ	ADI
Yardirektör	Sait Odyak
Yardirektör	Şeref Horasanlı
Yardirektör	İlhan Tınaz
Yardirektör	Alaattin Candemir
Yardirektör	Şakir Candoğan
Yardirektör	Mehmet Öz
Tarih-Coğrafya Öğretmeni	Sait Odyak, Şeref Horasanlı, Ziya Şölen, Murtaza Gürkaynak, Hüseyin Garra Sarmat, Kâzım Kayabay (Stajyer)
Fizik Öğretmeni	İlhan Tınaz, Sururi Bayar
Türkçe Öğretmeni	Alaattin Candemir, Şakir Candoğan, Fazıl Yenisey, Fuat Edip Baksı, Hüseyin Sezer
Yazı Yardımcı Öğretmeni	Seha Moral
Beden Terbiyesi Öğretmeni	Mehmet Öz, Faik Gökyay
Edebiyat Öğretmeni	Süleyman Tuser, Fuad İbrişim
Tarih Öğretmeni	Haydar Candanlar
Coğrafya Öğretmeni	Hüsnü Hazerhun
Yurt Bilgisi Yardımcı Öğretmeni	Rahmi Gökçe, Kemal Özalıntaş

⁴¹⁷ Anadolu, 4 Mart 1939; Yeni Asır, 4 Mart 1939.

⁴¹⁸ Gürkaynak, "İnönü Lisesi", Okul, S. 5, 1 Mart 1946, s.8.

⁴¹⁹ Anadolu, 5 Nisan 1939, Yeni Asır, 5 Nisan 1939

Riyaziye Öğretmeni	Akif Bibioğlu, Vehap Akmanlar, İbrahim Taner, Muhlis Ektemer, Hilmi Pekkan, Halim Erker
Tabiiye Öğretmeni	Nevzad Uğural, Sacid Öncel, Hürram Bayoğlu
Stajyer	Niyazi Yapan
Yardımcı Öğretmen	Ahmet Savaşcıada, Hüsnü Dilek, Cevat Dağlı, Mecdi Başkurda
Almanca Öğretmeni	Ali Kemal Karadayı
Stajyerler	Reşad Yılandı, Halil Fikret Erzen
Fransızca Öğretmeni	Seyfeddin Yalvaç Er, Kani Taylan, Hilmi Önsel
Musiki Öğretmeni	Ferit Atrek
Resim Öğretmeni	Faik Gökyayla

1941 Eylül ayında II.Erkek Lisesi'ne 144 talebe fazla verildiğinden okulun talebe mevcudu 1.591'e çıkmıştı. Bu kadar talebe lisenin kapasitesini aştığı için orta kısmının üçüncü sınıfı Karataş Ortaokulu'na nakledildi⁴²⁰.

II.Erkek Lisesi'nin adı resmen 16 Mart 1942 tarihinde "İnönü Lisesi" adını aldı⁴²¹. 1 Mayıs 1942'de lisede yapılan bir törenle binaya "İnönü Lisesi" tabelası asıldı⁴²². Bir yıl sonra, 16 Mart 1943 tarihinde İsmet İnönü'nün büstü bahçede törenle açıldı⁴²³.

Lise'de Halil Şenkul'tan sonra Avni Kayral görev yapmıştı⁴²⁴. Ardından Enver Demir 18 Eylül 1942 tarihinde İnönü Lisesi müdürü oldu. Okulu bir düzen altına almak için çok uğraştı. Bu yıllarda Buca'daki Kültür Lisesi kapatılmış, talebeleri İnönü Lisesi'ne nakledilmişti. İkibinden fazla talebesi olan okul çok hareketliydi. İlk yıl Maarif Vekaleti'nden izin alarak İnönü Lisesi'nin birinci sınıfına talebe kabul edilmedi. Sınıfta kalan talebeler ise Gazi Ortaokulu'na gönderildi. İki sene sonra okulun orta kısmı

⁴²⁰ Anadolu, 27 Eylül 1941.

⁴²¹ Anadolu, 13 Mart 1942.

⁴²² Anadolu, 2 Mayıs 1942.

⁴²³ Anadolu, 17 Mart 1943.

⁴²⁴ Namık Kemal Lisesi.

tamamen kalkmış oldu. Beş yıl okula hizmet veren Enver Demir, 1947 yılında Atatürk Lisesi'ne nakledildi⁴²⁵. Ardından Kemal Özerdim İnönü Lisesi'ne müdür tayin edildi⁴²⁶.

ç. Karşıyaka Lisesi: Karşıyaka'da bir lise açılmasına 1943 yılında başlandı⁴²⁷. 1945 yılı ayı başında İzmir'e gelen Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Karşıyaka'da açılması düşünülen lise ile yakından ilgilendi ve okulun bir yıl sonra tam kadrolu olarak açılacağını bildirdi⁴²⁸. Maarif Vekaleti, Karşıyaka Ortaokulu'nun liseye dönüştürülmesi için çalışmalarına başlanmasını bildirdi. 1945-1946 ders yılı başında lisenin iki sınıfı açılmış ve öğrenci kaydına başlanmıştır⁴²⁹. Vali Şefik Soyer Milli Eğitim Bakanı'na Karşıyaka Lisesi'nin açıldığını bildiren bir telgraf çekti. Hasan Ali Yücel, bu telgrafa şu cevabı verdi⁴³⁰:

"Adıma açtığınızı bildirdiğiniz yeni lisemiz Karşıyakalılara kutlu olsun. İzmir'in değerli kültür yuvalarına bir yenisinin katılmış olması beni sevindirdi. Size ve sayın İzmirli ve Karşıyakalılara sevgi ve saygılarımı sunar ve lisemiz mensuplarına başarılar dilerim".

Karşıyaka Lisesi'nin açılışından kısa bir süre sonra "Yamanlar" adında İngilizce olarak yayınlanmaya başlandı. Derginin İngilizce çıkarılmasındaki gaye, öğrencilerin bilgilerini arttırmak ve İngilizcelelerini iyi bir seviyeye çıkarmaktır⁴³¹.

Karşıyaka Ortaokulu'nun liseye dönüştürülmesiyle, iki sınıfı liseye tahsis edilmişti. Ortaokul kısmının dersaneleri yeterli gelmediğinden öğrenciler fizik, kimya gibi dersleri Atatürk ve İnönü liselerinde yapmaya mecbur kaldı. Karşıyakalı çocuklar hem yeni sınıflara hem de laboratuvarlara ihtiyaç duyuyorlardı. Karşıyakalılar aralarında yaptığı toplantıda yarısı halktan yarısı Milli Eğitim Bakanlığı'ndan karşılanmak üzere bir bina yapılması kararını aldılar. Bina, Karşıyaka Ortaokulu bahçesine yapılacaktı⁴³². Bayındırlık Bakanlığı ek bina yapımı için 1946 yılı Ocak ayında 67.200 liralık bir tahsisat gönderdi⁴³³. Binanın 120.000 ila 140.000 lira arasında inşa edileceği tahmin edilmektedir. Tahsisattan sonra geri kalan miktar bağışlarla karşılanacaktı⁴³⁴.

⁴²⁵ Demir, a.g.e., s.56, 57, 59, 62.

⁴²⁶ Namık Kemal Lisesi.

⁴²⁷ Anadolu, 8 Mayıs 1943.

⁴²⁸ Anadolu, 2 Eylül 1945.

⁴²⁹ Anadolu, 20 Eylül 1945.

⁴³⁰ Anadolu, 30 Eylül 1945.

⁴³¹ Yeni Asır, 23 Kasım 1945.

⁴³² Anadolu, 16 Ocak 1946.

⁴³³ Anadolu, 30 Ocak 1946.

⁴³⁴ Anadolu, 31 Mart 1946.

Karşıyaka Lisesi'nin tesbit edilen eğitimci kadrosu⁴³⁵:

GÖREVİ	ADI
Tarih-Coğrafya Öğretmeni	Kemal Batu, Fikret Artıkan
Matematik Öğretmeni	Şefik Baran, Nüzhet Özkaya, Ferhat Sakızlı
Tabiiye Öğretmeni	Hilmi Ziya Apak, Mevhibe Tamaç
Edebiyat Öğretmeni	Ali Ölmezoglu
Tarih Öğretmeni	Türkan Pekel
Beden Eğitimi Öğretmeni	Arif Güven, Emin Örenel

Karşıyaka Lisesi'ni daha iyi eğitim ve öğretim veren bir kurum haline getirmek için 1946 yılında "Karşıyaka Lisesi Kurma ve Geliştirme Derneği" kuruldu. Derneğin Mayıs ayı başında yayınladığı bildiride, şehir halkından bekledikleri destek dile getirilmiştir⁴³⁶:

"İnsanlığın en büyük düşmanı olan bilgisizliğe karşı açılan savaşa, şu anda 40 bin Türk köyü kendi para ve alınteri ile okullar inşa ederek girişmiş bulunuyor, köylülerimizin başladığı bu savaşa Türk şehirlerinin de katılmaya hazır olduklarına inanıyoruz".

Karşıyaka Lisesi, iki devreli karma bir ortaokul olarak eski Kız Eğitim Enstitüsü binasına nakledildi. 26 Eylül 1949 tarihinde Müdür Hilmi Ziya Apak'ın yaptığı konuşmanın ardından Karşıyaka Lisesi, 1949-1950 ders yılına yeni binasında başladı. 26 sınıflı olan binanın 1.000'den fazla talebesi vardı. Lisede laboratuvar, atölyeler ve kütüphane bulunmaktadır⁴³⁷.

⁴³⁵ T.C. Devlet Yılığ, 1945, s.267, 273.

⁴³⁶ Haydar Rüştü Öktem, "Bir Bilgi Anıtı Daha: Karşıyaka Lisesi", Anadolu, 31 Mayıs 1946.

⁴³⁷ Anadolu, 28 Eylül 1949.

D. MESLEK OKULLARI

1. İzmir Sanatlar Mektebi: Yunan işgali sırasında İzmir Sanatlar Mektebi'nin kapatılan iptidai sınıfları talebeleri Darüleytam'a gönderilmişti. Yunanlıların İzmir'den çekilmesinden sonra da devam etti. Darüleytam'da iptidai tahsillerini tamamlayan yetim çocukların Sanayi Mektebi'ne kabul edilmesi kararlaştırıldı. İlk ders yılında mektepte sabahtan öğleye kadar dört saat ders verilecek, öğleden sonra da sanat gösterilecekti. 18 Ocak 1922 tarihinde eğitim ve öğretime başlayacak olan Sanatlar Mektebi'nin kadrosu şöyledir⁴³⁸.

GÖREVİ	ADI
Riyaziye Muallimi	İbrahim Bey ve Celal Efendi
Kimya Muallimi	Salahaddin Bey
Hikmet ve Malzeme Muallimi	Necati Bey
Tarih ve Coğrafya Muallimi	Süleman Ferid Bey
Usûl-ı Defteri, İktisad ve Kavanin-i Sanayie Muallimi	Tevfik Fikret Bey
Fransızca Muallimi	Rahmi Bey
Muhasebe Memurluğu, Muhasebe-i Umumiden	Bedri Efendi
Anbar Memurluğu	Ahmed Nihad Efendi

Eski binasında eğitime başlayan İzmir Sanatlar Mektebi'nin 1922-1923 ders yılında üç dersanesi vardı. İlk yılda mektepte mevcut 199 öğrenci on sanayi dalında eğitim görmüştür. Demirci atölyesinde 25, tenekeci atölyesinde 7, tesfiyeci atölyesinde 45, tornacı cedidi atölyesinde 20, dökmece atölyesinde 20, elektrikçi atölyesinde 6, modelci atölyesinde 12, marangoz atölyesinde 44, oymacı atölyesinde 12, tornacı ahşap atölyesinde 8 talebe bulunmaktadır. Ders yılı sonunda hiç diploma alan olmadı⁴³⁹.

İzmir Sanatlar Mektebi'ni 13 Şubat 1923 tarihinde ilk ziyaretinde Mustafa Kemal Paşa düşüncelerini şöyle ifade etmiştir⁴⁴⁰:

⁴³⁸ Sada-yı Hakk, 21 Kanun-ı Evvel 1338.

⁴³⁹ İzmir Vllayeti 1339 Senesi İstatistikî.

⁴⁴⁰ Maarif Vekillîği Dergisi, S. 22-3, İlkteşrin 1940, s.279, 280.

“İzmir Sanatlar mektebi tarihi ihyasından henüz iki ay geçmiş olmakla beraber çok ümit ve itminan bir mahiyet gösteriyor. Müdür ve muallimleri yeni Türkiye Devleti’ni ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ni ve hükümetini bütün manasıyla bütün yeni emelleriyle tanımıştır. Bu çok memnuniyeti muciptir. Ancak böyle zihniyetlerin terbiye ve talimi müsmil olur”.

İzmir Sanatlar Mektebi 19 Ekim 1923 tarihinde vilayete devredildi⁴⁴¹.

1923-1924 ders yılında İzmir Sanatlar Mektebi’nin iptidai kısmı daha açılmamıştır. Yeni ders yılında kayıt şartı olarak 13 yaşından aşağı ve 16 yaşın üstünde talebe kabul edilmeyeceği gibi, altı senelik iptidai tahsili bitirmiş olması gerekmektedir. İzmir Sanayi Mektebi bu ders yılında ücretli eğitime başladı. Sadece İzmir merkez, kaza, nahiye ve köylerdeki fakir, kimsesiz çocuklar arasındaki şehit çocukları, Darüleytam mezunları ve muallim çocukları tercih ediliyordu. Mektebin leyli kısmı için iskan, abata ve işe ücreti 90 lira idi. Nehari talebenin yıllık ücreti 20 liradır⁴⁴². Bu ders yılında Sanatlar Mektebi’ne sadece İzmir ve mülhakattan talebe kabul edilecekti⁴⁴³.

İzmir Sanatlar Mektebi’ni 1924 yılı Şubat ayında ziyaret eden İstanbul Darülfünun Emini ve Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı mektebin eski ve yeni halini şöyle kıyaslamakta⁴⁴⁴:

“Şimdiye kadar san’at mektepleri hakkında edindiğim kanaat şu idi. San’at mektepleri henüz şahsiyetsiz birer mevcut ve kendi kendini bulmaya, kendi hüviyetini aramaya mecbur birer mahkumdur.

İzmir San’atlar Mektebi’ni on sene fasıla ile ikinci defa bugün ziyaret ettim ve gördüm ki bu şahsiyet ve hüviyet tezahür etmeye başlamıştır. San’at mekteplerinin büyük cemiyet dahilindeki asli vazifesini bulmak ve bunu bulmak için zihin yormak ve belki tekamüllerinin cevabını teşkil edeceklerdir. Bu araştırma ve hüküm sanatlar mektebinde yapılmaya ve verilmeye başlanmıştır”.

İzmir San’atlar Mektebi’ni gezen Osmanzade Hamdi, mektepteki atölyelerin son şeklini şöyle değerlendirmektedir⁴⁴⁵:

“San’atlar mektebini bu def’a ziyaretimde büyük bir dikkatle ayrıldım. Demirhanesini adeta mükemmel bir fabrika halinde gördüm. Elektrik müessesâtı cidden muntazam ve yepyeni bir eserdir. Marangozhanesi tahsisatsızlık dolayısıyla bazı nevakısıyla beraber yeni bir mevcudiyettir. Demircilik, elektrikçilik, marangozluk gibi sanatlar mektebimizde en muhtaç olduğumuz sanayidendir. San’atlar Mektebi memleketin bu ihtiyacını temine vasıta olduğundan dolayı müdürleriyle, encümen-i vilayetleriyle beraber başta Vali Vekili Murad Bey’i takdir etmemek mümkün değildir.

Ancak marangozhanesinin bir an evvel encümen-i vilayete verilmelidir. San’atlar Mektebi tarihi tesisinden bu yana kadar bu derece devre-i tekamül geçir-

⁴⁴¹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

⁴⁴² Türk Sesi, 5 Ağustos 1339.

⁴⁴³ Türk Sesi, 15 Ağustos 1339.

⁴⁴⁴ Sada-yı Hakk, 17 Şubat 1340.

⁴⁴⁵ Türk Sesi, 1 Haziran 1340.

memiştir. İslahane ve Mekteb-i Sanayi ünvanını aldığı devirlerde bir muzıkasından başka bir kıymet verecek hiçbir şeyleri yoktu! San'atlar Mektebi'nde müzik tahsili pekçok sonraya kalacak işlerdendir".

İzmir San'atlar Mektebi'ne 1924 yılında son sistem elektrik tesisatı döşendi. 4 Temmuz'dan itibaren kullanılmaya başlanan⁴⁴⁶ elektrik tesisatının açılışı 4 Ağustos'ta yapıldı. Açılışa Kâzım Karabekir, Vali İhsan, Mevki-yi Müstahkem Kumandanı Emin Paşalar ile eski Vali Aziz Beyefendi, Encümen-i Vilayet, Meclis-i Umumi ve belediye azaları, rüesa-yı memurin, mümessesat-ı ecnebiye memurları katıldılar. Yunan işgalinden sonra harap bir hale gelen İzmir San'atlar Mektebi'nin bir yıl gibi kısa bir sürede bu kadar gelişme göstermesinde mektep müdürü Hüseyin Ferit Bey'in büyük katkısı oldu⁴⁴⁷. Mektebin atölyeleri yaz ayında her çeşit ihtiyacı karşılayacak şekilde düzenlendi⁴⁴⁸. Demir, tesfiye, torna, teneke ve döküm atölyeleri genişletildi⁴⁴⁹. 1924-1925 ders yılı başında marangoz atölyesinin tezgahları geldi. Hemen 600 liralık bir sipariş alındı⁴⁵⁰. Vilayet encümeni, 1925 yılı yazında, İzmir San'atlar Mektebi muzıkasının askeriyeye satılmasına karar verildi ve müzik askeriyeye devredildi⁴⁵¹.

1926 yılı bütçesinde İzmir San'atlar Mektebi'nde çalışanların alacakları ücret şu şekilde belirlenmiştir⁴⁵²:

KADROLAR	MEVCUDU	ÜCRETİ (Lira)
İDARE VE EĞİTİMCİ KADROSU		
Müdür ve Fabrika Mühendisi	1	90
Mektep ve Fabrika Muhasebecisi	1	25
Dahiliye Müdürü	1	20
Mübayaat Memuru	1	12
Tahsil Memuru	1	12

⁴⁴⁶ Ahenk, 3 Temmuz 1340.

⁴⁴⁷ Sada-yı Hakk, 5 Ağustos 1340.

⁴⁴⁸ Sada-yı Hakk, 24 Eylül 1340.

⁴⁴⁹ Anadolu, 26 Eylül 1340.

⁴⁵⁰ Anadolu, 25 Eylül 1340.

⁴⁵¹ Anadolu, 13 Ağustos 1341.

⁴⁵² İzmir Vilayeti Meclis-i Umumi 1341 Müzakeratı Zabıtnamesi, s.179, 180.

Anbar ve Debboy Memuru	1	12
Kâtip	1	10
Daimi Muallimi	6	15 x 6 : 90
Teknoloji Muallimi	1	30
Hikmet ve Kimya Muallimi	1	20
ATÖLYELER KADROSU		
Sanayi-i Cedidiye Ustabaşısı	1	40
Tesviyhane ve Makine Muallimi	1	30
Tesviyhane ve Makine Muavini	1	20
Tornahane Muallimi	1	30
Demirhane Muallimi	1	30
Dökümhane Muallimi	1	30
Modelhane ve Resm-i Sınai Muallimi	1	30
Tenekehane	1	30
Elektrikhane ve Elektrik Tatbikat Muallimi	1	30
Freze Muallimi	1	20
Sanayi-i Haşiyeye Ustabaşısı ve Resm-i Sınai Muallimi	1	40
Oymahane ve Resm-i Sınai Muallimi	1	30
Ahşap Torna ve Resm-i Sınai Muallimi	1	30
Fabrika Muallimi ve Resm-i Sınai Muallimi	1	15
Takımhane Memuru	1	10
Makinist	1	25
Makinist	1	12.5
Marangozhane Muallimi	1	30
Fabrika Muallimi	1	12
Mamul ve Gayr-ı Mamul Eşya Anbar Memuru	1	15

Sanatlar Mektebi, 1925-1926 ders yılında 23 muallim, 13 memur kadrosuyla 205 erkek talebeye eğitim ve öğretim hizmeti vermiştir⁴⁵³. Bu ders yılında mektebin ders programı şöyledir⁴⁵⁴:

DERSLER	I. SINIF	II. SINIF	III. SINIF
Hesap	3	—	—
Hendese	3	3	—
Fransızca	3	3	3
Türkçe	3	3	3
Cebir	—	2	1
Müsellesat	—	—	2
Coğrafya	2	1	—
Taknoloji	2	2	2
Hikmet	—	2	2
Kimya	—	2	2
Makina ve Tatbikatı	—	2	2
Elektrik	—	2	2
Resim	6	6	6
Sanat	25	22	25
TOPLAM	47	50	50

1927 yılında 1.052 sayılı kanunla diğerleri gibi Sanatlar Mektebi Maarif Vekilliği'ne geçmiştir⁴⁵⁵. Mektepte esaslı ıslah çalışmaları bu tarihten itibaren başladı⁴⁵⁶. Meslek mekteplerinin yeniden düzenlenmesi ve iyileştirilmesi için kurulan komisyon, Talim ve Terbiye Dairesi Müdürü Emin Bey'in başkanlığında toplandı. Komisyona Yüksek Müdür-i Umumisi Kemal Zaim, Muavini Mustafa Reşid, Maliye Vekaleti adına Varidat-ı Umumisi Muavini Şeref, İstanbul Ticaret Odası Kâtib-i Umumisi Vehbi, Zi-

⁴⁵³ İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistikî.

⁴⁵⁴ İzmir Bölge Sanat Okulu Yılığ 1936-1937 Mezunları Yılığ, s.26, 27.

⁴⁵⁵ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-3, İktisadın 1940, s.273. 1927 yılına kadar meslek okulları müstakil bir daireye bağlı değildi. Bkz. Maarif Vekilliği Dergisi, S. 21-22, Şubat 1939, s.12.

⁴⁵⁶ Tanık Ziya İşitman, "Sanat Okullarımız", İzmir Kültür Gazetesi, 15 Mart 1943.

raat Bankası adına Halis, İş Bankası adına Necati, Ticaret Mekteb-i Alisi Müdürü Naki, İzmir Ticaret Mektebi Müdürü Mahir, İstanbul Kız Ameli Hayat Mektebi Müdürü Mazhar Beyler dahildi⁴⁵⁷. Maarif Vekaleti, meslek mekteplerini daha iyi bir duruma getirmek için yeni bir teşkilat programı hazırlattı. Yeni programa göre sanayi mekteplerine 12 yaşını tamamlamış iptidai mektebi mezunları kabul edilecekti. Talebelere ihzari eğitimi, onun üstüne üç yıllık eğitim ve öğretim verilecekti⁴⁵⁸. Bu teşkilata göre İzmir Sanatlar Mektebi orta mektepler derecesindedir⁴⁵⁹. Okulun yeni hazırlanan ders programında nazari derslere ağırlık verildi. Maarif Vekaleti'nin meslek mektepleri için hazırladığı ıslahat programının İzmir Sanatlar Mektebi'nde uygulanması için Belçika'dan beş mütehassis geldi. Mütehassısların uzmanlık sahaları ve aldıkları ücret şöyle⁴⁶⁰:

MÜTEHASSISLAR	SANATDALI	ÜCRET (Lira)
Kastel	Demirci	350
Delir	Sıhhi Tesisatçı	350
Richir	Elektrikçi	300
Ransi	Marangoz	300
Lambillet	Tesviyeci	300

Mütehassıslar arasından Kastel, teknik müdür vekilliğine tayin edildi. Birkaç ay sonra Raitler isminde bir Fransız, Sanatlar Mektebi'nin teknik müdürlüğüne atandı. Bir yıl sonra teknik müdür ve mütehassıslar ülkelerine geri döndü⁴⁶¹.

İzmir Sanatlar Mektebi, 1928-1929 ders yılına eski ders programıyla girmesine rağmen ikinci devrede Maarif Vekilliği'nin tebliği üzerine yeni bir ders programı uygulanmasına geçildi. Yeni ders rogramında nazari dersler basitleştirilmiş, ameli çalışmalara daha fazla önem verilmiştir. 1929-1930 ders yılında ders programı tekrar değişmiştir⁴⁶².

1929 yılı başında yine Belçika'dan getirtilen mütehassıslar İzmir Sanatlar Mektebi'nde esaslı bir ıslahat yapmak üzere göreve başladılar. Maarif Vekaleti'nden gelen bir emre göre mütehassısların her birine tercüman verilecektir. Tercümanlar

⁴⁵⁷ Anadolu, 18 Temmuz 1927.

⁴⁵⁸ Hizmet, 9 Ağustos 1927.

⁴⁵⁹ Ahenk, 23 Mayıs 1927.

⁴⁶⁰ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-3, İkteşrin 1940, s.273.

⁴⁶¹ Aynı Yer.

⁴⁶² Aynı Yer.

mütehassısların yanında muallim muavini sıfatına sahip olacaklardır⁴⁶³. Sanatlar Mektebi'nde ders vermekte olan yabancı mütehassıslar, Haziran ayında çalışma raporlarını Maarif Eminliği'ne verdiler. Bu çalışmalar yüzünden mektep müdürü ile mütehassıslar arasında anlaşmazlıklar çıktı⁴⁶⁴. M. Basten Sanatlar Mektebi'ne teknik müdür olarak tayin edildi. Maarif Vekaleti, bu ıslah çalışmasıyla İzmir Sanatlar Mektebi'ni "Sanat Muallim Mektebi" haline getirmeyi hedeflemiştir⁴⁶⁵. Kısa süre sonra mektepte, "İzmir Akşam Mektebi" adı altında başka bir okulun açılması kararlaştırıldı. Maarif Vekaleti'nden gelen bir emirde sanatını ilerletmek isteyen herkes Akşam Mektebi'ne katılabilecektir. Burada uygulamalı işler yanısıra Teknoloji, Mesleki Resim, Türkçe, Mesleki Hesap ve Defter Tutma Usulleri gösterilecektir. Akşam mektepleri sadece İstanbul, Bursa, İzmir, Ankara, Konya'da açılacaktır⁴⁶⁶. İzmir'de Akşam Mektebi'nin eğitim kadrosunun oluşturulması için Vehbi ve Hayri Beyler memur edilmiştir⁴⁶⁷. 1 Mayıs 1929 tarihinden itibaren eğitim ve öğretime başlayan İzmir Akşam Mektebi'nde tesviyecilik, motorculuk, elektrikçilik ve marangozluk atölyeleri açılmıştı. Tamamen ücretsiz tedrisat yapan mektep akşamları saat 19.00'dan 21.00'e kadar açıktır. Talebeler Sanatlar Mektebi'nin atölyelerinden faydalanmaktadır⁴⁶⁸. Maarif Vekaleti, Okul Müdürü Ferid Bey'in işine "suistimal" karıştırdığı gerekçesiyle 1929 yılında hakkında soruşturma açmıştır⁴⁶⁹. Yapılan incelemede Fuat Bey'in suçsuzluğu anlaşılmiş, fakat bazı idari yolsuzluklar ortaya çıkarılmıştır⁴⁷⁰. 1930 yılında İzmir Sanatlar Mektebi Müdürü Ferit Uzel görevinden ayrıldı. Yerine Aydın Sanatlar Mektebi tesviye atölyesi şefi Fethi Bey tayin edildi. Ferit Uzel zamanında açılan akşam dersleri için semtlerine uzak olması ve fazla rağbet görmemesi üzerine kaldırıldı⁴⁷¹.

25 Ekim 1930 tarihinde İzmir'de büyük bir sel felaketi yaşandı. Sel suları İzmir Sanatlar Mektebi'nin torna-tesfiye atölyesinin duvarlarını yıkarak içeriye girdi. Kısa sürede mektebin alt kısmı su altında kaldı. Talebeler ikinci kata çıkarıldı. Sel sularının tazyikine dayanamayan mektebin giriş kapısı tramvay caddesine sürüklendi. Mektebin tesviye, teneke ve döküm atölyeleri yıkıldı. Sel felaketinden sonra binadaki molozların kaldırılması işi bir müteahhide verildi. Selin mektepte yaptığı tahribat 83.000 lira tahmin edildi. Mektebin tamir edilmesi için eğitim ve öğretime bir süre ara verildi. Birbuçuk aylık çok sıkı bir çalışmayla Sanayi Mektebi, ders yapılabilir bir hale getirildi⁴⁷². Sel sırasında tabanları çöken dersaneler tamir edildi. Tesviye-torna atölyesinin Askeri

⁴⁶³ Hizmet, 13 Şubat 1929.

⁴⁶⁴ Hizmet, 25 Şubat 1929.

⁴⁶⁵ Anadolu, 12 Şubat 1929.

⁴⁶⁶ Anadolu, 7 Şubat 1929.

⁴⁶⁷ Hizmet, 21 Şubat 1929.

⁴⁶⁸ Anadolu, 10 Mayıs 1929.

⁴⁶⁹ Anadolu, 12 Mart 1929.

⁴⁷⁰ Anadolu, 3 Nisan 1929.

⁴⁷¹ İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yılığ, s.32.

⁴⁷² İzmir Vilayeti Umumi Meclisinin 1932 Senesi Bütçesine Alt Müzakerat Zabıtnamesi, İzmir 1932, s. 18; İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yılığ, s.32.

Hastane tarafındaki duvarları yaptırıldı. Okul bahçesinin demir parmaklıkları tamir edildi. Deniz kıyısındaki iskele yerine 100m²'lik küçük bir iskele inşa edildi⁴⁷³.

İzmir Sanatlar Mektebi 1931 yılına kadar İzmir vilayeti hususi bütçesinden idare edildi⁴⁷⁴. 22 Temmuz 1931 tarihinde çıkarılan 1867 sayılı kanunla Sanat Okulları, Bölge Sanat Okulları haline getirildi. Kanun gereğince her vilayet mıntikasına giren sanat okulunun bütçesine geliri nisbetinde katılmaya mecburdu. Türkiye'deki vilayetler bu kanuna göre dokuz bölgeye ayrıldı⁴⁷⁵. Bölge Sanat Okullarına iştirak eden vilayetler yıllara göre değişmiştir. İzmir Bölge Sanat Mektebine 1935 yılına kadar iştirak eden vilayetler şöyle⁴⁷⁶:

1931-1932	1932-1933	1933-1934	1934-1935
Antalya	Antalya	Antalya	—
—	—	—	Çanakkale
Çoruh	Çoruh	Çoruh	—
Erzurum	Erzurum	Erzurum	Erzurum
Giresun	Giresun	Giresun	—
İçel	İçel	İçel	İçel
İzmir	İzmir	İzmir	İzmir
—	—	—	Malatya
Manisa	Manisa	Manisa	Manisa
Muğla	Muğla	Muğla	Muğla
Trabzon	Trabzon	Trabzon	—
Vekillik Bütçesinden Yapılan Yardım	—	—	—

⁴⁷³ İzmir Vilayeti Umumi Meclisininin 1932 Senesi Bütçesine Alt Müzakerat Zabıtnamesi, İzmir 1932, s. 18.

⁴⁷⁴ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-3, İlkteşrin 1940, s.274.

⁴⁷⁵ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 21-22, Şubat 1939, s.22, 23.

⁴⁷⁶ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-3, İlkteşrin 1940, s.275, 276.

Bölge sanat okulları 2765 sayılı kanunla 1 Haziran 1935 tarihinden itibaren "umumi muvazene" alınarak vilayet hususi idareler ile bütün ilişkileri kesildi ve tamamen Maarif Vekaleti'ne devredildi. Böylece sanat okullarının maddi sıkıntıları giderilmiş oldu⁴⁷⁷.

Bu gelişmeler sırasında, Aydın Sanatlar Mektebi müdürü olan Danyal Bey, 1931-1932 ders yılı başlarında İzmir Sanatlar Mektebi müdürlüğüne tayin edildi⁴⁷⁸. Ekim ayı başında görevine başladı⁴⁷⁹. 1934 yılı Eylül ayında Ankara Sanat Okulu müdürlüğüne tayin edilen Danyal Akbel'in yerine⁴⁸⁰ İzmir Sanatlar Mektebi'nin başmuavini Muzaffer Harç tayin edildi⁴⁸¹. Önceden İzmir Kız Enstitüsü'ne bağlı ve bir kurs halinde idare edilmekte olan örme mobilya ve fantazi sepetçilik kursu 1936-1937 ders yılında, ağaç işleri atölyesinin bir şubesi şeklinde İzmir Bölge Sanat Okulu'na katıldı, marangozluk şubesindeki talebelere, düzenlenen bir programa göre, aynı zamanda örme mobilyacılık ve fantazi sepetçilik işleri de öğretilmektedir⁴⁸².

İzmir Sanatlar Mektebinin gelişmesinde okul müdürü Muzaffer Harç, başmuavin Haydar Sunteri, şef ve muavin Sabri Bayar'ın katkıları büyüktür. 1938 yılında 27 muallimi olan okulun özellikle teknik sahada çalışan öğretmenleri Avrupalı mütehassislardan geri değildi. Sümerbank'ın bu yılda açtığı Avrupa mühendislik imtihanında başarılı olan talebelerin büyük bir çoğunluğu İzmir Bölge Sanat Okulu mezunları olmuştur. Bu talebelerin hazırlanmasında teknik öğretmenlerin büyük payı oldu⁴⁸³. Nitekim 1 Eylül 1941 tarihinde İzmir Bölge Sanat Okulu'nu ziyaret eden İsmet İnönü "San'at mekteplerinde yapılan işleri Fevkalade iyi buldum. Memnun olarak ayrılıyorum" demiştir⁴⁸⁴.

1942 yılında Sanat Okulu'nun kadrosunda önemli bir değişiklik oldu. Vekalet emriyle İzmir Bölge Sanatlar Okulu Müdürü Muzaffer Harç ile Konya Bölge Sanatlar Okulu Müdürü Nihat Saydam'ın görevleri becayiş edilmiştir. Başmuavin Haydar Sunter Edirne Bölge Sanat Okulu müdürlüğüne, Mobilya Şefi Tevfik Bey Çorum Sanat Okulu Müdürlüğü'ne tayin edildiler. Okulun tesviye şefliğine Konya tesviyehane şefi Süyel Bey, modelhane şefliğine, Aydın Sanat Okulu Modelhane Şefi Fuad Bey İzmir Sanat Okulu modelhane şefliğine atandılar⁴⁸⁵. İzmir Bölge Sanat Okulu tesviye atölyesi öğretmeni Niyazi Gündem Adana Sanat Okulu'na, İzmir'den ağaç işleri öğretmeni Halil Sevükten Çorum Bölge Sanat Okulu'na tayin edildiler. Muharrem Çelikel açıktan İzmir Sanat Okulu'na atandı⁴⁸⁶.

⁴⁷⁷ Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-3, İlkteşrin 1940, s.274.

⁴⁷⁸ Anadolu, 5 Eylül 1932.

⁴⁷⁹ Anadolu, 2 Birinci Teşrin 1932.

⁴⁸⁰ İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yılığ, s. 36.

⁴⁸¹ Yeni Asır, 5 Eylül 1934.

⁴⁸² Maarif Vekilliği Dergisi, S. 22-3, İlkteşrin 1940. s. 270.

⁴⁸³ Anadolu, 16 Mart 1938.

⁴⁸⁴ Anadolu, 2 Eylül 1941.

⁴⁸⁵ Anadolu, 21 Temmuz 1942.

⁴⁸⁶ Anadolu, 9 Eylül 1942.

İzmir Bölge Sanat Okulu, kurucusunun adına izafeten 4 Haziran 1943 Cumartesi günü yapılan bir törenle "Mithatpaşa Erkek Sanat Okulu" ismini aldı⁴⁸⁷. Kısa bir süre sonra Maarif Vekaleti, Mithatpaşa Erkek Sanat Okulu adını "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü" ne dönüştürmüştür. Böylece okul enstitü haline getirildi⁴⁸⁸. Nihat Saydam'dan sonra 1943 yılı sonunda okul müdürlüğüne getirilen Sami Bilgin'in⁴⁸⁹ askere gitmesi sebebiyle yerine motor atölyesi şefi Refik Gürsoy getirildi⁴⁹⁰. Daha sonra bu göreve Halil İdemen getirilmiştir⁴⁹¹.

İzmir Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü'ne karşı halkın gösterdiği ilgi ve sevgi karşısında Milli Eğitim Bakanlığı enstitüye bağlı olarak 1946 yılında "Erkek Akşam Sanat Okulu" açmayı kararlaştırdı. Okul A, B, C, şubelerinden oluşacaktır. A şubesine tahsillerine devam edemeyen ve sanat bilmeyen, B şubesine bir sanat dalında çırak olarak sanatını ilerletmek isteyen öğrenciler alınacaktır. C şubesine ise daha önceden sanat dallarından mezun olanlarla A ve B şubelerinde gösterilen nazari ve pratik derslerden imtihan veren teknisyenler alınacaktır. C şubesi öğrencileri okula akşam, A şubesi öğrencileri gündüz gideceklerdir. Kurslarda teknik ve nazari derslerden başka tesviyecilik, demircilik, marangozluk, dökümcülük, elektrikçilik, modelcilik eğitimi verilecektir. C şubesinde ayrıca motorculuk da vardı⁴⁹².

İzmir Mithat Paşa Sanat Enstitüsü'nün 1949-1950 ders yılında birinci sınıf 5, ikinci sınıf 4, üçüncü sınıf 5, dördüncü sınıf 3, beşinci sınıf 2 şubeliydi. Ayrıca 4 ve 5. sınıflarda özel sınıflar vardı⁴⁹³. 1949-1950 ders yılında okuldaki talebelerin sanat kol-larına göre dağılımı şöyle⁴⁹⁴:

SANAT DALLARI	2. SINIF	3. SINIF	4. SINIF	4. SINIF ÖZEL	5. SINIF	5. SINIF ÖZEL
Boyacı	-	-	-	-	-	-
Camcı	-	-	-	-	-	-
Demirci	28	15	19	-	16	-

⁴⁸⁷ Anadolu, 8 Mayıs 1943.

⁴⁸⁸ Anadolu, 4 Temmuz 1943.

⁴⁸⁹ Yeni Asır, 1 İkinci Kanun 1944; Yeni Asır, 2 İkinci Kanun 1944; Mithat Paşa Endüstri Meslek Lisesi.

⁴⁹⁰ Anadolu, 2 Eylül 1944.

⁴⁹¹ Mithat Paşa Endüstri Meslek Lisesi,

⁴⁹² Anadolu, 29 Mart 1946.

⁴⁹³ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, 1949-1950, Ankara, 1952, s. 272.

⁴⁹⁴ Aynı Eser, s. 114.

Dökümcü	13	26	10	-	10	-
Elektrik	22	29	18	-	9	-
Özel Elektrik	-	-	-	45	-	19
Kuyumcu	-	-	-	-	-	-
Matbaacı	-	-	-	-	-	-
Marangozcu	41	43	23	-	23	-
Mensucatçı	-	-	-	-	-	-
Modelci	6	13	11	-	24	-
Motorcu	-	-	-	-	-	-
Muhabere	-	-	-	-	-	-
Müzik	-	-	-	-	-	-
Radyocu	-	-	-	-	-	-
Ressam	-	-	-	-	-	-
Tesviye-Torna-Frezeci	55	69	62	-	44	-
Özel Tesviye	-	-	-	-	-	13
İnce Tesviye	-	-	-	-	-	-
Örme Möblecilik	3	2	2	-	2	-
TOPLAM	168	197	145	45	128	32

2. İzmir İmam ve Hatip Mektebi : Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Medreselerin kapatılması üzerine İmam ve Hatip Mektepleri açıldı⁴⁹⁵. İzmir'de ilk önce Tire ve Ödemiş kazalarında açılan İmam ve Hatip Mektepleri 1 Eylül 1924 tarihinde kapatılarak, İzmir merkez şehrinde açılması kararlaştırıldı⁴⁹⁶. Mektep, 1924-1925 yılı başında Salepçioğlu Cami Medresesi'nde açıldı⁴⁹⁷. İmam ve Hatip Mektebi Müdürlüğü'ne 1500 kuruş maaşla Hafız Halil Efendi tayin edilmiştir⁴⁹⁸. Halil Efendi görevine başlamak üzere 18 Kasım 1924 tarihinde İzmir'e gelmiştir⁴⁹⁹. Ortaokul derecesinde olan İmam ve Hatip Mektebi'nin eğitim ve öğretim süresi dört yıllıktı. İptidai Mekteplerinden mezun olan talebeler imtihanla alınıyordu. Okulun birinci sınıfına başlaya-

⁴⁹⁵ Yücel, a.g.e., s. 53.

⁴⁹⁶ Sada-yı Hakk, 1 Temmuz 1340; Anadolu, 1 Teşrin-i Evvel 1340.

⁴⁹⁷ Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1340.

⁴⁹⁸ Ahenk, 5 Teşrin-i Sani 1340; Anadolu, 7 Teşrin-i Sani 1340.

⁴⁹⁹ Anadolu, 19 Teşrin-i Sani 1340.

çak talebenin yaşı 12'den aşağı 15'den yukarı olmayacaktı. Nehari ve ücretsiz olan⁵⁰⁰ İmam ve Hatip Mektebi'nde başlıca Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, İlm-i Tevhid, Din, Ruhیات, Türkçe, Türk Edebiyatı, Arabî, Ulum-ı Tabiiye, Riyaziye, Tarih, Coğrafya dersleri okutulmaktadır⁵⁰¹. İzmir İmam ve Hatip Mektebinin Eğitim ve Öğretim hayatı uzun ömürlü olmadı. 1925-1926 ders yılında mektep kapatıldı⁵⁰².

Uzun bir aradan sonra 1949 yılı Şubat ayında Salepçioğlu Camisi kitaplığında İmam ve Hatip kursu açıldı. Oniki ay devam edecek olan kursta din dersinden başka Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt ve Sağlık Bilgisi dersleri okutulacaktı⁵⁰³. İzmir'de İkinci İmam Hatip kursu 1 Kasım 1949 tarihinde açıldı. Birinci İmam Hatip kursu 1 Aralık'ta son vererek İmtihanlarına başladı⁵⁰⁴. 6 Aralık'ta sona eren imtihan sonucunda beş öğrenciden dördü mezun olmuştur⁵⁰⁵. Milli Eğitim Bakanlığı, İmam Hatip kurslarının 1950-1951 ders yılında Ortaokula bağlı iki senelik bir meslek okulu haline getirilmesi için çalışma yapmaktadır⁵⁰⁶. İzmir'de İmam Hatip Lisesi 28 Eylül 1953 tarihinde eğitim ve öğretime başladı⁵⁰⁷.

3. İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi / Bornova Ziraat Mektebi : İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, 1922 yılında Bornova Tren İstasyonu karşısında⁵⁰⁸ Harvey adında bir İngilizden istimlak edilen binada⁵⁰⁹ ve 420 dönümlük bir arazi üzerinde kuruldu⁵¹⁰. Mektebin üç tarafı dağlarla, bir tarafı denizle çevrili verimli toprağı olan bir ova içerisindedir. Bu yıllarda İzmir'in sayfiyelik yerlerinden olan Bornova'nın havası kışın ılık, yazın serin ve havadardır. Ziraat Mektebi ulaşım bakımından iyi bir konuma sahipti. İzmir şehri ile Bornova arasında günde yedi tren çalıştığı gibi düzgün bir şose yol vardı. Kısaca toprak, iklim ve ulaşım bakımından çok iyi bir mevkide tesis edilen Ziraat Mektebi "Türk çocuğunu Ziraat Mektebinde, hayatını bizzat emeğiyle kazanacak maddi ve manevi malumatla techiz etmek yetiştirmek gayesindedir". Ziraat Mektebi talabeleri Zirai bilgilerle donatacağı gibi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne uygun şekilde Milliyetçi, Cumhuriyete sahip çıkacak gençler yetiştirecektir. Mektebin ilkesi,

⁵⁰⁰ Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1340.

⁵⁰¹ Ahenk, 21 Teşrin-i Sani 1340.

⁵⁰² Yücel, a.g.e., s. 53.

⁵⁰³ Anadolu, 30 Ocak 1949; Anadolu, 26 Kasım 1949.

⁵⁰⁴ Anadolu, 26 Kasım 1949.

⁵⁰⁵ Anadolu, 7 Aralık 1949.

⁵⁰⁶ Anadolu, 26 Ağustos 1950.

⁵⁰⁷ Necip Alpan, "İzmir İmam-Hatip Lisesi", Köy ve Eğitim, VI. S. 70, Aralık 1960, s. 8.

⁵⁰⁸ İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, İzmir 1926, s. 12; Yunan işgalinden hemen sonra İzmir'deki yangın yerlerinde ziraat aletleri toplamakla görevlendirilen Mevlüt Baysal, Bornova Ziraat Mektebi binasında yatıp kalkıyordu. Burayı, "Mektep henüz kuruluş halinde olduğundan çok tenha idi ve bir iki arkadaş, cinlerin cirit oynadığı koskaca binanın boş ve loş odalarında geceliyorduk" şeklinde anlatmaktadır. Bkz: Mevlüt Baysal, "İzmir'de Geçen Günler", Yakın Tarihimiz, IV, S. 52, 21 Şubat 1963, s. 411.

⁵⁰⁹ Hizmet, 11 Eylül 1930.

⁵¹⁰ İzmir Cumhuriyetin 15nci Yılında, s. 153.

“Halka dost, köylüye yar, hükümete destek, işde cemiyete rehber olacak gençler” mezun etmektedir⁵¹¹.

İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi'nin ilk Müdürü Abidin (Ege) Bey'dir⁵¹².

Ziraat Mektebi'nde verilecek eğitim ve öğretim fenni ve idari bakımdan bölümlere ayrılmıştır. Mektepte; 1. Bahçivancılık, 2. Sanayi-i Ziraiye, 3. Ziraat ve Alat-ı Ziraiye, 4. Nevasi, 5. Hayanat-ı Ziraiye ve Nebatat, 6. Kimya ve Fizik, 7. Riyaziyat, 8. İktisad ve Muhasebe-i Ziraiye ve Lisan grupları vardır. Bu gruplar birer muallimin idaresi altındaydı. Muallimler, ihtisaslarına göre gruplarda görevlendirilmiştir. Bir grubun mualliminin görevi tedarik ve idari olarak iki önemli safhalarında toplanır. Muallim ilkönce derslerde talebelere nazari olarak bilgi verir, daha sonra ameliyat (uygulama) saatlerinde talebeyi bu bilgiler doğrultusunda çalıştırır. Her grubun ayrı bir bütçesi vardır. Muallim bu bütçeyle ziraiyatı, garsiyatı, ameliyatı ve teşebbüsleri düzenler ve uygulamaya koyar. Bütçeden tamamen muallim sorumludur. Talebeler çeşitli gruplarda günde üç saat çalışırlar. Ayrıca öğrencilerin daha iyi yetişmesi için mektep, tatbikat seyahatleri düzenlemektedir⁵¹³.

Ziraat Mektebi'nin eğitim süresi üç yıldır. Bir senede üç sömestir bulunmaktadır. İlk sömestir ekim ayında başlar, şubat ayında biter. Şubat ayında ilk devrenin imtihanlarına girer, onbeş günlük ara tatilden sonra mart ayında ikinci sömestire başlar. Haziran ayı sonuna kadar devam eden ikinci sömestireden sonra ikinci devre imtihanları yapılır. Bütün derslerin altı sömestire verildiği Ziraat Mektebi'nde nazari dersler aşağıdadır⁵¹⁴:

DEVRELER	NAZARİ DERSLER
Birinci Sömestir	Hesap, Hendese, Coğrafya-yı Umumi ve Tabii, Türkçe, Fransızca
İkinci Sömestir	Kimya, Fizik, Hesap, Türkçe, Fransızca, Nebatat, Hıfzü's-Sihha, Alât-ı Ziraiye
Üçüncü Sömestir	Fenn-i İşcar, Kimya, Fizik, Türkçe, Fransızca, Nebatat, Tabakat, Umumi Ziraat, Umumi Mevaşi, İktisad-ı Milli ve Ziraiye, Alât-ı Ziraiye

⁵¹¹ İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, s. 11, 12, 13.

⁵¹² Türk Sesi, 3 Temmuz 1339; Ali Satı Ekinci, “İzmir’de Tarım Okulu”, İzmirde Köycülük, S, 34, Mart 1947, s. 4.

⁵¹³ İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, s. 14, 38, 39, 42, 44.

⁵¹⁴ Aynı Esere, s. 38, 39, 41, 42.

Dördüncü Sömestir	Südcülük, Fenn-i İşcar, Müsaha, Fransızca, Nebatat, Hayvanat-ı Ziraiye, Umumi Ziraat, Umumi Mevaşi, İktisad-ı Milli ve Zirai
Beşinci Sömestir	Hususi Mevaşi, Bağcılık, Sebzeçilik, Ziraat-ı Hususiye, Sanayi-i Ziraiye, Arıcılık, Tavukçuluk, Böcekçilik
Altıncı Sömestir	Hususi Mevaşi, Bağcılık, Sebzeçilik, Ziraat-ı Hususiye, Sanayi-i Ziraiye, Arıcılık, Tavukçuluk, Böcekçilik

İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi kadrosunda bir müdür, sekiz muallim, bir muhasebe memuru, bir dahiliye memuru ve bir muavin vardı. Grup muallimlerine yardım etmek için beş yardımcı görev yapmaktadır. Müdür, iki muallim ve muhasebe memurundan oluşan idare heyeti mektebin mübayaat, satış, inşaat, tesisat, iskan vb. işlerle meşgul olurdu. Müdürün başkanlığında muallimlerden meydana gelen talim heyeti mektebin bütün eğitim ve öğretim işleriyle uğraşır⁵¹⁵. Talim Heyetinin telkinleriyle 1924-1925 ders yılı sonunda mektepten mezun olan 26 talebe memuriyet hayatını seçmemişlerdir. Çiftikleri olanlar kendi arazilerine dönmüşler, arazisi olmayanlar da kiraladıkları arazi ve bahçelerde billiil çalışmışlardır. Ziraat Mektebi bu hareketiyle öteden beri söylenen "Ziraatde inkılap masa başında değil, toprak üzerinde olur" sözünü gerçek hayata geçirmeye çalışmıştır⁵¹⁶.

Mustafa Kemal Paşa, 1926 yılında Ziraat Mektebi'ni ziyaret etti. Bu ziyaretin anısına mektebin bahçesine Haziran ayında Mustafa Kemal Paşa'nın büstü törenle açıldı⁵¹⁷.

Ziraat Mektebi, 1927-1928 ders yılı sonunda İktisad Vekaleti'nden alınarak, ikinci bir emre kadar çiftlik olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Muallimlerin çoğu Avrupa'ya tahsil için gönderildi. Okulda sadece iki muallim kaldı⁵¹⁸. Kuruluşundan bu yana mektepten 162 talebe mezun olmuştur⁵¹⁹. İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi 1930

⁵¹⁵ Aynı Eser, s. 52.

⁵¹⁶ Ticaret ve Ziraat Gazetesi, S, 7, 13 Ağustos 1925, s. 108.

⁵¹⁷ Ahenk, 15 Haziran 1926; sütunu kınlamakla beraber günümüzde hala duran bu büstün altında;

"Türkiye'nin büyük dâhi ve halaskarı,
Türk çiftçisinin ulu rehberi,
Cumhurreisimiz Büyük Gazi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin
İzmir Ziraat Mektebini teşrifleri
Hâtra-i şükranidir

Haziran 1926"

⁵¹⁸ Anadolu, 22 Temmuz 1928; Anadolu, 23 Temmuz 1928.

⁵¹⁹ Anadolu, 23 Temmuz 1928.

ylına kadar kapalı kaldı⁵²⁰. 1930 yılı Ekim ayında İzmir, İstanbul ve Adana'da "Ziraat Numune Mektebi" açılacaktır⁵²¹. Bu mektepler için "Orta Ziraat Mektebi" ismi de kullanılmaktadır⁵²². Eskiye göre çok daha iyi eğitim ve öğretim verebilmek gayesiyle mektep, ikinci açılışında ortaokul talebeleri kabul etmiştir⁵²³. Okulun eğitim süresi üç yıldır⁵²⁴. Ziraat Mektebi 1930-1931 ders yılında eğitim ve öğretime başladı. Fakat bina ve dershaneler yeterli olmadığından öğrenciler çok sıkışık bir halde ders yapıyordu. Bu yüzden yeni bir mektep binası inşa edilmesi gerekiyordu⁵²⁵. Ziraat Mektebi, ihtiyacı karşılayacak büyük bir binaya 1933 yılı Ekim ayında kavuştu⁵²⁶.

Ziraat Mektebi'nin kadrosu 1 müdür, 1 müdür muavini, 20 öğretmen ve stajyer, 1 muhasebeci, 1 sabit sermaye muhasebecisi, 1 ayniyat memuru, 1 anbar memuru ve 1 kâtipten oluşuyordu. Ayrıca okulda hademe, bahçıvan, aşçı gibi 24 kişilik bir işçi kadrosu daha vardır.

Ziraat Mektebi'nde dersler teorik ve uygulamalı yapıldığından günün yarısında ders okutuluyor, diğer yarısında da talebeler çeşitli ziraat şubelerinde uygulama görüyorlardı. Okulda bahçe kültürü, ziraat sanatları, işletmecilik, tarla ziraatı ve ziraat aletleri, zooteknik ve küçük evcil hayvanlar şubeleri vardı. Tarla ziraatı ve ziraat aletleri, zooteknik ve küçük ehli hayvanlar şubeleri okul bütçesi ile idare edilirken diğerleri sabit sermaye ile yönetilirdi. Talebeler ders olarak Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya, Matematik, Cebir, Geometri, Ölçme, Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Haşerat ve Mücadele, Sağlık Bilgisi, Askerlik ve Beden Terbiyesi dersleri görüyorlardı⁵²⁷.

Batı Anadolu'daki ziraatin en önemli payını teşkil eden bağcılık mahsülü üzümün ihraç kapısı İzmir idi. Dünya üzüm piyasasında İzmir üzümünün kalitesini düşürmemek için 1931 yılında Bornova'da Ziraat Mektebi'nde "Garbi Anadolu Bağcılık Enstitüsü" açıldı⁵²⁸. Aynı yılda mekteple "Garbi Anadolu Haşerat ve Emraz Enstitüsü" kuruldu. Buradan Batı Anadolu'nun 11 vilayetinin ziraat ve fenni işleri yürütülüyordu⁵²⁹. İzmir vilayetinin ziraate elverişli olmayan engebeli ve taşlık arazisi zeytin ağaçlarıyla doluydu. Vilayetin 47.922 hektarlık bir sahasını kapsayan zeytin ağaçları, İzmir'in önemli geçim kaynağıydı. Zeytinciliğin daha verimli olması için 1937 yılında İzmir-Bornova şose yolu üzerinde 212 hektarlık bir saha üzerinde zeytincilik istasyonu kuruldu⁵³⁰.

⁵²⁰ Hizmet, 11 Eylül 1930.

⁵²¹ Hizmet, 26 Ağustos 1930.

⁵²² Anadolu, 6 Nisan 1939.

⁵²³ Hizmet, 21 Ağustos; Anadolu, 23 Temmuz 1933.

⁵²⁴ Anadolu, 23 Temmuz 1933.

⁵²⁵ BCA, BKK, 10356.

⁵²⁶ Anadolu, 27 Teşrin-i Evvel 1933; Anadolu, 6 Nisan 1939.

⁵²⁷ İkinci, "İzmir'de Tarım Okulu", İzmir'de Köycülek, S. 34, Mart 1947, s. 4, 16.

⁵²⁸ İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, s. 145, 146.

⁵²⁹ İzmir Rehberi, s. 173, 174.

⁵³⁰ İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, s. 1949, 1950.

Maarif Vekaleti, 1939 yılında İzmir Ziraat Numune Mektebi'ni büyük bir tecrübe istasyonu haline getirmeyi planlamıştır. İzmir Bağcılık İstasyonu, Ziraatle Mücadele ve Zeytincilik İstasyonları, Zeytincilik Mühassıslığı bu tecrübe istasyonunun emrine bırakılacaktı. Uzmanlar hem kendi istasyonlarında çalışacaklar hem de Ziraat Mektebi'nde ders vereceklerdir⁵³¹.

Daha sonraki yıllarda okul, "İzmir Bölge Tarım Okulu" adını almıştır. 1949-1950 ders yılında birinci sınıfta 24, ikinci sınıfta 30, üçüncü sınıfta 55 öğrenci bulunmaktadır⁵³².

4. Darülmualimin / Erkek Muallim Mektebi: Darülmualimin mektebi Yunanlıların İzmir'den çekilmesinden hemen sonra 1922 yılında Karşıyaka Belediyesi bahçesinde tesis edildi⁵³³. Köşk olarak inşa edilen iki katlı bina emval-i metrukeden idi. Darülmualimin ilk ders yılında dört sınıflıydı ve talebelere leyli olarak eğitim ve öğretim hizmeti vermiştir. İlk yılda bir müdür, bir başmuallim, 20 muallim ve 19 müstahdem çalışmıştır. Ders yılı içinde 120 talebe mevcudu olan okul sene sonunda 29 talebe mezun etmiştir⁵³⁴. Ders yılında mektepte doğru dürüst ders işlenememiştir. Ders yılının yarısı Darülmualimin açıldı açılacak diye geçirilmiş, açıldığında ise eksikler yüzünden tam ders işlenememiştir⁵³⁵. Maarif Vekaleti, Türkiye'de açılan Darülmualimin Mekteplerini mıntikalara ayırıyordu. Mıntikalarda kurulacak olan Darülmualim'in ve Darülmualimat Mektepleri birkaç livanın muallim ihtiyacını karşılayacak yerlerde kurulacaktı. İzmir Maarif Müdürü, üç-dört livanın muallim ihtiyacını karşılayacak şekilde kadro temin etti. Fakat Maarif Vekaleti, İzmir'deki Darülmualimin Mektebi binasının ihtiyaca kâfi gelmeyeceği kararına vardı. Yeni bir bina temin edilmediği takdirde İzmir'deki mektebin açılmasına izin verilmeyecekti. M. Esad, Maarif Vekaleti'nin bu kararına tepkisini şöyle ifade etmiştir⁵³⁶:

"İzmir yeni Türkiye'nin en mühim bir merkez-i hars ve irfan olmak hakkını çoktan kazanmıştır. Biz Maarif Vekaleti'nin İzmir'de ikinci bir Sultani açmasını intizâr ediyorduk. Darülmualimin ve Darülmualimat kadrolarını temsil etmesini istiyorduk. Maarif Vekaleti ise bütün intizârlarımızın hilafına olarak cezi bir hareketle Darülmualimin'i nakle veya bina bulunmadıkça açmamağa karar vermiş görünüyor. Vekaletin şahsiyet-i maneviyesi hesabına bir zarar olarak kaydettiğimiz bir tarz-ı hareketin son noktada olsun tamir edildiğini görmek istiyoruz. Aksi takdirde Maarif Vekaleti, Darülmualimin'i sarf-ı nazarla mektebin idâresini memlekete terk etmelidir. İzmir kendi Darülmualimin'i kendi idare edebilir. Yeter ki vekaletin bu işi başaramayacağını bize itiraf etsin".

⁵³¹ Anadolu, 8 İkinci Kanun 1339.

⁵³² Millî Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, 1949-1950, s. 154.

⁵³³ "İzmir Erkek Muallim Mektebi", Yeni Asır, 5 Nisan 1933; Selim Cavid. "Işık Yıvalarımızda Tetkikler", Yeni Asır, 8 Nisan 1935.

⁵³⁴ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikleri.

⁵³⁵ Ahenk, 1 Teşrin-i Sani 1339.

⁵³⁶ M. Esad, "Darülmualimin Meselesi", Türk Sesi, 27 Ağustos 1339.

Karataş'ta bulunan İttihat ve Terakki Mektebi'nin 1923 yılı Ekim ayında tahliye edilmesi üzerine Darülmuallimin Mektebi buraya nakledildi⁵³⁷. 1924-1926 ders yılından itibaren Darülmuallimin Mektebi'nde tatbikat kısmı açıldı. Üç yıllık tatbikat kısmı ile birlikte Darülmuallimin'in eğitim ve öğretim süresi beş yıla çıkarıldı⁵³⁸.

Yunan işgalinden sonra Darülmuallimin'in ilk müdürü Ahmed Naili Bey oldu. Naili Bey'in İzmir Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilmesi üzerine Hikmet Bey Darülmuallimin müdürlüğüne atandı⁵³⁹. Müdür muavinliği görevini vekaleten yürüten Faik Bey, 1924 yılında asaleten görevlendirildi⁵⁴⁰. Darülmuallimin kadrosunun maaşlarında 1925-1926 ders yılı başında artış yapılmıştır. Çalışanların eski ve yeni maaşları aşağıda gösterilmiştir⁵⁴¹:

GÖREVİ	ADI	ESKİ MAAŞ (KURUŞ)	YENİ MAAŞ (KURUŞ)
Müdür	Hikmet Bey	2.800	4.300
Muavin	Faik Bey	1.000	1.500
Kâtip ve Hesap Memuru	Lütfi Bey	1.500	1.500
Anbar Memuru	Sami Bey	1.000	1.500
Doktor	Ali Haydar Bey	4.000	4.000
Hastabakıcı	Makbule Hanım	700	700
Riyaziye Muallimi	Ömer Lütfi Bey	3.000	3.000
Hikmet ve Kimya Muallimi	Taceddin Bey	1.500	1.700
Tabiat Muallimi	Osman Nuri Bey	2.050	2.050
Edebiyat Muallimi	Osman Nuri Bey	2.000	2.600
Tarih-Coğrafya Muallimi	Kemal Bey	2.100	2.600

⁵³⁷ Türk Sesi, 14 Teşrin-i Evvel 1339; Ahenk, 24 Kanun-ı Evvel 1339; Anadolu, 11 Ağustos 1341.

⁵³⁸ Anadolu, 2 Eylül 1340.

⁵³⁹ "İzmir Erkek Muallim Mektebi". Yeni Asır, 5 Nisan 1933.

⁵⁴⁰ Anadolu, 24 Haziran 1340.

⁵⁴¹ Yanık Yurd, 30 Ağustos 1341; 1927-1928 ders yılında mektepkeki muallim sayısı 26'ya, hademe sayısı 31'e çıkmıştır. Bkz: Memleket Gazetesi, 14 Teşrin-i Evvel 1927.

Din Muallimi	Münhal	2.000	1.700
Türkçe Muallimi	Faik Bey	2.000	2.000
Fransızca Muallimi	Ali Rıza Bey	1.500	1.500
Fenn-i Terbiye ve Ruhیات Muallimi	Hikmet Bey	2.000	2.000
Usûl-i Tedris Muallimi	Reşid Bey	2.000	2.300
Elişleri Muallimi	Müeyyed Bey	700	1.700
Yazı Muallimi	Ahmed Nedim Bey	500	1.400
Ziraat Muallimi	Osman Nuri Bey	1.500	1.600
Terbiye-i Bedeniye Muallimi	Münhal	1.000	1.200
Resim Muallimi	Müeyyed Bey	1.200	1.700
Musiki Muallimi	Kemal Zühdü Bey	1.000	1.300
TATBİKAT KISMI			
Müdür	Nazif Bey	–	2.000
Muallimler	Şefik Bey	–	1.500
	Tahsin Bey	–	500
	Mürüvvet Hanım	–	1.000
	Münevver Hanım	–	1.000
	Salih Zeki Bey	–	1.000
Aşçı	–	–	45
Hademeler (15 Adet)	–	–	15'er

Darülmualiminin tatbikat kısmının binası Balyozoğlu'nun karısı Lokiden'e aitti. Maarif Vekaleti, metruk bina ve arsanın bedelini ödeyerek, burasının mektep binası olarak istimlak edilmesi için 30 Nisan 1927'de teklifte bulundu. Bu teklif 4 Mayıs 1927 tarihinde kabul edildi⁵⁴².

1930 yılında Darülmualiminin Mektebi müdürlüğüne Kastamonu Muallim Mektebi Müdürü Rafet Bey tayin edildi⁵⁴³.

Maarif Vekaleti 1933 yılında ilkokul muallimleri için yeni kararlar aldı. Vekalet, ilkokul muallimlerinin almış oldukları tahsili yeterli görmediğinden liselere pedagoji dersi ilave edecektir. İlkokul öğretmeni olmak isteyenler lise derslerinden başka bu kısımlarda okuyacaklardır. Türkiye'deki Kız ve Erkek Muallim Mektepleri ise kaldırılacaktır⁵⁴⁴. Vekaletin verdiği emir doğrultusunda İstanbul Muallim Mektebi lağvedildi. Muallim Mektebi'nin talebeleri İstanbul Erkek Lisesi'ne leyli ve ücretsiz olarak nakledildiler. bu talebeler için lisede geçici pedagoji şubesi açılacaktır⁵⁴⁵.

Bu yıllarda Darülmualiminin üç kısımdan oluşmaktadır. Birincisi beş sınıftan meydana gelen Tatbikat Mektebi, ikincisi üç sınıflı orta mektep, üçüncüsü ise asıl muallim mektebidir. Bütün okulda 850 talebe mevcuttu. Bunun 160'ı yatılı olarak eğitim görüyordu. Mektebin son sınıf talebeleri, kendilerini yetiştirmek için tatbikat kısmında dersler verirlerdi. 1935 yılına kadar okuldan 562 talebe mezun olmuştur⁵⁴⁶.

İzmir Erkek Muallim Mektebi, 1936 yılında Balıkesir'e nakledildi. Mektebin 150 talebesi ve 25 muallimi bulunmaktadır⁵⁴⁷.

5. Darülmualimat / Kız Muallim Mektebi: Darülmualimat Mektebi Yunan işgalinin ardından 1922 yılında Karşıyaka'da açıldı. Beş sınıf üzerine kurulan mektebin kadrosunda bir erkek, bir kadın müdür, biri erkek, diğeri kadın 2 baş muallim, 5 erkek, 8 kadın muallim bulunmaktadır. 1922-1923 ders yılında 77 leyli, 15 nehari talebesi olan Darülmualim'den ders yılı sonunda 17 talebe mezun olmuştur⁵⁴⁸.

⁵⁴² BCA, BKK, 5099.

⁵⁴³ Hizmet, 12 Teşrin-i Sani 1930.

⁵⁴⁴ Yeni Asır, 10 Temmuz 1933.

⁵⁴⁵ Yeni Asır, 3 Ağustos 1933.

⁵⁴⁶ Selim Cavid, "Işık Yuvalarımızda Tetkikler", Yeni Asır, 8 Nisan 1935.

⁵⁴⁷ Anadolu, 19 Ağustos 1936.

⁵⁴⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

Darülmualimat Mektebi'nin 1925 yılında kadrosu ve alacakları zamlı maaşları şöyle⁵⁴⁹:

GÖREVİ	ADI	MAAŞI (KURUŞ)
Müdire	Melahat Hanım	3.000
Kâtip ve Hesap Memuru	Mustafa Reşid Efendi	1.500
Anbar Memuru	Aziz Efendi	1.000
Debboy Memuru	Şayan Hanım	1.000
Mübayaat Memuru	Hasan Efendi	1.000
Hastabakıcı	Münevver Hanım	700
Riyaziye Muallimi	Akif Bey	2.500
-	Nüzhet Hanım	1.000
Tabiiye Muallimi	Müfide Hanım	2.000
Tarih Muallimi	Mediha Hanım	2.500
Din Dersleri Muallimi	Hacı Edhem Efendi	2.000
Fransızca Muallimi	Saniye Hanım	1.500
Fenn-i Terbiye ve Ruhیات Muallimi	Melahat Hanım	2.000
Usûl-i Tedris ve Tatbikat Muallimi	Rahmi Bey	2.000

Melahat Hanım 1927 yılı yazında Darülmualimat Mektebi müdürlüğü görevinden ayrıldı. Yerine Necdet Bey tayin edildi⁵⁵⁰. Bu sıralarda mektebin tatbikat kısmı kapatılmıştır⁵⁵¹. Edirne Kız Muallim Mektebi Müdürü Şevket Süreyya Bey, 1928 yılı sonlarına doğru İzmir Darülmualimat'a müdür tayin edildi⁵⁵². Ardından bu göreve getirilen Haydar (Candanlar) Bey'in Kız Lisesi müdürlüğüne tayin edilmesi üzerine mektepte müdür muavini olan Sabiha Hanım 1930 yılında Darülmualimat müdürlüğüne getirildi⁵⁵³. Mektep 1932 yılında altı sene olmuştur. Bu yılda okulda 180 leyli,

⁵⁴⁹ Yanık Yurd, 31 Ağustos 1341.

⁵⁵⁰ Ahenk, 11 Ağustos 1927.

⁵⁵¹ Anadolu, 30 Ağustos 1927.

⁵⁵² Anadolu, 14 Kanun-ı Evvel 1928.

⁵⁵³ Hizmet, 12 Teşrin-i Sani 1930.

60 nehari olmak üzere toplam 780 talebe vardı⁵⁵⁴. 1935 yılında Rahmi Balaban'a Kız Muallim Mektebi müdürlüğü teklif edildi ve o da kabul etti⁵⁵⁵. 1936 yılında mektepten 60 talebe mezun olmuştur⁵⁵⁶.

Kız Muallim Mektebi'nin 1945 yılında öğretmen kadrosu⁵⁵⁷:

GÖREVİ	ADI
Türkçe	Sıtkı Uygur
Edebiyat	Raife Kesirli
Tabiiye II	Osman Aydın
Tabiiye	Hamide Duru, Rana Önsü
Tarih	Lütfiye Gürsoy, Zehra Aksoy
Matematik	Huriye Omaç
Fransızca	Emine Ozan
Resim	Celal İlzen
Musiki	A. Yekta Madran
Eğit Bilim	Kerime Aydaş
Fizik	H. Pakize Ilgaz
Kimya	Behire Aktügen
Biçki-Dikiş	Memduha Balkış, Fazıla Baltak

Kız Muallim Mektebi binasında 1947 yılında bir eğitim enstitüsü açılması kararlaştırılmış ve ilgililere gerekli emirler verilmiştir⁵⁵⁸. Binanın genişletilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı'ndan 21.180 lira ödenek geldi⁵⁵⁹. Fakat açılan enstitünün 70 kadar talebesi Balıkesir Kız Öğretmen Okulu'na gönderilecektir⁵⁶⁰.

⁵⁵⁴ Rıza Uygunlar, "Basit, Küçük Bir Kız Rüstiyesinden Doğa Gelen, Modern, Dolmuş Taşmış Kız Muallim Mektebi", *Anadolu*, 27 Mart 1938.

⁵⁵⁵ *Ege*, 19 Mart 1935.

⁵⁵⁶ *Yeni Asır*, 12 Temmuz 1936.

⁵⁵⁷ T.C. Devlet Yılığ, 1945, s. 251, 255, 263, 267.

⁵⁵⁸ *Anadolu*, 21 Eylül 1947.

⁵⁵⁹ *Anadolu*, 18 Eylül 1947.

⁵⁶⁰ *Anadolu*, 9 Eylül 1949.

6. Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi: Selanik'te Dilsizler Mektebi'ni kuran Fuad Efendi 1910 yılında İzmir'e geldi. Burada da Dilsizler Mektebi kurmak üzere resmi ruhsat aldı⁵⁶¹. Basmane'de küçük bir kat kiraladı. 1911 yılında eğitime başladı. Fakat mektep binası dar geliyordu. Maddi imkansızlıklar yüzünden mektep başka bir binaya taşınamıyordu⁵⁶². Osmanlı devrinde Dilsizler Mektebi'nin ne zaman kapandığını tespit edemedik. Cumhuriyet devrinde ilk kez Sağır Dilsiz Mektebi 1923 yılında Buca'da açıldı. Önceden Dilsizler Mektebi'nin müdürlüğünü yapmış olan Fuad Bey, Sağır Dilsiz Mektebi'nin müdürlüğüne getirildi⁵⁶³. Fuad Bey mektep binasından övgüyle bahsetmektedir⁵⁶⁴:

“Buca'da dilsizlere tahsis edilen mektep binası gayet vasi ve müferrihtir. Hele bahçesi o kadar hoş ve latiftir ki bir şaire mutlaka menbaü'l-hedm olur. İçinde heykeller, gravürler, sarılar, elalar, havuzlar, fiskiyeler, korular, hepsi, hepsi mevcud. Düşünülmesi ki Yunanlılar burasını (Venizelos) un ikametine tahsis etmişler... Fakat içinde birgün bile oturmak buna nasip olmamış!

Binanın dahili maalesef çırılçıplak... Sıçan düşse herşey yarılacak”.

Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi'nin bağlı olduğu Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti, mektebin masrafları için 3.500 lira para tahsis etti⁵⁶⁵. Mektebe yetim ve kimsesiz ve fakir çocuklar kabul ediliyordu⁵⁶⁶. İlk açıldığı yılda mektebin 23 yatağı vardı. Daha sonra mektep Karşıyaka'ya taşındı. 1926 yılında mektebe körler ilave edilerek yatak sayısı 156'ya yükseltilmiştir. Ayrıca sanat dalı olarak kunduracılık, marangozluk şubeleri kuruldu. 1930'da dokumacılık, 1932'de terzilik, tesviyecilik, demircilik şubeleri açıldı. Böylece Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi bir meslek okulu haline geldi. 1936 yılında okuldaki 120 talabenin 30'u kız, 90'ı erkekti. Bunların 25'i kör, geri kalanı sağır ve dilsizdi.⁵⁶⁷

İzmir'deki Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi, Türkiye'de özürlü olan insanlara yönelik tek okul olması bakımından bu dönemde önemlidir⁵⁶⁸. Mektebin bir mütehassis doktor müdürü, bir mütehassis doktor müdür muavini, altı muallimi, dört atölye şefi, bir idare memuru, iki kâtip ve ayniyat memuru ve yeteri kadar hademesi vardı⁵⁶⁹. Okulun müdürü olan Necati Kıp, 1939 yılı sonralarına doğru İstanbul Emrazı Akliye ve Asabiye Hastanesi mütehassislığına tayin edildi. Yerine vekaleten Memduh Say getirilmiştir⁵⁷⁰.

⁵⁶¹ Ahenk, 30 Kanun-ı Evvel 1910.

⁵⁶² İttihad, 13 Haziran 1911.

⁵⁶³ İzmir Belediyesi, İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 142.

⁵⁶⁴ C. Sami, “Dilsiz Mektebini Ziyaret”, Ahenk, 9 Temmuz 1339.

⁵⁶⁵ Aynı Yer.

⁵⁶⁶ Ahenk, 9 Temmuz 1339; Ahenk, 14 Kanun-ı Evvel 1339.

⁵⁶⁷ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 142, 143.

⁵⁶⁸ Asım İsmet Kültür, “Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesinde Bir Konuşma”, Kültür, S. 70, 1 Nisan 1938, s. 11.

⁵⁶⁹ İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, s. 99.

⁵⁷⁰ Yeni Asır, 29 Kanun-ı Evvel 1938.

Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi, 1939 yılında Karşıyaka'dan Alsancak'ta bir binaya taşındı. Burada öğrenci sayısı 150'ye ulaştı. Eğitim kadrosuna bir hemşire ile bir mürebbiye ilave edildi. Bu okuldan mezun olanlar Karabük Demir Çelik Fabrikası'nda ve Bursa, Tokat, Uşak, Nazilli fabrikalarında çalışıyorlardı. Amaların bir kısmı da müzikle uğraşarak geçimlerini temin ediyorlardı⁵⁷¹.

1948-1949 ders yılında İzmir Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi'nde talebe mevcudunu gösterir tablo⁵⁷²:

SINIFLAR	SAĞIR VE DİLSİZLER		KÖRLER		TOPLAM
	E	K	E	K	
1. Sınıf	21	2	4	1	28
2. Sınıf	23	4	7	-	34
3. Sınıf	8	5	2	1	16
4. Sınıf	2	11	1	2	16
5. Sınıf	4	9	-	3	16
6. Sınıf	3	5	1	-	9
7. Sınıf	2	1	-	-	3
TOPLAM	63	37	15	7	122

7. Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü: Sepetçilik ve Çiçekçilik Mektebi, Vilayet Meclisi'nin verdiği 3.000 kuruş ile 1923 yılında⁵⁷³ Göztepe'de Halid Bey sokağında tesis edildi⁵⁷⁴. Mektebin kurulmasında müdür Nasip (Akıncı) ile eşi Ayşe (Akıncı) Hanım'ın büyük katkısı olmuştur⁵⁷⁵. 1924 yılında mektebin sadece sepet ve çiçek şubeleri vardı⁵⁷⁶. Maarif Vekaleti, 1928 yılı başlarında Sepet Çiçek ve Şapka Mektebi'ni meslek mektebi olarak kabul etti. Okulda üç aylık kurs açılacaktı. Kursta 1

⁵⁷¹ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 143.

⁵⁷² Millî Eğitim Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, 1948-1949, s. 144, 145.

⁵⁷³ Ahenk, 12 Kanun-ı Evvel 1339.

⁵⁷⁴ Ahenk, 11 Haziran 1340; Mektep binası emval-i metrukeden idi. Bkz: Şahap Göksel, "Cumhuriyet Kız Enstitüsünde Bir Saat", Anadolu, 24 Mart 1938.

⁵⁷⁵ K. Ş., "Maarif Tetkikleri: 2-Yeni Bir İrfan Ocağı", Yeni Asır, 23 Ağustos 1932.

⁵⁷⁶ Ahenk, 11 Haziran 1340.

idare memuru, 5 muallim, 1 hademe görevliydi⁵⁷⁷. Maarif Vekaleti 1929 yılında Sepet Çiçek ve Şapka Mektebi'ni 3.671 liraya satın aldı ve mektebin kurucusu Hasip Bey'i müdür tayin etti⁵⁷⁸. 1931-1932 ders yılında okula, sanat derslerinden başka Türkçe, Hesap, Tarih, Coğrafya, Resim dersleri ilave edildi ve mektebin Muhtelit Orta Sanat Mektebi haline getirilmesi kararlaştırıldı⁵⁷⁹.

Sepet Çiçek ve Şapka Mektebi Maarif Vekaleti'nin emriyle 1 Ekim 1932 tarihinde resmen "Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü" adını aldı. Enstitünün kuruluş amacı kızları zamanın ihtiyaçlarına göre tam manasıyla ev kadını olarak yetiştirmektir. Okulda eğitim ve öğretim umumi malumat dersleri, sanat dersleri, ev kadınına lazım olan umumi bilgiler olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

1. Umumi Malumat dersleri; Türkçe, Riyaziye, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Fizik, Kimya, Fizyoloji, Tabii İlimler, Hıfzüssıhha, Teknoloji, Ecnebi Lisan, Resim, Jimnastik ve Musiki derslerinden oluşmaktadır. Enstitüde bu dersler daha ziyade uygulamalı gösteriliyordu. Enstitünün ders programında yabancı dil derslerine önemli yer ayrılmıştır. Talebe istediği yabancı dili seçmekte serbestti. 1932-1933 ders yılında sadece Fransızca öğretiliyordu. Fakat en kısa zamanda Almanca ve İngilizce ders programına konulacaktır.

2. İhtisas Şubeleri; Talebe, üçüncü sınıfa gelince velisinin seçimi ve okul idaresinin de uygun bulmasıyla bir sanat şubesine ayrılır. Okulu bitirinceye kadar bir şubenin derslerini uygulamalı olarak takip eder. Beşinci sınıfa gelen talebe ihtisas şubesinin atölyesinde bilfiil uygulamalı olarak çalışır. Enstitüde biçki-dikiş ve moda olmak üzere iki ihtisas şubesi vardır. Biçki-dikiş şubesinde; çocuk elbisesi, kadın ve erkek çamaşırı, kadın elbiseleri, tayyörler, mantolar, dikiş ve biçkiye ait bütün metodlar gösterilir. Kısacası kadın terziliği yetiştirilir. Moda şubesinde ise hasırlardan, főtörden kumaştan çeşit çeşit kadın ve çocuk şapkaları imal edilir. Modayı seçen talebeler ayrıca bezden, ipekden, kadifeden vazo çiçekleri, bukleler, çelenkler, elbise ve şapka çiçekleri yapması öğretilirdi.

3. Ev kadınına ait umumi bilgiler; Bu kısım derslerinde bir kadının ev idaresi için gerekli olan genel bilgiler verilirdi⁵⁸⁰.

Maarif Vekaleti, Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü'nde bir de üç senelik "Erkek Şapkacılık ve Sepetçilik Mektebi" açtı. Bu okulda erkek talebelere Riyaziye, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Resim ve Musiki dersleri gösteriliyordu. Erkek şapkacılık fantazi sepetçilik ve örme mobilyacılık atölyelerde gösterilmektedir⁵⁸¹. Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü ilk mezununu 1934 yılında üç yıllık olan Erkek Sepetçilik ve Şapkacılık

⁵⁷⁷ BCA, BKK, 6289-Ek: 143/54; Ahenk, 21 Şubat 1928; 1928 yılında mektebin şapkacılık şubesi de açılmıştır. Bkz: Ahenk, 17 Mayıs 1928.

⁵⁷⁸ Anadolu, 9 İkinci Teşrin 1929.

⁵⁷⁹ Anadolu, 6 Teşrin-i Evvel 1931.

⁵⁸⁰ T. C. Maarif Vekaleti, İzmir Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü, bs. y. yok, 1933, s. 1-4; Enstitüler için aynı bir talimatname çıkıncaya kadar ortaokullar talimatnamesi uygulanacaktır. Bkz: Yeni Asır 15 Eylül 1932.

⁵⁸¹ Aynı Eser, s. 29, 30.

kısımından verdi. Mezun olan yedi talebenin beşi mobilyacı, ikisi şapkacılık kısmından-
dı⁵⁸².

Enstitünün 1935 yılı yazında 130 talebesi, 20 muallimi bulunmaktadır. Yeni ders yılında enstitüye kaydedilen talebe sayısı 270'i, akşam kısmında ise 50'yi buldu. Yüz talebe de namzet olarak kaydedildi⁵⁸³. Binası dar gelen enstitünün akşam kursları için tutulan eski Akseki binası boyanarak ve tadil edilerek okul haline getirildi. Binanın üst katı mektep olarak kullanılacak, alt katı ise sipariş atölyesinin amacı, enstitüde yetişen ve mezun olan kızların bilgilerini ve tecrübelerini arttırmasını sağlamak ve ilk sermayelerini temin etmektir⁵⁸⁴. Atölye 1936 tarihinde açıldı⁵⁸⁵. Daha sonra 12 Aralık 1936 tarihinde atölye Gazi Bulvarı'nda başka bir binaya taşındı⁵⁸⁶.

Kız Entitütüsü'nün akşam kursu bilgi ve hünerli ev kadını yetiştirmek için açılmış ve çeşitli kursları içeren bir okuldur. Kursun A şubesi eğitimini tamamlamamış, fakat bir sanat sahibi olmak isteyen kadınlara aitti. Bu şube biçki-dikiş ve moda olmak üzere iki kısımdır. B şubesi, A şubesinin derslerini takip edemeyecek kadar zamanı dar olan hanımlar için açıldı. Bu şubede biçki-dikiş ve moda olmak üzere iki kısımdır. C şubesi, A ve B şubelerinin verdiği eğitimi takip edemeyecek durumda hanımlar içindi. Her şubenin ve kursun süresi iki yıldır⁵⁸⁷.

Kız Entitütüsüne yeni bir bina yapılması için Vasıf Çınar Bulvarı'nda ayrılan arsanın tapusu 19 Ocak 1936 tarihinde müdüre verildi ve inşaatına başlandı⁵⁸⁸. Göztepe'deki Cumhuriyet Kız Enstitüsü, 1942 yılı Eylül ayında Vasıf Çınar Bulvarı'nda inşaatı tamamlanan yeni binasına taşındı. Eski binada Akşam Kız Sanat Okulu açıldı⁵⁸⁹.

İzmir Akşam Kız Sanat Okulu'nun Gazi Bulvarı'ndaki binası 1944 yılı yazında talebe yurdu yapılmak üzere Maarif Cemiyeti'ne satıldı. Buradaki okula yeni bina bulunamadığı için Vasıf Çınar Bulvarı'ndaki Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü'ne nakledildi. Uygun bir bina bulununcaya kadar iki okul aynı çatı altında eğitim yapacaktı⁵⁹⁰. Okul binası dar geldiği için bir kısım talebe Fuardaki Milli Eğitim pavyonunda ders görüyordu. Buradaki salon çok büyük olduğundan sıcaklığı yeterli gelmiyordu. Talebeler burada güç şartlar altında eğitimlerine devam etmektedir⁵⁹¹. Okulun, bu hali Milli Eğitim Bakanlığı'na bildirildi. Bakanlık acil tedbir olarak Göztepe Akşam Kız Sanat Okulu'nu enstitüye dönüştürülmesini ve fazla talebenin buraya kaydırılmasını istedi.

⁵⁸² Yeni Asır, 13 Haziran 1935.

⁵⁸³ Anadolu, 4 Eylül 1935.

⁵⁸⁴ Akın, 26 İkinci Teşrin 1935.

⁵⁸⁵ Anadolu, 26 İkinci Karun 1936; Yeni Asır, 26 İkinci Kanun 1936.

⁵⁸⁶ Anadolu, 13 Kanun-ı Evvel 1936.

⁵⁸⁷ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 146.

⁵⁸⁸ Anadolu, 20 Kanun-ı evvel 1936.

⁵⁸⁹ Anadolu, 30 Eylül 1942.

⁵⁹⁰ Anadolu, 6 Birinci Teşrin 1944; Yeni Asır, 6 İlkteşrin 1944.

⁵⁹¹ Anadolu, 18 Aralık 1946.

Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü'nden Göztepe Kız Sanat Enstitüsü'ne 230 talebe nakledildi⁵⁹².

Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü'nün çeşitli yıllardaki öğretmen kadrosunu gösterir tablo:

GÖREVİ	1932 ⁵⁹³	1934-1935 ⁵⁹⁴	1936-1937 ⁵⁹⁵	1939-1940 ⁵⁹⁶
Müdür	Hasip (Akıncı) Bey	Hasip Akıncı	Hasip Akıncı	Mürüvvet Avni İlkiz
Muavin	Ayşe (Akıncı) Hanım	Nuriye Hekimoğlu	Zehra Duru	Derviş Ersoy
Enstitü Akşam Kısmı Muavini	Aliye Doğan	—	—	—
Türkçe Muallimi	Ayşe Hasip Hanım	Ayşe Akıncı	Ayşe Akıncı	Ayşe Akıncı
Riyaziye Muallimi	Nazmi Bey	Nazmi İlker	İhsan Çetin (Stajyer)	Derviş Ersoy
Fransızca Muallimi	Baha Bey	Necla Çağatay	—	Mürüvvet Avni İlkiz
Biyoloji ve Fen Bilgisi Muallimi	—	Nevzat C. Dağemre	—	—
Resim Muallimi	Kadri Bey	Mümire Yalçın	—	—
Tarih-Coğrafya Muallimi	Nüzhet Bey	—	—	Celadet Ülkü
Elyazısı Muallimi	—	—	—	Reşat Köstem

⁵⁹² Anadolu, 22 Ekim 1947.

⁵⁹³ İzmir Maarif Dosyası.

⁵⁹⁴ Cumhuriyet Kız Enstitüsü Yılığ, 1934-1935, İzmir, 1935, s. 3.

⁵⁹⁵ İzmir'in Maarif Dosyası.

⁵⁹⁶ Cumhuriyet Kız Enstitüsü Yılığ 1939-1940, İzmir, 1940.

Tabiiye Muallimi	Ali Rıza Bey	–	–	Ayşe Onat
Defter Tutma Muallimi	–	–	–	Muazzez Önsezi
Müzik Muallimi	Ferit Hilmi Bey	Suzan Nayman	–	Fikret Çapan
Jimnastik Muallimi	Turan İzzet Bey	Turan Çakın	–	–
Askerlik Muallimi	–	–	–	Pertev İyigören
Çocuk Bakımı Muallimi	–	Dr. Behçet Uz	–	Süleyman Çoruh ve Kâmuran Okur
Biçki-Dikiş Uzmanı	–	Fernande Reymona	–	–
Nakış Muallimi	–	Hüsniye Özemek	Zehra Duru	–
Ev İdaresi ve Yemek Muallimi	Muzaffer, İsmet Esat Beyler	İsmet Aydos ve Seyyare Evsen	–	Müceddet Köktürk, Samiha Aydınoğlu
Biçki-Dikiş Muallimi	–	Kadriye Ersayın, Refet Başkan	Aliye Bilget, Nesime İçen, Fitnat Sirmen, Zeynef Akyağın	–
Moda Muallimi	–	Saadet Ertuna	Munise Balkış	–
Çamaşır Muallimi	–	–	Nimet Akkeskin	–
Çiçek Muallimi	Hasip (Akıncı) Bey	–	Hasip Akıncı	–
Fantazi Çiçek Muallimi	Emel Sabiha Hanım	–	–	–
Kadın Şapkacılığı Muallimi	Yaşar Hanım	–	–	–

8. Ticaret Lisan Mektebi / Ticaret Lisesi: İzmir Vilayeti Umûm Meclisi, 1923 yılı Aralık ayında yaptığı bir toplantıda İzmir'de bir "Lisan ve Ticaret Mektebi" açılmasına karar verdi. Mektep Karantina'da Kâzım Paşa konağında açılacaktı⁵⁹⁷. Alman M. Sulte 300 lira maaşla⁵⁹⁸ mektebin müdürlüğüne, Lisan muallimi Hakkı Nezihi Bey müdür muavinliğine tayin edildiler⁵⁹⁹. Mektebin açılış çalışmaları yapıldığı halde bir talimatname hazırlanmamıştı. İbrahim Hakkı Bey'in "şimdi mekteb müdürü Şulte ile mektebin tefrişi için meşgulüz. Bu işler biter bitmez Maarif Müdürü Nazım Bey, Encümen-i Vilayet'in iki azası, mekteb müdürü ve bendenizden mürekkeb bir hey'et bu talimatnameyi tanzim edecektir"⁶⁰⁰ demesine rağmen hazırlanamamıştır. Maarif Müdürü Nazım, Ahenk Ser-Muharriri Şevki, Encümen-i Vilayetten Sırrı Beyler ve mektebin idare heyetinden oluşan bir komisyon mektebin satın alma işiyle meşgul olmuşlardır. Mektepte müze, kütüphane, hikmet ve kimya laboratuvarlarının hazırlanmasında Aziz Bey'in büyük emeği geçmiştir⁶⁰¹.

İzmir Lisan ve Ticaret Mektebi 24 Şubat 1924 tarihinde resmen açıldı⁶⁰². Öğrenci kayıt ve kabulü Nisan ayına kadar devam etti. 34 talebe ile eğitim hayatına başlayan mektebin sonradan mevcudu 184'e çıktı. Mektebin masrafları Maarif Müdürlüğü vasıtasıyla vilayet idaresinden karşılanıyordu⁶⁰³. İlk ders yılında okulda sadece ihzari ile birinci sınıflar açıldı⁶⁰⁴. Yıllık talebe ücretleri yatılı için 300, yarı yatılı 150, gündüz 45 lira olarak tespit edildi. Bu ücret üç taksitte ödenecekti⁶⁰⁵.

Büyük ümitlerle açılan Lisan ve Ticaret Mektebi kısa süre içinde başarısızlığa uğradı. Müdür Şulte mektepte gerekli disiplin ve saydayı sağlayamadığı için beş-altı ay sonra görevine son verildi⁶⁰⁶. Hatta yapılması planlanan talimatname bile hazırlanamamıştır. Talebeler rastgele mektebe kabul edilmiştir. Mesela mektebe lise dokuzuncu ve onuncu sınıflardan talebe kabul edildiği gibi, iptidai tahsilini bitirmemiş talebeler de alınıyordu. Şulte zaten dar olan binaya bir de leyli kısım açmak suretiyle mektebi daha berbat bir hale getirdi. Mektebin keşmekeş hali Maarif Vekaleti'ne aksetti. Vekaletin tefiş için gönderdiği müfettişin yaptığı incelemeler sonucunda Şulte'nin mektebi iyi idare edemediğini gördü. Müdür derhal görevinden alındı⁶⁰⁷. Lisan ve Ticaret Mektebi Müdürlüğü'ne Coğrafya ve Tarih Muallimi Kemal Bey tayin edildi. Daha sonra Vilayet

⁵⁹⁷ Ahenk, 24 Kanun-ı Evvel 1339; Mahmud Rahmi "Açık Mektup", Ahenk, 27 Kanun-ı Evvel 1939.

⁵⁹⁸ M. Ziya Lütfi, İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı, I, İzmir, 1929, s. 197.

⁵⁹⁹ Sada-yı Hakk, 15 Kanun-ı Sani 1924.

⁶⁰⁰ Sada-yı Hakk, 27 Kanun-ı Sani 1924.

⁶⁰¹ Aynı Yer.

⁶⁰² İzmir'in Maarif Dosyası.

⁶⁰³ Ahenk, 25 Temmuz 1341.

⁶⁰⁴ Sada-yı Hakk, 1 Ağustos 1924.

⁶⁰⁵ Ahenk, 3 Ağustos 1340.

⁶⁰⁶ M. Ziya Lütfi, a.g.e., s. 197.

⁶⁰⁷ M. Turgud, "Ticaret ve Lisan Mektebi Etrafında", Sada-yı Hakk, 21 Teşrin-i Sani 1924.

Umumi Meclisi kararıyla Viyana Ticaret Akademisi mezunu olan Mahir Bey⁶⁰⁸, 1925 yılında mektep müdürlüğüne atandı. Mahir Bey, mektebin en bariir bir eksiği olan talimatnamesini kısa zamanda hazırladı. Çabuk toparlanan mektebin eğitim süresi dört yıla çıkarıldı. İzmir Lisan ve Ticaret Mektebi'nden mezun olan talebe doğrudan doğruya İstanbul Ticaret Mektebi'ne kabul edilecekti. Ders programı buna göre hazırlanmıştı⁶⁰⁹.

Vilayet Encümeni, 28 Ağustos 1925 tarihinde yaptığı toplantıda binası dar gelen Lisan ve Ticaret Mektebi'nin Değirmendağı'nda bulunan Hıfzüssıhha binasına taşınması ve mektep olarak kullanılmakta olan binanın da hastaneye çevrilmesine karar verdi⁶¹⁰. Mektebe yeni bir bina yapılması için Birinci Kordon'da emval-i metrukeden olan yanmış evlerin arsalarının bedelleri ödenmek suretiyle satın alınması çalışmalarına başlandı⁶¹¹. Lisan ve Ticaret Mektebi'nin yanında Fransızlar'a ait bir bina vardı. 1926 yılı Eylül ayında bu bina mektep tarafından satın alındı⁶¹².

İzmir Ticaret ve Lisan Mektebi 1926 yılında hususi muhasebeden Ticaret Vekaleti'ne devredildi. Vekalet, mektepte uygulanan program ve talimatname ile kadrosunu da aynen kabul etti⁶¹³. Bir yıl sonra mektep Maarif Vekaleti'ne devredildi⁶¹⁴. 1927 yılında mektebin programı değiştirildi ve "Orta Ticaret Mektebi" adı verildi. Aynı yılda ticaret okulu mezunları, "İzmir Ticaret Mektebi Mezunları Derneği"ni kurdular⁶¹⁵.

Okul müdürü Mahir Bey'in genç yaşta vefat etmesi üzerine Samsun Ticaret Okulu Müdürü Abdullah Nuri (Aker) getirildi⁶¹⁶. Abdullah Bey'in müdürlüğü sırasında okul, 1935 yılı başlarında Alsancak'ta eski Fransız Sakrekör Koleji binasına taşındı⁶¹⁷. Kâzım Dirik'in isteği ve okul müdürü Abdullah Aker'in çalışmaları sonucunda ortaokul seviyesinde olan Ticaret Okulu, 1935-1936 ders yılında "Ticaret Lisesi" haline getirildi⁶¹⁸. Kız ve erkek talebeler okulda karışık okuyacaktı. Önceden kızların eğitim gördüğü Akşam Mektebi'nde A, B, C, kursları açılacaktı⁶¹⁹. Ticaret Lisesi'nin ilk ders yılında sadece birinci sınıfı açıldı⁶²⁰. Orta ve lise kısımlarından oluşan okul altı sınıflı bir meslek okuludur. Buradan mezun olan talebelerin diplomaları orta ihtisas okulu derecesindedir. Yüksek Ziraat Okulu'na imtihansız kabul ediliyordu⁶²¹.

⁶⁰⁸ M. Ziya Lütfi, a.g.e., s. 197.

⁶⁰⁹ M. Turgud, "Ticaret ve Lisan Mektebi", Yenigün, 18 Ağustos 1925.

⁶¹⁰ Yenigün, 30 Ağustos 1925.

⁶¹¹ Yanık Yurd, 21 Kanun-ı Evvel 1925.

⁶¹² Hizmet, 24 Eylül 1926.

⁶¹³ Ahenk, 12 Kanun-ı Sani 1926; Ahenk, 15 Temmuz 1926; Ahenk, 22 Teşrin-i Sani 1926.

⁶¹⁴ Anadolu, 18 Mayıs 1927.

⁶¹⁵ Anadolu, 7 Temmuz 1927; Ahenk, 16 Temmuz 1927.

⁶¹⁶ İzmir Tecim Lisesi 1937-1938 Yılığı, İzmir, 1938, s. 10.

⁶¹⁷ Sabah Postası, 10 Temmuz 1935; Anadolu, 9 Temmuz 1935.

⁶¹⁸ İzmir'in Maarif Dosyası.

⁶¹⁹ Anadolu, 9 Temmuz 1935.

⁶²⁰ Anadolu, 5 Birinci Teşrin 1935.

⁶²¹ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 146.

1937-1938 ders yılında Ticaret Lisesi'nin kadrosunu gösterir tablo⁶²²:

GÖREVİ	ADI
Müdür	Nail Esin
Yardirektör	Mehmet Salepçioğlu, Nuri Atalay
Katip	Vahit Korkun
Büro Komersiyal, Kooperatif ve Fransızca Öğretmeni	Nail Esin
İngilizce Öğretmeni	Mehmet Salepçioğlu
Büro Komersiyal Öğretmeni	Nuri Atalay
Büro Komersiyal, İstatistik, Ekonomi Öğretmeni	Ali Seyfi Bozkor
Büro Komersiyal ve Hukuki İlimler Öğretmeni	Avni Ayata
Büro Komersiyal ve Fransızca Öğretmeni	Seyit Çalık
Türkçe ve Muhaberat Öğretmeni	Hüsnü Türkekul
Riyaziye Öğretmeni	Hamdi Pekin, Enver Kösemem
Biyoloji ve İngilizce Öğretmeni	Nevzat Dağemre
Askerlik Öğretmeni	Salih Tunçay, Hulusi Yıldırım
Resim ve Afiş Öğretmeni	Nevzat Köstem
Hesap Öğretmeni	Derviş Ersoy
Fransızca Öğretmeni	Muazzez Kepeci
Türkçe Öğretmeni	Kemal Sencer
Coğrafya ve Yurt Bilgisi Öğretmeni	Meliha Anıl
Fizik-Kimya Öğretmeni	Kaderhan Verin
Beden Terbiyesi Öğretmeni	Cevat Taner
Tarih Öğretmeni	Maide Özgeçen
Daktilo ve Stenografi Öğretmeni	Hüsnü Sevgel

⁶²² İzmir Tecim Lisesi 1937-1938 Yılığ, s. 12-14.

9. Kızılçullu Köy Enstitüsü: Milli Mücadele yıllarından sonra Türk aydını, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kalkınmasında Türk köylüsünün önemli bir kilometre taşı olduğunu gördü. Türk köylüsünün eğitilmesi için Türk aydını köycülük hareketini başlattı. Maarif Vekilliği tarafından yürütülen köycülük faaliyeti 1927 yılına kadar gelişigüzel yürütüldü. Hızlı ve tesirli bir kitle eğitimi bulunamadı. Latin harflerinin kabulünden sonra açılan Millet Mektepleri kısa zamanda yaygınlaştı, fakat köylerde eğitim aracı olamadı. 1932 yılında kurulan Halkevleri, anlayış bakımından Türk Ocakları'nın devamı oldu ve köylere nüfuz edemedi. Halkevleri şehirlerde bir kültür merkezi olmaktan ileri gidemedi. Dr. Reşit Galip'in Maarif Vekaleti'ne gelişiyle eğitim alanında yabancı modeller ve yabancı uzmanlarla çalışma devresi sona erdi. Türk halkının kendi yapısına uygun eğitim anlayışları onun zamanında başladı. Köylere eğitim götürmek için gündüzlü ve yatılı "Bölge Okulları" açılması fikri ortaya atıldı. Maddi sıkıntı ve ulaşım güçlüğü yüzünden başarılı olunamadı. Reşit Galip Bey köy öğretmen okulları açmak için Amerika'ya öğrenci gönderdi. Talebelerin bir kısmı Amerika'ya gider gitmez ihtisas konularını değiştirdi. Bir kısmının da Türkiye'nin meselelerine dair araştırma yaptıklarına dair bir belirti yoktu. Bu öğrenciler Köy Enstitüleri hareketini bile desteklemediler⁶²³.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokul öğretmenleri ıslah edilen ve sayıları artırılan öğretmen okullarında veya meslek kurslarında yetiştiriliyordu. Nüfusun büyük bir çoğunluğu köyde yaşıyordu. Köylülerin en büyük geçim kaynağı olan tarımda teknik bilgileri olmadığından köyler bakımsızdı. Köyleri kalkındırmanın yolu ilkokullardır. Bu yüzden köylere giden öğretmenler bu kalkınmayı sağlayacak kişilerdi. Köy öğretmenlerinin köye uygun karakterde yetiştirilmesi gerekiyordu⁶²⁴. Milli Eğitim Bakanlığı'na Saffet Arkan tayin edilince İsmail Hakkı Tonguç'ta İlköğretim Genel Direktörlüğü'ne getirildi⁶²⁵. İlk önce köylere eğitmen yetiştirmek için açılan kurs başarıya ulaştı. Fakat eğitmenler Türk eğitim anlayışının temeli olamazlardı. 1937 yılında Köy Enstitüleri'nin çekirdekleri olan Eskişehir, Çifteler ve İzmir / Kızılçullu'da "Köy Öğretmen Okulları" kuruldu. Bu sıralarda daha enstitü adını almamışlardır. Bu müesseseye ne ad verileceği tartışma konusu oldu. 1938-1939 ders yılında Kırklareli / Kepirtepe ve Kastamonu / Güllüköy'de iki öğretmen okulu açıldı. 1939-1940 yıllarında 10 tane enstitü yeri hazırlandı. T.B.M.M.'nden 17 Nisan 1940 tarihinde 3803 sayılı "Köy Enstitüleri Kanunu" çıktı. Enstitüler hemen çalışmaya başladı. 1948 yılına kadar 21 Köy Enstitüsü açıldı. 1951 yılına kadar beş yıl eğitim veren köy enstitülerinde kız ve erkek talebeler karma eğitim yapardı. 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra iktidara gelen Demokrat Parti, Milli Eğitim'e Tevfik İleri 'yi getirdi. Bakan Köy Enstitülerindeki kız öğrencileri Kızılçullu ve Beşikdüzü Köy Enstitülerine gönderdi. 1954 yılında 6234 sayılı kanunla Köy Enstitüleri kaldırıldı, yerine ilköğretmen okulları açıldı⁶²⁶.

⁶²³ Fay Kirby, Türkiye Köy Enstitüleri, Ankara, 1962, s. 57, 58, 70, 73, 74.

⁶²⁴ Devlet Yılıhğı, 1944-1945, bs. y. yok, 1945, s. 945.

⁶²⁵ Kirby, a.g.e., s. 107.

⁶²⁶ Niyazi Altunya, "Köy Enstitülerimizin Tarihçesi", Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri, Ankara 1990, s. 90, 91, 92, 96.

Kültür Bakanlığı 1937 yılı Ocak ayında öğretmen okulu açmak gayesiyle 1934 yılında kapatılan Kızılçullu Amerikan Koleji binasını satın aldı. 62.500 liraya satın alınan binanın sınırları içinde bulunan şahsa ait iki arsa da bulunuyordu. Bakanlık, bu arsaların da satın alınması için vilayete 500 liralık havale gönderdi⁶²⁷. 19 Şubat 1937 tarihinde satın alma işlemleri tamamlandıktan sonra 20 Şubat'ta binaya Türk bayrağı çekildi⁶²⁸. Nisan ayında İzmir'e gelen Kültür Bakanlığı Müsteşarı Rıdvan Nafiz Edgüer, Amerikan Koleji binasının öğretmen okulu olarak açılmasını uygun buldu⁶²⁹. Fakat mektebin daha adı ve programı hazırlanmamıştır. Müessese, "kendi enerji ve verimi ile alacağı hüviyetle" adını koyacaktı⁶³⁰. 30 Ekim 1937 tarihinde açılan⁶³¹ Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürlüğü'ne Emin Soysal tayin edildi. Emin Soysal çalıştı çabaladı ve enstitüde teşkilatı kurdu⁶³². 1940'lı yıllarda Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün 36 yapı ve 4 bataka olmak üzere 40 kurağı vardı. Bu kurağlar, ziraat ve sanat derslerine, atölyelerine, genel bilgi derslerine, kurslara, hayvanat ve araçlara, öğretmen ve işyatlara tahsis edilmiştir. Beş kurağ büyük, diğerleri pavyonlar ve evler halinde yaklaşık 200 dönümlük arazi üzerinde dağınık vaziyettedirler. Binaların arazi içinde dağınık olması, enstitüde köy hayatını andırmaktadır. Her sene araziye yeni binalar yapılmaktadır⁶³³. Sonraları enstitünün bina sayısı 46'ya yükselmiştir⁶³⁴.

Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne öğrenciler gelişigüzel alınmıyordu. Kültür Bakanlığı Batı Anadolu vilayetlerine gönderdiği emirle ilköğretim müfettişlerinin köylere gitmesini bildirmiştir. Müfettişler köylerde okulun gayesini anlatarak okumak isteyen çocuklar için birer fiş dolduruyordu. Bu fişlerde çocukların ferdi ve sosyal durumları açıklanmaktadır. Kültür Bakanlığı her yıl kendilerine gönderilen bu fişler arasından kaydedilecek çocukları seçip okula bildiriyordu. Enstitünün eğitim süresi ilk önce üç devre olarak belirlendi. İlk iki sınıf ilkokulların dördüncü, beşinci sınıfları niteliğindeydi. Üç yıllık köy okullarını bitirenler enstitünün dördüncü sınıfına tam devreli dört yıllık köy okulunu bitirenler beşinci sınıfa alındı. Üçüncü devrede ise Batı Anadolu'da (İzmir, Manisa, Denizli, Aydın, Muğla) köylerindeki tam devreli köy okulunu bitirenlerle köyünden daha yakın bir kasabaya giderek orada dördüncü ve beşinci sınıfları tamamlayan köy çocukları alınmıyordu⁶³⁵. 1940 yılında enstitünün eğitim süresi beş yıla çıkarıldı. İlk yıldan itibaren talebeler her sınıfta ziraat derslerini nazari ve ameli olarak görüyorlardı. Bu program 1942 yılına kadar devam etti. Bu uygulamanın faydaları görüldüyse de yeni gelen öğrencilerin yeterli ziraat bilgisine sahip olmadığı için

⁶²⁷ Anadolu, 23 Kanun-ı Sani 1937; Yeni Asır, 3 Haziran 1934.

⁶²⁸ Anadolu, 20 Şubat 1937.

⁶²⁹ Anadolu, 10 Nisan 1937.

⁶³⁰ Asım Kültür, "Kızılçullu Köy Enstitüsü", Kültür, S. 66, 20 Birinci Teşrin 1937, s. 1.

⁶³¹ Yeni Asır, 31 İkteşrin 1937.

⁶³² Sofuoğlu, "Kızılçullu Köy Enstitüsünde Yükselme, Gerileme ve Islahat Devirleri", Gayret, S. 29, Mayıs 1954, s. 10.

⁶³³ M. Emin Soysal, Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi, İzmir, 1940, s. 3.

⁶³⁴ Maarif Vekaleti, Köy Enstitülerimiz, II, Ankara, 1944, s. 202.

⁶³⁵ "İnkılap ve Köy", Kültür, S. 69, 1 Mart 1938, s. 4.

birinci sınıfta tatbikat dersleri kaldırıldı. Enstitünün beş yıllık müfredat programı şöyledir⁶³⁶:

BİRİNCİ SINIF	
I. Ziraat	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İpek Böcekçiliği (Nazari ve Ameli) 2. Arıcılık 3. Bahçecilik (Nazari ve Ameli) 4. Eplikat İşleri <ul style="list-style-type: none"> - Tarla Ziraati - Sebzeçilik - Ağaççılık - Bağcılık - Zooteknik - Sütçülük 	
II. Sanat	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Demircilik 2. Dülgerlik-Marangozluk 3. Yapıcılık 4. Bıçkı-Dikiş (Kızlar) 5. Nakış (Kızlar) 6. Fotoğrafçılık 7. Halıcılık (Kızlar) 8. Pratik Bilgiler 	
III. Genel Bilgi	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkçe <ul style="list-style-type: none"> - Konuşma - Okuma - Kompozisyon - Gramer 2. Tarih 3. Coğrafya 4. Matematik 5. Tabiiye 6. Makine ve Motor (Ameli) 7. Resim 8. Müzik 9. Milli Oyun ve Jimnastik 	

⁶³⁶ M. Emin Soysal, Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi, II, Bursa, bs. t. yok, s. 3, 21, 23-49.

İKİNCİ SINIF**I. Ziraat**

1. Ziraat Araçları
2. Tavukçuluk

II. Sanat

1. Demircilik
2. Dülgerlik-Marangozluk
3. Yapıcılık
4. Biçki-Dikiş (Kızlar)
5. Nakış (Kızlar)
6. Halıcılık-Dokumacılık (Kızlar)
7. Fotoğrafçılık

III. Genel Bilgi

1. Türkçe
2. Tarih
3. Coğrafya
4. Matematik
5. Tabiat Bilgisi
6. Resim-Yazı
7. Fizik
8. Müzik
9. Ev İdaresi (Kızlar)
10. Milli Oyun ve Jimnastik

ÜÇÜNCÜ SINIF**I. Ziraat**

1. Zooteknik
2. Sebzeçilik

II. Sanat

1. Demircilik
2. Dülgerlik-Marangozluk
3. Yapıcılık
4. Biçki-Dikiş (Kızlar)
5. Nakış (Kızlar)
6. Halıcılık-Dokumacılık (Kızlar)

III. Genel Bilgi

1. Türkçe
2. Tarih

3. Coğrafya
4. Matematik
5. Kimya
6. Fizik
7. Tabiiye
8. Resim-Yazı
9. Müzik
10. Ev İdaresi

DÖRDÜNCÜ SINIF**I. Ziraat**

1. Tarla Ziraati
2. Ağaççılık
3. Zırai İktisat ve İşletme

II. Sanat

1. Demircilik
2. Dülgerlik-Marangozluk
3. Yapıcılık
4. Biçki-Dikiş (Kızlar)
5. Nakış (Kızlar)
6. Halıcılık ve Dokumacılık (Kızlar)

III. Genel Bilgi

1. Türkçe
2. Tarih (İnkılap Tarihi)
3. Coğrafya
4. Vatandaşlık Bilgisi
5. Matematik
6. Fizik
7. Sağlık Bilgisi
8. Kimya
9. Çocuk Bakımı
10. Resim
11. Müzik
12. Kooperatif

IV. Mesleki Bilgi

1. Genel Psikoloji
2. Pedagoji

BEŞİNCİ SINIF**I. Ziraat****1. Ziraat Sanatları (Kızlar-Erkekler)**

- Sütçülük
- Konservencilik
- Şarapçılık
- Sirkecilik

2. Bağcılık**3. Nebati Hastalıklar****II. Sanat****1. Demircilik****1. Dülgerlik-Marangozluk****3. Yapıcılık****4. Biçki-Dikiş****5. Dokumacılık-Örütülük (Kızlar)****6. Fotoğrafçılık****7. Makine ve Motor****III. Genel Bilgi****1. Vatandaşlık Bilgisi****2. Sosyoloji****3. Fizik****4. Kimya****5. Resim****6. Müzik****7. Milli Oyun-Jimnastik****8. Kooperatif****IV. Mesleki Bilgi****1. Psikoloji (Çocuk ve Gençlik)****2. Pedagoji****3. Tefekkür ve Eğitim Tarihi****4. Öğretim Metodu ve Tatbikatı**

Ders programına bakıldığında Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün yüklü bir müfredatı olduğu görülmektedir. Fakat bu program 1937 yılından itibaren köy ihtiyaçlarını karşılayacak ve geliştirecek konular ve üzerinde seneden seneye geliştirilmiştir. Özellikle köye gidecek enstitü talebelerine ziraat dersleri ağırlıklı olarak verilmiştir⁶³⁷. Ens-

⁶³⁷ Aynı Eser, s. 150.

titü'nün müfredat programını talim ve tedris heyeti yaptı. Müfredatın genel bilgi kısmı düzenlenirken ortaöğretim ve öğretim okullarında uygulanan program gözönünde bulundurulmuştur. Okulda sanat, ziraat, kooperatif, kızlara ait aile bilgisi ve el sanatları müfredatı tamamen köylerin kalkınma ihtiyacı göz önünde tutularak düzenlenmiştir. Müessesenin talim ve terbiye heyeti 1937 yılından itibaren eğitim yılı içinde devre başlarında çalışmalar, Eylül ayı başında da öğretmenlere tebliğ edilirdi. Her öğretmen, yeni eğitim yılının kış devresi müfredatını hazırlamaları isteniyordu. Öğretmenler ferdi olarak müfredatını hazırlamadan enstitüde genel bir toplantı yapılırdı. Toplantıda "yeni teşekkül edecek sınıfta ne gibi dersler ve konulara ihtiyaç olduğu, yeniden seviyeye göre hangi mevzuların intihap ve ilave edileceği tesbit edilir ve yeni mevzular varsa bunlar üzerinde hangi öğretmenin çalışması uygun görülürse ona tevdi olunurdu". Sonra öğretmen incelemede bulunur. Vardığı sonuçları öğretmen arkadaşları, muavinler ve müdürler ile tartışır. Ardından hazırladığı müfredat programını müdüre okurdu. Yapılması gereken düzeltmeler varsa yapılır ve son şekliyle müdüre teslim edilirdi. Hazırlanan müfredat programları incelemeye alınır. Her dönemde dört-beş encümen müfredat programı incelemesinde bulunuyordu. Yapılan çalışmalar neticesinde müfredat taslaklarında düzenlemeler yapılırdı. Müfredat programının üçüncü merhalesi bütün öğretmenlerin katılımıyla yapılan genel toplantılar, encümenler tarafından incelemeye alınan ve son şekli verilen müfredat programları, genel toplantıda tek tek okunurdu. Daha sonra toplantıdaki öğretmenler müessesenin genel hayatı, genel ahengi, çocukların seviyesi, ihtiyaç ve alakaları, köy kültürüne yapacağı tesir ve aksi tesir, milli icimai gayeler gözetilerek tartışmalara katılırlar. Çıkarılacak maddeler varsa çıkarılır, ilave edilirdi. Eğer yeniden düzenlenmesi konusunda önemli sebepler ileri sürülürse ait olduğu encümene tekrar sevk edilerek yeniden hazırlanır ve müfredat son şeklini alırdı. Sonra program müdüre teslim edilirdi⁶³⁸. Bu çalışmalar 45-60 gün sürmektedir. Senenin ikinci müfredat programı yapma zamanı, Nisan ayı sonunda başlamak üzere Mayıs ayı ile Haziran'ın yirmisine kadar sürmektedir. Bu süre içinde Haziran veya Temmuz aylarında başlayan yaz eğitimi müfredat programı hazırlanırdı. Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde böyle bir program hazırlanmasının sebepleri vardı.

1. Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde takip edilecek yöneme ilişkin ülkemizde kitap, talimat, müfredat ve görüşler yoktu.

2. Kızılçullu Köy Enstitüsü çevre şartlarına uygun öğrenci yetiştirecektir. Fakat ülkemizde bu gaye doğrultusunda bir deneyim geçirilmemiştir.

3. Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün amaçları doğrultusunda, tam tecrübeli elemanı yoktu⁶³⁹.

Kızılçullu Köy Enstitüsü, 1938 yılında zirai faaliyetlerin yaz mevsiminde yapılmasını kararlaştırdı⁶⁴⁰. Yaz eğitimi, Haziran ayı sonundan Kasım ayına kadar dört-dört buçuk aylık bir zamanı içermektedir. Enstitüde diğer okullardaki gibi üç-altı ay süren tatil yapma geleneği yoktur. Yaz aylarında okulda eğitim yapılmasının sebepleri bulunmaktadır:

⁶³⁸ Aynı Eser, s. 4-7.

⁶³⁹ Soysal, Kızılçullu Köy..., s. 93, 95, 96.

⁶⁴⁰ Anadolu, 13 Mayıs 1938.

- a. Ziraat derslerinin uygulamaları daha ziyade yazın yapılmaktadır.
- b. Müfredat programı çok geniş tutulduğundan diğer okullarda uygulanan eğitim süresi yeterli gelmemektedir.
- c. Talebeler kışın öğrendiği bilgileri yazın tekrarladıkları için unutmuyorlardı.
- d. Yaz eğitimi, öğrencileri klasik tatil anlayışından uzak tutmaktadır. Köylere öğretmen olarak gidince yaz boyunca köyde kalacaklarından okul yıllarında öğrenciler buna alıştırılmaktadır⁶⁴¹.

Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde sabahtan öğleye kadar bir grup öğrenci kümeler halinde ziraat ve sanat derslerine devam ederken bir grup ise genel bilgi derslerini görürdü. Öğleden sonra iki grup yer değiştirirdi. Talebeler bir günde 7-8 saat çalışmaktadır. Talebelerin bir yılda 20-25 günlük tatili vardır. Fakat bu tatil herkese aynı zamanda verilmezdi. Öğrenciler köyelerine gruplar halinde gidebilirdi⁶⁴². Okulda sınıf geçme zamanı Eylül ayıdır. Ara verilmeden Ekim ayında yeni ders yılına başlanmaktadır⁶⁴³.

Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde öğrenci teşekkülleri bulunmaktadır:

- a. Talebe Kooperatifi: Enstitüde talebe tarafından idare edilen bir tüketim kooperatifi vardır. Kooperatifin 12 kişilik bir yönetim kurulu, bir de 3 kişilik denetim kurulu mevcuttu. Yönetim ve denetim kurullarını kooperatife üye olan öğretmen ve talebeler seçerdi. Yönetim kurulu üyelerini de kurul üyeleri seçerdi. Enstitü kesinlikle kooperatif çalışmalarına karışmazdı. Sadece kooperatif dersleri öğretmeni rehberlik ederdi. Yönetim kurulu iki ayda bir değiştirirdi.
- b. Spor Kolu: Spor kurulu, yine öğrenciler tarafından seçilenler ile bir öğretmenden oluşuyordu. Kurul üyeleri spor işleri için para toplar, spor malzemelerini korur, spor odasını düzenlerdi. Voleybol, hentbol, futbol gibi oyunlarında oynayacak oyuncuları seçer ve oynatırdı.
- c. Ağaç Koruma Kurulu: Bu kurulun başkanı bahçe ziraati öğretmenidir. Yedek öğretmen ve öğrencilerden oluşan kurul üyelerini talebeler seçerdi. Kurulun görevi enstitünün ağaçlarını korumak, yeni ağaçlar dikmek, kuruyan ve hastalıklı ağaç ve fidanlık hakkında karar vermektir⁶⁴⁴.

ç. Çiftlik Köyü İdaresi: Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün sekizinci sınıf talebesi, çiftlikte kendileri tarafından yapılmış bir pavyonda yatıyorlardı. Çiftlikteki başka bir binada mütalaalarını yapıyorlardı. Enstitüsünün önemli bir kısmını teşkil eden çiftlikte birkaç öğretmenevi, sekizinci sınıfın mütalaa odaları, ziraat, sanat atölyeleri binaları ve kümes vardı. 1939-1940 ders yılında çiftlikte ayrıca 200 kişilik bir yatakhane yapılmaktadır⁶⁴⁵.

⁶⁴¹ Soysal, Kızılçullu Köy..., s. 100.

⁶⁴² Aynı Eser, s.252, 261.

⁶⁴³ Yeni Asır, 13 Mayıs 1938.

⁶⁴⁴ Aynı Yer, s.262, 263.

⁶⁴⁵ 1939-1940 Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Pedagoji Son Sınıf Talebeleri, Kızılçullu Köy Enstitüsü Çalışmaları, Ankara, 1940, s.33.

Sekizinci sınıf öğrencileri çiftliği kendi kendilerine idare ederlerdi. Köy kanununun kendilerine uygun maddelerini alarak ayrı bir kanun yapmışlardır. Bu kanuna göre sekizinci sınıf talebeleri ikişer ay süreyle bir ihtiyar heyeti, bir de muhtar seçerlerdi. Heyet ve muhtar talebe arkadaşlarını idare ederdi. Çiftliğe de "Çiftlik Köyü" adı verilmiştir. Talebeler, çiftlik köyünde muhtar ve idare heyetinin verdikleri emre itaat ederlerdi. İhtiyar heyeti burada küçük imar, temizlik ve koruma işlerini yönetirdi. İki ayda bir yapılan muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerine talebelerden başka öğretmenler de katılırdı. Talebelerin oylarına müdahale edilmezdi⁶⁴⁶.

d. Enstitü Toplantıları: Yılda iki veya üç defa yapılan enstitü toplantılarında talebeler ve istekli öğretmenlerin iştirakiyle okul hayatı konuşulurdu. Öğrenciler münakaşalarda tamamen serbest bırakılırdı⁶⁴⁷.

Yıllara göre Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde öğrenen ve öğrenci durumu şöyledir:

YILLAR	ÖĞRETMEN	TALEBE	MEZUN
1937-1938 ⁶⁴⁸	4	-	-
1939 ⁶⁴⁹	-	300	-
1940 ⁶⁵⁰	-	600+300	-
1941 ⁶⁵¹	-	850	-
1942 ⁶⁵²	-	-	72
1943 ⁶⁵³	-	-	91
1944 ⁶⁵⁴	45	1.315	316
1949-1950 ⁶⁵⁵	36	-	-

⁶⁴⁶ Soysal, Kızılçullu Köy..., s.263.

⁶⁴⁷ Aynı Eser, s.264.

⁶⁴⁸ Maarif İstatistiği, 1937-1938, s.279.

⁶⁴⁹ Anadolu, 27 Haziran 1939.

⁶⁵⁰ Anadolu, 1 Birinci Kanun 1940.

⁶⁵¹ Öz, "Kızılçullu Köy Enstitüsü-III", Emekler, S. 4, Mart 1941, s.14.

⁶⁵² Anadolu, 8 Temmuz 1942.

⁶⁵³ Yeni Asır, 4 İkteşrin 1944; Anadolu, 29 Ekim 1945.

⁶⁵⁴ Yeni Asır, 29 İkteşrin 1944.

⁶⁵⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Millî Eğitim İstatistikleri, 1949-1950, Ankara, 1950, s.69.

1942 yılında Kızılçullu Köy Enstitüsü görevinden alınan M. Emin Soysal'ın yerine Hamdi Akman getirildi. Hamdi Akman'ın Kızılçullu Köy Enstitüsü'ndeki müdürlüğü, müessesenin adeta gerileme dönemi olmuştur. Sofuoğlu, onun devrini "Sanki bu müessesenin idam fermanı çıkmış da cellat olarak bu zat tayin edilmiş. Aman yarabbi, mektepte görülmemiş bir yobazlık hareketi: "Düzgün ütülü elbise giyilmeyecek, kravat bağlanmayacak, İzmir'e kat'i surette gidilmeyecek" eğer gidilecek olursa yobazlaşmış ahlâk bozulmuş (!)".

Enstitü'de yetişecek öğretmen, köylüler gibi konuşacak, onlar gibi yerde oturarak yemek yiyecek, katiyen sandalyede oturup masada yemiyecek, yapıvaralım, edivâralım diye konuşacak, şehir yüzü görmeyecek, bir eğitimci kadar bilgisi olacak. Bunlar hep Hamdi Akman Nazariyesi şeklinde" anlatılmaktadır⁶⁵⁶.

Hamdi Akman'ın ardından enstitü müdürlüğüne tayin edilen Talat Ersoy, burada ıslah çalışmalarına girişti. Fakat başka yere nakli çıkınca bu vazifeyi Osman Faruk Verimer'e bıraktı. İyi bir idareci olan Verimer giriştiği ıslah hareketiyle enstitüyü iyi öğretmen yetiştiren bir müessese haline getirdi⁶⁵⁷. Verimer 1949 yılı Şubat ayında Millî Eğitim Bakanlığı Umumi Müfettişliği'ne tayin edildi⁶⁵⁸.

Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunu köy öğretmenleri İzmir vilayetinin köylerine tayin ediliyordu. Bu öğretmenler devletten düzenli maaş alan memurlar konumunda değildi. Köy Enstitüsü mezunu öğretmenler geçimlerine yetecek kadar bir arazi işleyerek, devletçe kendilerine verilen hayvanların kuvvet ve ürünlerinden faydalanarak ve kuracakları işlerden alacakları gelire geçineceklerdir⁶⁵⁹. 1942-1945 yılları arasında İzmir'in 114 köyünde görev yapan 183 köy enstitüsü mezunu öğretmen için aşağıda belirtilen binalar inşa edilmektedir. Dörtte üçü tamamlanan bu binalar öğretmenlere teslim edildi. Kalanlar en kısa zamanda tamamlanacaktır. Binaların kazalara dağılımı şöyle⁶⁶⁰:

KAZALAR	EV	OKUL	İŞLİK
Bayındır	5	-	-
Bergama	26	-	25

⁶⁵⁶ Sofuoğlu, "Kızılçullu Köy Enstitüsünde...", Gayret, S. 29, Mayıs 1954, s.10.

⁶⁵⁷ Aynı Yer.

⁶⁵⁸ Anadolu, 12 Mart 1949; Anadolu, 20 Şubat 1949.

⁶⁵⁹ Sabri Kolçak, "İzmir'de Maarif Hareketleri: I, Köy İşleri Hakkında Maarifte Yapılan Hafta Toplantıları", İzmirde Köycülük, S. 4, Eylül 1944, s.22.

⁶⁶⁰ "Cumhuriyet Bayramına Girenken", İzmirde Köycülük, S. 18, 1 Kasım 1945, s.5.

Çeşme	13	1	1
Dikili	2	1	2
Foça	11	-	3
İzmir	19	1	-
Karaburun	23	-	-
Kemalpaşa	16	1	-
Kuşadası	1	-	1
Menemen	13	-	13
Ödemiş	24	1	-
Seferihisar	3	-	3
Tire	2	-	2
Torbali	8	2	-
Urla	10	1	-
TOPLAM	176	8	50

10. Kızılçullu Köy Eğitimci Kursu: Türkiye’de ilk Eğitimci Kursu denemesi 1936 yılı Temmuz ayında Eskişehir’in Çifteler Çiftliği’nde ve Memduhiye Bucacı’nda başladı. Dört, dört buçuk ay kadar devam eden deneme kursundan sonra Eğitimci Kurslarının kanunlaşması uzun sürmedi. Köylerde eğitime ihtiyaç duyulduğu sebep gösterilerek hazırlanan 3238 sayılı layiha Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde 11 Haziran 1937 tarihinde “Köy Eğitimcileri Kanunu” adıyla geçti. Eğitimci Kursları “genel olarak eğitimci adaylarını çalışacakları küçük köylere uygun vasıfta yetiştirilmeye elverişli araziler üzerinde ve mütevazî bir ilkokul çatısı altında” kurdular⁶⁶¹. Eğitimci Kurslarına askerliğini bitirmiş zeki, çalışkan, dürüst köylü gençler seçilmiştir⁶⁶². Eğitimci Kurslarının bazıları Köy Enstitülerinde çadır kurarak başladılar. Köy enstitülerinin 1940 yılında resmen açılmasıyla eğitimci kursları bu kuruluşlara bağlandı. Bu aşamada Köy Enstitüsü müdürü Eğitimci Kursu müdürü de oldu. Mühür ve başlıklarda “...Köy Enstitüsü ve Eğitimci Kursu Müdürlüğü” yazılıdır⁶⁶³. Daha sonra Eğitimci Kursları, Köy Enstitülerinin inşaat işlerine yarayan bir angarya müessesesi haline geldi. Kursa gelenler iyi yetiştirilmeden eğitimci olarak köylere gönderildi⁶⁶⁴.

⁶⁶¹ Şevket Gedikoğlu, Eğitimci Kursları-Köy Enstitüleri, Ankara, 1949, s.136, 151, 153, 156.

⁶⁶² Emin Soysal, İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri, Bursa, 1945, s.3.

⁶⁶³ Gedikoğlu, a.g.e., s.183.

⁶⁶⁴ Soysal, İlköğretim Olayları..., s.3.

Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde Eğitimci Kursu açma çalışmaları enstitünün kurulmasıyla birlikte başlamıştır. Kursun tatbikat kısmı müdür müallimliklerine Ömer ve Mustafa Beyler tayin edildi⁶⁶⁵. Kursun eğitim şefliğine ilk tedrisat şeflerinden Ferid Oğuz Bayır getirildi. Bayır 7 Ocak 1938 tarihinde 60 kuruş ek maaşla görevine başladı⁶⁶⁶. İzmir İsmetpaşa İlkokulu Başöğretmeni Tahsin Türebaş, Foça Ilıpınar Köyü Başöğretmeni Mehmet Rifat ve Foça'nın Yeniköy Okulu öğretmenlerinden Hasan Yılmaz Kızılçullu Eğitimci Kursu'na tayin edildiler. Bu öğretmenlere kendi maaşlarının üzerine 40'ar lira daha ücret zammı yapılmıştır⁶⁶⁷. Eğitimci kursu 14 Ocak 1938 tarihinde 57 çavuş öğretmenle derslerine başlamıştır⁶⁶⁸. Sonradan eğitimci mevcudu 65'e yükseldi. Erkek Eğitimci Kursu'nda eğitim süresi 12 aydı. Bu süre içinde:

a. Okuma, yurt ve yaşama (Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sağlık Bilgisi), Matematik gibi kültür dersleri

b. Bağcılık, arıcılık, fidancılık, sebzeçilik, hayvancılık, genel ziraat gibi tarım dersleri

c. Yapıcılık, dülgerlik, demircilik gibi köy hayatında faydalı olabilecek bilgi ve beceriler kazandırılmaktadır. Bu derslerden başka alfabe, okumayı ve köylüye gerekli olan hesaba ve bunları köy çocuklarına pratik bir şekilde nasıl öğretecekleri anlatılmaktaydı⁶⁶⁹.

Kültür Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü'nün 253 sayılı ve 8 Ocak 1938 tarihli genelgesi üzerine eğitimci kurslarına erkeklerden başka kızlardan alınacaktı. Bu uygulamanın ilk denemesi Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde gerçekleşti⁶⁷⁰. Kursta 15 ila 35 yaş arasındaki köylü kız ve kadınlar alınacaktır. Kursta ders verecek öğretmenler kadın olacaktır. Kursun bütün işleri erkeklerin bulunmadığı binada yapılacaktır⁶⁷¹. Kadınlara kursta Dikiş, Nakış, Okuma-Yazma, Hesap, Ev İdaresi, Çocuk Bakımı ve Tavukçuluk dersleri gösterilirdi. Bu bilgiler kadınların köylerine gittiklerinde kullanabilecekleri şekilde pratik veriliyordu. Eğitimci Kursunu bitiren kadınlar ve kızlar köylerine dönünce orada kendilerine verilen bir odada köyün kadın ve kızlarını toplayarak biçki, çocuk bakımı gibi bilgileri öğretecekti. İlk Eğitimci Kursunda 27 kadın ve kız vardı⁶⁷².

Kızılçullu'da ilk deneme olumlu sonuç verince iş biraz daha ciddileşti. 1938 yılında beş sınıflı köy ilkokulunu bitiren, Kadın Eğitimci Kursuna gelenler Köy Enstitülerinin birinci sınıfına alındı. Böylece Köy Enstitülerine köy kızları da alınmış oldu⁶⁷³.

⁶⁶⁵ Anadolu, 1 İlkteşrin 1937.

⁶⁶⁶ Anadolu, 8 Kanun-ı Sani 1938.

⁶⁶⁷ Anadolu, 9 Kanun-ı Sani 1938.

⁶⁶⁸ Yeni Asır, 15 Son Kanun 1938.

⁶⁶⁹ "İnkılap ve Köy", Kültür, S. 69, 1 Mart 1938, s.3.

⁶⁷⁰ Gedikoğlu, a.g.e., s.182.

⁶⁷¹ Anadolu, 15 Kanun-ı Sani 1938.

⁶⁷² "İnkılap ve Köy", Kültür, S. 69, 1 Mart 1938, s.3.

⁶⁷³ Gedikoğlu, a.g.e., s.182.

1939 yılı yazında Maarif Vekaleti'nden vilayete gelen kadroya göre kurs direktörlüğüne, Kızılçullu Köy Enstitüsü Yardirektörü Talat Ersoy; Grup Şelliğine Şadi Aral tayin edildi. Kurs öğretmenlerine Dündar Gürsoy, Şükrü Ozan, Fevzi Cengiz, Kemal Çallı, Müfid Tezateser, Masumi Baysal, Ömer Lütfi Göksal, Hasan Orhun, Ali Fehmi Engin ve Baki Tantekin getirildiler⁶⁷⁴.

13 Nisan 1940 tarihinde açılan Kızılçullu Eğitimci Kursu'na İlk Tedrisat Müfettişi olan Şerif Erdem, Eğitimci Kursu Müdürlüğüne tayin edildi⁶⁷⁵. 95 eğitimci derslerine başlamıştır⁶⁷⁶. Bu yılda kurstan mezun olan 34 eğitimci İzmir'in Ödemiş, Bergama ve Menemen kazaları, nahiye ve köylerine tayin edildiler⁶⁷⁷. İzmir vilayeti kazaları, nahiye ve köylerine tayin edilen enstitü mezunu eğitimcilerin toprak ihtiyaçlarını temin etmek için 1945 yılı başlarında arazi istimlak ve satın alma işlemlerine başlamıştır⁶⁷⁸.

11. İzmir İktisat ve Ticaret Yüksekokulu: Önemli bir ticaret merkezi olan İzmir vilayetinde üniversite kurma düşüncesi zaman zaman gündeme gelmektedir. İzmir ve çevre vilayetlerde liseden mezun olan talebeler üniversite okumak için İstanbul ve Ankara'ya gidiyorlardı. Bundan dolayı üniversite İzmir için bir ihtiyaçtı. 1943 yılında Şükrü Saraçoğlu'nun İzmir'i ziyareti sırasında "Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi" açma vaadinde bulunması, bu konuda ilk adım oldu⁶⁷⁹. 1944-1945 ders yılında açılması planlanan okulun ilk sınıfı Ticaret Lisesi'nde tesis edilecekti. Binada tadilat ve tamirat için tahsisat bile gelmiştir⁶⁸⁰.

Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, 9 Eylül 1944 tarihinde Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından Ticaret Lisesi binasında açıldı⁶⁸¹. Bu okul İzmir'de kurulacak üniversitenin ilk nüvesi ve temel taşı olmuştur. Ticaret Lisesi mezunu olan talebeler, İstanbul'daki Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nin programına ve idare esaslarına göre kurulan mektepte üç yıl okuduktan sonra Ticaret Lisans Diploması alacaklardır⁶⁸². Okulun idaresi, kuruluşunda büyük emeği geçen Hamdi Karaçivi'ye bırakıldı. Öğretmenlerin büyük bir kısmı Avrupa ve Amerika'da eğitim görmüş kişilerden seçildi. Diğerleri de tecrübeli ve değerli öğretmenlerdi⁶⁸³.

⁶⁷⁴ Yeni Asır, 30 Mart 1939.

⁶⁷⁵ Anadolu, 13 Nisan 1940.

⁶⁷⁶ Anadolu, 3 Mayıs 1940.

⁶⁷⁷ Anadolu, 1 Birinci Kanun 1940.

⁶⁷⁸ Anadolu, 30 Ocak 1945.

⁶⁷⁹ Necdet Öklem, "İzmir Üniversitesine Doğru", Kovan, S. 3, Birinci Teşrin 1943, s.5.

⁶⁸⁰ İsmail Özerk, "Kültür Kaynaklarımız: İzmir'de Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi". Ekonomi, 8 Birinci Kanun 1943.

⁶⁸¹ Yeni Asır, 10 Eylül 1944.

⁶⁸² Anadolu, 10 Eylül 1944.

⁶⁸³ İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, 1944-1953, s.8-14.

DERSLER	ÖĞRETMENLER	I. SINIF	II. SINIF	III. SINIF
I. EKONOMİ GRUBU				
Ekonomi	Dr. Halil Şakir Kahyaoğlu (II. Sınıf) Cemal Yılanlıoğlu (I. Sınıf)	3	3	-
Ekonomi Doktrinleri	-	-	-	2
İşletme Ekonomisi	Şükrü Fuat Erlaçın	2	2	-
Para-Kredi-Banka	Dr. Halil Şakir Kahyaoğlu	-	-	2
Maliye	Saffet İrtenk Dr. Orhan Oğuz	-	2	-
Nakliyat ve Tarifeler	-	-	2	-
Muhittin Alam	Kooperatifçilik	-	-	1
Bütçe Nazariyat ve Tatbikatı	Ali Ulvi Taşlyük	-	-	2
Sigortacılık	Dr. Hüseyin Timuroğlu	-	-	2
Ekonomik Coğrafya	Dr. Selçuk Trak	2	1	-
II. TİCARET BİLGİLERİ VE MUHASEBE GRUBU				
Umumi Muhasebe ve Tatbikatı	Ali Haydar Erişki (I. Sınıf) Suat Fikri Erlaçın (II. Sınıf)	6	4	-
Mal Bilgisi ve Teknolojisi	Ali Ülgen	2	2	-
Blanço Tetkikleri	-	-	-	2
Devlet Muhasebesi	Saffet İrtenk	-	-	1
İhtisas Muhasebeleri	-	-	-	1

III. HUKUK GRUBU				
Medeni Hukuk	Dr. Mustafa Kardıçalı	2	-	-
Kara ve Deniz Ticaret Hukuku	Şükrü Postacıoğlu	-	2	2
Esasiye ve İdare Hukuku	Sadık Tüzel	-	3	-
Borçlar Hukuku	Dr. Mustafa Kardıçalı	-	2	-
İcra ve İflas Hukuku	-	-	-	2
Muhiddin Alam	Muhiddin Alam	-	-	2
Mali Hukuk	Dr. Ali Ulvi Taşlyük	-	-	3
Devletler Umumi ve Hususi Hukuku	Sadık Tüzel	-	-	3
IV. MATEMATİK GRUBU				
Ticaret Aritmatigi	İsmail Şendil	3	-	-
Yüksek ve Tatbiki Matematik	Cevdet Bilsay	2	2	-
İstatistik	Şevket Kaya	-	-	2
Mali Matematik	İsmail Şendil	-	-	2
Sigorta Matematiği	Sıtkı Selek	-	-	2
V. TARİH GRUBU				
Siyasi Tarih	Sadık Tüzel	-	-	3
Ticaret Tarihi	Dr. Selçuk Trak	2	-	1
Devrim Tarihi	Kâzım Gürpınar	Ders Saatleri Belli Değil		

VI. YABANCI DİL GRUBU				
Almanca	Saim Borman	6	6	6
Fransızca	Ali Rıza Ülgener, Ali Rıza Özden			
Almanca	Rahmi Kolçak			

Okulun uzmanlık şubelerinin dersleri şöyledir⁶⁸⁴:

UZMANLIK ŞUBELERİ	DERSLER	DERS SAATLERİ
Dış Ticaret Şubesi	Ekonomi Doktrinleri	2 (III. Sınıf)
	Devletler Umumi ve Hususi Hukuku	3 (III. Sınıf)
	Siyasi Tarih	2 (III. Sınıf)
	Yabancı Dil Grubu	4 (III. Sınıf)
İç Ticaret ve Bankacılık Şubesi	Sigortacılık	2 (III. Sınıf)
	Devletler Muhasebesi	1 (III. Sınıf)
	İhtisas Muhasebeleri	3 (III. Sınıf)
	Mali Matematik	2 (III. Sınıf)
	Yabancı Dil Grubu	4 (III. Sınıf)
Bankacılık Şubesi	Sigorta Matematiği	2 (III. Sınıf)

⁶⁸⁴ Aynı Eser, s.8-11.

1944-1945 ders yılından 1952-1953 ders yılına kadar okuldaki talebe mevcudu ve mezun olanları⁶⁸⁵:

Ders Yılı	I. Sınıf	II. Sınıf	III. Sınıf	Genel Toplam	Diploma Alanlar			Toplam
					Bankacılık	Maliye	Dış Ticaret	
1944-1945	392	—	—	392	—	—	—	—
1945-1946	372	232	—	604	—	—	—	—
1946-1947	411	228	195	834	108	45	39	193
1947-1948	493	249	213	955	114	39	44	197
1948-1949	499	233	194	876	134	14	35	183
1949-1950	376	189	200	765	130	22	31	183
1950-1951	327	163	162	652	41	6	102	149
1951-1952	232	142	141	515	26	12	62	100
1952-1953	254	131	157	542	583	28	61	119

10 yılda Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nden mezun olan 1.124 genç mezunun % 66'si ticaret işlerinde, % 22'si banka ve sigorta, borsa ve şirketlerde, % 14'ü iktisadi devlet teşekkülleriyle diğer devlet daire ve işletmelerde görev almışlardır⁶⁸⁶.

Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nin açılması ve başarıya ulaşması üzerine Batı Anadolu'nun hasretini çektiği bir üniversite açılması düşüncesi daha fazla hız kazanmıştır⁶⁸⁷.

⁶⁸⁵ Aynı Eser.

⁶⁸⁶ Aynı Eser, s.5.

⁶⁸⁷ Halil Dumanoglu, "İzmir Üniversitesi", Genç Nesil, S. 2-3, 1 Kasım 1947, s.16.

E. ÖZEL OKULLAR

1. Türk Okulları

a. Darülrifan Mektebi / Yusuf Rıza Mektebi: Yunan işgalinin ardından Darülrifan Mektebi, 1922-1923 ders yılında Kestelli caddesinde eğitim ve öğretime başladı. Eğitim süresi beş yıl olan mektep iptidai derecededir. İki katlı binanın 6 dersanesi bulunmaktadır. Kargir olarak inşa edilen bina kısmen iyi haldeydi⁶⁸⁸. Cumhuriyet'in ilanından sonra Darülrifan'ın Ödemiş Şubesi de açılmıştır⁶⁸⁹. Okulun kurucusu Yusuf Rıza Efendi'nin 1929 yılı Aralık ayı başında vefat etmesi üzerine⁶⁹⁰ varislerinden oğlu Adnan (Düvenci) Bey, Darülrifan'ın müessis ve müdürlüğünü üstlenmiştir. Maarif Eminliği'nin 10 Şubat 1930 tarihli ve 1414 numaralı tezkeresiyle bu resmen tasvip edilmiştir⁶⁹¹. Bu tarihlerde mektebin ismi de ilk kurucusuna izafeten "Yusuf Rıza Özel Mektebi" şeklinde değiştirilmiş olsa gerek.

Okulun ana kısmı 1933 yılı Ağustos ayında tesis edildi ve Frolayn Tilde Gşadle'nin idaresine bırakıldı⁶⁹². Bundan sonra okulun adı "Ana ve İlk Yusuf Rıza Mektebi" olarak anıldı. Mektebin ana kısmı Salepçioğlu Camisi'nin arkasındaki İstanköy Hamamı civarında Esnaf Şeyh sokağındadır. Okul binasının 1934 yılında yanması üzerine eğitime ara verilmemesi için 1934-1935 ders yılının öğrenci kayıtları burada yapılmıştır⁶⁹³. Yusuf Rıza Mektebi 30 Eylül 1935 tarihinde yeni binasında törenle eğitim ve öğretime başladı⁶⁹⁴.

⁶⁸⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

⁶⁸⁹ İzmir Vilayeti Meclis-i Umumisi 1341 Müzakeratı Zabıtnameisi, s.232.

⁶⁹⁰ Ahenk, 7 Kanun-ı Evvel 1929.

⁶⁹¹ İMEEMA, Adnan Düvenci, 79.

⁶⁹² Hizmet, 28 Ağustos 1933.

⁶⁹³ Halkın Sesi, 27 Ağustos 1934.

⁶⁹⁴ Anadolu, 1 Eylül 1935; Yeni Asır, 1 Teşrin-i Evvel 1935.

Yusuf Rıza Mektebi'nin talebe mevcudu:

SINIFLAR	1932-1933 ⁶⁹⁵			1947-1948 ⁶⁹⁶		
	E	K	Toplam	E	K	Toplam
I. Sınıf	28	20	48	40	12	52
II. Sınıf	24	11	35	29	20	49
III. Sınıf	25	11	36	21	14	35
IV. Sınıf	30	5	35	26	9	35
V. Sınıf	20	5	25	21	15	36
Toplam	127	52	179	137	70	207

b. Şemsülmaarif Mektebi: 1911 yılında açılan Şemsülmaarif Mektebi, 1922-1923 ders yılında İkiçeşmelik'te eğitime başladı. Ev olarak inşa edilmiş olan bina yarım kargirdir. Bina tek katlıydı. İptidai derecedeki Şemsülmaarif Mektebi 6 sınıflı, 6 dersaneli idi. Sadece gündüz eğitimi veren mektebin birinci sınıfta 110, ikinci sınıfta 8, üçüncü sınıfta 2, dördüncü sınıfta 3, beşinci sınıfta 41 talebesi mevcuttu. Altıncı sınıfta talebe yoktur. Bu ders yılında 1 müdür, 1 başmuallim, 1 erkek ve 6 kadın muallim bulunmaktadır⁶⁹⁷. 1927 yılında okulda elverişsiz koşullarda eğitim yapıldığı gerekçesiyle kapatıldı⁶⁹⁸.

c. Hadika-yı Vatan Mektebi: 1922-1923 ders yılında Namazgâh'ta eğitime başlayan Hadika-yı Vatan Mektebi gündüz eğitim vermektedir. İki katlı olan mektep binası ev olarak inşa edilmiştir. Mektebin dört sınıfı, 6 dersanesi vardı. Bu ders yılında birinci sınıfta 32, ikinci sınıfta 96, üçüncü sınıfta 50, dördüncü sınıfta 29 talebesi bulunmaktadır. Okulda 1 müdür, 2 erkek ve 1 kadın muallim görev yapıyordu⁶⁹⁹. Sonraki yıllarda mektep, eğitim şartlarına uymadığı gerekçesiyle Şemsülmaarif Mektebi gibi kapatılmış olmalıdır.

⁶⁹⁵ Maarif İstatistikî, 1932-1933, s.84.

⁶⁹⁶ Millî Eğitim İstatistikleri, 1947-1948, s.246.

⁶⁹⁷ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

⁶⁹⁸ Anadolu, 24 Teşrin-i Sani 1927.

⁶⁹⁹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî.

ç. Ravza-yı İrfan Mektebi: 1922-1923 ders yılı başında Ravza-yı İrfan Mektebi "ana kucağı" adındaki sınıflara özel muallimler aldı. Bu kısım Zişan Hanım'ın nezaretinde kardeşi Halil Bey'in idaresine bırakılacaktır⁷⁰⁰. Gündüz eğitim veren mektep iptidai derecededir. Beş sınıflı ve üç katlı olan binanın altı dersanesi vardı. Ders yılında birinci sınıfta 115, ikinci sınıfta 43, üçüncü sınıfta 44, dördüncü sınıfta 41, altıncı sınıfta 8 talebe okumuştur. Beşinci sınıfta hiç talebe bulunmamaktadır.

1930'lu yıllarda mektebin iptidai kısmı kapatılmış olsa gerek⁷⁰¹. Zira bu yıllarda mektebin adından "İzmir Ravza-yı İrfan Ana Mektebi" olarak bahsedilmektedir⁷⁰².

d. Şark Mektebi: 1923-1924 ders yılı başında Şark Mektebi adıyla Karataş'ta eski Ermeni Mektebi binasında özel bir mektep açıldı⁷⁰³.

e. Yeni Hayat Mektebi: 1919 yılında Tokadizade Şekip, Salepcizade Mithat, Dava Vekili Sadık, Hacı Hasan Paşa'nın damadı Halil, Salepcizade Refik, Maarif Başkâtibi Hüsnü Beylerden oluşan bir Encümen-i İslam kuruldu. Encümen-i İslam, Karantina'da "Yeni Hayat Mektebi" ismiyle hususi bir mektep açmak için oluşturulmuştu. Karantina'da önceden halk tarafından yaptırılan İttihat ve Terakki Mektebi'nde açılacak olan okulun müessesliğini Sadık Bey üstlenecektir. Lisan mektebi olarak açılacak mektebin ruhsatı alındı⁷⁰⁴.

Cumhuriyet'in ilanından sonra maarif idaresi, İzmir'in iktisadi ve ticari hayatını gözönünde tutarak "Hayat Mektebi" açılması için 1927 yılı bütçesine tahsisat koydu. Kimsesiz, fakir, işsiz ailelerin kız ve erkek çocukları alınacaktı. Vilayet Umumi Meclisi 1 Ocak 1927 tarihinde mektebin açılmasına izin verdi⁷⁰⁵. Mektep, 1927-1928 ders yılında açılmıştır⁷⁰⁶.

f. Dans Mektebi: Budapeşte Viyana Dans Mektebi'nden mezun olan Talât Bey, 1924 yılında İzmir'de Dans Mektebi kurdu. Burada Avrupa dansları öğretiliyordu⁷⁰⁷.

⁷⁰⁰ Şark, 30 Ağustos 1338.

⁷⁰¹ Anadolu, 7 Temmuz 1930'da mektebin adı "Hususi Ravza-i İrfan" şeklinde geçmektedir.

⁷⁰² Maarif İstatistikî, 1932-1933, s.164.

⁷⁰³ Türk Sesi, 8 Eylül 1923.

⁷⁰⁴ Ahenk, 17 Haziran 1335; Ahenk, 25 Ağustos 1335.

⁷⁰⁵ Anadolu, 24 Kanun-ı Evvel 1926; Anadolu, 2 Kanun-ı Sani 1927.

⁷⁰⁶ Anadolu, 15 Teşrin-i Evvel 1928.

⁷⁰⁷ Ahenk, 12 Teşrin-i Sani 1340; Sada-yı Hakk, 12 Teşrin-i Sani 1340.

g. İzmir Terzi Mektebi: Paris Akademisi üyesi ve Bıçkı Mecmuası'nın imtiyaz sahibi olan Ahmed Şükrü, 1924 yılında Bakır Bedesteni'nde "İzmir Terzi Mektebi"ni açtı. Gündüz eğitim verecek olan mektebe talebeler ücretsiz olarak kabul ediliyordu. İlk yıl talebeler masraflarını kendileri karşılayacaktır. Talebelere masrafları için ikinci sınıfta 50 kuruş, üçüncü sınıfta 100 kuruş ödenecektir. Temmuz ve Ağustos aylarında okul tatildedir. Fakat isteyen talebeler okulda kalarak yevmiye alabilirlerdi. Üç senelik eğitim ve öğretim süresi bittikten sonra talebelere terzilik ehliyet şahadetnamesi verilir⁷⁰⁸. Ahmed Şükrü Bey, Bakır Bedesteni'nde bulunan terzihanesini 1926 yılında Kemeraltı'nda Şifa Eczanesi'nin bitişiğinde bulunan 11 numaralı mağazaya taşımıştır⁷⁰⁹.

ğ. Müzik Okulu: Buca Ortaokulu müzik öğretmeni Hamdi Akay⁷¹⁰ Üçüncü Beyler sokağında "Müzik Yuvası" adıyla bir müzik okulu açtı. Okul Ankara Devlet Konservatuarı'nın ilk devresi derslerine eşit bir ders programıyla çalışacaktır. Okulda müzik bilgisi dışında saz ve şan dersleri de verilecektir. Ayrıca orkestra, koro, mandolinata ve opera programları oluşturulacaktır⁷¹¹.

h. Kültür Lisesi: Kız Lisesi Eski müdürü olan Tarih Öğretmeni Haydar Candanlar, İzmir'de "Kültür Lisesi" isminde özel okul açmak için 1936 yılında Kültür Bakanlığı'ndan izin aldı. Lise, gündüz ve yatılı olmak üzere muhtelit eğitim verecektir⁷¹². Beyler sokağında Numanzade sokağında Kardiçalı İbrahim Bey'in konağı kiralanarak gerekli hazırlıklara başlandı⁷¹³. Okulun Müdürü Haydar Candanlar, Müdür Yardımcısı ise Fransızca Öğretmeni Ali Rıza Bey idi. Kültür Lisesi'nin eğitimci kadrosu şöyle⁷¹⁴:

GÖREVİ	ADI
Yurt Bilgisi	Murat Çınar
Biyoloji Muallimi	Doktor Murat Bey, Cevad Bey
Fen Bilgisi Muallimi	Ahmed Hakkı Bey

⁷⁰⁸ Sada-yı Hakk, 13 Ağustos 1340.

⁷⁰⁹ Ahenk, 31 Ağustos 1926.

⁷¹⁰ Anadolu, 19 Eylül 1940.

⁷¹¹ Anadolu, 9 Eylül 1941.

⁷¹² Anadolu, 1 Birinci Teşrin 1936.

⁷¹³ Yeni Asır, 1 Teşrin-i Evvel 1936.

⁷¹⁴ Yeni Asır, 30 Teşrin-i Evvel 1936.

Türkçe Muallimi	İrfan Hazar, Fadıl Bey
İngilizce Muallimi	Holştayn ve Tevfik Kemal Bey
Fransızca Muallimi	Ali Rıza Bey, Zübeyde Hanım, Kamuran Bey
Jimnastik Muallimi	Turan Hanım
Almanca Muallimi	Metler
Musiki Muallimi	Eyub Bey
Resim Muallimi	Kadri Bey
Edebiyat Muallimi	Esat Çınar
Tarih Muallimi	Mithat ve Esat Çınar
Coğrafya Muallimi	Ziya Yamanlar
Fizik Muallimi	Halid Bey
Kimya Muallimi	Salahaddin Bey
Tabiiye Muallimi	Halid Bey ve Çiftçi Necati Bey
Riyaziye Muallimi	Cevdet Bey ve Kemal Bey

İlk ders yılında okuldaki öğretmenlerin 15'i lise kısmında, 10'u orta kısmında görev yaptı. Bu ders yılında talebelerin sınıflara dağılımı şöyledir⁷¹⁵:

	1. Sınıf		2. Sınıf		3. Sınıf			
					Fen		Edebiyat	
	K	E	K	E	K	E	K	E
Orta Kısım	15	21	6	35	-	32	8	-
Lise Kısım	18	82	-	-	-	-	-	-

⁷¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1937-1938, İzmir, 1939, s.62.

Kültür Lisesi'nin yatılı kısmı 1937 yılında Buca'da satın alınan Madam Cordon'un Çamlık içindeki köşküne taşınacaktır⁷¹⁶. 1938 yılında Kültür Lisesi Buca'dadır. Bu yılda okulda 10 öğretmen, 250 öğrenci bulunuyordu⁷¹⁷. Kültür Lisesi 1940'lı yıllarda kapandıktan sonra talebeleri İnönü Lisesi'ne nakdedilmiştir⁷¹⁸.

1. Ege Lisesi: Türk Maarif Cemiyeti tarafından 1938 yılında açılan Ege Lisesi erkek öğrencilere ait özel bir okuldur. Orta ve lise kısımlarından oluşan tam teşkilatlı lisenin öğretmenlerinin hemen hepsinin diğer liselerde de görevi vardı⁷¹⁹. 1939 yılı Haziran ayında Ege Lisesi müdürlüğüne Tarih-Coğrafya öğretmeni Kemal Alanbay tayin edildi. Kemal Alanbay'ın üzerinde 12 saatlik bir ders yükü bulunmaktadır⁷²⁰.

Sonraki yıllarda lise binası İnönü Caddesi'nde Köprü civarına taşınmıştır⁷²¹. 1942 yılında lisenin 750 erkek, 683 kız olmak üzere 1433 talebesi vardı⁷²². Ege Lisesi'nin eğitim hayatı fazla sürmedi. Türk Maarif Cemiyeti, 1946 yılında okulu kapattı⁷²³.

1941-1942 ders yılında Ege Lisesi'nde görevli öğretmenler⁷²⁴:

GÖREVİ	ADI
Türkçe Muallimi	İhsan Altıntuğ, Reşit Gürol
Edebiyat Muallimi	Ziya Somar, Nevvar Özeveren
Tarih Muallimi	Kemal Bilbaşar, Sıtkı Gökcal
Coğrafya Muallimi	Sıtkı Gökcal
Yurt Bilgisi Muallimi	Rahmi Gökçe
Fizyoloji, Psikoloji Muallimi	Salahattin Göktepe

⁷¹⁶ Yeni Asır, 24 İlkteşrin 1937.

⁷¹⁷ İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, s.116.

⁷¹⁸ Demir, a.g.e., s.56.

⁷¹⁹ Türk Maarif Cemiyeti, Beşinci Umum Heyeti, Ankara, 1942, s.6.

⁷²⁰ Anadolu, 23 Haziran 1939.

⁷²¹ Anadolu, 10 Eylül 1940.

⁷²² Türk Maarif Cemiyeti, a.g.e., s.6.

⁷²³ Ahmet Muhtar, "Kültür İşlerimiz İzmir'de Kolej", Anadolu, 15 Eylül 1946.

⁷²⁴ İMEMA, Sait Odyak, Özel 231.

Matematik Muallimi	Fevzi Ünsal, Osman Gedik, Gani Ünsal, Macit Büke
Fizik Muallimi	Refik Şevket Toyer, Fevzi Ünal Halit Olalt
Kimya Muallimi	Hayri Uras
Biyoloji Muallimi	Refik Şevket, Hurşit Nazlı
İngilizce Muallimi	Sait Odyak, Reşat Yılandı, İsmail Kocasoy
Fransızca Muallimi	Bedia Tekeli
Resim Muallimi	Celâl Uzel
Jimnastik	Tolon Alptekin
Müzik	—
Askerlik	Ethem Bellisan
Yazı	Celâl Uzel

i. Devrim Ortaokulu / Lisesi: Buca Ortaokulu eski müdürü olan Faik Akçin, 1938 yılında Kültür Bakanlığı'ndan özel bir ortaokul açmak için ruhsat aldı⁷²⁵. Devrim Ortaokulu ismini alan okul⁷²⁶ Göztepe Karakolu karşısında bulunan İtalyan Mektebi binasında açılacaktır⁷²⁷. 1938-1939 ders yılında eğitim ve öğretime başlayacak olan okulun Türkçe ve Yurt Bilgisi öğretmenliklerine Faik Akçin ve Kemal Özalntaş tayin edildi. Türkçe, Fransızca, Almanca, Coğrafya, Tarih, Fizik ve Musiki öğretmenliklerine vekil olarak Cahit Tanyol, Mehmet Tulon, Halit Okan, Nurettin Erdiñ, Salih Eğilmez ve Seyfettin Girgin görevlendirildi⁷²⁸.

Devrim Ortaokulu Maarif Vekaleti'nin izniyle 1943 yılı yazında yatılı liseye dönüştürüldü. Okul 1943-1944 ders yılına lise olarak başlayacaktır⁷²⁹.

⁷²⁵ Yeni Asır, 23 Temmuz 1938.

⁷²⁶ Yeni Asır, 11 Ağustos 1938.

⁷²⁷ Yeni Asır, 23 Ağustos 1938.

⁷²⁸ Yeni Asır, 25 Şubat 1939.

⁷²⁹ Anadolu, 15 Temmuz 1943; Yeni Asır, 15 Temmuz 1943.

2. Yahudi Okulları

Yunan işgalinin ardından Yahudi mektepleri dışında hiç bir Rum ve Ermeni mektebi açılmamıştır. Cumhuriyet devrinde Rumların kilise ve mektep binaları Maarif Vekaleti'ne devredildi⁷³⁰.

1922-1923 ders yılında faaliyete geçen Yahudi mektepleri aşağıdadır⁷³¹:

Mektepler	Sınıfı	Dersane	Semti	Mektep Binasının Bağlı Olduğu Yer	Mektebin Ait Olduğu Yer	Mektebin Kuruluşu
Musevi Muhtelit Tali Mektebi	11	-	Karataş	Musevi Cemaatine	Vilayete	1914
Şumvel Perpinal Muhtelit İptidai Mektebi	4	4	Hahambaşı	Musevi Cemaatine	-	1909
Alliance İsrailiti Erkek Rüşdiye Mektebi	6	6	Sadullah Efendi	Musevi Cemaatine	-	1873
Musevi Muhtelit Sıbyan Mektebi	3	2	Hurşidiye	Musevi Cemaatine	-	1894
Musevi Erkek Yetimhane Mektebi	6	6	Hurşidiye	Musevi Cemaatine	-	1871

⁷³⁰ Yanık Yurd, 19 Kanun-ı Sani 1926.

⁷³¹ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

Cumhuriyet devrinde Musevi mekteplerindeki Türkçe derslerine Türk muallimler tayin edildi⁷³². 1924 yılında Musevi Yetimhane Mektebi'ne bir şube sınıfı açıldı. Bu sınıfın sorumluluğu Osman Bey'e verildi⁷³³. Şumuel Perpinal Mektebi'nin müdürü, Maarif Müdürü'nün direktiflerine uymadığı için kapatıldı⁷³⁴. 1927-1928 ders yılında İzmir'de 2 erkek, 1 kız, 1 muhtelit olmak üzere Yahudi mektebi sayısı dörde düşmüştür⁷³⁵. Musevi mekteplerinin 1933-1934 ders yılında durumu şöyle⁷³⁶:

MEKTEPLER	EĞİTİM SÜRESİ	ÖĞRENCİ MEVCUDU	ÖĞRETMEN MEVCUDU
Keçeciler Muhtelit Mektebi	5	408	15
Keçeciler Erkek Mektebi	5	219	8
Keçeciler Yetim Mektebi	5	422	13
Merkezde: Karataş Muhtelit Mektebi	5	286	10

Yahudi okullarının 1941 yılında İzmir'deki mevcudu üçe inmiştir. Bunlar Karataş Musevi Muhtelit, Keçeciler Musevi Yetim Erkek ve Keçeciler Musevi Mektepleridir. Bu yıllarda Türkiye'deki 7 Musevi mektebinin dördü İstanbul'da, üçü İzmir'de bulunmaktadır. İzmir'deki okulların ikisi ilkokul, birisi lise seviyesindedir⁷³⁷.

3. Yabancı Okullar

a. Fransız Mektepleri: İzmir'in Yunan işgalinden sonra 1922-1923 ders yılında Blaviste'de Fransız İptidai Mektebi ile Karşıyaka'da Dame De Sion Rüşdiye Mektebi açılmıştır. Fransız İptidai Kız Mektebi sadece gündüz, Dame De Sion Mektebi

⁷³² Anadolu, 24 Eylül 1340.

⁷³³ Ahenk, 5 Teşrin-i Sani 1340.

⁷³⁴ Hizmet, 6 Eylül 1340.

⁷³⁵ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928, s.592.

⁷³⁶ Maarif İstatistikleri, 1933-1934, s.80, 172, 173, 208.

⁷³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941-1942, s.4, 5.

yatılı ve gündüz eğitim veriyordu⁷³⁸. 1926 yılında Fransız Mektebi'nin sayısı dördü bulmuştur. Karşıyaka'nın Dilmaç sokağında Fransız Ferer Mektebi, Karşıyaka'nın Muradiye sokağında Fransız Erkek Ferer Mektebi, Alsancak'ta bulunan Fransız Sen Jozef Mektebi ve Buca'da Mustafa Kemal sokağında Yedi Kızlar Fransız Mektebi vardı⁷³⁹. Fransız sörleri 1928 yılında Göztepe'de bir Fransız mektebi açmak için teşebbüste bulundu. Hatta talebe kayıt ve kabul muamelelerine başlanmıştı. Fakat, iki sene kapalı olan bir okulun nizamnamesi gereğince açılmayacağı için izin verilmedi⁷⁴⁰. Ders yılı içinde Karşıyaka'daki Dame De Sion Mektebi müdür ve idarecileri, maarif idaresine karşı başı bozuk tavırlarda bulunmuştu. 1928-1929 ders yılında Maarif Eminliği'nin mektebe tayin ettiği üç Türkçe muallimin görevine keyfi olarak son verildi⁷⁴¹. Maarif Vekaleti tarafından yapılan teftişte Dame De Sion Mektebi'ndeki Sör Ome, Sör Lüsyen ve Sör Maksimilyan'ın görevlerine son verilmesi bildirildi. Bu üç kişinin vazifesine son verilmemesi üzerine Dame De Sion Mektebi, 14 Kasım 1928 tarihinde kapatıldı. Okulda yatılı okuyan 20 talebe ailelerinin yanına gönderildi. Gündüz eğitimi gören 200 kadar talebe başka okullara dağıtıldı⁷⁴². Karşıyaka Sen Polikard Erkek Mektebi, 1934-1935 ders yılında valiliğe gönderdiği bir yazıda okulun kapatılacağını bildirmiştir. Bu ders yılı içinde Kançeşme'de bulunan bir Fransız mektebi de kapanmıştır⁷⁴³.

İzmir'deki Fransız okullarının 1932-1937 yılları arasındaki durumlarını gösterir tablo⁷⁴⁴:

YILLAR	OKUL	ÖĞRETMEN	ÖĞRENCİ	MEZUN
1932-1933	5	45	372	17
1933-1934	5	33	354	12
1934-1935	5	39	271	17
1935-1936	3	22	203	14
1936-1937	3	22	214	23

⁷³⁸ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.

⁷³⁹ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.83, 84.

⁷⁴⁰ Açılmak istenilen mektep binası, I. Dünya Savaşı'nda tahliye edilen İtalyan Mektebi idi. Bkz. Anadolu, 10 Teşrin-i Evvel 1928; Anadolu, 11 Teşrin-i Evvel 1928.

⁷⁴¹ Anadolu, 1 Teşrin-i Evvel 1928.

⁷⁴² Anadolu, 15 Teşrin-i Sani 1928.

⁷⁴³ Yürgü, 8 Mayıs 1935.

⁷⁴⁴ İzmir İstatistik Yıllığı, 1937-1938, s.61.

Daha sonraki yıllarda İzmir'de iki Fransız okulu kalmıştır⁷⁴⁵. Bunlar, Gündoğdu'daki Fransız Hastanesi içinde bulunan⁷⁴⁶ Gündoğdu İlkokulu ve Alsancak Sen Jozef Erkek Ortaokulu'dur⁷⁴⁷.

b. İtalyan Mektepleri: İşgal yıllarının ardından ilk ders yılında İzmir'de İtalyan Mektebi açılmamıştır. 1924 yılında üç İtalyan mektebinin açılmasına izin verildi⁷⁴⁸. Fakat, 1926 yılında sadece Göztepe Tramvay caddesinde İtalyan Kız Mektebi ile Gündoğdu Mesudiye caddesinde İtalyan Erkek Mektebi açıktır⁷⁴⁹. Daha sonraki yıllarda beşe çıkan İtalyan okullarının 1933-1934 yılında durumu şöyle⁷⁵⁰:

OKUL	EĞİTİM SÜRESİ	ÖĞRENCİ	ÖĞRETMEN
Ayyıldız Kordon Muhtelit Mektebi	5	90	7
Bayraklı Muhtelit Mektebi	2	18	3
Göztepe Muhtelit Mektebi	5	69	10
Alsancak Kız Mektebi	3	65	7
Alsancak Erkek Mektebi	5	112	6

1940'lı yıllarda İzmir'de Cumhuriyet Caddesi Vasıf Çınar Bulvarı'nda Ayyıldız İtalyan Okulu, Alsancak'ta İtalyan Okulu açıktır⁷⁵¹. Sonraki yıllarda sadece Alsancak İtalyan Okulu açık kalmıştır⁷⁵².

⁷⁴⁵ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s.146, 149.

⁷⁴⁶ Necdet Sevinç, Ajan Okulları, İstanbul, bs. t. yok, s.88.

⁷⁴⁷ Millî Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1949-1950, s.232, 233.

⁷⁴⁸ Sada-yı Hakk, 25 Mart 1340; Sada-yı Hakk, 1 Haziran 1340.

⁷⁴⁹ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.81.

⁷⁵⁰ Maarif İstatistikleri, 1933-1934, s.186, 187.

⁷⁵¹ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s.149.

⁷⁵² Millî Eğitim İstatistikleri, 1947-1948, s.102.

c. Amerikan Mektepleri: Cumhuriyet devrinde İzmir'de iki Amerikan koleji vardı. Kızılcıllu'da Amerikan Erkek Koleji ve Göztepe'de Amerikan Kız Koleji. Bu okullar Yunan işgalinin ardından 1922-1923 ders yılında eğitime başlamışlardır⁷⁵³. 1934 yılında Kızılcıllu Amerikan Erkek Koleji kapandı⁷⁵⁴. Geriye sadece Göztepe Amerikan Kız Koleji açık kaldı.

---

⁷⁵³ Ahenk, 28 Ağustos 1338; Ahenk, 23 Mart 1339.

⁷⁵⁴ Yeni Asır, 3 Haziran 1934.

F. KÜLTÜR HAYATI

1. Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri

Orta Asya'da yaşamış olan Göktürklerin ve Uygurların kendilerine ait birer alfabeleri vardı. 960 yılında müslümanlığı kabul eden Karahanlılar, Uygur yazısını bırakarak Arap alfabesini benimsediler. Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, Beylikler ve Osmanlı Devleti Arap alfabesini kullandılar. Osmanlı Devleti'nde Tanzimatın ilanından sonra alfabe üzerinde ıslah çalışmaları yapılması konusunda fikirler ortaya atıldı. Fakat netice alınamadı. Milli mücadele yıllarının ardından alfabe konusu tekrar gündeme geldi⁷⁵⁵. Mustafa Kemal Paşa, latin harflerinin kabul edilmesi taraftarıydı. Devrin başbakanı İsmet Paşa, devlet mekanizmasında ortaya çıkacak büyük sıkıntılar yüzünden yeni harflerinin kabul edilmesine karşıydı⁷⁵⁶. Mustafa Kemal Paşa herşeye rağmen 1927 yılında İstanbul'a giderek Dolmabahçe Sarayı'nda dil bilginleri ile çalışmalara başladı⁷⁵⁷. İlk önce rakamlar değiştirildi. Maarif Vekaleti'nin 20 Mayıs 1928 tarihli emriyle "Dil Encümeni" kuruldu. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında 26 Haziran 1928 tarihinde çalışmalara başlayan encümende üye olarak; Talim ve Terbiye Dairesi Reisi Mehmed Emin (Erişirgil), Talim ve Terbiye Dairesi Üyesi Mehmed İhsan (Sungu), Falih Rıfki (Atay), Ahmed (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), Uzman Ragıp Hulusi (Özdem), Uzman Ahmed Cevad (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Uzman İbrahim Osman (Grandi), Talim ve Terbiye Dairesi Üyesi Avni (Başman), İbrahim Necmi (Dilmen), Ahmed Rasim, Celâl Sahir (Erozan), İsmail Hikmet (Ertaylan) katılmışlardır⁷⁵⁸. Encümen, yaptığı çalışmalar neticesinde hazırladığı "Alfabe Raporu"nu Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya sundu⁷⁵⁹. Halk Fırkası'nın 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu'nda düzenlediği baloda Mustafa Kemal Paşa yeni Türk harflerinin kabul edileceğini açıkladı⁷⁶⁰. 25 Ağustos 1928 tarihinde Ankara'da toplanan Muallimler Birliği'nin dördüncü kongresinde muallimler "Son Türk'ü yeni harflerle okuyup yazdırıncaya kadar Büyük müncinin açtığı bu yeni yolda sebat ile çalışacaklarına" ant içtiler⁷⁶¹. Yeni Türk alfabesi, 1 Kasım 1928 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildi ve 3 Kasım 1928'de Resmi gazetede neşredildi⁷⁶².

⁷⁵⁵ M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Ankara, 1991, s. 15-56.

⁷⁵⁶ İsmail Arar, "Gazi Alfabesi", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981, s. 151.

⁷⁵⁷ Enver Behnan Şapoşo, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1950*, İstanbul, bs. t. yok, s. 131.

⁷⁵⁸ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1984, s. 439; Ülkütaşır, a.g.e., s. 59-61.

⁷⁵⁹ Ülkütaşır, a.g.e., s. 61-63.

⁷⁶⁰ M. German, *Harf İnkılabı: 9 Ağustos 1928*, İstanbul, 1938, s. 22, 23.

⁷⁶¹ *Tarih IV*, s. 258.

⁷⁶² Sami N. Özerdim, *Harf Devriminin Öyküsü*, Ankara, 1962, s. 36, 37.

Yeni harflerin en kısa zamanda öğretilmesi için Millet Mektepleri kuruldu. Millet Mektepleri Talimatnamesi'nde bu mekteplerin kuruluş amacı "Türkiye halkını okuyup yazmağa muktedir bir hale getirmek ve ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği ana bilgileri kazandırmak maksadile millet mektepleri teşkilâtı vücuda getirilmiştir." şeklinde açıklanmıştır⁷⁶³. Millet Mekteplerinin umumi teşkilatının reisi ve Millet Mekteplerinin başmuallimi Mustafa Kemal Paşa'dır. Büyük Millet Meclisi, Başvekil, İcra Vekilleri, Erkan-ı Harbiye Reisi, Halk Fırkası Katib-i Umumisi bu teşkilatın reisidir⁷⁶⁴.

Yeni harfler resmen kabul edilmeden önce İzmir'de muallimlerin yeni harfleri öğrenmesi için 2 Eylül 1928 Misak-ı Milli Mektebi'nde kurs açıldı. Altmış kadar muallimin devam ettiği bu kurs bir hafta sürecektir. Muallimler yeni harfleri burada öğrenerek çeşitli yerlerde açılan kurslarda yeni Türk alfabesini öğreteceklerdir⁷⁶⁵. Muallimlerin kursu 7 Eylül'de sona erdi⁷⁶⁶. Tedrisat müfettişlerine ise kurs 8 Eylül'de açılacaktır. Bu kursu Tedrisat Müfettişi Asım İsmet Bey idare edecektir⁷⁶⁷.

Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin ikinci maddesinde Millet Mektepleri teşkilatı "sabit A ve B dersanelerinden, halk okuma odalarıyla köy yatı dersanelerinden" oluşmaktadır⁷⁶⁸. Buna göre Millet Mektepleri'ni dersaneler ve halk okuma odaları şeklinde iki kısımda incelemek mümkündür.

a. Dersaneler: Yeni harflerin resmi olarak kabulünün hemen ardından Maarif Vekaleti'nin İzmir'de Millet Mektepleri açılması için gönderdiği emri ve talimatnameyi incelemek üzere Millet Mektepleri Vilayet Heyeti, Vali Kâzım Paşa'nın başkanlığında 6 Aralık 1928 tarihinde toplandı. Heyete Belediye Reisi Doktor Ahmed Hulusi, Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemedi Salih, Maarif Müdürü Nail, Vilayet Encümeni azasından Mehmed Şevki, Polis Müdürü Ömer, Jandarma Kumandanı Nihat, Sıhhiye Müdürü Lütfü, Hususi Muhasebe Müdürü Tahsin, Müddei Umumi Hasan, Başmühendis Emin, Defterdan Kemal Beyler'den oluşuyordu. Heyet vilayette 6.000 Millet Mektebi'nin açılmasına karar verdi. Bu mekteplere ait bütçenin ve diğer hazırlıkların yürütülmesi için bir encümen seçilmiştir. Encümende Salih, Naili, Mehmed Şevki ve Tahsin Beyler görev aldılar⁷⁶⁹. Encümen kısa sürede açılacak olan Millet Mektepleri'nin kadrosunu ve bütçesini hazırladı⁷⁷⁰. İzmir Vilayeti Umum Meclisi, 22 Aralık 1928 tarihinde yaptığı son toplantıda Millet Mektepleri bütçesini 53.000 lira olarak belirledi. Bu bütçeyle İzmir vilayetinde 400 dersane açılacaktı. Millet Mektepleri dersanelerine 550 muallim görevlendirileceği gibi 150 muallim de görevi buna uygun olan ehliyetli memurlardan, emekli ve ihtiyat zabıtlarından temin edilecektir.

⁷⁶³ T. C. Maarif Vekaleti, Millet Mektepleri Talimatnamesi, Ankara, 22 Eylül 1929, s. 4.

⁷⁶⁴ Anadolu, 16 Teşrin-i Evvel 1929.

⁷⁶⁵ Anadolu, 2 Eylül 1928; Anadolu, 4 Eylül 1928.

⁷⁶⁶ Anadolu, 8 Eylül 1928.

⁷⁶⁷ Anadolu, 5 Eylül 1928.

⁷⁶⁸ Millet Mektepleri Talimatnamesi, s. 4.

⁷⁶⁹ Ahenk, 8 Birinci Kanun 1928.

⁷⁷⁰ Ahenk, 13 Birinci Kanun 1928.

Mektepsiz ve muallimsiz köylere 50 seyyar muallim gönderilecek seyyar muallimlere 1929 yılı Nisan ayına kadar 200 lira ödenecektir⁷⁷¹.

İzmir'deki Millet Mektepleri, her yerde olduğu gibi 1 Ocak 1929 tarihinde törenlerle açıldı. Hanımların dersanelerinde açılış töreni saat 15.00'de, erkeklerin dersanelerinde açılış töreni saat 19.00'da yapıldı. 1 Ocak 1929 tarihinde İzmir'de 50 Millet Mektebi dersanesi öğretime başladı. Bu dersanelerin yerleri ve açılış törenine katılan şahsiyetler şöyledir⁷⁷²:

- Salepçioğlu Camisi Dersanesi: Vali Kâzım ve Müstahkem Mevki Kumandanı Ali Fuat Paşalar.
- Dumlupınar Mektebi Dersanesi: Belediye azasından Vehbi Bey.
- Şehit Fethi Bey Mektebi Dersanesi: Mektupçu Şevket Bey.
- Turan Mektebi Dersanesi: Maarif Müdürü Ahmet Naili ve Dr. Ethem Beyler.
- Misak-ı Milli Mektebi Dersanesi: Erkek Muallim Mektebi Müdürü Hikmet Bey.
- İsmet Paşa Mektebi Dersanesi: Muhasebe Mümeyyizi Ziya Bey.
- Olti Mektebi Dersanesi: Müfettiş Mansur Tekin Bey, Kız Lisesi muallimlerinden Rabia Hanım.
- Aras Mektebi Dersanesi: Metruk Mallar Müdürü Niyazi Bey.
- Sarıkamış Mektebi Dersanesi: Kısm-i Adli Reisi Sabri Bey.
- İnönü Mektebi Dersanesi: Müfettiş Oğuz ile Kız Lisesi muallimlerinden Kevser Ferit Hanım.
- Tınaztepe Mektebi Dersanesi: Varidat Müdürü Sabri Bey.
- Karşıyaka Soğukkuyu Mektebi Dersanesi: Tapu Müdürü İsmail Bey.
- Duatepe Mektebi Dersanesi: Sulh Ceza Mahkemesi Reisi Cemal Bey
- Kahramanlar Mektebi Dersanesi: Erkek Muallim Mektebi muallimlerinden Osman Bey.
- Şehit Fadıl Bey Mektebi Dersanesi: Belediye Reisi Muavini Adil Bey.
- Müdafaa-i Hukuk Mektebi Dersanesi: İkinci Hukuk Reisi Kemal Bey.
- Redd-i İlhak Mektebi Dersanesi: Ticaret Mahkemesi Hakimi Sururi Bey.
- Alsancak Mektebi Dersanesi: Ağır Ceza Reisi Yakub Rasim Bey ile Kız Lisesi muallimlerinden Nüzhet Hanım.

⁷⁷¹ Hizmet, 23 Birinci Kanun 1928.

⁷⁷² Hizmet, 1 İkinci Kanun 1929.

- Sakarya Mektebi Dersanesi: Kız Lisesi Müdürü Şehime Yunus Hanım.
- Halit Bey Mektebi Dersanesi: Erkek Muallim Mektebi muallimlerinden Faik Bey.
- Zafer Mektebi Dersanesi: İskan Müdürü Münir Bey.
- Yıldırım Kemal Bey Mektebi Dersanesi: Nüfus Müdürü Hikmet Ali Bey.
- Tepecik Mahfeli Dersanesi: Baytar Müdürü Adil Bey.
- İkışemelik Camialtı Dersanesi: Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemedi Salih Bey.
- Asansör Kahvehanesi Dersanesi: Evkaf Müdürü Hulusi Bey.
- Karantina Mahfeli Dersanesi: İstatistik Müdürü Nazım Bey.
- Cedit Mahallesi Dersanesi: Muallim Reşat Bey.
- Ballıkuyu Dersanesi: Dr. Ramih Bey.
- Mumcu Kahvehanesi Dersanesi: Müfettiş Nurettin Bey.
- Eski Sahı Tekkesi Dersanesi: Belediye azasından Tahsin Bey.
- İkinci Karantina Spor Mahfeli Dersanesi: Muallim İhsan Bey.
- Göztepe Mahfeli Dersanesi: Eczacı Ferit Bey.
- İkinci Süleymaniye Birliği Dersanesi: Posta ve Telgraf Müdürü Ferit Bey.
- Damlacık Kahvehanesi Dersanesi: Belediye azasından Hafız Hayri Bey.
- Üčkuyular Dersanesi: Eytam Bankası Müdürü Hayrettin Bey.
- Karşıyaka Ankara Mektebi Dersanesi: Ziraat Başmüdürü Zühtü Bey.
- Karşıyaka Türk Birliği Mektebi Dersanesi: Ticaret Mektebi Müdürü Ziya Bey.

İzmir halkı, Millet Mektepleri'ne açıldığı günden beri büyük rağbet göstermiştir. Günden güne talebe mevcudu çoğaldığından dersane adedini fazlalaştırmak ihtiyacı doğdu. Kısa zamanda Balçova'da, Karşıyaka Ankara Mektebi'nde, Turan'da yeni dersaneler açıldı. Seyyar muallimlerden Menemen ve Seydiköy'e ikişer, Kemalpaşa, Alurca, Dedebaşı, Yamanlar ve Dikili'ye birer muallim tayin edildi⁷⁷³. Her geçen gün talebe sayısı çok arttığından Millet Mektepleri İdare Heyeti ile Maarif İdaresi hemen hemen her gün yeni dersaneler açmak ve yeni muallimler tayin etmekle uğraşmaktadır.

⁷⁷³ Hizmet, 6 İkinci Kanun 1929.

Millet Mektepleri Talimatnamesi ve Maarif Vekaleti'nden yapılan tebliğler gereğince dersaneler ile halkın Millet Mektepleri'ne Devam durumu teftiş edilmeye başlandı. Vali Kazım Paşa ile Muhasebe-i Hususiye Müdürü Tahsin Bey Üçkuyular'dan başlıyarak Karataş'ta Duatepe Mektebi'ne kadar uzanan sahil kıyısındaki mektepleri teftiş edeceklerdir. Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemedi Salih, Maarif Müdürü Naili, Polis Müdürü Ömer Beyler yukarı mahalleler ile Değirmendağı, Eşrefpaşa ve Salepçioğlu Camisi arkasındaki sahada mevcut ders aletleri teftişiyle görevliydi. Belediye Reisi Hulusi, Jandarına Kumandanı Nihat, Nafia Başmühendisi Emin Beyler İsmet Paşa mahallesindeki İsmet Paşa Mektebi'nden başlıyarak Alsancak'a kadar olan sahanın teftişiyle mükellefeler. Karşıyaka'daki Millet Mektepleri teftişini ise Müddei Umumi Hasan, Defterdar Kemal, Sıhhat İşleri Müdürü Lütfi Beyler yapacaklardır. Hanımların dersleri gündüz açık olduğu için bu dersaneler gündüz, erkeklerin ise gece teftiş edilecektir⁷⁷⁴.

Millet Mektepleri'ne alfabeler ve okuma kitapları Maarif Vekaleti'nden ücretsiz gönderiliyordu. 1929 yılı Şubat ayına kadar İzmir Maarif Müdürlüğü'ne 60.000 alfabe, 200 köyler, 50.000 şehirler için okuma kitabı gönderildi⁷⁷⁵.

Millet Mektepleri dersaneleri kendi aralarında A ve B şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sabit ve seyyar A dersanelerinin vazifesi hiç okuma yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur-yazar bir hale getirmektedir. A dersaneleri 1 Kasım'da başlayıp, Şubat ayı sonunda biter. Sabit ve seyyar B dersaneleri, A dersanelerini tamamlamış ve okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşları "hayat ve maiyetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği" ana bilgileri vermektedir. B dersaneleri de 1 Kasım'da başlayıp Şubat ayı sonunda kapanır⁷⁷⁶.

İzmir vilayetindeki Millet Mektepleri'nin 1928-1942 yılları arasındaki talebe ve mezun durumunu gösterir tablo⁷⁷⁷:

⁷⁷⁴ Hizmet, 8 İkinci Kanun 1929; Hizmet, 9 İkinci Kanun 1929.

⁷⁷⁵ Anadolu, 22 Şubat 1929.

⁷⁷⁶ Resmî Gazete, S. 1321, 16 Teşrin-i Evvel 1929, s. 8396.

⁷⁷⁷ Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, 1928-1934, İstanbul, 1935, s. 38; Maarif İstatistiki, 1937-1938, s. 160-161; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiki, 1941-1942, s. 172,173. Not: Aşağıdaki tablo tek sayfaya sığmadığı için iki sayfaya bölünmüştür.

TALEBE MEVCUDU					BAŞARILI OLANLAR					DIŞARIDAN BİTİRENLER		
A		B		Toplam	A		B		Toplam	A	B	Toplam
E	K	E	K		E	K	E	K				
5439	2716	5683	3203	17041	2468	1888	5600	2398	11498	329	381	710
4945	2660	674	170	8499	1875	1171	295	180	3521	1648	93	1736
3422	1422	861	197	5902	1513	554	452	143	2662	618	92	710
4091	813	151	-	5055	2117	537	58	-	2712	146	-	146
2531	721	136	-	3388	1903	365	67	-	2335	267	-	267
954	439	73	-	1466	513	208	31	-	752	1636	1	1637
1349	175	23	-	1547	728	72	-	-	809	2553	121	2674
175	8	-	-	183	76	8	-	-	84	432	175	607
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	240	-	240
20070	8434	3150	471	32146	7046	2555	2186	685	12472	88	119	207
9970	4603	1258	145	15976	4032	1570	552	25	6179	367	25	392
7846	2185	1628	448	12107	2681	494	757	167	7274	411	123	534
6610	1034	500	48	8192	2552	265	227	27	3041	36	-	36
4557	271	305	-	5133	2239	99	148	-	2486	31	-	31
3025	35	200	-	3260	1259	26	141	-	1426	200	2	202
9175	467	285	58	10043	3378	131	132	46	3687	347	25	372
704	19	35	-	758	310	6	27	-	343	478	19	1497
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	9
25509	11150	8833	3674	49166	9514	4443	7286	3083	24326	417	500	917
14915	7263	1932	315	24425	5907	2741	847	205	9700	2015	118	2133
11530	3607	2489	645	18271	4194	1048	1209	310	6761	1029	215	1244
10701	1847	651	48	13247	4669	802	285	27	5783	182	-	182
7088	992	441	-	8521	4142	464	215	-	4821	298	-	298
3979	474	273	-	4726	1772	234	172	-	2178	1836	3	1839
10524	642	308	58	11532	4106	203	141	46	4496	2900	146	3046
879	27	35	-	941	386	14	27	-	427	1910	194	2104
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	249	-	249

Büyük bir coşkuyla açılan ve halk tarafından büyük rağbet gören Millet Mektepleri'ne ilgi 1929 yılı Nisan ayından itibaren azalmış ve talebeler arasında devamsızlık başlamıştır⁷⁷⁸. İzmir'deki Millet Mektepleri'nde de dersane, muallim ve talebe bakımından bir erime olmuştur. Yukarıdaki tabloda hem şehirlerde hem de köylerdeki Millet Mektepleri'nde açıkça görülmektedir. 1934-1935 ders yılında İzmir'deki Millet Mektepleri'nde dersane, muallim ve talebe bakımından bir artış olmuştur. Bu artış cezai yaptırımlar sonucunda gerçekleşmiş olsa gerek. Zira 1937-1938 ders yılında Millet Mektepleri'nde sayıca bir düşüş olmuştur.

b. Halk Okuma Odaları: Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 2. maddesine dayanarak tesis edilen Halk Okuma Odaları için 1929 yılında hazırlanan kılavuzda bu odaların kuruluş amacı şöyle açıklanmıştır⁷⁷⁹:

"Millet Mektepleri teşkilatının hakikî semerelerini verebilmesi için halkı yalnız okuyup yazdırmak kâfi değildir. Okumak ve yazmak hayatta fikir terbiyesi ve hars için nihayet vasıtaadır. Türkiye halkını ümmünlükten kurtarmak için sarfetmekte olduğumuz mukaddes sayın asıl muvaffakata; halka okumayı sevdirdiğimiz, mutalaa zevkini verebildiğimiz zaman anlaşılacaktır. Millet Mektepleri'nde okuttuğumuz kadın ve erkek vatandaşlarımız alfabe ve kıraat sayfalarından sonra kendilerini şahsan alâkadar eden malûmatı ve vatandaşlık hak ve vazifelerini öğrendikleri zamandır ki mesut ve münevver vatandaşlar yaratmış olmak saadetini duyacağız. İşte bu gayeye doğru atılmış ilk adım, (okuma odaları) teşkilâtıdır..."

Türkiye'nin şehir kasaba ve köylerinde Halk Okuma Odaları açılacaktır⁷⁸⁰. İzmir Vilayeti'nde tesis edilen Halk Okuma Odaları Şöyledir⁷⁸¹:

⁷⁷⁸ Hizmet, 9 Nisan 1929; Hizmet, 17 İkinci Kanun 1930.

⁷⁷⁹ Nevzat Ayas, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Ankara, 1948, s. 420.

⁷⁸⁰ Resmi Gazete, S. 1321, 16 Teşrin-i Evvel 1929, s. 8397; Millet Mektepleri Talimatnamesi, s. 9.

⁷⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Maarif 1933-1934 İstatistik Yıllığı, 1931-1932, İzmir, 1933, s. 186; Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Halk Okuma Odaları ve Umumi Kütüphaneler İstatistiği, İstanbul, 1935, s. 5; Kültür Bakanlığı Dergisi, S. 20-21, Son kanun 1937.

KAZALAR	1931-1932	1933-1934		
		ŞEHİR	KÖY	TOPLAM
Bayındır	30	1	16	17
Bergama	47	2	12	14
Çeşme	14	-	8	8
Dikili	3	-	-	-
Foça	7	4	-	4
İzmir				
Şehir Merkezi 1				
Seydiköy 1				
Buca 2	23	-	-	-
Karşıyaka 5				
Bornova 9				
Değirmendere 5				
Karaburun	22	1	3	4
Kemalpaşa	11	1	14	15
Kuşadası	20	-	8	8
Menemen	30	-	24	24
Ödemiş	60	-	-	-
Seferihisar	11	-	-	-
Tire	23	-	22	22
Torbalı	14	-	21	21
Urla	17	1	9	10
TOPLAM	332	10	137	147

1937-1938 ders yılında toplam 104 olan Halk Okuma Odaları İzmir şehrinde 5'e, köylerde 101'e düşmüştür⁷⁸². Millet Mektepleri teşkilatının dersaneler kısmında olduğu gibi Halk Okuma Odalarında da bir düşüş görülmektedir.

2. Kütüphaneler

a. Milli Kütüphane: Yunan işgalinin ardından Milli Kütüphane toplanma devresine girdi. 1923 yılı Mayıs ayında Milli Kütüphane heyeti, Beyler sokağında bulunan kalan sinema binasının tamamlanması kararını alırken kullanılmakta olan eski sinema binasının da tamir işlerini başlattı⁷⁸³. Bu yılda kütüphanenin masrafı 21.505 liradır. 1924 yılı Temmuz ayı sonuna kadar masraf 4.765 lirayı bulmuştur⁷⁸⁴.

İzmir Milli Kütüphane Cemiyeti 1925 yılında nizamnamesini ve ruhsatını yeniledi⁷⁸⁵. İzmir'de "Milli Kütüphane Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kuruldu. Cemiyetin merkez idaresi Beyler sokağında 49 numaralı binadır. Cemiyetin hiçbir fırka ile bağlantısı yoktu. Nizamnamenin ikinci maddesinde İzmir Milli Kütüphane "diğer me-malik-i mütemeddine de müessis umumi kütüphanelerin takip ettikleri gayeyi takibi erbab ve tettebbua ve bütün ahaliye tedarik edemeyecekleri kitapları meccanen okutmak ve bu suretle halkın intibahına hizmet etmek maksadıyla açılmış Türk ve İslam ce-maatine aid bir müessese-i hayriyedir" şeklinde tanımlanmıştır. Müstakil bir müessese olan İzmir Milli Kütüphane doğrudan doğruya idare heyeti tarafından yürütülmektedir. Milli Kütüphane'nin bir idare heyeti, üç azası vardı. Heyetler, "heyet-i idare" ve "heyet-i ilmiye"dir. Azalar ise "Aza-yı Müessesesi", "Aza-yı Asliyesi" ve "Aza-yı Ame-lesi"nden oluşmaktadır⁷⁸⁶. Cemiyetin 1925 yılında idare heyetinde; Muallimlerden Celal, Süleyman, Darüleytam Müdürü Sezai, tüccar Şükrü, Sabahaddin Saib, Eczacı Faik, Mahmud Tahirülmevlevi Beyler'den oluşuyordu⁷⁸⁷.

1926 yılında Milli Elhamra Sineması açıldı⁷⁸⁸. Aynı yılda Milli Kütüphane'ye ait olan arsa ve atılan temeller belediye tarafından istimlak edildi. Bunun üzerine Milli Kütüphane belediyeden alacağı para yerine yangın sahasından arsalar aldı. Sonra bu arsaları sattı. Elde ettiği 92.212 lira ile bugünkü binasını inşa ettirdi⁷⁸⁹. Üçüncü Beyler

⁷⁸² Maarif İstatistiği, 1937-1938, s. 338,342.

⁷⁸³ Ahenk, 29 Mayıs 1339; Türk Sesi, 16 Teşrin-i Evvel 1339.

⁷⁸⁴ "Muhtelif Anketterimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.

⁷⁸⁵ Ahenk, 13 Mayıs 1341.

⁷⁸⁶ İzmir Milli Kütüphanesinin Nizamname-i Esasistidir, İzmir, 1341, s. 1.2.

⁷⁸⁷ Ahenk, 13 Mayıs 1341.

⁷⁸⁸ Mustafa Şahin, "Dünü ve Bugünüyle İzmir Milli Kütüphane", Tarih ve Toplum, S. 134, Şubat 1995, s. 106.

⁷⁸⁹ İzmir Milli Kütüphane Açılma Şenliği.

sokağında bulunan⁷⁹⁰ Milli Kütüphane, Umumi hapishanenin yanbaşındaki binaya taşındı ve 14 Ocak 1930 tarihinde okuyucularına yeni binada kapılarını açtı⁷⁹¹. Önceden patinaj ve eğlence merkezi olarak inşasına başlanan bina Milli Kütüphane olarak tamamlandı. Yeni bina 31 Ekim 1933 tarihinde Cumhuriyetin onuncu yılı kutlamaları şenliği sırasında açıldı⁷⁹².

İzmir Milli Kütüphane'nin 1926 yılı kitap sayısı 8.890 cilt⁷⁹³ iken, bu sayı 1935 yılında 17.000 cilde ulaşmıştır⁷⁹⁴. Manisa Mebusu Refik Şevket (İnce) Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde "Matbaaları Koruma Kanunu" görüşülürken İzmir Milli Kütüphane'nin İstanbul Kütüphaneleri'nden kitap zenginliği bakımından sonra geldiğini söyleyerek toplanacak kitapların bir kısmının İzmir Milli Kütüphane'ye verilmesi için taktir verilmiştir. Refik Şevket Bey'in bu taktiri 1938 yılında kabul edildi⁷⁹⁵. 1941 yılında kitap mevcudu 30.000 cilde⁷⁹⁶, 1945 yılında 40.404 cilde ulaşmıştır⁷⁹⁷.

Kuruluşundan beri sürekli İzmir Milli Kütüphane olarak anılan kütüphane, bu adı resmen 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 16. maddesi gereğince Bakanlar Kurulu kararıyla 23 Eylül 1939 tarihinde aldı. 15 Şubat 1938 yılında Milli Kütüphane Vakfı'nın kurulmasından sonra kendi haline bırakılmıştır⁷⁹⁸.

b. Hisar / Halkevi Kütüphanesi: Cumhuriyet'in ilanından sonra vakıf kütüphaneleri Maarif Vekaleti'ne devredildi⁷⁹⁹. Bu karar doğrultusunda İzmir'deki on-beş vakıf kütüphanesinden 4.602 matbu ve 3.514 adet el yazması kitap toplandı. Maarif Vekaleti bu kitaplarla İzmir'de büyük bir kütüphane açma düşüncesindeydi⁸⁰⁰. Toplanan kitapların Salepçioğlu Camisi altındaki Hisar Kütüphanesi'ne nakledilmesi kararlaştırıldı. Bu konuda Hisar Kütüphanesi'nin hafız-ı kütübü Şerif Necmi Bey'e bir me-mur yardım edecekti⁸⁰¹. Hisar Kütüphanesi, belli başlı Pazaryeri, Hatuniye, Tuzcuzâde, Musa Kâzım, Şadırvan, Osman Nüzhet, İlyaszâde vakıf kütüphaneleri ile Girit muha-cirleri ve Mustafa Efendi'nin bağışlarıyla teşekkül etmiştir.

Hisar Kütüphanesi, Halkevine devredilmeden önce kurulan bir komisyon kütüphanedeki kitaplar üzerinde inceleme yaparak okunmasını zararlı gördüğü Arapça

⁷⁹⁰ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s. 78.

⁷⁹¹ Anadolu, 15 Kanun-ı Sani 1930.

⁷⁹² İzmir Milli Kütüphane Açılma Şenliği.

⁷⁹³ İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistikl.

⁷⁹⁴ Anadolu, 13 İkinci Kanun 1935.

⁷⁹⁵ Yeni Asır, 18 Haziran 1938.

⁷⁹⁶ İzmir Rehberi, s. 154.

⁷⁹⁷ Behsat Minez, "İzmir'den Çizgiler: İzmir Milli Kütüphanesi", Fikirler, S.310-311, 1 Nisan 1946, s. 19.

⁷⁹⁸ İpek, a.g.m., s. 238.

⁷⁹⁹ Yanık Yurd, 18 Kanun-ı Evvel 1925.

⁸⁰⁰ Anadolu, 10 Ağustos 1341.

⁸⁰¹ Yanık Yurd, 18 Kanun-ı Evvel 1925.

ve Farsça yazılmış 4.152 cilt kitabı Halkevi mahzeninde koruma altına aldı. Faydalı gördükleri 2.722 ciltlik Türkçe, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Farsça kütüphanenin raflarına yerleştirildi. Maarif Vekaleti'nin 3 Mayıs 1933 tarihli 286 sayılı tahriratıyla Hisar Kütüphanesi'nin Halkevine devredildi. Hisar Kütüphanesi'nin okuyucu sayısı yılda 455 idi. Kütüphane Halkevine devredildikten sonra aylık okuyucu sayısı 250'ye ulaşmıştır. Halkevi Kütüphanesi'nin bir memuru ve bir mustahdemi mevcuttu. Görevliler, İzmir Maarif Müdürlüğü'ne bağlıdır⁸⁰².

c. Diğer Kütüphaneler: Cumhuriyet'in ilk yıllarında orta muallim mekteplerinde ve liselerde talebelerin bilgilerini ve kültürlerini artırmak için kütüphaneler açılmaya başlamıştır. Maarif Vekaleti'nin gönderdiği ve diğer yollarla elde edilen kitaplarla kütüphaneler zenginleştiriliyordu⁸⁰³. 1926 yılında İzmir'de Halkevi ve Milli Kütüphane dışındaki kütüphaneler şöyledir⁸⁰⁴:

	Kütüphanelerin Bulunduğu Yer	Ait Olduğu Müessese	Kuruluş Tarihi	Kitap Mevcudu
İzmir	Müze Kütüphanesi	Maarif	1926	933
	Erkek Muallim Mektebi	Maarif	1925	710
	Erkek Lisesi	Maarif	1923	1.762
	Kız Lisesi	Maarif	1923	717
	Sanatlar Mektebi	Mektep	1925	280
	Şehit Fethi Bey Mektebi	Mektep	1924	284
	Misak-ı Milli Mektebi	Mektep	1917	164
	Amerikan Koleji	Mektep	1896	9.017
	Amerikan Koleji	Mektep	1910	115
	Karataş Musevi Mektebi	Mektep	1914	796
	Keçeciler Musevi Mektebi	Mektep	1910	1.129
	Keçeciler Kız Musevi Mektebi	Mektep	1924	377
	Musevi Yetim Mektebi	Mektep	1924	372
	Darülrifan Mektebi	Mektep	1899	1.509

⁸⁰² İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 178,180.

⁸⁰³ Aynı Eser, s. 180.

⁸⁰⁴ İzmir Vilayeti 11926 Senesi İstatistikli.

Karşıyaka	Ankara Mektebi	Mektep	1923	256
	Türkbirliği Mektebi	Mektep	1924	221
	Dame De Sion Mektebi	Mektep	1924	420
Bornova	Dokuz Eylül Mektebi	Mektep	1924	102
Buca	Birinci Mektebi	Mektep	1926	128
Ödemiş	Çakırzade Ahmet Ef. Mektebi	Evkaf	1861	1.095
	Türk Ocağı	Türk Ocağı	1923	444
	Zafer Mektebi	Mektep	1922	104
	Birlik Nahiyesinde Sarıberber Mektebi	Evkaf	-	351
Tire	Necip Paşa Kütüphanesi	Evkaf	1827	1.015
Bayındır	Türk Ocağı	Türk Ocağı	1922	46
Bergama	Türk Ocağı	Türk Ocağı	1923	139
	Muallimler Birliği	Birlik	1926	59
	Gazi Paşa Mektebi	Mektep	1923	133
Çeşme	Türk Ocağı	Türk Ocağı	1923	140
Seferihisar	Türk Ocağı	Evkaf	1924	214
Kuşadası	Hacı İlyas Ağa	Türk Ocağı	1860	425
Kemalpaşa	Türk Ocağı	Türk Ocağı	1923	600
Menemen	Türk Ocağı	Türk Ocağı	1925	310

3. Neşriyat

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'deki bir kısım Türk aydını kendi arasında örgütlenme yoluna gitmiştir. 26 Aralık 1924 tarihinde İzmir'de "Türk Gazeteciler Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyette İzmir'de mevcut gazetelerin imtiyaz sahipleri, sorumlu müdürleri, başyazarları ve yazarlarıyla birlikte haber işiyle uğraşan, gazetelere yazı yazarlar katılmışlardır. Cemiyetin başkanlığına 21 oyla Tokadizade Şekip Bey seçildi⁸⁰⁵.

⁸⁰⁵ TürkIII, 28 Kanun-ı evvel 1340.

Merkezi Ankara'da bulunan "Matbuat Cemiyeti"nin İzmir'de de bir şubesi açılması için 16 Kasım 1928 tarihinde 30 kadar gazeteci Türk Ocağı'nda toplandı. Burada "Merkez Matbuat Cemiyeti"nin nizamnamesi esas alınarak bir nizamname hazırlandı. Resmi işlemlerin yapılması için de beş kişilik bir heyet-i müntesibe seçtiler. Heyette İsmail Hakkı, Nihat Şevki, Sıtkı Şükrü, Süreyya Fehmi ve Süleyman Şevket Beyler görev aldılar⁸⁰⁶.

İzmir'de dağınık bir şekilde sürüp giden edebi neşriyatı "muvafık bir şekilde koymak ve kalem sahiplerini tanıtılmak gayesi ile biraraya gelen" genç edebiyatçı ve yazarlar, 1931 senesi Mart ayında yaptıkları bir toplantıda Tokadizade Şekip'in de içlerinde bulunacağı bir cemiyet kurma kararı aldılar. İkinci bir toplantıda Tokadizade Şekip, kurulacak olan "Edabiyat Cemiyeti"nin reisi seçildi. 23 maddeden oluşan bir nizamname hazırlanarak 25 Nisan 1931 tarihinde bir beyanname ile hükümete verilerek tescil ettirildi⁸⁰⁷. Cemiyette Tokadizade Şekip Bey'den başka Zeynel Besim (Sun), Orhan Rahmi (Gökçe), Ferit Ragıp, İrfan (Konur), Haşim Nezihî, Nizamettin Nazif (Tepedelenli), Hüseyin Avni (Ozan), Avukat Bedri, Asım (Kültür), Süleyman Sıddık, Hasene Nalan, Benal Nevzat (Arıman), Celal Enver, Adnan (Bilget) yer aldı. Hizmet gazetesi yayınlarıyla bu cemiyeti destekledi⁸⁰⁸. Behçet Kemal Ankara'da neşredilen Hakimiyet-i Milliye gazetesinde cemiyetin başkanı Tokadizade Şekip'in üzerine şiddetle hücum etti. Tokadizade bundan çok etkilenmesine rağmen cevap vermemiştir. Fakat cemiyette bulunan edebiyatçılar Behçet Kemal'e karşı büyük saldırıya geçti. Bu olay karşısında Tokadizade 1 Ağustos 1931 tarihinde cemiyetin hukuk işleri müdürü Muzaffer Bey'e cemiyet reisliğinden istifa ettiğini bildiren bir yazı gönderdi. İzmir İncir Kooperatif Şirketi Müdürü Muhittin Bey Edebiyat Cemiyeti'nin reisi seçildi. Fakat Muhittin Bey'in meşguliyeti dolayısıyla kapatılmıştır. Cemiyetin fesh edilmesiyle dağınık bir şekilde bulunan İzmir Edebiyatçıları 1932 yılında Halkevi çatısı altında toplanmıştır⁸⁰⁹.

a. Gazeteler:

1. Anadolu: Cumhuriyet devrinde Anadolu gazetesi, Denizli mebusu olan Haydar Rüştü tarafından⁸¹⁰ 1924 yılında yayın hayatına başladı⁸¹¹. Gazetenin

⁸⁰⁶ Anadolu, 18 Teşrin-i Sani 1928.

⁸⁰⁷ Hüseyin Avni, Tokadizade Şekip, İzmir, 1933. Hüseyin Avni ile aynı cemiyette bulunan Adnan Bilget, Edebiyat Cemiyeti'nin 1930 yılında tesis edildiğini belirtmektedir. Hüseyin Avni Bey'in cemiyetin kuruluş tarihini açıkça belirtmesi O'nu daha güvenilir kılmaktadır. Bu konu hakkında ayrıca bkz: Bilget, a.g.e., s. 41.

⁸⁰⁸ Bilget, a.g.e., s. 41.

⁸⁰⁹ Hüseyin Avni, Tokadizade Şekip, s. 29-32; Tokadizade Şekip 6 Ekim 1932 tarihinde oğlunun ölümüne dayanamayarak vefat etmiştir. Bkz: Anadolu, 7 Birinci Teşrin 1932.

⁸¹⁰ İzmir Rehberi, s. 119; Haydar Rüştü (Öktem) milli mücadele yıllarının ardından 1923 yılı Ağustos ayında yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Denizli mebusu olarak girdi. Yedi devre

idarehanesi Kemeraltı'nda eski Gümrük sokağında 6 numaralı binadaydı⁸¹². Anadolu, Halk Fırkası'nın siyasi fikirlerini savunan siyasi bir gazetedir.⁸¹³ Orhan Rahmi (Gökçe), Şahap (Göksel); Kamil (Oral), Agah (Bartu) gibi vs. kişiler gazeteye yazılar yazmışlardır⁸¹⁴. 17 Eylül 1954 tarihinde 12910 sayısı ile yayınına son veren Anadolu⁸¹⁵ daha sonra Sinan Sadi Sükan tarafından İstanbul'da Anadolu Son Baskı ismiyle neşriyatına devam etmiştir⁸¹⁶.

2. Yeni Asır: İlk defa 1895 tarihinde Selanik'de "Asır" adıyla yayınlanan gazete II. Meşrutiyet'in ilanından sonra "Yeni Asır" ismiyle neşredilmiştir. Mübadele-i Ahali Mukavelenamesi'nin uygulanması üzerine Yeni Asır Gazetesi Selanik'ten 1924 yılında İzmir'e nakledilmiştir. Gazetenin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü olan Ali Şevket (Bilgin) Bey'dir⁸¹⁷. Siyasi bir taraf tutmayan Yeni Asır Gazetesi'nin⁸¹⁸, ilk idarehanesi Beyler sokağında 13 nolu binadaydı⁸¹⁹. Daha sonra Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen Yeni Asır⁸²⁰, 1930 yılından sonra Batı Anadolu'da en çok okunan gazete olmuştur⁸²¹. Gazete İdarehanesi'ni Beyler sokağından Gazi Bulvarı'nda 116 numaralı binaya taşımıştır⁸²². Yeni Asır'da Behzat Arif Bilgin, Şevket Bilgin, Ömer Nakib, İsmail Hakkı (Ocakoğlu), M. Tuncer, Asım Kültür, Narteks, Kadri Başas, Abdi Sokullu, Adnan Bilget, Lütfü Aksungur, Reşat Sanlı, Cezmi Sallak, Hayrullah gibi kişiler yazılar yazmışlardır⁸²³. Ali Şevket Bilgin'in 1976 yılında vefat etmesiyle Yeni Asır'ın idaresini Dinç Bilgin üstlendi. Gazete hala neşriyatına devam etmektedir⁸²⁴.

Denizli mebusu olarak mecliste görev aldı. Bkz. Haydar Rüştü Öktem, Haydar Rüştü Öktem, Mütareke ve İşgal Anıları, Haz. Zeki Arkan, Ankara, 1991, s.19.

⁸¹¹ Bilget, a.g.e., s. 43.

⁸¹² Anadolu, 17 Kanun-ı Sani 1926; Mehmed Sadeddin, a.g.e., s. 66.

⁸¹³ İzmir Rehberi, s. 119.

⁸¹⁴ Bilget, a.g.e., s. 43.

⁸¹⁵ Anadolu, 17 Eylül 1954.

⁸¹⁶ Anadolu Son Baskı, 14 Ekim 1960.

⁸¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, s. 429; İzmir Rehberi, s. 119; Huyugüznel, a.g.p., s. 51.

⁸¹⁸ İzmir Rehberi, s. 119.

⁸¹⁹ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s. 67.

⁸²⁰ Gürsoy, a.g.e., s. 296.

⁸²¹ Bilget, a.g.e., s. 43.

⁸²² İzmir Rehberi, s. 119; Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, Türkiye'de Çıkmakta Bulunan Gazete ve Mecmualar, IV, Ankara, 1946, s. 306.

⁸²³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926, s. 429; Bilget, a.g.e., s. 43; Huyugüznel, a.g.p., s. 51.

⁸²⁴ Gürsoy, a.g.e., s. 296.

3. *Ahenk*: Tarafsız bir gazete olan Ahenk Cumhuriyet devrinde de yayın hayatına devam etmiş, fakat gazetenin sahibi Ali Nazmi Bey'in vefatından bir süre sonra yayın hayatından çekilmiştir⁸²⁵. Ali Nazmi Bey'den sonra Ahenk'in yeni sahibi Cevriye İsmail, baş muharriri ise Mehmet Şevki Beyler'dir⁸²⁶. Gazete son yayını 3 Ocak 1930 tarihinde yapmıştır⁸²⁷.

4. *Seda-yı Hakk*: İzmir'in işgal yıllarında yayın hayatına başlayan Seda-yı Hakk Cumhuriyet devrinde de neşriyatını sürdürmüştür. Gazete Sırrı Sanlı ve İsmail Hakkı (Ocakoğlu) tarafından kurulmuştur⁸²⁸. Seda-yı Hakk, Cumhuriyet devrinde 1924 yılında çıkarılmaya başlandı⁸²⁹.

5. *Halkın Sesi*: Seda-yı Hakk Gazetesi daha sonra "Halkın Sesi" adını alarak yayın hayatına devam etmiştir⁸³⁰. İdarehanesi Beyler sokağında olan gazetenin sahibi Mehmet Sırrı Bey'dir⁸³¹. Tokadizade Şekip, M. Aset Bozkurt, Hamit Şevket İnce ve Refik Şevket gazetenin yazarlarıdır. Önceden Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı tutan Halkın Sesi, 1946 yılında Demokrat Parti'yi desteklemiştir. İzmir'de satılan İstanbul gazetelerinin rekabeti sonucunda ve Demokrat Parti'nin 1959 yılında verdiği resmi ilanları azaltmasıyla gazete tarafsız oldu⁸³². 26 Eylül 1960 tarihinde ise neşriyatına son verdi⁸³³.

6. *İzmir Postası*: 1923 yılında neşriyatına başlayan gazetenin sahibi Halil Reşat Bey'dir⁸³⁴.

7. *Türk Sesi*: Halkın zirai meseleleriyle ilgilenen Türk Sesi 1923 yılında kurulmuş bir gazetedir⁸³⁵.

⁸²⁵ Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar -42", Anadolu, 29 Temmuz 1944.

⁸²⁶ Eski Harfli Türkçe..., s. 4.

⁸²⁷ Huyugüzel, a.g.p., s. 37.

⁸²⁸ Bilget, a.g.e., s.43; Kâmil Dursun, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar -42", Anadolu, 29 Temmuz 1944.

⁸²⁹ Oğuz Arı, İzmir'de Kitle Haberleşmesi, Ankara, 1972, s. 34.

⁸³⁰ Aynı Yer.

⁸³¹ İzmir Rehberi, s. 119.

⁸³² Arı, a.g.e., s. 35.

⁸³³ Halkın Sesi, 26 Eylül 1960.

⁸³⁴ İzmir Rehberi, s. 119.

⁸³⁵ Arı, a.g.e., s. 34.

8. *Ahali*: 1924 yılında 104 nüsha yayınlanan Ahali, Cumhuriyet taraftarıdır⁸³⁶.

9. *Türkili*: Necmeddin Sadak ve Zeynel Besim tarafından 1924 yılında neşredilmiştir⁸³⁷.

10. *Yanık Yurd*: 4 Aralık 1925 tarihinde neşriyata başlayan Yanık Yurd günlük bir gazetedir. Zeynel Besim (Sun) Bey tarafından çıkarılan gazetenin tahrir müdürü Cem Cemal Bey'dir. Hamdi Nüzhet, Çiftçi Necati, Nuri Sıdkı, Hüseyin Avni Beyler gazetenin tahrir heyetindedir⁸³⁸. Yanık Yurd, 1 Nisan 1926 tarihinde "Hizmet" ismiyle yayın hayatına devam etti⁸³⁹.

11. *Hizmet*: Yanık Yurd'un devamı olan Hizmet gazetesinin idarehanesi Beyler sokağında idi⁸⁴⁰. Gazetenin sahibi yine Zeynel Besim, Mesul Müdürü ise Mehmet Talat Beyler'di⁸⁴¹. Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda Cumhuriyet Halk Fırkası karşısında bu partiyi desteklemiştir. Fırka feshedildiği sıralarda Hizmet'in trafi çok yükseldi. Bu sıralarda gazete, Orhan Rahmi (Gökçe) tarafından neşredilmiştir⁸⁴². Siyasi ve günlük bir gazete olan Hizmet 16 Ekim 1933 tarihinde çıkardığı son nüshasıyla yayın hayatına son verdi⁸⁴³.

12. *Memleket Gazetesi*: 1927 yılı Eylül ayında çıkarılmaya başlayan gazetenin imtiyaz sahibi Mahmud Reşad, mesul müdürü Kenan Turan idi. Cumartesi'den başka hergün neşredilen Memleket siyasi ve ticari bir gazetedir. İdarehanesi Yemiş Çarşısı civarında Akif Hoca sokağındadır. Neşriyatını fazla sürdüremeyen Memleket Gazetesi 27 Kasım 1927 tarihine kadar 62 sayı çıkarabilmiştir⁸⁴⁴.

13. *Serbest Cumhuriyet*: Yeni Asır Gazetesi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı desteklemek üzere 1930 yılında "Serbest Cumhuriyet" gazetesini kurdu⁸⁴⁵. 26 Ekim 1930-14 Aralık 1931 tarihleri arasında 71 sayı neşredilmiştir⁸⁴⁶.

⁸³⁶ Aynı Yer.

⁸³⁷ Aynı Yer.

⁸³⁸ Türkiye Cumhuriyetli Devlet Salnamesi, 1926, s. 429.

⁸³⁹ Hizmet, 1 Nisan 1926.

⁸⁴⁰ Mehmed Sadeddin, a.g.e., s. 67.

⁸⁴¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Kataloğu, I. Ankara, 1987, s. 102.

⁸⁴² An, a.g.e., s. 34.

⁸⁴³ Hizmet, 16 Ekim 1933.

⁸⁴⁴ Memleket Gazetesi, 12 Eylül 1927; Memleket Gazetesi, 27 Teşrin Sani 1927.

⁸⁴⁵ An, a.g.e., s. 35; Gürsoy, a.g.e., s. 296.

14. Milli Birlik: 1934 yılında neşriyata başlamıştır⁸⁴⁷. Sonra gazetenin adı "Ulusal Birlik" olarak değiştirilmiştir. Bu isim altında son nüshası 29 Ekim 1937 tarihinde neşredilmiştir⁸⁴⁸.

15. Akın: 10 Ekim 1935 tarihinde ilk nüshasını çıkaran Akın, 18 Ekim 1936 tarihinde neşriyatına son verdi. Gazete toplam 71 sayı çıkarmıştır⁸⁴⁹.

16. İzmir / Demokrat İzmir: Demokrat Parti'nin kurucularından olan Ekrem Hayri Üstündağ'ın⁸⁵⁰ oğlu Bülent Üstündağ 1945 yılında İzmir'de "İzmir" adıyla gazete çıkarmaya başlamıştır. İzmir, Demokrat Parti'yi destekleyen ilk İzmir gazetesidir⁸⁵¹. Gazetenin imtiyaz sahibi resmi kayıtlarda Ekrem Hayri Üstündağ idi. Fakat bütün idari işleriyle Bülent Üstündağ uğraşmıştır. Zira Bülent Üstündağ yedek subay olduğu için resmi olarak gazete kurma yetkisi yoktu⁸⁵². Hatta karısını gazetenin yazı işleri müdürü yapmıştı. Bülent Üstündağ Demokrat Parti'yi savunan sert bir makale yazdı. Asker olduğundan makalenin altına kendi imzasını atamamıştı. Bu yazıdan dolayı hamile eşi takibata uğradı. Buna çok üzülen Bülent Üstündağ intihar etti⁸⁵³. Bu olaydan sonra İzmir gazetesi 24 Aralık 1946 tarihinde kapatıldı ve hemen ertesi gün 25 Aralık 1946'da "Demokrat İzmir" adıyla neşriyatına devam etti⁸⁵⁴. 1947 yılında Demokrat İzmir gazetesi Adnan Düzenici'ye devredildi⁸⁵⁵. Gazete yayını 1979 yılı Nisan ayı sonlarına kadar sürdürmüştür⁸⁵⁶.

17. Ticaret: Süha Sukuti Tükel 20 Nisan 1942 tarihinde tamamen ticari bilgiler veren Ticaret gazetesini çıkardı. Gazetede günlük ticari bilgiler, ihale haberleri, günlük döviz kurları, altın fiyatları gibi konular işlenmiştir. İzmir'in ilk ticari gazetesidir⁸⁵⁷.

⁸⁴⁶ Serbest Cumhuriyet, 26 Ekim 1930; Serbest Cumhuriyet, 14 Aralık 1931.

⁸⁴⁷ İzmir Rehberi, s. 119.

⁸⁴⁸ Ulusal Birlik, 2 Temmuz 1934; Ulusal Birlik, 29 Ekim 1937.

⁸⁴⁹ Akın, 10 Ekim 1935; Akın, 18 Ekim 1936.

⁸⁵⁰ Cihat Baban, Politika Galerisi, İstanbul 1970, s. 377,378.

⁸⁵¹ Gürsoy, a.g.e., s. 297.

⁸⁵² Gürsoy, a.g.e., s. 297; An, a.g.e., s. 35; Baban, a.g.e., s. 378.

⁸⁵³ Baban, a.g.e., s. 378.

⁸⁵⁴ İzmir, 24 Aralık 1946; Demokrat İzmir, 25 Aralık 1946; Gürsoy, a.g.e., s. 297.

⁸⁵⁵ İMEMA, Sabih Pakalın, 81; An, a.g.e., s. 36.

⁸⁵⁶ Demokrat İzmir, 28 Nisan 1979.

⁸⁵⁷ Ticaret, 20 Nisan 1942; Gürsoy, a.g.e., s. 297.

18. İzmir Kültür Gazetesi: 29 Ekim 1942 ila 15 Ekim 1943 tarihleri arasında çıkarılan İzmir Kültür Gazetesi onbeş günde bir çıkarılmıştır⁸⁵⁸.

19. Yenigün: (1925-1926).

20. Ant: (1932-1933).

21. Ege: (24 Şubat-10 Nisan 1935)

22. Sabah Postası: (27 Haziran-23 Temmuz 1935/8 Mart-18 Mart 1948).

23. Efe: (4 Temmuz- 27 Eylül 1936).

24. Bergama Postası: (Ekim 1937-25 Ekim 1940).

25. Piyasa: (1940).

26. Yeni Bergama: (2 Aralık 1943-29 Mart 1946).

27. İleri Demokrasi: (30 Ağustos 1946- 31 Aralık 1948).

28. Millet: (15 Kasım 1946-17 Kasım 1947).

29. Akşam Postası: (16 Aralık-19 Aralık 1946).

30. Efe, Ödemiş: (8 Şubat 1947-31 Temmuz 1948).

31. Hür Türkiye: (7 Temmuz-15 Eylül 1947).

32. Eşref: (6 Ağustos 1947-19 Şubat 1948).

⁸⁵⁸ İzmir Kültür Gazetesi, 29 Ekim 1942; İzmir Kültür Gazetesi, 15 Ekim 1943.

33. *Güzel İzmir*: (17 Ağustos-20 Eylül 1947).

34. *Yeşil Tire*: (12 Nisan 1948-1 Ağustos 1959).

35. *Reklam*: (Eylül-Ekim 1948).

36. *Bergama Postası*: (14 Ekim-2 Aralık 1948).

37. *Dava*: (4 Aralık 1948-18 Nisan 1949).

38. *Yeni Dava*: (19 Mayıs 1949-8 Temmuz 1950).

b. Dergiler:

1. *İzmir Mecmuası*: 1923 yılında "İzmir Mecmuası" ismiyle bir dergi neşrine başlanmıştır⁸⁵⁹.

2. *Yeni İzmir*: Rıfat Ahmed Bey tarafından neşredilen dergi, İzmir'in tek aylık ve resimli dergisidir. Derginin ilk mesul müdürü Adil Raşit Bey'dir. 20 Nisan 1925 tarihinde çıkarılan ilk sayısında Tokadizade Şekip, Mithat Kadri, Cevat Sami ve Afif Beylerin yazıları mevcuttur⁸⁶⁰.

3. *İzmir*: İzmir Dergisi'nin imtiyaz sahibi ve mesul müdürü Abdurrahman Şeref Bey'dir. İdarehanesi Beyler sokağında Beyler Camisi karşısında bulunan derginin sadece 7 Nisan 1927 tarihli nüshasına rastlanmıştır⁸⁶¹.

4. *Fikirler*: Cumhuriyet devrinde İzmir'de çıkarılan en ciddi dergilerden birisi olan Fikirler⁸⁶² 1 Temmuz 1927 yılında neşredilmeye başlandı⁸⁶³. Cumhuriyet

⁸⁵⁹ Ahenk, 14 Teşrin-i Evvel 1339.

⁸⁶⁰ Ahenk. 15 Nisan 1341; Eski Harfli Türkçe..., s. 295.

⁸⁶¹ İzmir, 7 Nisan 1927.

⁸⁶² Alâettin Candemir, "Basın Hayatı ve İzmir", Fikirler, S. 270-271, 31 Mayıs 1944, s. 9.

Halk Fırkası ile sıkı bir ilişkisi olan Fikirler dergisi⁸⁶⁴, ilk yıllarında İzmir Mıntıkası Maarif Emini Fuad Bey'in desteğiyle ayakta kalmıştır⁸⁶⁵. Onbeş günde bir çıkan Fikirler dergisinin sahibi Ahmet Hikmet Bey'dir⁸⁶⁶. Derginin 1 Şubat 1936 tarihinde 133. sayısı ve sonrakiler İzmir Halkevi'ne bağlı ve onun yayın organı olarak çıkarılmıştır⁸⁶⁷. Fikirler dergisi, halkevleri dergileri arasında "en kanı sıcak" olanıdır⁸⁶⁸. Derginin serisinde toplam 334 sayı (1 Temmuz 1927-Haziran 1947) neşredilmiştir. Fikirler'in yeni serisi Vedide Baha Pars'ın imtiyaz sahipliği sırasında çıkarılmıştır. Yeni serisinde Fikirler, tekrar birinci sayıdan başlayarak 36 sayı yayınlamıştır. Yeni serisi Temmuz 1947-Haziran 1950 tarihleri arasında neşredilmiştir⁸⁶⁹. Derginin ilk devresi ve yeni serisi toplam 370 sayıdır.

Fikirler'in ilk devresinde Rahmi Balaban, Behzat Minez, Fehamet Kokel, Ilgaz Kıvılcım, Nuri Erkoldaş, Osman Bayatlı, Macit Aras, Artıkoğlu, Makasdar Sami Sili, Dr. Veteriner Sıtkı Şükrü Pamırtan, İsmet Kültür, Abdülkadir Karahan gibi İzmir'in pek çok fikir adamı yazı yazmışlardır⁸⁷⁰. Fikirler dergisinin yeni serisinde yazar kadrosu da değişmiştir⁸⁷¹. Yeni seride Talip Apaydın, Fakir Baykurt, İ. Zeki Burdurulu, Kemal Bilbaşar, Edip Cansever, Necati Cumalı, Orhan Hançerlioğlu, Samim Kocagöz gibi kişiler yazar kadrosunu oluşturmuşlardır.

5. Kültür: İlk sayısını 28 Ekim 1933 tarihinde neşreden Kültür, İzmir'in yarım aylık edebî, terbiyevî ve sosyal dergisidir⁸⁷². Asım İsmet tarafından yayınlanan Kültür⁸⁷³ Fikirler dergisinden sonra İzmir'de çıkan ikinci ciddi bir dergidir. İzmir'in fikir hayatının canlanmasında etkili olmuş bir dergidir. Öğretmenlere yönelik olan kültür, edebiyat ve tenkit ağırlıklı bir dergidir. Toplam 96 sayı neşreden dergi son sayısını 15 Haziran 1940 tarihinde çıkarmıştır⁸⁷⁴.

6. Ege Işıldağı: İzmir şehrinin lise, orta ve meslek okulları orta "Ege Işıldağı" adıyla ortak bir dergi çıkarmaya karar vermişlerdir. Mecmuanın ilk sermayesi için eşya piyangosu ve sinema müsâmeresi düzenlendi. Derginin mesuliyetini Erkek

⁸⁶³ Fikirler, S. 1, 1 Temmuz 1927, s. 1.

⁸⁶⁴ Arı, a.g.e., s. 36.

⁸⁶⁵ Kâzım Nami, "İzmir'de İlmî Hareketler", Fikirler, S. 52, 15 Nisan 1930, s. 30.

⁸⁶⁶ İzmir Rehberi, s. 120.

⁸⁶⁷ R. B. "Fikirler", Fikirler, S. 133, 1 Şubat 1936, s. 1.

⁸⁶⁸ Fikret İplikçioğlu, "Sanat Konuşmaları: İzmir'de 4 San'at Dergisi", Anadolu, 30 Kasım 1947.

⁸⁶⁹ Fikirler, S. 1, Temmuz 1947; Fikirler, S. 36, Haziran 1950.

⁸⁷⁰ Türkiye'de Çıkmakta Bulunan Gazete ve Mecmualar, IV, s. 93.

⁸⁷¹ Huyugüzel, a.g.p., s. 54.

⁸⁷² Kültür, S. 1, 28 Ekim 1933, s. 1.

⁸⁷³ Anadolu, 2 Teşrin-i Sani 1933, Arı, a.g.e., s. 36.

⁸⁷⁴ Kültür, S. 96, 15 Haziran 1940, s. 1.

Muallim Mektebi Müdürü Refik Bey aldı. Yazı işleri için Erkek Muallim Mektebi talebelerinden Abdülkadir Karahan, satış işleri içinde Ziraat Mektebi talebelerinden Adil ve Raif Efendiler seçildi⁸⁷⁵. Toplam altı sayı çıkan derginin ilk sayısı 2 Aralık 1933, son sayısı ise 2 Mayıs 1934 tarihinde yayımlandı⁸⁷⁶.

7. Hareket: Nurettin Topçu, 1939 yılı Ocak ayında İzmir'de Hareket adında bir mecmua çıkarmak üzere izin almıştır⁸⁷⁷. Fikir ve sanat dergisi olan Hareket ilk sayısını Şubat 1939'da neşretti⁸⁷⁸. Birinci sayısında derginin idare evi ve basıldığı yer İstanbul'da Bürhaneddin Matbaası Ankara Caddesi no: 75/1 olarak belirtilmiştir. Derginin ikinci sayısında ise idarehane adresi olarak İzmir Karantina Köprü Yokuşu Şakir Bey sokak no:13 verilmiştir⁸⁷⁹.

8. Aramak: Cahit Tanyol tarafından yayınlanan Aramak, ayda bir çıkarılan edebiyat dergisidir. Toplam 16 sayı çıkan dergi Nisan 1939-Eylül 1940 tarihleri arasında neşredilmiştir⁸⁸⁰.

9. Bağ: Aylık fikir ve sanat mecmuası olan Bağ, Mart 1941-Şubat 1943 tarihleri arasında 14 sayı yayınlanmıştır⁸⁸¹.

10. Kovan: İlk sayısı Ağustos 1943'te çıkan Kovan⁸⁸² İzmir'in aylık fikir, sanat ve olay dergisidir. Besim Akımsar tarafından neşredilen Kovan, ilk nüshasında hiçbir sosyal ve edebî iddia taşıymıyordu. Dergide Besim Akımsar, Vasfi Raşid, A. Karadayı, Necdet Öklem, Adnan Önelçin, Nihat Kobek, Münif Köley, Cahit Ulucenk'in yazıları bulunmaktadır⁸⁸³. 36 sayı neşredilen Kovan Dergisi son nüshasını Ekim 1947 tarihinde çıkarmıştır⁸⁸⁴.

⁸⁷⁵ Yeni Asır, 17 Teşrin-i Sani 1933, s. 1; Anadolu, 22 Teşrin-i Evvel 1933.

⁸⁷⁶ Ege İşıldağı, S. 1, 2 Aralık 1933, s. 1; Ege İşıldağı, S. 6, 2 Mayıs 1934, s. 1.

⁸⁷⁷ Yeni Asır, 8 Son Karun 1939.

⁸⁷⁸ Hareket, S. 1, Şubat 1939.

⁸⁷⁹ Hareket, S. 2, Mart 1939.

⁸⁸⁰ Aramak, S. 1, Nisan 1939, s. 1; Aramak, S. 16, Eylül 1940, s. 1; An, a.g.e., s. 37.

⁸⁸¹ Bağ, S. 1, Mart 1941, s. 1; Bağ, S. 14, Şubat 1943, s. 1.

⁸⁸² Kovan, S. 1, Ağustos 1943, s. 1.

⁸⁸³ Anadolu, 14 Ağustos 1943.

⁸⁸⁴ Kovan, S. 36, Ekim 1947, s. 1.

11. Akademya: Ali Kemal Karadayı, Ziya Somar, Garra Sarmat 1944 yılı Nisan ayında Akademya adında İzmir’de bir dergi neşrettiler. Sadece iki sayı çıkarabilen Akademya aylık ilim, fikir ve sanat dergisidir⁸⁸⁵.

12. Anayol: İnönü Lisesi Felsefe Öğretmeni Ziya Somar, Anayol ismiyle onbeş günde bir “fikir-bilgi ve cemiyet” dergisi neşretmiştir⁸⁸⁶. Anayol, 1 Eylül 1947-1 Ocak 1948 tarihleri arasında 8 sayı olarak yayımlandı⁸⁸⁷.

13. Adım Adım: Onbeş günde bir yayınlanan Adım Adım ticaret, ekonomi, aktüel bir dergidir⁸⁸⁸.

14. Kaynak: (Eylül-Aralık 1931).

15. Güzel Günler: (26 Aralık- 15 Eylül 1932).

16. Türk Kooperatifçisi: (1 Mart 1930-Mart 1933).

17. Okul ve Ulus: (Ocak-Ekim 1936).

18. Okul Sesi: (29 Ekim 1938-6 Mart 1939).

19. Ocak: (Şubat-Mayıs 1939).

20. Küçük Menderes: (1940-1942).

21. Ekonomi: (Kasım 1943-Mayıs 1944).

22. Güneş: (6 Mart 1944-Mayıs 1950).

23. Bakırçay: (23 Nisan-15 Kasım 1944).

⁸⁸⁵ Akademya, S. 1, Nisan 1944,s. 1; Akademya, S. 2, 2 Mayıs 1944, s. 1; Anadolu, 11 Nisan 1944.

⁸⁸⁶ İleri Demokrasi, 16 Eylül 1947; Anı, a.g.e., s. 37.

⁸⁸⁷ Anayol, S. 1, 15 Eylül 1947, s. 1; Anayol, S. 8, 1 Ocak 1948, s. 1.

⁸⁸⁸ Adım Adım, S. 1, 15 Eylül 1941, s. 1; Adım Adım, S. 4, 30 Kasım 1941, s. 1.

24. *İzmir Sesi*: (25 Temmuz 1944-15 Ocak 1945).

25. *İzmir'de Köycülük*: (1944-1950).

26. *Pazar*: (Haziran 1945-Aralık 1945).

27. *Okul Postası*: (26 Aralık 1945-10 Haziran 1946).

28. *Tiyatro*: (Ocak 1947-Nisan 1950).

29. *Genç Nesil*: Eylül 1947-Ocak 1948).

30. *Toprak*: (Kasım 1948-Mayıs 1949).

31. *Düşünce*: (Ocak-Haziran 1950).

32. *Ağaç*: (Mart-Temmuz 1950).

4. Türk Ocağı:

İzmir Türk Ocağı, 20 Ağustos 1912 tarihinde resmen kuruldu⁸⁸⁹. Ocağın faaliyetleriyle İzmir'in kültür hayatında önemli hizmetlerde bulunmuştur. İzmir Türk Ocağı'nın ilk reisi Necip Türkçü, genel sekreteri ise Mustafa Necati Beyler'dir. Vasıf (Çınar), Haydar Rüştü gibi İzmir'in önemli şahsiyetleri ocağın önde gelen üyeleri idi. Ahmet Ağaoğlu, Hamdullah Suphi, Köprülüzade Fuat, Ali Canip, Aka Gündüz ve Kazım Nami Beyler'in 1913 yılı Temmuz'unda İzmir Türk Ocağı'nda verdikleri konferansın yankıları günlerce sürdü⁸⁹⁰. Mondros Mütarekesi'nden sonra Mehmet Necip Bey ocağın başkanlığından çekildi. Yerine Dr. Ethem Bey geldi. İdare heyetinin diğer üyeleri; Muharras-ı mesul ve müdür Vasıf, veznedar Ahmed Naili, azalar Mustafa Ne-

⁸⁸⁹ Ömer Faruk Huyugüzel, Necip Türkçü, Ankara 1988, s. 40.

⁸⁹⁰ Ö. Faruk Huyugüzel, "Tanrımattan Cumhuriyete Kadar İzmir'de Kültürel Hayat", *Yedi İklim*, S. 24, 15 Ağustos 1992, s. 71.

cati ve Enver Beylerden müteşekkildi. Bu sıralarda İzmir'i işgal etme hazırlığında bulunan İtilaf Devletleri'ne karşı koymak için ocak hummalı bir çalışmanın içine girdi. İzmir şehrindeki bütün cemiyet ve teşkilatlar tehlikenin büyüklüğü karşısında kendi aralarındaki anlaşmazlıkları bir tarafa bırakarak Türk Ocağı adı altında toplandı. Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi üzerine Türk Ocağı dağıldı. Üyelerin çoğu Milli Mücadele'ye katıldı⁸⁹¹.

Milli Mücadele yıllarından sonra İzmir Türk Ocağı, Anadolu'da açılan ilk ocaktır⁸⁹². 1923 yılında yeniden tesis edilen İzmir Türk Ocağı'nun açılmasında Vasıf ve Mustafa Necati Beyler'in katkısı büyüktür. 1924 yılında Türkiye genelindeki bütün Türk Ocakları, Ankara'da bulunan Türk Ocakları Genel Merkezi'ne bağlandı. İzmir Türk Ocağı bu teşkilata girmesiyle maddi ve manevi desteklerle güçlendi. Kâzım (Dirik) Paşa'nın İzmir Valisi olmasıyla İzmir Türk Ocağı ile Halk Fırkası içiçe girmiştir. Ocağın Halk Fırkası ile bu yakınlığı 1931 kapanana kadar sürmüştür⁸⁹³.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'de açılan Türk Ocakları⁸⁹⁴:

TÜRK OCAKLARI	İDARE HEYETİ MEVCUDU	TÜRK OCAKLARININ BULUNDUKLARI YERLER
Merkez Türk Ocağı	7	İyk önce Birinci Kordon, No: 444'te, sonradan Bahribaba'da
Karantina Türk Ocağı	5	Karantina'da
Tilkilik Türk Ocağı	5	Tilkilik Osmanzade Yokuşu'nda
Bornova Türk Ocağı	5	Buca İstasyon Caddesi'nde Karakol binası
Çiğli Köyü Türk Ocağı	3	Çiğli Köyünde
Karşıyaka Türk Ocağı	-	Karşıyakada

⁸⁹¹ Günver Güneş, İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923-1931), DEÜ-AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990, s. 26,27.

⁸⁹² İbrahim Karaer, Türk Ocakları (1912-1931), Ankara, 1992, s.17. Ankara Türk Ocağı'nın resmi açılış töreni 23 Nisan 1923 tarihinde yapılmıştır.

⁸⁹³ Güneş a.g.t., s. 28-30.

⁸⁹⁴ İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiki, Mehmed Sadeddin, a.g.e., s. 77-80; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi. 1927-1928, s. 593; İzmir Türk Ocağı Bahribaba'da sahil kıyısındaki binada 30 Ekim 1927 tarihinde açıldı. Bkz: Memleket Gazetesi, 30 Teşrin-i Evvel 1927; Anadolu, 30 Teşrin-i Evvel 1927.

Urla Türk Ocağı	-	Urla Kazasında
Bayındır Türk Ocağı	-	Bayındır Kazasında
Bergama Türk Ocağı	-	Bergama Kazasında
Tire Türk Ocağı	-	Tire Kazasında
Çeşme Türk Ocağı	-	Çeşme Kazasında
Seferihisar Türk Ocağı	-	Seferihisar Kazasında

Cumhuriyet'in ilanından sonra Maarif Vekaleti halk eğitimi konusunda ciddi bir ilerleme gösterememiştir. Türk Ocakları bu eksikliği gidermek için halk eğitiminde büyük gayret sarfetmiştir⁸⁹⁵. İzmir'de halk dersanelerinin açılışı 9 Şubat 1925 tarihinde Salepçioğlu Camisi'nde resmi törenle açıldı⁸⁹⁶. Eşrefpaşa, Keçeciler ve Salepçioğlu Camisi'nde kurulan halk dersaneleri içinde sadece Keçeciler'deki devam etti. Kısa sürede halk dersanelerine halkın ilgisi azaldı. Keçeciler'deki halk dersanelerine 16 Ağustos 1925 tarihinden itibaren 200 talebe devam etmiştir. Eşrefpaşa'da hiç müracaat olmamıştır⁸⁹⁷. Türk Ocağı bu ilgisizlik karşısında yılmadı. Karataş, Duatepe, Blaviste ve Redd-i İlhak mekteplerinde akşamları saat 19.00'dan 20.00'e kadar Türkçe dersler veren kurslar açtı. 1 Eylül 1925 tarihinde kayıtları başladı⁸⁹⁸. İzmir Şehri'nde 80 mahalle olmasına rağmen 1925 yılı sonlarında halk dersaneleri konusunda canlılık ve faaliyet yoktur⁸⁹⁹. 1925 yılı Aralık ayında Çeşme'de iki⁹⁰⁰, 1926 yılı Ocak ayında Ödemiş, Bayındır, Karaburun ve Bozdağ'da birer halk dersanesi açıldı⁹⁰¹. Maarif Eminaliği 1926 yılında halk dersaneleri için bir talimatname hazırladı. Talimatnamede tahsil süresi iki yıl olacak ve her dersanenin iki sınıfı bulunacaktı. Halk dersanelerinin gayesi okuma-yazma bilmeyenlere öğretmek, aynı zamanda kendilerine Hesap ve Malumat-ı Vataniye gibi temel dersleri öğretmektir. İki yıllık müfredat programı buna göre hazırlandı. Muallimlere ders başına 50 kuruştan 75 kuruşa kadar ders verilecektir⁹⁰².

⁸⁹⁵ Güneş, a.g.t., s. 44.

⁸⁹⁶ Sada-yı Hakk, 10 Şubat 1341.

⁸⁹⁷ Yanık Yurd, 31 Ağustos 1341.

⁸⁹⁸ Yanık Yurd, 1 Eylül 1341.

⁸⁹⁹ Türkiil, 10 Kanun-ı Sani 1341.

⁹⁰⁰ Yenigün, 22 Kanun-ı Evvel 1341.

⁹⁰¹ Türkiil, 10 Kanun-ı Sani 1926.

⁹⁰² Anadolu, 7 Kanun-ı Evvel 1926.

1926 yılında İzmir Vilayeti'nde halk dersanelerinin durumu⁹⁰³:

KAZALAR	DERSANE MEVCUDU	TALEBE MEVCUDU			MUALLİM MEVCUDU
		K	E	TOPLAM	
Bayındır	1	-	53	53	3
Bergama	2	-	174	174	9
Çeşme	2	-	118	118	3
Foça	2	-	77	77	5
İzmir	7	14	574	588	21
Karaburun	9	27	257	284	12
Kemalpaşa	1	63	63	126	5
Kuşadası	3	22	148	170	10
Menemen	5	-	129	129	6
Ödemiş	1	-	65	65	2
Seferihisar	2	-	124	124	5
Tire	8	-	301	301	11
Urla	5	-	159	159	10
TOPLAM	48	126	2.242	368	102

Türk ocaklarını tamamen kapatma kararı 10 Nisan 1931 tarihinde yapılan olağanüstü kurultayda alındı. Bu karara göre Türk ocaklarının bütün mal varlıklarının Cumhuriyet Halk Fırkası'na devredilecekti. İzmir Türk Ocağı Cumhuriyet Halk Fırkası'na 22 Nisan 1931 tarihinde devredildi⁹⁰⁴.

⁹⁰³ İzmir Vilayeti 1926 Senesi İstatistiki.

⁹⁰⁴ Güneş, a.g.t., s. 134,135.

5. Halkevleri:

Türkiye’de 19 Şubat 1932 tarihinde açılan 14 Halkevi arasında İzmir Halkevi de bulunmaktadır⁹⁰⁵. Halkevi komite seçimleri 27 Şubat 1932 tarihinde başlamış ve 9 Mart 1932 tarihinde sona ermiştir. Temsilcilerin katılımıyla ilk umumi idare heyeti 31 Mart 1932’de yapıldı⁹⁰⁶. Cumhuriyet Halk Fırkası İzmir Vilayeti idare heyeti, sırayla Avukat Tevfik Fikret, Cevdet Akömer, Avni Doğan, Şehime Yunus, Dr. Hüseyin Hulki Cura, Dr. Mithat Orel, Dr. Kamuran Örs, Mustafa Rahmi Balaban, Dr. Memduh Say, Said Odyak ve Vedide Baha Pars’ı Halkevi başkanlığına seçtiler⁹⁰⁷. İzmir Halkevi’nin Dil-Tarih-Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İçtimai Yardım, Halk dersaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köylüler, Müze ve Sergi olarak dokuz kültür şubesi vardı⁹⁰⁸. İzmir’in kültür hayatının gelişmesinde büyük katkısı olan bu şubelere üyeler gizli oyla seçiliyordu⁹⁰⁹. Kültür Bakanlığı, Kültür Direktörlerine 1935 yılı Ekim ayında gönderdiği bir yazıyla bütün öğretmenlerine üye olmalarını ve Halkevi kolları ile birlikte çalışmalarını bildirmiştir⁹¹⁰.

1949 yılına kadar İzmir Halkevi’nin Dil-Tarih ve Edebiyat kolu, 23 konferans düzenlemiş⁹¹¹, Fikirler dergisini yayınlamış, Tokadıza, İzmir Tarihi ve İzmir Şairleri Antolojisi gibi inceleme eserlerini yayınlamıştır⁹¹². Güzel Sanatlar kolu müzik ve resim olarak çalışmalarını iki yönde sürdürmüştür. Bu kol, toplam 56 konser düzenlemiştir⁹¹³. Kırk kişilik senfonik orkestrasının verdiği konserler⁹¹⁴ Alsancak, Karşıyaka ve Ödemiş Halkevleri’nde tekrarlandı. Gençler arasında müzik sevgisini arttırmak için mandolin, viyolonsel, bağlama kursları açıldı. Ayrıca resim kursu açılmış ve yedi resim sergisi düzenlenmiştir⁹¹⁵. İçtimai Yardım Kolu Halkevi’nin en başarılı olduğu kollardan ve en fazla çalışan kollardan birisidir. Yardıma muhtaç vatandaşların sıhhatine ve bakımına itina gösteriyor, onların sıkıntılarını gidermeye çalışıyordu⁹¹⁶. Sosyal Yardım Komitesi, 1937 yılında 21 ilkokulda 811 talebeye hergün sıcak yemek yedirebilecek duruma gelmiştir. Ayrıca fakir ortaokul ve lise talebelerine kitap ve para yardımında bulunmak-

⁹⁰⁵ Yeni Asır, 19 Şubat 1932; İzmir Halkevi Açıldığı Gündenberi; Hizmet, 21 Şubat 1932; “19 Şubat”, Fikirler, S. 133, 1 Şubat 1936.

⁹⁰⁶ İzmir Halkevi Açıldığı Gündenberi.

⁹⁰⁷ Yaşar Akyol, İzmir Halkevi (1932-1951), DEÜ-AİTE. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1993, s. 71.

⁹⁰⁸ İzmir Rehberi, s. 187,188.

⁹⁰⁹ Akyol, a.g.t., s. 72.

⁹¹⁰ Yeni Asır, 19 Teşrin-i Evvel 1935.

⁹¹¹ “İzmir Halkevimizin Çalışmaları”, Fikirler, S. 21, Mart 1949, s. 36.

⁹¹² İzmir Rehberi, s. 187.

⁹¹³ “İzmir Halkevimizin Çalışmaları”, Fikirler, S. 21, Mart 1949, s. 37.

⁹¹⁴ İzmir Rehberi, s. 187.

⁹¹⁵ “İzmir Halkevimizin Çalışmaları”, Fikirler, S. 21, Mart 1949, s. 38.

⁹¹⁶ İzmir Rehberi, s. 138.

tadır. Hapishanedeki mahkumların okuyup-yazmaları için kurslar açmıştır⁹¹⁷. Halk Dersaneleri ve Kurslar Kolu, 1932 yılından itibaren Fransızca, Almanca, İngilizce kursları açtığı gibi, 1934 yılında yoğun ilgiden dolayı lise ve ortaokullarda bütünlemeye kalan talebeler için parasız kurslar düzenledi. 1937 yılında şube, çalışmalarını bütünleme ve halk dersaneleri şeklinde ikiye ayırdı⁹¹⁸. Bütünleme kursları, okuma-yazma bilmeyen ve eğitimini tamamlayamamış insanlar için 1937 yılında açılan halk dersaneleri şöyle⁹¹⁹:

DERSANELER	SINIF	TALEBE MEVCUDU		TOPLAM
		K	E	
Dumlupınar Okulunda Halk Dersanesi	1	-	51	51
Halit Bey Okulunda Halk Dersanesi	3	55	150	205
Şehit Fazıl Bey Okulu Halk Dersaneleri	2	22	81	103
Karataş	1	40	-	40
Keçeciler	2	20	45	65
Cezaevi	3	30	90	120
Dumlupınar Riyaziye Kursu	1	3	32	35
Dumlupınar Felsefe Kursu	1	3	32	35
Halkevinde Motor Kursu	1	-	30	30
Halkevinde Daktilo Kursu	1	16	11	27
Dumlupınar Almanca Kursu	1	17	13	30
Dumlupınar Fransızca Kursu	1	3	27	30
Dumlupınar İngilizce Kursu	1	2	29	31
TOPLAM	19	211	591	802

Karataş ve Keçeciler yetim okullarındaki dersaneler, Musevilere Türk kültürünü ve Türkçe'yi öğretmek için açılmıştır⁹²⁰.

⁹¹⁷ Anadolu, 29 Mayıs 1937.

⁹¹⁸ Akyol, a.g.t., s. 115,116.

⁹¹⁹ Fikirler İzmir Halkevi Dergisi, S. 166, 167, 168, s. 63.

⁹²⁰ Aynı Eser, s. 62.

Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtipliği'nin isteği doğrultusunda İzmir Halkevi 1939 yılı Kasım ayında halk dersaneleri açılmasına karar verdi. Halk Dersaneleri ve Kurslar Komitesi Arapfirını, Tepecik, Eşrefpaşa semtleriyle cezaevinde hiç okuyup yazma bilmeyenlere halk dersaneleri açacaktır. Halk dersaneleri için Eşrefpaşa'da Tınaztepe Okulu, Tepecik'te Şehit Fadıl Bey Okulu, Arapfirını'nda Dumlupınar Okulu başöğretmenlerine müracaat edeceklerdi⁹²¹. 1943 yılında halk dersanelerinin süresi üç aydır⁹²².

6. Müzeler

Yunan işgalinden sonra 1922 yılı sonlarına doğru "İzmir ve Havalisi Asar-ı Atika Müfettişi" olarak göreve başlayan Aziz (Ongan) Bey, bir iki ay içinde Bergama, Sart, Ayasuluğ ve diğer bazı yerlerde eski eserlerin bulunduğu depolardan çalındığını ve tahrip edildiğini tespit etti. Hırsızlık ve tahribatın önüne geçmek için Sart, Bergama, Efes, Afrodisyas, Sultanhisar, Didim, Milet, Feriye, Menderes, Manisa gibi eski eserlerin bulunduğu yerlere bekçi koydu. İzmir'de bir müzenin olmaması büyük bir eksikti. Müfettişlik Maarif Vekaleti'ne eski eserlerin bir müzede toplanması için bir bina temin edilmesini istedi. Bunun için Vekalet, Aziz Bey'i görevlendirdi. Basmane ve Kemer istasyonuna yakın bir yerde olan Ayavukla Kilisesi seçildi⁹²³. İzmir'de yangın yerlerinin imarı sırasında şehir merkezinin güzel bir yerinde yeni bir müze binası inşa edilinceye kadar harap bir halde olan kilise tamir edilerek genişletilecek ve müzeye dönüştürülecektir⁹²⁴. İzmir Valisi'nin yardımlarıyla binanın tamiri gerçekleştirildi. Maarif Vekaleti açılacak olan müze için bir müdür, bir muhafız ve bir hademedden oluşan bir memur kadrosu tayin etti. Müze müdürlüğüne Bahriye Binbaşılığında emekli Ali Tevfik Bey⁹²⁵ tayin edildi. Daha sonra İzmir Maarif Müdürü'yle anlaşmazlığa girince görevinden ayrıldı⁹²⁶. Yerine Ömer Sabahattin Kantar tayin edildi⁹²⁷.

⁹²¹ Yeni Asır, 22 Son Teşrin 1939.

⁹²² Anadolu, 21 İkinci Kanun 1943.

⁹²³ Muzaffer Uras, "İzmir Müzesinin Kuruluş Tarihçesi İçin Notlar", Fikirler, S. 276-277, 31 Ağustos 1944, s. 12,13; Anadolu, 16 Teşrin-i Sani 1925; İzmir Rehberi, s. 182'de kilisenin Gaziler Mahallesi Hürriyet sokağında olduğu belirtilmiştir.

⁹²⁴ Aziz, İzmir Asar-ı Atika Müzesi Rehberi, İzmir, 1927, s. 3.

⁹²⁵ Ali Tevfik, II. Abdülhamit Zamanında Jön Türk töhmetiyle Trablusgarb'a sürüldü. Orada özel bir okul açtı. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle İstanbul'a döndü. Bilgili ve kültürlü bir insan olan Ali Tevfik, Vasıf Çınar'ın öğretmeniydi. İzmir Müzesi'nin kurulma çalışmalarında İzmir Maarif Müdürü olan Vası (Çınar) Bey, müze müdürlüğünü öğretmeni Ali Tevfik Bey'e teklif etti. Bkz: Uras, "İzmir Müzesinin Kuruluş Tarihçesi İçin Notlar", Fikirler, S. 276,277, 31 Ağustos 1944, s. 13.

⁹²⁶ Uras, "İzmir Müzesinin Kuruluş Tarihçesi İçin Notlar", Fikirler, S. 276-277, 31 Ağustos 1944, s. 13, 14.

⁹²⁷ Uras, "İzmir Müzesinin Kuruluş Tarihçesi İçin Notlar", Fikirler, S. 278-279, 30 Eylül 1944, s. 13.

Aziz Bey, Maarif Vekaleti emriyle İzmir Müzesi adına Avusturyalı arkeologlarla Bergama, Sart, Didim, Milet, Kolofon Nisa, Stratonise ve diğer harabe ve hafriyat yerlerinden eski eserler getirtti. İzmir Müzesi 17 Şubat 1927 tarihinde açıldı⁹²⁸. İzmir Müzesi, Asar-ı Atika Müzesi olarak da anılmaktadır⁹²⁹. İzmir Müzesi medeniyetin beşiği olarak bilinen bu çevredeki eski eserleri bir arada toplaması bakımından önemlidir. Müzede Romen, Bizans devrine ait heykel ve mimari parçalar, Lidyalılar'a ait kitabe ve meskükâtlar, İonya sanat eserleri bulunuyordu⁹³⁰.

İzmir Müzesi'nin açıldığı gün Alsancak'ta "Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti" açıldı. Cemiyet İzmir Müzesi'ne eski eserleri toplatırken neşriyat sahasında da faaliyet gösteriyordu⁹³¹.

1. İzmir Asar-ı Atika Müzesi Rehberi
2. İzmir Asar-ı Atika Müzesi Rehberi (Fransızca)
3. Efes Rehberi
4. Bergama Tarihi ve Rehberi
5. Küçük Asya'da Ölmüş Şehirler
6. İzmir Hakkında Tetkikat
7. Sart, Halikarnas
8. İzmir Müzesi'nin Yeni Rehberi
9. İzmir Müzesi'nin Yeni Rehberi (Fransızca)
10. Turuco Harabeleri ve Akalar, Hitit İmparatorluğu Konferansı
11. İzmir Panoraması

Asar-ı Atika Müzesi'nden İzmir'e 1939 yılında Kültürpark içinde İzmir Müzesi açıldı. Mustafa Kemal Atatürk'ün kaldığı ev, 1941 yılında İzmir Belediyesi tarafından "Atatürk Müzesi" yapıldı. Bunların dışında İzmir'de İsmet İnönü Evi, Kültür Müzesi, Sağlık Müzesi ve Ziraat Müzesi vardı⁹³².

⁹²⁸ Uras, "İzmir Müzesinin Kuruluş Tarihçesi İçin Notlar", Fikirler, S. 278-279, 30 Eylül 1944, s. 14.

⁹²⁹ İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 152.

⁹³⁰ İzmir ve Havalisi Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, İzmir Panoraması, İzmir, 1934, s. 33; İzmir Müzesi yılında İzmir Arkeoloji Müzesi adına almıştır. Bkz: "İzmir Arkeoloji Müzesi", Düşünce, S. 4, Nisan 1950, s. 30.

⁹³¹ İzmir Rehberi, s. 125,126.

⁹³² İzmir Şehri Rehberi, 1941, s. 152,154.

7. İzmir Türk Maarif Cemiyeti

Mustafa Kemal Paşa'nın himayesinde 31 Ocak 1928 tarihinde açılan Türk Maarif Cemiyeti'nin başkanı Başvekil İsmet Paşa idi. Cemiyetin İzmir'den başka İstanbul, Konya, Adana, Ayvalık, Tarsus, Silifke, Mersin ve Uşak'ta birer şubesi açıldı. Türk Maarif Cemiyeti'nin amacı cemiyet anayasasında şöyle açıklanmıştır⁹³³:

- “1. Yurdun iç ve dışındaki kültür merkezlerinde Türk talebesi için özel talebe yurtları kurmak, devam ettirmek ve korumak,
2. Kimsesizliği ve fakirliği dolayısıyla okuma imkanı bulamayan anlayışlı ve çalışkan Türk çocuklarının tahsillerini temin için yardımlarda bulunmak,
3. Türk çocuklarını yabancı okullara başvurmaktan kurtaracak okullar açmak ve cemiyetin maksatlarını elde ettirecek her türlü yayında bulunmak,
4. Olabildiği kadar Türk çocuklarının ulusal ve sosyal eğitimini yükseltecek girişimlerde bulunmak gibi esaslar teşkil etmektedir”.

Türk Maarif Cemiyeti'nin İzmir şubesini kurmak için eski İzmir Valisi olan İstanbul Mebusu İhsan Paşa görevlendirildi⁹³⁴. Daha sonra Mart ayında Türk Maarif Cemiyeti İzmir şubesi başkanlığına Tepecik Emraz-ı Zühreviye Hastanesi Başkâtibi Cevdet Fuad Bey tayin edildi⁹³⁵. Cevdet Bey kısa sürede cemiyetin İzmir şubesi teşkilatının kurulması için teşebbüse geçti⁹³⁶. Cemiyetin genel merkezine esas nizamname ile birlikte talimatnameler ile heyet-i faale listesi gönderildi. Cemiyetin ilk heyeti; Edebiyat muallimi Esad Bey, Ticaret Odası Başkanı Balcızade Hakkı Bey, Erkek Muallim Mektebi Müdürü Hikmet Bey, Belediye Başkanı Hulusi Bey, Teyyare Cemiyeti Muhasebecisi Durmuş Bey, Kız Muallim Mektebi Müdürü Rıfat Bey, İş Bankası Müdürü-i Sanisi Sezai Bey, Kız Lisesi Müdürü Şehime Hanım, Ahenk gazetesi Başyazarı Şevki Bey, Kimya Muallimi Selahaddin Bey, Anadolu gazetesinin Mesul Müdürü Turgud Bey, Belediye Azası'ndan Eczacı Ferid Bey, Maarif Emini Fuad Bey, Erkek Lisesi Müdürü Midhat Bey, Bakteriolog Memduh Bey, Muallim Çiftçi Necati, Riyaziye Muallimi Nazmi Bey gibi İzmir'in seçkin kişilerinden oluşuyordu⁹³⁷. İzmir Türk Maarif Cemiyeti ilk toplantısını 23 Mart 1928 tarihinde Beyler sokağındaki Milli Kütüphane'de yaptı. İstanbul Mebusu İhsan Paşa toplantı başkanlığına seçildi⁹³⁸. Cemi-

⁹³³ Devlet Yılığ, 1944-1945, s. 326; Cemiyet 1944 yılına kadar 5 lise, 8 talebe yurdu açmıştır.

⁹³⁴ Anadolu, 19 Şubat 1928.

⁹³⁵ Hizmet, 13 Mart 1928.

⁹³⁶ Anadolu, 13 Mart 1928.

⁹³⁷ Ahenk, 22 Mart 1928.

⁹³⁸ Anadolu, 23 Mart 1928; Ahenk, 22 Mart 1928.

yet kısa zamanda İzmir'de olduğu gibi Urla, Çeşme, Menemen, Bergama, Kemalpaşa ve Tire'de teşkilatını kurdu⁹³⁹. 1930 yılında İzmir Türk Maarif Cemiyeti Başkanlığı'na, Erkek Muallim Mektebi Tedris Usulü Öğretmeni Raşit Bey getirildi⁹⁴⁰. 1932 yılı Aralık ayına kadar mümessillik suretile idare edilmekte olan Maarif Cemiyeti'nin bundan sonra Mahalli İdare Heyeti tarafından gözetilmesi merkezden kabul edilmiştir. 2 Aralık 1932 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nda yapılan toplantıda beş kişilik bir idare heyeti seçildi. Heyet Erkek Muallim Mektebi Müdürü Refet Bey, Kız Muallim Mektebi Müdürü Sabiha Hanım, Muallim Kemal Şakir, Eski Borsa Komiseri Kemal ve muallim beyler bulunmaktadır⁹⁴¹.

Her yıl İzmir şehrindeki ortaokul ve liselerde okumak için köylerden ve komşu vilayetlerden pekçok talebe geliyordu. Fakat okulların yatılı kısımlarının kapasitesi sınırlı olduğundan kalacak yerleri olmayanlar okuyamıyorlardı. İzmir Türk Maarif Cemiyeti eğitime katkıda bulunmak için 1931 yılı Eylül ayında erkek talebelere ait bir yurt açtı. Karantina'da bulunan Mansurizadelerin evi yurt binası olarak kullanıldı⁹⁴². 1932 yılında ortaokulda okuyacak kız talebeler için yine Karantina'da kız yurdu açılacaktır⁹⁴³. Türk Maarif Cemiyeti, 1932 yılı Ekim ayında merkezini Karantina'daki erkek talebe yurduna nakletti⁹⁴⁴. Erkek Talebe Yurdu'nun Müdürü Şerif Andaç, Kız Talebe Yurdu'nun Müdürü ise Aliye Doğan Hanım'dı⁹⁴⁵. Kız Talebe Yurdu, 1937 yılında Karantina Köprü'de Uşsakizadelerine ait bir binaya taşındı. Bu yılda Kız Enstitülerinden 17 talebe kabul edildi⁹⁴⁶. 1938 yılında Erkek Talebe Yurdu, Birinci Kordon'da Alsancak Vapur İskelesi yanında 364 nolu binadaydı⁹⁴⁷. 3 Mart 1945 tarihinde Gazi Bulvarında yeni bir talebe yurdu açılmıştır. Yurt binası eski Akşam Sanat Okulu idi⁹⁴⁸.

İzmir kız ve erkek yurtlarında barınan öğrencilerin gittikçe artış göstermesi, özellikle de, ücretsiz olarak kalan öğrencilerin artması dikkat çekicidir. İzmir'de talebe yurtlarında talebe mevcudu aşağıdaki gibidir⁹⁴⁹:

⁹³⁹ Ahenk, 29 Nisan 1928.

⁹⁴⁰ Hizmet, 18 Teşrin-i Sani 1930.

⁹⁴¹ Yeni Asır, 4 Kanun-ı Evvel 1932.

⁹⁴² Hizmet, 13 Eylül 1931; Anadolu, 15 Eylül 1931; Hizmet, 23 Eylül 1931.

⁹⁴³ Anadolu, 15 Eylül 1931.

⁹⁴⁴ Anadolu, 16 İkinci Teşrin 1932.

⁹⁴⁵ Yeni Asır, 12 Teşrin-i Evvel 1935.

⁹⁴⁶ Yeni Asır, 6 İlkteşrin 1937.

⁹⁴⁷ Yeni Asır, 12 Teşrin-i Evvel 1938.

⁹⁴⁸ Anadolu, 4 Mart 1945.

⁹⁴⁹ Türk Maarif Cemiyeti İzmir Çalışmaları, İstanbul, 1940, s. 3-8.

ERKEK TALEBE YURDU				KIZ TALEBE YURDU			
Ders Yılı	Ücretli Talebe	Ücretsiz Talebe	Toplam	Ders Yılı	Ücretli Talebe	Ücretsiz Talebe	Toplam
1931-1932	27	17	44	1936-1937	15	8	23
1932-1933	22	23	45	1937-1938	23	10	33
1933-1934	28	37	65	1938-1939	27	17	44
1934-1935	32	37	69	1939-1940	38	29	67
1935-1936	34	47	81				
1936-1937	45	52	97				
1937-1938	55	73	128				
1938-1939	59	89	148				
1939-1940	62	98	160				
TOPLAM	364	473	837	TOPLAM	103	64	167

Türk Maarif Cemiyeti'nin İzmir'de en önemli eğitim hizmeti Ege Lisesi'ni açmasıdır⁹⁵⁰.

8. Matbaalar

Yunan işgali İzmir'de her alanda olduğu gibi matbaacılık faaliyetine büyük darbe vurdu. Gazete matbaaları dışındakilerin pek çoğu kapandı. Bu dönemde vilayet matbaası hiç eser basmadı. Kitap basımı büyük ölçüde azaldığından kitapevlerinin çoğu kapandı⁹⁵¹.

9 Eylül 1922'de düşman kuvvetlerinin İzmir'den atılmasından sonra Rumlar ve Ermeniler burada barınamayacaklarını anladılar. İzmir'deki gayrimüslim unsurların 13 Eylül'de kasıtlı çıkardıkları büyük yangın, onlara ait ne varsa alıp götürmüştü. Ermeni ve Rumların pek çoğunun gitmesiyle, İzmir herşeyiyle bir Türk şehri olarak Türklerin elinde kaldı⁹⁵².

⁹⁵⁰ Aynı Yer.

⁹⁵¹ Serçe, a.g.t., s.81.

⁹⁵² Baykara, a.g.e., s.92.

Bu gelişmeler doğrultusunda İzmir'de matbaacılık Türklerin eline geçti. İzmir'de neşriyat birden hızlandı. Cumhuriyet devrinde İzmir mibaalarında çok sayıda kitap, gazete ve dergi basıldı.

İzmir'de bulunan belli başlı matbaalar⁹⁵³:

1922		1925		1940	
MATBAA	İMTİYAZ SAHİBİ	MATBAA	YERİ	MATBAA	YERİ
-	-	A. Forsini	Kantar Arap- yan Sokak	-	-
Abajoli	Abajoli	Abajoli	Kemeraltı Hapishane Sokak	-	-
Ahenk	Süleyman Şevket	Ahenk	Beyler Sokağı Numanzade Sokağı	-	-
Anadolu	Haydar Rüşdü	Anadolu	Kemeraltı Şamlı Sokak	Anadolu	848 Sokak CHP Binası
-	-	Bilgi	Namazgâh Hahambaşı Sokak	Bilgi	020 Sokak No: 42
-	-	Cumhuriyet	Taşçılar Vakf Hoca Sokak	Cumhuriyet	855 Sokak No: 11
Doğru Ses	Nazmi Sadık	-	-	-	-
Garb Cephesi	-	-	-	-	-
Hafız Ali	Hafız Ali ve Kemal Turan	-	-	-	-
-	-	-	-	Halkın Sesi	846 Sokak No:13

⁹⁵³ İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikî; Mehmed Sadeddin, a.g.e., s.67, 68; İzmir Şehri Rehberi, 1941, s.132.

İnkılap	-	-	-	-	-
İzmir	Kahraman	İzmir	Selvili Han	İzmir	1873 Sokak No: 3
Marifet	Fazıl	Marifet	Beyler Sokak	Marifet	Anafartalar Caddesi, No: 3
-	-	-	-	Meşher	863 Sokak No: 13
Meşrutiyet	Bensinyor Biraderler	-	-	-	-
Nafiz Mustafa	Nafiz Mustafa	-	-	-	-
Nefaset	İhsan ve Mah- mud Ali	-	-	Nefaset	Necati Bey Bulvarı, No: 22
Rafael Amado	R. David Amado	-	-	-	-
Sada-yı Hakk	Mehmed Sırrı	Sada-yı Hakk	İkinci Beyler Sokağı	-	-
-	-	-	-	Suhulet	854 Sokak No: 5
Şark	Halil Zeki	Şerk	İkinci Beyler Sokağı	-	-
Terakki	Jak Levi	Terakki	Keçecilerde Mobilyacı Sokak	-	-
Ticaret	Reşit Halil	-	-	Ticaret	Yeni Tuhafi- yeciler
Türkili	-	-	-	-	-
Vilayet	Vilayet	-	-	-	-
Yeni Asır	İsmail Hakkı	-	-	Yeni Asır	Gazi Bulvarı No: 44
Yeni Turan	Mehmed Niyazi	-	-	-	-
-	-	-	-	Yeni Yol	1331 Sokak No: 19

9. Şahıslar

a. **Ahmet Naili Özeren (1885-1950 (?))**: 1885 tarihinde İzmir'de dünyaya gelen Ahmet Naili Bey, işçi bir ailenin çocuğudur. İlk ve orta tahsilini İzmir şehrinde yaptı. 1910 yılında Darül Fünun'un Edebiyat kısmından mezun oldu. Sonra Çankırı ve Pertevnihal İdadilerinde çalıştıktan sonra İzmir İnas ve Nehari İdadilerinde uzun yıllar muallimlik yaptı. 15 Mayıs 1919 tarihine kadar kısa bir süre İzmir'de belediye başkanlığında bulunmuştur. Yunan işgali yıllarında çok sevdiği İzmir'den ayrılarak Kastamonu'da muallimlik yaptı. Milli Mücadele yıllarından sonra İzmir'e gelerek Darülmualim'in müdürlüğü görevini üstlendi⁹⁵⁴. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulünden sonra İzmir Maarif Müdürlüğü'ne Ahmet Naili Bey tayin edildi⁹⁵⁵. Manisa Maarif Müdürü'nün vefat etmesi üzerine 21 Kasım 1934 tarihinde Ahmet Naili Bey bu göreve nakledildi⁹⁵⁶. Öğretmenlik yılları dışında onbir yıl Maarif Müdürlüğü görevinde bulunan Ahmet Naili Bey'in İzmir'in eğitim ve kültür hayatının gelişmesinde önemli katkısı olmuştur⁹⁵⁷. Ahmet Naili Bey'den sonra Manisa Kültür Direktörlüğü'ne 1937-1938 ders yılı başında Rauf İnan tayin edildi⁹⁵⁸. Daha sonra Ahmet Naili Bey II. Erkek Lisesi'nde ve Gazi Ortaokulu'nda öğretmenlik yaptı. Emekli olduktan sonra Ahmet Naili Bey'i eşi terketti. Buna çok üzülen Ahmet Naili Bey sefalet ve perişanlık içinde vefat etti⁹⁵⁹.

b. **Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953)**: 1888 yılında Bergama'da doğan Mustafa Rahmi Balaban çiftçi bir ailenin çocuğudur. Babası Hacı Hasan Ömer Efendi, annesi Hacı Ali kızı Fatma Hanım'dır. Okuma yazmayı altı yaşındayken Çit köylü İbrahim Efendi'den öğrendi. İptidai ve rüşdi tahsilini Bergama'da yapmıştır. İstanbul Darülmualiminin Mektebi'nin açtığı sınava katıldı ve 450 talebe arasında sınavı birincilikle kazandı. 1909 yılında üç yıllık Darülmualiminin Mektebi'ni bitirdi. Bir yıl sonra, 1910 yılında bir yıllık Ali Darülmualiminin Mektebi'nden mezun oldu⁹⁶⁰. Mustafa Rahmi, 14 Ekim 1910 tarihinde Üsküp Darülmualimini Fen Terbiye muallimi olarak

⁹⁵⁴ Vahit Özgüven, "İzmir Muallimleri Bay Ahmet Naili'yi, Erkek Muallim Okulunda Çayla Ağrladılar", Fikirler, S. 118, 15 Birinci Kanun 1934, s. 13, 14.

⁹⁵⁵ Sada-yı Hakk, 25 Mart 1340.

⁹⁵⁶ BCA, Maarif Vekaleti, 11032.

⁹⁵⁷ Özgüven, "İzmir Muallimleri...", Fikirler, S. 118, 15 Birinci Kanun 1934, s. 14.

⁹⁵⁸ M. Rauf İnan, Bir Ömrün Öyküsü, Ankara, 1986, s. 176; Necdet Bilge, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası, EÜ-SBE, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 487.

⁹⁵⁹ Garra Sarmat.

⁹⁶⁰ İMEMA, Rahmi Balaban, 106; Murtaza Gürkaymak, "İzmir'deki Türk Mütefekkirler ile Birer Saat", Fikirler, S. 204, 25 Ağustos 1940, s. 5; Mustafa Şahin-Semiha Kalyoncu Şahin, Mustafa Rahmi Balaban, İzmir, 1995, s. 110, 111.

göreve başladı. Aynı zamanda vekaleten Türkçe muallimliğini de sürdürdü⁹⁶¹. İstanbul Darülmuallimin Müdürü Satı Bey'in Maarif Nezareti'ne önerisi üzerine Mustafa Rahmi Bey Adana Darülmuallimin Mektebi'ni kurması için görevlendirildi⁹⁶². 10 Aralık 1910 tarihinde Adana Darülmuallimin müdürü olarak göreve başlayan Mustafa Rahmi Bey⁹⁶³, müdürlük vazifesinden hoşlanmaz. Fakat yine de üç yıl Adana Darülmuallimin Mektebi'nin gelişmesi için çok çalışmıştır. Adana'da görev yaparken yakın arkadaşı Ali Haydar Bey'in kardeşi Zübeyde Hanım⁹⁶⁴ ile nikahlanır. Bu sıralarda kayınbiraderi Ali Haydar Bey'in devlet tarafından tahsil görmesi için Fransa'ya gönderilmesi Mustafa Rahmi Bey'de Avrupa'ya gitme arzusunu uyandırır. İzmir Darülmuallimin müdürünün Avrupa'ya gitmekten vazgeçmesi üzerine Maarif Nezareti'ne O'nun yerine gitmek istediğini belirten bir telgraf çeker. Nezaretten olumlu cevap gelmesi üzerine İsviçre'nin Cenevre şehrine gidecektir⁹⁶⁵. Bu yüzden Adana Darülmuallimin müdürlüğünden ayrılan Mustafa Rahmi 23 Kasım 1913 tarihinde 1500 kuruş maaşla Avrupa müfettişliğine terfi eder. 22 Mart 1920 tarihine kadar⁹⁶⁶ Cenevre'deki Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nde felsefe, pedagoji ve psikoloji eğitimi görür. Cenevre'de kaldığı yıllarda İstanbul'da çıkmakta olan İkdam gazetesinin Cenevre muhabirliğini yapmıştır. Avrupa'da öğrenim yaptığı ve Avrupa'da bulunduğu için alınmaz ve yedi yıl devlet memuru olarak Cenevre'de kalır. Bu yıllarda İsviçre'de Fransızca'yı çok iyi öğrenen Mustafa Rahmi Bey Almanca, İngilizce ve İtalyanca'yı kendi gayretiyle öğrendi. Ayrıca Arapça ve Farsçayı da biliyordu⁹⁶⁷.

Mustafa Rahmi Bey 1920 yılında Türkiye'ye döndüğünde İstanbul Ali Darülmuallimin Mektebi'nde göreve başladı⁹⁶⁸. Burrada altı ay kadar tarih hocası İhsan Şerif Bey'e vekalet etmiştir. Aynı zamanda İkdam gazetesinde de çalışmıştır⁹⁶⁹. 4 Nisan 1923 tarihinde Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme azalığına 5.000 kuruş maaşla tayin edildi. 28 Şubat 1924 tarihine kadar bu görevde kalan Mustafa Rahmi Bey, 3 Mart 1924'te kurumun reisliğine terfi etti. Kısa bir süre sonra 19 Mart 1924 tarihinde Ankara Kız Lisesi Terbiye-i Etfal muallimliğine tayin edildi. Oniki gün bu görevde kaldı. 7 Nisan 1924'te İzmir Erkek Lisesi Felsefe ve Malumat-ı Vataniye Muallimliği'ne tayin edildi. Bu derslerden başka okuldaki ictimaiyat derslerini de yürütmüştür. Ayrıca İzmir Darülmuallimin'de felsefe ve Kız Lisesi'nde ictimaiyat, felsefe, usul-i tedris ve tatbikat, yurt bilgisi derslerini okutuyordu. 17 Mart 1935 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu'na

⁹⁶¹ NKLA, İzmir İnönü Lisesi Öğretmen ve İsyanlara Mahsus Sicil Defteri, Mustafa Rahmi Balaban, 1503/106.

⁹⁶² Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s. 13.

⁹⁶³ NKLA, Sicil Defteri, Mustafa Rahmi Balaban, 1503/106.

⁹⁶⁴ Zübeyde Balaban, 1897 yılında Manisa'da Dünya'ya gelmiştir. Ankara Kız Lisesi (1923-1924) ve İzmir Kız Lisesi'nde (1924-1961) Fransızca muallimliği yaptı. 28 Eylül 1961 tarihinde emekliye ayrıldı. Bkz: İMEMA, Zübeyde Balaban, 45.

⁹⁶⁵ Şahin-Kalyoncu, a.g.e., s.14, 15.

⁹⁶⁶ İMEMA, Mustafa Rahmi Balaban, 106.

⁹⁶⁷ Gürkaynak, "İzmir'deki Türk Mütefekkirleri ile birer saat", Fikirler, s.204, 15 Ağustos 1940, s.6; Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s.21,22.

⁹⁶⁸ Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s.22.

⁹⁶⁹ Gürkaynak, "İzmir'deki Türk Mütefekkirleri ile birer saat", Fikirler, s.204, 15 Ağustos 1940, s.6.

müdür oldu. 19 Haziran 1946 yılına kadar burada müdürlük vazifesini sürdüren Balaban, aynı zamanda okulda Tedris usulü dersini de okutmuştur⁹⁷⁰. Kız Öğretmen Okulu'nun kapatılması⁹⁷¹ üzerine Balaban Atatürk Lisesi Felsefe Öğretmenliği'ne nakledildi. 13 Temmuz 1953 tarihinde yaş haddinden emekliye ayrıldı⁹⁷².

İzmir'in eğitim hayatına büyük katkıda bulunan Mustafa Rahmi Bey, 1932 yılında Halkevlerinin açılmasıyla İzmir Halkevi'nin köycülük şubesine kaydını yaptırdı. 1934-1941 yılları arasında Halkevi'nin köycülük şubesinde görev aldı. Bu yıllarda köylerin sosyal, kültürel ve sağlık açısından gelişmesi, köylü ve şehirli insanlar arasındaki sevgi ve saygı bağının güçlenmesi için çalışmıştır. Aynı zamanda İzmir ve çevresini tanıtan kitapçıklar yayınladı. Fikirler Dergisi'nde, Anadolu gazetesinde pek çok yazısı yayınlanmıştır. 1943 yılında İzmir Halkevi Başkanı olan Balaban, iki yıl bu görevi sürdürür⁹⁷³.

Mustafa Rahmi Balaban emekliye ayrıldıktan çok kısa bir süre sonra, 20 Temmuz 1953'te vefat etti⁹⁷⁴. Balaban'ın yabancı dilden çevirdiği pek çok çeviri kitabı, kendisinin yazdığı makale ve kitapların sayısı haddinden fazladır⁹⁷⁵.

c. Rıdvan Nafiz Edgüer (1891-1948): Rıdvan Nafiz, 1891 yılında Usturumca'da doğdu. Babası Osman Nafiz Bey'in beş çocuğu vardı. Rıdvan Nafiz en büyük çocuğuydu. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Nazilli'ye gelen⁹⁷⁶ Rıdvan Nafiz, ilk tahsilini Nazilli'de tamamladıktan sonra İzmir İdadisine başladı. İdadiye devam ederken resme ve edebiyata merak sarmışsa da babasının baskısıyla bunlarla uğraşmaktan vazgeçti. 1908 yılında İzmir İdadisini bitirdi. Ardından Selanik Hukuk Mektebi'ne başladı. Hukuk öğrenimi görürken bir yandan da bazı dergilere yazı yazıyordu. 1912 yılında Hukuk diploması alan Rıdvan Nafiz Bey avukatlık stajını da yaptı. Fakat O'nun ilgisini avukatlıktan ziyade vatan ve millet mefhumları çekiyordu. Bu yıllarda yazdığı "Küçük Türk Tarihi" eseri milliyetçi duyguların bir ürünüydü.

Rıdvan Nafiz sonunda kendisi için en uygun mesleğin öğretmenlik olduğuna karar verdi. 1914 yılında Edirne Darülmuallimin Mektebi'ne muallim-i sani olarak tayin edildi. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine yedek subay talimgâhına sevk edildi. Talim devresinin sonunda bünyesinin zayıf düşmesi sebebiyle cepheye gönderilmedi. Bu sıralarda muallimlerin askerlikten muaf tutulması için bir emir geldi. Bunun üzerine Rıdvan Nafiz Bey, Edirne Darülmuallimi'nde muallim-i evvel olarak göreve başladı. 1920 yılında Edirne'nin Yunanlılar tarafından işgali üzerine Bulgaristan'a geçti. Burada bir süre "Kızanlık Türk Mektebi"nde muallimlik yaptıktan sonra

⁹⁷⁰ NKLA, Sicil Defteri, Mustafa Rahmi Balaban, 1503; Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s.22.

⁹⁷¹ Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s.23.

⁹⁷² NKLA, Sicil Defteri, Mustafa Rahmi Balaban, 1503.

⁹⁷³ Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s.23-25.

⁹⁷⁴ Hikmet Bozkurt, "Acı Kaybımız Münasetiyle Mustafa Rahmi Balaban", Yeni Asır, 21 Temmuz 1953.

⁹⁷⁵ Şahin-Kalyoncu Şahin, a.g.e., s.111-151'de Mustafa Rahmi Balaban'ın eserleri liste halinde verilmiştir.

⁹⁷⁶ Edirne Öğretmenler Yardımlaşma Derneği, Rıdvan Nafiz Edgüer'in Hayatı 1891-1948, Edirne, bs.t.yok, s.3; Ferit Ragıp Tuncor, "Sanat Köşesi: Nafiz Nafiz Edgüer", Dokuz Eylül, 17 Kasım 1949.

Anadolu'ya geçti. İlkönce Kayseri Lisesi'ne müdür tayin edildi. Kayseri'ye gittiğinde böyle bir okulun olmadığını gördü ve tekrar Ankara'ya döndü. Sonra Sivas Lisesi'ne tayin edildi. Bir yıl burada müdürlük yaptı⁹⁷⁷. Remzi Oğuz Arık, Rıdvan Nafiz'in Milli Mücadele yıllarına denk gelen Sivas Lisesi müdürlüğünü şöyle zikretmektedir⁹⁷⁸:

“Sivas Lisesi müdürlüğünü yaptığı sırada Anadolu, “Kurtuluş Savaşları” denen sırat köprüsünden geçiyordu. Onunla bir aralık İstanbul'da buluştuk. Lise için malzeme almaya gelmişti. Bizim milletimizin bir lise müdürü nasıl görür, nasıl düşünür, nasıl çalışır o zaman “Rıdvan Nafiz Bey”de canlanışı karşıma gelmişti. Muvazaasız bir milli yetçi genç Türk idare ve terbiye işini nasıl kavrar onda görmüştüm”.

İzmir'in 9 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtulmasından sonra Maarif Vekaleti Vasıf Bey'i İzmir Maarif Müdürlüğü'ne tayin etti. Vasıf Bey tayin haberini öğrenir öğrenmez İzmir Erkek Lisesi müdür ve muallimlerini Ankara'dan seçerek kadroyu İzmir'e beraberinde getirdi. Rıdvan Nafiz İzmir'e bu okulun müdürü olarak geldi. Milli Mücadele yıllarında kapatılan okulu yokluklar ve sıkıntılar içinde tekrar açmayı başardı. İzmir Erkek Lisesi, Rıdvan Nafiz'in bir eseridir. Zira bu okulu kurmakla kalmamış, okulun ayakta kalması için köklü bir gelenek oluşturan da O'dur. Vasıf Çınar, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (3 Mart 1924) kabulünden sonra Maarif Vekili oldu⁹⁷⁹. Ardından Erkek Lisesi Müdürü Rıdvan Nafiz Bey'de 1924 yılı Mart ayında Maarif Vekaleti Teftiş Heyeti reisliğine terfi etti⁹⁸⁰. Sonradan bu makamın kaldırılması üzerine⁹⁸¹ 1926 yılında Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine tayin edildi⁹⁸². Tekrar Teftiş Heyeti'nin kurulması üzerine reisliğine yine Rıdvan Nafiz Bey getirildi⁹⁸³. 27 Temmuz 1931-21 Ağustos 1931 tarihleri arasında vekaleten yürüttüğü müsteşarlık görevini yine 20 Ağustos 1933-9 Aralık 1933 tarihleri arasında yürüttü. 10 Aralık 1933 tarihinden 3 Haziran 1939'a kadar müsteşarlık görevini asaleten yaptı⁹⁸⁴. 1939 yılında Manisa milletvekili seçildi. Milletvekilliği sırasında Divan Kâtipliği, Cumhuriyet Halk Partisi İdare Heyeti ve Meclis Grubu üyelikleri. 1948 yılına kadar da Mecliste “Milli Eğitim Komisyonu Başkanlığı” görevini ifa etti⁹⁸⁵. Rıdvan Nafiz Edgüer, 17 Ağustos 1948'de kalp krizinden dolayı vefat etti⁹⁸⁶.

⁹⁷⁷ Rıdvan Nafiz Edgüer'in ..., s.45.

⁹⁷⁸ Remzi Oğuz Arık, “Rıdvan Nafiz”, Öğretmen, S. 10, Ağustos 1948, s.11.

⁹⁷⁹ İzmir'in Maarif Dosyası, Tuncor, “Nahit Nafiz Edgüer”, Dokuz Eylül, 17 Kasım 1949.

⁹⁸⁰ Ahenk, 26 Mart 1340.

⁹⁸¹ Rıdvan Nafiz Edgüer..., s.5.

⁹⁸² Bahir Sorguç, 1920 den 1981 e Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1982, s.92.

⁹⁸³ Rıdvan Nafiz Edgüer..., s.5.

⁹⁸⁴ Sorguç, a.g.e., s.92.

⁹⁸⁵ Rıdvan Nafiz Edgüer..., s.5.

⁹⁸⁶ Anadolu, 21 Ağustos 1948; Kazım Öztürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1973, Ankara, 1973, s.182.

ç. Asım Kùltür (1898-1960): Asım Kùltür, 1898 yılında Makedonya'da Kratova-İştîp'te doğdu⁹⁸⁷. Mehmed Cavid Bey'in oğludur. İlköğretimini Kratova'da yaptı⁹⁸⁸. Üskùp Sultanisinde okurken Balkan Savaşı çıktı. Savaş yüzünden ailesiyle birlikte Balıkesir'e göç etti. Sultani eğitimini 1915 yılında Balıkesir'de tamamladı. I. Dünya Savaşı'na girmemiz üzerine 23 Ekim 1915 tarihinde talimgâha başlamış, 24 Kasım 1918'de Teğmen olarak Filistin Cephesi'ne gitti ve burada İngilizler'e esir düştü. 27 Aralık 1919'da esaretten kurtularak yurdâ dönmüş ve 1 Ocak 1920'de "Gümüş Liyakat Madalyası" ile terhis edilmiştir. Ailece Muğla'ya yerleşen Asım Bey, Milli Mücadele'ye katılarak Nazilli Cephesi'nde Demirci Mehmet Efe'nin tercümanlığını yaptı. Bir ara özel bir görevle Gazi Mustafa Paşa'ya gönderildi. Ardından Aydın Vilayeti Tahrirat Müdürü oldu. Fakat Nazilli'nin düşmesiyle bu göreve başlamadan Muğla'ya geri döndü. Muğla'da esir olduğu yerden getirdiği bir çuval dolusu Fransızca kitapları okuyordu. Asım Bey'in değerini takdir eden bir okul müfettişi O'nu maarif müfettişiyle tanıştırdı. 6 Eylül 1920 tarihinde bir okula Fransızca muallimi tayin edildi. Muallimlik yaparken 1922 yılında haftada dört defa yayınlanan "İnkılap" adlı gazeteye Fransızca'dan tercüme yapıyor ve Mısır'da Üserâ Kampı'nda geçirdiği esaret hatıralarını tefrika halinde yayınlıyordu. Milli Mücadele yıllarından sonra 1 Mart 1923 tarihinde Afyon İlk Tedrisat Müfettişliği'ne tayin edildi. Görevinden istifa eden Asım Bey İzmir'e yerleşti. 10 Temmuz 1923 tarihinde öğretmenliğe başladı ve 10 Ağustos 1923 tarihinden itibaren Manisa İlk Tedrisat Müfettişi oldu. Kendisine Zonguldak Maarif Müdürlüğü teklif edildi. Fakat O kabul etmedi. İzmir'deki yabancı okulları teftiş etmek üzere 17 Ocak 1927'de İlk Tedrisat Müfettişliği'ne nakledildi. Görevine 25 Şubat 1946 tarihine kadar devam etti. Bu tarihte Muğla'ya tayin edilmesi üzerine kendi isteğiyle 40 irâ aslı maaşla emekliye ayrıldı. Ölünceye kadar Yeni Asır gazetesine yazılar yazdı ve kültürel faaliyetlerde bulundu. Asım Kùltür 1957 yılında kısmi felç geçirdi. Tedavi için İstanbul ve Almanya'ya gitti. 5 Eylül 1960 tarihinde vefat etti.

Asım Kùltür, Vali Kâzım Dirik'in teşvikiyle 1933-1943 yılları arasında Kùltür lergisini çıkardı. Kùltür'ün Kùltür, Fikirler dergilerinde ve Yeni Asır gazetesinde çeşitli yazıları vardır. Özellikle 1945 yılından sonra kùltür ve devrim konularında kaliteli yazılar yazmıştır. Asım Kùltür Karşıyaka Halkevi'nde ve Gazeteciler Cemiyeti'nde faal yazıfeler almıştır. Mahalli kùltür dernekleri, fuarlar, bayramlar ve kermeslerle ilgilenmiştir. Verdiği hizmetlerden dolayı 1955 yılında Bergama Kermesi tarafından "Ege kùltürüne otuz yıl hizmeti için Sanat Mükâfatı Madalyası" ile taltif edilmiştir⁹⁸⁹.

d. Vedide Baha Pars Karadayı (1907-1958): Vedide Baha, 1907 yılında Selanik'te dünyaya geldi⁹⁹⁰. Babası Bürsalı Hakkı Baha (Pars), annesi Zehra Hanım idi⁹⁹¹. Vedide Hanım'ın eğitimiyle babası yakından ilgilendi⁹⁹². İlk tahsilini

⁷ Necip Alpan, "Asım Kùltür", Köy ve Eğitim, VII. S. 76, Ekim 1960, s.9.

⁸ Karşıyaka İl Yıllığı, 1968.

⁹ Alpan, "Asım Kùltür", Köy ve Eğitim, VII. s.76. Ekim 1960, s.9,10; Karşıyaka İl Yıllığı, 1968.

¹⁰ M. Gürkaynak, Edebiyatımızda Kadın Şairler ve Muharrirler, İzmir, 1940, s.29.

¹¹ Cahit Pars, Vedide Baha Pars, Hayatı Makaleleri Konuşmaları, İstanbul, 1962, s.7.

Bursa, Burdur, Kayseri ve Ankara vilayetlerinde tamamladı⁹⁹³. Bursa Darülmuallimin Mektebi'nde okurken zekasıyla Halide Edip (Adıvar) Hanım'ın dikkatini çekerken Vedide Baha, Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne imtihanla alındı. Vedide Baha Hanım 1928 yılında çok iyi bir derece ile bitirdi. Amerika'ya giderek Şikago Üniversitesi'nde Pedagoji ve Psikoloji okudu⁹⁹⁴. Amerika'dan 1930 yılında döndükten⁹⁹⁵ sonra evlendi. Bu evlilikten bir oğlu oldu. On sene sürdürdüğü evliliğinde huzur bulamadığı için kocasından ayrıldı ve bir daha evlenmedi⁹⁹⁶.

Vedide Baha Hanım 1 Mayıs 1930'da Kız Muallim Mektebi'nde Tabiiye ve Ruhiyat muallimi olarak göreve başladı. 10 Kasım 1930'da üstlendiği müdür muvafığı vazifesinden kendi isteğiyle 1 Mart 1931 tarihinde ayrıldı. Kız Muallim Mektebi'ndeki muallimlik görevine ilaveten 1932 yılında İzmir Amerikan Koleji'nde de öğretmenlik yaptı⁹⁹⁷. 1 Ekim 1941 tarihinde Kız Lisesi Müdürü oldu ve felsefe derslerini okuttu⁹⁹⁸. Vedide Baha Pars, İzmir Kız Lisesi'nde öğretmenlik yaparken Halkevi'nde görev aldı. İzmir Halkevi'nin en son başkanı oldu⁹⁹⁹. 4 Kasım 1950'de İzmir Kız Lisesi müdürlüğünden ayrılarak¹⁰⁰⁰ İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü başmuallimliğine tayin edildi. Bu görevdeyken kendisini yetiştirmek için 8 ay Amerika'da kaldı. 1952 yılında Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne getirildi. Sıkı çalışma temposu Vedide Baha Pars'ın sağlığını bozdu. Bu yüzden 1957 yılında görevinden çekilmek zorunda kaldı. Meslek dersleri olarak enstitüdeki görevine devam etti. 1958 yılında Seylan Dünya Öğretmenler Konfederasyonu'nda Türk öğretmenlerini temsil etti. Aynı yıl Roma'da toplanacak öğretmenler kongresine katılacak ve Atina'da Dünya Kadınlar Kongresi'ne gidecekti. 1958-1959 İstanbul Çapa Eğitim Enstitüsü'ne nakli yapılacaktı. Aynı zamanda Arnavutköy Kız Koleji'nin Dekan Müşavirliği'ni üstlenecekti. Fakat Roma'ya gitmek için hazırlık yaparken 24 Temmuz 1958 tarihinde geçirdiği bir trafik kazasında hayatını kaybetti¹⁰⁰¹. Vedide Baha Pars'ı yakından tanıyan Ferit Ragıp Tuncer O'nun "Vedide Baha Pars memleket çapında, Vedide Baha Pars Dünya çapında bir kadındı. Hayatını genç neslin yetişmesine vakfetmiştir. O'nun çalışma hayatı en dayanıklı bir fikir adamının tahammül edemeyeceği şekilde çetindi. Güler yüzü, müşfik halleri, sempatik tavırları ve iyimser görüşleri ile o büyük küçük herkesin hayranlığını kazanmıştı. Mütevaziydi..." şeklinde tanımlamaktadır¹⁰⁰².

⁹⁹² Vedide Baha Pars Ayrılırken, s.4 (Vedide Baha Pars İzmir Kız Lisesi'nden ayrıldıktan sonra onun adına çıkarılan bir dergidir).

⁹⁹³ Gürkaynak, a.g.e., s.29.

⁹⁹⁴ Pars, a.g.e., s.7.

⁹⁹⁵ Vedide Baha Pars Ayrılırken, s.4.

⁹⁹⁶ Pars, a.g.e., s.7.

⁹⁹⁷ Vedide Baha Pars Ayrılırken, s.4; M. Fevzi Öz, "Vedide Baha Pars", Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, Haz: Hüsnü Cıvıtlı, Bahir Sorguç, Ankara, 1987, s.414.

⁹⁹⁸ Vedide Baha Pars Ayrılırken, s.4.

⁹⁹⁹ Öz, a.g.m., s.415; Akyol, a.g.t., s.71.

¹⁰⁰⁰ Vedide Baha Pars Ayrılırken, s.4.

¹⁰⁰¹ Pars, a.g.e., s.8,9; Öz, a.g.m., s.415.

¹⁰⁰² Ferit Ragıp Tuncer, "Vedide Baha Pars'ı Kaybettik", Köy ve Eğitim, V, S. 54, Ağustos 1958, s.2.

Vedide Baha Pars'ın Polianna (Eleoner Porte'den), Ali'nin Düğmesi (Amis le Fleüvere'den), Hakkı Baha Pars 1879-1942 (A. Karahan ile birlikte), Orta Dereceli Okullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama (Raleigh Shorling'den), Sınıfta Test Nasıl Yapılır? (Eillis Weitzman ve Waltır J. Mc. Mamara'dan), Eğitim Psikolojisi (Hüsnü Cıvıtlı ve Mithat Paşa Ena ile birlikte), Okuma Psikolojisi ve İlkokuma Öğretimi (Cahit Pars ile birlikte), İlkokullarda Genel Öğretim Metodu ve Uygulama (Raleigh Shorling ve C. Max Wingo'dan) adlı yayınlanmış eserleri vardır. Ayrıca şehitlerle ilgili makale ve konuşmaları bulunmaktadır¹⁰⁰³.

e. Enver (Hulusi) Demir (1903-1991): Enver Demir, 29 Mart 1903 tarihinde Bursa-Yenişehir'de dünyaya geldi. Babası Yenişehir kazasında Posta ve Telgraf Müdürü idi. 1908 yılında babasının Manisa'ya tayini çıktı. Beş yaşına kadar Bursa'da kalan Enver Bey, babasının vazifesi dolayısıyla birbuçuk sene Manisa'da kaldı. Sonra babası İzmir'in Bayındır Kazası'na tayin edildi. Enver Bey ibdidai ve rüşdi tahsilini burada tamamladı. Ardından İzmir Sultanî Mektebi'ne yatılı olarak başladı¹⁰⁰⁴. İzmir Sultanîsinin onuncu sınıfına kadar okuyan Enver Bey, 1922 senesinde İzmir Darülmuallimin Mektebi'nin son sınıfına kaydını yaptırmıştır. Buradan 28 Haziran 1923 tarihinde mezun oldu. İstanbul'da yeni açılan İstanbul Orta Muallim Mektebi'nin edebiyat şubesine başladı. Ders yılı sonunda mektebin kapatılması üzerine Darülfünun Edebiyat Fakültesi felsefe şubesine başladı ve diplomasını 16 Şubat 1927 tarihinde aldı¹⁰⁰⁵.

Darülfünun'dan mezun olunca ilkönce Elazığ Muallim Mektebi'ne felsefe stajyeri olarak tayin edildi. Sağlık durumunun iyi olmaması sebebiyle Konya Lisesi'ne 29 Aralık 1927 tarihinde felsefe stajyeri olarak gönderildi. 1928 yılında felsefe muallimliğine terfi etti. 1 Ekim 1928'de Konya Erkek Muallim Mektebi Terbiye ve Pedagoji muallimliği ve müdür muavinliğine tayin edildi. Bir yıl burada kaldıktan sonra 30 Eylül 1929 tarihinde Adana Erkek Lisesi müdür muavinliğine tayin edilen Enver Demir'e Türkçe ve Felsefe öğretmenlikleri verildi. Kısa süre sonra 1 Eylül 1930 tarihinde Adana Maarif Müdürlüğü'ne terfi etti. Bu görevine ilaveten 1 Aralık 1930'da Erkek Lisesi Felsefe öğretmenliği verildi. 13 Kasım 1932 tarihinde Adana Kız Lisesi felsefe öğretmeni olarak atanan Enver Bey, 6 Kasım 1934 tarihinde okul müdürlüğüne tayin edildi. 31 Ağustos 1935 tarihinde askere gitmek üzere görevinden ayrıldı¹⁰⁰⁶. Askerliğini İstanbul Yedek Subay Okulu'nda yapan Demir, terhis olduktan sonra¹⁰⁰⁷ 2 Kasım 1936 tarihinde Balıkesir Lisesi felsefe öğretmenliğine başladı. Üç yıl sonra 24 Kasım 1939 tarihinde Kütahya Lisesi müdürü ve felsefe öğretmeni olarak atandı. 7 Nisan 1942 tarihinde vekaleten Kütahya Maarif Müdürlüğü'ne getirildi. Aynı yıl içinde 28 Eylül 1942'de İzmir İnönü Lisesi'ne müdür ve felsefe öğretmenliğine tayin edildi¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰³ Pars, a.g.e., s.116,117; Öz, a.g.m., s.420-422.

¹⁰⁰⁴ Enver Demir, 41 Yılım Hikayesi, İzmir, 1968, s.3, 4, 5.

¹⁰⁰⁵ NKLA, Sicil Defteri, Enver Demir, 5258.

¹⁰⁰⁶ Aynı Yer.

¹⁰⁰⁷ Demir, a.g.e., s.45,46.

¹⁰⁰⁸ NKLA, Sicil Defteri, Enver Demir, 5258.

Beş sene İnönü Lisesi'nde çalışan Enver Demir, 11 Haziran 1947 tarihinde İzmir Atatürk Lisesi'ne vekaleten atandı¹⁰⁰⁹. Yirmibir yıl Atatürk Lisesi'nde müdürlük yapan Enver Demir adeta bu okulla bütünleşmiştir. 1 Temmuz 1967 tarihinde kendi isteğiyle emekliye ayrılan Demir, yeni kurulmuş olan Özel Fatih Koleji'nin ilk müdürü oldu¹⁰¹⁰. 4 Mayıs 1991 tarihinde vefat etti¹⁰¹¹.

Uzun yıllar İzmir'de ve diğer vilayetlerde eğitim hizmeti vermiş olan Enver Demir, 1968 yılında 41 Yılın Hikayesi ismiyle öğretmenlik hatıralarını yayınlamıştır.

---

¹⁰⁰⁹ ALA, İşyar ve Öğretmenlere Mahsus Sicil Defteri, Enver Demir, 5258.

¹⁰¹⁰ Demir, a.g.e., s.81; ALA, Sicil Defteri Enver Demir, 5852.

¹⁰¹¹ Atatürk Lisesi Vakfı.

olarak kullanıldı. Daha sonra idadi sultaninin altında bir eğitim müessesesi olarak kabul edildi. İzmir İdadi Mektebi'nin kuruluşuna ait arşiv belgelerinde bunu görmek mümkündür. İzmir İdadi Mektebi açıldığında, Rüşdiye Mektebi mezunları az geldiğinden açığı kapatmak için iptidai mekteplerinden talebe kabul edildi. Rüşdiye eğitimi almamış olan iptidai mektebi mezunu talebelerin doğrudan idadiye alınması bunu açıkça göstermektedir. Gerçi 1888 yılında Maarif Nezareti'nden vilayetlere gönderilen tamimle idadi mekteplerine, iptidai mekteplerine alınmaması bildirildi. İzmir'de rüşdiye çok az sayıda talebe mezun olduğu için bu tamime itirazlar olmuştur. Rüşdiye mektepleri yeteri kadar mezun veremediğinden bu tamimin gerek İzmir'de gerekse diğer vilayetlerde uygulandığı şüphelidir. Ayrıca yüksek okul sınavına girecek olan talebelerin sultani veya idadi diplomalarından birine sahip olması yeterli görüldüğünden, sultani ile idadi mektepleri arasında pek bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır.

Yeni açılan mekteplerdeki bu kargaşayı bir tarafa bırakacak olursak, özellikle Tanzimatın ilanından sonra Batının eğitim düzenini Osmanlı Devleti'ne yerleştirmek gayesiyle açılan iptidai, rüşdiye, idadiye, sultaniye ve Darülfünun mekteplerinin başarıya ulaşması beklenemez. Yüzyıllarca medrese zihniyetiyle yetişmiş olan Türk aydınının Tanzimatın ilanından sonra birdenbire Batı değerinde bir eğitim anlayışını kavraması mümkün değildir. Kaldı ki medreseler bu devirde etkili olmasa da varlığını sürdürmüştür. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehri olan İzmir'de medreseler fazla gelişme gösterememesine rağmen yeni açılan mekteplerin eğitimci kadrolarında hacı, hoca ve müderrislerin büyük yer teşkil etmesi bunu açıklamaktadır. Yeni açılan mekteplere muallim yetiştiren Darülmuaallimin mektepleri de medreselerden çok farklı bir zihniyete sahip değildi. İzmir'de Darülmuaallimin'in Üsküdar medresesinin içinde açılması ve burada uzun süre kalması bunun en bariz misalidir. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Fakat bütün bunlara rağmen Tanzimattan sonra gerek maarifteki idari teşkilatlanma gerek açılan yeni mekteplerin, ömrünü tamamlamış olan medrese ve sıbyan mekteplerinden sıyrılarak Türk eğitiminin yeni bir şekil almasında önemi küçümsenemez.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde maarif sahasında meydana gelen bu gelişmelerin etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti, kendi ilkeleri doğrultusunda eğitim teşkilatını yeniden şekillendirmiştir. Cumhuriyet Türkiyesinde okullar; İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim şeklinde ayrıldı. Ortaöğretim ortaokul ve lise şeklinde iki aşamalı oldu. 1924 yılında medreselerin kapatılmasıyla okullardaki dini eğitim gücünü kaybetmiştir. Cumhuriyet Türkiyesinde Osmanlı Devleti'nin aksine temel eğitime büyük önem verildi. Özellikle köylerde ilkokulların açılması ve köylülerin bilinçlenmesi için İzmir'de büyük çaba harcandı. Valilerin, maarif idaresinin, halkın ve kültür kurumlarının topyekün çalışması neticesinde kısa zamanda çok fazla mesafe alınmıştır. Osmanlı devrinden kalma yıkık dökük, virane mektep binalarının yerine yeni yeni binalar yapıldı. Zaten bu binaların çoğu evden bozma mektep binası olduğu için eğitim ve öğretime elverişli değildi. İzmir'de talebe mevcudu yıldan yıla sürekli artış gösterdiğinden yeni ilkokullar, ortaokullar, liseler açıldı. Mesleklerinde yetersiz görülen öğretmen görevden alındı. Vilayet maarif idaresi mektepleri sıkı disiplin altına aldı.

Tanzimatın ilanından sonra İzmir'in eğitim hayatında başlayan değişikliklerin ve yeni gelişmelerin uzantısı günümüze kadar gelmektedir. İzmir'de yetim, öksüz ve

kimsesiz çocukları barındırmak için açılan İslahhane, tarihin bugüne Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi olarak ulaştırdığı bir eğitim mirasıdır. İzmir İdadisi, tarihi dönemeçlerden geçerek Atatürk Lisesi adıyla günümüze kadar gelen okul, İzmir'in en güçlü eğitim müesseselerinden biridir. Bugün İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 1869 Maarif Nizamnamesi'nin bir eseridir. Bunlar geçmişten günümüze en belli başlı eğitim müesseselerimizdir. Bunun yanında İzmir tarihinin derinliklerinde kalmış okullarımız vardır. İzmir'in eğitim tarihinde önemli bir kesit olan 1850-1950 yılları arasında yaşanan değişim süresini bu çalışmamızda ortaya koymaya çalıştık. Kültür ile eğitim birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğundan yüz yıllık dönemi, İzmir'in kültür hayatını da ele alarak değerlendirdik.

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİVLER

1. Atatürk Lisesi Arşivi.
2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.
3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
4. İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü Arşivi.
5. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi Arşivi.
6. Namık Kemal Lisesi Arşivi.

B. ŞERİYE SİCİLLERİ

1. 1 No'lu İzmir Şeriye Sicili, H. 1270.
2. 4 No'lu İzmir Şeriye Sicili, H. 1270.

C. SALNAMELER, NEVSALLER VE YILLIKLAR

1. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1296.
2. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1297.
3. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1298.
4. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1299.
5. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1300.
6. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1302.
7. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1303.
8. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1304.

9. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, I.
10. Aydın Vilayeti Salnamesi, Mali 1307, II.
11. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1311.
12. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1312.
13. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1313.
14. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1314.
15. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1315.
16. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1316.
17. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1317.
18. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1319.
19. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1320.
20. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1323.
21. Aydın Vilayeti Salnamesi, H. 1326.
22. Cevad Sami- Reik Hüsni, Nevsal-i İktisad, Mali 1321, İzmir, 1323.
23. Devlet Yıllığı, 1944-1945, bs. y. yok, 1945.
24. Devlet Yıllığı, 1945, Ankara, 1945.
25. İzmir İl Yıllığı, 1967.
26. İzmir Vilayeti Salnamesi, 1927-1928, İzmir, 1929.
27. Karşıyaka İl Yıllığı, 1968.
28. Nevsal-ı Milli, Dersaadet, 1330.
29. Nevsal-i Asr, 1313, Dersaadet, 1314.
30. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1275.
31. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1279.
32. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1281.
33. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1285.
34. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1288.
35. Osmanlı Devlet Salnamesi, H.1289.
36. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1291.
37. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1292.
38. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1294.
39. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1295.
40. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1296.

41. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1299.
42. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1300.
43. Osmanlı Devlet Salnamesi, H. 1302.
44. Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1326.
45. Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1327.
46. Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1328.
47. Osmanlı Devlet Salnamesi, Mali 1334.
48. Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1316.
49. Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1317.
50. Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1318.
51. Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1319.
52. Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, H. 1321.
53. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926.
54. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1927-1928.
55. 1929-1930 Ders Senesi Muallim Yıllığı.

Ç. İSTATİSTİKLER

1. Aydın Vilayeti İstatistik Umum Müdürlüğü, Emlak-ı Emiriye Mebanı-yi Umumiye ve Hususiye İstatistiki, İzmir, 1335.
2. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, 1940, İstanbul, 1942.
3. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiği, 1932-1933, İstanbul, 1934.
4. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif İstatistiği, 1941-1942, Ankara, 1944.
5. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, 1928-1934, İstanbul, 1935.
6. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umum Kütüphaneler İstatistiği, İstanbul, 1935.
7. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif Muallimleri İstatistiği, 1933-1934, İstanbul, 1935.
8. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1947-1948, İstanbul, 1949.

9. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim İlköğretim İstatistikleri, 1949-1950, Ankara, 1950.
10. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri, 1949-1950, Ankara, 1952.
11. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri, 1947-1948, İstanbul, 1949.
12. İzmir Bölge Sanat Okulu 1936-1937 Mezunları Yıllığı, İzmir, 1937.
13. İzmir Tecim Lisesi 1937-1938 Yıllığı, İzmir, 1938.
14. İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İzmir Vilayeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir, 1930.
15. İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistikli.
16. İzmir Vilayeti'nin 1926 Senesi İstatistikli, İzmir, 1927.
17. Maarif Vekaliti, Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, 1941-1942, İstanbul, 1943.
18. Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1931-1932, İzmir, 1932.
19. Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1935-1936, İzmir, 1937.
20. Türkiye Cumhuriyeti İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, 1937-1938, İzmir, 1939.

D. NİZAMNAMELER VE TALİMATNAMELER

1. İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi'nin Dahili Talimatnamesi, İzmir, 11319.
2. İzmir Milli Kütüphanesi'nin Nizamname-i Esasisidir, İzmir, 1341.
3. İzmir'de Darülrifan Mekteb-i Hususinin Kısım-ı Leylisine Mahsus Talimat-ı Esasiyesi, İzmir, 1328.
4. Leyli ve Nehari Şark Mektebi Nizamnamesi, İzmir, 1331.
5. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne Mensub Leyli ve Nehari "Hadika-yı Maarif Ticaret Mektebi'nin" Talimatname-i Dahiliyesi, İzmir, 1325.
6. T.C. Kültür Bakanlığı, Maarif Müdürleri ve Memurları Talimatnamesi, İstanbul, 1934.
7. T.C. Maarif Vekaleti, Millet Mektepleri Talimatnamesi, Ankara, 1929.
8. Teşvik-i Maarif Cemiyeti'nin Nizamname-i Dahiliyesi, İzmir, 1336.
9. "Teşvik-i Maarif" Cemiyeti'nin Nizamname-i Esasisi, Ahenk, 12 Mayıs 1336.
10. Teşvik-i Maarif Nizamnamesidir, İzmir, 1336.

E. BÜTÇELER, ZABITNAMELER, RAPORLAR, PROGRAMLAR

1. Aydın Vilayeti 1329 Adi Hususi Bütçesidir.
2. Aydın Vilayeti'nin 1330 Adi Hususi Bütçesidir.
3. Aydın Vilayeti 1331 Senesi Adi Hususi Bütçesidir.
4. Aydın Vilayeti Meclis-i Umumisi'nin 329 Senesinde Fevkalade Olarak Vuku Bulan İctimaina Aid Zabıtnamedir.
5. C.H.P. İzmir Halkevi Köycülük Kolu, Umumi Meclisce 1937 Yılı Toplantısında Kabul Edilen İzmir İli Köylerinin Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı, İzmir, 1937.
6. İzmir V.Bölge Pedagojik Danışma Kurulu 1949-1950 Öğretim Yılı Çalışmalarına Ait Rapordur.
7. T.C. İzmir İli Kültür Direktörlüğü, İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı, İzmir, 1937.
8. İzmir Vilayeti Meclis-i Umumisi 1341 Müzakerat Zabıtnamesi, İzmir, 1926.
9. İzmir Vilayeti Umumi Meclisi'nin 1932 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi, İzmir, 1932.
10. T.C. İzmir İli Milli Eğitim Müdürlüğü Merkez Pedagojik Danışma Kurulu, Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları, İzmir, 1950.
11. 1927 Senesi İzmir Mıntıkası Maarif Meclisi'ne Aid Müzakerat ve Muharretat, İzmir, 1927.

F. REHBERLER

1. Hüseyin Rifat, Aydın Vilayeti 1330 Sene-i Maliyesi Ticaret Rehberi, İzmir, 1914.
2. İzmir Belediyesi, İzmir Şehri Mahalle İsimleri ve Sokak Numaraları Rehberi, İzmir, bs. t. yok.
3. İzmir Belediyesi, İzmir Şehri Rehberi, 1941.
4. İzmir Tüccaran ve Esnafân-ı İslamiyesine Mahsus Rehber, bs. y. yok, 1330.
5. İzmir ve Havalisi Asarı Atika Muhipleri Cemiyeti, İzmir Rehberi, İstanbul, 1934.
6. Mehmed Sadeddin, İzmir Polis Rehberi, İzmir, 1926.

G. HATIRALAR

1. Aktaş, Kemal Kâmil, "Bizim Unuttuklarımız, Gençlerimizin Görmedikleri: Eski Mekteplerde Eski Dersaneler", Okul Postası, S.4, 16 Şubat 1946.
2. Atay, Falih Rifki, Çankaya, İstanbul, 1984.
3. Baban, Cihat, Politika Galerisi, İstanbul, 1970.
4. Bayar, Celal, Ben de Yazdım, V, İstanbul, 1967.
5. Baysal, Mevlüt, "İzmir'de Geçen Günler", Yakın Tarihimiz, IV, S.52, 21 Şubat 1963.
6. Demir, Enver, 41 Yılın Hikayesi, İzmir, 1968.
7. Dursun, Kamil, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar", Anadolu, 1944 yılında yazı dizisi olarak neşredildi.
8. Gündem, Naci, Günler Boyunca, İzmir, 1955.
9. Halit Mithat, "İşgal Esnasında İzmir'de Bulunan Bir Yunanlının İfşaatı", Anadolu, 1924 yılında yazı dizisi olarak neşredildi.
10. Hazar, İrfan, "Şehirden Röportajlar: 5. Bay (Dede) Remzi Zeytinoğlu ile Konuştuk", Anadolu, 3 Haziran 1944.
11. İnan, M.Rauf, Bir Ömrün Öyküsü, Ankara, 1986.
12. Kaygusuz, Bezmi Nusret, Bir Roman Gibi, İzmir, 1955.
13. Lindau, Paul, "1900'lerde İzmir", çev: Selçuk Ünlü, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.yok, Ekim 1985.
14. Mehmet Şeref, "İzmir'de İlk Fikir Hareketleri", Anadolu, 1934 yılında yazı dizisi olarak neşredildi.
15. Morali, Nail, Mütarekede İzmir, İstanbul, 1976.
16. "Muhtelif Anketlerimizden Milli Kütüphane", Anadolu, 21 Ağustos 1340.
17. Onay, Talat, "Celal Bayar ve Eski İzmir-2", Anadolu, 1937 yılında yazı dizisi olarak neşredildi.
18. Öktem, Haydar Rüştü, Mütareke ve İşgal Anıları, Haz: Zeki Ankan, Ankara, 1991.
19. Refik İnce, "Milli Kütüphane Tarihi I", Yeni Asır, 21 Mart 1936.
20. Sait Paşa, Hatıratı, I, Dersaadet, 1328.
21. Kocagöz, Samim, Bu Da Geçti Yahu, İstanbul, 1989.
22. Sultan Hamit, Siyasi Hatıralarım, İstanbul, 1975.
23. Şark Feylesofu Hidayet Keşfi, "Feylesofa Göre (30) Sene Evvel Tiliklik Alem-leri", Anadolu, 1932 yılında yazı dizisi olarak neşredildi.

24. Tepeyran, Ebubekir Hazım, "Hatıralar I", **Canlı Tarihler**, İstanbul, 1944.
25. Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara, 1959.
26. Uşaklıgil, Halid Ziya, **İzmir Hikayeleri**, İstanbul, 1950.
27. Uşaklıgil, Halid Ziya, **Kırk Yıl**, İstanbul, 1969.
28. Yeşilpınar, Ş. Şükrü, "Eski İzmir'e Ait Hatıralar", **Fikirler**, S.268-269, 30 Nisan 1944.

Ğ. GAZETELER

1. Ahenk.
2. Akın.
3. Alsancak.
4. Anadolu.
5. Basiret.
6. Çingiraklı.
7. Demokrat İzmir.
8. Dokuz Eylül.
9. Hadika.
10. Halkın Sesi.
11. Hizmet.
12. Hukuk-ı Beşer.
13. İslahat.
14. İleri Demokrasi.
15. İttihad.
16. İzmir.
17. İzmir Kültür Gazetesi.
18. Köylü.
19. Memleket.
20. Memleket Gazetesi.
21. Müsavat.
22. Resmi Gazete.
23. Ruzname-i Ceride-i Havadis.
24. Sabah Postası.

25. Sada-yı Hakk.
26. Serbest İzmir.
27. Sulh ve Selamet.
28. Şark.
29. Takvim-i Vekayi.
30. Ticaret.
31. Ticaret ve Ziraat Gazetesi.
32. Türki.
33. Türk Sesi.
34. Ulusal Birlik.
35. Vakit.
36. Yanık Yurd.
37. Yeni Asır.
38. Yengün.

H. DERGİLER

1. Adım Adım.
2. Akademya.
3. Anayol.
4. Aramak.
5. Bağ.
6. Düşünce.
7. Ege Işıldığı.
8. Ekonomi.
9. Emekler.
10. Fikirler.
11. Gayret.
12. Gencine-i Edeb.
13. Genç Nesil.
14. Hadika.
15. Halka Doğru.

16. Hareket.
17. İbiş.
18. İzmir Dergisi.
19. İzmir Sesi.
20. İzmir'de Köycülük.
21. Kovan.
22. Köy ve Eğitim.
23. Kültür.
24. Kültür Bakanlığı Dergisi.
25. L'ILLUSTRATION DE L'ORIENT.
26. Maarif Vekaleti Mecmuası.
27. Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi.
28. Meşale.
29. Muallim.
30. Muktebes.
31. Okul.
32. Okul Postası.
33. Öğretmen.
34. Şule-i Edeb.
35. Tarih Dergisi.
36. Tarih Hazinesi.
37. Tarih ve Toplum.
38. Türk Kültürü.
39. Vedide Baha Pars Ayrılırken.
40. Yedi İklim.
41. 10 Yıl 1923-1933, Ankara, 1933.

I. ESERLER

1. A. Bedri, İlktehdırsat Düsturu, İstanbul, 1933-1934.
2. Aksoy, Yaşar, Bir Kent, Bir İnsan, İstanbul, 1986.
3. Aksoy, Yaşar, İzmir'i Sevme Sanatı, İzmir, 1994.

4. Aksoy, Yaşar, *Karşıyaka ve Kafsın Kaf Tarihi*, İzmir, 1988.
5. Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, 1982.
6. Akyüz, Yahya, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara, 1978.
7. Arı, Oğuz, *İzmir’de Kitle Haberleşmesi*, Ankara, 1972.
8. Ayas, Nevzat, *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi*, Ankara, 1948.
9. Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı?*, İstanbul, 1969.
10. Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976.
11. Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü, *Türkiye’de Çıkmakta Bulunan Gazete ve Mecmualar*, IV. Ankara, 1946.
12. Baykara, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir, 1974.
13. Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985.
14. Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul, bs. t. yok.
15. Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984.
16. Bilget, Adnan, *Son Yüzyıllarda İzmir Şehri (1849-1949)*, İzmir, 1949.
17. Bilim, Cahit Yalçın, *Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma*, Eskişehir, 1984.
18. Bora, Siren, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, İstanbul, 1995.
19. Bursalı, Mehmet Tahir, *Bin Rıfat, Aydın Vilayetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ Müverrihin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Haz: M. Akif Erdoğan, İzmir, 1995.
20. Cuinet, Vital, *La Turquie D’Asie*, Paris, 1894.
21. Darülrifan Mektebi, *Yadigar-ı Darülrifan*, İzmir, 1339.
22. Doğu Akdeniz’de Liman Kentleri, Editörler: Çağlar Keyder, Y.Eyüb Özveren, Donald Quartqert, İstanbul, 1994.
23. Düstur, II. Tertib-i Evvel, 1289.
24. Edirne Öğretmenler Yardımlaşma Derneği, *Rıdvan Nafiz Edgüer’in Hayatı 1891-1948*, Edirne, bs. t. yok.
25. Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977.
26. Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*, Anadolu Suriye Hicaz 1671-1672, IX, İstanbul, 1935.
27. Faure, A.M.Felix, *Smyrne et L’Asie Mineure*, Paris, 1885.
28. Gad Franko, *Muallimlere*, İzmir, 1326.
29. Gedikoğlu, Şevket, *Eğitmen Kursları-Köy Enstitüleri* Ankara, 1949.
30. Goffman, Daniel, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1950)*, Çev: Ayşen Anadol, Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 1995.

31. Gürkaynak, M., Edebiyatımızda Kadın Şair ve Muharripler, İzmir, 1940.
32. Gürsoy, Melih, Bizim İzmirimiz, İzmir, 1993.
33. Howard, George William Frederik, Türk Sularında Seyahat, Çev: Serdar Türet, İstanbul, 1973.
34. Huyugüzel, Ömer Faruk, Necip Türkçü, Ankara, 1988.
35. Huyugüzel, Ömer Faruk, 1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Katoloğu, Ege Üniversitesi Rektörlüğü Araştırma Fonu Saymanlığı, Proje no: ED/1989-007, İzmir, 1993.
36. Hüseyin Avni, İzmir Şairleri Antolojisi, İzmir, 1934.
37. Hüseyin Avni, Tokadizade Şekip, İzmir, 1933.
38. İbrahim Alaettin, Meşhur Adamlar, İstanbul, 1962.
39. İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul, 1988.
40. İzmir Cumhuriyetin 15 nci Yılında, İzmir, 1938.
41. İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı Yasası, İzmir, 1938.
42. İzmir Mekteb-i İdadi-yi Mülki Tevzi-i Mükafat Cedveli, İzmir, 1319.
43. İzmir Mekteb-i Sultanisine Mahsus Albüm, Dersaadet, 1327.
44. İzmir Mıntika Ziraat Mektebi, İzmir, 1926.
45. İzmir Milli Kütüphane Açılma Şenliği, bs. y. yok, 1933.
46. İzmir ve Havalisi Asar-ı Atika Muhipleri Cemiyeti, İzmir Panoraması, İzmir, 1934.
47. İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, 1944-1945.
48. İzmirli, Celalettin, İzmirli İsmail Hakkı, bs. y. yok, 1946.
49. Karaer, İbrahim, Türk Ocakları (1912-1931), Ankara, 1992.
50. Karara, Niko, ΟΜΠΟΥΡΝΟΒΑΣ, Atina, 1955.
51. Kirby, Fay, Türkiye Köy Enstitüleri, Ankara, 1962.
52. Koçer, Ali Hasan, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul, 1970.
53. Kodaman, Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul 1980.
54. Kurmuş, Orhan, Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi, Ankara, 1982.
55. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Katoloğu, I, Ankara, 1987.
56. Maarif Vekaleti, Köy Enstitülerimiz, II, Ankara, 1944.
57. Maarif Vekaleti, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Tarihi, 1923-1943, Ankara, 1944.

58. Mahmud Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, Matbaa-i Amire, 1338.
59. M. German, Harf İnkılabı: 9 Ağustos 1928, İstanbul, 1938.
60. M. Şerif, Lügat-ı Teshil-i Kafi, İzmir, 1876.
61. Mustafa Sabri, Yadigar-ı Darülrifan, İzmir, 1329.
62. M. Ziya Lütfi, İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı, I, İzmir, 1929.
63. Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, Birinci Kitap, bs. y. yok. 1930.
64. Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme, İkinci Kitap, İstanbul, 1932.
65. Ökçün, Gündüz, Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri, İstanbul, 1985.
66. Özalp, Reşat -Ataünal, Aydoğan, Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı, İstanbul, 1977.
67. Özerdim, Sami N., Harf Devriminin Öyküsü, Ankara, 1962.
68. Öztürk, Kazım, Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1973, Ankara, 1973.
69. Pakalın, Mehmed Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1972.
70. Pars, Cahit, Vedide Baha Pars, Hayatı Makaleleri, İstanbul, 1962.
71. Raif Nezihî, İzmir Tarihi, İzmir, 1927.
72. Rougon, F., Smyrne, Paris, 1892.
73. Selim Nüzhet, Türk Gazeteciliği, İstanbul, 1931.
74. Salaars, Bonavantür F. İkonomos, İzmir Hakkında Tedkikat, Çev: Arapzade Cevdet, İzmir, 1932.
75. Somar, Ziya, Tevfik Nevzat, İzmir, 1948.
76. Somar, Ziya, Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir, İzmir, 1944.
77. Sorguç, Bahir, 1920 den 1981 e Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1982.
78. Soysal, Emin, İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri, Bursa, 1945.
79. Soysal, M. Emin, Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi, İzmir, 1940.
80. Soysal, M. Emin, Kızılçullu Köy Enstitüsü Sistemi, II, Bursa, bs. t. yok.
81. Su, Kamil, Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi, İstanbul, 1974.
82. Su, Kamil, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara, 1981.
83. Şahin, Mustafa-Kalyoncu Şahin, Semiha, Mustafa Rahmi Balaban, İzmir, 1995.

84. Şapoşo, Enver Behnan, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1918-1950, İstanbul, bs. t. yok.
85. Şişman, Adnan, Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları 1868-1871, İstanbul, 1989.
86. Ş. Sami, Kâmûs-ı Türkî, Dersaadet, 1317.
87. Taçalan, Nurdoğan, Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken, Milliyet Yayınları, 1970.
88. Tarih IV, İstanbul, 1934.
89. T.C. Maarif Vekaleti, İzmir Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü, bs. y. yok, 1933.
90. T.C. Maarif Vekilliği, Maarifle İlgili Kanunlar, İstanbul, 1940.
91. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, İstanbul, 1973.
92. Türk Maarif Cemiyeti, Beşinci Umum Heyeti, Ankara, 1942.
93. Türk Maarif Cemiyeti İzmir Çalışmaları, İstanbul, 1940.
94. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Maarif Vekaleti, Türkiye'de Orta Tahsil, İstanbul, 1339.
95. Ubucini, M.A., Türkiye 1850, I, çev: Cemal Karaağaçlı, Tercüman 1001 Temel Eser, bs. t. yok.
96. Umar, Bilge, İzmir'de Yunanlıların Son Günleri, Ankara, 1974.
97. Unat, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964.
98. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı, Ankara, 1984.
99. Üç İzmir, İstanbul, 1992.
100. Ülkütaşır, M. Şakir, Atatürk ve Harf Devrimi, Ankara, 1991.
101. Yaman, Mümtaz Talat, Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında, İstanbul, 1940.
102. Yücel, Hasan Ali, Türkiye'de Orta Öğretim, Ankara, 1994.
103. 1939-1940 Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Pedagoji Son Sınıf Talebeleri, Kızılçullu Köy Enstitüsü Çalışmaları, Ankara, 1940.

İ. MAKALELER

1. A.A., "Vilayet Mektepleri İçin Vali Kazım Paşa ile Görüşüyoruz", Yeni Asır, 26 Şubat 1933.
2. A.D., "İzmir İlinin Bir Senede Yaptığı Büyük İşler", İzmir'de Köycülük, S.19 Aralık 1945.

3. A.İ., "Muvaffakiyetlerimiz", *Kültür*, S.1, 28 Birinci Teşrin 1935.
4. Ahilef Vakfiyedis, "Rum Mekteplerinde Türkçe", *Köylü*, 27 Teşrin-i Sani 1326.
5. Akgün, Seçil, "Kendi Kaynaklarından Amerikalı Misyonerlerin Türk Sosyal Yaşamına Etkisi", *Türk Tarih Kongresi X, V*, Ankara, 1994.
6. Aksoy, Atınç, "Okulumuzun Tarihçesi", *Meşale*, S.1, Ekim-Kasım 1944.
7. Aksoy, Yaşar, "Asırlık Okul", *Yeni Asır*, 11 Haziran 1989.
8. Aktepe, M. Münir, "İzmir Şehri Osmanlı Medreseleri Hakkında Ön Bilgi", *Tarih Dergisi*, S. 26, Mart 1972.
9. Alpan, Necip, "Asım Kültür", *Köy ve Eğitim*, III, S. 76, Ekim 1960.
10. Alpan, Necip, "İzmir İmam -Hatip Lisesi", *Köy ve Eğitim*, II, S. 70, Aralık 1960.
11. Altunya, Niyazi, "Köy Enstitülerimizin Tarihçesi", *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Ankara, 1990.
12. Arar, İsmail, "Gazi Alfabesi", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981.
13. Arık, Remzi Oğuz, "Rıdvan Nafiz", *Öğretmen*, S. 10, Ağustos, 1948.
14. Asım İsmet, "İnkılap Bakımından Köylü ve Muallim", *Kültür*, S. 11, 1 Nisan 1934.
15. Asım İsmet, "İzmir Mıntıkasında Maarif Faaliyeti", *Yeni Asır*, 19 Kanun-ı Sani 1932.
16. Asım İsmet, "Yeni Mekteplerde", *Yeni Asır*, 21 Kanun-ı Sani 1932.
17. Baysal, Jale, "Kütüphanecilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, V.
18. Beyru, Raif, "19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam", *Üç İzmir, İstanbul*, 1992.
19. Bilget, Adnan, "Buca Orta Mektebi", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936.
20. B.N., "Gayrimüslim Mekteplerde Türkçe", *Türk Yurdu*, I, S. 1, 30 Ağustos 1333.
21. Bozkurt, Hikmet, "Acı Kaybımız Münasebetiyle Mustafa Rahmi Balaban", *Yeni Asır*, 21 Temmuz 1953.
22. Candemir, Alaettin, "Basın Hayatı ve İzmir", *Fikirler*, S. 270-271, 31 Mayıs 1944.
23. "Cumhuriyet Bayramına Girerken", *İzmir'de Köycülük*, S. 34, Mart 1934.
24. Çiftçi Necati, "Seydiköy Ziraat Mektebi", *Ahenk*, 22 Eylül 1336.
25. Dumanoglu, Halil, "İzmir Üniversitesi", *Genç Nesil*, S. 2-3, 1 Kasım 1947.
26. Ekinci, Ali Satı, "İzmir'de Tarım Okulu", *İzmir'de Köycülük*, S. 34, Mart 1934.
27. Ferit Oğuz, "İnkılap Bakımından Köylü ve Muallim", *Kültür*, S. 1, 28 Birinci Teşrin 1933.

28. Fevzi, "Medaris-i İslamiye", Ahenk, 8 Teşrin-i Evvel 1336.
29. G.B., "Mütemer-i İlmî", Anadolu, 18 Kanun-ı Sani 1912.
30. Gök, C., "Röportaj: Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, 29 İkteşrin 1942.
31. Göksel, Şahap, "Cumhuriyet Kız Enstitüsünde Bir Saat", Anadolu, 24 Mart 1938.
32. Gündüzalp, Fuat, "Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi", Köy ve Eğitim, V, S. 49, Mart 1958.
33. Gürkaynak, Murtaza, "İnönü Lisesi", Okul, S. 5, 1 Mart 1946.
34. Gürkaynak, Murtaza, "İzmir'deki Türk Mütefekkirleri ile Birer Saat", Fikirler, S. 204, 25 Ağustos 1940.
35. Hafız İsmail, "Maarif ", İttihad, 9 Şevval 1326.
36. Hatemi, Hüseyin, "19. Yüzyıllarda Medreseler", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, II.
37. Haydar, "Mekteplerden Tetkikler: Cumhuriyetin Kıymetli Eserlerimizden Kız Lisesi", Anadolu, 23 Haziran 1933.
38. Hazar, İrfan, "42 Yıllık Hocalık", Anadolu, 17 Mart 1944.
39. Huyugüzel, Ö. Faruk, "Tanzimattan Cumhuriyete Kadar İzmir'de Kültürel Hayat", Yedi İklim, S.24, Ağustos 1992.
40. "İnkılap ve Köy", Kültür, S.69, 1 Mart 1938.
41. İşıtman, Tarık Ziya, "Sanat Okullarımız", İzmir Kültür Gazetesi, 15 Mart 1943.
42. İbrahim Refik, "Mekteb-i Sanayi Müdürü Sabri Bey'e" Hizmet, 18 Şevval 1326.
43. İlyas Bahri, "Darüledeb Mektebi", Ahenk, 18 Eylül 1912.
44. İlyas Bahri, "Nehari İdadisi Tevsi Ediliyor", Ahenk, 29 Eylül 1911.
45. İpek, "Çiğdem Erkal", "Tarih İçinde İzmir Milli Kütüphanesi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, DEÜ-AİTE, I, S.3 (Özel), İzmir, 1993.
46. İplikçioğlu, Fikret, "Sanat Konuşmaları: İzmir'de 4 Sanat Dergisi", Anadolu, 30 Kasım 1947.
47. "İrfan Aleminde", Fikirler, S.2, 1 Haziran 1927.
48. "İzmir Arkeoloji Müzesi", Düşünce, S.4, Nisan 1950.
49. "İzmir Atatürk Lisesi", İzmir Dergisi, S.5-6, Ağustos-Eylül 1993.
50. "İzmir Halkevimizin Çalışmaları", Fikirler, S.21, Mart 1949.
51. "İzmir: Milli Eğitimin Durumu", L'ILLUSTRATION DE L'ORIENT, S.26-27-28, Temmuz-Ağustos-Eylül 1950.
52. "İzmir Muallimlerinin Çeşme Seyahatleri", Fikirler, S.82, 1 Haziran 1932.
53. "İzmir'de Eğitim Faaliyeti", İzmir'de Köycülük, S.23, Nisan 1946.

54. "İzmir'in Büyük Bilgi Ocakları", Yeni Asır, 5 Nisan 1933.
55. "Jandarma Mektebinin Resmi Küşadı", Ahenk, 16 Temmuz 1907.
56. Kasaba, Reşat, "İzmir", Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri (1800-1914), İstanbul, 1994.
57. Kâzım Nami, "İzmir'de İlmî Hareketler", Fikirler, S.52, 15 Nisan 1930.
58. K.Ş., "Maarif Tetkikleri: 2-Yeni Bir İrfan Ocağı", Yeni Asır, 23 Ağustos 1932.
59. Kocabaşoğlu, Uygur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılda Amerikan Yüksek Okulları", Bahri Savacı'ya Armağan, Ankara, 1988.
60. Koçak, Cemil, "Tanzimattan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, II.
61. Kolçak, Sabri, "İzmir'de Maarif Hareketleri: I. Köy İşleri Hakkında Maarifte Yapılan Hafta Toplantıları", İzmir'de Köycülük, S.4, Eylül 1944.
62. Köymen, Mehmet Altay, "Alp Arslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri", Anadolu Selçuklu Araştırmaları, IV, Ankara, 1975.
63. Küley, Muin M., "Kalkınma Davamız ve Maarif Meseleleri", Kovan, S.3, Birinci Teşrin 1943.
64. Kürşad, Nihad, "Bornova Mektubu: Bornova Ortaokulunda Güzel Bir Gün", Anadolu, 8 Haziran 1937.
65. Kültür, Asım, "Kızılçullu Köy Enstitüsü", Kültür, S.66, 20 Birinci Teşrin 1937.
66. Kültür, Asım İsmet, "Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesinde Bir Konuşma", Kültür, S.70, 1 Nisan 1938.
67. Mahmud Rahmi, Maarif-i Umumiyye Bir Hizmet Yahut Talebeyi Osmaniyye Leyli Dairesi", Ahenk, 9 Temmuz 1911.
68. Mehmed Mazhar, "Gece Dersleri", İttihad, 11 Şevval 1326.
69. Mehmed Şevki, "Mektep Vergisi Meselesi", Ahenk, 4 Ağustos 1341.
70. M.Esad, "Darülmualimin Meselesi", Türk Sesi, 27 Ağustos 1339.
71. "Mekteplerde Tetkikler", Anadolu, 25 Haziran 1933, 27 Haziran 1933.
72. "Mektepten Röportajlar: Okuma Yazma İhtiyacı Artıyor", Anadolu, 3 Kanun-ı Evvel 1937.
73. Minez, Behzat, "İzmir'den Çizgiler: İzmir Milli Kütüphanesi", Fikirler, S.310-311, 1 Nisan 1946.
74. M.Kâmil, "Medaris-i İslamiye", Ahenk, 30 Eylül 1336.
75. M.M., "Maarif Aleminde", Fikirler, S.8, 1 Teşrin-i Evvel 1927.
76. M. Turgut, "Leyli Mekteplerimize Dair...", Yenigün, 1 Eylül 1925.
77. M. Turgut, "Ticaret ve Lisan Mektebi Etrafında", Sada-yı Hakk, 21 Teşrin-i Sani 1924.

80. "Muallim Mekteplerinin 102 nci Yıldönümü", *Düşünce*, S. 3, Mart 1950.
81. Öklem, Necdet, "İzmir Üniversitesine Doğru" *Kovan*, S. 3, Birinci Teşrin 1943.
82. Öktem, Haydar Rüştü, "Bir Bilgi Anıtı Daha: Karşıyaka Lisesi", *Anadolu*, 31 Mayıs 1946.
83. Öz, "Kızılçullu Köy Enstitüsü III", *Emekler*, S. 4, Mart 1941.
84. Öz, M. Fevzi, "Vedide Baha Pars", *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*, haz: Hüsnü Cırılı, Bahir Sorguç, Ankara, 1987.
85. Özerk, İsmail, "Kültür Kaynaklarımız: İzmir'de Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi", *Ekonomi*, 8 Birinci Kanun 1943.
86. Özgüven, Vahit, "İzmir Muallimleri Bay Ahmet Naili'yi, Erkek Muallim Okulunda Çayla Ağrladılar", *Fikirler*, S. 118, 15 Birinci Kanun 1934.
87. R. B., "Fikirler", *Fikirler*, S. 133, 1 Şubat 1936.
88. Salih Lütü, "İzmir İdadisi", *Islahat*, 26 Haziran 1338.
89. Selim Cavid, "Işık Yuvalarımızda Tetkikler", *Yeni Asır*, 8 Nisan 1935.
90. Sofuoğlu, "Kızılçullu Köy Enstitüsünde Yükselme, Gerileme ve Islahat Devirleri", *Gayret*, S. 29, Mayıs 1954.
91. Somar, Ziya, "Kendini Tanımayan ve Okumayan Şehir", *Anayol*, S. 2, 1 Ekim 1947.
92. Sorguç, Perlandı, "İzmir'de Neşriyat", *Muallim*, S. 122, 16 Şubat 1918.
93. Su, Kamil, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi", *Türk Kültürü*, S. 181, Kasım 1977.
94. Sun, Zeynel Besim, "İzmir Lisesi", *İzmir Sesi*, S. 10, 15 İkkannun 1944.
95. Şinasi, "İzmir Milli Kütüphanesi", *Ahenk*, 9 Nisan 1912, 10 Nisan 1912.
96. Şinasi, "İzmir'de Medresettü-l Yaizin", *Ahenk*, 1 Mayıs 1914.
97. Şinasi, "İzmir'de Mütalaahane Açılıyor", *Ahenk*, 11 Eylül 1910.
98. Şinasi, "Medreselerimizde Feyz-i Meşrutiyet", *Ahenk*, 16 Şubat 1910.
99. Şahin, Mustafa, "Dünü ve Bugünüyle İzmir Milli Kütüphane", *Tarih ve Toplum*, S. 134, Şubat 1995.
100. Şahin, Mustafa, "Dünü ve Bugünüyle İzmir Milli Kütüphane", *Tarih ve Toplum*, S. 134, Şubat 1995.
101. Tahrir Heyeti, "İzmir'in Kültür Çevresi ve Bu Cepheden Kalkınma Programı", *Kültür*, S. 61, 1 Mart 1937.
102. "Terbiye Hareketleri: İzmir'de İlk Tedrisat Müfettişleri Mesai Birliği", *Fikirler*, S. 110, 15 Haziran 1934.
103. Toydemir, Sait, "Türk Şimendüferciliği", *Tarih Hazinesi*, I, S. 6, 31 Ocak- 15 Şubat 1951.

104. Tuncar, Ferit Ragıp, "Emrullah Efendi ve Muhiülmaarif ", -Öğretmen, III, S. 19, Mayıs 1949.
105. Tuncar, "Nahit Nafiz Edgüer", Dokuz Eylül, 17 Kasım 1949.
106. Tuncar, Ferit Ragıp, "Vedide Baha Pars'ı Kaybettik", Köy ve Eğitim, V, S. 54, Ağustos 1958.
107. Unat, Faik Reşit, "İlk, Orta, Yüksek Tedrisatımızın On Senelik Plânçosu", Fikirler, V, S. 100, 23 Teşrin-i Evvel 1933.
108. Unat, Faik Reşit, "Niş İslahhanesinin Açılış Tarihini Aydınlatan Bir Belge", Mesleki ve Teknik Eğitim Dergisi, S. 114, Ağustos 1962.
109. Uras, Muzaffer, "İzmir Müzesinin Kuruluş Tarihi İçin Notlar", Fikirler, 276-277, 31 Ağustos 1944 ve müteakib sayılarda.
110. Uygurlar, Rıza, "Basit, Küçük Bir Kız Rüştüyesinin Doğa Gelen, Modern, Dolmuş Taşmış Kız Muallim Mektebi", Anadolu, 27 Mart 1938.
111. Uygurlar, Rıza, "Başından Birçok Maceralar Geçen Kız Lisemiz ve Onun Şimdiki Binası", Anadolu, 26 Mart 1938.
112. Uygurlar, Rıza, "İzmir Erkek Lisesi", Anadolu, 23 Mart 1938.
113. Uygurlar, Rıza, "Karşıyaka Ortaokulunda", Anadolu, 31 Mart 1938.
114. "Yaşar Hanım Tercüme-i Hali", Anadolu, 17 Mart 1944.
115. Z. M. Sabri, "Mahalle Mektepleri ve Sıhhat-ı Etfal", İttihad, 17 Şevval 1326.

J. ŞAHISLAR

1. Enver Kösemen, d.t.: 1909, d.y.: İzmir.
2. Garra Sarmat, d.t.: 1911, d.y.: Selanik.
3. Mestan Yapıcı, d.t.: 1925, d.y.: Beydağ.
4. Zeliha Bilge, d.t.: 1917, d.y.: Florina, ö.t.: 7 Şubat 1994.

K. TEZLER

1. Akyol, Yaşar, İzmir Halkevi (1932- 1951), DEÜ- AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1993.
2. Baykara, Tuncer, XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti, İÜ- EFTB, Basılmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1965- 1966.
3. Bilge, Necdet, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa Kazası, EÜ-SBE, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1996.

4. Gökçek, Fazıl, Bıçakçızade İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Eşerleri Üzerine Bir İnceleme, EÜ- SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.
5. Güneş, Günver, İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923- 1931), DEÜ- AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1990.
6. Kırkpınar, H. Siren, 1908- 1923 İzmir Sancağında Rumlar (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Durumları), DEÜ- AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
7. Koyuncu, Gülnaz, İzmir Sanayi Mektebi (1868- 1923), DEÜ- AİTE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1993.
8. Tınal, Melih, Osmanlı'dan Günümüze İzmir Atatürk Lisesi Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.

EK I:

İZMİR MEKÂTİB-İ SİBYAN NİZAMNAMESİ (*)

Birinci Bend

İzmir'de bulunan sıbyân hocaları mevki-yi memuriyetlerine kâfi ehl ve erbâb adamlar olabilmek üzere mümkün mertebe ıslah halleri hususuna peyderpey bakılarak evvelemerde tekaüd olacaklarına tahminen mekteplerden haftalık misüllü oldukları şeylerden hasıl olan varidât kadar duagu maaşlarından mahlûl düştükçe birer mikdar şey tahsisi olarak yerlerine ehliyetli hocalar tayin kılınması ve bunların keyfiyet-i intihabların Meclis-i Maarif tarafından tevkil olunacak zat ile her mahalleden ahali marifetiyle intihab olunacak ikişer kişiden mürekkebe olmak üzere bir komisyon teşkil olunub azasının lâ-akall nısfı hazır bulunmak şartıyla ber-vech muharrer tayin olunacak hocaların emr-i intihabları işbu komisyon marifetiyle icra olunması ve böyle mekâtib-i sıbyan hocaları tebdil olundukça ol mektebin merbutat-ı vesaireden dolayı olan varidât-ı ve suret-i idâresi hususlarına dair ol komisyon marifetiyle defter bu bir layiha yapılub işlerinin asla vali ve meclise düşürülemyerek doğru Meclis-i Maarife gönderilmesi lâzım gelür binaenaleyh bade ez-in her eyaletde olduğu misüllü fukara maaşı mahlul düştükçe münasiblerine verilmesi babında İzmir Meclisi'nde mazbata yapılmamasına komisyonda bulunanların dikkat etmesi icab edecektir.

İkinci Bend

Mekâtib-ı sıbyânlara usûl-i talim ve tedrisin teferruat-ı icraatı mezkûr komisyonda mütalaa olunmak lazım gelür ise de ancak hocalar tarafından tagyir olunamamak şartıyla bu babda ibtida esas olarak bir usûl vaz'ı münasib görünerek ber-vech-i âti beyana mübaderet olunur şöyle ki mekâtib-i sıbyâna altı yaşında çocuk alınub ol mertebede üç sene müddet içinde Elifba Cüz'i ve Ecza'yı Kur'aniye ve Musaf-ı Şerif-i Hatm ile beraber muhtasar İlmihal Risalesi okutdurulduktan sonra dördüncü sene ikinci Hatm ile beraber Karabaş Tecvidi ve Ahlâk Risalesi ve beşinci sene üçüncü Hatm ile Birgivi Risalesi ve Muhtasar Fenn-i Hesap Risalesi okutdurulacak ve beş sene tamamında liyakati tebeyyün edenler nihayet onbir yaşında Mekteb-i Rüşdiyyeye alınacak ve kesb-i liyakat etmemiş olanlar mekâtib talebesi silkinden çıkarılacak ve nizamı vechile sınıflar tertib ve bu beş sene müddetde ara imtihanları icra olunub kabiliyeti zuhur eden etfalin vaktinden evvelce üst tarafındaki sınıfa geçirilmesi caiz olacaktır.

(*) BOA, İrade, Dahiliye, 23335.

Üçüncü Bend

Bazı teşvikat icrası için verilecek ve nümune olarak kullanılacak kitablarn mesarifi ve hocalarının maaşlarının ziyadeleşmesi ve ilerüde bazı muavinler ilâvesi ve yahud okunacak kitablarn tab' ve temsili için bir sanduk tertibiyle varidât bulunmak husûsu mezkûr komisyon tezekkür yerle layihasını yapub bir an evvel Meclis-i Maarife tekdîm edecektir ve bu makule mekâtib ıslahatına en ibtida en sade ve galabalık mahallerdeki mekteblerden başlanacaktır.

Dördüncü Bend

Ber-vech-i bala ıslah olunan mektebler altı aded olduğu anda günde birerini dolaşmak şartıyla bir sülüs ve nesh hocası tayin olunacaktır.

EK II:

İZMİR'DE YAPILACAK MEKTEB-İ RÜŞDİYE NİZAMNAMESİDİR ^(*)

Birinci Bend

Mekâtib-i sıbyan nizamnamesinin rüşdiyeye şûmulü olan maddeleri yine ber-minval-i meşruh komisyon marifetiyle icra olunacaktır.

İkinci Bend

Mekâtib-i sıbyân şakirdanı onbir yaşında veyahud daha evvelce beşinci seneye mahsus olan derslerini itmam etdiklerinde yalnız aza-yı komisyon birlikde olarak velileri huzurunda imtihan olunub liyakatleri gereği gibi tebeyyün edenler asla sokakda gezüb oynayacaklarına ve mugayir adab-ı tavır ve hareketde bulunmayacaklarına ve mekâtib-i nizamına intibahı edemeyeceklerine velilerinin taahhüd etmeleri şartıyla mekteb-i rüşdiyeye kabul kılınacağı misüllü içlerinde şayed etvar ve ahlâk-ı itibar ile islah halleri kabul olamıyacakları gereği gibi tebeyyün edenlerin su-i halleri sair şakirdana sirayet etmemek için o makuleler mektebden hüsni sûretle tard ve def' olunacaktır.

Üçüncü Bend

Mekteb-i rüşdiyenin birinci sene derslerinin esası Türkçe'yi serbestce okuyub yazmaktan ibaret olacağına binaen ve ibâresi oldukça sadccc olan kitaplardan bir İcmali Devlet-i Osmaniye Tarihi okuyub sonra hoca okuyarak şakirden yazmak tarikiyle Türkçe'de Kesb-ı Mumarese ve Fenn-i Hesabi ve Hendese'nin mukaddematını ve Memuatü'l-Mühendis ve Coğrafya'dan bir risale kıraat ve Rik'a yazı tahsil edeceklerdir.

Dördüncü Bend

İkinci sene dersinin esası sarf olup bununla beraber hendese dersinin bakiyyesiyle Fenn-i Cebrin Mukaddematı ve Tuhfe-yi Vehbi ve Mufassalca Devlet-i Osmaniye Tarihi okunacaktır.

^(*) BOA, İrade, Dahiliye, 23335.

Beşinci Bend

Üçüncü senenin esası Nahv ve Müteferriat-ı Fenn-i Cebir ve Mukabele ve tarihinden Takvimüt-tevarih Kâtib Çelebi ve Tuhfe-i Vehbi ve Arabi zamimesiyle olan Farsî Tekellüm Risalesi ve resimdir.

Altıncı Bend

Dördüncü senenin esası fıkıh ve mantıktır. Okutulacak kitablar Mülteka İsağoci ve Beyandan Alâka Metni ve Hoca Tarihi ve Gülîstan ve Resm-i Tahtiti olacaktır.

Yedinci Bend

Nihayat on bir yaşında mekteb-i rüştiyeye alınan şakirdan dört sene tahsilde olub on beş yaşına vardıklarında komisyonca huzuru tensib olunan zevat ile derûn-ı mektebde bir büyük imtihan icra olduğunun akabinde ihrac olunacaktır.

fi 29 Cemazielevvel Sene 1272

(6 Şubat 1856)

Maarif-i Meclis-i Umum

EK III :

MÜTEMER-İ İLMİ KARARLARI (*)

1. Her sene-i şemsiyenin teşrin-i evvel ve Nisan ibtidalarında inikad ve la-akall onbeş gün devam etmek üzere senede ikişer defa vilayet-i şahane ve elviye-i müstakilde mütemer-i ilimler anların mukarrerâtını tedkik etmek üzere İstanbul'da füzelâyı ulemadan mürekkeb bir heyet-i ilmiye teşkilini makam-ı meşihatden istirham eder.

2. Mütemer-i ilmi ulum-ı diniye ve felsefe-i islamiyenin cem' ve neşrine ve ıslah-ı medâris ve tekâyâ nokta-i mühimminin hayyiz-i usûle isâline telâhuk-ı efkar ve mülahazat neticesinde hasıl olacak kanaat-ı vicdaniye dairesinde sarf-ı makderet edecek ve şevamil-i muazzeze tahriren veya şifahen veya nakden hizmet arzusunda bulunan her muvahhit aza meyanında dahil olacaktır.

3. Mütemer-i ilmilere vilayât-ı şahane ve elviye-i müstakile kazalarından bi'l-intihab ikişer, livalarından keza dörder zat davet edilecektir.

4. Felsefe-i islamiye hakkında arız ve amik müzâkereler icra edilerek bugünkü Avrupa felsefesine hikmet-i islamiye ile tearuz eden nikatı hakkında edille-i katiyyeyi istidlatat-ı akliye ve nakliyyeye müsteniden izahat-ı tazammun edecek mükemmel bir kitab telifine lüzum eder.

5. Mütemer-i ilmi azası aza-yı faale ve aza-yı hamiyeye olmak üzere iki kısım olacaktır. Aza-yı faale dahi iki kısma ayrılarak bir kısmı hikmet-i islamiyeye diğer kısmı da felsefe-yi kurbiyyeye ait mütalaatda bulunacaklardır. Aza-yı hamiyeye dahi nakden muavenetde bulunacak efrad-ı islamiye olacaktır.

6. Medaris-i islamiyenin; sâlikin-i mihrac dini ulum-ı aliye ile beraber ilm-i hadis, tefsir, tasavvuf, fıkıh, kelam ve duaî-yi münife-yi şeriat olan ulum-ı aliyyeden de bi-hakkın müstefid olabilecek bir şekle ifrağı lüzumu öteden beri her yerde mahsus ve müsellemler bulunduğundan bu maksadın temin-i husulü emeliyle programlarda pek ciddi ıslahat vücuda getirilmesi ve medarisin yalnız saadet-i uhreviye değil onunla beraber saadet-i dünyeviyeyi de temin edebilecek bir mekteb-i feyz halinde bulundurulması İzmir mütemer-i ilmiyesince bugün zamanın en mübrem ihtiyacâtı sırasında olduğum kanaat hasıl olduğundan programlara ulum-ı ictimaiye ile fünun-ı şettanın da lüzumu mahsus derecesinde idhaline sarf-ı makderet edilmesi makam-ı meşihatden istirham olunacaktır.

7. Saadet-i darayne hadim olacak mevaddın tekâyâ-yı şerife programlarına da idhal ile salikin turuk-ı aliyyenin temin-i istifadelerine suret-i mahsusada itina edilmesi makam-ı meşihatden istirham olunacaktır.

8. Kısve-i ilmiye ve kısve-i turuk-ı aliyyenin haysiyetleri daima mahfuz kalabilmek için bu kısve erbabına muhtes kasma hakkında tedabir-i salime itthazı makam-ı ali-yi meşihat-i celilede istirham olunacaktır.

(*) Ahenk, 16 Kanun-ı Sani 1912; Ahenk, 16 Kanun-ı Sani 1912.

9. Mütemer-i İlmilerin en nafi' şekilde teşebbüsât da bulunmaları ve aza-yı hamîye taraflarından vaki olacak muavenât-ı nakdiyyenin hüsn-i İstimalleri ve zübde-yi mesaiyi gösterecek Türkçe, Arapça mevazeler ve ilmihaller ve zamana muvafık beyan-nameler tab'ıyla her tarafta bulunan aza-yı muhteremeye istifade ettirilmesi ve her bir mütemer-i ilminin bir sandukası bulunarak sermayesinin tanzim olunacak talimat dairesinde sarf edilmesi takarrür etmiştir. Bu hususda emr-i meşihat-penahi istihsalinden sonra mübaşeret olunacaktır.

10. Lisan-ı Arabın tammum ve intişarı hakkında kaffe-i vesaitin istikmali hususu makam-ı meşihatdan istirham olunacaktır.

11. Hatip efendilerin vazife-i hitabeti bi-hakkın ifa edecek kudret-i ilmiyeye malik bulunmaları ve hal ve zamana mutabık Türkçe ve Arapça bir hutbe mecmuası tanzim olunması keza makam-ı meşihatden istirham olunacaktır.

12. Medaris-i ilmiye, medaris-i ibtidaiye, medaris-i taliye, medaris-i aliye olmak üzere üç kısma münkasım olabilmesi, medaris-i ibtidaiye nahîye ve kaza ve livalarda, medaris-i taliye ehemmiyet ve cesamet-i mevkiyesi müsaid olan livalarda vilayet merkezlerinde, medaris-i aliye Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de bulunması ve herbirinin dahili talimat ve muntazam programlar dairesinde devam etmesi hakkında keza Makam-ı Celil-i Fetva-Penahi'den istirham olunacaktır.

13. Terbiye-i ictimaiyeyi diniyeye aid Türkçe bir mecmua ve üç kısım üzerine ilmihal ve mevais bulunduğu mütemerimizce kanaat hasıl olduğundan bunların vücuda getirilmesi için Makam-ı Meşihat'den rica olunacaktır.

14. Medaris-i ilmiye ve tekaya-yı şerifenin tesislerinde mekasid-i ulviye ve kudsiyenin bi-hakkın takib edilebilmesi için gerek müderris ve gerek mürşid olacak zevatın evvel emirde bi'l-ımtihan isbat-ı ehliyet etmeleri ve elan devam eylemekte olan evladiye usul-i sakimesinin lağvı hususu makam-ı meşihata arz olunacaktır.

15. Medaris-i ilmiyeye kayd ve kabul olunacak talebe herhalde tahsil-i ibtidai-sini ikmal etmiş bulunacak ve talebe-yi ulumun birinci, ikinci, üçüncü senelerde lisan-ı Arap üzere tekellüm ve tahrir edebilmesi vesaiti istikmal edilecektir.

16. Balada onikinci maddede zikr olunan medaris-i ilmiyenin sunuf-ı salisesinde tedrisat –Arabî, Fârisî, Osmanî lisanlarıyla– üç kısma ayrılacaktır. Arabinin mükemmelen kitabet ve tekellümü asar-ı edebiye, anlaşılacak derecede, meleke istihsalî hususuna ehemmiyetle gayret olunarak Fıkıh, Tefsir, Hadis, Edebiyat, Arabiye tedris olunacaktır. Fârisinin derece-yi mutavassıta talim ve talimi mecburi ve daha ziyadesi ihtisasa aid ve ihtiyari olacaktır. [Fârisinin mükemmelen ve Mesnevi-yi Şerifin tedrisi medâris-i aliyeye mahsusdur]. Lisan-ı Osmanî mükemmelen tahsil edilecek ve İlm-i Kelam; İlm-i Ahval-i Ruh, İlm-i Tekvin ve Ma-fevkü'l-tabiiyye, Tarih, Felsefe, Tarih-i Edyan ve Akvam ve Seyrini ve Tarih-i İslam, Ulum-ı Tabiiyye'nin mukaddematıyla Fevaid ve Tatbikatı ve Ulum-ı Riyaziye ve Tarih ve Coğrafya ve sair Fünun-ı mevcude Türkçe olarak okutdurulacaktır.

17. Medaris-i ilmiye talebesinin lisan-ı Arabinin salika ve lehi tamamıyla tahsil edebilmeleri için kitab ve edebiyat-ı arabiye muallimlerinin bi't-tercih Arap ulemasından tayini iltizam olunacaktır.

18. Medaris-i ilmiyenin her üç kısmında talebe-i ulum usul ve uzm ve hitabete imali olarak çalışdırılacaktır.

19. Bi'l-umum müderrisin ve talebe-yi ulum ve dervişan ve meşayih i'tam-ı usul maişet ve muâşeretlerinde adâb-ı İslamiye dairesinde hareket etmeğe mecbur olacaktırlar. Zira hidemât-ı diniyede bulunacak zatın her hareketi ihtihansen taklid veya hud rekabeten tenkid suretiyle umûm tarafından nazar-ı dikkate alınır. Binâberin her müntesib ilm ve tarikat bi'l-cümle etvar ve müşaverende telbis-i vesaire gibi muamelâtında hedef-i tenkid olamayacak ve mensub bulunduğu meslekcilik şan ve şerefine yakışacak suretde yaşamının yolunu bilecektir. İlm-i şerifin şarıyla gayr-ı mütenasib karışık ve pejmurde kıyafetler ve hürmet-i ammeyi sâlib-i etvâr ve müşaver-hademini dinin kadar ve kıymetini hiçe ettireceğinden ale'l-husus nas ile laubalilik, amiyane muamelat revîş-i vekar, sokaklarda, kahvelerde oyun vesaire gibi gayr-ı meşru ve gayr-ı makul ahvalden suret-i kat'iyede ictinab olunacaktır. Aksini iltizam edenler hakkında mecâzât tayin olunmak üzere makam-ı ulya-i meşihatın nazar-ı dikkati celb olunacaktır.

20. Tekâyâ-yı şerifede dervişana ahkam-ı ictimaiye ve ahval-i silsile-yi İslamiye ve muamelât-ı umumiye ve hususiyeye, ibâdat ve itikadâtı camiî mükemmel bir ilm-i hal tedris edilmekle beraber aynı tarikat-ı aliyye Telkin-i Edebiyat ve Ahlâk, Felsefe ve Tasavvuf-ı Talim ve Tefehhim edildikten sonra yedlerine şehadetname verilecek ve ihlal edecek tekaya post-nişinlerine şehadetname ahz eden zevat beyninde müsabaka-yı ilmiye icrasıyla ihraz-ı liyakat edenler tayin olunacaktır.

21. Üç kısım üzerine neşri lazım olan ilm-i hal mecmuası ibâdât ve itikâdât, muamelât, ahlakiyat, hükmiyat, ictimaiyat ve saire mesail-i diniyeyi cami olacağından kaffe-yi mekâtib ve medâris ve tekâyânın herbirinde tedrisi mecbur olacaktır.

22. Türkçe neşri lazım olan mevaiz mecmuası da ahkam-ı siyasiyeye ve ahval-i ictimaiye-i İslamiye, ahlâk, ibadet, itikadat ve saire mesâil-i diniyeyi cami olacağından bi'l-umum ve azaların şu mevaiz mecmuası münderecâtı ahaliye şerh ve izah tefehhim etmeğe mecbur tutulması makam-ı meşihatden talep olunacaktır.

23. Talebe ulum-ı medaris ibtidaiye ve taliyede her sene sınıf imtihanına mecbur tutularak birbirini müteakib iki senede imtihan veremeyenler medarisden ihrac olunacağından sınıf imtihanlarında matlub derece-terfi edenler hakkında kur'a imtihanlarının ref'i hususuna delalet buyrulması makam-ı meşihatden istirham olunacaktır.

24. Medaris-i ibtidaiyede; mekâtib-i ibtidaiye ve rüşdiye medaris-i taliyede dahi, mekâtib-i idadiye dersleri tedris edileceğinden anlardan şehadetname ahzına muvaffak olan talebe ulum için mekâtib-i aliyyeye girmek arzusunda bulunanlar bi'l-ımtihan dahil olabilmeleri imtiyazı ve talebeden arzu edenler mütehassıs oldukları fenlerden muallimliğe vesair memuriyete tayin olunmaları esbâbının Maarif Nezaretince kabul olunmasına tavassut buyrulması Makam-ı Meşâiyhat'den rica olunacaktır.

25. Medaris-i aliyyede, Arabî, Farişî, Fransızca ve İngiliz lisanlarını da tekellüm ve kitabete kadir olacak derecede öğrenmeleri mecburi olacağından esbabının istikmali hususu Makam-ı Meşâiyhatden istirham olunacaktır.

26. Medâris-i ibtidaiye ve taliyeden şehadetname ahz eden talebe ulum, ulum-ı diniyeden maada heyet-i ictimaiyenin muhtac bulunduğu efkâr ve malumât-ı medeni-

yeyi tahsil etmiş olacaklarından efkâr-ı umumiye üzerinde icra-yı vazife ve nüfuz-ı maneviyetlerini bi-hakkın tesir ettirebilmelerine en ziyade medar olan ahlâk-ı Muhammediye ile mütehallik bulunacaktır.

27. Küçük kasaba ve kurada bulunan müderrisin, vaizin, eimme, hitaben ve muallimin efrad-ı islamiyenin müracaatgah-ı medeniyesi olmağla beraber aynı zamanda rehber-i ictimaiyatı da olacaklardır. Binaberin bu zevat mebâdi-yi ilm ve hukuka ziraate ve ilm-i madeniyata ve ilm-i hıfzû'l-sıhhaya aşına, emraz-ı adiyeyi teşhise muktedir ve bunlara verilecek ilaçlara dair haiz malumat olmadı hülasa efrad-ı islamiyenin maaden ve maaşen birer mercü bulmaları lazımdır.

28. Medâris-i taliye veya ilmiye bulunan büyük şehirlerde hidemât-ı diniye ile muvazzaf olanlar dîn-i celil İslamın esasât-ı felsefiyesine hücum eden asarı mukabeleten neşr-i asar ile red ve cerh edecekleri gibi müttefikin ve vakıf esrar-ı din bulunan müttefik dîn-i İslamiyenin dahi neşr-i asar ile a'la-yı diniye hizmetleri hususunu temin-i cemiyetin vezâif-i mühimme ve esasiyesinden bulunacaktır.

29. Mütemer-i ilminin mekâsid-i asliye ve esasiyesinden en mühimmini teşkil eden ciheti bi'l-cümle medarisin ale'd-derecât ıslah ve tensiki olduğundan her vilayetin intihab olunacak münasib bir mahallinde mekâtib-i saire-i mevcûde misillü bir talimât ve program tahtında sınıflara münkâsim bir nümune medresesi tesis ve teşkil edilinceye kadar mevcûd medârisin mümkün mertebe ıslah ve o program seviyesine ihsar ve a'la edilmesi için müteaddid medârisi bulunan kura, nevâhi ve kasabâtda müderrisin -tevhid-i durûs ve taksim-i imâl üzere hareketle- talebe-i ulum-u derece-yi iktidârlarına göre sınıflara taksim edeceklerdir.

30. Her taraftan ve her ilmin ırkının, o ilmin kaffe-yi mesaini cami birer kitab edilinceye kadar sütundan tedris-i şerh ve haşiyyelerden lazım olan mesâil taktır edilerek suretiyle ulum-ı arabiye ve fûnun hazıradında intihab olunacak kitaplar kıraat edilecektir.

31. Medaris-i ibtidaiyeden şehadetname ahz eden talebe-yi ulum; mekâtib-i ibtidaiye muallimlikleri, kura ve kasabatda imamet ve hitabet ve üçüncü sınıf vaaz ve müderrislik vezaifi ifa edebilecek iktidara haiz olacaklarından talebe-i mecburenden o vezâifde bulunmak arzu edenlerin oralara tayiniyle beraber maişetlerini temin için Evkaf Nezaretine müracaatla eslat-ı kiramın evkaf varidatını hüsn-i cibâyet ve şerâit-i vakfiye dairesinde sarf ve istimâl etdirilmesi esbabının istikmalî Makam-ı Meşihat'den istirham olunacaktır.

32. Medâris-i ilmiyenin herhangi sınıfından olur ise olsun muntazam program ve talimât dairesinde icra-yı vazife eden müderrisin, talebe ulumun; temin-i maişetleri esbabına tevessül olunmağla beraber esna-yı tedrisde (cer) usulden tahlis edilmeleri hususu Makam-ı Meşihat ile Evkaf Nezareti, Meclis-i Mebusan ve Ayan Riyasetlerinden istirham olunacaktır.

33. Medâris-i aliye ve taliyeden şehadetname ahz eden talebe ulum için derece-yi iktidârlarına göre muallimlik ve sair memuriyetlerde istihdam olunabilmesi esbabında temini hususu da Makam-ı Meşihat'den istirham olunacaktır.

34. Medâris-i ilmiye daima bir hey'et-i tefîşiyenin taht-ı nezaretinde; umur-ı idare-yi dahiliyesi –dahili talimatname dairesinde– müderrisin yed-i faziletlerinde bulunmak ve müddet-i tahsil senede dokuz ay olmak ve zaman-ı tatil, ihtiyacat-ı mahalliyeğe göre tayin edilmek üzere üç aydan ibaret olması Makam-ı Meşihat'e arz olunacaktır.

35. Evlad ve ahfadımız terakkiyât-ı hazıraya göre okutmak vecibeden olduğundan İmam Ali (R.N) Efendimizin (İlmu evladı kumlezman gayr-ı zamaneküm) kelâm-ı hikmet istimleri muktezası üzere tedrisata aid programlarımız daima ıslah ve noksanı ikmal edilmek üzere hareket ve bu emniye-yi mühimme-yi diniyenin ezkiyad-ı talisine gayret olunarak tarik-i terakkide devam-ı mesai ve ictihadımızın temin-i imkanı amâl ve maksadı hassaden addolunacaktır.

EK IV:
VALİLER^(*) (1833-1952)

A. Aydın Vilayeti Valileri

1	Yakub Paşa	2 Haziran 1833
2	Fethi Paşa	22 Ağustos 1837
3	Çengelolu Tahir Paşa	21 Ağustos 1838
4	Halil Kâmilî Paşa	Nisan 1839
5	Yusuf Muhlis Paşa	Mayıs 1841
6	Said Mehmed Paşa	Haziran 1841
7	Salih Mehmed Paşa	27 Şubat 1842
8	Yakub Paşa	Mart 1843
9	Sadullah Paşa	2 Kasım 1845
10	Yakub Paşa	26 Mayıs 1847
11	Halil Mehmed Paşa	12 Kasım 1848
12	Ragib Paşa	4 Temmuz 1851
13	Halil Kâmil Paşa	13 Ekim 1851
14	Ali Paşa	17 Ocak 1852
15	Şekip Paşa	-
16	Hekim İsmail Paşa	7 Ekim 1853
17	Süleyman Paşa	27 Ocak 1855
18	Mahmud Nedim Paşa	4 Eylül 1856
19	Mustafa Paşa	28 Mart 1857
20	İşkodralı Mustafa Paşa	20 Ocak 1858
21	Halil Kâmil Paşa	20 Aralık 1858
22	Muammer Paşa	15 Ağustos 1859
23	Kayserili Ahmed Paşa	20 Haziran 1860
24	Osman Paşa	10 Ağustos 1860

^(*) Baykara, a.g.t., s.58, 59; Bilget, a.g.e., s.17; İzmir İl Yılı, 1967, s.60.

25	Hasan Rıza Paşa	18 Eylül 1861
26	Menmed Reşid Paşa	2 Aralık 1861
27	Kayserili Ahmed Paşa	15 Mart 1863
28	Kubuli Paşa	15 Şubat 1864
29	M. Raşid Paşa	10 Aralık 1864
30	Süreyya Paşa	15 Temmuz 1866
31	Sabri Paşa	4 Haziran 1867
32	Hekim İsmail Paşa	16 Mart 1868
33	Veliyüddin Paşa	15 Temmuz 1869
34	Sadık Paşa	26 Ekim 1870, 3 Haziran 1872
35	Hamdi Paşa	25 Eylül 1871
36	Emin Paşa	19 Ağustos 1872
37	Sabri Paşa	21 Eylül 1872
38	Hüseyin Avni Paşa	17 Kasım 1872
39	Süreyya Paşa	27 Ocak 1873
40	Hamdi Paşa	11 Mart 1874
41	Ahmed Rasim Paşa	23 Ocak 1875
42	Hüseyin Avni Paşa	26 Nisan 1875
43	Ahmed Paşa	4 Nisan 1875
44	Esad Paşa	19 Eylül 1875
45	Hurşid Paşa	4 Aralık 1875
46	Sabri Paşa	5 Ağustos 1876
47	Hamdi Paşa	6 Şubat 1878
48	Midhat Paşa	5 Ağustos 1880
49	Ali Paşa	19 Mayıs 1881
50	Hacı Naşid Paşa	20 Temmuz 1883

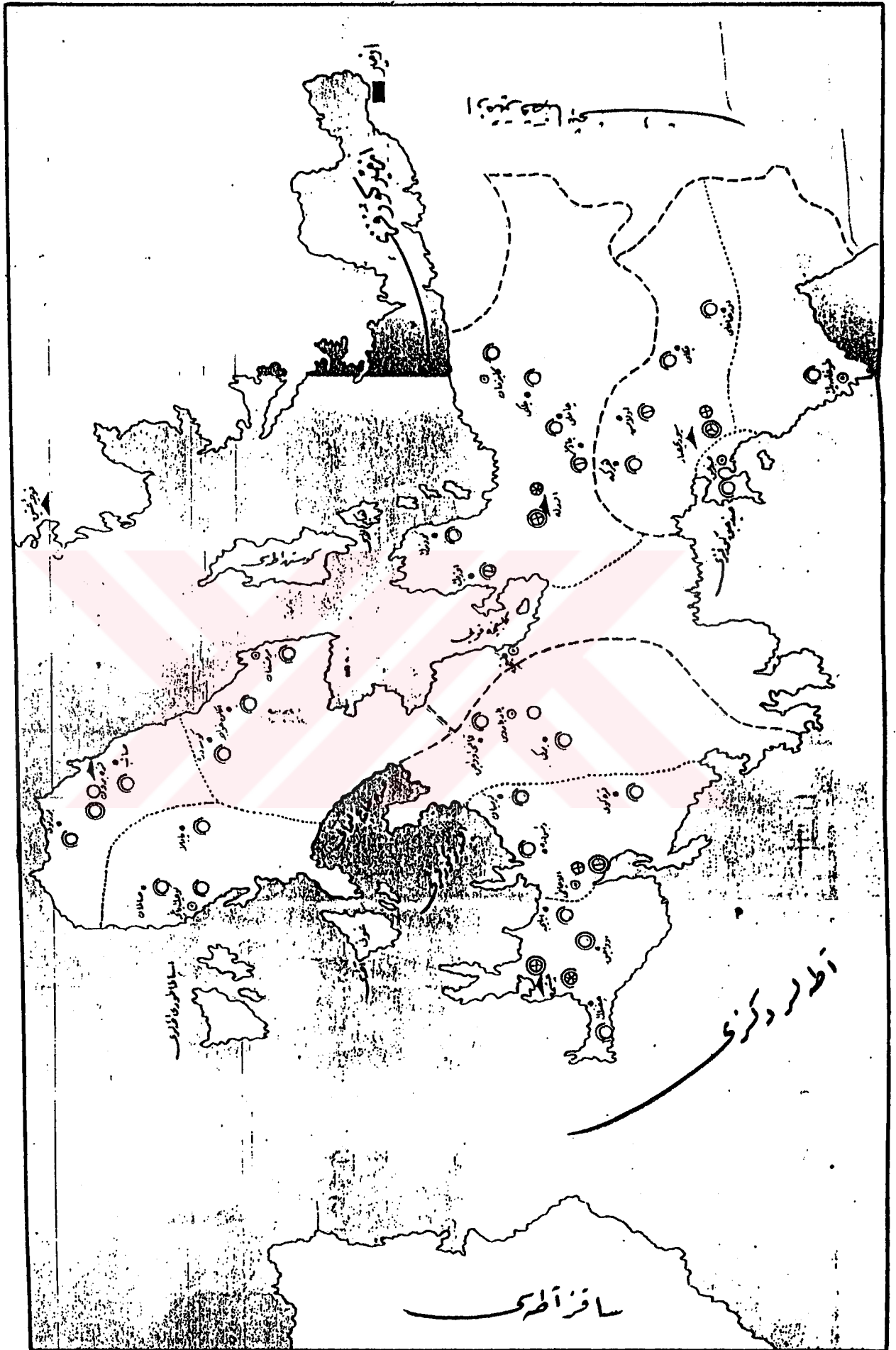
51	Hakkı Paşa	24 Ağustos 1885
52	Halil Rıfat Paşa	20 Ekim 1885
53	Nazif Paşa	12 Ocak 1887
54	Hüseyin Rıza Paşa	2 Mayıs 1888
55	Halil Rıfat Paşa	21 Haziran 1889
56	Abdurrahman Paşa	30 Ekim 1891
57	Hasan Fehmi Paşa	22 Haziran 1893
58	Kâmil Paşa	11 Kasım 1895
59	Faik Bey	14 Ocak 1906
60	M. Şerif Rauf Paşa	21 Ekim 1908
61	Müşir Kâzım Paşa	2 Mayıs 1909
62	Mahmut Muhtar Paşa	17 Eylül 1909
63	Hüseyin Nazım Paşa	16 Ekim 1910
64	Celâl Bey	28 Ocak 1911
65	Reşit Bey	18 Ağustos 1912
66	Nazım Paşa	23 Ocak 1913
67	Rahmi Bey	29 Eylül 1913
68	Tahsin Bey	9 Ocak 1918
69	Ethem Bey	1 Kasım 1918
70	Nureddin Paşa	26 Ocak 1919
71	Ahmet İzzet Bey	23 Ocak 1919
72	Cavit Bey	1 Mayıs 1920
73	Macit Bey	26 Ekim 1920

B. Milli Mücadele Yıllarından Sonra İzmir Vilayeti Valileri

74	M. Abdülhalik Bey (Renda)	11 Ekim 1922
75	Aziz Bey (Akyürek)	8 Ağustos 1922
76	İhsan Paşa	22 Temmuz 1924
77	Kâzım Paşa (Dirik)	27 Mart 1926
78	Fazlı Güleç	9 Ağustos 1935
79	Ethem Aykut	29 Mayıs 1939
80	Fuat Tutsal	5 Ağustos 1940
81	Sabri Öney	3 Temmuz 1943
82	Şefik Soyer	26 Ocak 1944
83	Osman Sabri Adal	19 Şubat 1951
84	Muzaffer Tuğsavul	28 Ocak 1952

ایلیسی منطقه معارف حاصلات غرافیکدر

EK VI:
RESİMLER

Celal Saygın

Halid Ziya Uşaklıgil

Mustafa Rahmi Balaban

Bıçakçzade Hakkı Altınöz

Vedide Baha Pars Karadayı

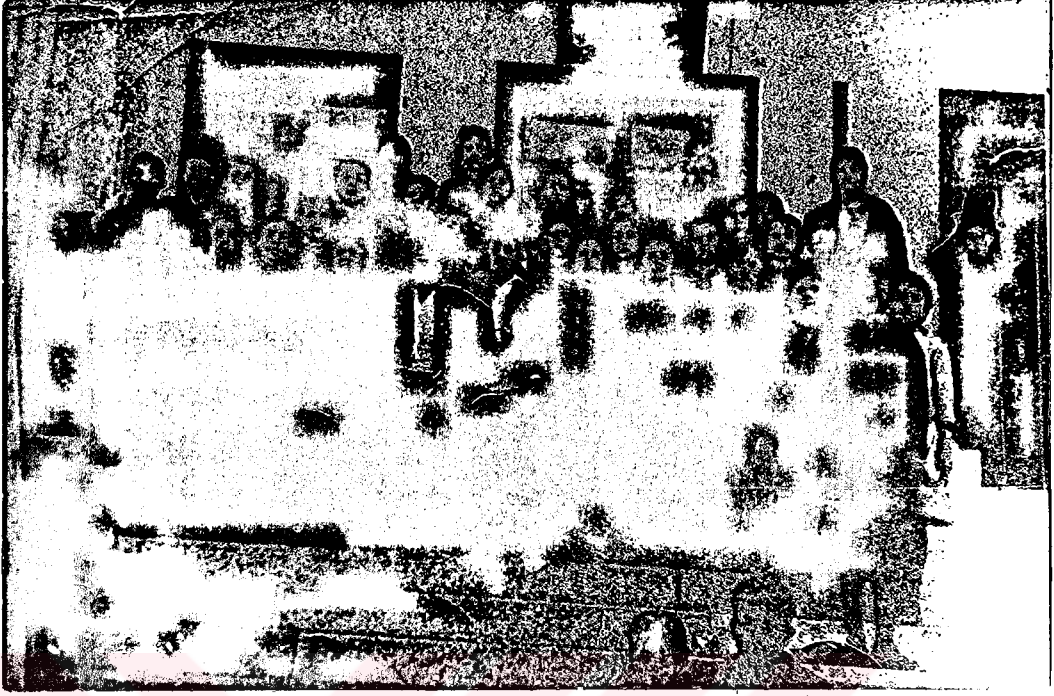
Murtaza Gürkaynak

Kamil Dursun

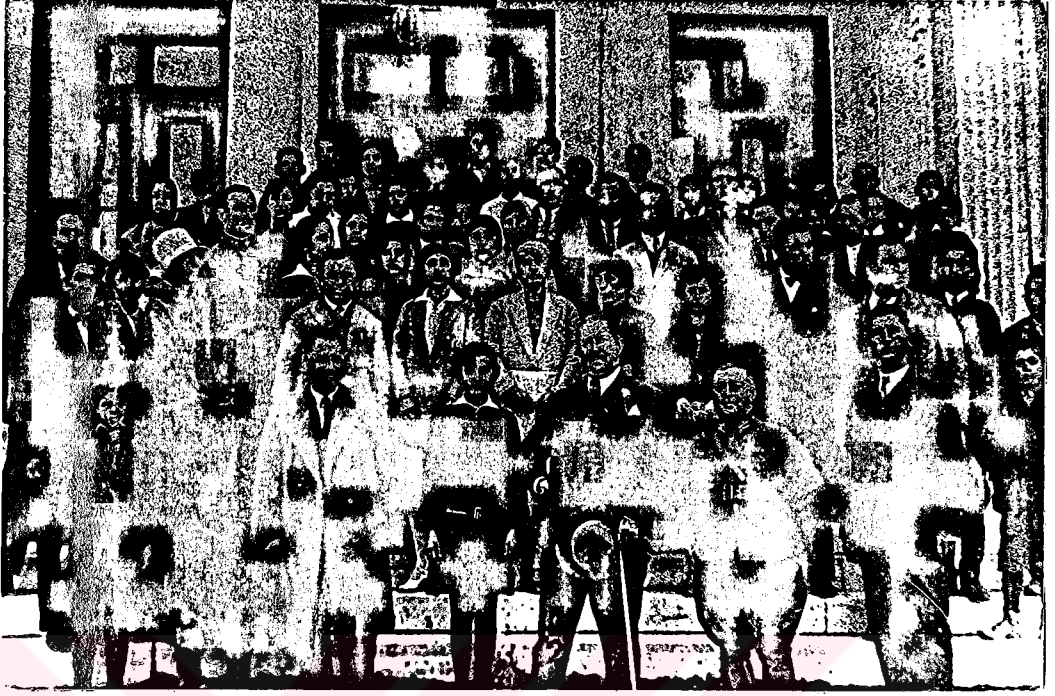
Akif Sallı

Kemalpaşa Merkez İlk Mektebi (1927)

Vali Kazım Paşa Kemalpaşa Muhtelit İlk Mektebi'nde (20 Eylül 1928)

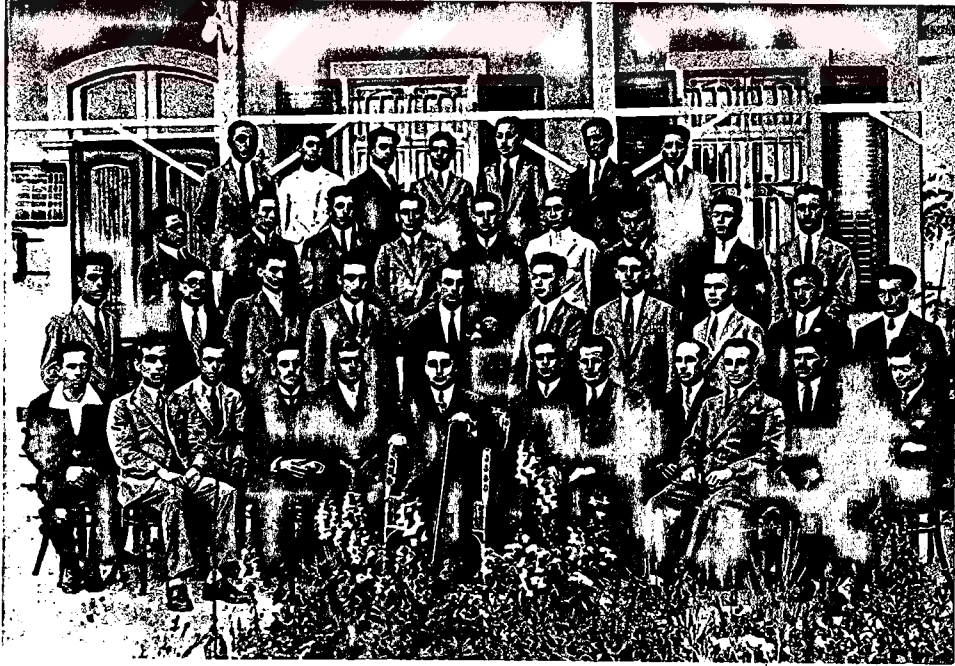
Prof. Adolf Ferrière ile Vali Kazım Paşa, Muhtelit Bir İlk Mektepte (1928)

Prof. Alfred Bove'nin Kemalpaşa'daki Hitit Kabartmasını Ziyareti (1930)

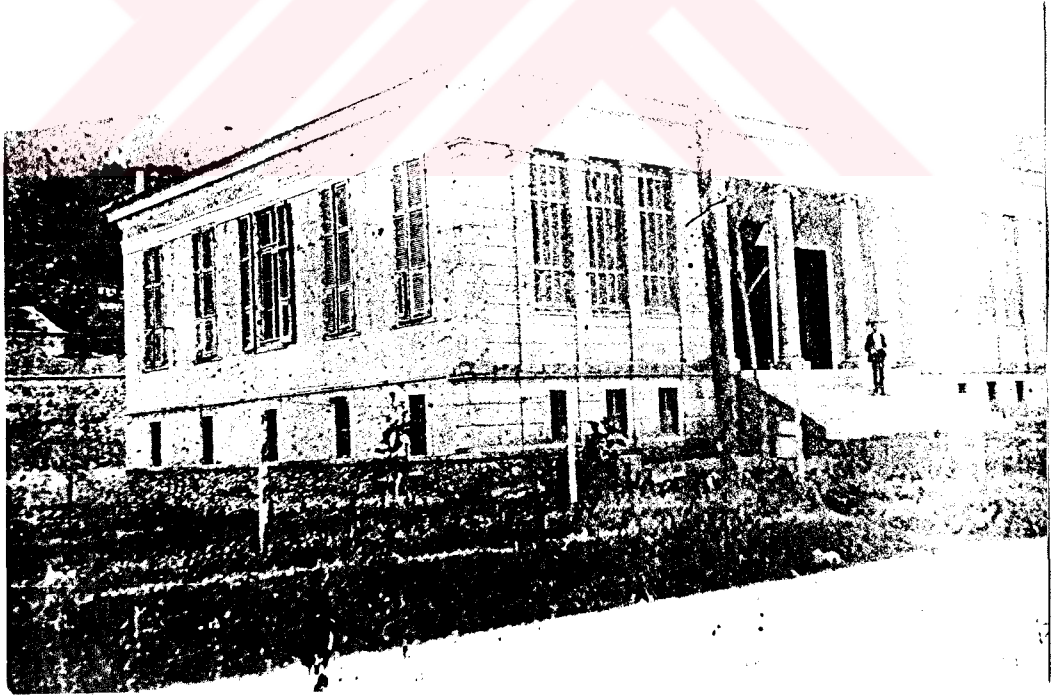
23 Nisan Bayramından Bir Görüntü

İzmir Ziraat Mektebi Muallimleri (1928)

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir İlk Mektepten Görüntü

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yapılmış Bir İlk Mektep

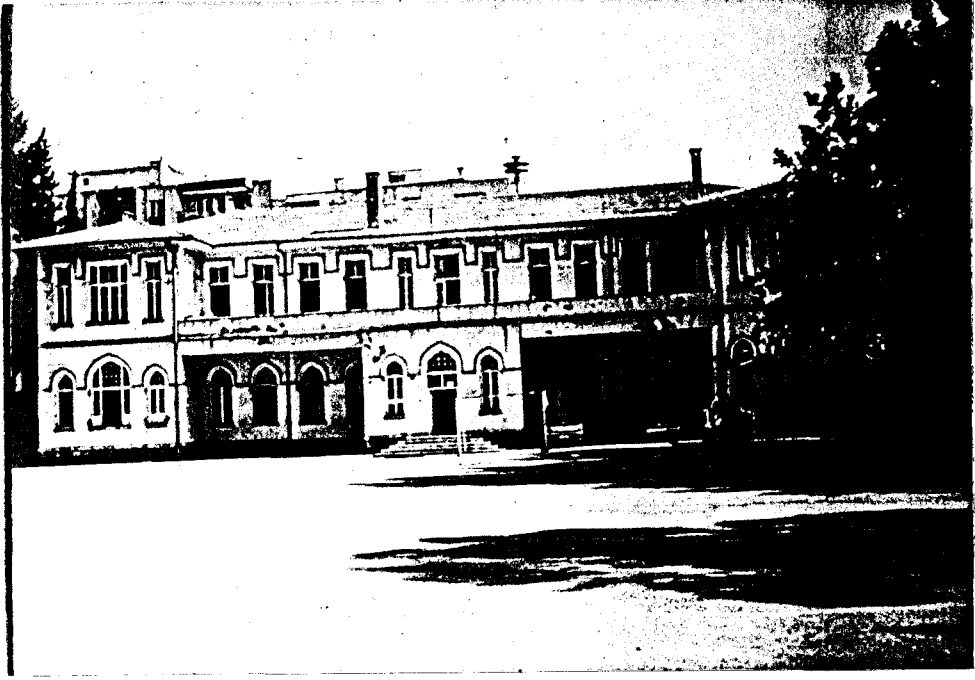

1940'lı Yıllarda Atatürk Lisesi Öğretmenleri

Atatürk Lisesi (Milli Mücadele Yıllarından Hemen Sonra Binanın İlk Hali)

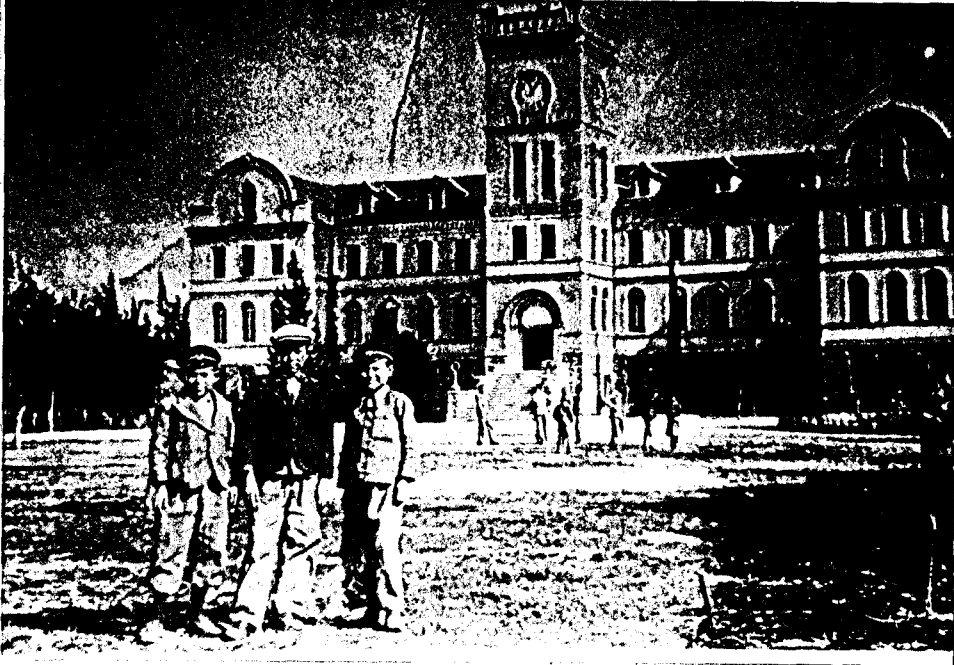

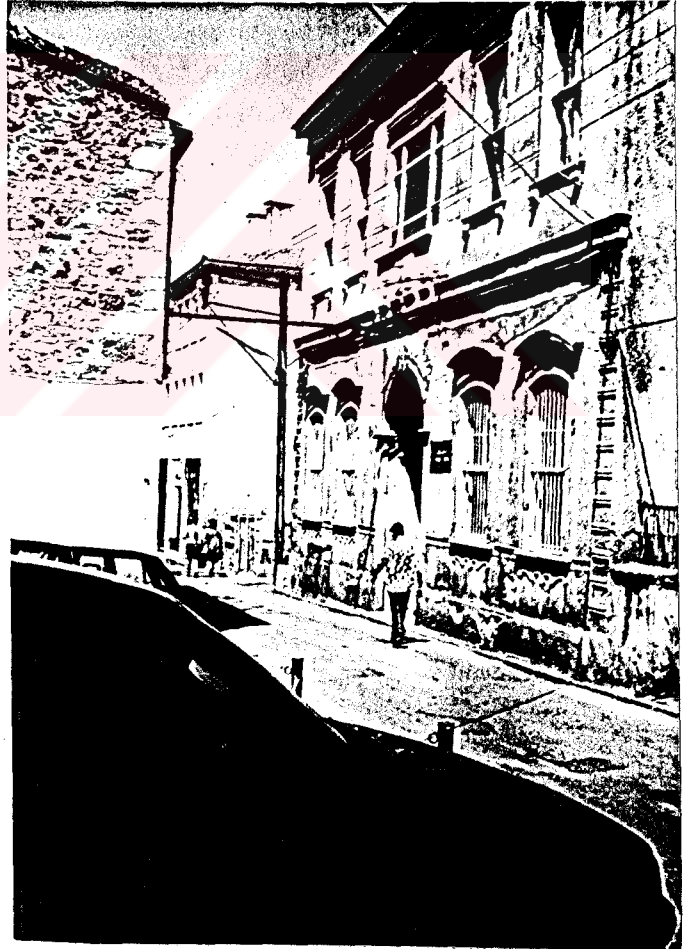
Darümuallimat Mektebi (Şimdi Karşıyaka Anadolu Ticaret Lisesi)

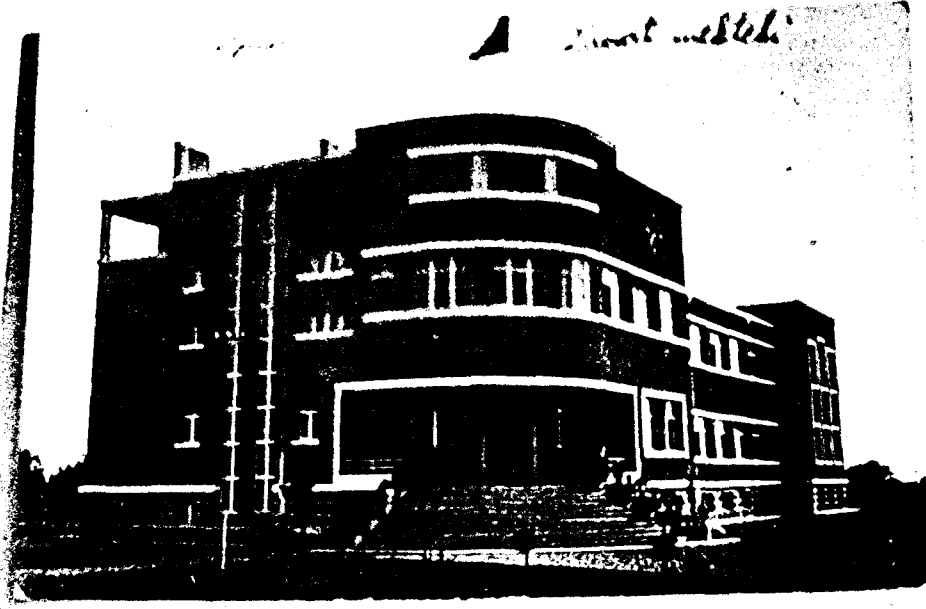
Erkek Muallim Mektebi - Kız Lisesi

Kızılçullu Köy Enstitüsü

İlk önce Ülkü İlkokulu, daha sonra Maarif Dairesi olarak kullanılmış bir bina (Şimdi Halk Eğitim Merkezi)

İzmir Ziraat Mektebi (Şimdi E. Ü. Bilgisayar Fakültesi)

Ziraat Mektebi'nin Muallim Dairesi

EK VII:
DİPLOMA ÖRNEKLERİ

BERGAMA MENBA-İ FÜYUZAT MEKTEB-İ HUSUSİYESİNE MAHSUS RÜŞDİ
ŞHADETNAME Sİ

İşbu şhadetname tarafımızdan
dahi tasdik olunmuştur.

fi 20 ağustos
sene 330

PUL
Rüsum-ı Mukata
5 Guruş

Bergama Encümen-i Maarif Reisi

Kaymakam
Arif Hikmet

Bergama
Maarif
Encümeni

<u>İsim ve Kimesnesi</u>	<u>Mahall-i Viladeti</u>	<u>Tarih-i Tevellüdü</u>	<u>Sinni</u>	<u>Mezhebi</u>	<u>Tabiyeti</u>
Tapu Katibi Bekir Efendi Mahdumu Mahmud Efendi	İzmir	1315	15	Müslim	Devlet-i Aliyye

<u>Tam Numro</u>	<u>Kazandığı Numro</u>	<u>Derecesi</u>
240	222	Beşinci

Kıraat Ma' Tecvid	Aliülala	Kitabet	Ala	Ameli ve Nazari Hendese	Aliülala
Ulum-ı Diniye	Aliülala	Malumat Ma Kanuniye	Aliülala	Usul-i Defteri, Usul-i İzaat	Aliülala
Kuduri Şerif	Aliülala	Malumat-ı Medeniye	Aliülala	Nahv-ı Osmanî	Aliülala
Arabî	Aliülala	Malumat-ı	Aliülala	Kıraat	Aliülala
Farisî	Aliülala	Hıfzı's-sıhha	Aliülala	İmla	Aliülala
Fransızca	Aliülala	Muhtasar Cebir	Aliülala	Hüsn-i Hatt	Aliülala
Tarih	Aliülala	Hesab-ı Ticari	Aliülala	Resim	Ala
Coğrafya	Aliülala	Ameli ve Nazari Hesab	Aliülala	Hüsn-i Hal ve Tercüme	Ondur

Tapu Katibi Bekir Efendi mahdumu Mahmud Efendi programa dahil olup esamisi bal-ada beyan olunan ulum ve fûnunu tahsil ile her sene nihayetinde heyet-i müeyyize maariffetiyle imtihanları bilahare her dersin hizasında gösterilen numroların mecmu' ikiyüz yirmiiki adede balığ olmağla derecesi aliülala ihbar edilüb işbu şhadetname yedine ika kılınmış ve efendi-yi mumaileyha maarif-i unumiye nizamnamesinde muharrir imtiyazata kesb-i salahiyat eylemiştir. Fi 10 Şevval Sene 1332 ve fi 20 Ağustos sene 1330.

Resim Muallimi   Lisan Muallimi   Ulum-ı Tabiiye Muallimi   Kur'an-ı Kerim Muallimi

Ahmed Bedii

Ömer

Mehmed Ali

Mehmed Nuri

İlahiyat Muallimi

Mekteb ve Ders Nazırı
ve Ulum-ı Riyaziye Muallimi

Müdür-i Mektep

Mehmed Ali

Ahmed Şükrü

Mehmed Ali

Fransızca Muallimi

Hüsn-i Hatt Muallimi

Rıza

Ali Rıza

TUĞRA-İ OSMANİ

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye - Maarif-i Umumiye Nezareti

DARÜLMUALLİMAT-İ İBTİDÂİ
ŞEHADETNAME Sİ

Umumi Sıra Numrosu: 18

Hususi Sıra Numrosu: 10

İşbu Şehadetname Tarafımızdan

Dahi Tastik Olunur

Aydın Valisi

İmza (Okunamadı)

İsmi	Nazife Hanım	
Tarih ve Mahall-i Viladeti	Resmo	313 Şehadetname kaydı 314 Nüfus kaydı

Dersi	Num-ro	Dere-cesi	Dersi	Num-ro	Dere-cesi	Dersi	Num-ro	Dere-cesi	Dersi	Num-ro	Dere-cesi
Kur'an-ı Kerim	10	Aliyul ala	Edebiyat	8	Ala	Hesab	8	Ala	Terbiye-i Bedeniye	10	Aliyul ala
Ulum-ı Diniye	10	Aliyul ala	Kitabet	9	Aliyul ala	Hendese	8	Ala	Hıfzü's-sıhha ve Nefirâl Sıhhiye	9	Aliyul ala
İlm-i Ahval-i Ruh	9	Aliyul ala	Coğrafya	10	Aliyul ala	Cebir	10	Aliyul ala	Dikiş ve Tarnir	10	Aliyul ala
Ahlâk	9	Aliyul ala	Tarih	10	Aliyul ala	Malumat-ı Tabüye	9	Aliyul ala	Tabâhat	10	Aliyul ala
Fenn-i Terbiye ve Tedris ve Mekteb İdaresi	8	Ala	Malumat-ı Medeniye ve Hukukiye	10	Aliyul ala	Hatt	10	Aliyul ala	İktisad ve İdare-i Beytiye	10	Aliyul ala

Kıraat ve İnşaad	9	Aliyul ala	Lisan-ı Ecnebi (Fransızca)	9	Aliyul ala	Resm	10	Aliyul ala	Sanayi ve Ziraiye ve Bahçivanlık	9	Aliyul ala
İmla	9	Aliyul ala	Usul-i Defteri	10	Aliyul ala	Biyografi	-	-	Çamaşır Yıkama ve Ütü ve Tathir	10	Aliyul ala
Sarf ve Nahv	10	Aliyul ala	Kozmoğrafya	5	Karib üleva-sıt	Musiki	8	Ala	Tatbikat-ı Dersiyе	10	Aliyul ala

Nakış

Elişleri

ondur

Şehadetname Derecesi

Tavir ve Hareket Numrosu

Aliülala

Ondur.

İbrahim Efendi kerimesi Nazife Hanım İzmir Darülmuallimat-ı İbtidaiyesinde esamisi balada muharrir durus bi't-tahsil her sene icra kılınan imtihanlarda kazanmış olduğu numroların mucmuuna nazaran aliülala dereceyi ihraz eylemiş olduğundan mumailey-haya işbu muallimelik şehadetnamesi ita kılınmıştır fi 14 Rebiü'l-evvel sene 1337 ve fi 10 Kanun-ı Evvel sene 1334.

Mekteb Müdürü

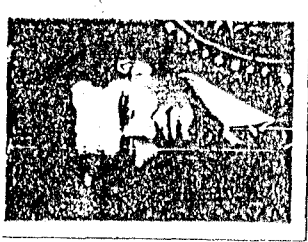
Maarif Müdürü

İzmir
Darülmuallimat-ı
İbtidai Müdireliği
1333
(İmza)

Aydın
Vilayeti Maarif
Müdüriyeti
1334
(İmza) Nevzad

TÜRKİYE CUMHURİYETİ KÜLTÜR BAKANLIĞI LİSEYİ BİTİRME DİPLOMASI

DİPLOMA GENEL NUMARASI : 532

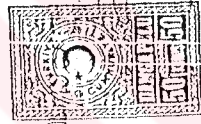
Mustafa Oğlu Mehmet Soner

Lisede Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Psikoloji, Felsefe-Tarimiyat, Fizik, Kimya, Tabii ilimler Hayvani ve Sebati Teshih ve Fizyoloji, Jeoloji, Riyazi İlimler (Cebir, Hendese, Kozmografiya), Yabancı Dil (Fransızca), Askerlik ve Cinnastik Derslerinden sınavlar geçirerek Lisenin Edebiyat Kolundan 2. Sınıf derecede "Liseyi Bitirme Diploması" almağa hak kazanmıştır.

1578/1937

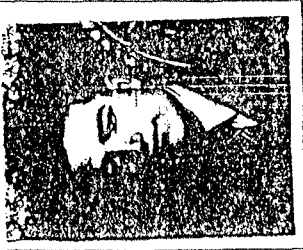
zammıştır.

Kültür Orta Öğretim Kültür Lise
Bakanı Genel Direktörü Direktörü Direktörü

15 Ağustos 1937

Adı ve soy adı	Mehmet Soner
Babasının adı	Mustafa
Doğduğu yer	Burdur
Doğduğu yıl	1331
Diploma veren okul	Zemir Erkek Lisesi
Talebenin okul No	681
Bitirme ders yılı	1936 - 1937

TURKIYE CUMURİYETİ KÜLTÜR BAKANLIĞI LİSE OLGUNLUK DIPLOMASI

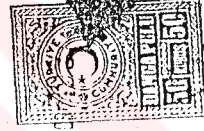
DİPLOMA GENEL NUMARASI : 2/4

Öğrenci Adı : *Musa*
Öğretmen Adı : *Bechi Sülke*
Okul Adı : *Kızı*

15.8.37 tarihinde *Kızılirmak Lisesinden* liseyi bitirme diploması aldıktan sonra *Kızılirmak Lisesinde...Lise...Kolundan* olgunluk sınavı geçirerek *Lise Olgunluk Diploması* almışa hak kazanmıştır.

15/8/1937

Oldu ve soyadı	<i>Bechi Sülke</i>
Babasının adı	<i>Musa</i>
Doğduğu yer	<i>Kızı</i>
Doğduğu yıl	<i>1933</i>
Diploma veren okul	<i>Kızılirmak Lisesi</i>
Bitirme ders yılı	<i>936-937</i>

15 Ağustos 1937

Kültür Bakanı : *Karaman*
Orta Öğretim Genel Direktörü : *Karaman*
Kültür Lise Direktörü : *Karaman*

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI
LİSE OLGUNLUK DİPLOMASI

DİPLOMA GENEL NUMARASI : 514

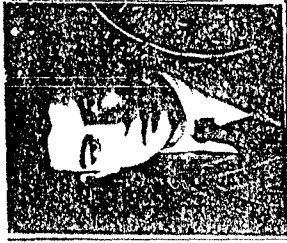
Ali Rıza Öglü Fethal Çaracı

19. 07. 1939 tarihinde *İsmail Hakkı Lisesinden*
 liseyi bitirme diploması aldıktan sonra
 "İsmail Hakkı Lisesinde *Ekoklasman* Kolundan
 olgunluk sınavı geçirerek *Lise Olgunluk*
 Diploması,, almağa hak kazanmıştır.

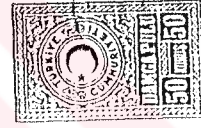
20 / 07 / 1939

Lise Direktörü *Lise* Yar Direktörü

H. Çaracı *N. Tozkapancı*

Adı ve soyadı	<i>Fethal Çaracı</i>
Babasının adı	<i>Ali Rıza</i>
Doğduğu yer	<i>Burdanoğlu</i>
Doğduğu yıl	<i>1335</i>
Diploma veren okul	<i>İsmail Hakkı Lisesi</i>
Olgunluğu bitirme ders yılı ve devresi	<i>1938-1939 Eylül</i>
Mecburi hizmet müddeti	<i>—</i>

19

İhtiyar Cümhuriyeti

Harf Vekâleti

İhtiyar Cümhuriyeti Harf Vekâleti

Adı	H. Pınarlıoğlu
Babasının adı	Dokuz
Aile adı	
Doğduğu yer	İzmir
Doğduğu yıl	1918

Şehadetname

№

Mektep

№

501

DERSLER	NOTLAR	DERSLER	NOTLAR	DERSLER	NOTLAR
Türkçe	7/10	Hesap - Hecese	6/10	Musiki	7/10
Tarih - Coğrafya	6/10	Resim - Elişi	7/10	Evidaresi	
Tabiat - Eşya	7/10	Cimnastik	7/10		

GİDİŞ VE HAL

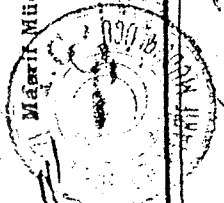
Şehadetname ..... 1918 ..... ayının ..... günü verilmiştir.

seçtiği imtihanda yukarıda gösterilen dereceleri kazanmış olan *Beşir Şişir* ..... sınıfında

bu fâsıkname ..... 1918 ..... ayının ..... günü verilmiştir.

Basıldı olundur.

Y. Bey

Müfettiş Müdürlüğü

Başmualim

Sınıf Muallimi

A. Şişir

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ MAARİF VE KİLLİĞİ LİSEYİ BİTİRME BELGESİ

BELGE GENEL NUMARASI: 201 II / 1940

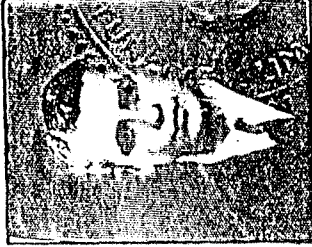
Adı: Mehmet Oğlu Mehmet İsmail Beyazıcı

Lisenin ilk iki sınıfı ile Edebiyat kolunda Edebiyat, Filozofi ve Sosyoloji, Psikoloji, Tarih, Coğrafya, Matematik (Cebir, Geometri ve Astronomi), Tabiat Bilgisi (Biyoloji ve Jeoloji), Fizik, Kimya, Yabancı Dil (Fransızca), Cimnastik, Askerlik derslerinden imtihanlar geçirerek Lisenin Edebiyat kolundan İkinci derecede "Liseyi Bitirme Belgesi" almağa hak kazanmıştır.

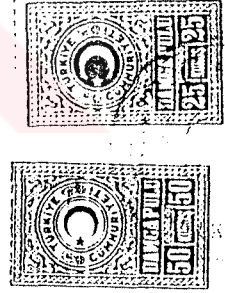
201 II / 1940

Lise Müdürü
Lise Müdür Muavini

(Handwritten signatures and stamps)

Adı ve soyadı	Mehmet İsmail Beyazıcı
Babasının adı	Mehmet
Doğduğu yer	Alayukin
Doğduğu yıl	1936
Belgeyi veren okul	İsmail Enalok Dersisi
Talebenin okul №	891
Bitirme ders yılı ve devresi	1939-1940 Eylül
Mecburi hizmet müddeti	

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin önemli bir ticaret merkezi olan İzmir, bünyesinde etnik ve dini bakımdan farklı kültürlerden insanları barındıran bir şehirdi. İzmir'in kendine has bu özelliği, Osmanlı Devleti'nde Sıbyan Mektepleri'nden sonra yüksek tahsil veren medreselerin şehirde gelişmesini engellemiştir. İzmir sancağına bağlı olan Tire, Ödemiş ve XIX. yüzyılın son çeyreğinde bu sancağa bağlanan Bergama kazalarında medreseler, İzmir şehrinde daha fazla gelişme göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde temel eğitim veren sıbyan mekteplerinin İzmir'deki sayısını tespit etmek oldukça zordur. Bu konuda elde ettiğimiz bir takım bölük pörçük bilgiler, İzmir'deki sıbyan mekteplerini bütünüyle anlayıp kavramamız için yeterli değildir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde başlayan yenilik hareketi neticesinde her alanda olduğu gibi eğitimde de yeni düzenlemelere ve değişikliklere gidildi. Yenilik hareketi ilk önce orduda başladığı için ilk olarak askeri mektepler teşkil edildi. Sıbyan mekteplerinin bir uzantısı şeklinde düşünülerek 1838 yılında açılan ilk rüşdiye mektebi, Tanzimat devrinde eğitimin yenileşmesine ortam hazırladı. Sıbyan mektepleri ıslah edilmeden rüşdiye mekteplerinin açılması eğitimde yenileşmeye ortadan başlanmış oldu. Zira rüşdiye mektepleri sonradan sıbyan mekteplerinin bir uzantısı olmaktan çıkmış, ortaöğretimin bir alt basamağını oluşturmuştur. Rüşdiye mektepleri Tanzimat devrinde sayıca artış göstermesine rağmen devlet memuru yetiştiren bir müessese olmaktan ileriye gidememiştir. Eğitimde yenileşmeye İzmir'de de rüşdiye mektebinden başlandı. Diğerleri gibi İzmir Rüşdiye Mektebi de devlete memur yetiştirme işlevini yerine getirdi.

Türk eğitim sisteminin temel yapısını oluşturan 1869 Maarif Nizamnamesi'nden sonra, özellikle II. Abdülhamid devrinde bir "mektepleşme" devri yaşanmıştır. Fakat bu devirde sıbyan mektepleri ile iptidai mekteplerini kesin bir çizgiyle ayırmak mümkün değildir. Bu dönemde İzmir'de yeni usulde iptidai mektepleri açılırken, bir taraftan da sıbyan mekteplerini iptidai mekteplerine dönüştürmek için komisyonlar kuruldu. Fakat komisyonlar meselelere köklü çözümler yerine kısa vadeli çözümler getirdiler. İptidai mektepleri sayıca artmasına karşı, buralarda verilen eğitim seviyesi sıbyan mekteplerinden çok da üstün değildir. İptidai mektebi haline getirilen sıbyan mektepleri yeni eğitim anlayışına ayak uyduramadılar. İzmir'de olduğu gibi, ülke genelinde de temel eğitimde istenilen başarıya ulaşlamamasının sebebi, devletin bu mektepler için düzenli para tedarik edememesinden kaynaklanmıştır. Maarif Nizamnamesi'nden sonra vilayetlerde oluşturulan maarif idareleri iptidai mekteplerinden ziyade idadi ve sultanilerle ilgilenmişlerdir.

Yenileşme devrinde temel eğitimin üzerine inşa edilmeye çalışılan rüşdiye, idadiye, sultaniye mekteplerinin dereceleri tam olarak birbirinden ayrılmış değildir. Önceleri Darüttahsil ile sultani kelimesi, sultani ile idadi sözcüğü birbiriyle eş anlamlı

ÖZGEÇMİŞİM

26 Temmuz 1966 tarihinde Uşak'ın Banaz Kazası Büyük Oturak Kasabası'nda doğdum. Küçük yaşlarda ailemle birlikte İzmir'e geldim. İlk tahsilimi Akıncılar İlkokulu'nda (1973-1978), ortaokulu Şirinyer ve Şemikler Liseleri'nde (1978-1981) tamamladım. Liseyi ise Karşıyaka Ticaret Lisesi'nde (1981-1984) okudum. 1984-1988 yılları arasında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde üniversite öğrenimimi tamamladım. Ardından Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dalında açmış olduğu Yüksek Lisans programına devam ettim. 1889 yılı mayıs ayında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tahsisli Araştırma Görevlisi kadrosuna alındım. Yüksek Lisansım "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Uşak (1923-1933)" adlı tezle tamamladım. 14 Mayıs 1996 tarihinde tahsisli Araştırma Görevlisi görevim sona erdi.

